Secolul 20

RESPONSABIL DE NUMĂR

ALINA LEDEANU

Redacţia revistei «Secolul 20»
mulţumeşte Ministerului Afacerilor Externe
de la Ierusalim
precum şi doamnei Lily Hahamy,
Consiliul Ambasadei Israelului la Bucureşti,
pentru contribuţia esenţială
adusă la realizarea acestui număr.

COPERTA
Ierusalim. Poarta de Aur.
(Fotografie de Constantin Mănciulescu)

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul 20

REVISTĂ DE SINTEZĂ

editată de Uniunea Scriitorilor din România

LITERATURĂ UNIVERSALĂ — ARTE — DIALOGUL CULTURILOR

redacția:

DAN HĂULICĂ redactor șef, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ redactor șef adjunct, ROGER CÂMPEANU secretar general de redacție, ALEXANDRU BACIU, GEO ȘERBAN, ALINA LEDEANU, IOANA IERONIM, MARIA DINESCU, ALINA CAMBIR, ALEXANDRU AL. ȘAHIGHIAN, ILIEȘ CÂMPEANU

346-347-348

SUMAR

CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE ISRAELIANĂ

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ: *Argument* ● 5

ZVI MAZEL, Ambasador al Israelului în România (1989—1992): *Israel — anul 1992*, în românește de Alina Ledeanu ● 8

ISTORIE, SOCIETATE, MENTALITĂȚI

JULIÁN MARÍAS: *Israel*, o înviere, fragmente de eseu, în românește, cu o prezentare, de Andrei Ionescu ● 11

FRANÇOIS FURET: *Israel, sionismul și diaspora*, fragmente de eseu, în românește de Alina Ledeanu ● 33

S.N. EISENSTADT: *Societatea israeliană*, fragmente dintr-un eseu inedit, în românește, din ebraică, cu o prezentare, de Ion Știubea ● 39

https://biblioteca-digitala.ro

PAGINI DE ISTORIE A RELIGIILOR

MIRCEA ELIADE — IOAN P. CULIANU: *Dicționarul religiilor — 1990 (Capitolul 22: Iudaismul)*, în românește de Dan Petrescu ● 48
MOSHE IDEL: *Ioan Petru Culianu* — text în exclusivitate pentru «Secolul 20», în românește de Ilieș Câmpeanu ● 59

KABALA ÎN SECOLUL XX

JORGE LUIS BORGES: *În apărarea Kabalei*, fragment de eseu, în românește de Andrei Ionescu ● 62
FRANÇOIS FURET: *Gershom Scholem și istoria evreiască*, în românește de Alina Ledeanu ● 64
GERSHOM G. SCHOLEM: *Kabala și mitul; Numele lui Dumnezeu sau teoria limbajului în Kabală*, eseuri, fragmente, în românește de Ștefan Aug. Doinaș ● 67
MOSHE IDEL: *Experiența mistică a lui Abraham Abulafia*, fragmente de eseu, în românește de Dan Petrescu ● 76
IOAN P. CULIANU: *«S-a născut la Târgu Neamț»* ● 79

IERUSALIM
UN LOC AL VERTICALITĂȚII CONVERGENTE

Interviu în exclusivitate pentru «Secolul 20» cu filosoful și teologul MARCEL JACQUES DUBOIS, realizat de LEON VOLOVICI ● 81
Frère MARCEL JACQUES DUBOIS: *De veghe la Ierusalim*, fragmente de eseu, în românește de Ștefan Aug. Doinaș ● 86

MANUSCRISELE DE LA MAREA MOARTĂ
O NEÎNCETATĂ REVELAȚIE

YIGAEL YADIN: *Masada*, în românește, din ebraică, de Alexander Avraham ● 98
JOHN ALLEGRO: *Isus și manuscrisele de la Marea Moartă*, în românește de Ilieș Câmpeanu ● 101
KRISTER STENDAHL: *Manuscrisele și Noul Testament*, în românește, din engleză, de Alexander Avraham ● 103

TEXTE POETICE DIN MANUSCRISELE DE LA MAREA MOARTĂ

Psalmii de Mulțumire: Psalmul *4—III* («Îmi preschimbară viața-ntr-o corabie»); Psalmul 14—*VIII* («Mulțumescu-ți, Ție, Doamne»). *Fragmente liturgice*: «Și-acesta va fi Semnul pentru voi» — în românește, din ebraică, cu o prezentare de Otto Starck ● 113

INCITAȚIA TEXTELOR FUNDAMENTALE

NORTHROP FRYE: *Biblia și literatura*, fragmente de eseu selectate și traduse de Ilieș Câmpeanu ● 118

https://biblioteca-digitala.ro

GHEORGHE CUNESCU, preot ortodox român: *Biblia ebraică în limba română* ● 125
CZESLAW MILOSZ: *Un ritual de purificare — Tălmăcirea Cărții lui Iov,* în românește de Olga Zaicik ● 133

PSALMI
RESTITUIRE ŞI COMENTARIU DE ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

ŞTEFAN AUG. DOINAŞ: *Marginalia la Psalmi* ● 139
Psalmul 9 («Ca încheiere, privind cele ascunse ale fiului, un psalm al lui David»); *Psalmul 21* («La sfîrşit, pentru îmbărbătarea din zori, psalm al lui David»); *Psalmul 28* («Psalmul lui David la instalarea noului cort»); *Psalmul 50* («La sfîrşit, psalm al lui David, cînd a venit la el profetul Nathan, pentru că păcătuise cu Batşeba, soţia lui Urie») ● 142

TRADIŢIE ŞI INOVAŢIE ÎN LITERATURĂ

S.I. AGNON: *Discurs la decernarea Premiului Nobel* — în românește, din ebraică, de I. Schechter ● 154
S.I. AGNON: *Farnheim,* nuvelă, fragmente, în românește, din ebraică, de I. Schechter ● 157
EDGAR REICHMANN: *Agnon, între tradiţie şi modernitate,* în românește de Ilieş Câmpeanu ● 165
A.B. YEHOSHUA: *Tăcerea nesfîrşită a poetului,* nuvelă, fragmente, în românește, din ebraică, cu o prezentare de Raluca Raz-Tacciu ● 166
YEHUDA AMICHAI: *Cîntecele Ţării Sionului şi ale Ierusalimului; Toamnă în Munţii Iudeii,* poeme, în românește, din ebraică, de Sebastian Costin ● 188

KIBUŢUL — O REALITATE ISRAELIANĂ

AMOS OZ: *Reflecţii asupra kibuţului; Un fel de genetică în dezvoltare; Eu scriu pentru a sătura vînturile rele; A trăi în ebraică,* în românește, din ebraică, de I. Schechter ● 190

●

SANDU DAVID: *Cîntecul ciocîrliei, Ziua de naştere, A fi traducătorul propriei creaţii,* poeme şi proză, în românește în traducerea lui Petre Solomon, cu un portret inedit al poetului, realizat de Marcel Iancu ● 194

ARABESCURI

ANTON SHAMMAS: *Literatura arabă în Israel,* fragmente de eseu, în românește de Sofia Oprescu ● 198
HUBERT NYSSEN: *O autobiografie deghizată în roman,* în românește de Alina Ledeanu ● 202
ANTON SHAMMAS: *Povestirea,* fragment de roman, în românește de Alexandru Baciu ● 203

ISRAEL ÎN CONŞTIINŢA LUMII

MILAN KUNDERA: *«Adevărata inimă a Europei»,* în românește de Simona Cioculescu ● 209

https://biblioteca-digitala.ro

EUGÈNE IONESCO: *«Se aflau în fața mea copiii Bibliei»*, fragmente selectate de Donca Teodorescu. Traduceri de: Simona Cioculescu, Marina Dimov, Barbu Cioculescu ● 209
FRIEDRICH DÜRRENMATT: *Eseu despre Israel*, în românește de Olga Zaicik ● 214
GRAHAM GREENE: *Glontele de argint al scriitorului*, în românește de Dana Țocu ● 218
GÜNTER GRASS: *Israel și eu*, în românește de Alexandru Al. Șahighian ● 220
OCTAVIO PAZ: *Posibila întoarcere*, în românește de Alina Cambir ● 223
VÁCLAV HAVEL: *Moralitatea națiunilor*, în românește de Dana Țocu ● 226

MĂRTURII ROMÂNEȘTI

Pagini din Antologia de texte — de la 1794 pînă în zilele noastre — alcătuita de Marin Bucur și Victoria Ana Tăușan: ALEXANDRIA («Alexandru mearsă la Ierusalim); D. BOLINTINEANU («Călătorii la Ierusalim»); JEAN BART («La Betleem»); GALA GALACTION («La porțile tale, Ierusalime!»); CELLA DELAVRANCEA («Betleem») ● 228

●

EDMOND NICOLAU: *Yad Vashem* ● 242
ADRIANA BITTEL: *Beseder* ● 243
GEO ȘERBAN: *Văzute și nevăzute* ● 246
MARIN BUCUR: *Ochiul care mă privește de la Ierihon* ● **251**

●

RADU COSAȘU: *Cursul de mătușologie* (Partea și Cartea întîia: «Românii, la Palestina!») ● 254

ÎN SPAȚIUL TEATRAL

HANOCH LEVIN: *Jertfirea; Biblioteca Națională Muscă;* în românește, din ebraică, cu o prezentare, de I. Schechter ● 268
CĂTĂLINA BUZOIANU: *Frînturi de roman teatral* ● 274

N. B. Numele proprii din acest număr au păstrat întocmai transcripția autorilor.

«Secolul 20» exprimă întreaga sa gratitudine revistei israeliene de cultură și artă «Ariel» pentru permisiunea de a reproduce unele din imaginile incluse în acest număr

https://biblioteca-digitala.ro

ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

ARGUMENT

Cu o întîrziere pe care o explică — deşi n-o justifică — împrejurările politice existente în ţara noastră în ultimele cinci decenii, revista «Secolul 20» consacră acest triplu număr al său spiritualităţii iudaice şi poporului evreu; mai precis, modului în care, odată cu existenţa şi consolidarea statului Israel, această spiritualitate şi acest popor au intrat pe o altă matcă a Istoriei. Bineînţeles, tentativa noastră nu poate să epuizeze tematica pe care ea însăşi şi-a propus-o, paginile care urmează rămînînd doar nişte sondaje în adîncimea cultural-istorică a unei realităţi de ordin social şi politic atît de complexe şi chiar complicate. Astfel, în aceste pagini, tema abordată va fi lăsată oarecum să se expună singură ca una din cele mai strălucite, mai omogene şi mai prezente lumi a valorilor de pe planeta noastră.

Cînd, în 1792, în Adunarea Naţională franceză, care pronunţa emanciparea Evreilor din Franţa pur şi simplu în virtutea «drepturilor omului», oratorul liberal Clermont-Tonnerre, reprezentînd pe toţi partizanii acestei emancipări, de la abatele Grégoire la Mirabeau, declara peremptoriu: «Pentru Evrei ca indivizi, totul; pentru Evrei ca naţiune, nimic», — el exprima un punct de vedere împărtăşit în curînd de întreaga Europă: abstragerea Evreilor, ca naţiune, din prezentul fluxului istoric. Opinia aceasta, devenită stindard şi certificat de identitate, era în floare, întîi de toate, în chiar comunităţile evreieşti europene. La începutul anilor douăzeci ai veacului nostru, într-o carte de filosofie prea puţin cunoscută, deşi fundamentală pentru relaţia Iudaism-Creştinism, *Der Stern der Erlösung (Steaua Mîntuirii)*, filosoful evreu din Austria Franz Rosenzweig se ocupa, între altele, de concepţia evreiască privitoare la patrie, limbă şi lege, şi trăgea concluzia că poporul evreu se află în exil chiar şi pe propriul său sol. «Iată de ce — scrie el — spre deosebire de toate celelalte popoare, proprietatea deplină şi integrală asupra patriei sale îi este contestată chiar atunci cînd [poporul evreu] se află acasă la el; el însuşi nu este decît un străin, un rezident provizoriu în propria sa ţară: «„Ţara este a mea", i-a zis Dumnezeu». Analiza făcută, în continuare, de către

https://biblioteca-digitala.ro

Rosenzweig concepției și practicii limbii și legii la Evrei confirmă această viziune: «În triplul său raport cu pămîntul, limba și legea, poporul evreu este așadar privat de o parte a vieții sale terestre în profitul vieții eterne; netrăgîndu-și certitudinea duratei sale dintr-o înrădăcinare în realitățile exterioare care, oricît de solide ar părea, sunt totuși destinate să dispară odată cu timpul, ci numai din propria sa voință-de-a-trăi, atestată de continua înnoire a generațiilor sale, poporul evreu datorează acestei dezrădăcinări garanția eternității sale».

Această mîndră viziune, întemeiată religios — care propunea citirea destinului «poporului ales» nu numai ca o separare forțată, ci chiar ca o dolent-orgolioasă autoexcludere din concernul națiunilor lumii, și care așeza valorile spiritualității iudaice îndeosebi pe istoria Diasporei evreiești — s-a transformat radical odată cu proclamarea, la 14 mai 1948, a Statului Israel, modificînd substanțial concepția despre patrie, limbă și lege, pe care am prezentat-o mai sus: apărîndu-și cu sînge tezaurul imediat al unui «pămînt al părinților», care evada din conceptul biblic de ideală «țară promisă», pentru a deveni un sol concret pe care se edifică o civilizație modernă, Israelul și-a făcut o spectaculoasă reintrare în Istorie; chemînd ebraica să iasă din confiniile ei tradiționale, de «limbă sacră» destinată exclusiv studiului și rugăciunii, pentru a se dovedi ca grai al unei culturi naționale în consens cu universul axiologic contemporan, poporul evreu își mută în edenul terestru pomii cunoașterii și ai creației; somînd legea imuabilă (Thora), care statua raportul exclusiv și exclusivist al «poporului ales» cu Iahvé, să genereze normele particulare și publice ale unei existențe contemporane, statul evreiesc se înscrie ca un factor activ în universul juridic internațional.

Paginile care urmează vor să ofere o imagine — desigur parțială și modestă — a modului în care, instalat acum în «pămîntul făgăduinței», poporul evreu își asumă, în cadrul tînărului — dar deja încercatului — său stat, tradițiile și forțele creatoare ale unei comunități etnice care, în pofida dispersiunii sale, își proclamă unitatea naturală și spirituală.

Omul acestui secol a fost profund zguduit și ulcerat de acea demonie contemporană a Istoriei, care a făcut cu putință Holocaustul. Conștiința omenirii întregi a preluat asupră-și, în diverse forme, sarcina de monstruoasă culpabilitate pentru ceea ce i s-a întîmplat poporului evreu, manifestîndu-și simpatia și solidaritatea cu suferințele și demnitatea lui. Mulți au ajuns să se întrebe: Mai este oare cu putință să te rogi după Auschwitz? Oare nu s-a confirmat cumplita afirmație nietzscheiană a «morții lui Dumnezeu»? Poate că răspunsul cel mai pregnant, filosofic și teologic, l-a dat tot un Evreu, prin conceptul de «eclipsă a lui Dumnezeu».

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu n-a murit — spune în esență Martin Buber în *Gottesfinsternis* (1953); dar omul secolului nostru nu mai este în stare să-l vadă. De ce? «Dacă Dumnezeu a dispărut din orizontul omului contemporan (scrie un exeget italian), aceasta a survenit nu pentru că El ar fi murit, ci pentru că filosofia modernă, începînd cu cartezianul *cogito ergo sum*, l-a conceput numai ca pe un El impersonal, deci potențial, ca pe un obiect pe care mintea omenească îl observă, îl disecă, îl definește și îl înțelege: ca pe ceva în stare a fi creat chiar de această minte omenească». Pentru a evita «eclipsa lui Dumnezeu», soluția ar fi ca omul să intre în dialog intim cu acest Tu suprem care este Dumnezeu, care fiind alteritatea cea mai deplină, este totodată proximitatea noastră cea mai fierbinte. Oare nu acesta e drumul pe care ne îndeamnă să mergem toate curentele, oricît de diverse, ale teologiei moderne?

Două realități spirituale, colorate sentimental, au stimulat interesul nostru față de aria culturii lui Israel: Cea dintîi este, fără îndoială, filiația religioasă Iudaism-Creștinism. Miturile Antichității păgîne separaseră și recombinaseră în fel și chip trei forme elementare ale gîndirii vechi: omul, lumea, Dumnezeu. Or, raporturile acestor trei elemente au suferit o aceeași spectaculoasă răsturnare atît pentru Iudei, cît și pentru creștini: o îndoită ieșire din sine» a lui Dumnezeu spre lume, care este Creația, și apoi spre om, care este Revelația; și o purcedere a omului spre lume, care este Mîntuirea. Această zestre comună, am crezut că o putem sugera consacrînd destule pagini cercetării și traducerii *Bibliei*, precum și centrului spiritual al monoteismului, care este Ierusalimul.

A doua realitate comună este aceea a unei literaturi de expresie românească, univers de valori lirice îndeosebi, care se înnoiește mereu în orizontul «locurilor sfinte». Mărturisesc că eu, unul, mă simt cu totul emoționat că acolo, pe locurile unde s-au petrecut minunile care-mi întrețin credința, se scrie și se vorbește românește încă: un sînge spiritual mă înfrățește, în acele clipe, nu numai cu colegii de breaslă, ci cu toți aceia care, amintindu-și peisajele copilăriei lor, rostesc o vorbă de bucurie sau de durere în limba mea, pronunțînd din cînd în cînd cuvîntul nostru *dor*. Deoarece n-am putut să acordăm acestei literaturi spațiul pe care l-ar fi meritat, ne resemnăm publicînd doar un singur poet, pe care-l investim cu măgulitoarea răspundere de a-i reprezenta pe ceilalți toți, aproape nouă și prețuiți deopotrivă. Și acestora — care, sunt sigur, vor simți mai nuanțat decît alții vibrația unei legături indestructibile de suflet și spirit, licărul unor destine care s-au întretăiat pe ecranul negru al infinitului — le sunt închinate paginile următoare: cît timp se vor apleca, poate silabisind, asupra acestor rînduri românești, vom fi din nou în aceeași patrie.

https://biblioteca-digitala.ro

ZVI MAZEL Ambasador al Israelului în România

ISRAEL — ANUL 1992

Ceea ce caracterizează cel mai limpede Israelul, țară tînără de abia 44 de ani, este schimbarea. O schimbare continuă, uneori abruptă, care o transformă atît de profund, încît oricine a părăsit-o, fie și numai de cîțiva ani, se simte pierdut odată întors pe neașteptate. Iar în această schimbare neîncetată, această evoluție accelerată, ultimii ani au adus atîtea elemente noi, încît ele ar putea, ca să spunem așa, întredeschide porțile secolului douăzeci și unu.

Renașterea Israelului s-a făptuit cu sînge și lacrimi. Poporul acesta, care își regăsea patria după două mii de ani de suferință și exil, purta încă doliul pentru cele șase milioane de frați și de surori a căror cenușă o lăsase într-o Europă transformată în mormînt; doliul, însă, trebuia purtat cu arma în mînă, pentru a apăra tînărul și firavul Stat deja amenințat cu pieirea de vecinii săi. Mulți ar fi desperat. Muncă, devotament, perseverență: acestea au fost cheile unei neașteptate reușite. Deșertul s-a tras înapoi; pămînturile odinioară rodnice dar mult timp neglijate și-au regăsit mantia de verdeață; colinele dezgolite s-au acoperit cu puieții tineri deveniți apoi arbori maiestuoși. Israel redevenea țara în care curge laptele și mierea. Muncă, muncă neîncetată: în țara aceasta, ieri încă somnolentă, o mînă de lucru cu înaltă calificare, bazată pe știință și tehnologie, construia o industrie de vîrf capabilă curînd să rivalizeze cu țările cele mai bogate și mai dezvoltate.

Pe cînd continua această operă de speranță, acest imn pentru viitor cîntat *a capella* de un popor unit în strădanie și în dragostea pentru pămîntul strămoșilor săi, moartea dădea tîrcoale la hotare. Imaginea po-

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti, iulie 1992

porului evreu care, cu fruntea sus, refuza să se lase intimidat şi respingea unul după altul atacurile duşmanilor săi mai bogaţi, mai numeroşi şi mai puternici, i-a făcut pe aceştia din urmă să recurgă la teroare. Într-un loc, o şcoală cade ostatecă, zeci de copii sînt masacraţi; în alt loc, sportivi cu mîinile goale sînt asasinaţi în timp ce participă la marea sărbătoare a prieteniei care sînt Jocurile Olimpice. Israel rezistă; Israel continuă să se apere întinzînd vecinilor săi o mînă frăţească.

Va fi, oare, strînsă pînă la urmă această mînă? Odată cu negocierile directe de la Madrid, o imensă speranţă se naşte în Orientul Mijlociu. Vine, în fine, şi vremea cînd, pentru a cita cuvintele profetului Isaia:

«Din săbiile lor îşi vor făuri fiare de plug»

(Isaia 2.4)

Israel va continua să trudească neobosit pentru a ajunge la pacea atît de dorită.

Iar în vîltoarea giganticei tentative, iată că se deschid porţile fostei URSS. Sute de mii de evrei pornesc spre pămîntul străbunilor lor. Patru sute de mii în trei ani; zece la sută din populaţia totală a Israelului. Trebuiesc primiţi, adăpostiţi, trebuie să li se găsească de lucru. Sarcină imensă şi grandioasă care, depăşind dificultăţile, va schimba şi va transforma şi mai mult ţara.

Israelul anilor '90 este, deasemenea, o ţară ce-şi poate asuma astăzi plenar locul în lume, care îşi deschide ambasade la Pekin şi la Moscova, la Delhi şi la Taşkent, la Riga şi la Kiev şi în multe alte capitale.

Israel, anul 1992: o fascinantă aventură. Şi mulţumesc «*Secolului 20*» pentru efortul de a face mai bine cunoscut românilor adevăratul chip al acestei ţări mici şi curajoase care a reuşit cel mai nebun pariu al istoriei, venind să-şi reînfigă rădăcina în pămîntul său, după două mii de ani de exil.

În româneşte de ALINA LEDEANU

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIE
SOCIETATE
MENTALITĂȚI

Ierusalim: Menora din fața Knessetului

https://biblioteca-digitala.ro

Israel, o înviere

Acest eseu a fost scris imediat după o scurtă vizită în Israel. Început în Spania, în micul oraş castilian Soria, a fost terminat la 8.000 de kilometri distanţă — la 11.000 de Israel — în alt mic oraş, Norman, din statul american Oklahoma. Mi se pare un semn al timpului nostru.

Aş vrea să văd în acest fapt minuscul un avertisment. În epoca în care trăim, orice provincialism este o eroare de neiertat dar în acelaşi timp lucrurile se văd dintr-o perspectivă concretă. Nu numai dintr-un anumit unghi de vedere, ci şi dintr-un anumit loc, fie el Ierusalimul, Soria sau Norman. Viaţa omenească se dilată spre univers, dar trebuie să se restrîngă totodată la o împrejurare precisă şi concretă, în care poţi spune cu adevărat: eu.

Norman, Oklahoma, 30.10.1968

Pămîntul făgăduinţei

Eu cred că forţa poporului evreu constă în capacitatea lui de neîmpăcare. Faptul că nu s-a împăcat niciodată cu gîndul risipirii şi năruirii Templului, cu pierderea Ierusalimului, faptul că şi-a păstrat identitatea, toate acestea i-au îngăduit să continue să fie, timp de aproape două milenii, *el însuşi;* mai mult, să fie, de-a lungul veacurilor, nu numai o credinţă, ci şi ceva cu totul deosebit: un popor. Evreii atîtor generaţii s-au simţit nemîngîiaţi pentru ceva ce nu au avut niciodată, dar ar fi o eroare să credem că au trăit cu spatele la trecut. Nimic n-ar fi mai contrar condiţiei profunde a iudaismului, religie care înţelege adevărul ca încredere, religie a speranţei ce se realizează, a cuvîntului ori legămîntului ce se împlineşte, a profetismului. S-ar putea spune că poporul evreu a trăit *nemîngîiat cu viitorul*, cu un timp care i-a fost răpit cu forţa şi pe care n-a ajuns să-l trăiască. De aceea, un popor atît de tradiţional a fost în acelaşi timp unul dintre cele mai proiectate spre viitor din cîte există. Numai asta explică stăruitoarea fidelitate faţă de forme de viaţă foarte vechi, unită cu o incredibilă capacitate de creaţie şi înnoire. Numai asta ne face să înţelegem că, în mijlocul diasporei milenare, evreii au continuat să fie evrei, dar rezerva lor de inventivitate — şi prin urmare de acţiune istorică — a părut în chip miraculos inepuizabilă.

Am văzut nu de mult, chiar în vara acestui 1968, pămîntul Israelului, noua ţară care există de douăzeci de ani. O invitaţie neaşteptată a Academiei de Ştiinţe şi Umanităţi din Israel mi-a îngăduit să trăiesc una dintre cele mai puternice experienţe din viaţa mea, în care călătoriile au jucat un rol considerabil. O experienţă care afectează mai ales sociologul din mine, atît cît există.

https://biblioteca-digitala.ro

Fiindcă Israelul este ceva ce nu poate fi întîlnit nicăieri altundeva: este o țară reînviată. Nu o țară «nouă», fiindcă e foarte veche. Nu un simplu stat nou, fiindcă faptul hotărîtor nu este acela că și-a obținut unitatea și independența politică, ci altul, și anume acela că s-a constituit ca o societate. Acesta este paradoxul pe care ar fi interesant să-l lămurim, și pe care nu și l-au lămurit nici chiar evreii înșiși: înainte nu existau doar «evrei», ci persista ceva care merita să se cheme, în risipirea lui, «poporul» evreu; dar nu era o «societate», și de aceea nu putea exista ca «țară». Evreii care nu trăiesc în Israel sînt, bineînțeles, «evrei». Ei aparțin — sub diferite forme — acestui «popor», dar nu fac parte din «societatea» pe care o numim Israel. Societatea israeliană este alcătuită din «israelieni». Iar cînd evreii din orice parte a lumii vin să se stabilească pe această fîșie de pămînt mediteranean, dobîndesc condiția socială — și nu numai simpla cetățenie — israeliană, ajung să facă parte din societatea Israelului.

Pentru a fi o societate și o țară, evreilor — și chiar poporului evreu — le lipsea... pămîntul făgăduinței. Acest pămînt unde eu am fost pentru scurt timp în pragul adolescenței, în urmă cu treizeci și cinci de ani, cînd exista numai pămîntul, fără această societate pe care am cunoscut-o acum. Mandatul Palestinei, cu cîțiva evrei sioniști, arabi proveniți din locuri diferite, creștini de toate confesiunile, resturi ale unei organizări otomane care a lăsat puține urme și autoritatea politică a Angliei în numele Societății Națiunilor. Atunci — spun actualii locuitori — «nu exista Israelul». În general, vor să spună că nu exista statul Israel, noua națiune suverană. Strict vorbind, chestiunea e mai profundă și mai radicală: nu exista societatea israeliană; exista pămîntul, pe de o parte, iar pe de altă parte exista făgăduința care în urmă cu aproape două mii de ani a încetat să fie realitate. Exista voința de a fi din nou — poate cea mai scurtă definiție a sionismului întemeiat acum șaptezeci de ani de Theodor Herzl. Nu mai lipsea decît *împlinirea*. Aceste gînduri

---

Din 1940, cînd a publicat o monumentală *Istorie a filosofiei*, Julián Marías, discipol și colaborator al lui Ortega y Gasset în ultimii ani de activitate ai marelui filosof, cînd au întemeiat împreună Institutul de Umanități, este o prezență marcantă în peisajul intelectual spaniol, punct de referință obligatoriu și fereastră deschisă spre lume.

În ansamblul operei sale, cărțile de călătorie ocupă un loc important și ne permit să verificăm eficiența perspectivei filosofice în tratarea concretului și imediatului, pe care Julián Marías știe să le înscrie în cadrele lor arhetipale. Asemeni lui Eugenio d'Ors, își impune exigența și posedă arta de a înălța accidentalul la categorial. De aceea, oamenii și locurile din cărțile lui de călătorie capătă o relevanță extraordinară, ni se impun ca exemple memorabile și ne însoțesc mult timp ca repere indispensabile pentru orientarea noastră în lume.

Deși de cele mai multe ori experiența personală îl situează strict în mediile universitare și academice (unde este invitat adesea pentru a ține conferințe), Julián Marías surprinde aspecte extrem de variate din arii sociale mult mai largi, pe care, deși le întîlnește fugar și tangențial, știe să le facă să reverbereze, în generalitatea lor pilduitoare, dincolo de efemer și întîmplător.

Gîndirea lui, cu repere constante în trecut, este de obicei calificată drept tradiționalistă, dar pentru a înțelege specificul acestui tradiționalism trebuie să adăugăm că cealaltă notă definitorie la fel de importantă ca prima este surprinzătoarea și cuceritoarea actualitate a perspectivei pe care o adoptă în toate scrierile

https://biblioteca-digitala.ro

se așează între amintirile mele vechi, mai precis decît m-aș fi putut aștepta, și realitatea pe care am văzut-o între podișul Golan și pustiul Neghev, între Haifa și Marea Moartă.

Pămîntul e același. Dar e oare adevărat? E același? Acest pămînt, lăsat în voia condiției sale, e un pustiu. Îmi amintesc o impresie foarte ciudată pe care am avut-o mai de mult în Finlanda. Era primăvară; nu era frig decît noaptea, și nici atunci nu era prea frig. Totuși eu aveam impresia că mă aflu înăuntrul unei bășici de săpun, care se putea sparge în orice clipă. O bășică înconjurată de frig, care ar fi putut să ne invadeze în orice clipă. Niciodată n-am avut o impresie mai puternică a unei temperaturi reale, dar instabile. Ei bine, în Israel pustiul parcă este oprit printr-un mare efort, dar la cea mai mică neatenție, oricînd, poate declanșa o invazie. Și în realitate chiar așa este. E de ajuns să-ți arunci ochii asupra pămînturilor limitrofe din Iordania și Siria pentru a-ți da seama că sînt la fel, că alcătuiesc aceeași realitate geologică și geografică, dar că în Israel pustiul este «contrariat» de o voință opusă, eu aș spune de o voință de grădină, care precumpănește. Evreul pare să fie omul care, în mijlocul pustiului, visează o grădină cu pomi fructiferi. De aici nenumărații portocali, lămîi, meri care umplu dealurile și văile Israelului, alternînd cu măslinii, vița de vie și smochinii din Vechiul Testament, cu lanurile de grîu și pășunile. Între amintirile mele din 1933 și realitățile pe care le văd în 1968 s-a produs un efort fabulos, o hotărîre de a transforma pustiul în grădină. În numai douăzeci de ani, livezile de citrice și pomi fructiferi au devenit aproape de trei ori mai numeroase, canalele de irigație sînt de cinci ori mai multe, iar roadele au crescut în proporție și mai mare decît suprafețele cultivate. Cadrul natural al acestui spectacol este același de atunci, nu însă și decorurile, care sînt noi, corespunzătoare noii drame umane care se reprezintă pe acest pămînt bătrîn.

---

sale, indiferent de materia tratată. Căci o gîndire teoretică este actuală atunci cînd temele abordate și forma în care le tratează aparțin situației istorice în care ea există și operează. Înțeleasă astfel, actualitatea operelor lui Mariás este dintre cele mai frapante, fiindcă teoria care le susține este în modul cel mai riguros la înălțimea timpului nostru. Ce altceva este în fond genul eseistic, ilustrat atît de strălucit de Marías, decît gîndirea într-o situație concretă și în acțiune, decît o sugestivă teorie de urgență!

Prin intermediul eseului, un om care posedă o viziune teoretică sistematică își actualizează și își concretizează gîndirea, încercînd să dea seama, în mod rațional, de vicisitudinile în care se află ori de obiectul pe care-l supune atenției celorlalți în momentul în care acest obiect a devenit conținutul ocazional al experienței sale personale.

În sfîrșit, cărțile de călătorie ale lui Julián Marias mai au o calitate remarcabilă: vivacitatea. Totul trăiește din plin, cu vigoare și cu neliniște, pentru că autorul este un gînditor și un scriitor înzestrat cu vivacitate. Demn urmaș al lui Ortega, Marías scrie în stilul rațiunii vitale sau al rațiunii «narative». Confirmînd formula doctrinei lor filosofice, eseistul de azi își expune ideile într-un limbaj fluid, clar și extrem de eficace. Gînditorul care se proclamă încrezător înainte de orice în libertate și în speranță, ne învață să cultivăm atenția și starea de veghe. Pentru a începe să înțelegi lucrurile — ne spune Marias — trebuie, după ce în prealabil ai fost surprins de ele, să le privești în perspectivă istorică și să fii în stare de alertă față de istoria vie a prezentului . (A.I.)

https://biblioteca-digitala.ro

În lumina acestor imagini, mişcarea sionistă, care se află la originea statului Israel, capătă o semnificaţie mai precisă. Evreii au voit să trăiască tocmai «acolo», în locurile cu a căror pierdere nu s-au împăcat niciodată, pe pămînul care le-a fost cîndva făgăduit. Dar de ce? De bună seamă, pentru a înfăptui acolo pămîntul pe care *şi l-au făgăduit*. De aceea, Israel este un continuu du-te-vino, o activitate neîntreruptă şi diversă: trebuie să sapi pămîntul, să seci mlaştini, să plantezi pomi, să iei apă din lacul Kineret (lacul Tiberiadei sau marea Galileii, pe unde a umblat Isus) şi s-o duci pînă în sud, în pustiul Neghev. Bătrînul ţinut al Canaanului, pe unde au trecut nenumărate popoare de-a lungul a patru mii de ani, a redevenit încă o dată ţinta unei făgăduinţe, scena unei transformări. Se petrece acolo, şi eu am început să asist la realizarea unui program istoric înnoitor pe care voi încerca să-l înţeleg şi să-l formulez.

Tel Aviv, 1920: strada Dizengoff

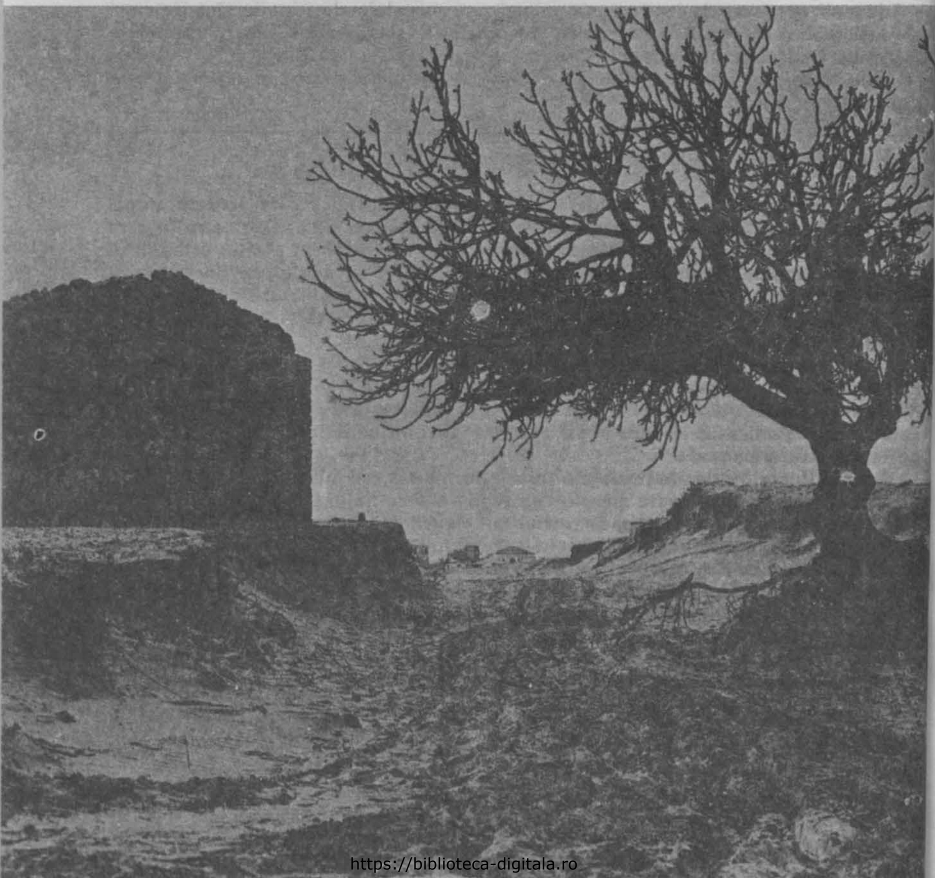

https://biblioteca-digitala.ro

Dar — se va spune — dacă este vorba de asta, de un program, de un proiect nou, de o înnoire pe suprafața pămîntului, dacă ceea ce numim Israel este o realitate orientată spre viitor, dacă pămîntul făgăduinței nu este cel care există, ci acela care se va face, cel pe care evreii și l-au făgăduit lor înșile, de ce tocmai acest vechi teritoriu atît de bătătorit de milioane de pași, disputat de atîtea mîini, unde au răsunat atîtea limbi? Nu ar fi mai bine un pămînt nou și neînceput, o simplă geografie fără istorie, unde poate că grădinile sînt gata înflorite? Cel care ar gîndi astfel ar uita un lucru hotărîtor, pe care am avut grijă să-l amintesc din capul locului, și anume că istoria poporului evreu este istoria unei neîmpăcări.

Motivele

Populația Israelului a crescut cu două milioane în ultimii douăzeci de ani, de la obținerea independenței. Aproximativ două treimi din această creștere se datorează imigrației evreilor veniți din toate părțile: din Orientul Apropiat, din India, din nordul Africii, din Europa centrală și orientală, din America.

Cînd am început să am acces la viața istorică, persecuțiile evreilor mi se păreau ceva care ține de domeniul trecutului. Eram foarte tînăr cînd citeam acel eseu de neuitat al lui Ortega, scris în 1910, *Shylock*, publicat în volumul *Persoane, opere, lucruri*... Era prea crud și absurd, prea neverosimil. Mi-au rămas săpate pentru totdeauna în memorie frazele splendide, impresionante, cutremurătoare scrise de Ortega:

«Vaietele jalnice ale evreului venețian ne fac să ne îndreptăm atenția spre una din cele mai grave plăgi ale istoriei: antisemitismul.

Această pasiune nu este de azi, nici de ieri: Shylock nu este o anecdotă smulsă dintr-o frivolă cărțulie italiană. Bietul evreu rătăcitor care umblă adus de spate pe drumurile istoriei, sub apăsarea nenumăratelor sale necazuri, este un personaj milenar. E încă în viață. Eu l-am văzut la Leipzig, în *Brühl*, în fața vitrinei sale mizere, în care sînt expuse piesele cele mai scumpe. L-am văzut cocîrjat, înfășurat într-o haină zdrențuită, cu nasul acvilin și o lungă barbă roșcată. L-am văzut mai drept și mai liniștit în aparență, plimbîndu-se prin *Zeil* la Frankfurt. Și într-o bună zi, într-un vagon de clasa a treia de pe linia Wittemberg-Berlin, l-am putut recunoaște așezat pe canapeaua din fața mea: era un bătrînel cu capul rotund, un nas ascuțit și ochi de vrăbiuță, care nu avea astîmpăr. «Eu nu pot sta fără să vorbesc, mărturisesc — mi-a spus. Dumneata ești german?... Spaniol!... L-am citit pe Lopez de Vega, eu sînt evreu și am la Berlin un mic magazin de ceasuri.» Vagonul se umpluse de germani, negustori, studenți, soldați. De cum au auzit cuvîntul evreu, au început să-l împroaște cu glume nesărate și grosolănii pe bietul călător mărunțel. Eu m-am speriat, trebuie să vă declar cu toată sinceritatea. Mi-a fost teamă ca nu cumva oamenii aceia neciopliți să descopere în paloarea mea spaniolă și în barba mea neagră o filiație evreiască. M-am speriat și nu i-am luat apărarea, iar a doua zi, văzînd *Neguțătorul*, mi-am adus aminte de bătrînul ceasornicar evreu care m-a țintuit cu ochișorii lui de pasăre și am simțit un ghimpe în inimă.

Cît a avut de suferit această rasă veche! Celelalte popoare și-au vărsat tot veninul urii asupra evreului. L-au maltratat, l-au jefuit de nenumărate ori, l-au batjocorit. I-au fost restrînse toate drepturile, a fost izolat, ca oile în țarc, în ghetouri și cartiere speciale. În Evul Mediu, cînd creștinul voia să-i aducă mulțumiri deosebite lui Dumnezeu, omora evrei...

https://biblioteca-digitala.ro

Sărmană rasă nemuritoare! Din timpuri foarte vechi popoarele europene, arabii, apoi turcii, şi-au exercitat asupra evreilor capacitatea lor de schingiuire. În trupurile lor cu pielea măslinie şi palidă şi-au încercat tăişul jungherelor. Ce au obţinut? Durerea, divinul pedagog, a şlefuit sufletele israelite, a dat acestui popor ardoarea energiilor ce-l fac apt pentru ostenelile cele mai sublime. Am omorît evrei, iar sîngele lor, pe măsură ce se subţia, devenea tot mai ales, se spiritualiza, se prefăcea în energie psihică, era un vehicul minim pentru maximum de putere intelectuală. Prin vinele iudaice circulă numai spirit; filosofie, revoluţionarism, lirism şi socoteli bine chibzuite...

N-aş mai isprăvi niciodată de vorbit despre evrei, nici nu cred că există vreun subiect mai delicat pentru sensibilitatea unui poet decît această milenară durere a unui popor pe care Dumnezeu l-a ales ca un vas pe care să-l umple. Biet Iahve magnific, divinitate a neliniştii şi a melancoliei! Tu, care ţineai focul într-o mînă şi mana în cealaltă şi care ardeai în grozama din marginea drumului! Poliţia rusă încă asmute o mulţime ignorantă şi nepurificată de cuvintele aspre ale proorocilor asupra poporului ales de tine. Ce îngrozitor! Cînd Alexandru al II-lea îi expulza pe evrei, femeile lor, pentru a putea rămîne, erau silite să poarte certificatul galben al tîrfelor. Asta nu mai departe decît ieri ...!»

Tocmai pentru că lucrurile puteau fi văzute astfel, pentru că puteau fi simţite astfel şi se putea gîndi astfel, ele au putut să se petreacă, nu se putea să nu se petreacă astfel. Nu ştiam că atunci cînd mă apropiam, cu ochii larg deschişi ai studentului, de pămîntul Palestinei, chiar atunci se înscăuna în Europa o putere ce avea să săvîrşească cea mai cumplită, incredibilă şi masivă ucidere de evrei din întreaga istorie. Era tocmai anul cînd se pierdea din nou — şi la scara uriaşă a timpului nostru — respectul pentru viaţa omenească şi, odată cu el, *orice* respect.

În anii aceia aveam să învăţ, şi încă foarte îndeaproape, incalculabila răutate ce aparţine acelor persecuţii care nu sînt motivate de *actele* oamenilor, ci de *condiţia* lor, nu de ceea ce fac, ci de ceea ce sînt. Îmi aduc aminte de stupoarea multor persoane mature sau bătrîne, în epoca războiului civil spaniol, cînd vedeau că sînt în primejdie, ba chiar urmăriţi şi condamnaţi, oameni care *nu făcuseră nimic*, numai şi numai pentru că *erau* — după caz — falangişti, republicani, comunişti, preoţi, masoni, deputaţi ai unui anumit partid, militari în retragere etc. *Condiţia* — total sau parţial involuntară, în orice caz inevitabilă, în momentul crizei — era singura «vinovată». Cel care aparţinea acelei condiţii era pierdut şi nu avea altă scăpare decît să se ascundă ori să fugă. Şi asta a costat viaţa a şase milioane de bărbaţi, femei şi copii — să nu se uite, peste un milion de copii — care s-a întîmplat să *fie evrei*, în porţiunea de lume dominată sau cucerită de Germania naţional-socialistă, care, după cum ni se repeta pînă ni se făcea greaţă, era speranţa lumii civilizate. Să adăugăm la aceasta faptul că, potrivit interpretării date de rasismul *hitlerist, condiţia evreului era absolut involuntară, indelebilă şi nemodificabilă*, ceea ce *introducea un element de monstruozitate mai mare decît în cazul persecuţiilor religioase* cărora le-au căzut victime evreii, bunăoară acelea care au dus la expulzarea lor din Spania pe timpul Regilor Catolici.

La terminarea celui de al doilea război mondial, evreii supravieţuitori n-au mai suportat această situaţie. Cu excepţia fericiţilor care trăiau în ţările unde putuseră să-şi ducă viaţa în libertate şi demnitate, în condiţii aproape normale, ajunseseră la limita pe care omul o poate suporta, ba chiar mulţi dintre ei trecuseră de această limită, adică nu putuseră suporta situaţia şi căzuseră pradă degradării, disperării ori sinuciderii. Se înţelege că au simţit nevoia angoasantă de a *respira*, de a fi «acasă», de a putea fi evrei, de a fi în mod firesc evrei, de a nu fi duşi în camerele

https://biblioteca-digitala.ro

de gazare, de a nu fi închiși în ghetouri, nici excluși, nici disprețuiți, nici arătați cu degetul, nici măcar observați cu asprime ori curiozitate. Am cunoscut în Israel evrei născuți în Europa centrală, leagăn al celei mai rafinate «culturi», care nu păstrează nici o amintire care să nu fie dureroasă despre țara unde trăiseră din *copilărie, de la atenția disprețuitoare și ostilă față de copilul de atunci, elev de școală, pînă la moartea părinților, fraților, nevestelor sau bărbaților în lagărele de exterminare.*

«Pisica opărită se frige și cu apă rece» — sună un proverb spaniol. Cum să nu înțelegi că, după Belsen și Auschwitz, evreii din Europa au socotit insuportabile glumele nesărate și grosolăniile a căror țintă a fost bătrînul ceasornicar evreu întîlnit de Ortega în trenul Imperiului german, la începutul acestui veac, între Wittemberg și Berlin? Nu este limpede pentru ce milioane de evrei au hotărît în ultimii douăzeci de ani să adandoneze totul, dacă mai aveau ceva, pentru a crea pe nisipurile pustii de pe fîșia de coastă a Mediteranei, acolo unde cu milenii în urmă fusese patria lor făgăduită și obținută, apoi înstrăinată, o oază în care să poată în sfîrșit să se simtă «acasă»?

Cine sînt israelienii?

Se numesc sabras cei născuți în Israel. Cuvîntul *sabra* înseamnă «smochină». Explicația este că sînt aspri pe dinafară și dulci înăuntru. Cei care s-au născut în afara țării — 60% din populație — constituie un fenomen unic, incomparabil chiar cu țările care s-au format în primul rînd, cum sînt cele din America, prin imigrație. Dacă sînt lăsați deoparte copiii și oamenii foarte tineri și se ia în considerație numai populația adultă, atunci proporția celor născuți în țară este mult mai mică, probabil — n-am la îndemînă date statistice — mai puțin de o treime.

Să ne gîndim, bunăoară, la Statele Unite. Perioada cu cea mai densă imigrație a fost perioada primilor douăzeci de ani ai veacului nostru, în care au intrat în țară peste 14 milioane de străini. Dar populația trecea de 75 de milioane în 1900, iar marile afluențe de imigranți — și acesta este lucrul cel mai semnificativ — au început abia în 1840, cînd existau deja 17 milioane. Comparată cu imigrația israeliană, este o imigrație «lentă». Vreau să spun că a fost întotdeauna inferioară unei societăți gata constituită și stabilită, la care se «adaugă» indivizi care, oricît de mulți ar fi, se integrează într-un corp social cu experiență *prealabilă* și ca atare independent de imigranți, impunîndu-le acestora repertoriul lor de forme sociale, deși ei pot, desigur, să le nuanțeze și să le modifice mai tîrziu.

În schimb, imigranții din Statele Unite nu aveau nimic de a face cu țara și nici între ei, proveneau din toate țările Europei și din alte cîteva, iar sarcina principală a istoriei acestei țări a fost, aproape timp de un secol, să facă din ei «americani», în vreme ce imigranții din Israel sînt aproape în totalitate evrei. Erau deja «evrei» înainte de a fi «israelieni».

Nu e un lucru ușor să spui ce este un evreu. Pentru un creștin din Evul Mediu sau din Renaștere era cineva care profesa religia iudaică. Pentru un hitlerist, cineva care aparține unei anumite rase, un «semit» (deși tot semiți sînt și arabii și alte popoare). Este limpede că poți profesa religia lui Moise aparținînd oricărei rase și că mulți evrei n-au credință religioasă ori au o altă credință. Această situație echivocă a avut consecințe hotărîtoare pentru istoria spaniolă de la sfîrșitul veacului al XV-lea pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea, așa cum a arătat cu vehemență și pasiune Américo Castro. Un evreu convertit la creștinism nu este un evreu, ci un creștin, și așa s-a înțeles pe atunci. De aceea mulți convertiți au putut să

https://biblioteca-digitala.ro

deţină posturi înalte în sînul bisericii. Dar cum pe urmă au început să apara îndcieli cu privire la sinceritatea multor convertiri — în măsura în care fuseseră făcute sub presiune, iar fanaticii şi intransigenţii au impus multora penitenţa — n-a mai părut aşa de limpede că evreul convertit la creştinism a încetat să fie evreu, şi atunci s-a creat expresia (absurdă din punct de vedere religios) de «creştin nou». Expresia este absurdă, fiindcă toţi creştinii sînt noi, de vreme ce nimeni nu se naşte creştin ci ajunge să fie creştin prin botez, şi o cît de lungă serie de strămoşi creştini nu modifică noutatea radicală a condiţiei de creştin a fiecărui botezat. Prin opoziţia dintre creştinii vechi şi «creştinii noi» s-a ivit o nuanţă rasistă în conceptul religios de evreu, şi de aici respingătoarea denumire «puritatea sîngelui», care a fost atît de des folosită în acele veacuri şi care este cea mai puţin creştină din cîte se pot închipui.

Eu aş spune, cu o deliberată imprecizie — uneori imprecizia e foarte sănătoasă —, că este evreu cel care crede că este evreu, lăsînd în umbră interpretarea acestei afirmaţii într-un sens strict religios, rasial, cultural ori social. Aceasta ar explica faptul că în Spania, unde fără îndoială este frecvent «sîngele» evreiesc, nu există astăzi evrei, fiindcă nimeni nu crede că este evreu. Ceea ce dovedeşte, în treacăt fie zis, că preocuparea pentru condiţia de evreu şi pentru «puriatea sîngelui» nu a fost nici atît de universală, nici atît de îndelungată cum socotesc unii, de vreme ce nu a lăsat urme sau suspiciuni în felul de a se simţi al spaniolilor, mult mai puţin fără îndoială decît în alte părţi, unde prezenţa evreiască a fost cu mult mai mică.

Să nu uităm că în faptul de a crede sau nu că eşti evreu rolul hotărîtor l-au jucat ceilalţi. Ambianţa socială în care au trăit nu le-a îngăduit evreilor să «uite» că sînt evrei. Sub formă de presiune, izolare sau persecuţie, societăţile în care au trăit evreii le-au inoculat o conştiinţă acută că sînt evrei, nu i-au lăsat să se «odihnească», uitîndu-şi condiţia. Nu cred că ar fi imposibil pentru specialişti să precizeze felul în care diferite varietăţi de evrei care au existat pe lume au fost determinate de diferitele moduri în care ceilalţi şi-au exercitat presiunea asupra lor.

Şi asta se reflectă în Israel prin felul în care se poartă, prin prezenţa sau absenţa lor, israelienii dezvăluie formele în care au fost siliţi să fie evrei mai înainte de a fi ce sînt acum, adică israelieni, spre deosebire de cei care s-au născut acolo, de cei care au fost în acelaşi timp şi una şi alta, despre care va trebui să vorbesc mai tîrziu. Fără a face prea multe precizări — căci experienţa mea este foarte limitată şi o precizie mai mare m-ar putea duce la erori considerabile — aş distinge patru grupuri de evrei: cei din Orientul Apropiat, europenii, hispano-americanii şi nord-americanii. Am avut impresia că primii, care nu s-au deplasat prea mult din punct de vedere geografic, mutaţi într-o ţară nu foarte deosebită de ţările arabe din Africa sau Asia, se simt în acelaşi timp undeva mai sus şi mai în largul lor. Au reuşit să ajungă «acasă», nu încrustaţi într-un mediu străin şi de multe ori ostil; au reuşit să ajungă la un nivel economic, de cultură şi de organizare politică mult mai înalt. Sarcina personală a adaptării a dat o consecinţă genetică vieţii lor.

Cazul evreilor europeni e diferit. Aceştia sînt, în general, o durere vie. Au suferit dureri de nedescris, au acumulat ani de rezistenţă, de umilinţă, de nesiguranţă, de teamă sau disperare, de la caz la caz. Au fost pîndiţi ori chiar încercaţi de cele mai mari necazuri. Israelul a însemnat pentru ei orizontul deschis, viitorul. De aici absoluta hotărîre care îi însufleţeşte, tăria cu care se agaţă de această posibilitate naţională care este Israelul, decizia de a nu mai da înapoi, de a nu lăsa ca Israelul să le fie smuls. Dar în acelaşi timp aceşti evrei sînt iremediabil

https://biblioteca-digitala.ro

europeni şi sînt plini de nostalgii, cu limbile lor vechi îngropate în adîncul sufletului, ba, mai mult, în limbă şi pe buze, în corzile vocale şi în impostaţia glasului. În ţara făgăduinţei păstrează dorul după alt Ierusalim — Berlin, Leipzig, Frankfurt, Varşovia, Kiev, Praga, Viena — care a fost pentru ei, printr-un destin advers, o captivitate babiloniană.

Pentru evreii hispano-americani, Israelul a fost o aventură. Noua lor aventură, acum cînd America de Sud, printr-o decizie interesată de bocitoare, şi-a pierdut forţa de atracţie şi de invitare, caracterul ei de făgăduinţă. În acelaşi timp, evreii sud-americani au venit în Israel pentru a-şi căuta rădăcinile, ceea ce lipsea în ţările lor de origine, ceea ce era lucrul cel mai deficient pentru cei care nu proveneau din trunchiul hispanic. Dar se bănuieşte că, în fond, se simţea bine în noul continent, că Argentina, Chile, Uruguay, Venezuela erau patriile lor, că ar fi putut continua să trăiască acolo şi că oricînd se pot întoarce, că Israel nu este neapărat destinul lor, chiar dacă este vocaţia lor.

Dar nord-americanii? În Israel, evreii din Statele Unite lipsesc aproape cu desăvîrşire. Sau, mai bine zis, se manifestă prin absenţa lor. Ajutorul american pentru Israel a fost şi continuă să fie fabulos. Sprijinul Statelor Unite ca naţiune este hotărîtor, astăzi, poate singurul sprijin important. Evreii din America de Nord se simt legaţi de statul Israel, sînt plini de entuziasm pentru comunitatea israeliană. Fac vizite, în pelerinaje de stil nou, la vechiul pămînt al făgăduinţei. Dar nu rămîn în Israel. Cu puţine excepţii, se întorc în Statele Unite, nu devin israelieni. De ce? Ar însemna oare o pierdere prea mare de nivel de viaţă trecerea de la condiţiile existenţei din New York, Chicago sau Los Angeles la condiţiile pe care le poate oferi Ierusalimul, Tel Avivul ori Beer-Sheva? Este prea mare distanţa dintre cele două ţări? Fără îndoială. Dar nu cred că acesta este motivul hotărîtor. Există nenumăraţi americani care s-au încorporat în *Peace Corps* şi trăiesc ani de zile, fără să cîştige mai mult decît strictul necesar, în condiţii foarte grele, în ţări slab dezvoltate sau chiar primitive, spre a le acorda un ajutor pentru care uneori nu au parte nici măcar de recunoştinţă. N-ar exista un număr suficient de evrei dispuşi să accepte greutatea condiţiilor de viaţă inferioară, dar fără îndoială onorabile, cu posibilităţi de expansiune şi dezvoltare? Eu cred că motivul capital este altul, mult mai profund: evreii americani sînt *americani evrei*. Vreau să spun că sînt americani de varietate evreiască, aşa cum alţii sînt varietate irlandeză, italiană, germană ori scandinavă. Cei 5.600.000 de evrei din Statele Unite sînt la fel de americani cum sînt cei 195.000.000 ne-evrei, se simt încorporaţi, înrădăcinaţi în ţara lor, alcătuiţi din propria ei substanţă. Într-o ţară pluralistă, nu sînt americani «ca toţi ceilalţi», ci «la fel cu toţi ceilalţi». De aceea sînt *evrei*, dar nu pot fi *israelieni*. De aceea trimit dolari, produse, observatori, sprijin politic, simpatie, entuziasm şi chiar propriile lor persoane — în chip tranzitoriu —, dar se instalează apoi din nou în condiţia inalienabilă de americani. Cred că Statele Unite sînt singura ţară în care, în epoca modernă, evreii au putut să se simtă «acasă». [...]

Obiceiul şi întreprinderea

O ţară este înainte de toate — Ortega a demonstrat acest lucru acum patruzeci de ani — un proiect de viaţă. Mai concret, un proiect sugestiv de viaţă în comun. Teritoriu, limbă, religie, tradiţii, toate acestea sînt elemente care contribuie la formarea sau la stabilirea unei ţări, dar o ţară *constă* într-un proiect, un program, o întreprindere, un destin. Oamenii trăiesc împreună nu pur şi simplu pentru că «sînt» împreună, ci pentru «a face» ceva împreună, iar cînd nu au acest gînd de a face ceva împreună unitatea lor se sfărîmă, se dezbină şi se desparte.

Dar o ţară este totodată şi o serie de obiceiuri, este inerţie, viaţă de zi cu

https://biblioteca-digitala.ro

zi, repertoriu de lucruri de mult ştiute, mici secrete de familie, detalii savuroase pe care le cunoaştem şi care ne fac cu ochiul, uzanţe care ordonează conduita, o formă radicală de a te instala într-un anumit loc — şi numai într-un anumit loc — unde poţi să te simţi pe deplin «comod», ceea ce nu vrea să spună că te simţi neapărat şi bine. Pentru a exprima acest lucru în cît mai puţine cuvinte, să spunem că o ţară este o întreprindere care se naşte în sînul unei imemoriale reţele de obiceiuri.

Israelul este o întreprindere; o admirabilă întreprindere guvernată de entuziasm. Am simţit acolo, de la ţărm pînă în pustiu, suflînd un formidabil vînt de entuziasm, care umflă pînzele ce fac să înainteze micuţa corabie a Israelului. Ar face rău cei ce se ocupă de probleme «internaţionale», de sănătatea lumii, dacă ar uita acest factor, care mi se pare hotărîtor. Cînd plictisul, lehamitea, vanitatea, resentimentul şi ura par să inspire atîtea ţări, să te întîlneşti cu entuziasmul pentru un proiect naţional este un moment reconfortant. Şi e bine să nu ne înşelăm: oricare ar fi dimensiunile Israelului, mărimea lui teritorială, demografică, economică, toţi aceşti factori nu pot decît să se multiplice prin entuziasm. În fizică, forţa vie este jumătate din masă înmulţită cu pătratul vitezei. Ei bine, în istorie, vitezei îi corespunde entuziasmul.

Eu aş mai adăuga ceva. Există un entuziasm naiv, al tinerilor şi al popoarelor tinere care abia îşi încep viaţa, şi care de obicei se toceşte sau se pierde la primul insucces. Dar entuziasmul evreiesc se întemeiază pe durere. Eveii au văzut multe, au suferit neînchipuit de mult. Fără cea mai mică hiperbolă, în sens literal, au suferit *ca nimeni altcineva*. Şi nu numai «memoria istorică» a poporului evreu este îndurerată. Toţi cei care nu sînt foarte tineri au pătimit în propria lor biografie limitarea, lipsa de libertate, dispreţul celor din jurul lor, poate chiar lagărul de concentrare. Mulţi mai au încă la încheietura mîinii numărul negru al lagărului german sau polonez în care au fost reduşi la un număr, în aşteptarea momentului cînd urma să fie reduşi la cenuşă. Acest semn de neşters, care nu poate fi scos decît printr-o operaţie chirurgicală, este socotit de unii tineri din ţările libere drept un număr de telefon.

Nu e uşor să se stingă acest entuziasm. Nu va fi uşor să dezumfli pînzele umflate de acest vînt al sufletului care izvorăşte dintr-o durere milenară, mereu alimentată de răni proaspete încă sîngerînde. Orice s-ar crede despre aşa-numita «problemă a Israelului», dacă vrem să înţelegem cu adevărat ceva, trebuie să plecăm de la această situaţie.

De aceea, în Israel, la orice oră pare a fi dis-de-dimineaţă. Evreii sînt mereu într-o atitudine pe care am putea s-o numim atitudinea celui care «se apucă de treabă». Sînt plini de proiecte, trăiesc — şi acesta este un bun iudaic — proiectaţi spre viitor. Viaţa lor e o anticipaţie, în acelaşi timp neliniştită şi voioasă. Norma pe care şi-au impus-o este să facă necontenit treabă. De aceea creşterea economiei, a operelor publice, a industriei este vertiginoasă. Statisticile sînt grăitoare, iar dacă străbaţi teritoriul te convingi imediat de acest adevăr. Dar pe mine mă interesează mai mult *izvorul vital* din care ţîşnesc toate acestea. Mai mult decît marile întreprinderi din Israel, mă interesează spiritul întreprinzător al locuitorilor, ce pare un izvor nesecat.

Ce se întîmplă însă cu obiceiurile, cu viaţa de zi cu zi? Cum s-au «instalat» evreii în noua lor condiţie de israelieni? Aceasta mi se pare adevărata problemă. Traiul tihnit, senzaţia că trăieşti în largul tău, acea senzaţie care constituie una din marile plăceri ale vieţii şi asigură o mare parte din fericire — de care nu ne dăm seama că există decît atunci cînd o pierdem —, această senzaţie mi se pare deficitară în Israel. Toţi sînt grăbiţi. Toţi au ceva urgent de făcut, asemeni

https://biblioteca-digitala.ro

Martei, dacă-mi este îngăduit să evoc Noul Testament. Cei mai mulţi abia au sosit şi peste tot te întîmpină dorinţa de mutare. Provin din ţări foarte diferite, poartă cu ei multe obiceiuri diferite şi nostalgii ascunse. Sînt într-un continuu proces de învăţare, atitudine opusă celui care ştie tot ca pe o ştiinţă infuză, imemorială şi niciodată învăţată. N-au reuşit încă să se liniştească, să se lase în voia traiului tihnit, să privească soarele cum coboară lent spre asfinţit, să se reculeagă şi să viseze ca Maria, sora Martei. Acest lucru este la fel de necesar, dacă vrei să menţii pe termen lung entuziasmul în care constă Israelul, această condiţie dătătoare de energii şi inspiratoare a proiectelor colective.

Totuşi, nu lipseşte nici «obiceiul». Acest obicei se numeşte Biblia. Este Cartea, textul sacru, depozitul religiei. Este în acelaşi timp — se spune — «cel mai bun ghid al Israelului». E un catalog de prescripţii minuţioase, care ni se par — şi în mare parte *li* se par — fără sens: respectarea rigidă a zilei de sîmbătă, cînd se suspendă pînă şi zborurile companiei El Al, mîncarea cuşer, cu prescripţiile ei, modul special de tăiere a animalului şi de preparare a cărnii, interdicţia de a consuma crustacee şi moluşte, care nu au solzi, separarea rigidă, chiar în oale şi vase, a cărnii de lapte. Mulţi israelieni nu sînt evrei ortodocşi, destul de mulţi nu sînt nici măcar credincioşi, şi totuşi Biblia este respectată şi susţinută de toţi şi condiţionează întreaga viaţă a ţării. De ce? Este o nesinceritate? Cred că nu. Este mai curînd *marea uzanţă*, obiceiul de bază — obiceiul obiceiurilor, ca să folosim construcţia ebraică — care susţine viaţa cotidiană a Israelului. Biblia ţine locul obiceiurilor, dă tărie unei forme de viaţă care încă nu a avut timp să producă obiceiuri. Aş spune că Israelul suplineşte lipsa lui de viaţă consuetudinară cu viaţa care se păstrează sub formă rituală şi liturgică în Biblie. Prin intermediul ei, *poporul evreu* de altădată face o transfuzie din acest sînge al spiritului, care este obiceiul, în venele tînărului *popor israelian*, tocmai pentru a ajunge să fie un popor şi nu numai un stat.

Este cu putinţă acest lucru? Am văzut cu emoţie evrei care împleteau cu grijă firele tradiţiei, diferitele lor repertorii de obiceiuri — aşkenaziţi, sefardiţi, amintiri din Rusia, Germania, Polonia sau Maroc, idiş, barocul sinagogilor din Italia — şi care încercau să alcătuiască din ele şi din peisajul cel nou, austerul pămînt făgăduit şi recăpătat, un mod obişnuit de viaţă, un spaţiu în care să trăiască, un făgaş pentru proiectele lor. Vor putea să facă acest lucru? Cum se vor contopi în aceste tradiţii extrem de complexe şi delicate cu lumea mai energică şi simplă, mai expresă şi mai puţin intimă, a evreilor *sabras* născuţi în ţară, care încep să se simtă — şi acesta e lucrul grav — «israelieni fără alte complicaţii»?

Şi spun că e grav pentru că a fi evreu a fost întotdeauna unul din lucrurile cele mai complicate de pe lumea asta, distilat de-a lungul secolelor, marcat în suferinţă, resemnare şi rezistenţă, în interminabile ore de izolare şi singurătate. Şi mai ales într-o lungă aşteptare, într-o aşteptare de două ori milenară. Dacă lumea vrea să salveze esenţa fenomenului evreiesc, dacă vrea ca în Israel să reînvie — la înălţimea comandamentelor timpului — poporul evreu care n-a încetat niciodată să existe într-un mod sublim şi miraculos, va fi nevoie să menţinem vie întreprinderea care se numeşte Israel şi în acelaş timp s-o facem să se poată bucura de un mers lin pe făgaşul protector al obiceiului. Numai aşa se vor întoarce apele în matcă şi se vor limpezi, numai aşa privirea va putea pătrunde pînă la fund şi se va putea regăsi acolo pe sine.

Evreul

«Odată cu întemeierea statului Israel în mai 1948, limba ebraică şi-a recucerit poziţia pe care o pierduse în urmă cu o mie nouă sute şaptezeci şi cinci de

https://biblioteca-digitala.ro

ani, cînd s-a năruit dinastia Hasmoneilor. Acum a redevenit limbă a statului Israel.» Aceste incredibile cuvinte sînt scrise, ca cel mai firesc lucru din lume, într-o broşură despre renaşterea poporului evreu, pe care am citit-o la Ierusalim. Se poate vorbi oare cu atîta linişte de perioade de o mie nouă sute şaptezeci şi cinci de ani? Se pot pronunţa cuvintele celebre spuse de Fray Luis de León la ieşirea din temniţă: «Aşa cum ziceam ieri» de către o întreagă comunitate, după aproape două milenii?

Ştiam că ebraica este limba oficială în Israel (cum este şi araba, şi cum a fost engleza în epoca Mandatului), dar a fost nevoie s-o văd şi s-o aud pentru a crede cu adevărat că ebraica este limba *efectivă* a statului Israel. În realitate, văd şi încă nu reuşesc să cred. Strict vorbind, ebraica încetase să fie vorbită ca limbă vie, de zi cu zi, dinainte de era creştină. Limba folosită în mod curent era aramaica. Ebraica s-a păstrat ca o limbă sacră — limba Bibliei —, ca un mijloc de comunicare excepţională între evreii care nu vorbeau aceeaşi limbă, mai ales în diasporă. Între momentul distrugerii Iudeii şi veacul al XIX-lea, ebraica a fost doar o limbă religioasă, teologică sau literală, cu circulaţie minoritară şi, bineînţeles, necolocvială. Ceva în genul latinei, dar şi mai puţin vie, fiindcă latina a fost timp de cîteva veacuri, pînă în veacul al XVIII-lea, folosită ca limbă cultă şi internaţională într-o lume incomparabil mai largă.

Ei bine, în mod neverosimil — neverosimilul poate fi însă adevărat —, ebraica este azi limba scrisă şi, ceea ce reprezintă şi mai mult, vorbită în Israel. O vorbesc desigur copiii — cei mai mulţi dintre ei nici nu vorbesc altă limbă — şi părinţii cînd se adresează copiilor, şi îndrăgostiţii care se plimbă ţinîndu-se de mînă. Se predă în ebraică, de la şcoala primară la Universitate. La Institutul Technion din Haifa şi la Institutul Weizmann din Rehovot. În ebraică se vorbeşte şi se cîntă la radioul israelian, în ebraică se cumpără şi se vinde, se anunţă şi se discută legile în Knesset şi se dau ordinele militare. În ebraică, desigur, se roagă oamenii. Cum a fost cu putinţă aşa ceva? Fără îndoială, fiindcă a fost necesar, dar această raţiune nu este suficientă.

Limba — am spus-o de multe ori — este prima modalitate de a ne instala în realitate. Este totodată prima interpretare a realităţii, prealabilă oricărei doctrine sau teorii. Evreii au vorbit multe limbi. Cele din diaspora, îndeosebi greaca, apoi araba sau latina, limbile europene, latine, germanice ori slave, turca şi multe altele. Două au fost limbile relativ «proprii» evreilor: *idiş* (de la *jüdisch*, evreu în germană), care este limba germană a evreilor din Europa centrală şi orientală, cu multe modificări şi încrustaţii ebraice, şi *ladino* (latină), adică iudeo-spaniola, care nu este altceva decît spaniola din veacul al XV-lea. Aceste două limbi, cea a aşkenaziţilor şi cea a sefardiţilor, au fost marile instrumente de identitate lingvistică ale poporului evreu. Dar aceste limbi erau *două*, şi nu erau comune, nu erau împărtăşite de toţi. Putea deveni una din ele limba Israelului? Ar fi fost posibil măcar un bilingvism? Cu foarte mare greutate, fiindcă nenumăraţi evrei nu vorbesc nici una, nici alta. Poate fi adoptată o limbă străină, ca bunăoară germana sau engleza, necunoscută de aproape toată lumea şi care celor mai mulţi nu le spune nimic? Singura soluţie era ebraica, limba care fusese cîndva comună, aceea a marii experienţe colective — Biblia — în care se recunoşteau cu toţii. Dar nu era la fel de limpede felul în care această «singură» soluţie putea deveni o soluţie. Ne putem închipui pe noi înşine vorbind, scriind şi *trăind* în latină? Şi să nu ne gîndim numai la noi, care la urma urmei vorbim o limbă neo-latină, apropiată de latină, care derivă din latină, ci la toţi europenii, de exemplu la germanici ori slavi, fiindcă evreii vorbeau limbi la fel de deosebite de ebraică.

https://biblioteca-digitala.ro

Problema era nici mai mult nici mai puțin decît cea mai colosală «mutare» din istorie. Însemna să-i transporți pe evrei și să-i instalezi într-o nouă (sau veche) «casă lingvistică», însemna să stabilești, și asta de la nivelele de viață cotidiană pînă la formele creației artistice și intelectuale, o uzanță fundamentală, un punct de plecare a întregului sistem pe care avea să-l constituie societatea israeliană. Trebuia să faci ca primele nuclee să vorbească ebraica, ca această voință individuală și organizată să-și exercite presiunea asupra noilor veniți, așa încît aceștia să-și găsească o uzanță cu valoare de normă care nu avea decît aparent această valoare, care în realitate nu avea această valoare pentru cei care păreau să o întruchipeze, ca această uzanță să capete inerție, adică să se transforme într-o uzanță adevărată, într-o presiune socială *difuză*. Cred că un studiu, cu concepte și instrumente mentale adecvate, al implantării limbii ebraice în Israel ar arunca o lumină neașteptată asupra funcționării realităților sociale.

Dar dificultatea efectivă era încă și mai mare. Se putea oare vorbi într-adevăr de ebraică? O limbă semitică, fără vocale, cu o mare ambiguitate pentru cei care nu se află în interiorul ei — adică pentru toți —, fără o pronunție vie, care într-o anumită măsură trebuia «inventată», cu un vocabular oprit în urmă cu două mii de ani, insuficient și nepotrivit pentru a vorbi despre majoritatea lucrurilor actuale și, prin urmare, despre lucrurile vieții de zi cu zi... Cum a fost cu putință? Știam că sioniștii și-au concentrat acum optzeci de ani eforturile în acțiunea de reînviere a ebraicii, că Eliezer Ben Iehuda a hotărît în 1880 să se vorbească ebraica în Israel și a început să vorbească tot timpul în această limbă cu soția lui, chiar de cînd se afla pe vaporul care îi transporta din Algeria în Palestina, și că fiul său, născut doi ani mai tîrziu, a fost primul om modern care a avut ebraica drept limbă maternă (și «paternă», dar nu mai mult decît atît). Cum este cu putință ca acum toată lumea să vorbeacă așa, de la *Șalom, șalom* din salutul de întîlnire pînă la *Șalom, șalom* din salutul de despărțire? În biblioteca unui kibuț, 80% din cărțile pe care le văd sînt în ebraică. Mai mult, aceeași proporție poate fi, descoperită în mica bibliotecă particulară a unei familii — el din Europa centrală, ea chiliană, iar fiul lor, un *sabra* — din același kibuț. Și tot ebraică vorbesc membrii Academiei de Științe și Umanități, profesorii de la Universitatea din Ierusalim, funcționarii de poștă, chelnerii, șoferii de taxi, și această fetișcană în uniformă kaki a armatei, care nu are mai mult de optsprezce ani și poartă cozile strînse într-un coc din pricina căruia boneta îi alunecă mereu într-o parte. Am luat-o în mașina noastră, pe drumul de la Rehovot la Beer-Sheva. Toți vorbesc ebraica.

Vocabularul Bibliei are mai puțin de 8.000 de cuvinte. Dicționarul lui Even Shoshan are mai mult de 28.000 de cuvinte. Într-o broșură a profesorului Rabin se explică felul în care au fost derivate cuvintele noi de la vechile rădăcini ebraice, cum s-a format, de pildă, din rădăcina *et* (timp), *itón* (ziar), la fel cum din germanul *Zeit* derivă *Zeitung*. Dintr-un cuvînt care în Biblie înseamnă foc al cerului s-a format cuvîntul care înseamnă electricitate. Cuvîntul care desemna acoperămîntul în cartea a doua a Regilor înseamnă azi garaj. De ce nu? Nu asta e greu, ci ca toate acestea să fie utilizate, ca limba ebraică să fie o *uzanță*, uzanța lingvistică a Israelului. Nu ca cineva s-o inventeze, ci să fie *vorbită*, adică s-o vorbească toți și fiecare, indiferent cine: oamenii.

Repet că trebuie s-o auzi, s-o vezi pe dinăuntru, să asiști la construirea acestei uzanțe extraordinare. Cu stăpînirea mecanismului structurii sociale și cu o curiozitate pasionată, m-aș putea apropia de miraculosul fenomen, dar înțelegerea lui nu ar fi cu putință decît *dinăuntru:* din Israel și, mai ales, din interiorul limbii ebraice. În fața statuii faimosului Cavaler de la catedrala din Sigüenza, Ortega se întreba:

https://biblioteca-digitala.ro

«A existat cineva în stare să împletească vitejia cu dialectica?» Eu mă întreb acum: va putea cineva să împletească cunoaşterea limbii ebraice cu stăpînirea sociologiei uzanţelor sociale? Poate că da. Şi ar merita s-o poată face, pentru că dacă Israelul este o reînviere, aceasta se realizează şi se exprimă, cum era de aşteptat, în ebraică.

Aluatul şi drojdia

Aceşti evrei care vorbesc în ebraică şi alcătuiesc o ţară — nu numai un popor risipit în chip misterios — după ce vor trece douăzeci, treizeci sau patruzeci de ani, vor putea oare să mai semene cu evreii pe care i-am cunoscut, cu evreii care au trăit în societăţile europene, au influenţat evoluţia lor şi au avut de suferit de pe urma lor timp de două milenii? Evreii au fost întotdeauna «foarte puţini». Se poate spune că şi acum sînt foarte puţini, că după exterminarea nazistă au rămas foarte puţini în întreaga lume. Că, în orice caz, evreii din Israel, israelienii, nu ajung la cifra de trei milioane. Dar nu despre asta este vorba. În Israel, independent de numărul lor, evreii sînt «aproape toţi». Distanţa care prezintă însemnătate din punct de vedere social şi istoric nu se măsoară în mii sau milioane, ci între aceste două structuri: «foarte puţini» şi «aproape toţi».

Cu alte cuvinte, evreii fuseseră întotdeauna o *minoritate* în cadrul unor societăţi care, bucurîndu-se de majoritate, erau altceva. Minoritate dominantă sau *elită* uneori, minoritate oprimată sau persecutată ori marginalizată alteori, de cele mai multe ori. În orice caz, evreii n-au fost niciodată, de la risipirea lor, «aluatul» unei societăţi. Au fost «drojdia»: un ferment aproape totdeauna activ, rodnic, de multe ori aducător de nelinişti şi tulburări. Evreii se simţeau definiţi prin condiţia lor minoritară. Ghetoul era expresia urbană a acestei condiţii sociale. Chiar şi în cazurile în care ghetoul nu exista ca realitate fizică, într-un fel nevăzut exista totuşi un ghetou, care constituia o componentă a condiţiei de evreu. Dar acest fapt, din punct de vedere sociologic, înseamnă că evreul era «raportat» la o societate distinctă, în cadrul căreia era «implantată» societatea lui, minimă şi insuficientă. Acest lucru deosebeşte minoritatea evreiască de o regiune, de exemplu: regiunea este o societate «parţială», ca o «inserţie» în marea societate naţională. Dar în sine însăşi este «completă», cu mase şi minorităţi, cu structurile ei de convieţuire. Singura deosebire constă în faptul că sistemul său de *uzanţe sociale* nu îi este propriu şi exclusiv, ci numai unele uzanţe sînt regionale. Cele mai importante însă se întind dincolo de limitele regionale şi, mai ales, îşi exercită presiunea dintr-o sferă mai amplă: naţiunea întreagă. Evreii, în schimb, nu alcătuiau niciodată o «societate», suficientă în ambianţa de convieţuire, vreau să spun o societate *reală*. Erau doar o societate *virtuală*, cu un sistem propriu de uzanţe — cele evreieşti — care se exercitau asupra indivizilor ca atare, dar nu asupra unei societăţi, nici măcar fragmentară. Uzanţele parţiale andaluze ori catalane se exercită asupra realităţii pe care o numim Andaluzia şi Catalonia, chiar dacă cele mai importante uzanţe îşi trag puterea din întreaga Spanie. Uzanţele evreieşti nu aveau alt «punct de aplicare» decît *evreii*.

Fiind o «inserţie» într-o societate care nu era evreiască, evreii introduceau în ea ceea ce am putea numi o diferenţă de potenţial, şi un misterios curent electric trecea de la unii la alţii. «Tulburarea» pe care o provoca de obicei evreul se datora acestui fapt. Se adăugau, desigur, alte cauze, aproape toate negative şi dramatice. Dar se cuvine să nu uităm acest factor «structural». Aceasta era mizeria şi măreţia evreilor, condiţia lor neliniştitoare, stimulatoare, catarctică. Pe scurt, de drojdie sau ferment. Calitatea acestui efect depindea, bineînţeles, de atitudinea societăţii care primea acest stimul, de capacitatea ei de reacţie, de generozitatea

https://biblioteca-digitala.ro

ei, de forța ori slăbiciunea ei, de imaginația ei. S-ar putea scrie o istorie a evreilor luînd ca subiect acest punct de vedere. S-ar vedea atunci cum unele popoare au fost mai generoase ori mai inteligente — Anglia, Statele Unite ale Americii — și au știut să se îmbogățească de pe urma stimulului evreu, cum unele popoare au trecut prin faze complet distincte, care pot fi chei ale transformării lor istorice. S-ar vedea că Spania... Dar despre asta ar trebui să vorbim mai tîrziu, în alt context.

Acum, în schimb, în Israel evreii sînt «singuri». Sînt ei — cu excepția minorităților musulmane, druze, creștine sau a indivizilor străini — *toți*. Vor alcătui, au și început să alcătuiască, o societate completă, cu masă și minorități, cu integritatea structurilor sale. Ceea ce au fost de două mii de ani vor trebui să fie «cu totul», nu vor mai fi limitați la anumite profesii, nu vor mai putea să aleagă doar unele dintre ele. S-a vorbit mult de lipsa caracterului militar la evrei sau, oricum, de vocația militară puțin frecventă a evreilor. Trebuie să ne punem întrebarea: oare nu voiau să fie soldați, ori nu puteau, ori nu aveau nevoie de așa ceva? În orice caz, armata israeliană există, și toți știu pînă la ce punct este o realitate efectivă. De îndată ce a fost posibil și necesar, evreii au devenit soldați, așa cum au fost și agricultori, și negustori, și tehnicieni, și scriitori, și chelneri, și actori, și profesori, și muzicieni: tot ce există într-o societate. Cîteva din aceste profesiuni le exercitaseră întotdeauna, altele însă arareori. Cînd spaniolii din veacul al XVI-lea voiau să facă dovada calității de creștini vechi invocau faptul că se trag din țărani, dar acum unul din factorii cei mai activi și semnificativi ai Israelului sînt kibuțurile, comunitățile agricole, care par a fi o chintesență a spiritului evreiesc.

Din Israel am adus în primul rînd întrebări. Semnele de întrebare mă năpădeau din toate părțile, oriunde îmi aruncam privirile. [...] Peste cîteva decenii, cînd cei mai mulți israelieni se vor fi născut în Israel sau cel puțin vor fi trăit acolo ani îndelungați, cînd nu se va mai pune în discuție existența lui, cînd vor conviețui cu celelalte țări, cu cele din jur și cu cele depărtate, cînd vor fi cu adevărat «acasă», atunci vor avea multe de inventat. Vor trebui să învețe să fie, nu doar o minoritate, ci o masă. Credeți că e așa de ușor? Fermentul pare activ, iar aluatul pasiv, dar numai cu drojdia nu se face pîine. Pîinea este în primul rînd aluat, și condițiile sale sînt esențiale. Le întrunesc toți? Popoarele de pe întreaga planetă își pun această întrebare încercînd să afle răspuns în dramatica realitate a vieții lor colective. Israelul va trebui să inventeze nici mai mult, nici mai puțin decît aceasta: aluatul evreiesc. Ceva care nu a existat de două milenii. Va trebui să-l facă cu oameni care au funcționat totdeauna ca o minoritate. Cine se îndoiește că excelentele calități ale Israelului, admirabila lui eficacitate, capaciatea lui de efort și de creație, care dau rezultate pur și simplu uimitoare, că toate acestea se datorează faptului că e alcătuit din oameni căliți în treburi specifice comunităților minoritare, în condiții de adversitate, obișnuiți de cînd se știu să fie cu ochii în patru? Dar cum această uriașă minoritate — «imensa minoritate», cum îi plăcea să spună lui Juan Ramón Jiménez — va trebui să producă o masă, va trebui să se transforme în masă. O enormă, admirabilă jertfă îi așteaptă pe evreii din Israel, dacă într-adevăr vor ca poporul lor să devină o țară.

Lucrul grav în cazul acesta este că aproape nimeni nu are idei clare cu privire la ce sînt masele și ce sînt minoritățile. Eu aș vrea să le vorbesc pe larg despre acest subiect israelienilor. Din pricina prejudecăților, erorilor sau pasiunilor vinovate, mulți se încăpățînează să creadă că minoritate și masă sînt două *clase* sociale. Unii, ceva mai puțin obtuzi, cred că sînt două *grupuri* sociale de mărimi diferite. În sfîrșit, alții, mult mai puțini, cred că așa ceva nu e obligatoriu, că la urma

https://biblioteca-digitala.ro

urmei sînt *indivizi* şi că nu constituie neapărat un grup cei care prin calificarea lor, prin exigenţă şi efort, reprezintă o minoritate călăuzitoare.

Dar sînt foarte puţini cei care văd limpede că nici măcar asta nu e adevărat, că *nimeni* nu aparţine în mod absolut minorităţii călăuzitoare a unei societăţi, nici măcar indivizii cei mai aleşi şi calificaţi. Minoritatea nu este o clasă, nici un grup, nici o colecţie de indivizi: este o *funcţie* socială. Vreau să spun că individul special calificat şi dispus pentru efort, cu o competenţă deosebită într-un anumit domeniu, acţionează în mod minoritar şi călăuzitor în cadrul acelui domeniu. Dar de îndată ce este vorba de altă activitate sau dimensiune a vieţii, în care competenţa lui este nulă sau moderată, se reintegrează în masa căreia, asemeni tuturor celorlalţi, îi aparţine, din care nu iese decît pentru a realiza o funcţie specifică şi întotdeauna tranzitorie. Dacă din întîmplare eu aş avea o autoritate pentru a vorbi despre aceste lucruri şi aş fi îndreptăţit să scriu despre ele în mod public, exercitînd această funcţie minoritară şi călăuzitoare, acest lucru nu m-ar îndreptăţi însă ca, după ce am teminat de scris aceste pagini, cînd ar fi vorba de agricultură ori de matematică, de medicină ori de muzică, să am pretenţia să exercit mai departe această funcţie. Dacă aş face acest lucru, n-aş fi doar ceea ce sîntem cu toţii — oameni din masă, părţi sau membri ai acestei mase —, ci aş fi un «om-masă», adică o boală socială. Dacă sînt sănătos, de îndată ce se termină funcţia mea specifică, mă reintegrez în masa care alcătuieşte realitatea fundamentală a societăţii în care trăiesc.

Aceasta este problema. Aceasta este sarcina dificilă care stă în faţa Israelului. Mă întreb dacă evreii vor fi în stare să facă această supremă invenţie: să se cufunde în masa ţării lor, să-i dea realitate, să se dizolve în ea, ştiind să iasă la suprafaţă cînd va fi nevoie pentru a-şi aminti neliniştitoarea, creatoarea lor condiţie de ferment.

Vechiul şi noul evreu

Materia umană e un lucru subtil şi delicat... Sionismul a hotărît, acum şaptezeci de ani, să facă din nou, să recreeze, ţara Israelului. Cum? Fireşte, cu evrei! Din Rusia, Austro-Ungaria, Germania, Polonia, Grecia, Bulgaria, Turcia, din Franţa şi Italia, din ţările arabe, din Asia ori Africa, din America, evreii au venit fără întrerupere în ţara foarte veche a Canaanului. De douăzeci de ani, există statul Israel. Există cetăţeni israelieni, pentru care s-a format acest nume. Nu sînt pur şi simplu evrei, nici ebraici, nici israeliţi, ci sînt, pe lîngă toate acestea, cetăţeni ai statului Israel. Peste cîtva timp, cînd imigraţia se va stabiliza, cînd vor ajunge în mica lor ţară cei ce vor dori să ajungă, şi cînd se vor aşeza acolo, vor fi ei aceiaşi? Vreau să spun, ce se va întîmpla cu evreul, cu vechiul evreu, cînd vor exista în Israel patru sau cinci milioane de noi evrei, cînd Israelul va fi ţară precumpănitor *sabra?*

Evreul a fost un om definit prin trăsături foarte precise. Nu etnice, desigur, findcă rasa, deşi există fără îndoială, este doar un element abstract, parţial, cu care se pot face realităţi foarte diferite, şi, luîndu-o ca pretext, se comit de obicei cele mai mari prostii şi atrocităţi. Nu sînt nici trăsături strict religioase, nici psihologice. Eu aş spune istorico-sociale (în care intră şi ingredientele menţionate). Poate că ar fi mai bine să spunem că este vorba de caractere biografice, de o biografie colectivă. Evreii au fost «aşa» pentru că au trăit într-un anumit fel, în anumite feluri, definite prin condiţii relativ neschimbătoare.

Am cunoscut cu toţii sau cunoaştem mulţi evrei. De obicei inteligenţi, desigur. Sînt oameni mai bine dotaţi decît ceilalţi oameni? Nu sînt sigur. Inteligenţa, presupunînd că există dotarea indispensabilă, nu e o chestiune de dotare, ci de

https://biblioteca-digitala.ro

formă de viață. Era ușor pentru un francez din epoca lui Ludovic Filip să fie inteligent — Tocqueville, Royer-Collard, Guizot, Benjamin Constant —, fiindcă Franța era inteligentă. De aceea erau inteligenți atenienii din veacul al IV-lea înainte de Hristos, și nu au fost la fel de inteligenți în alte epoci. Evreii au fost neobișnuit de inteligenți fiindcă au trăit în stare de alertă, fără a se lăsa în voia soartei, întotdeauna cu ochii în patru. Ortega povestea că Fontenelle, cînd s-a apropiat de vîrsta de o sută de ani, răspundea medicului care îl întreba «ce simte»: *Rien, rient du tout; seulement une certaine difficulté d'être.* Evreii au simțit timp de două milenii o anumită «dificultate» de a fi, și de aceea au fost nevoiți să fie ei înșiși într-un mod mai acut decît ceilalți. De aici provine de asemenea — toate medaliile au cap și pajură, și evreii, ca buni contabili ce sînt, știu asta foarte bine — neliniștea atît de frecventă, lipsa de astîmpăr a evreilor, și cred că, dacă ar face obiectul unui studiu profund și cu mijloace adecvate, s-ar descoperi că uimitoarea inteligență evreiască este lipsită de un lucru pe care nu-l poate conferi decît o atitudine de liniște și tihnă, și în aceasta văd eu limitele acestui tip de inteligență.

Evreii au fost de asemenea un popor care a trăit, nu cu altele, ci *în* altele, într-o anumită măsură «încrustat» în materia altor popoare. De aici fabuloasa falsitate, pricină a atîtor crime, că «evreii nu au patrie». Le-au avut și le au, și uneori cu mai multă loialitate și entuziasm decît cei care le-au monopolizat și în numele lor i-au expulzat, pe unii chiar din viață. Germanii, de exemplu... Am văzut evrei în Israel, atît de profund germani, atît de delicat germani, cu glasul format în această limbă, cu rafinamentele intelectuale ale Germaniei dinainte de 1914, plini de nostalgii iremediabile. La fel de germani ca cei mai neaoși germani, dar cu toate acestea indiscutabil evrei. Oare nu e cu putință? Este vorba oare de același plan? Cînd vom învăța oare să mînuim cu mai multă acuratețe chestiunile umane, cu claritate și rigoare, fără grosolănie și fără șiretenie? Se miră cineva că un catalan poate fi spaniol, iar altul poate fi la fel de bine francez? Sau un gascon? A existat cineva care să fie mai spaniol — și în același timp fiu al Țării Bascilor — decît Unamuno? Dar în orice caz evreul avea întotdeauna un suflet într-un anumit sens «plural»: era întotdeauna evreu într-un plan și altceva în alt plan. Era apoi — destul de des, dar nu întotdeauna — «cosmopolit», «internaționalist». Este admirabilă ușurința cu care evreii înmagazinează limbi străine, și cînd credem că le-am numărat pe toate, scot din mînecă încă una și încep s-o vorbească cu ușurința cu care noi vorbim doar limba maternă.

Bineînțeles că nu erau naționaliști, fiindcă apartenența lor la o *națiune* era nuanțată de apartenența la *poporul* evreu și diminuată de această apartenență. (Poate că unii dintre ei au fost «rasiști», dar aceasta a fost o eroare provocată de rasismul advers, cînd evreii n-au fost destul de inteligenți pentru a răspunde într-un mod adecvat, cînd au inversat termenii și au fost «antirasiști».)

Ei bine, dacă ne gîndim la Israel, dacă este vorba să ni-i închipuim pe «noii evrei», este limpede că nu vor putea semăna cu cei de acum. Într-o zi vor ajunge să fie liniștiți, tihniți, se vor simți ca acasă. Vor putea uita milenara întrebare «cine-i acolo?». Nu vor mai trăi în permanentă stare de alertă, sau vor fi în alertă *din alte motive* (și cu o altfel de alertă). Vor fi «acasă», dar *singuri*, în măsura în care aceasta e cu putință în lumea de astăzi. Vor putea fi «numai evrei», adică evrei israelieni. Nu vor mai fi cosmopoliți, ci vor avea o psihologie de țară mică, amenințată de primejdia «provincialismului». Nu vor dispune de un repertoriu de limbi, ci vor fi izolați într-una singură, ebraica, limbă exclusivă, vorbită numai de ei, și vor învăța celelalte limbi la școală.

Toate acestea vor transforma profund sufletul evreiesc. Dacă eu aș fi

https://biblioteca-digitala.ro

evreu, mai ales dacă aş fi israelian, aş fi profund îngrijorat. Motive de îngrijorare nu lipsesc. Iordania, Egipt, Algeria, Siria, Rusia, Naţiunile Unite, exportul de citrice, răspîndirea populaţiei, kibuţurile. Dar nu este numai asta. Motivele de îngrijorare sînt mai profunde: după ce vor fi depăşite toate aceste probleme, *cine* le va fi depăşit, *cine* se va afla dincolo de ele? Cum va fi noul evreu care se făureşte acum în Israel, alături de livezile de portocali şi de meri? Fiindcă s-ar putea să fie foarte deosebit de vechiul evreu, s-ar putea ca realizarea statului Israel să aibă drept consecinţă evaporarea acestei forme de viaţă care, ca o esenţă, s-a păstrat veac după veac, în bunăstare ca şi în sărăcie, în libertate ca şi în prigoană, în Universitate, într-o bancă sau parlament, ca şi în ghetou şi în lagărul de exterminare.

Eu cred că evreul este o realitate formidabilă, şi nu e uşor să se împrăştie şi să ne scape printre mîini. A rezistat la toate vitregiile. Va rezista el oare la înlesniri? Gîndul că peste cincizeci sau o sută de ani Israelul va fi o ţară mică oarecare, prosperă şi uşor naţionalistă, nu prea deosebită de atîtea alte ţări «noi», ridicate la o viaţă naţională în epoca noastră, mi se pare extrem de neliniştitor şi de natură să mă descumpănească. Ar fi un succes încărcat de melancolie. Pentru ca să nu se întîmple aşa ceva, va fi nevoie ca israelienii să se ocupe de aici înainte de o sarcină delicată: aceea de a traduce modul particular de «instalare» a evreului în lume, în altă alcătuire a lumii. Asta cere imaginaţie. Mă linişteşte gîndul că aceasta a fost principala bogăţie a evreilor. [...]

Oraşul şi pustiul

Sînt foarte sensibil la înfăţişarea oraşelor, la ambianţa pe care o reflectă, la morfologia lor. Oraşele constituie nici mai mult nici mai puţin decît scena vieţii omeneşti. Oraşele şi, desigur, casele, scenă a vieţii particulare şi, mai ales, a vieţii intime. De aceea arhitecţii mi se par nişte oameni admirabili, în mîinile cărora se află o bună parte din soarta noastră. De aceea au o răspundere atît de mare, atît de mare încît în epoca noastră, în multe locuri, n-aş vrea să fiu silit s-o împart cu ei.

Fiecare ţară are o inspiraţie urbană, care variază cu timpul, poate fără a-şi întrerupe continuitatea, poate cu prea mult dispreţ pentru ce a fost în trecut. Uneori oraşul şi casele nu se potrivesc, nu există armonie între aspectul urban şi aspectul domestic. Se prea poate ca două inspiraţii aparent opuse să aibă o rădăcină comună, un punct îndepărtat în care se întîlnesc. Aşa să fie oare în cazul căsuţelor de lemn sau cărămidă în care trăiesc atîtea familii americane şi uriaşii zgîrie-nori din Manhattan? Par să fie două lucruri complet contrarii. Iar cînd s-au construit primii zgîrie-nori, cu siguranţă că nu aveau nimic de a face unul cu altul. Dar întrebarea este următoarea: se opun astăzi casele din zonele rezidenţiale din New England pînă în California şi zgîrie-norii de sticlă şi oţel din Park Avenue?

Evreii au fost un centru urban, foarte urban. Au trăit în Europa centrală în mici pieţe, pe străzi înguste, cu acoperişuri ascuţite şi ferestre micuţe, cu sobe de porţelan. Ori în oraşe din zona Mediteranei, unde nu pătrunde cîmpul, unde pînă şi agricultorii «merg» la cîmp, dar nu trăiesc pe cîmp. Iar cînd s-au stabilit în America, preferinţa lor a fost pentru locurile cele mai urbane: New York, Chicago, Los Angeles şi Buenos Aires. Israel este Asia şi Mediterana totodată. Vor putea fi oraşele israeliene pur şi simplu mediteraneene sau vor trebui să ţină seama de alte inspiraţii şi alte nostalgii, din ţările nordice? Pentru mine, de această chestiune aparent minoră depinde în mare măsură destinul Israelului, posibilitatea de a ajunge să fie cu adevărat o *ţară* sau de a se reduce la a fi un *stat*.

Dar nu e numai atît. Israelul este într-o proporţie considerabilă un pustiu. Sînt

https://biblioteca-digitala.ro

zone pustii în Samaria și pe înălțimile Golan, există deșertul Iudeii și cumplitul deșert din Neghev. Să nu uităm că Israelul e plin de beduini, care poposesc în oaze și străbat cîmpia dezolantă în galopul cailor sau în spinarea cămilelor și că în zarea acestui peisaj se profilează cocoașele lor înalte. Pustiul este contrariul orașului, este tot ce poate fi mai puțin urban din cîte există pe lume, este ceea ce i-a îngăduit lui Abenjaldun (sau Ibn Khaldun, dacă vreți) să explice în mod antitetic istoria universală.

Dacă ar fi vorba numai de «poporul evreu»... Dar este vorba totdeauna de pămîntul făgăduinței, și acesta înseamnă vocație, adică destinul acceptat în mod liber. Dacă poporul evreu ar fi vrut și ar fi reușit să obțină un cămin, o țară, în altă parte, ar fi avut probabil aspect urban. Dar a vrut să se întoarcă în țara Canaanului, iar aceasta este un pustiu, ori cel puțin are înăuntrul ei un pustiu. Dacă Israelul vrea să fie o țară cu înțeles și cu viitor, va trebui să găsească o trăsătură de unire între oraș și pustiu.

Mă tem că arhitecții și urbaniștii știu prea mult. Au atîtea cărți, atîtea reviste, citesc și văd ce se face în toate părțile, încît sînt ispitiți să facă același lucru acolo unde se află. Tocmai aceasta este problema. Încep să semene prea mult între ele casele și orașele din întreaga lume. În schimb, încep să nu mai semene cu ce exista înainte de ele în fiecare loc sau cu ce există alături de ele. Am impresia că, cu puține excepții, arhitecții și urbaniștii nu vor să se uite la ce au în fața ochilor și preferă să citească ultima revistă de specialitate. Noile mari orașe din Israel, Tel Aviv și Haifa sînt plăcute și destul de frumoase, dar nu sînt ceea ce au fost întotdeauna evreii: nu sînt orașe interesante. Ashdod e un port atît de mediteranean, încît pare din sudul Franței. Tiberiada este un oraș modern, dar inspirat plasat lîngă lac și din punct de vedere urbanistic reprezintă o soluție fericită. La fel Cana, care se vede atît de frumos din depărtare. Safed are o frumusețe antică, puțin cam decrepită și părăsită, dar noile clădiri sînt de natură să producă îngrijorare. Cît privește Ierusalimul, ca oraș e derutant. Spaniolii își pot face o idee aproximativă despre orașul vechi amintindu-și de vechiul și admirabilul oraș Cáceres. (Desigur, pentru asta trebuie să fi fost la Cáceres, și mă întreb cîți cunosc acest oraș izolat.) Dar în afară de aceste cartiere foarte mici, o sensibilitate trează nu poate să nu se arate preocupată. Să trecem peste urîțenia multor biserici, începînd cu biserica Sfîntului Mormînt, și a multor edificii publice. În pofida soluției fericite care s-a găsit pentru unele clădiri moderne, ca bunăoară Muzeul și o parte din Universitate, Ierusalimul este povestea unei indecizii. În perspectiva istoriei, faptul acesta este explicabil. Prin Ierusalim au trecut toți și au trecut cu gîndul de a se distruge unii pe alții. Accentele sînt polemice, nu creatoare. Dar acum, dacă Ierualimul va fi capitala Israelului, va fi nevoie să *ajungă să fie* într-adevăr capitală.

Am spus «dacă Ierusalimul vrea să fie capitala Israelului». În aceste pagini n-am vrut să vorbesc de politică, ci de lucruri mai profunde și mai puțin vînturate în sus și în jos, am vrut să reduc politica la minimum necesar, la inevitabil și, prin urmare, la ceea ce este absolut justificat, dar acum trebuie să spun totuși cîteva cuvinte în această privință. Israelul fără Ierusalim nu are înțeles *istoric*. Discuția asupra faptului dacă Israelul poate sau nu să aibă o altă capitală mi se pare de prisos. Mi se pare că este exact același lucru care s-a petrecut cu unitatea Italiei, împiedicată timp de decenii din pricină că întreg clericalismul european hotărîse că Papa trebuie să aibă teritorii, că Roma trebuie să fie orașul supremului Pontif. Italia nu putea avea altă capitală decît Roma, și în fața acestei rațiuni istorice toate argumentele juridice și diplomatice trebuiau să rămînă inoperante. Astăzi ni se pare evident acest lucru și ne-ar displăcea ca Papa să continue

https://biblioteca-digitala.ro

să fie un mic rege temporal de rangul al treilea, în loc să fie pur şi simplu Vicar al lui Hristos. Dar cît timp, cîte erori şi cît sînge a costat această victorie!

Sensibilitatea mea este plăcut impresionată de exemplul pe care ni-l oferă Beer-Sheva, oraşul cel mai important din Neghev, cu mai mult de 60.000 de locuitori. Beer-Shev înseamnă «şapte puţuri» şi, potrivit tradiţiei, a fost întemeiat de Avraham. Probabil că a fost o oază unde cămilele se puteau adăpa (acolo am văzut prima cămilă în Israel). Mai pustiu decît pustiul Neghev nu cred că mai poate fi altul pe lume. Posedă, trebuie să adaug, o frumuseţe deosebită, fascinantă. E o cîmpie interminabilă, care din cînd în cînd se înalţă formînd coline dulci, ca pentru a-şi trage sufletul şi a-şi urma drumul mai departe. Stîncile alternează cu nisipul cel mai fin. În unele locuri privilegiate, parcă prind să înverzească nişte tufe cenuşii aproape uscate. Pe cea mai mare parte a întinderii sale, avem de a face cu stăpînirea absolută a regnului mineral, care se dovedeşte atît de înspăimîntător, încît ne dezvăluie substratul inert al vieţii noastre, viaţă care se sprijină pe el, înfiripînd o peliculă subţire ce aparţine biologicului. Pustiul, în goliciunea lui, e ca un portret cubist al planetei. [...]

Cînd se lasă seara, pustiul devine pe neaşteptate blînd. Dezolarea lui se atenuează, nisipul devine trandafiriu, albastrul intens al cerului se face palid şi caută nuanţa potrivită pentru a se armoniza cu nisipul. Dunele, rănite de soare, introduc ceea ce niciodată nu există în pustiu: umbrele, mici umbre abia insinuate. Cînd, ca la Arad, imensul lac care se numeşte Marea Moartă, la capătul lumii, la patru sute de metri sub nivelul mării exterioare, pune pustiului o margine de apă, frumuseţea aceea inutilă, care nu făgăduieşte roade, frumuseţea cea mai lipsită de utilitate din cîte există, dobîndeşte o intensitate neobişnuită. [...]

În acest pustiu se înalţă Beer-Sheva. E un oraş cu industrie, cu un admirabil hotel foarte bine încadrat în acel peisaj, cu o numeroasă populaţie profesională, cu un institut care nu va întîrzia să se transforme în Universitate. Israelienii aduc apă la Neghev de la lacul Tiberiada. Marea Galileii, prin tuburi care se strecoară prin nisip ca nişte şerpi furişaţi, fertilizează pustiul din sud. dar Beer-Sheva nu a întors spatele pustiului. Este un oraş, un început de viaţă urbană, care continuă să se afle în pustiu. Nu a distrus, cu arhitectura lui modernă şi tehnica lui superioară, vechea oază a lui Avraham.

E admirabilă transformarea pe care o realizează evreii. Lîngă fabrici, livezi de citrice, livezi de pomi fructiferi care cîştigă teren făcînd să se retragă nisipul. Dar pustiul este atît de frumos, încît parcă te încearcă dorinţa de a nu putea fi niciodată învins definitiv. [...]

Eliberarea evreilor

De mult timp mă tot întreb care e semnificaţia Israelului. Numele acesta apare astăzi frecvent — prea frecvent — în titlurile ziarelor. E ceea ce se cheamă un «subiect internaţional», numele unei «probleme» sau al unei «crize». Nu asta mă interesează cel mai mult. Aspectul acesta al chestiunii cred că e rezolvat. Vreau să spun că va fi curînd rezolvat, şi orice speculaţie asupra lui mi se pare inutilă. Mulţi se întreabă dacă Israelul va supravieţui şi va dăinui. Părerea mea este că, cel puţin dacă nu se creează în lume o situaţie dezastruoasă în care totul va deveni indiferent şi nimeni nu va mai şti dacă va supravieţui, Israelul are o existenţă naţională asigurată pentru mult timp. Hotărîrea evreilor este atît de fermă, entuziasmul lor pentru întreprinderea israeliană este atît de puternic şi autentic, încît pe lîngă ele toate dificultăţile, toate raţiunile care pot fi invocate împotrivă, toate voinţele contrare sînt neconcludente şi nu pot avea cîştig de cauză.

Dar nu e numai asta. Raţiunile istorice care întăresc şi asigură existenţa Israelului

https://biblioteca-digitala.ro

mi se par prea evidente. Nu mi-e necunoscut faptul că există şi raţiuni adverse — întotdeauna există —, dar sînt *insuficiente*. Pe zi ce trece cred cu tot mai multă tărie că principiul raţiunii suficiente, într-un nou sens, ar trebui să fie decisiv pentru felul cum apreciem lucrurile. Că întemeierea statului Israel a deranjat alte popoare e un lucru în afară de orice îndoială. Cine ar putea tăgădui că a rănit şi răneşte anumite interese? Ba chiar s-ar putea admite că întemeierea, existenţa şi expansiunea normală implică o anumită doză de injustiţie. Aşa stau lucrurile. Realitatea are o structură pe care am putea-o numi «conflictuală» sau «adversativă» şi exclude perfecţiunea. De aceea gîndirea dezideratívă, aşa-numitul *wishful thinking*, este cea mai mare eroare în treburile omeneşti.

Problema e alta: dacă o doză de injustiţie este inevitabilă, nu e oare drept ca cel puţin o dată în istorie să fie în favoarea evreilor? Două mii de ani de atroce injustiţie istorică, culminînd cu cea mai monstruoasă injustiţie din cîte îmi vin în minte, în ultimii treizeci şi cinci de ani, nu «justifică» oare (adică, nu fac să fie dreaptă) această posibilă fracţiune de injustiţie pe care o poate însemna Israelul? Cînd se spune că, în India, oamenii din categoria paria au acum o situaţie care într-o anumită măsură poate fi numită privilegiată, cînd clasele sociale apăsate timp de veacuri încep să «abuzeze» întrucîtva de restabilirea unei justiţii necesare, cînd negrii din Statele Unite, unde scriu în acest moment, profită uneori de condiţia lor, obţinînd posturi cu mai mare uşurinţă decît albii cu o calificare egală, sînt mai toleraţi în ceea ce priveşte deficienţele lor, de teamă să nu se creadă că intransigenţa ar fi în realiate o discriminare rasială, toate acestea mi se par perfect de înţeles şi în definitiv *juste*. Va veni o clipă cînd nu vor mai fi categorii paria şi nimeni nu-şi va mai aduce aminte de ele, în afară de istorici. Va veni o zi cînd nu vor mai fi în nici un sens al cuvîntului «proletari», aşa cum nu există cu adevărat în ţara aceasta şi în altele. Într-un viitor nu prea depărtat, faptul de a fi un negru nu va constitui un dezavantaj şi nici nu va da dreptul la un avantaj compensatoriu. Israelul va trebui, bineînţeles, să arate cel mai strict respect pentru toate drepturile străine. Dar n-ar fi oare absolut inacceptabile şi ipocrite manifestările de surprindere faţă de injustiţiile minore în favoarea celor care întotdeauna au fost apăsaţi, uitînd de imensa greutate a opresiunii, cruzimii şi dispreţului care i-au apăsat timp de atîtea veacuri? *Summumius, summa iniuria:* dreptul excesiv, am putea traduce azi, este suprema nedreptate.

Cînd Israelul va exista ca o realitate istorică şi lumea îl va fi acceptat (sau, în cazul cel mai rău, se va fi resemnat cu existenţa lui), ce va însemna aceasta? Dacă n-ar fi altceva decît o ţară în plus, un alt stat independent printre cele care se adaugă mereu la lista în continuă creştere a Naţiunilor Unite, nu m-ar interesa prea mult. Niciodată n-am fost, slavă Domnului, un «naţionalist». Cred că naţiunile sînt încă, în ziua de astăzi, societăţile «saturate» şi cele mai împlinite, dar cred totodată că ceasul lor a trecut şi că ne îndreptăm spre structuri supranaţionale, din ce în ce mai urgente. Nu mă simt în stare să mă pasionez de existenţa nici unei noi naţiuni, dacă nu înseamnă altceva decît strict acest lucru: existenţa unei noi naţiuni. Dar existenţa Israelului este altceva.

Pentru a o spune în cîteva cuvinte, este *eliberarea evreilor*. Şi nu mă refer numai la israelieni, la cei care se află în Israel, ci mai ales la ceilalţi, la *poporul evreu* în întregime. Din clipa în care Israelul a început să existe ca naţiune liberă şi independentă, evreii au, aşa cum şi-a dorit mişcarea sionistă, un «cămin». Pot trăi acum «acasă» şi, prin urmare, dacă nu sînt acasă, este *pentru că nu vor*. Cu alte cuvinte, se află *în mod liber* acolo unde se află. Faptul că unii evrei aparţin Statelor Unite, Argentinei, Franţei, Germaniei, va avea un înţeles deosebit de acela pe care l-a avut întotdeauna. Înainte se aflau acolo din întîmplare sau

https://biblioteca-digitala.ro

de nevoie. S-ar putea crede că se aflau în acele ţări «în pofida faptului că erau evrei». De aici înainte nu va mai fi aşa. Se vor afla acolo din libera lor voinţă sau din pricina condiţiei lor radicale de americani, argentinieni, francezi ori germani, care nu va fi afectată sau diminuată, şi nici pusă la îndoială de *cealaltă* condiţie a lor, de condiţia lor de evrei. Cu alte cuvinte, posibilitatea de a fi «israelieni» le îngăduie evreilor să fie pe deplin şi fără restricţii membri ai oricărei comunităţi naţionale. Un evreu poate fi astăzi american, chilian, argentinian, englez, elveţian, italian... ori israelian. Iar dacă este una din posibilităţile de pe lista care constituie primul termen al alternativei, atunci nici o umbră nu mai întunecă această condiţie pentru care a optat.

Închipuiţi-vă pînă unde a mers acţiunea eliberatoare a statului Israel. Este eliberatorul atît al celor care au plecat, cît şi al celor care au rămas în patriile lor vechi. În ziua cînd evreii vor putea fi, în aceleaşi condiţii de opţiune liberă, şi ruşi, marocani sau egipteni — fiindcă vor putea pleca sau rămîne, vor putea opta liber între aceste naţiuni şi Israel —, atunci se va încheia procesul eliberării evreilor, se va închide un capitol trist, aproape de trei ori milenar, din istoria omenirii.

Dar semnificaţia acestei ţări nu se termină aici. Eliberarea nu se limitează la evrei, ci îi cuprinde pe toţi ceilalţi oameni. Unde rămîne cineva care nu este liber, nimeni nu este complet liber. (De aceea sînt atît de jalnici despoţii şi dictatorii.) Libertatea pe care Israelul o conferă evreilor, eliberîndu-i, eliberează totodată restul omenirii de servitutea pe care o implica faptul că îi oprima, chiar fără voia ei. Aproape întreaga planetă poartă răspunderi şi are remuşcări istorice faţă de evrei. Astăzi creştinii au înţeles — după atîta timp — că nu are sens să-i acuze pe evrei că l-au ucis pe Isus Hristos, aşa cum n-ar avea sens ca toţi ne-evreii să ne simţim vinovaţi de crimele pe care atîţia oameni le-au comis împotriva evreilor. Dar pentru aceasta e nevoie de o condiţie, şi anume să nu stabilim cu aceste delicte ale trecutului nici o «complicitate istorică». Israelul este gajul care poate dovedi noua «inocenţă» a restului lumii, care-i poate îngădui să uite o vină istorică şi să privească cu mai multă seninătate spre viitor.

În această perspectivă, Israelul mi se pare pasionant. Dacă s-ar privi lucrurile cu luare aminte, aceasta ar fi sarcina tuturor, atît a evreilor, cît şi a celor care nu sînt evrei. Cred că toţi ar trebui să arătăm cel mai viu interes pentru ca un asemenea experiment sociologic, istoric, religios şi moral «să iasă bine». Eu nu sînt decît un om înclinat spre teorie, ceea ce se cheamă un «intelectual». Vocaţia mea este să văd lucrurile şi să spun ce văd, ce cred că este adevărat. De aceea realitatea nu mi se înfăţişează din capul locului sub formă partizană sau polemică, ci mai curînd problematică. Israelul mi-a suscitat nenumărate întrebări. De aceea aceste pagini sînt înainte de toate un chestionar. Ei bine, întrebarea, dacă este formulată cu oarecare rigoare, este un început de răspuns, o primă elaborare intelectuală a realităţii chestionabile şi îndoielnice. De aceea m-am silit să limpezesc ceea ce nu e limpede, am încercat să luminez cel puţin profilurile şi limitele obscurităţii. Am făcut-o cu entuziasm. Acum se vede de ce, şi anume pntru că sînt implicate în această încercare cele două lucruri la care ţin cel mai mult pe lume: unul este adevărul, celălalt este libertatea.

În româneşte de ANDREI IONESCU

JULIÁN MARÍAS, *Israel: Una resurrection*, Alianza editorial, Madrid, 1969. Fragmente din eseul scris în urma călătoriei în Israel, imediat după războiul de 6 zile, din 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

Israel, sionismul și diaspora

Pasionat în istoria sionismului[1] e că aceasta dezvăluie mai bine ca oricare alta improbabilitatea radicală a istoriei europene în secolul XX. Îmi imaginez pentru o clipă un posibil sondaj, în primii ani ai secolului, cînd ideea sionistă abia se înfiripa, propunînd următoarea întrebare: în următorii cincizeci de ani, care dintre aceste două evenimente considerați că ar avea mai multe șanse de-a se produce? Instaurarea socialismului în Germania (sau în Franța, sau în Anglia...), sau aceea a unui Stat evreiesc în Palestina? Opțiunea, și mai ales cea cultivată, s-ar fi îndreptat către prima ipoteză. Lăsîndu-se în voia acestui exercițiu de imaginație, ea și-ar fi construit predicția falsă pornind de la o viziune optimistă a raporturilor dintre democrație, socialism și națiune, în Europa ce se prefigura. Sionismul, însă, inventa un alt tip de viitor, situîndu-se, dimpotrivă, la marginea acestui sistem triunghiular sau, dacă vreți, la opusul lui, pornind de la situația evreilor în Europa, dar îmbrățișînd, pentru a înțelege această situație și a o «rezolva», cele trei elemente cheie ale civilizației politice europene. El propune o ruptură în numele unei identități, o despărțire de chiar ceea ce l-a construit. Și tocmai prin această contradicție oferă el observatorului, în același timp cu secretele reușitei sale, cel mai bun teren de analizare a problemelor lui actuale.

Sionismul s-a născut la confluența a două destine și a două imagini ale evreului european, care-și unesc efectele blestemului îndreptat spre ceea ce trebuie abandonat. Prima este aceea a lui Herzl. Căci totul, în Occident, începe cu Austria: în țara unde comunitatea evreiască a făcut în secolul XIX progrese strălucite, dar unde și antisemitismul cunoaște o explozie spectaculoasă. Lueger, liderul partidului creștin-social de la care tînărul Hitler își soarbe diatribele antisemite, este ales primar al Vienei în 1897. Pentru că asimilarea evreilor a suscitat în aparență, la nivelul corpului social, o reacție de respingere. Prin Theodor Herzl, visul sionist apare în punctul de intersectare a progreselor democrației și a rezistenței față de aceste progrese. Ca multe alte idei memorabile, sau mari evenimente, el presupune o revoluție a speranțelor care se izbește de contrarevoluția lucrurilor.

Punctul de plecare e, deci, deopotrivă reușita asimilării și propriul ei eșec. Reușită, pentru că Herzl aparține unui mediu rupt de tradiția evreiască, și complet laicizat; el este martorul perfect al acelei inteligheții integrate, încă din epoca Luminilor, în cultura germană, și a cărei principală convingere e că democrația constituie condiția necesară și suficientă a emancipării. Dar el asistă în același timp la eșecul acestui crez central, căci dezvoltarea unui nou antisemitism în interiorul culturii democratice, în Austria, în Germania și în Franța, îi demonstrează

---

* FRANÇOIS FURET: *Israël, le sionisme et la diaspora*, în *L'Atelier de L'Histoire*, Champs, Flammarion, Paris, 1982. Fragmente.

[1] Materialele care au servit ca bază pentru acest studiu se află cu precădere în două cărți: Joseph Heller, *The Zionist Idea*, Schocken Books, New York, 1949; Arthur Hertzberg, *The Zionist Idea — A Historical Analysis and Reader*, Doubleday, New York, 1959.

https://biblioteca-digitala.ro

eroarea convingerilor sale de tinerețe. Evreii «asimilați» sînt astfel primii care înțeleg că democrația nu rezolvă problema evreiască, așa cum crezuse întreaga Europă luminată, după Revoluția franceză. Și tocmai antisemitismul «modern», născut din democrație, e cel care va declanșa sionismul. E vorba de a face posibilă, prin fondarea unui Stat național și a unei societăți evreiești omogene, existența colectivă a unui iudaism modern, după modelul națiunilor europene, și totuși împotriva lor, sau cel puțin împotriva acelei ideologii a asimilării individuale a evreilor, pe care ele o profesează.

E posibil ca iudaismul austro-ungar să fi fost singurul iudaism european care se afla, la acea epocă, în starea de sensibilitate intelectuală capabilă să dea naștere ideii sioniste: suficient de integrat în cultura modernă, spre deosebire de ghetourile tradiționaliste din Est, pentru a recupera ideea de naționalitate, dar totuși suficient de apropiat încă de originile sale, spre deosebire de iudaismul îmburghezit de tip francez, pentru a păstra o legătură, dacă nu cu o credință religioasă, cel puțin cu ideea unei culturi distincte. Dar, așa cum o arată episodul ralierii provizorii a lui Herzl la compromisul vest-african, în schimbul și locul Ierusalimului[1], această legătură poate fi mai curînd definită în negativ — ca o consecință a respingerii antisemite, decît în pozitiv — ca asumare a moștenirii culturale.

Or, opusă aceleia a lui Herzl, a doua imagine a evreului european, constitutivă *a contrario* sionismului nu servește necesității de-a pune capăt antisemitismului și nici imposibilității asimilării. Ea nu e centrată pe exteriorul problemei evreiești, ci pe interiorul ei: identitatea culturală, deci națională, a evreilor. În această privință, ea este mai radical anti-diasporică decît prima, pentru că ea nu recuză exilul — *galut*-ul — din rațiuni de fapt, care ar ține de antisemitism și de imposibilitatea asimilării; ci din rațiuni care țin de însăși rațiunea de-a fi a iudaismului. Ea nu pornește ca de la o constatare, de la eșecul asimilării. Dimpotrivă, ea consideră aceasta din urmă drept urmarea firească și inseparabilă a existenței evreilor ca indivizi în statele democratice ale Europei; și, prin urmare, destinată să stingă într-o zi antisemitismul în lipsa a ceea ce-l alimentează. Singurul mod de a evita această disoluție democratică a problemei evreiești prin disoluția evreilor-înșiși, și deci de a menține viu iudaismul, consistă în a crea condițiile unei existențe naționale evreiești.

Această teză, căreia articolele lui Jacob Klațkin[2], în ajunul Primului Război mondial, îi conferă expresia cea mai sistematică, acordă antisemitismului modern din Statele europene un soi de raționalitate. Acesta ar constitui reversul constituției naționalităților, voința de a respinge ceea ce e străin de cultura națională: în consecință, ea aduce proba evidentă că iudaismul continuă să existe ca o tradiție potențial națională, tocmai pentru că e resimțită ca atare de către națiunile europene. Dușmanul, pentru Klațkin, nu este antisemitul; dușmanul e liberalul asimilator. Salvarea identității naționale evreiești se produce în numele acelorași valori care fac ca antisemitul să-și orienteze cultul exclusiv către propria sa națiune: pentru că evreii formează un popor special, purtător al propriei sale identități.

---

[1] Această eventuală înlocuire a Palestinei cu Uganda ca țară de azil pentru evrei e respinsă de al VI-lea Congres sionist de la Basel, în 1903, cu un an înaintea morții lui Herzl.

[2] Jacob Klațkin (1882—1948): Evreu rus, fiu de rabin, crescut din adolescență în tradiția religioasă, apoi sionistă. Face o dublă carieră, de militant sionist (editează ziarul organizației sioniste mondiale, *Die Welt*, înaintea Primului Război Mondial) și de intelectual (scriind deopotrivă în germană și în ebraică, el publică după Primul Război, la Berlin, *Enciclopedia Judaica*). Emigrează în Elveția în 1933, în SUA în 1941, și revine în Elveția după război.

Evrei în rugăciune la Zidul Plîngerii

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre cele două imagini ale evreului din diaspora a cărui negare duce la sionism, una pornește deci de la respingerea antisemită consecutivă asimilării și considerată ca ireductibilă. Cealaltă, dimpotrivă, de la diagnosticul că există în sens pozitiv o naționalitate evreiască, din aceleași motive ca și naționalitățile europene constituite în epoca modernă, mai ales în secolul XIX, și că problema e de a salva această naționalitate de pericolele asimilării. Analizele lor asupra problemei evreiești din Europa, în zorii secolului XX, sînt deci contradictorii. Dar ambele tind, prin aceste căi opuse, să răspundă paradoxului central al sionismului, care consistă în a părăsi Europa și cultura ei și în același timp în a le conserva. Sionismul de tip Herzl consideră antisemitismul contemporan drept o patologie a modernului, o deviație naționalistă a fenomenului național, un produs neașteptat dar ireductibil al ideologiei democratice. Sionismul de tip Klaţkin îl consideră, dimpotrivă, ca pe fructul firesc al naționalităților europene, consecutiv față de — iar nu în contradicție cu — existența Statelor democratice moderne. Cele două demersuri sînt probabil înrădăcinate într-o percepție diferită a trăirii evreiești din acea epocă: total emancipată față de tradițional și calchiată în negativ pe naționalitatea modernă a statelor europene, în primul caz. Mai aproape de tradiție, în cea de a doua, și definită pozitiv printr-o specificitate culturală ce trebuie salvată pentru că este amenințată. Dar aceste două experiențe, aceste diagnostice ajung în final la o aceeași concluzie: Statul evreiesc, pentru că ele împărtășesc cel puțin un același mod de a privi și «anormalitatea» vieții evreiești în diaspora și necesitatea de a-i pune acesteia capăt.

Firește, lucrurile nu sînt chiar atît de simple cum o sugerează această opoziție termen cu termen dintre cele două tipuri de ideologie sionistă; și s-ar putea găsi, de exemplu în sionismul «spiritual» al lui Ahad Haam, preocuparea pentru o definiție care să nu fie formulată nici din exterior, în baza constatării faptului antisemit, nici în termeni de pură naționalitate; ci pornind, mai curînd, de la moștenirea culturală, în sensul cel mai larg al cuvîntului. În această măsură, Ahad Haam, deși împărtășește cu Klaţkin ideea că situația diasporică a devenit improprie pentru a contribui la progresul culturii evreiești, emite o apreciere infinit mai potrivită asupra iudaismului din diaspora în ansamblul său și consideră esențial ca renașterea evreiască în Palestina să nu înceteze de a dialoga cu ceea ce devine, astfel, un iudaism periferic, dar care rămîne un element indispensabil al istoriei naționale.

Totuși, unul dintre elementele care sudează de-a lungul anilor popularea evreiască în Palestina, mai puternic chiar decît condamnarea sau analizarea antisemitismului modern, rămîne evident respingerea radicală a situației evreului diasporic. Antisemitismul populează toate memoriile, dar acel soi de semiacceptare intelectuală pe care i-o acordă din capul locului înlătură orice justificare a supraviețuirii diasporei din momentul în care există iudaismul din Palestina. E suficientă o cercetare mai atentă a ideologiei și practicii mișcării sioniste, de la începutul secolului, în momentul în care începe să se contureze chipul Israelului, pentru a înțelege în ce măsură westernul sionist fabrică, la confluența populismului rus cu social-democrația marxistă, imagini ale viitorului evreiesc care sînt tot atîtea condamnări fără apel ale trecutului evreiesc. Întoarcerea în Sion reinventează iudaismul pe baza ideilor europene, întorcînd spatele ghetourilor și diasporei.

Încă de la origine, succesul tentativei ține de activitatea și de voința fabuloasă a cîtorva personalități: Weizmann e Cavour, iar Jabotinski îl reîncarnează deopotrivă pe Mazzini și pe Garibaldi. Primul, diplomat vizionar dar strateg, se menține în liniile programului oficial al Căminului național, privind atent la scena internațională; al doilea, grăbit, înflăcărat, romantic, caută scurt-circuitul istoric spre statul Israel. Între unul și celălalt există aceeași legătură secretă ca și între *Haganah*, armata

https://biblioteca-digitala.ro

de autoapărare a coloniştilor evrei, şi *Irgun*, care predică şi practică atentatul terorist: conflict violent, dar acord fundamental asupra a ceea ce constituie pentru toţi revoluţia evreilor.

Acelaşi lucru, puţin mai înainte, la nivelul sionismului «muncitoresc», care este, împletit cu tradiţia evreiască, elementul cultural cel mai important, şi de altfel cel mai emoţionant, al viitorului Stat. Marea *Aliá* de dinaintea Primului Război Mondial (cîteva zeci de mii de lituanieni, de polonezi, de ucrainieni, de ruşi) este o emigraţie de calitate. Ca şi aventura americană din secolul XVII, ea îi solidarizează pe energici şi pe fideli. Aceşti noi pionieri ai secolului XX sînt militanţi care au trebuit deseori să înfrunte şi ostilitatea rabinilor lor, ancoraţi în blestemul secular, şi a tovarăşilor lor, claustraţi în dogma internaţionalistă a mişcării muncitoreşti. Ei aduc în Palestina mitul ţărănesc al culturii ruse şi discuţiile interminabile ale stîngii muncitoreşti europene, Tolstoi şi Marx uniţi în fraternitatea reînceputurilor absolute. Pe această nouă «frontieră» a Europei ei înfig drapelul unei noi Rome agrare şi militare. În acest pămînt sărac, aceşti oameni săraci inventă o civilizaţie frustă şi egalitară. Ieşiţi din ghetoul urban, ei fondează anti-ghetoul rural. A fost evreul lipsit de pămînt, el va fi ţăran. A fost cămătar, va dispreţui banul. A fost dezarmat, va fi soldat. A fost umilit, va fi învingător. S-ar putea continua la nesfîrşit opunînd termen cu termen cele două reprezentări. Definindu-se în acelaşi timp ca o ruptură radicală de trecut şi ca o întoarcere la origini, sionismul uneşte cele două imagini cardinale dar disociate, vehiculate prin ideea modernă de revoluţie în Anglia secolului XVII, în America şi Franţa de la sfîrşitul celui de-al XVIII-lea. Prin aceasta, el pronunţă o condamnare fără drept de apel, comparabilă, într-un sens, aceleia a antisemitismului, împotriva existenţei evreilor din exil, rupţi deopotrivă şi de originea şi de viitorul lor.

Or, exterminarea nazistă a gravat aceste trăsături ale revoluţiei sioniste în tragedie. Le-a dat forţa unui cutremur. Raţiunile pentru care ea constituie, de la originile Statului, unul din soclurile conştiinţei naţionale israeliene, merg dincolo de faptul material de a-i fi împins pe supravieţuitorii genocidului spre ceea ce nu era încă Statul evreiesc. În consecinţa istorică evreiască, dar şi în opinia publică neevreiască şi în lumea politică a Statelor, reprezentarea destinului evreiesc oferită de sionism, multă vreme marginală, a dobîndit după Hitler un soi de evidenţă universală. Inseparabil de cele trei condiţii ale sale, voinţa germană de nimicire, consimţămîntul sau pasivitatea Europei neevreieşti, slaba împotrivire a evreilor, genocidul a devenit adevărul diasporei. Iar Statul Israel — legea reîntoarcerii, singurele garanţii împotriva repetării sale.

Astfel, genocidul hitlerist se află la originea societăţii israeliene din raţiuni de fapt, căci atîţia israelieni sînt, în realitate, nişte supravieţuitori; dar, într-o şi mai mare măsură datorită acestui adevăr fundamental că Statul s-a născut la întretăierea unei violenţe antisemite ireductibile cu exorcizarea sa, premonitorie, prin sionism. Toată această Europă evreiască ce a populat Israelul după anii '20 şi '30 nu a făcut decît să întărească mesajul original al fondatorilor asupra imposibilităţii de a fi european *şi* evreu, şi asupra necesităţii, pentru a trăi ca europeni, de a părăsi Europa în căutarea unei naţiuni evreieşti. În lumina genocidului, consimţirea la diasporă capătă semnificaţia unui mandat acordat din capul locului crimei; condamnarea ei e, dimpotrivă, confirmată de convulsia tragică a istoriei.

Totul concură, astfel, în a face din israelieni un popor înverşunat împotriva nenorocirilor propriului trecut. Experienţa contemporană despică istoria evreilor în două părţi, dintre care interminabilul exil reprezintă negativul, iar revoluţia sionistă renaşterea. Dar «exil» şi «renaştere» traduc o lume politică definită în întregime prin căutarea unui «înainte», care e de presupus că le-ar conferi un

https://biblioteca-digitala.ro

sens. Atingem aici ceea ce este excepțional, comparativ cu istoria europeană, în constituirea națiunii israeliene, formată totuși în baza acelor elemente clasice ale repertoriului european care sînt ideea de revoluție și ideea de naționalitate. Aceasta pentru că revoluția poporului evreu, înfăptuită în numele unui ideal laic, vizînd, ca și Revoluția franceză, o reinstituire a socialului fără altă fundamentare decît în ea-însăși, e totuși instrumentul reîntîlnirii cu o istorie arhaică și o promisiune religioasă. Aceasta pentru că națiunea evreiască, reinventată nu dintr-o prezență colectivă ci dintr-un popor risipit, nu își regăsește coeziunea simbolică și avuția comună a amintirilor decît în cea mai veche dintre cărțile vechi, în Vechiul Testament. [...]

Or, mi se pare că aceste trăsături caracteristice ale conștiinței naționale israeliene, și care explică deopotrivă istoria sionismului și pe aceea a Europei în secolul XX, contribuie la impasurile în care se găsește astăzi societatea israeliană, cel puțin pentru partea care-i revine. Obsesia europeană pe dos care constituie mișcarea sionistă a făcut-o pe aceasta multă vreme oarbă față de problema arabă. Iar la celălalt capăt al revoluției evreiești, referința biblică nu facilitează nici ea soluția, odată ce «problema» anilor 1920 a căpătat dimensiunile inevitabile ale unei chestiuni de viață și de moarte. Ideea de popor și de țară făgăduită înfruntînd-o pe aceea a unei Palestine ca pămînt sacru al Islamului, transformă din nou acest colț de pămînt arid, care-și ducea existența de pe o zi pe alta sub protecția pașalelor turcești, în miză a doua mesianisme. În ceea ce privește Israelul, accentul pus pe originea biblică instalează religia în cofondatoare a Statului, inseparabilă de puterea publică. Din societate ea face zălogul unui rabinat conservator, în ciuda voinței net moderne a celor care au fondat-o.

Probabil, însă, că tocmai în raporturile dintre Israel și diaspora poate fi sesizat mai bine raportul curios pe care-l întrețin israelienii cu trecutul evreiesc. E adevărat că analiza inversă nu prezintă mai puțin interes: conștiința evreiască diasporică față de Israel prezintă, în doze variabile, un amestec de iubire și de respingere din care reaua credință nu lipsește niciodată, pentru că existența Israelului a transformat condiția generală a evreilor din diaspora prin percepția pe care neevreii o au despre ea, și pentru că, totuși, acești evrei diasporici au rămas diasporici. [...]

Cu excepția unei catastrofe imprevizibile în Statele Unite sau în Europa Occidentală, sionismul nu rezolvă deci problema diasporei. El este condamnat să coabiteze cu ea.

Maniera cea mai simplă de a regîndi sionismul, ținînd mereu seama de ceea ce a realizat și de ceea ce a devenit el, ar fi probabil de a lua în calcul această renunțare la soluția universală a problemei evreiești, care e consemnată de fapte. Ca în toate marile mișcări istorice, sionismul nu a făcut tot ce prevăzuseră fondatorii săi, și nici nu a dus la rezultatele dorite. Totuși, dacă îl comparăm, sub aspectul adecvării bilanțului la proiect, cu alte mari idei care i-au mobilizat pe oamenii secolului XX, el se bucură de o mare adeziune: motiv în plus pentru a-i limita sensul și obiectivele în funcție de sarcinile istorice impuse de circumstanțe, din fidelitate față de spiritul fondatorilor. Acest efort trece, paradoxal, deopotrivă prin secularizarea Statului și prin restituirea către poporul evreu a întregului său trecut. Doar eliberînd sentimentul național de scurt-circuitul istoric care duce de la Biblie la fondarea Israelului va fi înlăturată tentația unui mesianism degradat. Raporturile Israelului cu diaspora constituie, în acest sens, un test.

În românește de ALINA LEDEANU

https://biblioteca-digitala.ro

Societatea Israeliană

Eseu inedit

Una dintre cele mai mari schimbări în civilizaţia iudaică a timpurilor noastre a fost, desigur, crearea mai întîi a *Işuvului* (adică, a comunităţii evreieşti în timpul Imperiului Otoman şi a Mandatului Britanic) şi, apoi, a Statului Israel. Aceste realizări îşi au rădăcinile în concepţia sionistă.

Sionismul a fost o reacţie la diversele încercări ale iudaismului european de a reconstitui limitele şi semnificaţia propriei sale civilizaţii în cadrul civilizaţiei moderne, şi, în particular, în cadrul statelor naţionale europene moderne, o reacţie care nega implicit valabilitatea tuturor celorlalte răspunsuri, precum şi a străvechiului tipar halahic[1]. El a împărtăşit cu acestea ipoteza posibilităţii, dacă nu a necesităţii găsirii unui spaţiu în lumea modernă în care concepţia iudaică despre civilizaţie să poată fi realizată. Cu celelalte mişcări naţionale care se dezvoltau în cadrul iudaismului est-european, sionismul împărtăşea ideea că integrarea evreilor în lumea modernă, în familia naţiunilor, s-ar putea desfăşura numai pe baza unui proces de reconstrucţie colectivă. A fost, de asemenea, adoptată o temă care va fi amplu dezvltată de iluminismul iudaic est-european: «productivizarea» — normalizarea structurii ocupaţionale a evreilor — cu un puternic accent pe importanţa realizării instituţiilor moderne.

O anume premiză va separa, totuşi, mişcarea sionistă de restul răspunsurilor colectivităţilor evreieşti la provocarea modernităţii şi va face din ea cea mai radicală şi revoluţionară dintre toate mişcările evreieşti moderne. Această premisă a fost convingerea că implementarea concepţiei iudaice despre civilizaţie — reconstrucţia identităţii evreieşti colective ca răspuns la provocările modernităţii — era posibilă numai prin crearea unei entităţi evreieşti colective, în cadrul său natural, naţional şi teritorial. În contrast cu toate celelalte încercări de reconstrucţie colectivă a vieţii evreieşti, mişcarea şi ideologia sionistă au insistat asupra faptului că o astfel de întreprindere, o astfel de viaţă naţional-colectivă, ar putea fi realizată numai în Statul Israel, ea apărînd şi ca o reînnoire a vechiului contract între poporul evreu şi «Ţara Făgăduită». În acord cu ideologia respectivă, acest spaţiu geografic, leagăn istoric al poporului şi civilizaţiei evreieşti, loc cu puternice şi neîntrerupte rezonanţe în conştiinţa colectivă, era singurul cadru în care unitatea colectivă şi mediul specific evreiesc puteau fi reconstruite, singurul loc în şi prin care evreii puteau reintra în istorie şi deveni o comunitate normală, responsabilă pentru propriul său destin.

Revolta sau revoluţia sionistă a fost, astfel, îndreptată împotriva opiniei că viaţa şi tradiţia evreiască, în sensul cel mai deplin, ca şi existenţa fizică propriu-zisă a poporului evreu ar putea fi menţinute în cadrul statelor naţionale europene. Un principiu fundamental al ideologiei sioniste, adesea în contrast cu sensul principal al istoriei moderne a evreilor, a fost acela că, într-un asemenea cadru, evreii

https://biblioteca-digitala.ro

erau amenințați deopotrivă fizic și spiritual datorită incompletei asimilări și a incapacității societăților moderne de a-i absorbi. Doar în Statul Israel putea o nouă, modernă și viabilă societate evreiască să fie stabilită și să prospere, numai aici putea fi realizată concepția despre civilizație specific evreiască. Mai multe facțiuni din cadrul mișcării sioniste au insistat că numai în astfel de circumstanțe, simpla existență a evreilor în societatea modernă ar putea fi asigurată. În concepția lor, aceasta devenea esența problemei evreiești, cu pecădere în Europa de est. Ei credeau sincer că stabilirea unui nou cadru politic evreiesc va asigura limanul mult căutat pentru poporul evreu.

Ișuvul și societatea israeliană s-au dezvoltat inițial ca o societate ideologică și revoluționară de coloniști, ale cărei concepții de bază au fost înrădăcinate în ideologia sionistă.

Caracteristicile specifice ale Israelului ca societate revoluționară și procesele transformării sale au fost modelate de cîțiva factori: dimensiunea redusă, așezarea geo-politică și — la sfîrșit, dar nu în cele din urmă — derivarea sa din viziunea și revolta sionistă împotriva societății evreiești a secolului al XIX-lea din diaspora europeană (pe care deja am analizat-o).

Caracteristicile formative ale societății israeliene — sau, mai degrabă, ale Ișuvului — au fost pînă acum bine studiate și analizate. Ișuvul, și mai tîrziu Statul Israel, au fost rezultatul activității grupurilor sioniste din ultimul deceniu al secolului trecut în Europa centrală și răsăriteană. Ideologia sionistă a presupus, cum am văzut deja, că doar în Palestina ar putea fi edificată o nouă, modernă și viabilă societate evreiască, și doar aici s-ar putea desfășura o nouă sinteză a evreității și a valorilor culturii universale, a tradiției și a modernității.

Primii pionieri, în special din al doilea val de emigrație, au intenționat ca Ișuvul să devină o societate modernă în adevăratul sens al cuvîntului și în special, una care să încorporeze largi valori de universală și, pe cît posibil, transcendentală semnificație. [...]

Impulsul ideologic-revoluționar original al acestor grupuri s-a cristalizat în jurul

---

Profesorul Samuel Noah Eisenstadt este una dintre cele mai distinse personalități ale vieții culturale și științifice israeliene. Născut în 1923 la Varșovia, își face studiile principale la Ierusalim, în cadrul Departamentului de istorie și sociologie a culturii al Universității Ebraice, iar după obținerea doctoratului în sociologie, în anul 1947, va urma cursuri post-doctorale la The London School of Economics.

Cariera sa universitară va debuta în anul 1948 la Universitatea Ebraică din Ierusalim, unde în curînd devine șeful Departamentului de sociologie, iar între anii 1966—1968 decan al Facultății de științe sociale și al Școlii economice Eliezer Kaplan.

Domeniul său predilect de cercetare, care îi va aduce o rapidă recunoaștere internațională, îl constituie sociologia politică și istorică, cu o specială atenție acordată studiului structurilor sociale și birocrației. Cartea sa *The Political Systems of Empires,* **publicată la New York, în 1963, și consacrată analizei structurilor sociale ale marilor imperii cunoscute în istoria universală, a fost considerată cea mai importantă contribuție pe planul sociologiei politice după cea a lui Max Weber. Îi vor urma, într-un ritm impresionant, numeroase alte titluri, dintre care amintesc doar:** *Essay on Comparative Institution* **[1965],** *Modernization, Protest and Change*

https://biblioteca-digitala.ro

imaginii pionierului și a accentuat încercarea de dezvoltare a unei societăți în care valorile sociale erau strîns împletite cu efortul național. S-a evidențiat că aceste valori nu erau concepute în termeni utopici, ci mai degrabă ca un element inseparabil în construirea unei noi națiuni, cu propriile sale organizații și instituții.

Problemele concrete precum și trăsăturile instituționale, tendințele și orientările specifice, ca și problemele majore perene au derivat din împletirea viziunilor ideologice și a efortului de realizare a lor într-o țară mică și relativ subdezvoltată — o țară nouă, deopotrivă, pentru fondatorii acestei societăți ca și pentru generațiile succesive de emigranți — și într-un mediu străin și adesea ostil. Chiar dacă expresiile concrete s-au schimbat, aceste probleme au rămas relativ constante de-a lungul dezvoltării Ișuvului și a societății israeliene. Ele au inclus pe cele referitoare la imigrarea și absorbția noilor valuri de imigranți; pe cele provocate de constanta dezvoltării și modernizării, pe de altă parte; problemele implantării într-un mediu străin și fundamental ostil, cu o concomitentă accentuare a securității; precum și problemele cristalizării simbolurilor identității israeliene colective, în relație cu identitatea evreiască, pe de o parte, și cu Orientul Apropiat, pe de alta.

Formele asumate de aceste probleme au fost, de asemenea, puternic influențate de constanta tensiune dintre realitatea culturală și socială a unei mici și, relativ, moderne societăți și aspirația sa de a fi un centru al creativității sociale și culturale, în ciuda dimensiunilor sale reduse, atît pentru evrei cît și pe plan internațional. Ca societate mică, Israelul manifestă cîteva din problemele de bază ale micilor societăți, în frunte cu dificultatea menținerii unui standard economic și socio-cultural în apropierea nivelului din sistemul internațional. Această problemă este cu deosebire acută pentru astfel de societăți, dat fiind faptul că piața internațională a statelor mici nu este destul de largă spre a crea un avînt economic suficient pentru dezvoltare, ceea ce obligă țările mici să se orienteze către piețele statelor dezvoltate. Datorită faptului că statele mici trebuie să-și găsească debușee pentru producția proprie pe o piață înalt competitivă și, relativ, global deschisă, ele sînt nevoite să se specializeze și să găsească regiuni în care pot susține sau crea avantaje decurgînd fie din poziția lor geografică, fie din structura lor social-economică.

(1966), ***The Sociology of Modernization*** **(1967),** ***Social Differentiation and Stratification*** **(1971), etc.**

Un loc aparte în contextul acestor preocupări va reveni, lesne de înțeles, analizei societății israeliene, a caracteristicilor sale funcționale și a principalelor tendințe de evoluție. Acestui subiect îi vor fi consacrate largi studii sau monografii: ***The Absorption of Immigrants*** **(1954),** ***From Generation to Generation*** **(1956),** ***Israeli society*** **(1967),** ***Transformation of Israely Society*** **(1978), etc.**

Dacă vom adăuga la acestea și activitatea sa de editor ori cea de conferențiar în diferite centre universitare ale lumii (Harvard, Londra, Chicago, Viena, Oslo, Zürich, Berna — pentru a le aminti doar pe cele mai importante), vom avea, desigur, imaginea unei personalități laborioase a cărei carieră a fost — încă mai este — încununată de numeroase distincții internaționale și a cărei operă a fost tradusă în principalele limbi ale globului.

Acest studiu inedit, pe care-l supunem acum atenției cititorului român interesat, obținut prin generozitatea deosebită a profesorului Eisenstadt, consubstanțială întregii sale personalități, va pune, credem, într-o lumină mai adecvată realitatea fenomenului evreiesc și a devenirii sale pe spirala existenței național-colective, avertizînd, totodată, împotriva oricăror simplificări tendențioase. (I.Ș.)

https://biblioteca-digitala.ro

Răspunsul Ișuvului și apoi a societății israeliene la aceste probleme de bază a fost întotdeauna influențat, mai presus de orice, de caracterul structurii instituționale modelat în perioada lor timpurie. În sfera economică, această structură a fost caracterizată de concentrarea capitalului public în principalele sectoare de dezvoltare, paralel cu creșterea constantă a sectorului privat.

Manifestările specifice ale organizării socio-economice israeliene, așa cum s-au cristalizat în această perioadă, au inclus principalele tipuri de așezări: kibuțurile și moșavurile, dezvoltarea întreprinderilor cooperatiste în sectorul urban și, mai ales, acea trăsătură unică a realității israeliene, și anume, integrarea celor mai multe din aceste așezări și cooperative în cadre unificatoare, îndeosebi în Federația Generală a Muncii (Histadrutul). Această integrare a fost cea care a permis structurii respective să evolueze dincolo de limitele orientărilor agrariene ale primelor grupe de pionieri și a facilitat dezvoltarea structurii sociale urbane a Ișuvului.

Al doilea apect al structurii sociale dezvoltate de Ișuv a fost puternica accentuare ideologică a ideii de egalitate și opoziția față de specializarea ocupațională. Aceasta și-a găsit expresia inițială în două modalități: încercarea de reducere a diferențelor de salariu între diferite ocupații și de minimizare a deosebirilor sociale vizibile, ca și presupunerea că o tranziție ușoară de la o profesie la alta e posibilă.

Ișuvul a dezvoltat, de asemenea, caracteristici culurale specifice, înainte de toate în relația tradiție-modernitate. Două fenomene sînt de o importanță specială în această privință: renașterea ebraicii ca limbă modernă și relația dintre cercurile laice și cele religioase.

Renașterea ebraicii a făcut din ea, cum am văzut mai sus, limba națională comună, folosită în grădinițe, școli și în conversația zilnică; în același timp ea s-a dovedit capabilă să facă față cerințelor științei, literaturii moderne și tehnologiei. Faptul că această limbă «religioasă» și «tradițională» a devenit instrumentul național de comunicare în societatea modernă a redus posibilitatea unei rupturi între diferitele identități lingvistice și, totodată, a limitat dezvoltarea unei dependențe culturale de centre străine, ca surse majore și exclusive ale creativității culturale.

Sfera politică s-a dezvoltat ca o combinare între puternicele orientări sectare și creșterea colaborării politice între diferitele mișcări. Această colaborare s-a dezvoltat într-un cadru democratic stabilit de mișcarea sionistă și Consiliul Național (Vaad Leumi) și s-a caracterizat prin puternice aranjamente federative între principalele mișcări, foarte apropiat de modelul de asociere propus în special de teoreticienii olandezi.

Caracteristicile analizate mai sus au constituit cadrul specific al structurii sociale inițiale care a făcut ca societatea israeliană să se deosebească de alte societăți revoluționare sau post-revoluționare. Aceste caracteristici au constituit punctul de pornire al procesului de schimbare și transformare, la care ne-am referit mai sus, și care a devenit pe deplin cristalizat odată cu înființarea, în 1948, a Statului Israel.

Caracteristicile societății israeliene dezvoltate mai întîi în perioada Ișuvului, au suferit mai tîrziu importante schimbări ca urmare a edificării statale și au inclus următoarele: rutinizarea viziunii și organizării inițiale a pionierilor, orientați nu numai ideologic dar și pragmatic, și transformarea lor într-un Stat democratic matur, expansiunea demografică și modificarea concomitentă în compoziția acesteia, în mediul cultural și în orientările ideologice a unei largi pături a populației; expansiunea economică și modernizarea; intensificarea problemei securității militare ca, probabil, cea mai importantă problemă care confruntă societatea israeliană și adîncirea percepției, la eșaloanele majore ale societății, că aceasta era importantă

https://biblioteca-digitala.ro

şi inevitabilă; schimbările concomitente în caracteristicile societăţii israeliene ca societate mică, şi în relaţiile sale cu evreii din diaspora.

Aceste procese au fertilizat tiparul instituţional israelian, modelul specific al modernităţii israeliene, caracterizat prin cîteva elemente: sistem democratic constituţional; recunoaşterea ca cetăţeni a tuturor categoriilor de populaţie; însuşirea simbolurilor sionismului şi ale muncii de pionierat, în efortul de a obţine legitimitatea în termenii acestora; dezvoltarea economică progresivă în cadrul unei economii mixte şi relativ controlate; accentuarea puternică a edificării noii naţiuni şi a unei noi tradiţii culturale şi naţionale.

Acest tipar instituţional israelian a fost înrădăcinat în concepţia sionistă şi succesul său poate fi văzut ca implementarea acesteia. S-a dovedit, astfel, pentru prima dată în două mii de ani, că poporul evreu poate făuri o unitate politică independentă, cuprinzînd toate sferele vieţii, că poate intra în istorie ca un agent activ şi să se confrunte cu impulsurile de civilizaţie inerente propriei naturi, dar care au rămas latente de-a lungul întregii perioade a Exilului. Acum evreii au devenit mai conştienţi în legătură cu aceasta decît fuseseră în perioada Celui de-al Doilea Templu (538—70 î.e.n.). Sub mai multe aspecte sionismul a fost simbolul acestei conştientizări şi orientările sale de civilizaţie, spre deosebire de cele ale perioadei Celui De-al Doilea Templu, au fost îndreptate deopotrivă către aspectele politice şi religioase, ca şi spre cele sociale şi instituţionale. Mai mult, relaţiile sale cu alte civilizaţii nu au fost în mod necesar la fel de antagonice precum în timpul Celui de-al Doilea Templu şi a îndelungatei perioade a Galutului. Ca rezultat al transformării concepţiilor civilizatoare ale lumii moderne, relaţiile cu celelalte civilizaţii au fost mai deschise şi aparent benigne, deşi multe elemente antagonice persistă încă în diferite moduri.

Noul tipar instituţional înrădăcinat în orientările revoluţionare ale mişcării sioniste a depăşit tot ceea ce evreii au dezvoltat de-a lungul perioadei de dispersare în diferitele ţări de reşedinţă, în reţelele tradiţionalelor comunităţi şi centre de învăţare sau în mai dispersatele şi diversificatele structuri ale timpurilor moderne. Noul tipar a fost mai mult decît o simplă dezvoltare a planurilor instituţionale adiţionale: politic, militar, economic, agricol şi industrial. Toate acestea au fost sintetizate într-un cadru instituţional nou, autonom şi colectiv. Aceasta a marcat intrarea colectivă a evreilor în istorie şi în comunitatea internaţională.

Dezvoltarea acestui cadru instituţional a fost un mare, poate incomparabil succes şi a fost astfel perceput, cel puţin pînă după războiul de Iom Kipur, de largi sectoare ale societăţii israeliene şi, într-un grad ceva mai scăzut, în străinătate.

Acest succes a fost, într-adevăr, impresionant, mai ales dacă îl comparăm cu alte societăţi de acelaşi calibru, ori chiar cu societăţi dezvoltate, dar cu o infrastructură slab modernizată, sau cu ţări de imigraţie. De la o comunitate de 600.000 de oameni luptînd pentru propria independenţă, pentru viaţa lor, trăind mai degrabă în condiţii aspre şi relativ înapoiate din punct de vedere economic, la statul independent, numărînd aproape 3 milioane de locuitori la mijlocul anilor '60, Israelul a parcurs un drum în care, într-un timp relativ scurt, şi-a dezvoltat o economie semi-industrială, cu un foarte prosper şi modern sector agricol. Structura sa politică, născută în mişcări organizate sub formă semi-federativă cu puternice tendinţe totalitare, s-a transformat într-o democraţie parlamentară. Deşi iniţial restrictivă sub anumite aspecte, această democraţie s-a deschis continuu dezvoltînd, în paralel, o puternică tradiţie a civilităţii şi a supremaţiei legii.

Această societate a dezvoltat o largă reţea de instituţii în toate sferele vieţii şi a reuşit să supravieţuiască în condiţii de securitate dificile. Ea şi-a format o armată puternică pusă sub un control civil relativ strict. chiar dacă unul de un

https://biblioteca-digitala.ro

tip particular. Şi, în mod cert, nu a cedat pericolului de a deveni un stat garnizoană sau o societate militarizată. În ciuda precarităţii situaţiei sale în cadrul mediului său geografic, poziţia internaţională a Statului a fost, relativ, bună, iar reţeaua sa de relaţii externe — incluzînd ajutorul către lumea a treia — s-a extins în multe ţări şi continente. Mai mult, Statul Israel a devenit punctul central al identificării pentru multe comunităţi evreieşti din lume.

Această societate a demonstrat o impresionantă creativitate în domeniul culturii, incluzînd muzică, teatru, pictură şi centre academice de talie internaţională. A avut loc un puternic reviriment în literatura ebraică şi studiul iudaic, toate aceste realizări dovedindu-se importante, mai ales dacă se iau în considerare condiţiile speciale de existenţă, şi îndeosebi cele determinate de absorbţia noilor imigranţi. Rezolvarea rapidă a acestei ultime probleme este şi ea impresionantă, comparativ cu alte ţări de imigraţie neselectivă şi cu dificultăţile economice din start.

Societatea israeliană s-a dovedit, de asemenea, capabilă să facă faţă problemelor care au apărut din împletirea concepţiei ideologice a fondatorilor săi cu încercarea de a realiza această viziune într-o ţară mică şi relativ subdezvoltată, nouă deopotrivă pentru fondatori şi pentru succesivele generaţii de imigranţi în cadrul unui mediu străin şi, nu o dată, ostil.

Realizarea viziunii sioniste în forma Işuvului şi a Statului Israel părea aptă să facă faţă problemelor perene ale vieţii şi tradiţiei evreieşti. Deşi această intrare în istorie are la origine o puternică revoltă împotriva tiparului tradiţional, asimilaţionist, revolta nu a fost cu totul disociată de o serie de aspecte ale istoriei şi tradiţiei evreieşti. Dimpotrivă, această rebeliune împotriva vieţii evreieşti din diaspora tradiţională şi modernă nu numai că a întărit, reînnoit sau a conferit deschidere unor teme şi orientări care au existat latent în întreaga istorie evreiască, dar multe dintre ele au fost chiar transformate. Din teme şi orientări pur intelectuale ele au devenit parte inseparabilă a cadrului instituţional. Toate tensiunile şi temele majore ale tradiţiei şi civilizaţiei evreieşti — tensiunile dintre particularism şi universalism; dintre autosuficienta solidaritate internă şi solidaritatea ca bază pentru creativitatea socială, etică şi culturală, importantă pe termen lung; dintre nuanţele populiste şi accentuarea elitismului — au fost conectate la construirea şi funcţionarea cadrului instituţional şi a Statului.

Aceasta s-a adeverit în cazul tensiunii dintre proiectarea unui viitor semi-mesianic şi accentuarea prezentului, care nu a mai fost limitat la cadrul tiparelor halahice sau al vieţii comune, şi nici la diferitele orientări către Israel sau către Galut. S-a adeverit, totodată, şi în cazul temei fundamentale şi a tensiunilor culturii politice evreieşti — acelea legate de problema solidarităţii — ca şi a tensiunilor dintre ordinea legală şi puternicele tendinţe antinomice şi semi-anarhice inerente acestei culturi.

Accentul pe solidaritate nu a mai fost limitat la acorduri comune sau la expresii intelectuale şi literare, ci a devenit strîns corelat cu funcţionarea instituţiilor politice şi acceptarea supremaţiei legii, incluzînd armata şi controlul civil al acesteia. Similar, accentul pe civilitate şi supremaţia legii şi opoziţia faţă de tensiunile populiste sau cele antinomice şi semi-anarhice, cu accentul pe o Lege Supremă, au pornit de la intelectualul strict îngrădit de ceea ce era limitat în perioada medievală şi au devenit strîns întreţesute cu funcţionarea unei societăţi deplin maturiza-

https://biblioteca-digitala.ro

te, cu propriul său cadru instituțional și forțele sale politice. Puternica orientare spre viitor, inerentă viziunii sioniste, a devenit, astfel, corelată cu construirea unor instituții concrete și, deci, cu exigențele prezentului, făcînd loc diferitelor forme de confruntare dintre prezent și viitor.

Aceasta a fost, desigur, adevărat și în cazul temelor specific sioniste — strîns legate de cele evreiești deja menționate —, în special tensiunea dintre aspirația de a fi o națiune *normală* și a fi «un far al națiunilor» sau o națiune *evreiască;* între accentul pe dimensiunile teritorial-politice și edificarea instituțională; între conceperea Statului Israel ca loc de refugiu și securitate, opus unei arene a renașterii naționale.

Cîștigul specific al tiparului instituțional care s-a dezvoltat în Israel nu a fost obligarea acestor diferite orientări și a tensiunilor dintre ele. Dimpotrivă, ele au continuat să existe în cadrul său, iar impactul asupra vieții sociale și politice — dat fiind faptul că ele s-au împletit într-un cadru instituțional concret — a fost, asfel, mult mai mare. Acest cîștig s-a manifestat, mai degrabă, în faptul că tiparul instituțional s-a dovedit capabil să stăpînească aceste tensiuni. Schimbări au avut loc în interiorul său, concomitent, însă, cu direcționarea și controlarea celor mai anarhice potențiale, atît ca urmare a dezvoltării și continuității cadrelor instituționale centrale ale tiparului, cît și datorită puternicei coeziuni interne a elitelor și a solidarității lor cu secțiuni mai largi ale populației.

Acest tipar instituțional inițial al societății israeliene a suferit multe schimbări în ultimele două decade — și ar fi dincolo de scopul acestei discuții să le analizăm în detaliu. E suficient să arătăm, doar, că aceste schimbări au fost generate de combinarea presiunilor externe și a proceselor interne care s-au manifestat în afara reușitei acestui tipar, în mod expres în afara procesului de absorbție a diferitelor fragmente ale noii populații și în afara schimbului de relații dintre Israel și Diaspora.

Toate acestea au dat naștere unor importante procese de transformare ale căror direcții nu pot fi înțelese fără a lua în calcul principiile ideologice de bază ale sionismului și relațiile lor cu temele majore ale civilizației iudaice ca și impactul experienței istorice evreiești.

În românește, din ebraică, de ION ȘTIUBEA

---

[1] Termenul derivă din expresia «halakhah» care, în limbajul Vechiului Testament desemna o lege particulară sau o decizie dată în anumite circumstanțe. Acest înțeles persistă dar, treptat, se dezvoltă un nou sens, generic, care reprezintă întregul sistem legal religios al Iudaismului, cuprinzînd detaliile respectării tuturor legilor. (N.T.)

https://biblioteca-digitala.ro

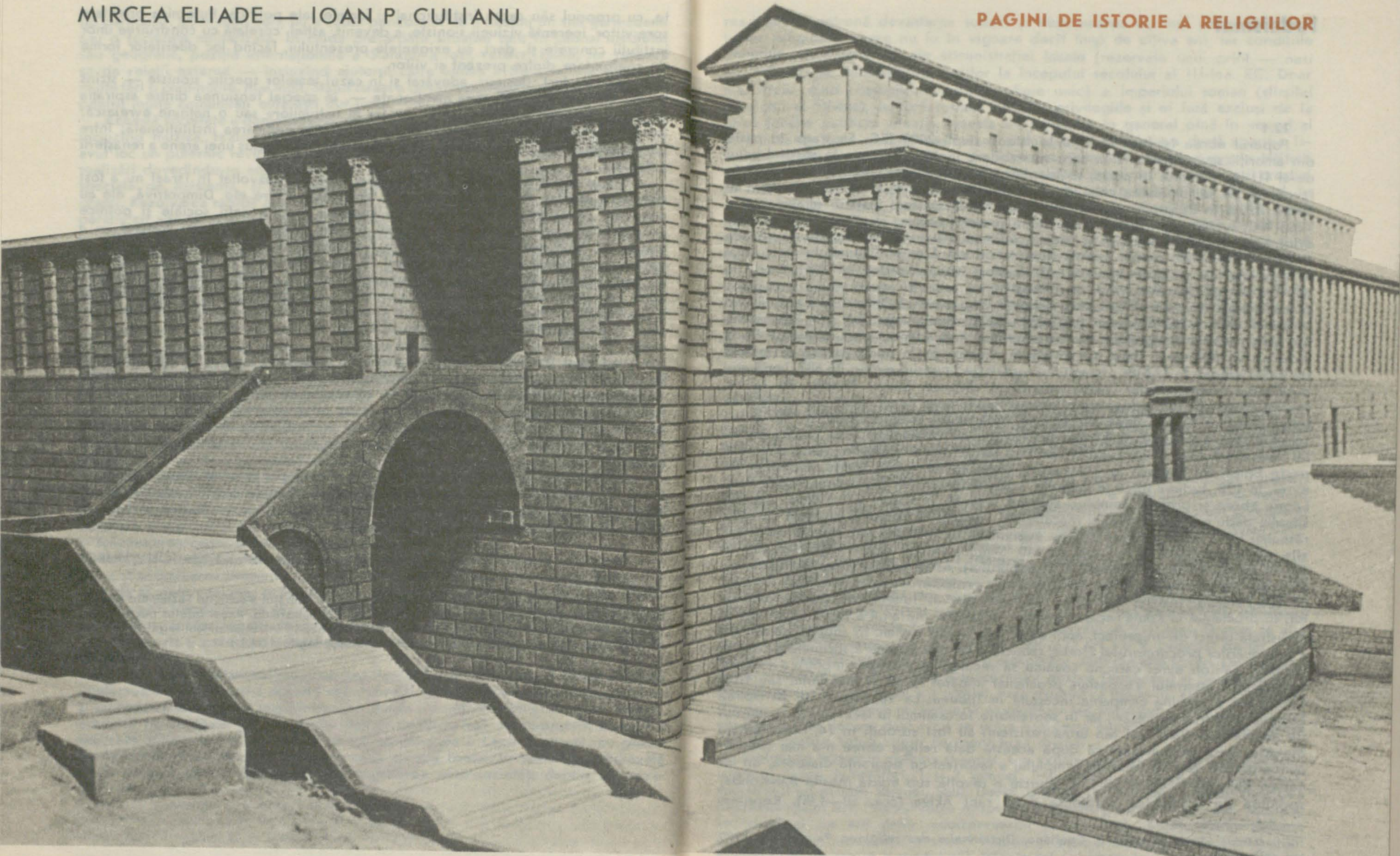

Macheta părții sudice a Muntelui Templului din Ierusalim, reconstituită pe baz ultimelor descoperiri

https://biblioteca-digitala.ro

Iudaismul

*

22.1

Poporul ebreu își face apariția în istorie după 2000 ÎEC. Se trage în parte din amoriții sau «occidentalii» care se stabilesc în Mesopotamia la sfîrșitul celui de-al III-lea mileniu. În parte, se identifică poate cu acei *khabiru* menționați în izvoarele de la jumătatea celui de-al doilea mileniu. După Biblie, strămoșii lui Israel sosiră în Egipt ca oameni liberi, dar mai tîrziu fură luați în sclavie. Către 1260 ÎEC, fugiră cu miile luîndu-se după profetul Moise, al cărui nume este de origine egipteană. Se stabiliră în Canaan, unde alcătuiră mai pe urmă douăsprezece triburi. Pe la 1050, judele (*șofet*) și clarvăzătorul Samuel îl numi pe Saul rege al Israelului ca să lupte împotriva filistenilor. După moartea lui Saul, David fu desemnat rege de către tribul meridional al lui Iuda. El aduse pacea în regiune și transformă Ierusalimul în centru religios, depozitar al Chivotului Legii. David fu urmat de fiul său Solomon (cca. 961—922), regele legendar prin înțelepciune, care construi Templul de la Ierusalim menit să adăpostească Chivotul. După moartea lui Solomon, statul se scindă în regatul de la nord (Israel) și regatul de sud (Iudeea). În 722 ÎEC, Israelul fu cucerit de Imperiul asirian. În 587, împăratul babilonian Nebucadnețar (Nabucodonosor) distruse primul templu de la Ierusalim. Populația din Iudeea apucă drumul Babilonului. Fu eliberată din captivitatea babiloniană de Cyrus, împăratul persan, care ocupă Mesopotamia în 539. Evreii se întoarseră la Ierusalim și reconstruiră Templul cu ajutorul lui Cyrus. După moartea lui Alexandru (323 ÎEC), Iudeea aparținu teritoriului Ptolemeilor, care domneau peste Egipt din capitala lor Alexandria, oraș cu un număr foarte important de evrei. În 198, Iudeea trecu la imperiul Seleucizilor. În 167, Antioh al IV-lea aboli Legea ebree și profană Templul, așezînd înăuntru o statuie a lui Zeus. Această situație dădu naștere revoluției Macabeilor. Templul fu ocupat și purificat de către răsculați în 164; în amintirea acestui eveniment, fu instituită sărbătoarea celor opt zile ale noului hram (*hanukkah*). În 140, Simion, ultimul dintre frații Macabei, fu proclamat Mare Preot și etnarh (șef al poporului). Astfel începu dinastia Hașmoneilor, care mai păstra o funcție religioasă sub protectorul roman (60 ÎEC). În anul 40 ÎEC, Herod, fiul lui Antipater, administrator al Iudeei din partea romanilor, fu proclamat la Roma rege al evreilor. Începînd din anul 6 EC, Iudeea fu administrată direct de un prefect, apoi de un procurator roman. În anul 66, ca urmare a provocărilor procuratorului Florus, izbucni o revoltă populară sprijinită de zeloți (*sicarii*), patrioți evrei care nu șovăiau să recurgă la violență împotriva evreilor romanizați. Generalul Vespasian, proclamat împărat în 69, îi lăsă fiului său Titus sarcina de a termina campania începută în Iudeea. La 28 august 70, Al Doilea Templu fu distrus de flăcări, iar în septembrie Ierusalimul fu făcut una cu pămîntul de armata imperială. Cei din urmă rezistenți au fost zdrobiți în 74, în fortăreața Masada. Dacă este inexact că după această dată religia ebree n-a mai fost recunoscută de romani, căderea Templului a favorizat cu siguranță diaspora, un fenomen deja foarte vechi. În 133, izbucni o revoltă sub egida Mesiei Bar-Kohba, sprijinită de autoritatea religioasă a lui rabi Akiva (cca. 50—135). Reprima-

* Cf. Mircea Eliade — Ioan P. Couliano, *Dictionnaire des religions*, Paris, Plon, 1990, pp. 229—245.

https://biblioteca-digitala.ro

rea-i feroce antrenă devastarea Iudeei și depopularea ei, însă prohibiția practicilor religioase ebree nu fu în vigoare decît timp de cîțiva ani, iar condițiile generale ale evreilor și ale administrației locale (rezervate unui prinț — nasi — Indigen) se îmbunătățiră simțitor la începutul secolului al III-lea. EC. Doar mai tîrziu, cînd creștinismul deveni religie unică a Imperiului roman (sfîrșitul secolului al IV-lea), le fură retrase evreilor privilegiile și ei fură excluși de la orice funcție publică; situația aceasta s-a prelungit în general pînă în veacul al XVIII-lea în toate statele creștine ca și în statele musulmane după apariția Islamului, unele foarte rare excepții din Spania musulmană confirmînd regula. Hăituiți mai întîi de către fundamentaliștii musulmani, apoi expulzați de cuceritorii creștini în 1492, evreii sefarzi (Spania și Portugalia) s-au refugiat în Africa de Nord, în Asia Mică, în Olanda, pretutindeni unde autoritățile i-au primit. Această schiță foarte sumară a istoriei poporului evreu era indispensabilă înțelegerii dimensiunii istorice a iudaismului. Alte date vor fi furnizate pe măsură ce vom avansa pînă la principala tragedie a poporului evreu, holocaustul, care a făcut șase milioane de victime din 1937 în 1944. Să spunem însă de pe acum că, dacă în primele-i faze iudaismul pare efectiv să interpreteze printr-o lectură istorică culturile canaaneene legate de succesiunea anotimpurilor, el constituie pe de altă parte una din religiile care (așa cum au arătat savanți precum R.J. Zwi Werblowski, Jonathan Z. Smith, Moshe Idel și alții) rezistă cel mai bine la contactul cu istoria, păstrînd structuri intemporale.

22.2

Datorită săpăturilor arheologice recente, *substratul religios comun ținutului Canaan* a putut fi mai bine precizat. Folosirea Bibliei ca izvor istoric a fost adesea pusă sub semnul întrebării. Cu toate acestea, se poate estima că cel puțin o parte a povestirilor biblice are o bază istorică.

Scrierea sacră a evreilor este *Torah nebi'im we ketuvim* (abreviat *Tanakh*), «Legea, Profeții și Scripturile» și, cum o arată titlul, e alcătuită din trei secțiuni fundamentale: Torah propriu-zisă sau Pentateucul (cinci scrieri), Profeții și celelalte texte. Partea cea mai veche a Pentateucului datează din secolul al X-lea ÎEC; părțile mai recente din *Ketuvim* datează din secolul al II-lea ÎEC.

Pentateucul cuprinde Facerea *(Bereoit)*, Exodul *(Șemot)*, Leviticul *(Vayikra)*, Numerii *(Be-Midbar)* și Deuteronomul *(Devarim)*. Torah a fost constituită plecîndu-se de la patru texte din epoci diferite: J sau Jahvist, care utilizează pentru Dumnezeu numele de YHVH (secolul al X-lea ÎEC), E sau Elohist, care utilizează pentru Dumnezeu numele (plural) de Elohim (secolul al VIII-lea), D care se află la baza redactării unei părți din Deuteronom (622 ÎEC) și P, redactat de un grup de preoți, care stă la baza Leviticului și a anumitor părți din alte scrieri. Diversitatea surselor implică și o diversitate a concepțiilor despre Dumnezeu și despre miturile de întemeiere a cosmosului și a omului. Pare evident că figura lui YHVH, Dumnezeu din ceruri, nu era făcută să răspundă exigențelor raționalismului elenistic. Se ivesc contradicții de fiecare dată cînd se pune problema omnipotenței, a omniscienței sale etc. Sîntem totuși siguri de monarhia-i divină.

Profeții se împart în «vechi» și «noi». Cei «vechi» apar în șase cărți de povestiri istorice: *Iosua, Judecători, 1 și 2 Samuel, 1 și 2 Regi*, ai căror eroi sînt Iosua, succesorul lui Moise, Samuel, Saul, David, profeții Ilie și Elisei, pînă la cucerirea babiloniană din 587. Profeții «noi» grupează oracolele și viziunile lui Isaia, Ieremia, Iezechiel și pe ale celor «doisprezece» (Osea, Ioil, Amos, Iona, Zaharia etc.). În sfîrșit, *Ketuvim* sînt scrieri felurite și datînd din epoci diferite, precum *Psalmii* (150 de imnuri și rugăciuni), *Pildele lui Solomon, Iov*, cele cinci meghilot

https://biblioteca-digitala.ro

(Cîntarea cîntărilor, Rut, Plîngerile, Ecleziastul, Estera), *Daniel, Ezdra, Neemia, 1* și *2 Cronici.*

Prima colecție completă a Bibliei este versiunea greacă zisă Septuaginta sau a *Septantei (numărul mitic de înțelepți care contribuiră la traducere), isprăvită în* secolul al II-lea ÎEC. Septanta conține niște materiale (numite «Apocrife») care nu vor mai fi incluse în canonul biblic din ebraică. Constituirea acestuia este opera răbdătoare a Masoreților.

Începînd din secolul al III-lea ÎEC, religia ebree se îmbogățește cu numeroase texte apocaliptice care descriu fie ascensiuni celeste (precum ciclul lui *Enoh*), fie venirea unui nou Eon (precum *4 Ezdra* și *2 Baruh*), fie o combinație de ascensiune celestă (verticală) și de profeție escatologică (orizontală). Către sfîrșitul secolului I EC, apar două tipuri de misticism ebreu: unul care se ocupă de speculații în *jurul Facerii (ma'aseh bereșit)* și altul *(ma'aseh merkabah* sau «lucrarea carului») care uzează de descrierea carului *(merkabah)* celest transportînd tronul lui Dumnezeu în viziunea profetului Iezechiel. O ramură a «misticii cerului», «literatura hekhalotică», descrie palatele cerești *(hekhalot)* străbătute de mistic în călătoria sa pînă la tronul lui Dumnezeu.

Iudaismul elenistic îl produce pe marele filozof Filon din Alexandria (cca. 20 ÎEC — 45 EC), care se străduiește să armonizeze Biblia cu Platon. Încercarea pare hazardată pînă în clipa cînd îți dai seama că spiritul scrierilor biblice precum Facerea este, în fond, foarte «platonician». Într-adevăr, ca însuși Platon, Biblia proclamă că lumea a fost creată de un demiurg bun și că e bună, de vreme ce Dumnezeu însuși o afirmă (Fac. 1, 10, 18, 25, 31 etc.). Cît despre cădere, ea-l privește pe om în partea-i esențială, înainte să fi fost acoperit de «îmbrăcămintea de piele» (Fac. 3, 21), pe care Filon o poate cu ușurință interpreta drept trupul material ce închide sufletul ca o închisoare (Platon, *Cratylos*, 400c).

O sectă ebree ascetică profesînd credințe dualiste este aceea a esenienilor care trăiesc în deșertul Iudeei, aproape de Marea Moartă, de pe la 150 ÎEC pînă la 68 EC, cînd sînt distruși de armata romană. O parte din literatura lor — manuscrisele de la Marea Moartă — a fost regăsită în unsprezece grote la Qumran, în 1947.

Dar cel mai vast corpus al literaturii ebree este alcătuit de Mișnah și urmarea ei, cele două Talmuduri (de la Ierusalim și de la Babilon).
Mișnah este aproape în întregime o operă de halakhah sau legalistă, în contrast cu *haggadah* (teologie și legende). Terminată pe la 200 EC, ea conține 63 de tratate grupate în șase secțiuni *(sedarim): Zeaim* (Semințe), *Moed* (Sărbători), *Nașim* (Femei), *Nezikim* (Pagube), *Kodașim* (Lucruri Sfinte), *Teharot* (Purificări). Tradițiile neincluse în Mișnah *(beraitot)* au fost adunate într-un su-

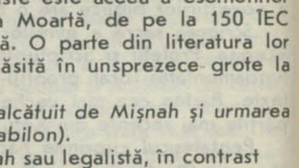

Piciorul lui Zeus din Carmel

pliment (*Tosefta*). Maeştrii menţionaţi în Mişnah sînt numiţi *tannaim*, în timp ce rabinii palestinieini şi babilonieni de mai tîrziu şi de cinci ori mai numeroşi menţionaţi în Talmud sînt *amoraim* (*tanna*, ca şi *amora*, înseamnă «maestru»).

Talmudul palestinian, mai vechi şi de trei ori mai scurt, dar mai neşlefuit, e isprăvit la începutul secolului al V-lea Ec, iar Talmudul babilonian — pe la anul 500. Opere de *amoraim*, cele două corpusuri conţin texte mişnaice cu un lung comentariu numit *ghemara*.

Corpusul halakhic al Talmudului constituie doar o parte din literatura rabinică, cealaltă fiind constituită de comentariile în gen *midraş*, care pot fi halakhice, ca şi haggadice. Midraşim halakhice se referă la Exod (*Mekhilta*), la Levitic (*Sifra*), la Numeri şi la Deuteronom (*Sifrei*). Midraşim haggadice formează numeroase colecţii din epoci diferite (pînă în secolul al XIII-lea EC). Între aceste colecţii, cele mai importante sînt Midraş Rabbah (Marele Midraş) conţinînd comentariul la Facere (*Bereşit Rabbah*), *Pesikta de Rav Kahana* (literatură liturgică şi homiletică), Midraş Tanhuma (rabin palestinian din secolul al IV-lea) etc.

22. 3

Un proces care ţine mai întîi de monolatrie, dar care se va transforma mai tîrziu în *monoteism*, însufleţeşte compoziţia Facerii. Savanţi precum Jon Levenson disting mai multe concepţii ale creaţiei, ce nu poate fi înţeleasă decît prin opoziţie dialectică faţă de miturile babiloniene şi canaaneene care-i inspiră pe scriitorii biblici. În altă parte însă, în Psalmul 82 şi în mai multe pasaje ale profeţilor, se recunosc încă urme din *Enuma elish* babiloniană şi din povestirile ugaritice.

Opoziţia faţă de contextul canaanean e una din cheile care le-au îngăduit întotdeauna savanţilor să confirme indiscutabila originalitate a iudaismului. Aşa s-a voit a fi transformat iudaismul în «religie a istoriei», plecîndu-se de la observaţia, fără îndoială exactă în anumite limite, că evreii au păstrat sărbătorile canaaneene, dar le-au schimbat complet semnificaţia, punînd-o în relaţie cu evenimente definite în Biblie ca istorice.

22.3.1

Să examinăm pe scurt *sărbătorile* ebree, dintre care cele mai importante sînt Anul Nou (*Roş Haşanah*), Ispăşirea (*Yom Kipur*), sărbătoarea Tabernacolelor (*Sukkot*), hramul (*Hanukkah*), *Purimul*, Paştele şi Rusaliile (*Şavu'ot*).

Roş Haşanah, celebrat pe ziua de 1 a lunii de toamnă Tişri, nu-i decît prima solemnitate dintr-o serie care cuprinde Kipurul (la 10 Tişri), Sukkot (15—22 Tişri) şi sărbătoarea mai recentă a Torei (23 Tişri), la închiderea anului agricol.

Participanţii se adună în sunetul instrumentului *şofar*, făcut dintr-un corn de berbec, care împrăştie demonii. Ducîndu-se în apropiere de o apă, ei celebrează ritul zis *taşlik* («el va arunca»), al cărui scop este eliberarea de păcat, «aruncat» în fundul apei. Seara, mănîncă sfeclă (*silqa'*, «a alunga»), praz (*karate*, «tăiaţi»), curmale (*temarim*, «terminaţi») etc., mizînd pe dublul înţeles al cuvintelor: «Dea Domnul ca duşmanii noştri să fie *alungaţi*, *tăiaţi*, *terminaţi* etc.».

Mai profund expiatorii sînt ceremoniile de Yom Kipur, care încep cu un post nocturn şi cu lamentaţii funebre. Odinioară, ele se terminau prrn transferul păcatelor asupra unui ţap ispăşitor, care era alungat în pustiu. Mai multe din obiceiurile acestea le amintesc pe cele ale Anului Nou babilonian (*Akitu*).

Un exemplu de transformare a unei sărbători agricole în comemorare a unui eveniment biblic ne este dat de sărbătoarea Tabernacolelor (*Sukkot*), al cărei scop era la origine să-i mulţumească lui Dumnezeu pentru recoltă. Leviticul 23, 43 măr-

https://biblioteca-digitala.ro

turisește despre transformarea ei în comemorare a ieșirii din Egipt și a înălțării de corturi în pustie.

Un alt tip de transformare l-a suferit sărbătoarea Purimului, adică a «sorților», numele ei reprezentînd o aluzie la divinațiile anuale comune popoarelor din Orientul Apropiat. Ea o celebrează pe eroina biblică Estera, care a salvat poporul de la un masacru (Estera, 13, 6), la 13 Adar.

Se pot urmări pînă la un anumit punct transformările suferite de cele două sărbători (la origine separate) ale Paștelui și azimelor, reunite mai apoi spre a comemora ieșirea din Egipt. Mielul pascal arată că la origine acest festival celebrat pe lună plină la 14 Nisan era o sărbătoare a primelor recolte. Simbolismul i-a fost modificat pentru a aminti cea de-a zecea plagă trimisă de Dumnezeu egiptenilor (Ieșirea, 11) și salvarea primilor născuți evrei, care fură cruțați, pentru că ușile le erau însemnate cu sîngele mieilor sacrificați. Ieșirea (cap. 12) prescrie de asemenea ca Paștele să fie urmat de șapte zile în care consumul de pîine dospită va fi proscris; dar în același capitol, absența dospiturii e pusă în legătură cu graba plecării din Egipt. Toate acestea par să indice că simbolismul religios ebreu e uneori produsul unei exegeze de un fel deosebit, care trimite cel mai adesea la evenimentele povestite de scrierile biblice, constituind o istorie sfîntă a poporului ebreu. Această istorie are un caracter «linear» și nu ciclic; ea a avut loc «la origine» și codifică așadar trecutul mitic al evreilor. În acest sens, e foarte greu de acceptat o distincție între «religiile biblice» și celelalte religii, care s-ar sprijini pe faptul că cele din urmă își reprezintă timpul ca repetiția unui ciclu al creației și ca o reîntinerire periodică a lumii, în timp ce primele (iudaismul și creștinismul) ar fi religii «ale istoriei» ale temporalului linear, fără repetiție. În realitate, ciclul sărbătorilor ebree indică o relație strînsă cu evenimentele din miturile biblice de întemeiere a alianței *(berit)* lui Dumnezeu cu poporul ales și de reînnoire a alianței în istoria primordială a acestui popor. Același lucru e valabil și pentru creștinism: faptul că Iisus Hristos a trăit «sub Ponțiu Pilat» e doar o indicație istorică fără consecință pentru cel ce-i sărbătorește învierea și care tinde, pe de altă parte, s-o îndepărteze într-un trecut mitic.

22.4

Profetismul ebreu reprezintă probabil rezultatul fuziunii dintre instituția ebree a «clarvăzătorilor» *(ro'ehim)* și instituția profeților *(nabiim)* palestinieni. Cuvîntul *nabi* îi desemnează pe profeții biblici «clasici» precum Amos, Osea, Isaia, Ieremia, Iezechiel etc., precedați de Ilie și discipolul său Elisei (secolul al IX-lea), taumaturgi care demonstrează superioritatea lui YHVH biblic asupra lui Baal, zeul canaaneean. Mesajul general al profetismului este moral și condamnă practicile de cult canaaneene, ca prostituția și sacrificiul sîngeros. În fața corupției poporului, profeții predică pocăința și amenință proclamînd că în caz contrariu Dumnezeu le va trimite slujitorilor săi necredincioși toate nenorocirile.

22.5

Literatura apocaliptică ebree este, în general, extra-biblică, cu excepția cărții lui Daniel. «Apocalips» înseamnă «revelație». E vorba, într-adevăr, de povestiri ale revelațiilor ce se obțin în mai multe feluri, între care cele mai importante sînt, după J.J. Collins, călătoria în lumea de dincolo, viziunea, dialogul și «cartea celestă». Apocalipsele au o dimensiune istorică, «orizontală», privind sfîrșitul timpurilor, și o dimensiune vizionară, «verticală», privind structura universului și locul de ședere al lui Dumnezeu. Cele mai vechi scrieri apocaliptice ebree, ale căror fragmente au fost regăsite printre manuscrisele de la Marea Moartă (Qumran),

https://biblioteca-digitala.ro

Medalie de argint din timpul lui Bar-Kohba reprezentînd Sanctuarul din Marele Templu

constau în capitolele 1—36 şi 72—82 din Enoh *(1 Enoh*, a cărui singură versiune integrală este etiopiană). *Cartea Jubileelor* (secolul al II-lea) a fost influenţată de acestea. *Cartea lui Daniel* constă în mai multe povestiri situate într-un cadru narativ comun veacului al II-lea, în epoca revoltei Macabeilor. Oraculele sibiline sînt nişte compoziţii ebree şi creştine din diverse epoci. Dintre celelalte scrieri apocaliptice, trebuie menţionate *Testamentele celor doisprezece Patriarhi* (secolul al II-lea ÎEC), *Viaţa lui Adam şi a Evei, Apocalipsa lui Abraham, testamentul lui Abraham, 2 Enoh* sau Enohul slav, *4 Ezdra, 2 Baruh* sau Baruhul sirian, toate compuse în jurul anului 70 şi pînă în 135 EC. Cea mai mare parte a acestor povestiri împărtăşeşte credinţa, comună în iudaismul elenistic, în «doi eoni», eonul istoric şi eonul escatologic, cel dintîi marcat de vicisitudinile Ierusalimului pămîntesc tot timpul ameninţat de păcat şi de duşmani, cel de-al doilea de sosirea Ierusalimului ceresc, în care Cei drepţi îşi vor regăsi coroanele, tronurile şi veşmintele de glorie puse acolo pentru ei de la crearea lumii.

22.5.1

Mistica tronului sau a Carului *(merkabah)* celest din viziunea profetului Iezechiel (cap. 1) reprezintă un gen aparte de literatură vizionară, ale cărei prime elemente constitutive apar deja prin secolul al II-lea ÎEC. În general, *merkabah* este contemplat la sfîrşitul unei călătorii prin şapte palate *(hekhalot)* populate de fiinţe celeste. Aici poate fi uneori întîlnit faimosul înger Metatron, care nu-i altul decît personajul biblic Enoh (Fac. 5, 18—24) promovat la rang de înger. Enoh şi-a menţinut totuşi unele atribute omeneşti, precum acela de a avea articulaţii (îngerii nu au). De aceea se spune despre el în Talmudul babilonian *(Hagigah* 15 a) că l-a indus în eroare pe extaticul Elisha ben Abuya, neridicîndu-se de pe tron. Elisha l-a luat drept Dumnezeu însuşi, devenind astfel eretic. E unul din motivele care i-au adus porecla de *Aher*, «Altul». Tipic pentru literatura hekhalotică este Enohul ebreu *(3 Enoh)*, redactat în cea de-a doua jumătate a secolului al III-lea EC sau mai tîrziu.

22.5.2

Manuscrisele de la Qumran, găsite din 1947 în 1977 în unsprezece grote în apropiere de Marea Moartă, aparţin probabil sectei ascetice a esenienilor, deşi mai mulţi savanţi (precum Norman Golb) au contestat recent această atribuire ce fusese mai întîi unanimă. Comunitatea se stabilise în deşertul Iudeei în secolul al II-lea ÎEC şi stătuse acolo pînă la distrugerea ei de către armata romană, probabil în anul 68 EC. Două categorii de documente au fost găsite: nişte fragmente mai mult sau mai puţin importante de scrieri biblice ori parabiblice (ca *1 Enoh)* şi scrieri aparţinînd sectei înseşi, la care trebuie adăugat *Documentul de la Damasc*, găsit la începutul secolului la Cairo. Printre cele din urmă, cele mai importante sînt *Regula comunităţii (1Q Serek), pesharim* sau comentarii biblice, din care cel

https://biblioteca-digitala.ro

mai cunoscut este comentariul profetului Habacuc și *Pergamentul Războiului (1Q Milhamah)*. O figură domină doctrina eseniană. Stăpînul dreptății, a cărui existență, ca și a dușmanului său, Preotul nelegiuit, pare istorică. Cu toate acestea, savanții nu cad de acord asupra epocii în care a trăit.

După documentele găsite, esenienii erau dualiști, credeau adică în existența a două spirite, unul bun și celălalt rău, care-și împărțiseră generațiile celor vii. Credeau în victoria salutară a binelui asupra răului, în urma unei lupte dintre «fiii luminii» și «fiii tenebrelor». Cum această luptă nu pare să fi avut loc în trecut, ea ar putea traduce convingerea că puterea spirituală a esenienilor lipsiți de arme va prevala împotriva romanilor greu înarmați. Dacă este așa, atunci decepția lor a fost pesemne și mai crudă cînd comunitatea a fost invadată și distrusă de armata lui Vespasian.

22.6

După anul 70 EC, iudaismul rabinic se dezvoltă plecînd de la curentul fariseilor (adversarii tradiționali ai partidului conservator al sadduceenilor) și îndeosebi de la școala faimosului rabin Hillel, care-o întrece pe aceea, mai legalistă, a lui Shammai. Într-adevăr, Hillel redusese iudaismul la o «regulă de aur»: «Să nu-i faci aproapelui tău ceea ce nu vrei ca el să-ți facă ție însuți». După 70, rabi (titlu al șefului adunării sau Nasi) Yohannan b. Zakkai, urmat de rabi Gamaliel al II-lea, organizară Sanhedrinul sau adunarea rabinică de la Yavneh în Iudeea. Această generație a produs niște maeștri *(tannaim)* iluștri: Eliezer b. Hyrcanus, Eleazar b. Azariah, Iosua b. Hananiah, Ismael b. Elisha, Akiva b. Iosef etc. După înăbușirea revoltei lui Bar-Kohba și martiriul lui Akiva, Sanhedrinul fu transferat în Galileea. Perioada aceasta își produse și ea marii maeștri, precum Simeon bar Yohai și Meir. Mișnah fu compusă sub rabi Iuda ha-Nasi. Mai tîrziu, centrele iudaismului rabinic vor deveni academiile *(yeșivot)* de la Sura și Pumbeditha în Mesopotamia, unde o importantă comunitate evreiască, supusă autorității unui exilarh, s-a menținut sub dominația persană. După cucerirea musulmană, evreii deveniră «supuși» *(dhimmis)* ai noii puteri, ceea ce implica plata unei taxe pe religie și recunoașterea autorității statului islamic. În conformitate cu ansamblul de reguli numit «Pactul lui Omar» (cca. 800), evreii (și creștinii) erau excluși din administrație, n-aveau dreptul să facă prozeliți, să construiască noi sinagogi (sau biserici) etc. În secolul al X-lea, academiile babiloniene, al căror președinte era numit Gaon, fură definitiv transferate la Bagdad, capitala califatului Abbasizilor. Gaonul cel mai prestigios al uneia din *yeșivot* din Irak fu Saadia b. Iozef (882—942), campion al luptei împotriva puritanilor fundamentaliști ziși «karaiți». Cînd arabii cuceriră Spania în 711, găsiră în evreii sefarzi niște aliați prețioși, răsplătiți cu taxe mai ușoare decît cele care-i împovărau pe creștinii mozarabi. «Pactul lui Omar» rămase totuși în vigoare în Spania. În timpul califatului Umayyad de la Cordoba (756—1031), capitala Andaluziei devine centrul intelectual al evreilor, chiar dacă *yeșiva* din Lucena nu le depășește în splendoare pe cele din Bagdad, din Ierusalim sau din Cairo. Cel mai mare filosof din Cordoba este, chiar dacă meritele-i rămaseră străine evreilor contemporani lui, platonicianul Solomon ibn Gabirol (cca. 1020—1057), autorul tratatului *Mekor Hayyim* («izvorul vieții»), din care doar o traducere latină *(Fons vitae)* a ajuns pînă la noi. Ibn Gabirol, care scria cel mai adesea în arabă, ca toți marii gînditori evrei ai epocii, s-a exersat și în versuri în ebraică, în poemul de rezonanță kabalistă *Keter malkhut* («Coroana Regelui»). Un alt platonician de marcă este Bahya ibn Paquda (secolul al IX-lea). În schimb, Abraham ibn Daud (cca. 1111—1180) este aristotelian, iar Iudah Halevy (cca. 1075—1144) anti-aristotelian. Cucerirea almoravidă (cca. 1086—1147) și mai ales apăsătoarea ocupație almohadă (cca. 1150—1250), au pro-

https://biblioteca-digitala.ro

dus o deteriorare completă a condiției evreilor (și creștinilor) spanioli, care trebuiră să se refugieze în niște ținuturi mai primitoare. Este cazul celui mai mare intelectual evreu al epocii, Moise ibn Maimun (Maimonide, 1135—1204), născut la Cordoba, care se va stabili la Cairo. Maimonide, filosof aristotelian, autor al unui *Ghid al Rătăciților (More nebohim)* și al unui cod legal ce va avea o influență hotărîtoare în dezvoltarea interpretării halakhice, își cîștigă existența ca medic la curtea ultimilor Fatimizi ai Egiptului. Îi vom regăsi pe cei mai importanți intelectuali evrei pe teritoriu creștin: Levi b. Gerson (Gersonide, 1288—1344) în Provența, Hasdai Crescas (cca. 1340—1412) la Saragosa. Supuși pretutindeni unor persecuții periodice, evreii vor fi expulzați din Spania creștină în 1492, din Portugalia în 1497. Numeroși emigranți se vor stabili în Imperiul otoman, în Asia Mică, în Balcani (precum Iozef Caro, 1488—1575, mare autor halakhic) sau la Safed în Palestina, localitate ce va deveni centrul intelectual al evreilor în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, adăpostindu-l pe kabalistul sefard Moise Cordovero (1522—1570) și școala kabalistului ashkenad Isaac Luria (1534—1572). Tot în Imperiul otoman luă naștere mișcarea mesianică a lui Sabetai Zvi (1626—1676), al cărei profet fu kabalistul Nathan din Gaza. Sabetianismul se implantă în Polonia prin activitatea lui Iacob Frank (1726—1791). De aici înainte, centrele iudaismului se mută de la sud la nord, la Vilna, în academia *(yeșiva)* lui Gaon Solomon Zalman (1720—1797), în Podolia (Ucraina poloneză), unde Baal Shem Tov («Maestrul Bunului Nume [al lui Dumnezeu]»), Israel b. Eleazar (1700—1760), dă naștere puternicei mișcări hasidice, în Polonia centrală, unde mișcarea se stabilește.

Persecutați și alungați după bunul plac al suveranilor domnitori, evreii își vor cîștiga totuși numeroși apărători în epoca iluminismului. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, asimilarea evreilor deveni posibilă în Germania (1781—'87) și în Franța (1790), dar situația lor continuă să fie precară în Rusia și în zona de influență rusească pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în epoca în care Benjamin Disraeli era Prim ministru al Marii Britanii. Iluminismul avu o influență profundă chiar asupra iudaismului ortodox. Moses Mendelssohn (1729—1786) este părintele reprezentanților iluminismului *(maskilim)* și al fenomenului cunoscut sub numele de *haskalah*, modernizarea literaturii evreiești. Ca toate popoarele occidentale, evreii își vor descoperi profunzimea propriilor tradiții la începutul secolului al XIX-lea (Samuel David Luzzato, 1800—1865)și vor elabora o filosofie a istoriei în care monoteismul devine simbolul lui Israel (Nahman Krochmal, 1785—1840). Iudaismul reformat se opune iudaismului conservator.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, asistăm la o recrudescență masivă a antisemitismului în toate țările europene și cu deosebire în Rusia, dar și la apariția mișcării sioniste, ai cărei întemeietori au fost Leon Pinkster (1821—1891) și Theodor Herzl (1860—1904). Dar înaintea colonizării Palestinei și a formării statului Israel în urma celui de-al doilea război mondial și a exterminării masive a evreilor în lagărele naziste, Statele Unite ale Americii, care adăpostiseră milioane de evrei europeni, vor deveni centrul iudaismului și al dezbaterii dintre partizanii Reformei, evreii neo-ortodocși, și conservatori precum Solomon Schechter (1848—1915), șef la Jewish Theological Seminary din New York.

22.7

Kabala este o formă a misticismului ebreu ale cărei rădăcini se afundă, pe de o parte, în acele vechi speculații gramatologice și numerologice al căror produs fu *Sefer Yetsirah* sau «Cartea Creației» (secolul al IV-lea EC?), și pe de alta

https://biblioteca-digitala.ro

în literatura hekhalot. Moshe Idel distinge în kabală o formulă «teozofico-teurgică» de o formulă «extatică».

Sefer Yetsirah elaborează deja schema cosmologică ce va fi caracteristică pentru Kabală: cei 10 *sefirot*, corespunzînd probabil celor zece porunci, și cele 22 de căi care-i reunesc, corespunzînd celor 22 de litere ale alfabetului ebraic. Așa a avut loc creația, începînd cu aceste 32 de elemente primordiale. *Sefer Yetsirah* și literatura hekhalotică se află în centrul gîndirii «pietismului evreilor germani» (*Hasidei Ashkenaz*), între care strălucesc reprezentanții familiei Kalonymus: Samuel ben Kalonymus din Speyer (secolul al XII-lea), fiul său Iudas ben Samuel (cca. 1150—1217) și discipolul acestuia din urmă, Eleazar din Worms (1165—1230). Totuși, kabala nu se ivește printre ashkenazi, ci printre sefarzii din Provența, autori ai *Sefer ha-Bahir* («Cartea Limpezimii»), în care sefiroții asumă pentru prima oară aspectul de atribute divine. Cel dintîi mistic evreu provensal care a cunoscut *Bahir* a fost Isaac Orbul (cca. 1160—1235), fiu al rabinului Abraham ben David din Posquières (cca. 1120—1198). Din Provența, kabala s-a propagat în Catalonia, unde a înflorit în cercul de la Gerona, ai cărui reprezentanți fură rabinii Ezra ben Solomon, Azriel și — cel mai celebru — Moise ben Nahman (sau Nahmanides, 1195—1270). În Castilia, precursorii imediați ai autorului *Zoharului* fură frații Iacob și Isaac Cohen. Kabaliștii din această perioadă pun la punct tehnicile de permutare și combinare a literelor alfabetului și de numerologie mistică (*temurah*, *gematrika* și *notarikon*), ale căror prototipuri par să fi fost elenistice.

Abraham ben Samuel Abulafia, marele mistic sefard din veacul al XIII-lea, este reprezentantul cel mai marcant al Kabalei extatice, al cărei scop este *unio mystica (devekut)* cu Dumnezeu. Din generația sa fac parte alte două figuri majore ale Kabalei clasice: Iosiv ben Abraham Gikatila (1248—1305) și Moise de Leon (1250—1305), autorul scrierii pseudo-epigrafe *Sefer ha-Zohar (Cartea Splendorii)*, atribuită maestrului tannait Simeon bar Yohai (secolul al II-lea).

Kabala clasică integrează cosmologia hekhalotică într-unul din cele patru universuri spirituale care se prelungesc unul pe altul de sus în jos: *atsilut*, *beriyah*, *yetsirah* și *asiyah*. Universul *atsilut* (emanație) cuprinde cei zece *sefirot* (*Keter, Hokhmah, Binah, Gedullah Hesed, Geburah Din, Tiferet Rahamin, Netsah, Hod, Yesod Tsaddik, Malkhut Shekhinah*) care-l alcătuiesc pe Adam Kadmon, anthropos-ul primordial. Universul *beriyah* (creație) e format din șapte hekhalot și din merkabah. Universul *yetsirah* (formare) cuprinde cetele îngerești. Universul *asiyah* (facere) este arhetipul lumii vizibile. În aceasta, prezența celor zece sefiroți se manifestă în curcubeu, în valurile mării, în zorii de zi, în iarbă și în arbori. Kabalistul însă dezvoltă numeroase alte procedee mistice (de pildă, vizualizarea culorilor ș.a.) spre a ajunge la lumea *atsilut*. Accesul e dificil din cauza prezenței răului — zis *sitra ahra*, «cealaltă parte» — în *asiyah*. Este totuși foarte important să înțelegem că dualismul platonician suflet/trup și disprețul pentru lumea fizică nu sînt sistematic împărtășite de kabală. În consecință, sexualitatea e bună în măsura în care reprezintă un proces de reintegrare a unor entități despărțite la pogorîrea sufletelor în trupuri. Toate acțiunile kabalistului țin de unul din cele trei țeluri pe care și le propun: *tikkun* sau restaurarea unei armonii și unității primordiale, în persoana practicantului și în lume; *kavvanah* sau meditație contemplativă; în sfîrșit, *devekut* sau unire extatică cu esențele.

Savanți precum Moshe Idel cred în caracterul constant, inamovibil, al doctrinelor centrale din kabală. Cu toate acestea, sinteza lui Isaac Luria, *Ari ha-Kadosh*, Sfîntul Leu de la Safed (*Ari*, Leu, este acronimul de la «Ashkenazi 'Rabbi Ishaq») și a discipolilor săi, dintre care cel mai important a fost Hayyim Vital

https://biblioteca-digitala.ro

(1543—1620), este revoluționară prin aceea că închipuie creația printr-un proces de contracție *(tsimtsum)* a lui Dumnezeu în el însuși, iar răul ca pe o prezență activă a reziduurilor («cochilii» sau *qelippot)* spirituale decăzute din pricina «spargerii vaselor» *(shevirat hakelim)* socotite a le conține. Această dramă cosmică seamănă cu evenimentul cunoscut drept «cădere a Sophiei» în gnosticismul din primele secole creștine, dovadă că Luria parcursese același itinerariu spiritual ca și gnosticii. La fel ca unele grupuri gnostice, el a valorizat pozitiv metensomatoza (reîncarnarea sufletului), care-i îngăduie înțeleptului să dobîndească un număr suplimentar de suflete (sau de «scîntei de suflete») ilustre.

22.8

Identificarea lui *Sabetai Zvi* (1626—1676) cu Mesia cel așteptat este în mare parte opera kabalistului lurian Nathan din Gaza (Abraham Nathan b. Elisha Hayyim Ashkenazi, 1643 44—1680), care descoperă la misticul din Smirna toate semnele electiunii, inclusiv slăbiciunile și tentațiile datorate «cochiliilor» *(qelippot)*. În monumentu-i de erudiție *(Sabetai Zvi: The Mystical Messiah*, 1973), Gershom Scholem a retrasat cu minuție istoria sabetianismului. Încă din 1665, Mesia este revelat și Nathan ia o atitudine antinomistă, revocînd practicile de doliu și înlocuindu-le cu sărbători de bucurie în onoarea lui Sabetai. El mai prezice și că Mesia va pune mîna pe coroana sultanului, dar în februarie 1666, cînd sosește la Istambul, sultanul îl arestează și la 16 septembrie se vede constrîns să aleagă între abjurarea iudaismului și convertirea la islam sau moarte. Alege prima soluție, pierzîndu-și astfel numeroși simpatizanți. Nathan și mai multe grupuri din Imperiul turc îi rămîn credincioși. Avură loc apostazii și convertiri *pro forma* la islam și practicile antinomiste continuară. Repudierea mesianică a Torei a fost predicată în Polonia de către sabetianistul radical Iacob Frank (1726—1791), care se credea reîncarnarea lui Sabetai însuși.

Hasdismul polonez reprezintă una din sintezele cele mai recente și mai bogate ale misticismului ebreu, reunind elemente din toate curentele-i istorice, Întemeietorul hasdismului este taumaturgul Israel b. Eliezer, supranumit Baal Shem Tov (acronim Besht), urmat de profetul itinerant *(maggid)* Dov Baer (1710—1772). Mișcarea cîștigă foarte mulți aderenți, spre regretul autorităților evreiești *(kehillah)*, care formează mișcarea de opoziție a celor numiți *mitnagdim*. După un secol de lupte între cele două fracțiuni, deosebirile se estompează, hasdim își pierd mult din elanul revoluționar, iar mitnagdim le asimilează lecția de etică. La antipodul pietismului tradițional al ashkenazilor, care constă într-o asceză feroce, hasidismul lui Besht și al partizanilor săi, care vor sfîrși prin a constitui adevărate

Ciob de sticlă aurită reprezentînd Marele Templu din Ierusalim (descoperit la Roma și datînd din sec. III sau începutul secolului IV)

https://biblioteca-digitala.ro

dinastii, subliniază bucuria omniprezenței lui Dumnezeu, pierzîndu-se în *devekut*, care este ascensiunea sufletului *(aliyat haneshamah)* în lumina divină. Hasidim recunosc prezența Domnului în cele mai umile activități ale trupului și practică «adorația fizică» *(avodah ba-gashmiyut)*, adică lauda lui Dumnezeu nu numai în rugăciune sau în ceremoniile «sacre», ci și în toiul celor mai profane activități precum acuplarea sexuală, mîncatul și dormitul. Intenția contează și dacă îndeplinind actul țintim la *devekut*, extazul se produce. Dansuri, cîntece și chiar învîrtituri ca acelea ale dervișilor rotitori se dezvoltă în acest scop. Un hasid desăvîrșit coboară din înălțimile contemplative ca să-și ridice comunitatea, practicînd *yeridah le-tsorekh aliyah*, «pogorîrea în scopul urcării». De la hasidim ne-au rămas numeroase legende cu un mesaj profund.

Cal «vesel» (Teracota, înalt de 6 cm, sec. VIII—VI)

22.10

Bibliografie. În general, v. Robert M. Seltzer, *Jewish People, Jewish Thought: The Jewish Experience in History*, New York/Londra, 1980; Geoffrey Wigoder (ed.), *The Encyclopedia of Judaism*, New York, 1989; Isidore Epstein, *Judaism*, Harmondsworth, 1959; Julius Guttmann, *Philosophies of Judaism*, New York, 1964. Cea mai bună culegere de texte traduse într-o limbă europeană este aceea a lui Samuel Avisar, *Tremila anni di letteratura ebraica, 2 vol.*, Roma, 1980—82. O excelentă introducere la scrierile ebree o furnizează volumul îngrijit de Barry W. Holtz, *Back to the Sources: Reading the Classic Jewish Texts*, New York, 1984.

Despre arheologia vechii Palestine, v. Gösta W. Ahlstrom, *An Archaeological Picture of Iron Age Religions in Ancient Palestine*, in *Studia Orientalia* 55 (1984), 1—31; Roland de Vaux, *Histoire ancienne d'Israël, des origines à l'installation en Canaan*, Paris, 1971.

Despre creațiune în Tora, v. Jon D. Levenson, *Creation and the Persistence of Evil*, San Francisco, 1988.

https://biblioteca-digitala.ro

Despre profeți, v. Joseph Blenkinsopp, *A History of Prophecy in Israel: From the Settlement in the Land to the Hellenistic Period*, Philadelphia, 1983.

Despre sărbătorile evreiești, v. Julius H. Greenstone, *Jewish Feasts and Fasts*, Philadelphia, 1945.

Despre literatura apocaliptică ebree, v. John J. Collins, *The Apocalyptic Imagination: An Introduction to the Jewish Matrix of Christianity*, New York, 1984; Michael E. Stone, *Scriptures, Sects and Visions*, Philadelphia, 1980; idem (red.), *Jewish Writings of the Second Temple*, Assen/Philadelphia, 1984; David Hellholm (red.), *Apocalypticism in the Mediterranean World and the near East*, Tübingen, 1983.

Una din cele mai bune introduceri în literatura eseniană de la Qumran le este datorată lui Mathias Delcor și lui Florentino Garcia Martinez, *Introduction a la literatura esenia de Qumran*, Madrid, 1982 (excelente note bibliografice). Ipoteza unei origini non-eseniene a manuscriselor de la Qumran a fost avansată de Norman Golb, «*The Problem of Origin and Identification of the Dead Sea Scrolls*», in *Proceedings of the American Philosophical Society* 124 (1980), 1—24.

Alături de magnificele prezentări ale marilor etape din misticismul ebreu datorate lui Gershom Scholem, trebuie consultate astăzi lucrări mai specializate, ca cele ale lui Ithamar Gruenwald despre mistica tronului (*Apocalyptic and Merkavah Mysticism*, Leiden Köln, 1980 și *From Apocalypticism to Gnosticism*, Frankfurt, 1988).

Despre începuturile kabalei, v. culegerea *The Early Kabbalah, edited and introduced by Joseph Dan, Texts translated by Ronald C. Kiener, preface by Moshe Idel, New York, 1986. Cea mai bună sinteză recentă despre kabală îi este datorată lui Moshe Idel, Kabbalah, New Perspectives*, New Haven Londra, 1988. Despre Safed, v. îndeosebi R.J. Zwi Werblowski, *Joseph Caro, Lawyer and Mystic*, Philadelphia, 1977 (1962).

Cea mai bună lucrare despre Sabetai Zvi rămîne aceea a lui Gershom Scholem, *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah, 1626—1676, Princeton, 1973.*

În românește de DAN PETRESCU

MOSHE IDEL

Ioan P. Culianu

Există foarte puțini erudiți care au reușit să realizeze atît de mult într-un timp atît de scurt. Cariera universitară a lui Ioan Petru Culianu este un lung șir de eforturi pentru a investiga noi domenii, pentru a învăța și aplica noi metode, pentru a schimba noțiunile larg acceptate ale subiectelor care fuseseră deja studiate. Cu totul reprezentativă pentru demersul său este lucrarea *Eros și magie*. Deși acoperă o perioadă de timp și o arie culturală ce s-au aflat sub privirea scormonitoare a multor învățați din generația noastră — magia în Renaștere, pe de o parte, și concepția sa despre eros, pe de altă parte —, cartea lui a reușit să scoată la iveală lucruri nici măcar bănuite înainte vreme. Originalitatea ce-i caracterizează demersul era dublată de o vastă cunoaștere a gîndirii și mitologiei antice, de

https://biblioteca-digitala.ro

o excepţională dibăcie de a gîndi legături între surse aparent fără nici o relaţie între ele şi, mai presus de toate, de îndrăzneala în a prezenta idei noi fără a fi intimidat de judecăţile de valoare tradiţionale. Ultimele sale cărţi, mai cu seamă *Arborele Cunoaşterii*, o variantă substanţial adăugită a lucrării despre dualismul gnostic, abordează o nouă metodologie de analiză a dezvoltării religiei, bazată pe ultimele decoperiri din domeniul cunoaşterii.

Precum Mircea Eliade, Culianu era un universalist, adică un erudit care nu-şi limita interesul la o singură religie, epocă sau tip de fenomen. Spre deosebire de Eliade, totuşi, el era mult mai sofisticat în ce priveşte metoda şi sferele de interes. Orice era omenesc îl atrăgea: magia antică, gnosticismul, misticismul, ştiinţa şi arta modernă, teoriile despre modă, disputele despre metodologiile moderne şi despre literatură — la care a contribuit activ —, ba chiar evenimentele politice recente, toate acestea l-au fascinat în asemenea măsură încît a simţit nevoia să ia poziţii explicite şi originale. Dacă Eliade a avut succes tocmai prin forţa sa de a-l convinge pe cititor despre universalitatea unui tip relativ simplu de fenomenologie a religiei, Culianu era capabil să întipărească în mintea cititorului complexitatea fenomenului religios.

Deşi şi-a petrecut anii din urmă în America, şi intenţiona să facă acest lucru şi în viitor, el amintea gîndirea şi personalitatea unui european. Acest lucru este evident în studiile sale, bazate pe o uimitoare familiaritate cu limbile clasice, în interesul său pentru universal şi, nu în ultimul rînd, în felul său de a se purta.

Tăcerile ironice ale unui englez şi entuziasmul unui italian, exprimarea îngrijită şi elegantă a unui francez se îngemănau în majoritatea scrierilor sale într-un chip unic.

Cît despre personalitatea sa, este greu să-l descrii pe Ioan la timpul trecut. Atitudinea lui timidă, plină de gingăşie şi, în acelaşi timp, foarte caldă m-a atras din prima clipă cînd ne-am întîlnit în Chicago. Gata oricînd să întindă o mînă de ajutor oricum i-ar fi stat în putinţă, totdeauna deschis discuţiilor savante fără prejudecăţi sau părerilor personale preconcepute, de o colegialitate devenită faimoasă, cu o atitudine caldă şi încurajatoare faţă de studenţi, comportarea sa era exemplară. Era în stare să trăiască — şi chiar a trăit — la răscrucea multor lumi şi era dornic să le găsească afinităţile încă nedescoperite. Locuinţa lui modestă din Chicago a fost punctul de plecare pentru multe aventuri intelectuale pe care le-a plănuit: bunăoară o istorie enciclopedică a magiei; pentru numeroase conferinţe universitare în Statele Unite şi Europa unde era deseori invitat; un loc de unde orice scrisoare primea pe dată un răspuns politicos şi instructiv; pentru mulţi studenţi de-ai săi, pentru care moartea lui a fost o traumă mult mai mare decît pierderea unui strălucit profesor.

Venind din România, petrecîndu-şi mulţi ani în Europa şi pe punctul de a deveni un eminent savant al religiilor nu numai în America, dar şi pe scena internaţională, dispariţia prematură a lui Ioan reprezintă o teribilă pierdere pentru întreaga comunitate universitară interesată într-o abordare nouă a religiei în sensul ei cel mai larg.

Ierusalim, august 1992

În exclusivitate «Secolul 20»

https://biblioteca-digitala.ro

KABALA ÎN SECOLUL XX

JORGE LUIS BORGES

FRANÇOIS FURET

GERSHOM G. SCHOLEM

MOSHE IDEL

IOAN P. CULIANU

https://biblioteca-digitala.ro

În apărarea kabalei

Nu este prima dată cînd se încearcă acest lucru, nici ultima dată cînd se ajunge la un eşec, dar ţin să remarc două trăsături caracteristice ale încercării mele. Cea dintîi este ignoranţa mea aproape totală în ceea ce priveşte limba ebraică. A doua este faptul că eu nu îmi propun să apăr doctrina, ci procedeele hermeneutice sau criptografice care conduc la ea. Aceste procedee, cum se ştie, sînt lectura verticală a textelor sacre, lectura numită *bouestrophedon* (un rînd de la dreapta la stînga, alt rînd de la stînga la dreapta), metodica substituire a unor litere din alfabet cu altele, însumarea valorii numerice a literelor etc. Să rîzi de asemenea operaţii e uşor, eu prefer să încerc a le cunoaşte.

Este limpede că originea îndepărtată a acestor procedee este ideea de inspiraţie mecanică a Bibliei. Această idee, care face din evanghelişti şi din prooroci nişte impersonali secretari ai lui Dumnezeu scriind ce le dictează El, apare cu o energie temerară în *Formula consensus helvetica*, care cere Autoritate pentru consoanele Sfintei Scripturi, ba chiar şi pentru semnele didactice, pe care versiunile primitive nu le cunoşteau. (Această împlinire desăvîrşită în om a intenţiilor literare ale divinităţii este tocmai inspiraţia sau entuziasmul: cuvînt al cărui înţeles exact este «în Dumnezeu».) Islamiţii se pot lăuda că duc mai departe această hiperbolă, fiindcă au hotărît că originalul Coranului — *mama Cărţii* — este unul din atributele divinităţii, alături de milostenie ori de mînie, şi îl consideră anterior limbii, anterior Creaţiei. Există şi teologi luterani care nu-şi asumă riscul de a socoti Sfintele Scripturi printre lucrurile create, ci le definesc drept o întruchipare a Sfîntului Duh.

A Sfîntului Duh. Iată că o taină a şi pus stăpînire pe noi înfiorîndu-ne. Biblia nu a fost dictată de întreaga divinitate, ci doar de a treia ipostază a divinităţii. Aceasta este părerea cea mai răspîndită. Bacon scria în 1625 că pana Sfîntului Duh a tratat mai pe larg suferinţele lui Iov decît fericirea lui Solomon. (Urmez versiunea latină: *diffusius tractavit Jobi afflictiones*. În engleză, mai exact, a scris: *hath laboured more*.) Iar contemporanul său John Donne scria: «Sfîntul Duh este un scriitor plin de elocinţă, un scriitor vehement şi cu resurse bogate, dar este un scriitor sobru, depărtat deopotrivă de stilul sărac şi de stilul inutil».

E imposibil să defineşti Sfîntul Duh fără a fi nevoit să te pronunţi asupra îngrozitoarei «societăţi» care este Sfînta Treime, fiindcă Sfîntul Duh face parte din ea. Catolicii laici o socotesc un corp colegial extrem de corect dar în acelaşi timp extrem de agasant. Liberalii îl socotesc un zadarnic cerber teologic, o superstiţie pe care nenumăratele progrese ale veacului nostru vor avea grijă s-o desfiinţeze. Sfînta Treime, e limpede, depăşeşte aceste formule. Dacă încerci să ţi-o închipui dintr-o dată, conceperea unui tată, a unui fiu şi a unui spectru, articulate într-un singur organism, pare un caz de teratologie intelectuală, un monstru pe care numai coşmarele îl pot zămisli. Cred că aşa şi este şi de aceea încerc să reflectez şi ajung la convingerea că orice obiect al cărui scop îl ignorăm este

◀ Însemn sacru pentru alungarea spiritelor rele (Strada Kabaliştilor din Ierusalim)

https://biblioteca-digitala.ro

pentru noi, pînă una-alta, monstruos. Această observaţie generală este agravată aici de taina inerentă obiectului.

Dezlegată de conceptul de izbăvire, distingerea celor trei persoane într-una singură pare arbitrară. Considerată ca o necesitate a credinţei, taina ei fundamentală nu se limpezeşte, dar face să apară la lumină scopul său şi funcţia sa. Noi înţelegem că a renunţa la Sfînta Treime — sau cel puţin la Dualitate — înseamnă a face din Isus un delegat ocazional al lui Dumnezeu, un incident al istoriei, şi nu confidentul imperisabil şi continuu al credinţei noastre. Dacă Fiul nu mai este şi Tatăl, mîntuirea nu mai este un act propriu-zis divin. Dacă el nu e veşnic, sacrificiul pe care l-a făcut acceptînd să coboare printre noi ca un om obişnuit şi să moară răstignit pe cruce nu mai este un sacrificiu adevărat. «Numai o perfecţiune nesfîrşită ar putea răscumpăra un suflet osîndit», sublinia Jeremyas Taylor. Astfel dogma se poate justifica, cu toate că ideea zămislirii Fiului de către Tată şi ideea purcederii Sîntului Duh din Tată şi din Fiu insinuează eretic o prioritate, fără a mai vorbi de condiţia lor vinovată de simple metafore. Teologia, încăpăţînîndu-se să le deosebească, hotărăşte că nu este cu putinţă să fie confundate, dat fiind că Fiul este rodul Tatălui, iar Sfîntul Duh este rodul Fiului. Zămislire eternă a Fiului, filiaţie eternă a Sfîntului Duh, aceasta este superba decizie a lui Irineu: invenţia unui act intemporal, a unui *zeitloses Zeitwort* mutilat, pe care noi îl putem respinge ori venera, dar nu şi discuta. Infernul nu e altceva decît violenţă fizică, cît timp trei persoane încîlcite provoacă o eroare intelectuală, un infinit împrejmuit, iluzoriu, parcă văzut în oglinzi paralele. Dante a încercat să le simbolizeze prin imaginea cercurilor diafane, de diferite culori, care se răsfrîng. Donne le-a simbolizat prin şerpi încolăciţi, într-o împletire complicată şi indisolubilă. *Toto curuscat trinitas mysterio*, a scris Sfîntul Paulino. Sfînta Treime străluceşte în plin mister.

Dacă Fiul este reconcilierea lui Dumnezeu cu lumea, atunci Duhul Sfînt — pricipiu al sanctităţii, după Atanasie — nu admite o definiţie mai bună decît aceea care-l socoteşte intimitatea lui Dumnezeu cu noi, imanenţa lui în inimile noastre. (Pentru socinieni — şi mă tem că Sozzini nu poate fi contrazis — nu este decît o locuţiune personificată, o metaforă de operaţii divine, prelungite în complicaţii ameţitoare). Fie că este, fie că nu este un simplu produs al sintaxei, mi se pare neîndoielnic faptul că cea de a treia persoană oarbă a acestei treimi confuze este autorul recunoscut al Scripturilor. Gibbon, în opera lui care tratează despre Islam, include o nomenclatură generală a publicaţiilor Sfîntului Duh, calculate, cu o anumită timiditate, la mai mult de o sută. Dar aici mă interesează una singură, şi anume Facerea, care constituie materia Kabalei.

Kabaliştii, ca şi mulţi creştini de astăzi, credeau în caracterul divin al acestei poveşti. Credeau că e modul redactării deliberate a unei inteligenţe infinite. Acest postulat comportă numeroase consecinţe. Difuzarea distrată a unui text curent — de pildă, informaţiile efemere ale jurnalismului — îngăduie o doză sensibilă de hazard. Ele comunică un fapt pe care-l postulează, şi anume aduc informaţii despre o fărădelege comisă ieri, în strada cutare, colţul cutare, la ora cutare, date pe care nimeni nu şi le poate imagina şi care se limitează să ne semnaleze Cutare loc despre care ne sînt furnizate amănute. În aceste indicaţii, întinderea şi repercursiunea paragrafelor sînt (şi nu pot fi decît) arbitrare. Cu totul alta este situaţia în cazul poeziei, a cărei lege fundamentală este supunerea sensului la necesităţile (sau superstiţiile) euforiei. Ceea ce este întîmplător în poezie nu este sunetul, ci semnificaţia. Aşa se petrec lucrurile în cazul lui Tennyson din prima lui perioadă, în cazul lui Verlaine, în cazul lui Swinburn din ultima lui manieră de creaţie, care s-au ataşat de expresia sentimentelor simple datorită unei bogate

https://biblioteca-digitala.ro

experienţe în ordine prozodică. Să luăm în consideraţie şi un alt gen de scriitor, cel intelectual. Acesta, fie în mîntuirea poeziei (Valéry, De Quincey), fie în mîntuirea versului, n-a eliminat desigur hazardul, dar l-a refuzat pe cît i-a stat în putinţă şi a redus alianţa lui incontrolabilă. Într-o anumită măsură el se apropie de Dumnezeu, pentru care vagul concept de hazard nu are nici un sens. Se apropie de Domnul Dumnezeu desăvîrşit al teologilor, care cunoaşte în acelaşi timp — *uno intelligendi actu* — nu numai toate împrejurările acestei lumi multiple, ci şi acelea care s-ar produce dacă s-ar modifica cea mai mică dintre ele, precum şi împrejurările imposibile.

Să ne închipuim acum această inteligenţă stelară, hărăzită să nu se manifeste nici prin dinastii, nici prin prăbuşiri, nici sub formă de pasăre, ci prin cuvinte de Scriptură. Să ne închipuim de asemenea, de acord cu teoria pre-augustiniană a inspiraţiei verbale, că Dumnezeu dictează, cuvînt cu cuvînt, ceea ce îşi propune să spună. (Origene atribuia trei înţelesuri cuvintelor din Scriptură: istoric, moral şi mistic, corespunzînd trupului, sufletului şi duhului care alcătuiesc fiinţa umană, iar Jean Scot Erigène le atribuia un număr nesfîrşit de înţelesuri, asemeni reflexelor din coada pămîntului). Aceste premise (care au fost adoptate de kabalişti) fac din Sfînta Scriptură un text absolut, în care colaborarea hazardului este redusă aproape la zero. Însăşi conceperea unui asemenea document este un miracol mai presus de toate miracolele cuprinse în filele sale. O carte impermeabilă la contingent, un mecanism cu o desfăşurare infinită, cu variaţiuni infailibile, cu revelaţii care declanşează reverberaţii de lumină ar putea oare să nu fie obiectul unor întrebări scrutătoare pînă la absurd, pînă la prolixitatea hiperexigentă, aşa cum o face Kabala?

În româneşte de ANDREI IONESCU

FRANCOIS FURET

Gershom Scholem şi istoria evreiască

Născut la Berlin în 1897, stabilit în Palestina în 1923, Gershom Scholem nu aparţine nici acelui iudaism est european care şi-a furnizat efectivele sionismului de după Primul Război Mondial, nici emigraţiei precipitate a evreilor germani după venirea lui Hitler la putere. El nu a cunoscut nici ghetourile din Polonia sau din Rusia albă, nici pe rabinii lor tradiţionalişti, care au hrănit involuntar sionismul ca o mînie a modernităţii. Dimpotrivă, exact din interiorul acestei modernităţi, adică pornind de la asimilarea culturii germane, el a sesizat foarte curînd, încă dinainte de Primul Război Mondial, particularitatea ireductibilă a iudaismului. Sionismul pentru care optează, din prima tinereţe, este astfel, ca şi acela al lui Theodor Herzl, o resurgenţă, o redescoperire a izvoarelor. Nu o revoluţie, cu atît mai puţin o revoltă, ci o istorie [...]

https://biblioteca-digitala.ro

S-a născut într-o mică dinastie berlineză de tipografi numărînd patru generații, pentru care cina familială de vineri seara constituia un ultim și infim vestigiu al vechii practici religioase. Crezul tatălui, ca și acela al anturajului său, era asimilarea, identitatea germană, patriotismul german: această mică burghezie evreiască, al cărei orizont și frecventare socială rămîneau strict evreiești, trăia în plan cultural dintr-o tradiție împrumutată. E inadvertența pe care adolescentul o percepe foarte curînd, pe la paisprezece-cincisprezece ani, mai mult sub forma unei jene, sau a unei revolte, decît a unei analize.

Pentru ca povestea să fie completă și pentru ca familia să poată oferi simplitatea pedagogică a tragediei antice, Gershom Scholem are trei frați. Doi dintre ei sînt de partea tatălui, iar dintre ei unul mai mult decît german, pur și simplu german naționalist. Înfine, există și un al patrulea, care, dimpotrivă, devine foarte devreme membru al partidului social-democrat, deputat comunist după război, apoi expulzat din partid pentru troțkism, în 1927, și care va muri la Buchenwald, ucis de naziști ca fost parlamentar comunist. Astfel, frații Scholem intră în secolul XX fiecare sub drapelul său: asimilare, revoluție, sionism. Dintre cele trei opțiuni deschise pentru a rezolva faimoasa «problemă evreiască» ce le leagănă copilăria, a treia pare, în epocă, cea mai bizară și cea mai fragilă; ea este singura care va rezista secolului.

Sionism, de altfel, despre care cărțile lui Gershom Scholem nu încetează să se întrebe, căci el reprezintă nu numai o deșteptare de tinerețe ci și problema centrală a unei vieți. E mai puțin vorba de un angajament politic, cît de o opțiune morală. Nu edificarea unui Stat evreiesc îl mobilizează pe tînărul Scholem, ci respingerea minciunii aceleia care era pe atunci existența cotidiană a burgheziei evreiești din Germania. În fond, este exact același sentiment care-l conduce și pe unul dintre frații săi — întîmplător singurul de care e foarte legat — spre revoluție și socialism; despre ceea ce-l împinge pe unul spre marxism și leninism, pe celălalt spre un profesor de ebraică și cursuri de Talmud, nu se poate da nici o explicație; aceasta ține de misterul existențelor și al indivizilor. Dar, dacă accepți diagnosticul unei origini comune a opțiunilor lor contradictorii, nu poți să nu remarci că alegerea viitorului istoric e mai bine adaptată problemei în cauză decît este alegerea viitorului deputat comunist în Reichstag. Primul încearcă să-i regăsească elementele și izvoarele, în timp ce al doilea vrea să-i abolească, și deci începe prin a-i nega, înseși termenii. [...]

Ca o reacție împotriva celor mai mulți predecesori ai săi, și împotriva tendinței lor de a «aplatiza», de a laiciza tradiția evreiască spre a o face mai acceptabilă pentru burghezia asimilată a secolului XIX, Scholem a consacrat esențialul operei sale, și al vieții sale, studiului a ceea ce, în această tradiție, poate părea absolut straniu raționalismului modern: mistica iudeo-Spaniolă a Kabalei, între secolele XIII și XVI, și mai ales acel vlăstar extraordinar al kabalismului lui Isac Luria — înțeleptul din Safed-ul Galileii —, care a fost, la mijlocul secolului XVII, mișcarea sabetiană: întregul univers evreiesc, din Yemen pînă în Maroc, din Polonia pînă-n Olanda, înflăcărîndu-se pentru pseudo-Mesia Sabetai Zvi, care însă avea să-și încheie viața cu o convertire lipsită de glorie la Islam. Episod în care erudiția lui Scholem demontează infinita plasticitate a faptului religios, de la acordarea sa la speranțele scenariului mesianic, pînă la ramificațiile lui tardive ce conduc la filosofia Luminilor. Există în această carte de o mie de pagini, extraordinar de savantă, un pol de excentricitate intelectuală caracteristică pentru talentul lui Scholem: tînărul care, învățînd ebraica, își scandalizase mediul social de buni burghezi germani a devenit istoricul exhumînd în fața *establishment*-ului rabinic din Israel comorile amețitoare ale iudaismului [...].

https://biblioteca-digitala.ro

Spre deosebire de imediaţii săi predecesori, Buber sau Rosenzweig (faţă de care el nu încetează să se definească) Scholem nu studiază mistica iudaică din interior, ca pe un univers deopotrivă închis şi atemporal. El nu este nici teolog, nici măcar credincios, în sensul strict al termenului, ci pur şi totalmente istoric. El are, în raport cu iudaismul, nu numai un sentiment filial ci şi acel soi de admiraţie nutrită de istoriografia romantică faţă de inepuizabila bogăţie de manifestări a fenomenului cultural sau naţional. Substratul întregii sale opere este în fond întrebarea simplă şi misterioasă pe care ne-o punem toţi, noi, contemporanii genocidului şi ai naşterii Statului Israel: cum se face că, după secole de nenorocire încoronate de o tragedie absolută, iudaismul continuă să existe? Scholem reface, fir cu fir, trama acestei supravieţuiri în formele ei culturale, adică religioase, şi infinitele modificări pe care acest popor exilat în toate colţurile Europei le-a cizelat în imaginile Domnului, ale Legii şi ale lui Mesia.

Vechi popor al celei mai vechi culturi, modelîndu-şi neîncetat materialul originar pentru a construi din el, în fiecare împrejurare, propria sa deosebire: acesta e poporul evreu al lui Scholem, istoria unei credinţe, mai mult decît dezvoltarea unei societăţi. Dar făcînd din iudaism o cultură religioasă, însă excluzînd deopotrivă din definiţia sa şi ortodoxia rabinică şi criteriile moderne ale apartenenţei naţionale, care poate fi locul sionismului şi al Statului Israel? Scholem le cantonează la nivel profan, adică politic. Lui, căruia nu i se pare suspect să-i subestimeze importanţa, lui, care a părăsit Berlinul pentru Ierusalim în 1923, sionismul îi pare intrarea poporului evreu în istoria politică, dobîndirea, prin intermediul unui Stat evreiesc, a responsabilităţilor sale istorice. Dar această ordine de realităţi nu acoperă domeniul spiritual şi religios: sionismul nu ţine nici o promisiune şi nu împlineşte nici o aşteptare mesianică. El reînnoieşte istoria evreiască, însă la nivelul istoriei, nu în escatologie.

Dacă Scholem veghează cu atîta străşnicie asupra frontierei care desparte religiosul de profan, spiritualul de ceea ce el numeşte «istoric» e în primul rînd pentru că el-însuşi este un spirit religios, avînd despre continuitatea iudaismului o concepţie religioasă: vechi adversar al rabinilor, el nu găseşte nici un alt sens aventurii umane în afara aceluia pe care îl conferă, din exterior, revelaţia. Iar dacă insistă atît de puternic asupra sensului ascuns al lui Israel, e tocmai pentru că ştie pericolele care ameninţă poporul evreu odată acesta devenit «istoric»: de a fi o naţiune ca toate celelalte. De a adăuga istoriei propriile sale nedreptăţi, de a reconstrui Bronxul în Palestina, de a face din descendenţii hasidimilor şi kabaliştilor nişte mic-burghezi «moderni». La apusul vieţii, bătrînul istoric regăseşte în chiar Statul evreu spectrul demonului cu care s-a luptat la cincisprezece ani în casa părintească din Berlin: al evreilor în pericol de-a fi deposedaţi de trecutul lor.

Există un alt mod de a spune aceasta, şi pe care l-am împrumutat dintr-un articol de Léon Wieseltier, consacrat chiar lui Gershom Scholem: «Evreul, deşi fidel strămoşilor săi, e încă în căutarea unui fiu.»

În româneşte de ALINA LEDEANU

François Furet, *Gershom Scholem et l'histoire juive*, în *L'Atelier de l'Histoire*, Champs, Flammarion, Paris, 1988.

https://biblioteca-digitala.ro

Kabala și mitul

Dacă abordăm problema kabalistică a lui Dumnezeu, cel mai limpede discernem caracterul el mitic în doctrina celor zece «Sefiroth», puteri și moduri de a acționa ale Dumnezeului celui viu. Doctrina kabalistică asupra unității dinamice a lui Dumnezeu, așa cum apare la cabalisticii spanioli, este aceea a unui proces teogonic în care Dumnezeu iese din secretul său și din inexprimabilul ființei sale și se prezintă ca creator. Etapele acestui proces sunt făcute inteligibile cu ajutorul unei abundențe de imagini și de simboluri, fiecare din ele vizînd un aspect al divinității în manifestarea sa particulară. Dar aceste imagini sub care apare Dumnezeu nu sunt altceva decît imaginile primitive ale întregii sale ființe. Ceea ce constituie structura mitică specifică a complexului simbolic kabalistic este limitarea plenitudinii infinite a aspectelor sub care e privit Dumnezeu la zece categorii primitive prin care vrem mereu să circumscriem concepția care stă la temelia ideii de *Sefiroth*. În «Cartea creației» de unde vine acest termen, cele zece nume arhetipice (de la safar=a socoti) apar ca puterile fundamentale ale întregii sale ființe, dar fără ca, în fiecare carte veche, o multitudine de simboluri să fie legate de fiecare *Sefira*, simboluri în care alte imagini primitive ar fi legate de o structură particulară. Teosofia medievală a kabalei, abia ea, a făcut acest pas înainte, reluînd și dezvoltînd exegezele gnostice asupra lumii eonilor.

Ansamblul acestor puteri, care sunt reunite în «Urdekas», formează lumea acelor *Sefiroth*, lume a unității divine în dezvoltare, care conține în ea arhetipurile întregii sale ființe. Această lume care — niciodată nu se va sublinia îndeajuns acest lucru — este o lume a ființei divine interioare, se răspîndește fără ruptură și fără reînceput în lumile secrete și vizibile ale creației, care repetă toate în structura lor această structură interioară divină și se răsfrîng în ea. În sensul kabaliștilor, acest proces, care în creație merge spre exterior, nu este altceva decît latura ezoterică a unui eveniment care se pierde mai adînc, în Dumnezeu, și ale cărui etape determină forma mitică particulară noțiunii de *Sefiroth*. Pe un nou plan al experienței și contemplației mistice, se văd reapărînd structurile mitice, de astă dată nu în persoana vechilor zei, ci într-o persoană, concentrată într-o lume considerată ca pornind din arborele acestor *Sefiroth*, de o formă adesea stranie. Analiza tuturor imaginilor mitice vechi și moderne, care apar cu prisosință în această simbolică kabalistică, e una din sarcinile cele mai fascinante ale cercetării Kabalei. Tocmai această simbolică ocupă centrul vechilor scrieri kabalistice, îndeosebi în perioada spaniolă. Din acest punct de vedere, puține scrieri vor arăta în ce măsură avem de a face cu reapariția mitului, «lichidat» cu cruzime în perioada iudaică.

Re-mitizarea care se împlinește în mod paradoxal în Kabala, și drept urmare lichidarea formulelor care susțin «creația din nimic», mi se pare că ilustrează bine problema cu care avem de a face aici. Se știe că această concepție referitoare la crearea lumii din neant era opusă celei privind dominarea haosului de către un Dumnezeu creator, și foarte îndepărtat de *Theogoumenon-ul* biblic al creației, formula prin care așa-zisa teologie rațională a rabinismului tîrziu se gîndea să

https://biblioteca-digitala.ro

desăvîrşească ruptura sa cu toate categoriile mitice. În înlocuirea haosului prin neant, se credea că se recuperează garanţia unui Dumnezeu creator, eliberat de orice determinare mitică, a cărui creaţie nu mai este nici luptă, nici criză, ci un act de iubire. Nimic din acestea nu s-a păstrat în Kabala, decît formula ea însăşi, despuiată dar afişată public ca un stindard, în timp ce conţinutul ei real e, dimpotrivă, distrus. Cum s-ar putea conchide implicit din obsevaţiile făcute mai sus despre sensul acelor *Sefiroth* şi despre arborele *Sefiroth*, în această lume nu mai este loc pentru neant, în sensul concepţiei teologice. Dumnezeu iese din ascunzişul său secret pentru a apărea în toată forţa sa, în trunchiul şi ramurile «copacului» teogonic, cosmogonic, iar forţa sa acţionează în sfere mereu mai îndepărtate. Peste tot avem de-a face cu o mişcare continuă, şi dacă apar o spărtură, un neant originar, acest fapt nu poate să provină decît din esenţa lui Dumnezeu. Aceasta e tocmai consecinţa pe care misticii iudaici au tras-o din menţinerea vechilor formule. Haosul, care era eliminat în teoria «creaţiei din nimic», reapare sub noi metamorfoze. Acest neant era prezent tot timpul în Dumnezeu însuşi, nu în afară de El, nici provocat de El. Coexistînd cu plenitudinea infinită a lui Dumnezeu, ceea e este dominat în creatură este abisul în Dumnezeu, iar cuvîntul kabaliştilor despre Dumnezeu care locuieşte în «profunzimile neantului», la modă din secolul al XIII-lea, exprimă acest sentiment într-o imagine care e cu atît mai străină cu cît s-a reconstituit plecînd dintr-un concept puţin evident. Putem să vorbim despre o neînţelegere fructuoasă care descoperă imagini mitice în inima conceptelor filozofice. Schimbarea interpretării, apărută după Asriel din Gerona, acelei «Steresis» aristoteliciene într-un neant mistic, care apare alături de materie şi formă, ca un al treilea principiu al oricărei fiinţe, este caracteristic unei asemenea neînţelegeri.

Natural, acest neant, care e o «super-esenţă» în Dumnezeu însuşi, nu va mai fi abordat astfel în simbolistica kabalistică. Să luăm de exemplu primele linii în care *Zohar*-ul descrie, într-un pasaj celebru, începutul creaţiei în Dumnezeu.

«La început, cînd voinţa Regelui a început să acţioneze, el a gravat semne în Aura celestă. O flacără sumbră a ţîşnit în regatul cel mai ascuns, din misterul infinitului, ca un nor fără formă, aflîndu-se în inel (în această Aură), nici alb, nici negru, nici roşu, nici verde, şi de nici o culoare. Mai întîi, cînd această flacără a crescut şi s-a întins, ea a dat naştere la culori splendide. În chiar adîncul flăcării, acolo a ţîşnit un izvor, bogat în culori, ascuns în misterul cel mai secret al infinitului. Izvorul n-a străpuns totuşi eterul înconjurător şi a rămas cu totul necunoscut pînă ce, în urmă, puterea străpungerii sale n-a luminat punctul cel mai înalt, şi mai ascuns. Deasupra acestui punct nu există nimic recognoscibil, iată de ce el se numeşte *Reschith*, primul din cele zece cuvinte ale creaţiei, prin care a fost creat Totul» (I: 15 a).

Nicăieri în acest mit cognoscibil, care se prelungeşte încă mult în acest pasaj din *Zohar*, nu este vorba de neant. În locul lui a apărut, sub un cu totul alt aspect, Aura de lumină, *En-Sof* pe care infinitul o înconjoară fără început şi fără a fi fost creată. Cînd în *Zohar*, în cu totul alte pasaje, e vorba în mod expres de un atare neant, el face aluzie permanent la acea modalitate, cea mai interioară a fiinţei în Dumnezeu însuşi, care devine creatoare în emanaţia *Sefiroth*. Acest neant e tocmai cea mai elevată şi prima dintre toate *Sefiroth*. E, în simbolica kabaliştilor, «rădăcina tuturor rădăcinilor», din care se hrăneşte arborele. Nimic n-ar fi mai fals decît să admitem că această rădăcină provine ea însăşi dintr-un act liber al creaţiei. Numai Kabala tardivă a introdus ideia unui asemenea act de creaţie, înainte de toate la Moise Cordovero şi, sub alte forme, la Isaac Luria.

Punctul de plecare de care e vorba în pasajul citat din *Zohar* este considerat

https://biblioteca-digitala.ro

ca o a doua *Sefira*, ca un prim început al neantului din Dumnezeu, presupus a ieşi din imaginea punctului. El este sămînţa lumii. În calitatea sa de putere creatoare paternă şi masculină în care este semănat sînul originar al «mumei de sus», dezvoltîndu-se începînd de la ea, transformîndu-se mutual şi devenind fertil în ea, el eliberează atunci cele şapte puteri. Ele nu vor fi interpretate de către kabalişti numai ca arhitecturi ale oricărei creaturi, ci în acelaşi timp (în Gen. 1) ca cele şapte zile originare, adică stadiile primitive ale «devenirii» divine. Între aceste imagini ale naturii elementare dar şi ale vieţii umane, maniera particulară a fiecăreia din cele şapte puteri (sau zile originare) este reprezentată.

Conţinutul mitic al acestor simboluri e infinit de bogat. El ţîşneşte mai net în simbolistică, pentru care acest Dumnezeu, care se dezvăluie în lumea acelor *Sefiroth*, reprezintă tocmai omul în forma sa cea mai pură, adică pe *Adam Kadmon*, omul originar. Dumnezeu, care poate fi vizat de către om, se prezintă tocmai ca omul originar. Marele nume al lui Dumnezeu în dezvoltarea lui creatoare este tocmai Adam, aşa cum spun kabaliştii sprijinindu-se pe o «Ghematria» aiuritoare (Isosephie). «Jod He Waw He» — cele patru litere ale numelui lui Dumnezeu — au în ebraică valoarea numerică 45, ca şi cuvîntul «Adam». Deja din *Bahir* se cunosc «cele şapte forme secrete ale lui Dumnezeu», care au toate corespondenţe în membrele oamenilor; pornind de aici, nu mai era decît un pas pînă la dezvoltarea ideii de *Adam Kadmon*, iar problema antropomorfică şi mitică a lui Dumnezeu a primit mereu, pornind de la această idee, noi justificări şi noi contribuţii. Lumea interioară a omului, obiectivă sau nu, aşa cum e descrisă în *Adam Kadmon*, este, aşa cum o repeta *Zohar*-ul, domeniul la care se raportează întreg discursul său ezoteric, căci această lume a lui Dumnezeu apărînd în simbolul omului este amîndouă de-odată: e lumea omului «interior», dar de asemenea domeniul care nu se deschide decît credinciosului în contemplaţie şi care în *Zohar* e considerat ca un «secret al credinţei», *rasa demehemanutha*.

Ceea ce e mitic în aceste concepţii apare cu mai multă forţă în separarea între puterea zămislitoare şi receptoare în Dumnezeu. În mai multe cupluri de *Sefiroth* care se repetă şi se înalţă, faptul acesta se exprimă mai ales în simbolica celor două ultime *Sefiroth*. A doua Sefira, *Jesod*, este puterea (descrisă, fără a fi mascată, de simbolica falică) generării, a «temeliei» a tot ce e viu, prin care *Hieros gamos*, uniunea sacră a formelor masculine şi feminine, este garantată şi împlinită.

Această chestiune a figurilor feminine în Dumnezeu, care au înainte de orice expresia lor în ultima Sefira, conţine reprezentarea cea mai uimitoare a mitului şi mi se pare util să fac cîteva consideraţii asupra ideii kabalistice de *Schekina*, care merge mai departe decît vechea concepţie rabinică. Nu vreau să scot în evidenţă decît unele motive centrale, care sunt esenţiale pentru înţelegerea acestei idei fundamentale: dar nu trebuie să uităm alte motive, despre care nu vom vorbi aici, care şi ele sunt legate de această idee în literatura kabalistică.

În literatura talmudică şi în iudaismul rabinic non kabalistic, nu se va înţelege sub cuvîntul Schekina (literal: locuire, adică a lui Dumnezeu în lume) altceva decît Dumnezeu însuşi în prezenţa sa şi activitatea sa în lume, şi mai ales în Israel. Prezenţa lui Dumnezeu, numită «faţa sa» în Biblie, este *Schekina* în limbaj rabinic. Nicăieri, în literatura mai veche, nu se întîlneşte divizarea între Dumnezeu Însuşi şi Schekina sa, în sensul unei ipostaze particulare, care ar fi separabilă de Dumnezeu. Cu totul altfel se prezintă lucurile în limbajul Kabalei, începînd cu *Bahir*, care conţine deja cele mai multe din ideile esenţiale despre *Schekina*. Ea apare aici ca un aspect al lui Dumnezeu, care e înţeles ca un element feminin în El şi mergînd aproape ca de la sine. Într-un anumit fel, această idee o putem

https://biblioteca-digitala.ro

găsi, cum am spus mai sus, în a treia Sefira, care reprezintă totodată puterea demiurgică în calitatea ei de mamă superioară sau Schekina superioară. Din şapte puteri emanînd din ea, primele şase sunt simbolizate ca membrele principale ale omului originar, şi rezumate ca «temelie» falică, — reprezentarea simbolică a justiţiei *(Zaddick)* ca aceea a lui Dumnezeu păstrînd forţele generării între graniţele sale legitime. Dumnezeu este drept, în măsura în care conduce acestă forţă vitală spre toate fiinţele vii, o forţă conţinută în propria sa Lege. Aşa e omul care poartă în sine forţele generării în limitele sale legitime, cel care ştie să acorde fiecărui lucru locul său, dreptul căruia kabaliştii îi aplică versetul Proverbelor: «Dreptul este temelia lumii» (10: 25).

A zecea Sefira nu mai reprezintă un membru al omului, ci reprezintă (ca complement al «masculinului») femininul ca mamă, soţie şi fiică totodată, deşi manifestîndu-se diferit sub aceste diverse aspecte. Afirmarea unui element feminin în Dumnezeu este fireşte unul din progresele cele mai bogate în consecinţe pe care Kabala le-a îndeplinit încercînd să se întemeieze pe exegeza gnostică. Considerată adesea cu neîncredere de către iudaismul rabinic non kabalistic şi foarte strict, minimalizată adesea de către apologetica kabalistică, feminizarea Schekinei dovedeşte marea popularitate pe care au obţinut-o aspectele mitice ale acestei concepţii în cercurile cele mai vaste ale poporului evreu, şi arată de asemenea că kabaliştii au urmat aici un impuls religios fundamental care continuă să fie activ în iudaism.

Alte două simboluri, între celelalte, sunt decisive pentru înţelegerea Schekinei kabalistice: identificarea ei cu comunitatea mistică a lui Israel, de o parte, şi cu sufletul *(Neshama)*, de altă parte, amîndouă provenind din *Bahir*. În Talmud şi în Midraş găsim ideia «comunităţii lui Israel» (din care decurge conceptul creştin de Biserică) numai în sensul unei personificări a Israelului istoric şi real şi plasat ca atare în faţa lui Dumnezeu. Semnificaţia alegorică a Cîntării Cîntărilor în raport cu Dumnezeu şi faţă de Biserica iudaică, aşa cum o raportează dintotdeauna iudaismul, nu ştie nimic despre o elevaţie mistică a statutului Bisericii spre cel al unei puteri divine sau ipostaze. Literatura talmudică nu identifică niciodată Schekina cu Biserica. Cu totul altfel stau lucrurile în Kabala, unde această identificare aduce simbolica ideii feminităţii în sfera divinului. Tot ceea ce s-a spus în interpretările talmudice ale Cîntării Cîntărilor despre comunitatea lui Israel ca fiică şi mireasă, a fost atunci răsfrînt asupra Schekinei. Mă îndoiesc că am putea să ne dedăm la afirmaţii de bun simţ, acolo unde evenimentul are prioritate: evenimentul care este înnoirea unui element feminin în Dumnezeu la kabaliştii cei mai vechi, sau identificarea exegetică a celor două concepte de Israel şi Schekina, altădată separate şi prin evoluţia cărora o mare parte din moştenirea gnostică poate fi menţinută sub o mare metamorfoză iudaică. Eu nu pot să tranşez aici între evenimentul psihologic şi istoric, care reprezintă în unitatea sa particulară pasul hotărîtor al teosofiei kabalistice. La aceasta se adaugă un al treilea element, am spus-o: simbolica *Schekinei* în calitatea ei de suflet în *Bahir* şi *Zohar*. Că sfera Schekinei reprezintă locul Psychéei, aceasta e cu totul nou. Oare punctul cel mai elevat al sufletului nu e reprezentat de către concepţiile cele mai vechi iudaice în sau sub tronul lui Dumnezeu! Originea sufletului în acest concept feminin în Dumnezeu Însuşi e de o mare importanţă pentru psihologia Kabalei. Ideia de *Schekina*, caracterizată prin trăsăturile ei cele mai elementare, conţine întreg caracterul ei mitic, dar numai prin cele două serii inseparabile de idei, cea a ambivalenţei *Schekinei*, şi cea a exilului ei.

În calitatea sa de element feminin, dar şi ca Psyché, *Schekina* prezintă de asemenea trăsături înfricoşătoare, în măsura în care toate acele Sefiroth anterioare

https://biblioteca-digitala.ro

sunt rezumate în ea, puterile Grației și ale Justiției acționează cu o preponderență alternată în Schekina, care primește totul în ea și n-are nimic în afară de ea însăși. Forța conducătoare în Dumnezeu este originea răului ca realitate metafizică, care provine din hipertrofia acestei forțe. Dar există o stare a lumii în care Schekina e prizonieră a forțelor Justiției. Se crede că ele vin în parte din Sefira Justiției și s-au amestecat cu ea. Așa cum se exprimă *Zoharul:* Din timp în timp gustă din amărăciune, și atunci grația ei devine obscură. Nu întîmplător foarte vechea simbolică lunară reapare în acest context. Din acest punct de vedere, Schekina apare atunci ca «arbore al morții», opus arborelui vieții. Cînd mai apare și ca mamă milostivă a lui Israel, ea devine în acest stadiu vehicolul forței care conduce și judecă. Să spunem aici că aceste aspecte cvasi-demoniace ale Schekinei, ale «mumei de jos» lîngă «muma de sus», a treia Sefiră, nu apar încă. La limita aceasta, vechile sisteme gnostice îl așează de fapt pe demiurg (*Jozer bereșit*), dar cu o nuanță pozitivă și fără valoarea disprețuitoare. Împletirea motivelor stranii și contradictorii în simbolica celei de a treia Sefira, care e în mod special «încărcată» din punct de vedere mitic, ca mamă originară a întregii Ființe, este așadar foarte complicată.

Această idee despre ambivalența Schekinei, despre aceste «faze» alternate, e în raport cu aceea a exilului ei (*Galuth*). Ideia unui exil al Schekinei este talmudică: «În fiecare exil unde a fost trimis Israel, Schekina era acolo». Dar aceasta nu semnifică deloc că prezența lui Dumnezeu era cu Israel în toate exilurile sale. În Kabala, această idee se exprimă astfel : «Ceva din Dumnezeu este exilat din Dumnezeu». Cele două serii de motive, a exilului comunității lui Israel în Midraș și a exilului sufletului departe de originea sa (care apare în numeroase idei și nu numai gnostice) se reunesc în noul mit kabalistic al exilului Schekinei. Acest exil e uneori reprezentat ca surghiunire a reginei sau a fiicei regelui de către soțul sau tatăl ei, uneori de asemenea ca o victorie a forțelor demoniace ale «celeilalte» părți, care pătrund în domeniu pentru a-l subjuga și supune acțiunii lor conducătoare.

În prima Kabala, acest exil nu e încă, de cele mai multe ori, un exil care datează de la începutul creației. Aceasta nu s-a întîmplat decît în Kabala de la Safed, în secolul al XVI-lea. Exilul Schekinei, sau cu alte cuvinte separarea principiului masculin și feminin al lui Dumnezeu, este înțeleasă în parte ca acțiune distrugătoare a păcatelor omenești și a sensului său magic. Păcatele lui Adam se repetă neîncetat în alte păcate. În loc de a pătrunde, prin contemplație, în ansamblul format de «Sefiroth» și în unitatea lor prodigioasă, Adam a căzut atunci cînd a fost pus să aleagă, pe drumul cel mai ușor, ultima Sefira, în care totuși totul pare să indice cum să contempli divinitatea, separată de celelalte «Sefiroth». În loc de a încerca unitatea activității divine în lumile care sunt încă dominate de domnia vieții secrete a divinității, și de a o întări în propria-i îndeplinire, el o sfîșie. Din clipa aceea, susul e profund separat de jos, masculinul de feminin. Această separare e descrisă prin o mulțime de simboluri. E separarea arborelui vieții de cel al cunoașterii, dar și separarea vieții de moarte, e smulgerea fructelor arborelui, de care trebuiau să rămînă atîrnate; este de asemenea tescuirea sevei Justiției plecînd de la fructul sacru al Schekinei, exprimate cu multă adîncime în acest context. Dar în general e reducția lunei, care reapare în alte simboluri cosmice. Și deoarece, pentru sentimentul religios al vechilor kabaliști, exilul Schekinei e un simbol al propriei noastre greșeli, dintr-un asemenea exil ceea ce trebuie să fie relevat e sensul activității religioase, care trebuie susținut. Reuniunea nouă dintre Dumnezeu și Schekina sa este sensul mîntuirii. În ea, elementul masculin și elementul feminin, privite din nou în mod mitic, vor fi readuse la unitatea lor

https://biblioteca-digitala.ro

originară, şi în unitatea neîntreruptă a celor două elemente, puterile se vor revărsa liber prin toate lumile. Sub puterea Kabalei, fiecare fapt religios trebuie să fie însoţit de formula: aceasta s-a întîmplat anume «în vederea iubirii reunirii lui Dumnezeu cu Schekina sa» — o formulă care revine în toate textele şi cărţile liturgice ale iudaismului tardiv, înainte de a fi fost îndepărtată de iudaismul luminat din secolul al XIX-lea, care nu ştia ce să facă cu toate aceste idei, şi eliminată din cărţile de rugăciuni în profitul celor ale Occidentului.

În concluzie, aş vrea să fac aluzie la faptul că reprezentările simbolice ale acestui mare mit (atît de bogat în consecinţe pentru istoria Kabalei) al Schekinei şi ale exilului ei, se găsesc în multe vechi rituri scoase la iveală. «Ritualul» kabaliştilor e determinat, de la început pînă la sfîrşit, de această idee profund mitică.

Fragment din *LA KABBALE ET SA SYMBOLIQUE*,
Petite bibliothèque Payot, Paris, 1980.

Numele lui Dumnezeu sau teoria limbajului

Limbaj şi rugăciune

Găsim în limbajul uman o asemănare, un reflex al limbajului divin care coincid în revelaţie. Marele gînditor al romantismului începător care a fost F. Schlegel avea obiceiul să spună că filosofii ar trebui să fie gramaticieni. Totuşi, lucrul acesta n-ar putea să se aplice la mistici, căci limbajul divin, «verbul interior» cu care au ei de a face nu cunoaşte gramatica. Acest limbaj se compune din nume care reprezintă în cadrul lui mai mult decît idei. A redescoperi numele în limbajul uman, înseamnă în fond dorinţa prezentă îndărătul concepţiei pe care kabaliştii şi-o fac despre esenţa rugăciunii. Deja în secolul al XII-lea, cei care sunt numiţi hasidim germani acordaseră reflecţiei asupra numelor ascunse sub cuvinte un loc central în cadrul meditaţiilor lor despre rugăciune. Căci, în realitate, aceste nume sunt evocate, poate chiar invocate prin termenii liturgici. Pe calea indicată a procedurilor numerologice diferite, a combinaţiilor şi permutărilor de termeni liturgici se descoperă acolo acea dimensiune ocultă în care rugăciunea, invocaţia lui Dumnezeu, este totodată o meditaţie asupra acestor nume din care elementul invocator nu este absent. Aceste concepţii au jucat un mare rol în doctrinele kabalistice privind mistica rugăciunii ca şi în dezvoltările mai recente ale kabalei lurianice. Marile cărţi de rugăciuni mistice ale lui Rabi Shalom Sha'arbi (mort în 1777) sunt partituri în care textul tradiţional al principalelor rugăciuni este însoţit de o prezentare grafică — asemănătoare notelor — a numelor divine şi a variaţiunilor lor, pe care cel ce se roagă le extrage din aceşti termeni prin meditaţie. Această uimitoare partitură de meditaţii mistice, numită *Siddur*, a lui Shalom Sha'arbi, a fost tipărită în 1916 la Ierusalim. Se poate deci susţine că e vorba aici de un fel de restituire a limbajului uman diferenţiat în limbaj divin care transpare aici simbolic. Aceasta nu este *întreaga* teorie kabalistică a rugăciunii, în care

https://biblioteca-digitala.ro

alți factori importanți își au de asemenea locul, ci aspectul legat de mistica limbajului ce ne reține acum atenția în acest context. Cuvintele care servesc pentru a comunica ascund de asemenea nume.

Tora în toate lumile

Dar să revenim la cealaltă parte esențială a teoriei mistice a limbajului, adică la concepția Torei ca limbaj divin. [...] Scrisorile lui Iosev Gikatila, influent kabalist din Spania (Medinaceli), ne explică cel mai bine ceea ce trebuie să înțelegem prin acest lucru. De altfel, prin epoca în care au fost scrise și prin conținutul lor, aceste scrieri sunt legate de cartea *Zohar* în multiple feluri. Dacă am da crezare acestui kabalist, Tora revelată se sprijină în întregime pe tetragramă: ea este țesută pornind de la ea însăși și de la alte nume care îi sunt împrumutate, adică epitete ale lui Dumnezeu derivate din ea și care pun în valoare cutare sau cutare aspect. Tora revelată e deci un țesut de nume ele însele țesute la rîndul lor din diferite nume divine precum *El*, *Elohim*, *Shadai*. Totuși, toate aceste nume sacre depind în definitiv de tetragrama cu care sunt legate și în sînul căreia sunt reunite toate. «Toate numele din Tora sunt conținute în numele tetragramei numită trunchiul arborelui; toate celelalte sunt fie rădăcina, fie ramificațiile». [...]

În una din lucrările sale — a cărei ultimă parte a devenit accesibilă abia în ultimul timp — Gikatila ne furnizează informații mai ample despre esența mistică a Torei. Prescripția rabinică, ce fixează utilizarea Torei la sinagogă, interzice orice alt element decît ansamblul dintre care unele poartă mici croșete adăugate de tradiție; Gikatila — urmat de alți kabaliști ai timpului său — vede în acest fapt o aluzie la nenumăratele niveluri de înțelegere potențială îngropată în aparatul consonantic și a căror polisemantism ar fi restrîns printr-o scriitură dotată cu vocale. Ca și flacăra care n-are culoare nici forme stabilite, frazele conținute în sulul Torei nu au sens determinat ci interpretări diverse. Din această teză admisă de toți, Gikatila trage totuși o concluzie importantă: în universul îngerilor sensul este diferit de cel care are curs în universul sferelor, fără a mai vorbi de lumea terestră, de aici de jos; lucrul acesta e valabil de asemenea pentru milioane de lumi conținute în aceste trei universuri. Tora e citită și interpretată în chip diferit conform facultății de înțelegere și naturii acestor lumi. Tora se descompune într-o mulțime infinită de sensuri în toate lumile în care ființe create percep revelația, limbajul lui Dumnezeu; în alți termeni, verbul divin care ajunge în toate lumile reclamă desigur un polisemantism infinit, dar nu posedă semnificație determinată. El însuși lipsit de sens, verbul divin este interpretabil în mod absolut.

Interesantă în cu totul alt mod este de asemenea forma ultimă pe care o îmbracă aceste dezvoltări în scrierile lui Israel Suruk, kabalist platonizant al școlii lurianice (spre 1600), și în cele ale numeroșilor autori pe care i-a influențat. Aici nașterea mișcării lingvistice găsindu-și originea în esența infinită a lui Dumnezeu însuși, derivă din faptul că în Dumnezeu se găseau o bucurie, o plăcere de sine însuși (în ebraică *sha'ashu'a)*, o fericire care a provocat prima mișcare a lui *en-sof*. Această mișcare stă la originea oricărei mișcări lingvistice, căci — fiind încă cuprinsă în *en-sof* — s-a descompus în combinațiile celor 22 litere de care e vorba în *Sefer Yesira*. În *en-sof* se produce astfel o mișcare care merge de la «sine însuși spre sine însuși», iar această bucurie se exprimă în același timp cu toate potențialitățile secrete ale fiecărei expresii. Pornind de la această mișcare intimă, vestmîntul primordial — în ebraică *malbush* — este țesut în substanța lui *en-sof* însuși. Aici se află propriu zis Tora primordială în care — fapt de o înaltă semnificație — scriitura, semnătura ocultă în Dumnezeu, precede vorbirea, astfel că în definitiv limbajul e acela care se naște dintr-o vocalizare a scriiturii, și nu invers. Dacă

https://biblioteca-digitala.ro

ar fi să-l credem pe Saruk, aceste combinații de litere purced din această mișcare originară într-o ordine determinată. În *malbush* ele sunt însoțite de numele tetagramei lui Dumnezeu care poate fi descompusă în diverse maniere. Kabaliștii cunosc de fapt patru metode diferite pentru a lărgi tetragrama, scriind fiecare din consoane în toate literele, încît obțin patru nume a căror valoare numerică e de 45, 52, 63 și 72. În momentul cînd *en-sof* s-a comprimat în sine însuși, acest vestmînt al Torei primordiale s-a desfășurat și a rămas în stare de forță originară a oricărei mișcări lingvistice în *en-sof;* însă *yod*-ul unuia dintre numele divine precitate s-a introdus în spațiul originar eliberat de *en-sof* în cursul lui *simsun;* el a transferat tuturor emanțiilor și tuturor lumilor în formare această mișcare lingvistică cu ajutorul forței reunite în *yod*-ul care forma aproape un punct. Conform acestei concepții, Tora nu formează în lumea supremă — ca în vestmîntul primordial — decît o simplă succesiune de combinații formate fiecare din două litere ale alfabetului ebraic. Germenii tuturor posibilităților viitoare de mișcare lingvistică se află în ordonarea originară a acestor combinații. Abia în a doua lume Tora apare ca o suită de nume divine mistice obținute procedînd la anumite combinații ale primelor elemente. Această Tora conține aceleași consoane, dar ordinea lor este diferită de aceea a Torei pe care o cunoaștem. În a treia lume, literele apar sub formă de naturi ale îngerilor ale căror nume — cel puțin inițiala lor — sunt sugerate. Numai în ultima lume Tora apare sub forma ei tradițională, cu toate că și ea conține — în mod implicit și ocult — numele tuturor obiectelor și al tuturor ființelor umane, ceea ce este egal cu lumea limbajului și a numelor în general. Acest limbaj originar, paradisiac al omului poseda încă acest caracter sacru, adică el era încă asociat, în mod direct și evident, cu lucrurile pe care voia să le exprime. Ecoul limbajului divin era încă prezent în cel al omului, căci datorită suflului pneumei divine limbajul creatorului s-a transformat în limbaj al creaturii. Abia cu amestecarea limbilor, produsă în urma unei hibridități magice — cînd omul a vrut «să-și facă un nume» (Gn. 11,4) — s-au născut limbile profane. Anumiți kabaliști erau de părere că ebraica, limba originară, nu conținea nici un concept pur profan, pentru că era destinată unui cu totul alt uz. Generația care a vrut să înalțe Turnul Babel a compromis caracterul sacru și autentic al limbajului, sperînd că prin cunoașterea numelui originar al tuturor lucrurilor va putea să imite într-o anumită măsură activitatea creatoare divină, pentru a obține prin viclenie un «nume» utilizabil în orice fel de circumstanță. Amestecarea limbilor însemna că acest limbaj era cu totul ieșit din memoria oamenilor, încît ei au fost siliți să imagineze și să inventeze noi denominațiuni pentru obiecte. De aici provine de fapt caracterul profan al limbilor, în opoziție cu caracterul sacru al ebraicei. Dar încă din acele timpuri elemente s-au amestecat cu limba sacră, după cum alte limbi conțin încă, pe ici colo, parcele sacre.

Magia limbajului

Caracterul magic al limbajului constituie o problemă pe care Abulafia (kabalist spaniol din secolul al XIII-lea) și-o pune la finele considerațiilor sale despre limbaj. ... În multe pasaje ale scrierilor sale. Abulafia se arată perfect conștient de forța imediată emanînd din cuvinte — și cu atît mai mult din cuvintele purificate la extrem, aparent fără semnificație, dar de fapt încărcate de sens — ca și din metamorfozele lor, din «revoluțiile» lor. Totuși el adoptă o atitudine de refuz față de orice practică magică sau theurgică. El vede în ea o decădere condamnabilă a unei magii profund spirituale, pe care nu se gîndește nicidecum s-o pună la îndoială. Pentru el magia e ceva incomunicabil și care totuși se difuzează cu ajutorul cuvintelor. Există o dimensiune internă și profundă a magiei care nu ține de vrăjitorie

https://biblioteca-digitala.ro

sau de magia practică. Şi tocmai această magie licită o folosesc profeţii. «Semnele» pe care profeţii le produc drept legitimare a misiunii lor sunt în raport cu această forţă magică ce se găseşte în ei. Oricine îşi arogă dreptul de a aduce modificări, să zicem tehnice, în sînul creaţiei, fără a avea capacităţile, sau pretinzînd că le are, de a o face, cade pradă atracţiilor ştiinţelor mantice sau magiei în sensul curent al cuvîntului. Această disciplină, «ştiinţa demonilor», nu e desigur lipsită de orice fundament real, dar constituie o falsificare a misticei veritabile, pentru că ea e o imitaţie grosolană vizînd ceea ce este pur exterior. A se vedea astfel polemica împotriva creării golemului. Magia este în principiu posibilă, dar ea este respinsă, cum este respins şi cel care o practică. Nu stăpînului, *dominus*, ci diavolului, *demonas*, i se asociază magicianul. Pentru Abulafia, Satana reprezintă materialitatea naturii, iar kabalistul îi restituie bazele ei spirituale, detronîndu-l. Prin contemplarea profundă a numelui divin, centru al oricărei creaţii, kabalistul soarbe forţa de «a reduce la neant efectele magicienilor».

Drept concluzie, aş vrea să revin asupra ideii centrale a expozeului meu. Numele lui Dumnezeu este «numele esenţial» care se află la originea oricărui limbaj. Orice alt nume prin care ar fi numit Dumnezeu, sau invocat, desemnează o activitate, aşa cum o atestă etimologia celorlalte nume pe care Biblia le-a dat lui Dumnezeu; acest nume este singurul care nu se leagă de nici o activitate. Pentru kabalişti, acest nume nu are semnificaţie în sens curent, nici «sens» concret. Absenţa de sens în acest nume divin trimite la poziţia sa centrală în sînul revelaţiei a cărei bază este. Profilîndu-se în spatele oricărei revelări a unui sens al limbajului şi pentru kabalişti, prin intermediarul Trei, există un element care depăşeşte sensul şi îl face posibil, şi care îl investeşte cu un cu totul alt sens, fără a-l poseda el însuşi. Verbul divin care ne vorbeşte de la începutul creaţiunii şi al revelării se reflectă în limbajul nostru şi poate fi interpretat la infinit. Razele sau sunetele pe care le căpătăm din el nu sunt atît comunicări, cît apeluri. Ceea ce îmbracă un sens, o semnificaţie sau o formă nu este verbul însuşi, ci *tradiţia* acestui verb, transmiterea sa şi reflecţia sa în timp. Dotat cu o dialectică ce îi este proprie, această tradiţie se transformă şi poate de asemenea să devină o mică şoaptă abia auzibilă: există de asemenea epoci, a noastră de exemplu, cînd această tradiţie seacă şi nu mai poate fi transmisă. În felul acesta, noi ne găsim — ca astăzi — în faţa unei mari crize a limbajului: iar noi nu mai suntem în stare să sesizăm o parte din secretul care locuia odinioară în limbaj. În ochii kabaliştilor, faptul că limbajul poate să fie pronunţat se datorează numelui prezent în el. Care va fi eminenţa limbajului din care Dumnezeu se va fi retras, iată întrebarea pe care trebuie să şi-o pună toţi cei care mai cred că percep în lumea aceasta ecoul difuz al verbului creator. Este o întrebare la care astăzi numai poeţii sunt capabili să dea un răspuns, ei care nu împărtăşesc disperarea celor mai mulţi dintre misticii limbajului, şi pe care cel puţin un lucru îi apropie de meşterii Kabalei, chiar dacă ei resping formularea teologică, datorită faptului că aceasta se află pe primul plan: e vorba de credinţa în limbajul conceput ca un absolut, oricît ar fi el de sfîşiat de dialectică, credinţa într-un mister care poate fi auzit în limbaj.

În româneşte de ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

«Le Nom de Dieu ou la théorie du langage dans la Kabbale» în *LE NOM ET LES SYMBOLES DE DIEU DANS LA MYSTIQUE JUIVE*, Paris, Les Editions du Cerf, 1983.

https://biblioteca-digitala.ro

Experienţa mistică a lui Abraham Abulafia

Tehnica accesului la «profeţie»

Ceea ce deosebeşte doctrina lui Abulafia de celelalte doctrine ebree din Evul Mediu este faptul că ea se prezintă sub o formă detaliată şi ordonată, permiţînd oricui se interesează puţin de ea să devină un mistic. În acest sistem, mai multe concepte teoretice de care se slujiseră filosofii arabi şi evrei spre a descrie realul devin obiect al unei experienţe personale şi aceasta datorită unei tehnici puse la punct întru atingerea acestui scop. Tehnica aceasta constă îndeosebi în a pregăti calea ce duce pe culmea experienţei mistice — adică unirea absolută dintre intelectul omului şi o entitate superioară, fie ea Dumnezeu sau *Intellectus agens*. E drept totuşi că, pentru mai mulţi gînditori, acest gen de experienţă constituise deja idealul suprem pe care căutaseră să-l atingă cu toată fiinţa lor. Ar fi cu toate acestea dificil să aflăm ceva din eseurile filosofice medievale privind nişte instrucţiuni precise şi amănunţite despre felul concret de a realiza această apropiere posibilă între om şi lumea inteligibilului. Consideraţiile lui rabi Abraham ibn Ezra, ale lui Maimonide şi ale discipolilor lor despre esenţa «profeţiei» — care este după ei chiar indicele experienţei ideale — nu pot sluji drept ghid de instruire concretă întru atingerea scopului căutat. Ei descriu un fenomen care a avut loc într-un trecut îndepărtat — profeţia biblică — fără a pretinde ori a dezminţi explicit că astfel de experienţe ar putea fi regăsite sau retrăite în vremea lor.

Calea pe care Abulafia ne-o oferă în cărţile sale este, după cîte cred, o conciliere a tradiţiilor mistice ebree care, din ţinuturile germane, au ajuns pînă la el ca să răspundă nevoilor spirituale ale gînditorului evreu educat în tradiţia filosofică din Spania şi din Italia şi al cărui mod de gîndire era în chip esenţial marcat de terminologia maimonidiană. Acestor tradiţii au venit să li se adauge nişte elemente a căror origine ţine de nişte tehnici mistice exterioare iudaismului: isihasmul grec ortodox, yoga hindusă şi, probabil, o influenţă sufită. Aceasta reiese totuşi mai mult din scrierile discipolilor lui Abulafia decît din cele ale maestrului.

Vom trata în primul rînd despre componentele acestei tehnici aşa cum apar la Abulafia şi la adepţii lui. În funcţie de ordinea de importanţă, procedeul principal al tehnicii care s-a dezvoltat în şcoala lui Abulafia este «recitarea numelor divine». [...]

Experienţa profetică

Caracteristicile experienţei profetice

Pentru a conchide, s-ar cuveni să ne oprim asupra unor caracteristici ale experienţei profetice la Abulafia. O descriere a acestor trăsături caracteristice va ajuta la înţelegerea misticismului lui Abulafia şi la limpezirea poziţiei sale în raport cu mai multe alte componente importante ale experienţei mistice.

https://biblioteca-digitala.ro

a) *O mistică «raționalistă»*

Unul din elementele fundamentale în concepția-i despre profeție este că privește experiența profetică drept cea mai înaltă realizare a capacității cognitive umane; lucrul acesta a fost lămurit în capitolul privind *unio mystica* și Abulafia o descrie pe scurt, spunînd: «Profeția este o chestiune care privește intelectul». Totuși, ceea ce este mai important pentru subiectul nostru este faptul că experiența-i personală se pretează la o interpretare rațională, după cum am văzut mai înainte explicîndu-i unele viziuni și faptul, nu mai puțin important, că Abulafia vede în experimentu-i personal o atestare confirmînd o anumită concepție teoretică. Viziunile sale sînt dovada reiterată în sprijinul sistemului metafizic pe care-l apăra, căci intelectul, imaginația și Intelectul activ, concepte teoretice împrumutate de la gînditorii medievali și care explicau realitatea existențială sau profeția vechilor figuri biblice, devin o componentă a vieții spirituale a misticului însuși. Nu mai e vorba de conceptul de «imaginație» la care se recurge pentru a se explica anumite fenomene de ordin cognitiv. Abulafia poate acum s-o considere unul din principiile conducătoare ale viziunii lui despre lume. Din acest motiv, experiența profetică a lui Abulafia pare expresia cea mai desăvîrșită, și experimentată, a posibilităților mistice inerente formelor cognitive, așa cum le aflăm la Maimonide, la Avicena și la Averoes.

Reflecțiile lui Hans Yonas asupra raportului dintre mistică și sistemul filosofic în sînul căruia acționează mistica se dovedesc pertinente și pentru subiectul nostru:

«Fără o dogmatică *a priori*, n-ar exista misticism valabil. Or, să remarcăm că mistica vrea să fie recunoscută ca «validă», adică vrea mai mult decît o simplă plăcere a simțurilor. Veritabilul mistic vrea să posede realitatea absolută, care există *a priori* și de care a avut cunoștință printr-o anumită doctrină. Așa, cel puțin, s-au petrecut lucrurile cu mistica antichității [se gîndește aici la mistica elenistică și la dezvoltările ei], care s-a menținut într-o relație continuă cu gîndirea intelectuală și ontologică a Greciei. Misticul are o teorie obiectivă și el depășește această teorie. El dorește ca obiectul său să «trăiască», vrea să se identifice cu el și ar vrea să poată proclama această identificare; de aceea, ca anumite experiențe să devină posibile și să fie considerate ca o etapă prealabilă valabilă a unui viitor escatologic sau ca realizarea unor niveluri metafizice ale ființei, teoria trebuie să-și fixeze cadrul [activității], modul de a opera și scopul, și aceasta cu mult înainte ca subiectivitatea să se fi angajat pe această cale».

În cazul lui Abulafia, izvoarele cadrului teoretic și mijloacele de efectuare sînt diferite, dar și unele și altele îi sînt anterioare lui Abulafia. Caracterul rațional al experienței sale se regăsește chiar în concepția-i despre divin: subiectul cu care misticul «se unește» nu este Dumnezeul neoplatonic, care nu-i accesibil cunoașterii, ci mai curînd Dumnezeul aristotelic: «intelectul, inteligența și inteligibilul».

b) *Misiunea*

Este bine cunoscut faptul că misiunea constituie o componentă esențială în concepția biblică a profeției; Dumnezeu alege un om care devine profet fără voia lui și-l trimite să îndeplinească o misiune, lucru de care profetul n-are uneori nici un chef și care chiar îi displace cîteodată. În timp ce profeția clasică se dezvoltă pornind de la o revelație ce se vrea constrîngătoare, o schimbare interesantă se lasă totuși ghicită în ultimele cărți biblice, unde Dumnezeu este aprehendat ca o entitate îndepărtată și unde profetul, încercînd să anuleze distanța, cere revelația. Acest nou tip [de profet], denumit vizionar apocaliptic, combină experiența

https://biblioteca-digitala.ro

personală și «înțelepciunea»; dar scopul urmărit nu e atît comunicarea unui mesaj societății, cît căutarea mîntuirii personale. Concepția lui Abulafia despre profeție cuprinde aceste două tipuri laolaltă; dar profetul avînd o misiune reprezintă un nivel superior față de profetul copleșit de influxul cunoașterii.

Cel de-al patrulea dintre cele cinci niveluri de profeție este descris după cum urmează: «Iar al patrulea este acela în care inima se umple de puterea de a dovedi, de a vorbi și de a scrie». Iar în altă parte, scrie: «Și nivelul profetic atins de cei ce vorbesc și scriu este mai înalt decît al acelora ce-și realizează esența prin profeție; cît despre cei care sînt *însărcinați cu o misiune*, ei îi depășesc pe toți ceilalți». Sau: «Iar în funcție de cantitatea de influx [pe care o va primi], intelectul îl va împinge pe orator sau pe scriitor să vorbească sau să scrie, după cum e timpul, locul și generația».

Această definiție a «profeției-misiune» ca expresie a forței influxului își are originea la Maimonide și, prin izvoarele sale, în filosofia arabă. Abulafia descrie activitatea profeților biblici, a sa proprie, ca pe o combinație a actului de a scrie cu o anumită agitație, adesea atinsă fără de voie:

„Află că fiecare dintre cei dintîi profeți a spus ce avea de spus sau a scris ce avea de scris sub constrîngere, încît mulți vei găsi printre ei ce vor zice că n-aveau deloc intenția de a vorbi dinaintea mulțimii de ignoranți care se pierd în negura timpului, însă influxul divin a pus stăpînire pe ei și i-a silit să cuvînteze, chiar dacă în schimb nu primeau decît dispreț, așa cum și spune profetul: «„Spatele l-am dat spre bătăi și obrajii mei spre pălmuiri, și fața mea nu am întors de la rușinea scuipărilor". Un alt profet scrie: „Iată, Domnul Dumnezeu îmi este întru ajutor; cine mă va osîndi?" etc. Și așa sînt mulți, după cum i se potrivește oricui dojenește».

În mai multe locuri, Abulafia își compară destinul cu acela al profetului biblic:

«Nimeni n-are a se mira că scrierile mele suferă aceeași soartă precum scrierile lui Moise, stăpînul nostru, ale profeților noștri, ale Înțelepților noștri sau ale lui Maimonide; căci voi avea de îndurat ce-au îndurat și ei și ceea ce îndură orice autor într-un asemenea caz. Și asta e soarta celui ce scrie în chip lipsit de interes, în orice timp și în orice loc, aceasta însemnînd că el trebuie cu necesitate să îndure [soarta] pe care i-o vor meni scrierile sale».

Procesul de redactare la *Sefer ha-ge'oula* este descris în prefață ca un act asemănător aceluia al profeților:

«Și o suflare adie, mă făcu să mă ridic în picioare și mă strigă de două ori „Abraham, Abraham", iar eu am spus „iată-mă"... Și un glas ieși [din mine] cu mare larmă și mă instrui cu fraze întemeiate, învățîndu-mă o „anumită" cunoaștere și, dîndu-mi chei de înțelegere, mă informă și mă trezi precum m-ar fi deșteptat din somn spre a compune un lucru nou din care nimic nu fusese compus în timpul zilei, din aceeași pricină pe care am amintit-o în legătură cu profetul Isaia care tuna și fulgera împotriva contemporanilor lui, fiindcă erau departe de adevăr și nu le era de-ajuns că nu știau sau nu înțelegeau ce le spunea el, ci [în plus] nici nu voiau să-l asculte și-l stîlceau în bătaie».

Un alt exemplu vine să mărturisească în favoarea acestei asemănări pe care o stabilea Abulafia între profeți și el — prefața de la *Sefer ha-haftara*, unde se spune: «Și Raziel [Abulafia] porunci în această carte să i se jure lui Dumnezeu pe Numele lui, să se sfințească și să se citească din această carte la fiecare *șabat*, după ce se citește *parasha*, odată cu lectura profeților [*haftara*]». Cum am văzut mai înainte, Abulafia îl menționează pe Moise în rîndul profeților al căror destin a fost aidoma cu al lui. Mi se pare că s-ar putea cita alte texte, exprimînd sentimentul

https://biblioteca-digitala.ro

că profeţia sa i-a fost chiar superioară aceleia a lui Moise. În *Peroush 'al ha-Tora* de rabi Abraham ibn Ezra despre Ieş. 3,13, citim la numele lui rabi Iosua Karaitul că «exista o tradiţie în Israel primită de la strămoşi, după care izbăvitorul lui Israel va dezvălui un nou Nume, încă neauzit». La fel ca Moise care a introdus noul nume *'Ehye 'asher 'ehye* (voi fi [sînt] cel ce voi fi [care este]), Mesia va dezvălui un nou Nume. Or, de mai multe ori, Abulafia menţionează numele de 'AHWY ca nume ascuns al divinităţii. După părerea sa, perla, care este un simbol al religiei pure în versiunea lui Abulafia despre cele trei inele celebre, nu se afla în mîinile lui Israel în epoca sa. De aceea, misiunea lui Moise, întemeietor al religiei, n-a izbutit pe deplin.

După părerea mea, Abulafia se considera profetul prin excelenţă, superior chiar lui Moise. În *Sefer ha-'edout*, el scrie: «Află că cea mai mare parte a viziunilor avute de Raziel s-au clădit pornind de la Numele inefabil şi de la dezvăluirea lui; acum în lume, în zilele noastre, aceasta nu s-a mai întîmplat din vremea lui Adam şi acest lucru se află la sorgintea tuturor operelor lui». Sentimentul acesta că Mesia îi este superior chiar lui Moise l-a determinat să scrie: «Căci eu reînnoiesc o altă Tora în sînul acestei naţii sfinte care este poporul meu Israel. Numele meu sublim e ca o nouă Tora şi el n-a fost desluşit poporului meu din ziua cînd i-am ascuns chipul meu». Deşi aceste cuvinte sînt citate ca fiind vorbele adresate de Dumnezeu lui Abulafia, totuşi sentimentul misiunii pe care-l nutrea, aşa cum apare el în această frază, mărturiseşte despre intensitatea profundă avută de experienţa profetică în ochii lui Abulafia. Aceasta nu înseamnă că Abulafia ar fi venit să modifice Tora, de unde expresia prudentă «ca o nouă Tora», ci că el vine să-i dezvăluie aspectul veritabil, autentic, adică esenţa, care este combinarea numelor divine.

În româneşte de DAN PETRESCU

IOAN P. CULIANU

«S-a născut la Târgu Neamţ...»

S-a născut în 1947, la Târgu Neamţ. Vorbeşte româneşte cel puţin tot atît de bine ca mine sau ca dumneavoastră.

Se numeşte Moshe Idel şi astăzi este cel mai strălucit interpret al misticismului ebraic. Un savant şi un om extraordinar, a cărui operă a revoluţionat deja toate cunoştinţele noastre despre Kabbalah, tradiţia mistică care se manifestă în diferite şcoli şi curente începînd de prin secolul X al Erei Comune.

https://biblioteca-digitala.ro

De ce e important misticismul iudaic? Marele semiotician şi romancier Umberto Eco, care preţuieşte în mod deosebit opera lui Idel, şi-a scris ultimul roman, *Pendulul lui Foucauld*, plecînd de la Kabbalah şi în special de la autorul mistic Sefardi (evreu spaniol) Abraham ben Samuel Abulafia, din secolul al XIII-lea. În mod interesant, computerul din roman, care de altfel este un personaj, e numit în joc «Abulafia». El efectuează permutarea literelor alfabetului după un procedeu kabbalistic. Or, permutări ale unor elemente în număr finit sunt unul din secretele naturii: codul genetic din ADN se obţine prin miliarde de miliarde de permutări a numai patru elemente; limbajul e o permutare de sunete (ori litere); însăşi moda, după cum a arătat încă din 1937 savanta Alice Broks-Young, e o permutare de forme de la «evazat» la «strîns»; ca să nu mai vorbim de formele din natură care, după celebra descoperire făcută de biologul scoţian D'Arcy Wentworth Thomson în 1917, sunt şi ele permutări ale unor «arhetipuri»: craniul omului e o transformare a craniului cîinelui prin modificarea unui sistem de axe, iar o specie de peşti se obţine «matematic» dintr-alta prin schimbări asemănătoare... Iată de ce mulţi savanţi de astăzi sunt fascinaţi de Kabbalah, după cum indică şi cazul lui Umberto Eco: pentru că în Kabbalah asistăm pentru prima dată la ideea că întregul univers este rezultatul unor permutări efectuate asupra unor elemente în număr infinit.

Cum a ajuns Idel cel mai mare cunoscător şi interpret al Kabbalei? La Universitatea Ebraică din Ierusalim, predecesorul lui Idel, profesorul Gershom Scholem, a adunat patruzeci de mii de manuscrise ebraice răspîndite prin lume, din Rusia şi Spania şi din Polonia în Palestina. Cîteva mii de manuscrise au fost adunate de la New York, în biblioteca celebrului Seminar Teologic Evreiesc înfiinţat de Solomon Schehter (1848—1915), unul dintre cei mai mari promotori ai religiei iudaice în America. În aceste biblioteci, şi în multe altele, din Catalonia pînă în Toscana, Idel a parcurs zeci de mii de manuscrise. Astăzi este singurul om în lume înzestrat cu această cunoştinţă, pe care nimeni înaintea sa n-a avut-o. Pe baza ei, Idel a adus atît de multe corectări vederilor lui Gershom Scholem, un savant încă venerat de mulţi în întreaga lume, încît a provocat reacţii puternice din partea partizanilor profesorului de curînd decedat. În Israel, mediile au luat apărarea lui Idel; în timp ce generaţia mai în vîrstă îl acuză pînă şi de... colaborare cu diavolul, generaţia de mijloc şi tinerii i-au ţinut partea. Idel a triumfat în cele din urmă, devenind astăzi mai cunoscut în Israel decît Kabbalah, care rămîne studiată de puţini. [...]

Măslini la Ierusalim ▶

Zidul Ierusalimului. Lîngă Cupola Moscheii lui Omar, Poarta de Aur. Se spune că prin ea au intrat romanii în Aelia Capitolina, cetatea înălţată pe ruinele Ierusalimului, după ce araseră pămîntul şi-l presăraseră cu sare. După tradiţie (pe aici e aşteptat, de evrei, să vină Mesia), aceasta e poarta pe care Isus a intrat în Ierusalim în Duminica Floriilor ▶▶

Cupola Moscheii lui Omar şi Zidul Plîngerii ▶▶▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MARCEL JACQUES DUBOIS — LEON VOLOVICI

Un interviu în exclusivitate

Despre Marcel Dubois, călugărul dominican ales decan al facultăţii de filosofie antică şi medievală a Universităţii Ebraice din Ierusalim, aflasem încă în România, acum mai bine de un deceniu. Ştirea, întîlnită într-o revistă, n-a făcut decît să-mi sporească perplexitatea în faţa unei lumi exotice şi totuşi apropiate, plină de contraste şi paradoxuri.

Acum, de cînd sînt şi eu locuitor al Ierusalimului, silueta teologului a devenit şi pentru mine o prezenţă familiară, una din figurile marcante ale oraşului, implicată direct în evenimetele, nu puţine, ale capitalei şi ale acestei ţări, cu deosebire în viaţa spirituală şi intelectuală, în viaţa universitară şi, fireşte, în lumea teologică.

Marcel Dubois este unul din cei mai prestigioşi şi mai activi participanţi la dialogul dintre creştini şi evrei, dintre creştinism şi iudaism. Mărturisesc, însă, că mai mult decît latura strict teologică a personalităţii lui mi-a stîrnit interesul şi admiraţia arta sa de a se integra şi trăi realitatea israeliană, de a găsi punţi de înţelegere cu cele mai diverse categorii de oameni, — religioşi, ultra-religioşi sau atei —, şi de a rămîne consecvent vocaţiei sale şi obligaţiilor monahale. «Reconnaître la différence» — cum cere el lumii creştine, pare să fie şi filosofia atitudinii sale faţă de cei din jur. Filosof şi dialectician, Dubois nu e tentat de ecumenismul idilic şi superficial. Orice dialog începe pentru el cu recunoaşterea contradicţiilor, — «affronter les questions», a surselor de discordie. O ilustrare foarte recentă: un ziar important publica extrase ample dintr-o dispută publică între Marcel Dubois şi vechiul său prieten, profesorul Yeshaiahu Leibowitz (în vîrstă de 90 de ani), cea mai celebră şi mai controversată somitate israeliană în domeniul iudaismului. Temele în discuţie: femeia din perspectivă creştină şi iudaică, moartea şi veşnicia, mîntuirea şi Mesia la creştini şi evrei, teologia după Holocaust... Dialogul lor a stîrnit un interes enorm şi va deveni în curînd un «serial» televizat.

Cu toate schimbările, deloc neglijabile, petrecute în lumea creştină în atitudinea faţă de iudaism, de evrei şi de existenţa Israelului, poziţia lui Dubois mi se pare în continuare de excepţie şi deschizătoare de drumuri. Ataşamentul său şi al colaboratorilor săi pentru Israel, pasiunea pentru studierea şi explicarea iudaismului, adeziunea la ideea sionistă sînt impresionante. Inegalabile, aş zice, dacă nu mi-ar veni imediat în minte un precursor român nu mai puţin entuziast şi consecvent — Gala Galaction.

https://biblioteca-digitala.ro

În vederea dialogului cu Frère Marcel pentru «Secolul 20», încerc să reconstitui liniile biografiei sale spirituale, de o simplitate... dominicană. S-a născut la Tourcoing, în nordul Franței, în 1920. La 18 ani intră în ordinul dominican. Din 1943 pînă în 1962 (anul stabilirii la Ierusalim) predă filosofia greacă și medievală studenților în teologie din Toulouse, cu întreruperi pentru completarea studiilor la Harvard și doctoratul la Roma. La Ierusalim, redevine «student», de data aceasta în studii iudaice. Din 1968 este profesor la catedra de filosofie a Universității Ebraice, pe lîngă sarcina pentru care, de fapt, a fost «ordonat» la Ierusalim, aceea de a conduce activitatea didactică de la «Maison Saint Isaie» și Institutul Ratisbonne de studii iudaice pentru studenții în teologie creștină. Este editorul revistei *Immanuel*, din partea Fraternității ecumenice pentru cercetarea teologică în Israel. Profesorul Dubois a primit importante distincții franceze și israeliene; din 1984 este Cavaler al Legiunii de onoare, din 1989 — cetățean de onoare al Ierusalimului.

Printre cărțile publicate în franceză: *Anthropologie philosophique* (1957), *Le temps et l'instant selon Aristote* (1967), *Paradoxes et mystère d'Israël* (1972), *Vigiles à Jérusalem* (1976), *Israël, poète de Dieu: La vocation poétique et la vocation d'Israël selon Paul Claudel* (1977), *Recontres avec le Judaïsme en Israël* (1983), *L'exil et la demeure: Journal de bord d'un chrétien en Israël* (1984).

Întîlnirea noastră ale loc în cabinetul său, auster ca o chilie, de la Institutul Ratisbonne, în săptămîna de Pesah, la două zile după Paștele catolic.

LEON VOLOVICI

L.V.: Intenționez să propun revistei «Secolul 20» traducerea eseului Dv. despre Ierusalim inclus în volumul Vigiles à Jérusalem. Cred, de altfel, că perspectiva Dv. de teolog și filosof asupra Ierusalimului este, în lumea creștină, una dintre cele mai originale și mai profunde. Întrebarea mea privește însă mai mult semnificația prezenței Dv. aici pentru propria Dv. biografie spirituală: cum s-a cristalizat decizia de a vă stabili la Ierusalim?

M.J.D.: Venirea mea aici e o conjuncție a trei elemente. Am avut dintotdeauna o atracție specială spre poporul Bibliei și al lui Isus. Nu am întîlnit evrei decît în timpul războiului, cînd am ajutat și eu la adăpostirea unor evrei, dar nu în cadrul unor acțiuni organizate. Acesta e un prim element: o stare interioară de afinitate față de poporul evreu, ceea ce mi se părea ceva de la sine înțeles pentru un creștin. Apoi, cînd Fratele Bruno a creat «Maison de Saint Isaie» la Ierusalim, a simțit nevoia de a avea în echipa sa și un filosof care să se afle în relație cu universitatea. O prezență dominicană la Ierusalim presupunea și o latură universitar-academică, conform tradiției ordinului. El a cerut, deci, superiorilor mei de a mă trimite aici, ceea ce nu era ușor pentru mine, pentru că eram deja destul de «prins» în Franța. Fusesem în legătură cu Fratele Bruno, dar niciodată pînă atunci, în 1961, nu fusese vorba de a mă chema alături de el. Al treilea element a fost perspicacitatea superiorilor mei. Am ajuns aici, prin urmare, supunîndu-mă la o însărcinare, dar, e drept, nu împotriva voinței mele.

Acum, ca să prelungesc întrebarea dumitale — de ce am devenit cetățean israelian? La asta aș răspunde la două nivele, unul rațional și unul liric, și știu că nivelul liric e mai convingător decît cel rațional. Cred că și Fondane ar prefera acest nivel. Acest lăcaș dominican apăruse la Ierusalim după război, după Holo-

https://biblioteca-digitala.ro

caust. Socotesc că cel care a fondat «Maison de Saint Isaie» a avut o sclipire de geniu, pentru că și-a dat seama că întemeierea Statutului Israel dădea o șansă nouă Bisericii de a relua contactul cu poporul evreu; de a reînnoi raporturile care fuseseră atît de tragice vreme de secole, și pentru a da posibilitatea creștinilor de a cunoaște iudaismul din interior. Aceasta era logica prezenței noastre creștine în Israel: nu putem fi aici ca străini. În Ierusalim se află mulți creștini *străini*, creștini arabi sau creștini aflați aici din motive mai mult sau mai puțin misionare sau de caritate. Ținînd seama că Israelul înseamnă reunirea evreilor de pretutindeni, nu poți ignora faptul că Israelul există, că este polul poporului evreu. Nu poți trăi aici ca un creștin dornic de a fi un martor al interesului creștin pentru iudaism fără a te angaja direct. Era evident pentru noi că vom fi *israelieni* la Ierusalim, tot așa cum sîntem parizieni și francezi la Paris. Aceasta este motivarea rațională. Mai e, cum spuneam, o motivare sentimentală sau lirică. În 1942 eram de patru ani dominican. Îmi amintesc seara în care guvernul de la Vichy a decis să impună steaua galbenă evreilor din Franța. Mă plimbam prin parcul mănăstirii de la Saulchoir, între Paris și Fontainebleau, într-un peisaj minunat pe malul Senei, împreună cu un alt călugăr, originar dintr-o familie din marea burghezie franceză. Replica lui, după aflarea știrii despre noul decret, îmi revine mereu în memorie: «Noi, care celebrăm în fiecare dimineață trupul unui evreu, ar trebui să purtăm și noi steaua galbenă». Am cerut cetățenia israeliană în 1974, la un an după războiul de Yom Kipur, așa cum ar fi trebuit să port steaua galbenă în '42.

L. V. Care e rațiunea, profilul acestei «Maison de Saint Isaie»?

M. J. D.: Răspunsul include trei elemente: care a fost scopul inițial, ce este acum și ce ar trebui să fie în viitor. Casa a fost concepută ca un centru de studiu al iudaismului și ca o prezență creștină printre evrei. Deci o casă cu adevărat dominicană de *studiu* și *prezență*. A te studia pe tine însuți, pentru a învăța pe alții și a constitui o prezență creștină și o mărturie asupra iudaismului. Casa s-a dezvoltat în trei direcții: Fratele Bruno a întemeiat așezarea evreo-arabă Neve Shalom, inițiativă oarecum exterioară țelului căminului dominican. Fratele Jacques a pus bazele unei metode de lectură a Bibliei pe teren, care profita de cunoștințele israelienilor despre peisajul țării lor. Un al patrulea frate s-a dedicat traducerii în ebraică, cu ajutorul colegilor protestanți, a Noului Testament, adnotat cu informații culese din tradiția evreiască. În ceea ce mă privește, eram angajat în învățămîntul universitar unde predam doctrina creștină și filosofia greacă. Deci patru tipuri de prezență creștină în Israel. Din păcate, cu toată simpatia de care se bucură casa noastră în regiunea pariziană de unde provenim noi, Ordinul nostru, spre marele meu regret, nu a dat dovadă de luciditate și realism. Dominicanii, care se află la originile reluării contactului iudeo-creștin, au rămas mult timp stăini de acest dialog. Problema care se pune este ce va deveni această casă, pentru că noi îmbătrînim. Întrebarea este dacă mai e posibilă reînnoirea acestui așezămînt, amplificarea lui. Idealul ar fi crearea unei mici mănăstiri, lîngă Ierusalim, ca lăcaș liturgic și centru de studiu și de dialog cu prietenii noștri evrei.

L. V.: Aș vrea să ne întoarcem la itinerarul Dv. și anume la poziția Dv, în anii '80, de șef al catedrei de filosofie la Universitatea Ebraică.

M. J. D.: Intrarea mea în corpul profesoral n-a fost prin concurs academic, ci mai curînd printr-un concurs... de împrejurări. Pe cînd eram încă student la Universitatea Ebraică, după zece ani de profesorat în Franța, eram consultat ca specialist în scolastică și Aristotel. În 1968, profesorul Shlomo Pines m-a invitat să devin

https://biblioteca-digitala.ro

asistent. Apoi am început să predau *Etica* lui Aristotel și filosofia greacă. Am devenit profesor, iar alegerea mea ca șef de catedră o consider un semn de prietenie și de deschidere spirituală. Ceea ce mă întristează, spun asta fără resentimente, este că Ordinul dominican n-a perceput importanța acestei împrejurări. Dacă am fi avut atunci o echipă de buni teologi la Ierusalim, s-ar fi putut crea la Universitatea Ebraică sau independent o școală dominicană, tomistă, de teologie și filosofie.

L. V.: În fiecare vineri dimineața vă zăresc în campusul universității îndreptîndu-vă spre sala de curs a unei «universități populare», frecventată de foarte mulți audienți, de toate vîrstele și profesiunile...

M. J. D.: Într-adevăr, e o experiență inedită. Sînt impresionat de atașamentul, de seriozitatea, de numărul și calitatea celor care vin la lecțiile mele. Primesc și scrisori emoționante din partea lor. Anul trecut, de pildă, am ținut un curs despre iudaism și creștinism în fața modernității. În fond, tema în discuție era aceasta: iudaismul și creștinismul nu sînt amenințate de modernitate, dimpotrivă — cele două religii pot ajuta omul în fața amenințărilor modernității. Există o sănătate spirituală izvorîtă din Biblie care poate aduce lumii răspunsurile la neliniștile provocate de marxism, freudism, structuralism... E o sănătate spirituală care provine din memorie și credință...

L.V.: V-ați referit adesea la simbolismul Ierusalimului, punct central al civilizației iudeo-creștine, nu numai în sens religios.

M.J.D.: Sînt profund încredințat, deși nu am de partea mea majoritatea teologilor catolici, de centralitatea relației iudeo-creștine, pentru creștinism, în raport cu dialogul creștinismului cu toate celelalte religii. E de ajuns să ne amintim de declarația Vaticanului «Nostra Aetate». Cu siguranță, în cadrul relațiilor iudeo-creștine, Ierusalimul are un rol unic — centru al bisericii creștine și centru al poporului evreu. Văd Ierusalimul în viitor ca un fel de «laborator» în care se întîlnesc toți oamenii de bună credință, prin ceea ce aș numi verticalitatea credinței. În ciuda legilor matematicii și geometriei, Ierusalimul este un loc al *verticalității convergente*.

L. V.: Ați scris mult și ați avut multe inițiative dedicate aprofundării dialogului dintre evrei și creștini. «Reînnoirea privirii creștine», cum spuneți, față de iudaism și de Israel este, cred, principalul scop al eforturilor Dv. N-ați ezitat, mai ales cu ani în urmă, să criticați Biserica Catolică și chiar Vaticanul pentru conservatorismul atitudinii față de iudaism și mișcarea sionistă. Socotiți că au avut loc progrese sensibile în această privință în ultimii ani?

M. J. D.:— Prima schimbare importantă e chiar de ordin personal: am fost numit membru al comisiei pontificale pentru relațiile religioase cu iudaismul... Dar nu a fost vorba de critici; cine sînt eu să critic? E mai curînd o mîhnire, o *plîngere*. Cu siguranță Vaticanul trebuie să țină seama de starea de spirit a tuturor bisericilor, din toate țările, și de faptul că nu toate sînt înclinate spre o deschidere față de iudaism. Pentru mine e dureros să constat că *establishment*-ul ecleziastic, nu Biserica, e încă departe, din diverse cauze, de a înțelege centralitatea iudaismului și misterul unic al raporturilor dintre poporul Bibliei, care e poporul lui Isus, și Biserică.

https://biblioteca-digitala.ro

L.V.: În eseurile despre Claudel și Maritain, în atenția Dv. se află cu precădere felul în care acești mari intelectuali catolici au interpretat «misterul Israelului», relația iudeo-creștină, apariția Statului Israel. Este evidentă afinitatea Dv. cu aceste viziuni filosofice și poetice, aș zice chiar că sînteți mai solidar cu felul lor de a aborda relația amintită decît cu teologii «de profesie». Mai mult, mi s-a părut că se poate detecta în scrisul Dv. tendința de a depăși perspectiva strict teologică, pentru una mai curînd existențială.

M. J. D.: Inversînd datele problemei, voi spune că Paul Claudel și Jacques Maritain sînt mai teologi decît teologii «clasici». În același sens, un prieten al meu parizian, tot dominican, urmărește, într-o cercetare, să degajeze la scriitorii francezi din secolele XIX și XX substratul religios, la Victor Hugo, la Baudelaire; și Fondane a făcut astfel de investigații. Paralel, dacă aș avea timp și resurse, aș organiza un seminar pentru studierea autorilor israelieni, pentru a discerne în scrisul lor un iudaism ce se ignoră. Cred că mulți israelieni sînt mult mai religioși decît își dau seama. Chiar dacă evreul uită de Dumnezeul său, Dumnezeu nu-l uită pe el. Prin urmare, în măsura în care se poate constata în scrisul meu o perspectivă existențială, nu e vorba de existența așa cum e concepută de Sartre sau Camus. Existența poporului evreu, deci, presupune o referire conștientă sau nu, obiectivată sau nu, la Dumnezeu. Conștiința de sine a evreului implică, într-un mod ne-obiectivat, prezența divină în ființa evreului.

L.V.: Ați pomenit mai înainte de Benjamin Fondane și aceasta mi-a amintit un detaliu emoționant pentru oricine vine din spațiul culturii românești: unele cărți din biblioteca lui Fondane, adnotate de el, se află în posesia Dv., la Ierusalim. Cum au ajuns aici?

M. J. D.: Doamna Geneviève, soția lui Fondane, locuia la Paris, în arondismentul cinci. Cînd, după moartea poetului, ea a intrat la mănăstrire, a distribuit cărțile din biblioteca sa. La mine se află o ediție Pléiade din Pascal, cărți publicate de Fondane însuși, cîteva volume ale lui Chestov, toate adnotate de Fondane. Ceea ce mi se pare mai semnificativ e un alt detaliu: eu am condus ritualul primirii în mănăstire a Doamnei Geneviève. Printre cei care au asistat se aflau Emil Cioran, Stephan Lupasco, editorul francez al lui Fondane și alți intelectuali. Erau cu toții acolo și abia acum îmi dau seama de semnificația acelui episod: continuitatea profundă între poezie, existența evreiască și viața contemplativă creștină. Dacă aș avea de definit printr-o singură formulă vocația poporului evreu, așa cum apare în Biblie, și vocația contemplativă a Bisericii, ca model al existenței creștine, aș spune: o comunitate chemată de Dumnezeu să asculte cuvîntul Său, a-l apăra zi și noapte, a-l împlini neabătut, ca o mărturie a împărăției care va veni.

https://biblioteca-digitala.ro

De veghe la Ierusalim

Creştin la Ierusalim, eu nu pot să nu recunosc în acest oraş înaltul loc al lui David şi al Templului lui Dumnezeu; locul unde a fost înfiptă Crucea şi unde Isus m-a mîntuit murind şi înviind pentru mine.

Şi de asemenea nu pot să nu-mi asum tot ceea ce au făcut aici, în bine sau în rău, străbunii mei întru credinţă: prima comunitate creştină, bizantinii, cucerirea lor; cruciaţii, violenţele şi regatul lor, ca şi ceea ce au îndurat acolo în cursul secolelor străbunii mei întru credinţă: persecuţiile, lungile perioade de umiliri; ca şi compromisurile politice; capitulările lui Francisc I, şi protectoratul Locurilor Sfinte, şi Patriarhatul latin, şi «corpus eparatum»...

Mi se pare că orice privire asupra istoriei Ierusalimului pune astfel o întrebare fundamentală, un nod de întrebări fundamentale, pe care creştinul le formulează conform categoriilor sale şi pe care eu le-aş exprima astfel: cum se conjugă în destinul acestui oraş istoricul şi eternul, sau, cum se mai spunea încă nu de mult, temporalul şi spiritualul?

Poate ar trebui să zicem mai just: — cum se armonizează în Ierusalim realitatea şi simbolul, realitatea semnificativă şi sfinţirea? — a ce este semn şi anunţ acest oraş, şi care e în acelaşi timp realitatea sa în istorie? — şi cum să unifici aceste două dimensiuni?

Creştinii au oscilat între aceste două aspecte.

Ei au văzut în el oraşul lor (împotriva evreilor) după Constantin, de-a lungul epocii de aur a Părinţilor Greci şi a Bisericii Bizantine.

Ei l-au recucerit şi au făcut din el teritoriul lor (împotriva «Necredincioşilor», evrei şi musulmani, mai ales musulmani) în epoca cruciadelor şi a Regatului latin al Ierusalimului.

Dar de asemenea ei au văzut în el simbolul Ierusalimului ceresc, al Bisericii, al noului Israel, a cărui împlinire este dincolo de timp şi de spaţiu: «Urbs Jerusalem Beata» cum cîntam în imnul Sfinţirii: «oraşul fericit al Ierusalimului este în ceruri». Cu mult înainte ca Israelienii să cînte «Jerushalaim shel Zaav», noi cîntam: «Platae et muri ejus ex auro purissimo»: «Locurile lui şi zidurile lui sunt făcute din aurul cel mai pur».

Şi aşa cum observă Profesorul Prawer, de la Universitatea din Ierusalim: în mod curios cruciaţii au îmbinat aceste două dimensiuni.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Conştiinţa creştină în faţa paradoxului — sau scandalului — divizării creştinilor la Ierusalim

Cei mai mulţi din creştinii care vizitează Ierusalimul se declară scandalizaţi de spectacolul concurenţei între comunităţile creştine care-şi împart paza Sfîntului Mormînt.

De fapt, dezolantul paradox al Ierusalimului creştin stă în faptul că el se prezintă lumii ca simbolul însuşi al dezbinării creştinătăţii. În chiar locul unde Mîntuitorul a vrut să realizeze unirea între oameni prin triumful său asupra morţii, asupra oricărei morţi, asupra oricărui păcat, asupra oricărei scleroze, se înfruntă monopoluri, învelite în buna lor conştiinţă, amorţite de nostalgia marilor epoci trecute, exasperate de reflexe de apărare. Ajunge, pentru a ne da seama, de lucrul acesta, să ascultăm la anumite ore cacofonia oficiilor concurente. Uneori, de altfel, lucrurile merg şi mai departe şi scandalul e şi mai evident, ca în cursul nopţii de Paşti, cînd copţi şi etiopieni au ajuns să se încaiere şi au trebuit să fie despărţiţi de către poliţia israeliană!

E sigur că asemenea grimase desfigurează obrazul Bisericii. Unde e asemănarea în care am vrea s-o vedem strălucind?

Mai înainte, dacă ne uimim în aşa măsură de rivalităţile şi meschinăriile care înconjoară Locurile Sfinte, e poate pentru că nu ştim să recunoaştem, de-a lungul acestor inevitabile mizerii, omenescul Bisericii supuse condiţiilor Incarnării. În rătăcirea lui pe acest pămînt, poporul lui Dumnezeu este de fapt lăsat în voia avatarurilor şi fluctuaţiilor istoriei. Desigur, această istorie este aceea a împărăţiei lui Dumnezeu, dar poporul acestei împărăţii este un popor de oameni cu tot ceea ce acest fapt presupune ca hărţuieli, absurdităţi, slăbiciuni, greşeli. Care comunitate umană a fost vreodată scutită de aceste concurenţe şi dezbinări, de genul celor în care vedem, cu majuscule, manifestările sau urmările Sfîntului Mormînt?

În privinţa aceasta, ca istoria însăşi, spectacolul Bisericii sau mai curînd al bisericilor, la Ierusalim, apare ca o parabolă permanentă a unei dezbateri care rămîne mereu actuală. În toate epocile dezvoltării sale, poporul lui Dumnezeu a fost dezbinat de curente diferite, adesea opuse. Şi se poate spune că în privinţa aceasta marile dezbateri ale trecutului rămîn eminamente contemporane. Încercarea pe care o traversează Biserica în vremea noastră seamănă uimitor cu cele care au stăpînit-o în timpurile Niceei şi Chalcedoniei. Întotdeauna au fost şi întotdeauna vor fi, în comunitatea creştină, o mentalitate nestoriană şi o mentalitate monofizită. Nu e vorba atît de secte sau de erezii, cît de temperamente spirituale.

Pe scurt, chiar dacă la o primă vedere spectacolul Locurilor Sfinte poate fi pentru unii o ocazie de scandal, el este un semn al contradicţiei care solicită credinţa noastră în actualitatea Încarnării. Dezbinările între biserici manifestă în mod paradoxal urgenţa şi profunzimea misterului lui Dumnezeu adus umanităţii. Dacă încercăm să le vedem în această lumină teologală, atunci rivalităţile şi dezbinările apar ca tensiuni ale poporului lui Dumnezeu în drumul său spre plenitudinea adevărului şi a unităţii.

◀◀ Rabin cu sulurile Torei

◀ Şeicul Ismail la Cupola Stîncii

https://biblioteca-digitala.ro

Conştiinţa creştină în faţa dezbinării între credincioşi. Fii ai aceluiaşi părinte Avram

E un loc comun să spui despre Ierusalim că e un punct de întîlnire a trei monoteisme. De fapt, dacă avem în vedere ceea ce a făcut istoria şi explozia actuală a raporturilor între cele trei mari religii, Ierusalimul apare mai curînd ca o capitală a «dezunirii». Aici încă istoria este un lung drum jalonat de rivalităţi, de persecuţii, de cuceriri, de răzbunări. Oraşul poartă încă urmele acestor lupte seculare, rănile diverselor epoci încă nu sunt cicatrizate. Astăzi, o situaţie de aşteptare care nu e nici pace, nici război, pare a fi încremenit într-o stare de ignoranţă reciprocă sau de surdă ostilitate, cele trei comunităţi care cred totuşi în acelaşi Dumnezeu şi se reclamă toate trei de la Avram.

Există un loc în Ierusalim unde se resimte îndeosebi această tragică despicare; este, în vîrful Muntelui Sion, clădirea care adăposteşte pentru creştini sala Cinei de Taină şi pentru evrei mormîntul Regelui David. Ar fi de ajuns să privim acest vechi edificiu pentru a înţelege că lumea s-a spart şi că ceva nu mai merge bine între oameni. În locul însuşi unde Mîntuitorul a lăsat, în Eucharistie, sfinţirea şi pîinea unirii, în însuşi locul unde şi-a trimis Sfîntul Duh al Rusaliilor care este, în inima fiecărui om, fermentul carităţii, pe scurt, în locul unde Iubirea s-a manifestat şi comunicat în mod definitiv, cele trei mari religii apar în toată dezbinarea lor: marea sală boltită a fost construită de Cruciaţi, ceea ce cuprinde o grea semnificaţie; ea e acum o cameră goală; e o proprietate musulmană care a servit mult timp ca moschee şi poartă urmele acestei folosinţe; e păzită în prezent de un funcţionar al ministerului israelian al afacerilor religioase. Scandalul era şi mai strigător şi «semnificativ» înainte de războiul celor şase zile, căci această sală era situată chiar pe frontiera care despărţea oraşul, printre carcasele caselor distruse şi lagarele cu sîrmă ghimpată, între două posturi militare iordanian şi israelian care ajungeau să facă schimb de focuri. Astfel, locul Eucharistiei şi al Rusaliilor apărea ca un simbol al dezbinării lumii şi a duşmăniei dintre oameni.

Dar tocmai de aceea, aşa cum observam mai sus cu privire la sfîşierile care i-au dezbinat pe creştini, cruzimea însăşi a sentimentelor semnalează gravitatea mizei. Astfel vehemenţa ataşamentului faţă de Ierusalim manifestă importanţa unei percepţii care, în mod paradoxal, e comună tuturor celor pe care ea însăşi pare să-i divizeze în manieră atît de ridicolă. Această percepţie nu este alta decît aceea a vocaţiei înseşi a Ierusalimului ca centru al universului şi pol al unităţii spirituale între oameni.

De ce a fost şi a rămas această percepţie cauza conflictelor atît de tragice? Motivul e la fel de simplu pe cît de profund, e la nivelul însuşi al condiţiei spirituale a omului. Noi suntem astfel făcuţi, încît nu percepem plenitudinea decît prin intermediul experienţei limitei şi a contradicţiei. Noi nu descoperim Patria ai cărei cetăţeni suntem şi pentru care suntem făcuţi, decît prin sentimentul exilului. Noi nu presimţim fericirea, decît prin nostalgia care se află în scobitura tuturor lipsurilor şi vidurilor noastre. Astfel nu percepem realitatea pozitivă a uniunii între oameni, decît în suferinţa divizării şi a confruntării. Acest lucru este îndeosebi strigător la cer în Ierusalim. Pentru toţi cei care cred că Dumnezeu există şi că Dumnezeu a vorbit, pentru toţi cei care se leagă de Avram ca de părintele lor întru credinţă, Ierusalimul este centrul destinului lumii şi polul unităţii. Evreu, musulman, creştin, fiecare în felul său percepe această vocaţie

Procesiune nocturnă a călugăriţelor ruse ▶

Călugăr armean la Ierusalim ▶▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

spirituală a unui oraş în care, în feluri diverse, Dumnezeu a intervenit în istoria şi mîntuirea oamenilor.

Lucrul acesta e atît de adevărat, încît noi, creştinii, vedem în mod spontan în Ierusalim simbolul unităţii şi păcii în sfîrşit regăsite: «Urbs Jerusalem dicta pacis visio»: «Ierusalim, fericita numită viziune a păcii». Această vocaţie nu este oare decît spirituală? Adevăratul Ierusalim, oare nu există el decît în eternitate? Trebuie oare să împingem împlinirea lui dincolo de timp? Conform diverselor concepţii religioase, răspunsurile la aceste întrebări ar fi fără îndoială destul de diferite, dar toate s-ar acorda desigur în faptul că ele ar recunoaşte în Ierusalim punctul de impact absolut unic al acţiunii lui Dumnezeu în istoria acestor oameni şi, pentru acest motiv, un misterios punct de contact între eternitate şi timp. Iată de ce, oricare ar fi de altfel conţinutul credinţei, Ierusalimul apare ca o realitate care domină durata, un pol spre care se îndreaptă, pe drumuri adesea sinuoase şi îndepărtate unele de altele, oamenii de bună credinţă.

A fost în orice caz experienţa Evreilor, în cursul dispersiunii şi rătăcirii lor milenare. Ierusalimul a fost obiectul nostalgiei lor, punctul de atracţie al neobositei lor speranţe: «Anul viitor, la Ierusalim!» Această speranţă a unui întreg popor nu era numai un sentiment naţional, ea includea profunzimea religioasă a unei încrederi în Domnul care locuieşte în Sion. Iar una din problemele care se pun azi conştiinţei poporului evreu este tocmai aceea de a păstra în bucuria de a fi regăsit în fine oraşul sfînt această dimensiune teologală, spirituală şi universală totodată, naţională şi deschisă lumii întregi.

Mişcarea de întoarcere a creştinilor spre Ierusalim

Trăind la Ierusalim, eu nu pot decît să doresc creşterea acestor invazii pacifice. Eu nu pot decît să mă bucur văzînd, în fiecare an, un număr tot mai mare de creştini, preoţi şi laici, oameni căsătoriţi şi călugări, venind la Ierusalim ca pelerini de un nou stil: ei vin să venereze Locurile Sfinte, desigur, pentru a regăsi acolo urmele Mîntuitorului, dar ei se străduiesc să afle în pămîntul însuşi şi în peisajele din jur, îndeosebi la Ierusalim, rădăcinile credinţei lor, vestigiile unei istorii care este a lor. Dacă o asemenea mişcare se amplifică, ceea ce pare să se întîmple, o să-i apare lumii întregi, mai ales guvernanţilor şi diplomaţilor, că Ierusalimul aparţine tuturora şi că el este capitala universului. Ar fi, fără îndoială, maniera cea mai simplă şi mai eficace de a realiza, în fapt, dincolo de dezbaterile juridice, internaţionalizarea Ierusalimului, şi aş zice conform formulei propuse de André Chouraqui, care mi se pare mai justă: universalitatea Ierusalimului.

Deja se văd la Ierusalim ţîşnind curenţi încă subterani, dar care indică aceeaşi sursă. De şase ani «Fraternitatea ecumenică a Cercetării Teologice» adună «Scholars» de diverse denominaţiuni creştine pentru a studia în comun sursele evreieşti şi raporturile între iudaism şi Israel. În reuniunile «Rainbow», grup de cercetare şi de dialog, se întîlnesc intelectuali evrei şi creştini care au hotărît să confrunte în deplină loialitate şi adevăr tezaurele tradiţiilor lor religioase, să facă schimb de comori, să studieze împreună problemele care se pun pentru evrei şi pentru creştini în lumea actuală.

https://biblioteca-digitala.ro

Conştiinţa creştină în faţa întoarcerii evreilor spre Sion

Dacă noi, creştinii, ne simţim atît de stînjeniţi interpretînd această formă deosebită a naţionalismului israelian care e ataşamentul faţă de Ierusalim, oare nu e din cauză că încă nu suntem capabili să situăm, în coordonatele credinţei noastre, elementele desigur complexe care sunt, pentru conştiinţa evreiască, date absolut fundamentale? Cele mai importante sunt desigur elecţiunea şi legătura acestui popor în raport cu pămîntul şi oraşul său. Care poate să fie de fapt valoarea actuală a unei justificări prin Biblie, sau pur şi simplu prin tradiţia religioasă evreiască, a legăturii poporului evreu cu pămîntul care i-a fost cîndva promis? Care este marca prezentă a elecţiunii în destinul poporului evreu? Care poate să fie justificarea ei în noua economie instaurată de Cristos? Pe scurt, ce rămîne din promisiunile vechi, acum cînd Cristos a venit? E clar că în faţa acestor întrebari teologia noastră n-a elaborat încă răspunsurile pe deplin satisfăcătoare. Dacă documentul publicat recent de către Episcopatul francez înseamnă în această privinţă un real progres, el ne lasă încă nemulţumiţi şi arată că Biserica e încă în stadiul de cercetare, în explorarea acestui mister.

Şi totuşi, pentru conştiinţa evreiască, chiar într-un mod confuz, chiar dacă ele nu sunt clar situate şi recunoscute, elecţiunea şi legătura cu pămîntul, locuirea la Ierusalim, sunt date absolut vitale. Dacă vrem să înţelegem comportamentul Israelului, ni se cere cel puţin să luăm în considerare, respectînd-o dinlăuntru, inspiraţia tradiţională a acestui sentiment naţional.

Înainte de a judeca la repezeală naţionalismul israelian, înainte de a condamna sionismul, de a critica felul în care evreii păzesc Ierusalimul, ar trebui să avem grija de a discerne modul în care poporul evreu îşi înţelege vocaţia sa spirituală şi de a-l ajuta să-i traducă adevăratele exigenţe de-a lungul avatarurilor unui destin dificil.

Astfel, în pedagogia lui Dumnezeu faţă de poporul său, aşa cum o descoperim în Biblie şi aşa cum un evreu poate s-o înţeleagă, întoarcerea la Sion apare ca etapă prealabilă şi ca simbol al unei realităţi de o altă profunzime decît recucerirea unei capitale: e consacrarea conversiunii inimii, revelaţia plină de exigenţă a unei vocaţii de pace, de deschidere universală din centrul care este Ierusalimul.

Această viziune a lucrurilor, inspirată de Isaia, va părea vai! foarte îndepărtată de realitatea cotidiană, de zgomotul luptelor, de comunicatele de război şi de deturnarea avioanelor, şi totuşi, ea arată în ce lumină conştiinţa evreiască a Ierusalimului se află invincibil solicitată să-i privească rolul şi destinul său, dacă vrea să rămînă credincioasă ei însăşi. În această lumină trebuie să o privim şi să invităm şi pe alţii s-o privească, cu o răbdare divină.

Prietenilor evrei care m-au întrebat despre aventura lor prezentă, le-am răspuns cam aşa:

«Întoarcerea voastră la Ierusalim n-are semnificaţie decît dacă îi înţelegeţi şi îi acceptaţi toate exigenţele. A reveni la Ierusalim nu poate fi, pentru poporul evreu, numai a-şi recupera capitala politică a unei naţiuni care şi-a obţinut în

https://biblioteca-digitala.ro

fine teritoriul şi independenţa. A reveni la Ierusalim nu poate să fie, pentru sufletul evreu, decît a-şi asuma responsabilitatea spirituală a unei vocaţii care priveşte universul întreg, unitatea lui, armonia lui, pacea lui. În ce consistă această vocaţie universală? Care sunt promisiunile şi exigenţele ei?

Voi ştiţi că eu, în calitate de creştin, am răspunsul meu la această întrebare. Dar voi, ca fii ai lui Israel, în ceea ce are mai bun conştiinţa voastră evreiască, voi trebuie să recunoaşteţi răspunsul vostru. Întoarcerea la Sion, întoarcere la Dumnezeu. Pentru un suflet evreu, aceste două mişcări nu pot să fie despărţite. Creştinul care sunt vă invită să le recunoaşteţi exigenţa. Teribilă şi măreaţă responsabilitate, destin misterios despre care nimeni nu ştie unde vă va duce, dar pe care vi se cere să-l asumaţi pentru a rămîne credincioşi faţă de voi înşivă. Cu preţul acesta, şi numai cu preţul acesta, voinţa voastră de a trăi ca popor evreu îşi află justificarea şi sensul ei».

Ştiu că un asemenea limbaj riscă să nu fie înţeles de cei «realişti» şi de toţi extremiştii din cele două lagăre: antisionişti neînduplecaţi, naţionalişti ai «marelui Israel». Mi se pare totuşi că e singurul limbaj care duce la respectul reciproc şi care pregăteşte de departe pacea.

În loc de a-l condamna mereu pe Israel pantru ataşamentul său faţă de Sion, în loc de a pune mereu sub semnul întrebării existenţa sa, maniera cea mai autentică şi mai exigentă, cea mai creştinească de asemenea, de a pregăti pacea, este de a-i recunoaşte identitatea şi de a-l invita să fie credincios faţă de sine însuşi.

A invita Israelul să fie credincios faţă de sine însuşi! Aici creştinul se simte invitat la respect şi la umilinţă. E o chestiune, de fapt, despre care am vrea să se vorbească păstrînd tăcere! Un lucru care n-ar trebui să fie atins decît cu degete de înger, pentru a nu pricinui nici o rană şi a nu părea că judecă pe nimeni!

Israelul a primit în dar Ierusalimul. E un cadou inestimabil şi o imensă responsabilitate în faţa lui Dumnezeu şi a lumii. Faptul acesta pretinde din partea Israelului un dublu demers, şi la limită o îndoită generozitate şi o îndoită despuiere de sine.

Şi mai întîi, mi se pare că, întors în oraşul său, orientat spre templul său, poporul evreu e invitat să zică întregii lumi: «Am primit şi păstrez Ierusalimul, dar ştiu că nu-mi aparţine numai mie, am conştiinţa că nu sunt decît depozitarul lui. Am primit Ierusalimul şi sunt gata să-l dau lumii şi să-l împart cu toţi oamenii de bine».

Israel face, desigur, aceasta. Niciodată, de fapt, Ierusalimul n-a fost atît de bine păstrat nici atît de deschis. Niciodată el nu şi-a realizat atît de bine vocaţia universalităţii sale.

Dar nu-i de-ajuns să spunem aceasta. Ca tuturor celor care au primit mult, i se cere lui Israel să recunoască gratuitatea darului lui Dumnezeu în chiar momentul în care îl oferă lumii. În privinţa aceasta, poporul Bibliei rămîne în destinul său prezent, model al oricărei destinări spirituale pentru toţi beneficiarii

https://biblioteca-digitala.ro

darului lui Dumnezeu. I se cere să fie în stare a spune: «Am primit şi împart darul care mi s-a făcut» dezamorsînd, ca să zic aşa, din interior prima persoană a singularului. A primi, a păstra, a distribui darul lui Dumnezeu cu o conştiinţă în acelaşi timp de prinţ şi de cerşetor. Prinţ, pentru că cerşetor. Binefăcător căruia totul îi este dat.

Aceasta este fără îndoială semnificaţia ultimă a întoarcerii la Sion şi exigenţa pe care ea o implică.

Iar noi, creştinii, să-l ajutăm pe Israel, prin iubire şi rugăciune, să joace în umilinţă şi graţie acest rol grandios şi dificil căruia nimeni nu-i cunoaşte limpede nici termenul, nici drumul pe care Domnul ne poartă în taina planului său.

Pe scurt, în pofida contra-mărturiilor şi contradicţiilor, pe deasupra divizărilor şi urilor, dincolo de războaiele care atît de des l-au mutilat, Ierusalimul apare în lume şi în istorie ca un pol al unirii între oameni.

Toate naţiunile vor curge-ntr-acolo
Numeroase popoare se vor duce acolo şi vor grăi:
Veniţi, să urcăm pe muntele Domnului.
(Is. 2,2—3)

Acest mesaj al profetului ne solicită credinţa întru împlinirea planului lui Dumnezeu. Poate că va trebui să aşteptăm mult timp înainte ca această viziune de armonie şi pace să se realizeze. Poate că noi n-o vom vedea niciodată în splendoarea ei. Realitatea e mai interioară şi mai profundă. Fratelui Bruno îi place să compare dorinţa de pace ce stăpîneşte inima oamenilor cu o asimptotă al cărei punct de tangenţă este la infinit. Această comparaţie se aplică foarte bine Ierusalimului ca pol al unităţii. Singurul fapt de a şti că acest punct există ar trebui să fie de ajuns pentru a reînsufleţi mereu speranţa noastră. Important este ca atracţia ei să se exercite, ca inimile noastre să fie deschise şi ca ea să le frămînte în taină fără a ne lăsa nici o clipă de răgaz.

Aşa cum cînta Psalmistul: «Se va spune despre Sion: Orice om acolo s-a născut». Cercurile al căror centru este Ierusalimul, liniile de forţă cărora Ierusalimul le este pol, traversează, pretutindeni unde ele sunt, inimile oamenilor de bine. La acest nivel invizibil şi secret, unitatea este fără încetare pe cale de a se împlini, ea s-a şi realizat. În tăcere şi întru speranţă.

În româneşte de ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

---

* **Frère Marcel Jacques Dubois, *Vigiles à Jérusalem*, Morel éditeurs, 1976.**

https://biblioteca-digitala.ro

Masada

Capitolul 13. Manuscrisele

Înainte de a începe săpăturile la Masada, am visat la posibilitatea de a găsi acolo manuscrise. Spun «am visat» pentru că șansele de a găsi vreunul nu puteau fi prea strălucite. Pînă atunci, toate manuscrisele găsite în vecinătatea Mării Moarte fuseseră descoperite numai în grote, unde fuseseră ascunse în mod intenționat, și unde singurele daune suferite — destul de puține — erau provocate de natură, precum o ușoară umezeală sau rosături de animale mici. Acum, pe cînd ne apropiam de Masada, ne puneam întrebarea «Și-au ascuns oare zeloții scrierile înainte de a se sinucide? Și dacă da, se va fi păstrat încă vreuna din ele? le vom găsi oare?»

Bineînțeles, acestea erau simple reflecțiuni ale noastre, speculații pline de speranță; se poate imagina deci excitarea de care am fost cuprinși cînd, la numai cîteva săptămîni de la începerea săpăturilor, am găsit primul manuscris. A fost dat la iveală într-una din camerele din zidul cazematei (camera 1039, așa cum este marcată în planurile noastre de pe teren). După ce am înlăturat un strat de peste doi metri de dărîmături, am ajuns jos aproape de pardoseală. Camera nu fusese arsă, și conținea o vastă colecție de vase, îmbrăcăminte, rogojini, coșuri și obiecte din piele. Am crezut că poate garnizoana romană strînsese acolo diverse obiecte culese prin împrejurimi. Atunci a survenit prima descoperire serioasă, importantă nu numai în sine ci și prin legătura cu celelalte descoperiri. Risipiți pe o suprafață redusă a podelei în colțul de sud al camerei se aflau un număr de șaptesprezece shekeli de argint. Erau într-o stare excelentă. Inscripțiile în ebraică 'Shekel Israel' și 'Ierusalimul cel Sfînt' erau perfect clare. La fel și caracterele ebraice 'shin alef', 'shin beth', 'shin gimel', 'shin daleth' si 'shin hei'. 'Shin' este prima literă a cuvîntului 'shana', ebraicul pentru 'an', iar celelalte litere reprezintă numerele 1, 2, 3, 4 și respectiv 5. Inscripțiile de pe monede marcau deci anul întîi, doi, trei, patru și cinci — fiecare indicînd în care an al revoltei (care a durat cinci ani) a fost bătută moneda...

La mai puțin de doi metri distanță de shekeli a fost găsit primul manuscris. Toate detaliile acestei descoperiri mi-au rămas întipărite clar în memorie. În primele ore ale după-amiezei, pe cînd mă aflam într-una din magaziile nordice, Shmaryahu Guttman a venit în fugă spre mine, urmat de cîțiva dintre voluntarii care lucrau cu el, și mi-a desfășurat înainte o bucată de pergament. Era atît de negru și mototolit încît numai cu multă greutate puteai să-ți dai seama despre ce era vorba. Dar o scurtă examinare la fața locului ne-a arătat imediat că era un fragment din 'Psalmi', și am putut identifica pînă și capitolele: de la psalmul 81 pînă la psalmul 85. Puțin mai tîrziu am găsit o altă parte a manuscrisului, care completa începutul primului fragment. După ce acest manuscris a fost tratat de căre expertul nostru tehnic, profesorul Bieberkraut, și fotografiat cu film in-

https://biblioteca-digitala.ro

fra-roşu de către soţia sa Helena, scrierea de pe pergament a putut fi descifrată cu uşurinţă.

Această descoperire are o extraordinară importanţă pentru cercetarea manuscriselor. Nu numai că este pentru prima dată cînd un sul de pergament este găsit într-un alt loc decît într-o grotă, ci mai mult, în circumstanţe care fac posibilă datarea sa fără cea mai mică umbră de îndoială. Nu poate fi cu nici un chip mai tîrziu decît anul 73 era noastră, anul în care a căzut Masada. De fapt, acest manuscris a fost scris cu mult înainte — poate cu douăzeci sau treizeci de ani înainte; şi este interesant că acest fragment din 'Psalmi', ca şi celelalte manuscrise biblice pe care le-am găsit mai tîrziu, este aproape identic (în afara cîtorva modificări minore ici şi colo) cu textul biblic de care ne folosim astăzi. Chiar şi împărţirea în capitole şi psalmi este identică cu împărţirea tradiţională. Aceasta nu numai că atestează vigoarea şi tenacitatea tradiţiei evreeşti, ci ne dă posibilitatea să aflăm mult despre evoluţia textului biblic, mai ales în lumina faptului că multe dintre manuscrisele cărţilor biblice descoperite la Qumran şi în peşterile de la nord de Masada conţineau modificări semnificative faţă de textul tradiţional acceptat. Pe cea de-a doua parte a fragmentului pe care l-am găsit se aflau cîteva monede de bronz bătute în cel de-al doilea şi al treilea an al revoltei. Nu puteam spera să găsim o mărturie mai clară cu privire la datarea manuscrisului nostru. În aceeaşi cameră din zidul cazematei am mai găsit cîteva fragmente de manuscrise, între ele unul din Cartea Leviticului.

Însă documentul care ne-a rezervat cea mai mare surpriză a fost descoperit în colţul de sud-est al camerei. Nu era un fragment lung, şi după toate aparenţele, ca şi alte fragmente, fusese tăiat şi rupt în mod intenţionat. Să fi fost opera garnizoanei romane? Este posibil. Josephus Flavius scrie că una din modalităţile în care soldaţii romani îi persecutau pe evrei consta în ruperea cărţilor biblice chiar în faţa ochilor lor. După cît se pare, soldaţii romani au ocupat acestă cameră cîtva timp, după cum arată un număr de papirusuri latine, un fel de documente militare, care pot fi atribuite garnizoanei romane. După fotografiere, s-a constatat că fragmentul de manuscris rupt conţinea o scriere ebraică. Cînd am început să citesc, am dat peste un rînd care spunea: «Cîntul sacrificiului celui de-al şaselea Shabbath pe nouă ale lunii a doua». Văzînd acest rînd şi alte cîteva, am fost surprins de un fapt uimitor: acest text era identic cu textul unuia dintre manuscrisele descoperite la Qumran, în grota cu numărul patru. Era în mod foarte evident un manuscris sectar care descria în detaliu 'cînturile pentru sacrificiile de Shabbath' ce se referă la fiecare Shabbath şi data acestuia.

Cel de-al şaselea Shabbath ar fi putut să cadă pe nouă ale lunii a doua numai în baza calendarului special folosit de secta de la Qumran. Acest calendar împărţea anul în 364 de zile — douăsprezece luni de treizeci de zile fiecare, plus o zi suplimentară la încheierea a fiecare trei luni. Prima zi a primei luni, respectiv

Născut în 1917 la Ierusalim — decedat în 1984 în Israel. Fiul arheologului Eliezer Lipa Sukenik. Şeful marelui stat major al armatei israeliene 1949—'52. Vice prim ministru al guvernului 1977—'81. Profesor de arheologie la Universiatea Ebraică din Ierusalim din 1959. Arheolog de renume internaţional cunoscut pentru lucrările sale asupra manuscriselor de la Marea Moartă şi excavaţiile sale la fortăreaţa de la Masada.

https://biblioteca-digitala.ro

luna Nissan, cădea întotdeauna într-o miercuri, ziua creării astrilor cereşti, care determinau diviziunea timpului.

Marea întrebare care se punea era: 'Ce legătură avea acest manuscris sectar cu Masada?' Majoritatea cercetătorilor cred că secta căreia îi aparţineau manuscrisele de la Qumran era cea a esenienilor, descrisă pe larg de către Philon din Alexandria şi de Josephus, şi menţionată de asemeni în scrierile lui Plinius, care însoţea armata romană cuceritoare. Aceştia spun că esenienii trăiau pe ţărmul apusean al Mării Moarte într-o regiune care aduce foarte mult cu locul în care se află Khirbet Qumran. Unii dintre cercetători au sugerat demult că secta de la Qumran ar trebui să fie identificată cu zeloţii sicari, aceiaşi zeloţi care ocupau Masada. Pentru aceşti cercetători, descoperirea manuscrisului sectar la Masada constituia, în mod aparent, un important suport pentru adevărul teoriei lor. Cu toate acestea, cred că dovezile care stau la îndemînă majorităţii celor care identifică secta de la Qumran cu esenienii sînt atît de puternice încît este nevoie să fie găsită o altă explicaţie pentru prezenţa unui manuscris qumranic în fortăreaţa de la Masada a zeloţilor. Mi se pare că descoperirea acestui manuscris serveşte într-adevăr drept dovadă că şi esenienii au participat la marea revoltă împotriva romanilor. Din anumite motive a fost creată o imagine distorsionată a esenienilor, provocată îndeosebi de descrierile lui Philon. Anumiţi cercetători au dedus din aceste descrieri că esenienii erau pacifişti, în sensul modern al cuvîntului; dar nu aşa stăteau lucrurile. Ei se abţineau de la a participa la războaie atîta timp cît aceste războaie nu erau în concordanţă cu concepţia lor, şi anume războaie predestinate de către Dumnezeu. Dar dacă ar fi ajuns să considere marea revoltă ca pe războiul predestinat împotriva romanilor, atunci nu ar fi avut nici un motiv, în termenii propriilor lor credinţe şi concepţii, să nu ia parte la acesta. Mai mult decît atît, în scrierile lui Josephus există dovezi directe cu privire la participarea esenienilor la război.

Trebuie reamintit că Josephus, la începutul revoltei, era unul dintre comandanţii evrei, responsabil pentru regiunea Galileii, şi că el îi cunoştea cu siguranţă pe ceilalţi comandanţi ai revoltei. Cînd înşiră numele comandanţilor revoltei şi sectoarele lor, el meţionează pe Ioan esenianul ca fiind comandantul importantului sector central — care includea oraşele Lod, Yaffo, Iamiia, etc. Este oare posibil ca numai un esenian să se fi alăturat revoltei şi să devină unul dintre comandanţii ei de seamă? Nu cred. Mai probabil este ca un număr considerabil de esenieni să fi participat la revoltă. Iar după ce ţara a fost distrusă şi Masada a rămas unica fortăreaţă şi rezistenţă în războiul împotriva romanilor, este probabil ca toţi cei care luptaseră împreună şi rămăseseră în viaţă să fi găsit adăpost acolo, între ei şi participanţii esenieni. Ar fi fost cît se poate de natural pentru toate aceste grupuri ca să-şi fi adus scrierile lor sfinte. Ceea ce, mi se pare mie, explică prezenţa manuscrisului sectei qumranice la Masada. În orice caz, acest mic fragment de manuscris găsit în cazemata cu numărul 1039 va rămîne în mod sigur, mai mult decît oricare altă descoperire a noastră la Masada, un subiect de cercetare şi de discuţii furtunoase pentru cercetătorii vechilor manuscrise şi ai istoriei perioadei celui de-al Doilea Templu...

În româneşte de ALEXANDER AVRAHAM

Shikmona Publishing Company, Haifa & Sifriat Maariv, Tel Aviv, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

Isus şi manuscrisele de la Marea Moartă

În orice nou domeniu al studiilor de literatură comparată există o oarecare tendinţă de a forţa evidenţa. Cercetătorii sînt capabili să găsească paralele în gîndire, ba chiar şi împrumuturi directe, acolo unde similitudinile se datorează mai probabil unui fond comun de experienţă umană, sau doar unei limitări fireşti a comunicării literare. Studierea manuscriselor a suferit de pe urma acestei tendinţe la fel ca şi alte discipline, dacă nu cumva mai mult. Faptul se petrece mai cu seamă cînd obiectul comparaţiei este *Noul Testament*, pentru că, neîndoielnic, acest aspect al descoperirilor s-a bucurat de cea mai mare atenţie.

Cu toate acestea, au existat în timp rezultate pozitive care demonstrează o corespondenţă de concepţie între manuscrise şi *Noul Testament*, ce trebuie să meargă mai în profunzime decît simpla moştenire comună a iudaismului şi a *Vechiului Testament*. În totul, aceste paralele în domeniul investigaţiilor de specialitate nu sînt uşor accesibile şi inteligibile unui profan. Punctul în care cercetarea atinge o sferă comună de interes este persoana lui Isus din Nazareth. Dar tocmai aici factorii emoţionali tind să influenţeze cel mai mult aprecierea şi rezultatele au fost înceţoşate de pledoarii cu caracter specific venite din toate părţile.

Prima dată cînd manuscrisele au devenit de notorietate, s-au trasat paralele între Isus şi Învăţătorul de dreptate al esenienilor. Aceste paralele fie că nu erau valabile în ele însele, fie că avuseseră parte de o cu totul disproporţionată publicitate, nu în ultimul rînd tocmai din partea celor care le respingeau. Cu intenţia aparentă de a linişti temerile creştinului de rînd că unicitatea credinţei se afla în primejdie, mulţi cercetători au scris lucrări, studii şi chiar cărţi dedicate scopului de a convinge lumea că existau numeroase diferenţe între Învăţător şi Isus şi că Domnul creştin nu putea fi pus într-o corelaţie prea strînsă cu esenianismul sau cu oricare altă mişcare sectară din interiorul iudaismului. Deşi admiteau că există paralele interesante în gîndire între manuscrise şi *Noul Testament*, aceşti cercetători au fost puşi la mari cazne cînd au trebuit să întocmească o listă de diferenţe esenţiale în ce priveşte concepţia. Bunăoară atitudinea ursuză dovedită de manuscrise faţă de cei din afara sectei lor se află în contrast cu dragostea manifestată de Isus faţă de păcătoşi; escatologia manuscriselor, cu accentul ei explicit pe groaznicul holocaust ce va precede venirea unei noi ere, este în discrepanţă cu acele vorbe ale lui Isus despre Regatul ce creşte în fiecare din noi. Natura ascetică a felului de viaţă de la Qumran este pusă în opoziţie cu imaginea lui Isus amestecat printre zdravăn băutori de vin şi gămani. Trecătoarele şi eufemisticele referiri la moartea Învăţătorului contrastează, în *Noul Testament*, cu iminenţa crucificării lui Isus şi cu importanţa ei religioasă pentru Biserică. Venerarea de către esenieni a Învăţătorului după moartea sa este opusă adorării printre creştini a Domnului Isus ca Dumnezeu însuşi. Nicăieri, se spune, comunitatea care se exprimă în manuscrise nu vorbeşte fără echivoc despre Învăţătorul ei ca despre un Messia, pe cînd renaşterea lui Isus drept Christ (unsul lui Dumnezeu) era o teză fundamentală a credinţei creştine. Şi aşa mai departe.

https://biblioteca-digitala.ro

Oricare va fi fost efectul acestor argumente asupra profanilor neliniştiţi, pentru observatorii obiectivi ele au contribuit foarte puţin la dezbaterea teoretică asupra a ceea ce ne spun manuscrisele — dacă ne spun ceva — despre omul Isus şi despre locul său în istorie. Cititorul inteligent înţelege repede că aceste lucrări apologetice realizau o antiteză nu între două persoane istorice, ci între două lumi cu moduri de gîndire sensibil diferite. De o parte se afla un conducător clerical al unei secte iudaice extremiste văzut prin ochii adepţilor săi; de cealaltă parte, imaginea unui rabin evreu transmisă prin scrierile greceşti ale unei Biserici preponderent neiudaice, avînd drept scop să-i facă accesibili lumii păgîne atît pe el cît şi mesajul lui. Lucru de mirare e faptul că o suficientă parte din materialul originar îngăduie orice comparaţie cu putinţă.

Adevărul e că ştim foarte puţin despre omul Isus sau despre realităţile vremii sale. Spusele atribuite lui în *Noul Testament* sînt în mare parte răstălmăcite, scoase din context, şi pline de aluzii la o lume dispărută a sectarismului evreu despre care chiar şi azi abia dacă ştim cîte ceva. Ici şi colo manuscrisele ne-au îngăduit să culegem un cuvînt sau o frază căreia, pentru prima dată, i se poate atribui însemnătatea ei originară, dar trebuie să recunoaştem că o bună parte s-a pierdut, probabil irevocabil, prin tălmăcire şi prin neînţelegerile apărute încă de timpuriu. De aceea, cititorii vor pricepe că, în actuala noastră stare de ignoranţă, nu este uşor să evaluăm locul lui Isus în lumea iudaică a epocii sale şi, ca atare, pînă la ce punct manuscrisele pot arunca o rază de lumină asupra fundalului religios contemporan lui. Putem de bună seamă admite că va fi fost familiarizat cu esenianismul, de vreme ce acesta, conform tuturor evaluărilor, era larg răspîndit în Palestina. Unele dintre manuscrise par să dezvăluie mai multe despre esenianismul din mediul urban decît despre viaţa ascetică din mînăstirile de la Qumran. Trebuie totuşi să fi existat diferenţe considerabile între cele două ramuri ale mişcării şi Isus trebuie să fi fost mai familiarizat cu esenienii din oraşe şi sate decît cu cei din astfel de comunităţi cenobite precum Qumran. S-ar cuveni să ştim mult mai mult despre esenianismul urban înainte de a putea fi categorici în privinţa afinităţilor lui Isus cu această sectă.

Părerea mea e că manuscrisele ne îndeamnă tot mai insistent să căutăm un înţeles escatologic pentru cele mai multe din spusele atribuite lui Isus; ele devin din ce în ce mai inteligibile privite din perspectiva iminentului cataclism aşteptat la Qumran şi din cea a conflictului din sufletul omului în timp ce se apropie clipa de pe urmă. Cît despre detaliile din *Noul Testament* privind viaţa lui Isus, aş sugera că manuscrisele deschid noi căi pentru a crede că multe din întîmplările acesteia sînt un fel de proiecţii în istoria lui Isus a ceea ce era aşteptat din partea lui Messia. Avînd mai multe cunoştinţe despre aceste credinţe escatologice — bunăoară ceea ce lasă să se întrevadă comentariul fragmetar referitor la Isaia, care tratează despre instruirea şi încoronarea unui Messia din spiţa lui David —, s-ar putea prea bine să fim în stare să identificăm fără greş originea unui număr de alte mituri din *Noul Testament*.

Ca să încheiem cu o concluzie, ar trebui în cele din urmă să admitem că principala contribuţie a manuscrielor de la Marea Moartă la gîndirea modernă a fost aceea de a ne aminti cît de puţine cunoştinţe avem încă despre evenimentele şi opiniile sectarismului iudaic de la începuturile erei creştine. Dacă această concluzie pare dezamăgitor de negativă, în schimb este adevărat totuşi că lumina pe care manuscrisele au reuşi să o arunce asupra acestei perioade cruciale din istoria omenirii a adus cu sine cîteva raze acolo unde mai înainte era o totală beznă. A reuşit, cel puţin, să înlăture o serie de presupuneri false şi a deschis drum pentru

https://biblioteca-digitala.ro

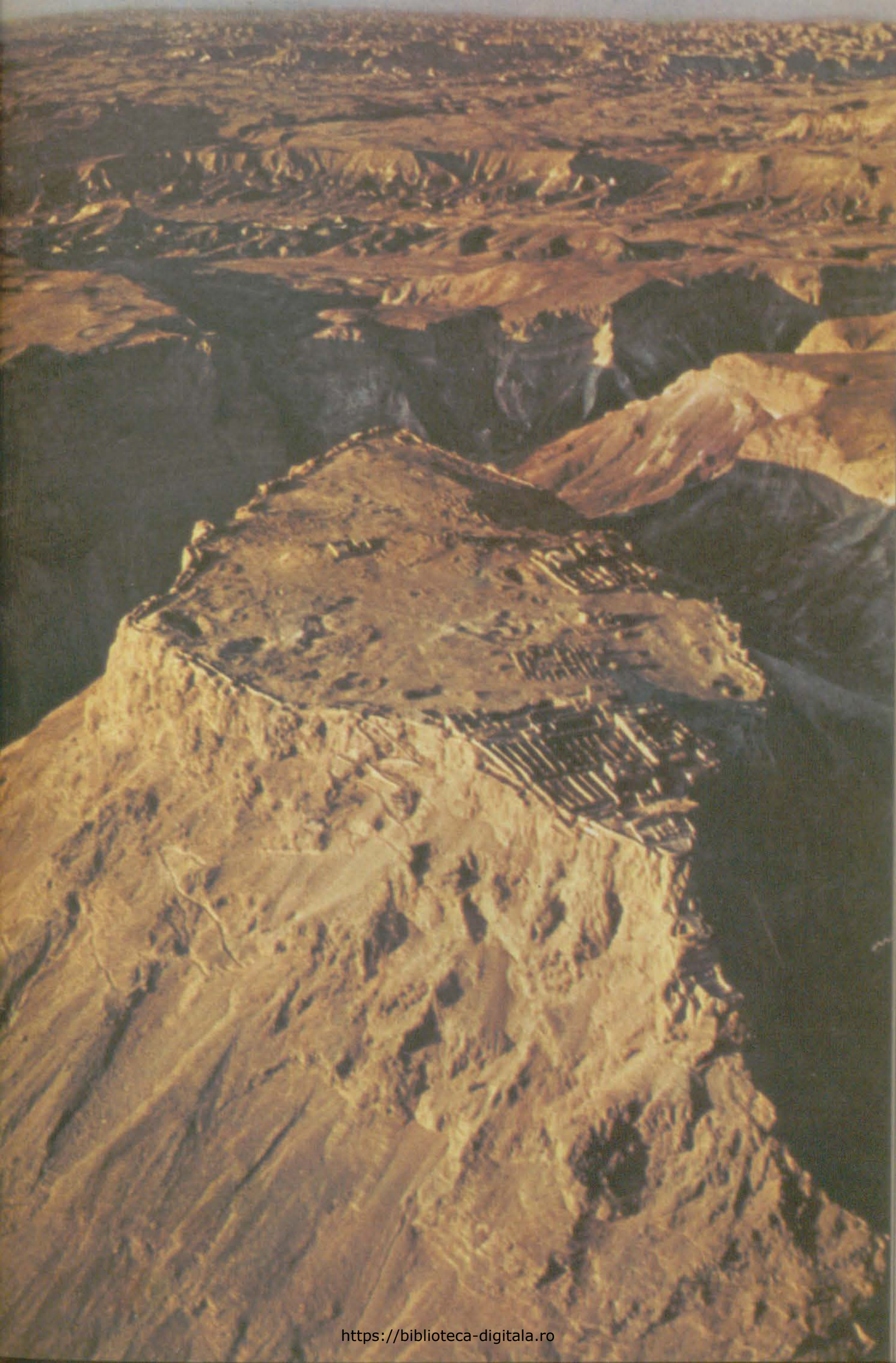

https://biblioteca-digitala.ro

◀ Masada — simbol al curajului și sacrificiului. După distrugerea Templului din Ierusalim, ea devine, timp de 3 ani, ultimul bastion al rezistenței Zelote. Înaintea iminentei sale cuceriri de către romani, cei 960 de supraviețuitori se sinucid. Astăzi, tinerii soldați din Armata israeliană merg la Masada pentru a jura într-un glas: «Masada nu va mai cădea niciodată»

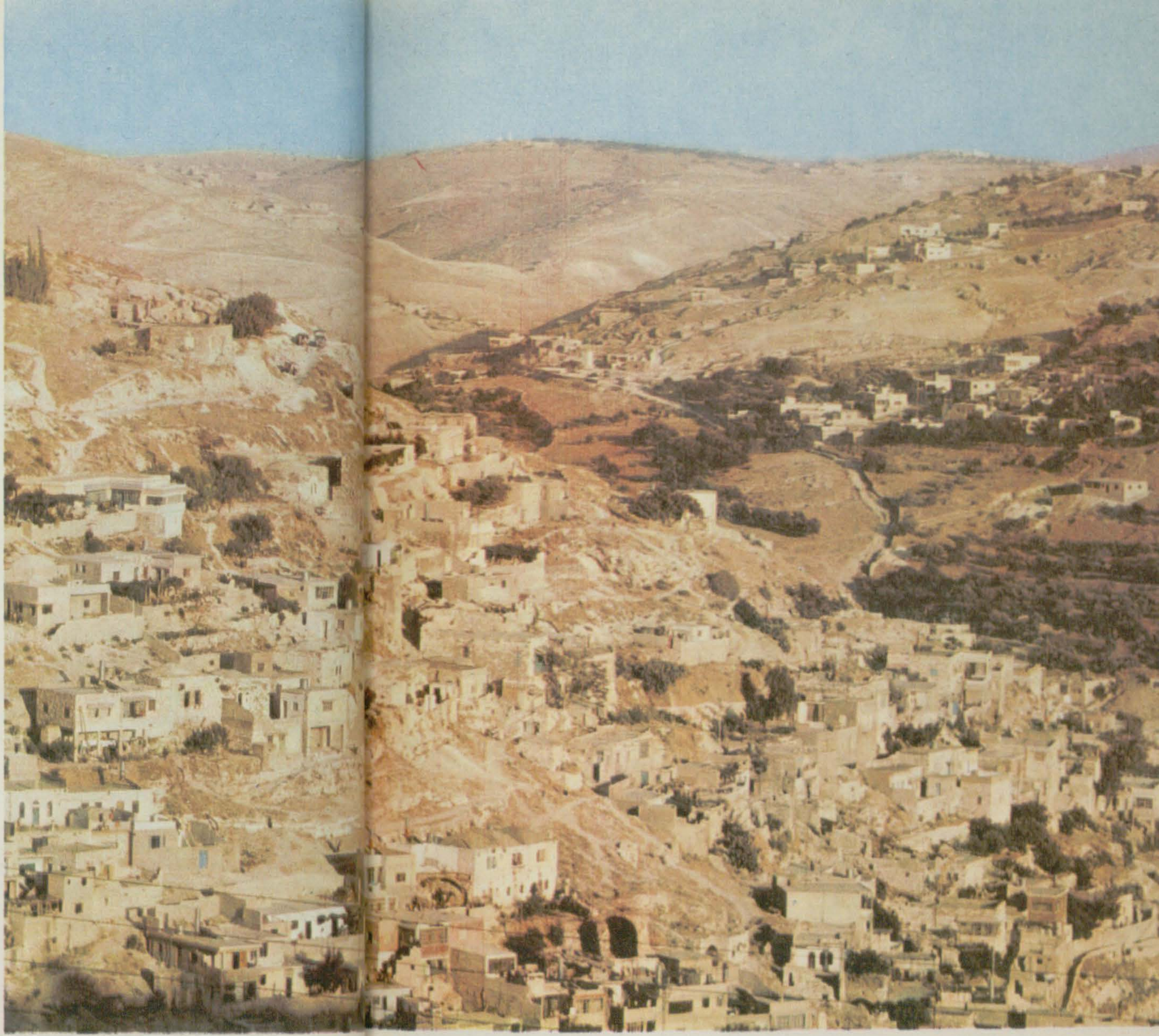

Vedere de pe Muntele Sion în direcția Mării Moarte ▶

https://biblioteca-digitala.ro

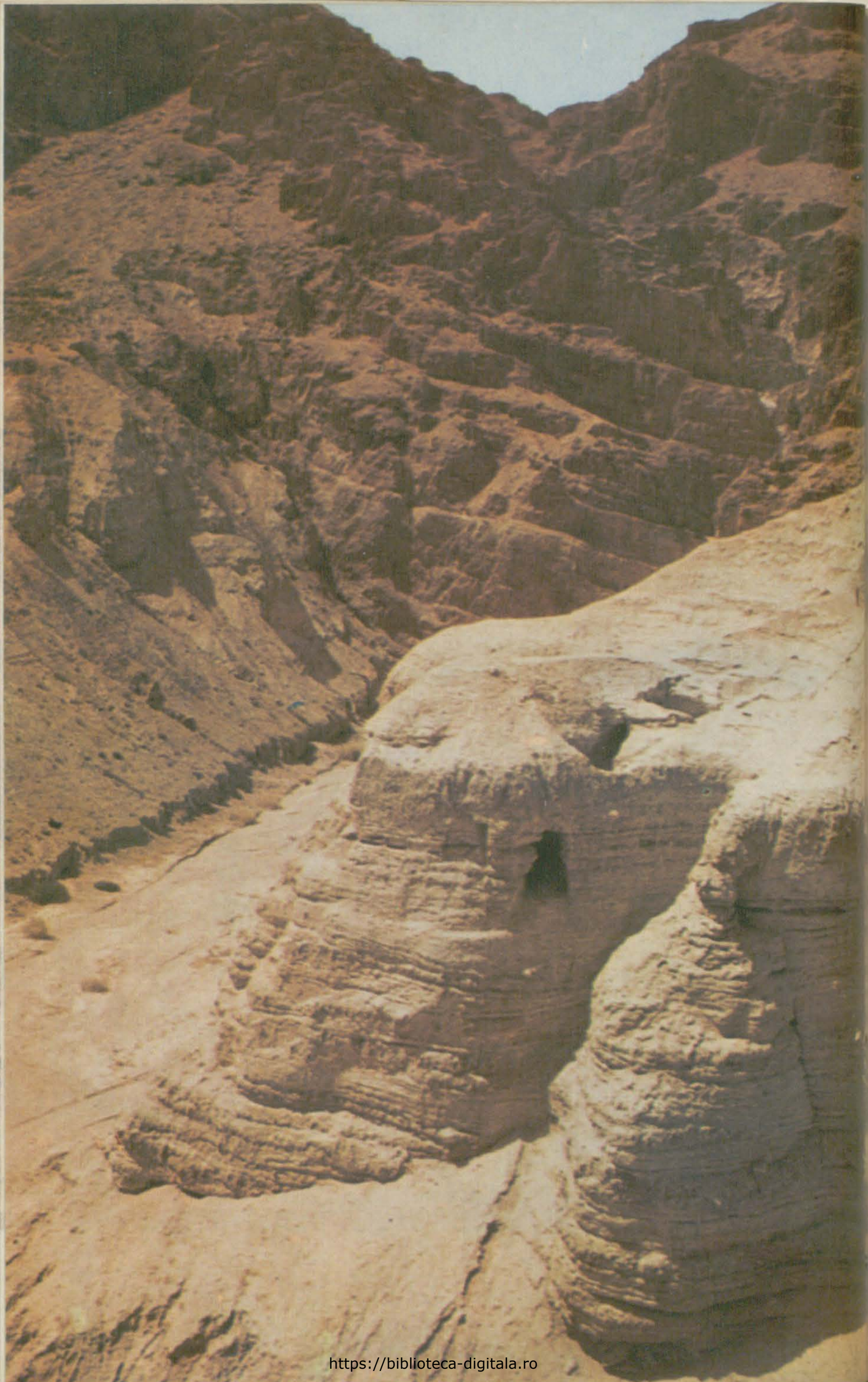

https://biblioteca-digitala.ro

receptarea unor idei noi sau, poate, pentru reabilitarea unor idei prematur abandonate deoarece nu se potriveau prejudecăților noastre.

A curăța pădurea de uscături este prima condiție a progresului intelectual; dar rămîne de văzut dacă această generație a noastră are curajul sau perspicacitatea de a înțelege prilejul acestei noi evaluări oferit de miraculoasele descoperiri din deșertul iudaic.

În românește de ILIEȘ CÂMPEANU

Fragment din volumul *Manuscrisele de la Marea Moartă. O reconsiderare*, în care autorul, lingvist și secretar al «Fundației manuscriselor de la Marea Moartă», a reevaluat descoperirile mai cu seamă în ce privește raportul, de o însemnătate cu totul aparte, pe care îl au cu studiile despre *Noul Testament*.

KRISTER STENDAHL

Manuscrisele și Noul Testament

Descoperirile arheologice sînt întotdeauna fascinante și deseori suscită un interes considerabil chiar în afara exclusivei bresle a specialiștilor. Ele găsesc cu ușurință calea către prima pagină a ziarelor noastre. Și cu atît mai mult atunci cînd este vorba despre descoperirile din grotele de la Marea Moartă. Detaliile modului în care aceste peșteri au fost găsite precum și ciudatul amestec de cooperare și concurență între arheologi și beduinii fără autorizație oficială, în căutare de noi manuscrise, sporesc fără îndoială emoția reportajelor din acest peisaj fierbinte și neprietenos la vremea goanei după manuscrise care — cel puțin în ceea ce îi privește pe beduini — este și o veritabilă goană după aur. Instituții de pe tot cuprinsul lumii își mobilizează resursele și fac presiuni disperate pe lîngă donatorii potențiali pentru a strînge fondurile necesare cumpărării a ceea ce beduinii au găsit în cursul raidurilor lor prin regiune.

Cu toate acestea, nu există nici o îndoială că tocmai problema căreia îi este adresat acest volum — *Manuscrisele și Noul Testament* — a fost catalizatorul care a stîrnit marele interes pentru descoperirile de la Qumran. Pentru că sînt considerate ca o potențială amenințare la adresa creștinătății, la revendicările și doctrinele ei, manuscrisele au captivat imaginația laicilor și clerului. Mai poate fi adăugat că acest interes este cu mult mai intens și mai răspîndit în Statele Unite decît oriunde în lume, și cu toții știm de ce. Este datorită articolului lui Edmund Wilson în «The New Yorker», în 1955, despre «*Manuscrisele de la Marea Moartă*», publicat mai tîrziu sub formă de carte și care s-a bucurat de o mare popularitate pentru un timp destul de îndelungat. Wilson a prezentat manuscrisele de la Marea Moartă

https://biblioteca-digitala.ro

publicului american cu o uimitoare abilitate de percepție a materialului și a problemelor implicate, precum și cu talentul ziaristurui de a sesiza miezul fierbinte al unei știri. [...]

Problema unei contestări a creștinismului este, cu toate acestea, cum nu se poate mai semnificativă, și nu numai ca o stratagemă care poate întotdeauna trezi interes. Pînă și cititorul întîmplător al argumentelor și contraargumentelor în discuția asupra manuscriselor trebuie să recunoască imediat că dezbaterea implică mai mult decît pare la prima vedere. Discuția mai profană asupra manuscriselor și Noului Testament a scos la iveală tragicul fapt că foarte puțin din spiritul și rezultatele studiilor biblice moderne a răzbătut în afara zidurilor seminarelor și școlilor noastre religioase. Nu numai datorită obligațiilor lor profesionale clericii s-au simțit, în general, mai puțin alarmați de descoperirile de la Qumran decît enoriașii lor. În cursul studiilor în seminar, majoritatea clericilor noștri au fost expuși unui număr considerabil de paralele destul de apropiate ideilor și conceptelor Noului Testament. Dar ar fi onest să criticăm faptul că această expunere nu s-a materializat într-o încercare hotărîtă de a se confrunta cu problema de bază și anume ce înseamnă aceste paralele pentru teologie în general, și pentru predica și învățătura în cadrul parohiei în particular. Sîntem deci rău pregătiți pentru a primi veștile bune din manuscrisele de la Qumran.

Primul domeniu în care frapează această insuficientă pregătire pentru o judecată solidă este tratarea Noului Testament însuși. Cercetarea modernă cunoaște bine faptul că textul Noului Testament nu poate fi luat *ad litteram*, și că el poartă marca unor interese teologice, misionariste și catechistice ale bisericii timpurii. Este de asemeni evident că Noul Testament aduce mărturie asupra unor stagii diferite și unor tendințe și practici conflictuale în sînul bisericii timpurii. Numai avînd în minte aceste fapte se poate trece de la impresia generală a similitudinilor la o comparație mai scrupuloasă între manuscrise și Noul Testament. Tot așa, numai pe această bază se poate asuma dreptul de a considera unele din presupusele disimilitudini ca nerelevante pentru acel stagiu sau segment de viață al bisericii incipiente care ar face subiectul unui studiu comparativ.

Cel de-al doilea domeniu în care discuția asupra manuscriselor a revelat o mare confuzie în supozițiile și terminologia noastră este unul mai filosofic. Similitudinile dintre materialul de la Qumran și Noul Testament sînt unanim recunoscute. Dar modul în care argumentele și contraargumentele pur și simplu nu se întîlnesc indică faptul că paralelele în domeniul religiei au semnificații foarte diferite pentru diferite persoane. În perspectiva timpului, cel mai important impact al manuscriselor ar putea fi cel teologic. Aici trebuie luată în serios afirmația lui Wilson, mai sus citat, asupra creștinismului «ca un simplu episod al istoriei umane». Întrebarea cu privire la relația dintre «episod» și «revelație» a constituit problema fundamentală a teologiei creștine încă de la începuturile acesteia. De-a lungul primului secol

Krister Stendahl — născut în 1921 la Stockholm. Teolog protestant, profesor universitar de studii biblice la Uppsala, profesor și decan la Harvard Divinity School. Președinte al Societății de literatură biblică, membru a diferite Consilii internaționale pentru relații interreligioase. Din 1984 episcop al orașului Stockholm. Bibliografie: The Scrolls and the New Testament, **1957;** Paul among Jews and Gentiles, **1976;** The Bible and the Role of the Women, **1979;** Meanings: Bible as Documents and Guides, **1984.**

https://biblioteca-digitala.ro

principala preocupare a gîndirii creştine a constituit-o prezervarea dimensiunilor episodului împotriva tuturor tendinţelor de a transforma creştinismul într-un sistem al adevărului atemporal. «Crucificat sub Pontius Pilat» nu reprezintă numai o informaţie istorică ci, în cadrul credinţei, garantează aspectul istoric al creştinismului, caracterul său de episod al istoriei «laice». Tensiunea dintre episod şi pretenţiile dogmatice este deci o trăsătură cu mult mai complexă decît se recunoaşte îndeobşte. Să încercăm să vedem cum afecteacă această tensiune problemele ridicate de manuscrise.

Modul de abordare obişnuit este acela de a pune în evidenţă fie similitudinile fie disimilitudinile. Aceasta se poate face prin simpla lor numărare. Sau considerînd anumite similitudini/disimilitudini atît de fundamentale, încît celelalte pot fi mai mult sau mai puţin ignorate. Aici se poate menţiona numele pe care Wilson îl foloseşte ca simbol al adevărului şi integrităţii: Ernest Renan. Mergînd pe urmele lui Dupont-Sommer, el se referă la faimoasa afirmaţie a lui Renan potrivit căreia «creştinismul este un esenianism care a avut în mare măsură succes». S-ar putea remarca, totuşi, că acest citat este folosit adesea în afara contextului său, avînd în vedere că Renan continuă şi critică pe cei care vor «să explice creştinismul ca aproape în întregime derivat din esenianism... O comunicare directă între creştinism şi esenianism este îndoielnică». Renan nu ia deci în mod atît de evident o poziţie unilaterală în această discuţie aşa cum Wilson şi Dupont-Sommer vor să ne facă să credem. Pe de altă parte — şi aceasta prezintă un mare interes în contextul nostru — comparaţia lui Renan între cele două mişcări trebuie considerată ca fundamental greşită, avînd în vedere că pentru el — ca şi pentru mulţi dintre contemporanii noştri — punctul de comparaţie este numai cel al filosofiei morale. Vorbind despre diferenţe, el subliniază stricta respectare a legilor la esenieni şi continuă spunînd că «pentru creştinătate ideile mesianice constituiau numai drojdia necesară creşterii aluatului. Odată ce acest ferment a fost aruncat, a rămas o normă de viaţă cu mult superioară esenianismului». Aici discuţia modernă este cu mult mai aprofundată, concentrîndu-se asupra ideilor mesianice ale celor două mişcări ca unul din punctele centrale în studiul comparativ. Pentru Renan, religia era în mod fundamental etică învăluită în tonuri religioase, iar acest liberalism a făcut din el un istoric slab la acest punct.

Odată ce revendicările şi doctrinele celor două mişcări au fost puse sub reflector, majoritatea apologeţilor creştini continuă să repete un argument care apare mai degrabă clar şi solid: pentru esenieni, Mesia încă nu venise, în timp ce creştinii ştiau şi credeau că el venise, murise şi reînviase. Argumentele lui Dupon-Sommer şi J.M. Allegro echivalează cu identificarea Învăţătorului Dreptăţii care a fost torturat pînă la moarte cu acel Mesia clerical care era aşteptat să se întoarcă; dar aceste argumente permit încă o diferenţă între revendicarea creştină a unui Mesia reînviat şi expectativa eseniană pentru un Mesia care încă nu a venit. Un studiu mai amănunţit al Noului Testament arată că atitudinea religioasă a creştinismului timpuriu avea o notă de expectativă mai puternică decît recunoaştem noi de obicei, iar acest fapt face ca o comparaţie între cele două mişcări să fie cu atît mai crucială.

S-a spus adeseori că manuscrisele de la Marea Moartă sporesc în mod substanţial cunoştinţele noastre asupra fondului evreiesc al creştinătăţii. Asupra acestui punct consensul este unanim, ceea ce este îndeajuns de semnificativ. Aceasta înseamnă, între altele, că atît literatura paulină cît şi cea ioanită pot fi înţelese în contextul lor evreiesc şi că odiseea multor cercetători din urmă cu cîteva decenii asupra profunzimilor filosofiei şi religiei elenistice a fost fascinantă mai mult decît remunerativă... În acelaşi timp, manuscrisele, în ciuda caracterului lor în întregime evreiesc, nu sînt inteligibile ca o dezvoltare directă a religiei Vechiului Testament,

https://biblioteca-digitala.ro

ci atestă faptul că odată mai mult impactul culturilor vecine din Orientul apropiat fertilizase religia iudaică. La acest capitol influența iraniană a fost deosebit de puternică. Volumul *The Dead Sea Scriptures* editat de Th.H. Gaster aduce ample evidențe asupra modului în care manuscrisele sînt înrădăcinate în modelele de gîndire ale Orientului apropiat.

Încheierea unui studiu comparativ cu nota «good for the background» trezește uneori suspiciunile cititorului, și anume că autorul a ales calea cea mai ușoară. În cazul aici în discuție trebuie să continuăm studiul și să ne întrebăm dacă fondul nu ne ajută de fapt să vedem materialul însuși într-o lumină și o perspectivă diferită. S-a știut întotdeauna că creștinismul a izvorît din iudaism, iar pentru biserica incipientă acesta nu era numai un fapt istoric, ci și teologic. Lupta împotriva încercărilor lui Marcion de a termina cu Vechiul Testament și cu moștenirea iudaică a creștinismului clarifică acest lucru odată pentru totdeauna.

Intențiile lui Marcion erau, totuși, apropiate mai curînd de atitudinile inconștiente ale omului modern. El voia ca creștinismul să fie o religie nouă, așa cum este pentru noi. În timp ce Noul Testament vede în Isus împlinirea profețiilor, noi putem vedea în el pe întemeietorul unei noi religii. Iar problema de primă importanță pentru noi este de a dovedi că există ceva nou în creștinism, ceva de care nu se mai auzise înainte. Modelul nostru de gîndire este acela al științelor naturale: Isus este inventatorul creștinismului, iar biserica este străjerul acestei invenții. În Noul Testament preocuparea majoră este cea diametral opusă: a face clar că totul este «vechi», în concordanță cu expectativele profeților. Regula de aur nu este promulgată drept realizarea ieșită din comun a unui gînditor etic; este recomandată cu precizarea: «Aceasta este Legea și Profeții».

Vorbind de esenieni și primii creștini, problema nu este deci «originalitatea», ci întrebarea cu privire la cine erau moștenitorii legitimi ai promisiunilor profetice și cine putea aduce cele mai convingătoare argumente pentru împlinirea lor. Aceasta este problematica ce dă forma comentariilor de la Qumran: la cuvintele Scripturii ele adaugă o referință la ceea ce s-a întîmplat cu Învățătorul comunității lor, iar veriga de legătură o constituie cuvîntul *pishro*, «ceea ce înseamnă...». Tot așa și în Evanghelii, cel mai pe larg în Evaghelia lui Matei: «Aceasta s-a întîmplat întru împlinirea spuselor profeților...».

Este semnificativ faptul că Noul Testament nu a introdus cuvîntul «creștinism». Aceasta s-a întîmplat în secolul doi (Ignatius), dar autorii Noului Testament nu au simțit deloc nevoia unei asemenea abstracțiuni. Ei vorbeau despre Evanghelie, de Buna Vestire, despre faptul că promisiunile se împliniseră, și vorbind despre Biserică vorbeau despre adevăratul popor al lui Dumnezeu, cei care se arătaseră demni să fie numărați ca aleșii lui pentru că acceptaseră revendicările mesianice ale lui Isus și ale Bisericii.

Timp de mai bine de cincizeci de ani termenul «escatologie» a fost cuvîntul cheie în studiile biblice. *The Quest of the Historical Jesus* de Albert Schweitzer (1906, prima ediție engleză 1910), a devenit simbolul acestei noi abordări, cu toate că reorientarea fusese inițiată cu peste un deceniu înainte de către cercetători ca Johann Weiss (*Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, 1892). Pînă atunci escatologia fusese termenul tehnic pentru ultimul capitol al prezentărilor sistematice ale creștinismului: doctrinele despre «lucrurile ultime» și cele de apoi. Acum se descoperea că escatologia era climatul și cadrul de referință pentru apariția și învățătura lui Isus de la început și pînă la sfîrșit; localizarea originală a creștinismului timpuriu în cadrul expectativelor mesianice și escatologice ale vremii sale era înțeleasă. Acest punct de vedere s-a încetățenit; el a fost consolidat, și e puțin spus, cu mult peste orice așteptări de descoperirea manuscriselor de la Qumran. Sîntem

https://biblioteca-digitala.ro

pentru prima dată pe o poziție de pe care putem compara expectativa mesianică a sectei evreiești numită creștină cu o altă sectă evreiască, aflată deja pe scenă în vremea lui Isus.

Folosim aici în mod deliberat termenul «sectă». Prezentarea de către Josephus a fariseilor, saducheilor și esenienilor ca filosofii (*Ant.* 18, 1, 2) sau ca partide este oarecum înșelătoare (*hairesis: Bell.* 2, 8, 2). Structura fariseilor și saducheilor diferă de cea a esenienilor într-un aspect care are o importanță crucială. Primele două pot fi descrise în mod adecvat ca partide. Din punctul de vedere al opiniilor lor diferite ei au încercat să influențeze viața evreilor. Fariseii erau după cît se pare mai bine organizați și mai eficienți decît saducheii. Poate fi de asemeni adevărat că fariseii nu vedeau cu ochi buni șansele plebeilor și păcătoșilor de a avea parte de Lumea de apoi, dar nimic nu ne face să credem că apartenența la aceste partide era percepută ca avînd o semnificație teologică sau escatologică. Aceasta este, totuși, tocmai ceea ce se întîmpla cu esenienii. Ei nu au constituit un partid; ei formau Comunitatea Noii Alianțe. Prin inițiere și obediență, ei erau cei aleși. Aceasta este caracteristica importantă a comunității eseniene prin care se distinge ca o sectă, spre deosebire de partidele fariseilor și saducheilor.

Odată ce avem prezentă în minte această distincție, este clar pînă și pentru un cititor ocazional al Noului Testament că biserica timpurie trebuie descrisă ca o sectă în acest sens și nu ca un partid. Deja terminologia cu care creștinii se numeau pe ei înșiși («cei sfinți», «cei aleși», etc.) arată în această direcție, ca și practica botezului pentru scopuri de inițiere. Manualul de Disciplină (1 QS) conține două coloane cu regulamente minuțioase pentru «disciplina bisericii», și arată că nu era vorba de o disciplină menită unor scopuri educaționale. Pedeapsa este descrisă în termeni de «excludere din sînul Purității» (VI, 25 etc.), adică de la mesele în comun. Așa cum vom vedea mai tîrziu, mesele nu sînt alese în mod arbitrar ca punctul focal al sfințeniei sectei, ci constituiau anticiparea Banchetului mesianic, iar cine nu este demn de acel banchet este deci exclus de la echivalentul său în cadrul comunității...

Distincția între sectă și partid este de asemeni crucială pentru înțelegerea corectă a unei alte paralele izbitoare între manuscrise și Noul Testament. În secțiunea imnurilor din Manualul de Disciplină găsim cîteva cuvinte cu o rezonanță aproape paulină: «Cît despre mine, dacă greșesc, mila lui Dumnezeu (*hesed*) este salvarea mea în veci, iar dacă cad în nelegiuirea cărnii, judecata mea (*mishpat*) prin dreptatea lui Dumnezeu (*sedaqah*) va rămîne de-a pururi» (XI, 11 f.). Acesta este cu adevărat un concept de justificare prin dreptatea lui Dumnezeu, la care se face de obicei referință ca drept nucleul teologiei pauline. Faptul că el stă alături de stricta respectare a legalității proprie sectei de la Qumran nu face decît să adauge la semnificația acesteia, ceea ce nu diferă mult de modul în care Paul adaugă exortațiile sale etice la promovarea evangheliei salvării...

Conceptul de sectă pe care l-am subliniat pînă acum se potrivește foarte bine în cadrul promisiunii și împlinirii. Caracterul sectei este definit de promisiuni iar dreptul său la existență ia forma unei revendicări a împlinirii. Și totuși, există întotdeauna sentimentul a încă ceva ce are să vină. Secta este o anticipare. Ideea anticipării este corelația necesară pentru modelul promisiune-împlinire al escatologiei biblice. Materialul de la Qumran și Noul Testament trebuie comparate tocmai în termeni de anticipare, dacă sîntem interesați să percepem problematica în dimensiunile sale originale.

Într-un fragment din Grota I (Serek ha-edah, 1 QSa) avem o descriere a ceea ce trebuie să fie norma și procedura în prezența celor doi Mesia, cel regal și cel clerical (vezi eseul lui Kuhn despre *The Two Messiahs of Aharon and*

https://biblioteca-digitala.ro

Israel). La această descriere a Banchetului mesianic se adaugă fraza: «Iar ei vor urma aceste instrucțiuni oricînd se va pune masa, cînd se întîlnesc împreună zece». Prin aceasta, masa comunității eseniene (vezi 1 QS VI, 4—6) este definită ca o anticipare a Banchetului mesianic. În chiar actul său religios central secta se înțelege pe sine ca o anticipare a Lumii viitoare.

Ideea Banchetului mesianic este bine cunoscută din Evanghelii: «... vor veni mulți de la răsărit și de la apus, și vor sta la masă cu Avraam, Isaac și Iacov în Împărăția cerurilor» (Mt. 8 11), vezi Lc. 22, 30, «... să mîncați și să beți la masa Mea, în Împărăția Mea...», expresie care se întîlnește în contextul Cinei de Taină. Interesul teologic pe care Evangheliile îl demonstrează cînd relatează sentimentul de comuniune la mesele cu Isus și hrănirea mulțimilor trimite spre același concept, dar mai izbitor în contextul nostru este faptul că descrierea Cinei de Taină în toate edițiile — Marcu, Matei, Luca și Paul — are o puternică notă de anticipare: Isus nu va sta la masă pînă ce nu se va împlini în împărăția lui Dumnezeu, iar prin celebrarea mesei, Hristos este proclamat pînă la Înviere; rugăciunea *marana tha*, «Domnul nostru, vino!» ține de liturghia euharistiei.

Aplicarea categoriei anticipării are, totuși, ramificații cu mult mai drastice pentru studiul nostru. Am menționat deja în trecere cum distincția clară între viziunea creștină a unui Mesia care a venit și expectativa eseniană pentru cei doi Mesia care trebuie să vină pare să piardă din vedere accentul futuristic al creștinismului Noului Testament. Biserica incipientă nu trăia într-o retrospectivă nostalgică a zilelor glorioase în care trăise Isus. Una din caracteristicile izbitoare în «Epistole» și «Fapte» este tocmai rolul atît de redus pe care îl joacă cultul terestru. În lumina a ceea ce se întîmplase mai înainte și a ceea ce avea să se întîmple, era numai un preludiu, nu un climax. «Și chiar dacă am cunoscut pe Hristos în felul lumii, totuși acum nu-L mai cunoaștem în felul acesta» (2 Cor. 5,16). «Dar cetățenia noastră este în ceruri, de unde și așteptăm ca Mîntuitor pe Domnul Isus Hristos» (Fil. 3,20). Acesta este un viitor de speranță: «Căci în nădejdea aceasta am fost mîntuiți. Dar o nădejde care se vede, nu mai este nădejde» (Rom. 8,24). Există însă, totuși, ceva care face din această speranță mai mult decît simplă tînjire sau expectativă intensificată de speranța imediată de împlinire. Spiritul a fost revărsat ca un zălog al viitoarei perfecțiuni (2 Cor. 1,22, 5,5; Efes. 1,14), Spiritul cu puterea-i ultimă și transformatoare (Rom. 8,23). Este ceea ce dă bisericii incipiente bucuria și îi hrănește expectativa. Spiritul este anticiparea care constituie puntea între tensiunile dintre cele două timpuri: sîntem mîntuiți — vom fi mîntuiți.

Pînă acum ne-am ales exemplele din Epistolele lui Paul dar această atitudine futuristică nu se mărginește, desigur, numai la Paul, și nici nu trebuie înțeleasă ca o defensivă imaginată de Paul pentru a-și depăși complexul de inferioritate față de ceilalți apostoli care fuseseră discipolii lui Isus de la început. Studiile moderne ale Noului Testament ne fac să înclinăm a-l vedea chiar pe Isus însuși în această lumină a unor expectative viitoare. Dezbaterea aprinsă dacă Isus a pretins întradevăr să fie Mesia sau nu, a fost, prin influența lui Weiss și Schweitzer, eliberată de o falsă alternativă. Întrebarea care se pune nu este dacă Isus voia să fie un învățător, rabin, întru adîncirea introspecției religioase și a calității morale a vieții sau dacă se credea pe sine drept Mesia, fiul lui Dumnezeu. Aceste alternative reale se încadrează acum complet în cadrul promisiunii și împlinirii: el a fost Mesia sau numai predecesorul său, profetul care a venit să anunțe apropierea Împărăției? Tocmai în lumina acestei alternative ideile mesianice din textele de la Qumran devin paralele semnificative.

Învățătorul Dreptății pare a fi fost întemeietorul sectei de la Qumran. El era cu siguranță mai mult decît un «învățător», el era acela care primise autoritatea

https://biblioteca-digitala.ro

de a revela «ultima fază a sfîrşitului care nu a fost dezvăluită nici profetului Habacuc însuşi» (1 QpHab VII, 1 f.). Publicarea cîtorva fragmente din Grota IV au făcut clar acum că acest Învăţător, numit «Tălmăcitorul Legii» în Documentul de la Damasc (VI, 7; VII, 18), poate fi identificat cu acel Mesia clerical care are să se ridice la sfîrşitul zilelor. Fără legătura cu această teză, caracterul mesianic al comunităţii de la Qumran este evident. Membrii ei sînt aceia care trebuie să îi primească pe cei doi Mesia şi pe Profetul mesianic. Într-unul din imnuri (1 QH III, gf.) putem găsi chiar o descriere mai amănunţită a relaţiei între comunitate şi un Mesia: «Căci prin chinuri de moarte ea aduce pe lume un copil bărbat, iar prin dureri grozave iese din pîntecele celei care e grea un Sfetnic Minunat cu a sa putere». Femeia în dureri pare să fie comunitatea însăşi, care prin suferinţă dă naştere lui Mesia, aşa cum femeia din Rev. 12 este simbolul bisericii.

Vedem deci că, deşi cei doi Mesia sînt încă aşteptaţi, secta de la Qumran trebuie calificată drept o comunitate mesianică într-un sens cu mult mai specific decît ne putem referi la iudaism în general ca mesianic. Evenimentele mesianice au început să se desfăşoare într-un mod anticipativ; comunitatea este o manifestare a Noii Alianţe a Lumii viitoare. Învăţătorul Dreptăţii nu a fost şi nu este, dar se va întoarce ca Mesia.

Atunci cînd ne întoarcem la relatările evanghelice cu acest mesianism în minte, alternativa între Isus ca Învăţătorul şi Profetul mesianic sau ca Mesia în persoană devine mai intrigantă. În acelaşi timp, primim o confirmare indirectă cu privire la faptul că o astfel de alternativă este naturală în contextul său istoric. Este un fapt bine cunoscut că nu există nici un exemplu în Evanghelia după Marcu, unde Isus îşi atribuie titlul de «Hristos» (traducerea greacă a ebraicului «Mesia» amîndouă însemnînd «cel uns»), şi că această Evanghelie conţine cuvîntul numai de şapte-opt ori. În celelalte Evanghelii folosirea titlului se extinde, dar reţinerea de la folosirea cuvîntului «Hristos» în Evanghelii contrastează totuşi cu frecvenţa acestuia în «Epistole» şi «Fapte». Diferenţa dintre Luca şi «Fapte» este cu atît mai semnificativă avînd în vedere că unul şi acelaşi autor are, după cît se pare, o viziune care îl obligă să păstreze această diferenţă.

Pe de altă parte, termenul folosit de Isus — şi numai de el — este «Fiul Omului» (şi în consecinţă acest termen nu se întîlneşte altundeva în Noul Testament, cu excepţia a trei cazuri care au caracterul unei aluzii la Cartea lui Daniel: «Fapte» 7,56; Rev. 1,13; 14,14). Nu putem trata aici asupra discuţiei despre Fiul Omului. Interpretarea populară este aceea că Isus evita titlul de «Mesia» pentru că implica ideea unei conduceri terestre, un rege-războinic care ar ajuta evreilor să scuture jugul umilitor al ocupaţiei romane.

Chiar şi fără textele de la Qumran cunoşteam îndeajuns mesianismul evreiesc din vremea lui Isus pentru a şti că diferenţa dintre Isus şi expectativele evreilor cu greu ar putea fi aceea dintre spiritual şi lumesc. Pare mai plauzibil că această schimbare în terminologie are de-a face cu mesianismul anticipării. Chiar în Evanghelii se vorbeşte de Fiul Omului cu referire la viitor. Titlul are, de asemeni, un caracter enigmatic prin aceea că ar putea de fapt să însemne numai «om» într-un sens foarte general, iar folosit de persoana care vorbeşte ar putea însemna «eu». Era deci un termen potrivit pentru a fi folosit într-un stadiu de anticipare, o anticipare care era în acelaşi timp primul act al evenimentelor mesianice.

Emfaza futuristică a Noului Testament şi-a găsit una din expresiile sale în ceea ce în mod general numim «a doua Pogorîre», *Parousia*. Acest concept apare straniu în intensitatea sa apocaliptică şi mitologică şi a creat multă confuzie în teologia creştină şi istoria bisericii. Dar motivul acestei ciudăţenii ar putea fi acela că «prima Pogorîre», păstorirea terestră a lui Isus, a devenit o «pogorîre» în exces.

https://biblioteca-digitala.ro

Caracterul ei de anticipare, de deschidere, a fost uitat și acoperit, îndeosebi datorită influenței unor filosofii cărora ideea de anticipare le era prea străină ca să fie considerată îndeajuns de semnificativă.

Evreii și creștinii, esenienii și fariseii, toți aveau cunoștință de Pogorîre, de Naștere și de sfîrșitul lumii, Parousia. Dar pentru sectele mesianice, precum creștinii și esenienii, Parousia începuse să se desfășoare pe scena istoriei; elementul futuristic este mai degrabă intensificat decît slăbit prin aceasta. Într-unul din discursurile din «Fapte» găsim o expresie cu rezonanța unui tip foarte original de mesianism — sau cristologie. Citim cuvintele lui Petru către evrei: «Pocăiți-va dar, și întoarceți-vă la Dumnezeu, pentru ca să vi se șteargă păcatele, ca să vină de la Domnul vremile de înviorare, și să trimeată pe Cel ce a fost rînduit mai dinainte pentru voi: pe Isus Hristos, pe care cerul trebuie să-L primească, pînă la vremile așezării din nou a tuturor lucrurilor: despre aceste vremi a vorbit Dumnezeu prin gura tuturor sfinților Săi prooroci din vechime» (3,19—21). Aici Isus este identificat ca Mesia (ori ar trebui să spunem că Mesia este identificat ca Isus?). El este Mesia care trebuie să vină la vremea acelei Parousia. Dar nu există nici o îndoială că el este considerat a fi fost Mesia însuși în toate privințele la vremea primei sale pogorîri. El este Prințul vieții, ucis de către acei evrei (v. 15) care sînt acum invitați să folosească mai bine cea de-a doua lor șansă.

Aici întîlnim o diferență clară între Qumran și Noul Testament, o diferență care rămîne în cadrul promisiunii și împlinirii și ar putea fi descrisă ca o diferență în gradul de anticipare. În timp ce textele de la Qumran identifică pe Învățătorul Dreptății ca pe Mesia ce va să vină (ca și «Faptele» 3,20—21), nu pare să se facă nici o încercare de a spune că Învățătorul este sau a fost Mesia. Aceasta poate părea o diferență foarte mică, dar chiar dacă am găsi o asemenea afirmație la Qumran, motivul pentru aplicarea creștină a terminologiei mesianice complete lui Isus — chiar în măsura în care Isus Hristos devine numai un nume în cadrul bisericii de limbă greacă —, motivul este unul specific, ce clarifică ceea ce numim un grad diferit de anticipare.

Învățătorul Dreptății era așteptat să se ridice ca Mesia clerical împreună cu Unsul lui Israel. Acesta era un eveniment viitor. Dar revendicarea creștină era mai puternică. Isus, *Mesia designatus*, s-a ridicat. Un nou și mare pas fusese făcut către consumarea mesianică ultimă; biserica creștină mergea cu un pas înaintea esenienilor.

Vom sublinia că și reînvierea lui Isus trebuie văzută ca o anticipare. Pentru omul modern — credincios sau nu — reînvierea este un miracol extrem. Sîntem paralizați de către fenomenul în sine. Dar toți evreii — în afara saducheilor în acest caz — erau obișnuiți să aștepte reînvierea ca unul din aspectele sfîrșitului lumii. Fenomenul ca atare nu îi descumpănea. Pentru ei, mesajul cu privire la reînvierea lui Isus — dacă acceptau martorul ca demn de încredere — însemna că evenimentele glorioasei lumi viitoare începuseră într-adevăr să se desfășoare. Isus se ridicase ca «cel întîi născut dintre cei morți» (Col. 1,18). Reînvierea începuse...

Acum este timpul să facem o pauză și să întrebăm ce am realizat în acest studiu comparativ al celor două secte. Am încercat să luăm în serios aspectul de «episod» pe care îl accentuase Edmund Wilson. Am încercat să dezgropăm modelul de gîndire în cadrul căruia totul s-a întîmplat într-adevăr ca un episod pe scena istoriei palestiniene. Am aplicat categorii care nu au fost alese în mod arbitrar în scopuri apologetice sau biografice moderne. Am încercat să înțelegem problemele așa cum apăreau ele celor implicați ca și contemporanilor lor. Și am văzut că și acolo, chiar, unde revendicările și doctrinele difereau, aceasta nu era

https://biblioteca-digitala.ro

o diferență în idei sau în structura de gîndire, dar că existau în anumite puncte diferite grade de împlinire, diferite revendicări cu privire la măsura în care sfîrşitul era prezent ca anticipare de grație şi bucurie a marelui eveniment încă aşteptat să vină de către creştini şi esenieni laolaltă.

Nu s-a spus nimic despre ceea ce Ioan Botezătorul, Isus şi biserica au putut împrumuta de la esenieni. Este semnificativ faptul că o asemenea întrebare nu s-a impus atîta timp cît ne-am menținut în modelul de gîndire al acestora. Ceea ce nu înseamnă, totuşi, că abordarea noastră a dovedit aceste întrebări ca fiind nerelevante. Trebuie să ştim numai că sînt întrebări care ar fi părut stranii şi nerelevante celor direct interesați. Cu toate acestea, întrebările trebuie puse — din motive istorice. Datorită curiozității noastre umane vrem să ştim... Dar este greu de văzut cum ar fi putut depinde autoritatea creştinătății de «originalitatea» sa, adică de un aspect care era nerelevant la vremea la care «creştinătatea» se năştea din matricea iudaismului, nu ca un sistem de gîndire ci ca o biserică, o comunitate. Se poate spera că astăzi creştinătatea este destul de sănătoasă din punct de vedere spiritual şi intelectual ca să accepte iarăşi condițiile propriei naşteri.

Este adevărat că manuscrisele vin să adauge la cunoaşterea cadrului din care a evoluat creştinătatea, dar ele adaugă atît de mult, încît ajungem la un punct în care semnificația similitudinilor salvează în mod definitiv creştinătatea de la falsele pretenții de originalitate în sensul popular şi ne duc înapoi la o nouă percepție a adevăratelor sale temelii în persoana şi evenimentele legate de al său Mesia.

Numai în acest sens se poate spune că diferența dintre cele două secte este una de mesianism/cristologie, sau că Isus este acela care face diferența. Rădăcinile, profețiile, conceptele erau aceleaşi. Dar s-au întîmplat lucruri diferite. Isus nu a venit cu o nouă doctrină despre dragoste pentru păcătoşi, dar cînd a sosit el, a fost primit de păcătoşi şi respins de cei drepți. Aceste episoade au creat o nouă doctrină şi un nou climat între oameni, odată ce episoadele au fost transformate în acte autoritative şi sancțiuni din partea lui Dumnezeu, adică odată ce a fost aclamat ca Mesia ridicat şi întronat. Învățătorul Dreptății a suferit persecuții şi nedreptăți, iar comunitatea împărtăşea o doctrină înălțătoare cu privire la membrii Consiliului său considerîndu-i aleşi să ispăşească pentru popor (1 QS VIII, 6). Dar în lumina Învierii, moartea lui Isus a fost transformată într-o suferință ispăşitoare cu o semnificație ultimă şi cosmică. A fost deci gradul mai mare de anticipare, adică o diferență relativă, acela care istoriceşte a conferit bisericii Magna Charta spre a aplica iertarea cerească acum şi aici, pentru cei care îl acceptaseră pe al său Mesia. Şi, în sfîrşit, acest grad mai mare de anticipare este cel care a dat bisericii posibilitatea de a se răspîndi printre gentili. Aceasta nu era o «idee» nouă, un universalism cu o structură modernă. Aparținea expectativelor escatologice ale evreilor: cînd Mesia avea să îşi restabilească națiunea, atunci gentilii aveau să vină şi să se roage împreună cu evreii în Sion. Odată mai mult, învierea lui Isus este aceea care conferă destulă anticipare pentru a garanta bisericii trecerea dincolo de acele limite amintite de înseşi cuvintele Domnului care, ca *Mesia designatus*, a spus: «Nu vă duceți la păgîni». Diferența relativă în anticipare a dus la ceea ce nouă ne apare ca o diferență absolută în idei.

În româneşte de ALEXANDER AVRAHAM

The Scrolls and the New Testament, edited by Krister Stendahl, Harper & Brothers Publishers, New York, 1957.

https://biblioteca-digitala.ro

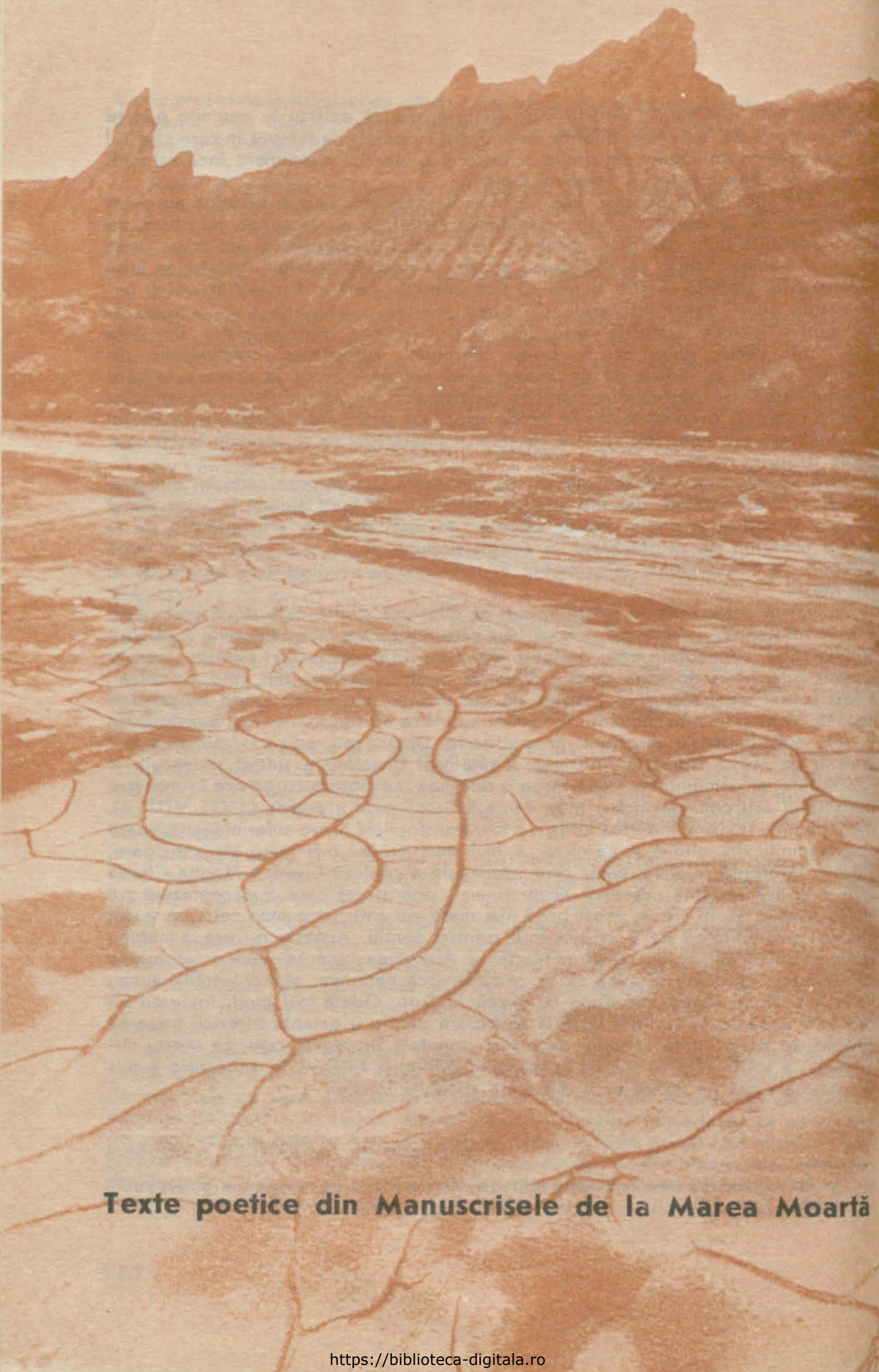

Texte poetice din Manuscrisele de la Marea Moartă

https://biblioteca-digitala.ro

Din manuscrisele descoperite în grotele de la Qumran fac parte mai multe suluri, însumînd 25 de imnuri religioase, dispuse în 18 coloane. Majoritatea lor începe cu invocația «Mulțumescu-ți, Ție, Doamne». Datorită acestei invocații și a unor similitudini cu psalmii biblici, ele au căpătat denumirea de «psalmi de mulțumire». Publicarea lor a început prin anii 1954—1955, datorită prof. E.L. Sukenik în volumul *The Dead Sea Scrolls of the Hebrew University*.

Cunoscutul arheolog Yigael Yadin caracteriza astfel aspectul general al acestor psalmi:

«Aparenta asemănare dintre Psalmii de mulțumire și Cartea psalmilor se datorește unor similitudini exterioare de stil și expresie. Natura conținutului îi diferențiază complet. Psalmii de mulțumire sînt o creație literară religioasă individuală compusă de conducătorul sau de unul din conducătorii sectei, în care el a îmbinat elemente de principii ale crezului său cu detalii autobiografice».

Conform prof. G. Vermes, *«Harul și cunoașterea constituie fundamentul spiritual al sectei... Chiar și respectarea Regulilor Comunității apare ca o consecință a harului divin. Membrii Comunității rămîn de două ori datori lui Dumnezeu pentru mîntuirea lor: odată pentru cunoașterea și a doua oară pentru ajutorul divin, care-i permite omului, născut cu înclinația spre rău, să adere mereu și cu credință la adevăr și dreptate... Cunoașterea, emanînd de la Dumnezeul cunoașterii, prin intermediul adevărului și luminii, conduce omul pe Calea pe care trebuie s-o urmeze, dezvăluindu-i tainele divine privind omenirea.»*

Cînd se referă la Psalmii de mulțumire, prof. G. Vermes insistă mai mult asupra mîntuirii, ca efect al harului divin:

«Cele două teme fundamentale care străbat întreaga culegere sînt: mîntuirea și cunoașterea. Fiecare membru al sectei îi mulțumește permanent lui Dumnezeu că dintre toți păcătoșii el a fost cel mîntuit. Și că lui i s-a dat putința pătrunderii tainelor divine, lui, cel creat din țărînă, dar pe care Creatorul l-a ales ca să-i primească binefacerile, de care el nu se simte demn. De aceea se referă neîncetat la propria-i slăbiciune și la dependența față de Dumnezeu.»

«Unele din imnuri exprimă astfel gîndurile și sentimentele comune tutuor membrilor sectei. Altele se referă la experiențele unui învățător părăsit de prietenii săi și persecutat de dușmani. Unii cercetători îi atribuie Învățătorului Dreptății (conducătorul sectei) paternitatea psalmilor. Deși ipoteza nu-i exclusă, o concluzie sigură nu se poate trage.»

Dincolo de mîntuire și de un liber consimțit respect al Legii, o aspirație comună îi unea pe credincioși: așteptarea Messiei. Toate năzuințele lor tindeau spre această împlinire:

«Acești religioși schismatici părăsiseră iudaismul timpului lor, pe care îl considerau putred și corupt, și se dedicaseră unei respectări absolute și unei speciale interpretări a Legii lui Moise, cît și căutării perfecțiunii. Ei se considerau adevăratul Israel, Templul aleșilor lui Dumnezeu. Revelația întregului adevăr fusese acordată Învățătorului lor în chip irevocabil și definitiv, iar ei înșiși alcătuiau minoritatea aleasă de Dumnezeu pentru a moșteni Alianța, Făgăduința și Ultima Mîntuire. Ei se considerau nu doar cei din urmă credincioși ci și ultimii adevărați aleși ai lui Dumnezeu. Ei credeau că în timpul vieții lor vor lua parte la marea bătălie dintre Lumină și Întuneric, și că vor împărtăși cu Messia roadele biruinței Sale».

Tocmai datorită credinței membrilor sectei de la Qumran că vor fi martorii venirii lui Messia, o anume intensitate emoțională răzbate din acei psalmi care vestesc venirea Celui care «va face să triumfe pentru vecie bunătatea și adevărul».

Am selectat fragmente din doi dintre acești psalmi, datorită mai ales unor evi-

◀ La Marea Moartă

https://biblioteca-digitala.ro

dente calităţi poetice şi simbolismului lor, care îi apropie de începuturile poeziei moderne.

Termenul de Bărbat (din Psalmul 4) era acordat de membrii sectei profetului care-l vesteşte pe Messia sau Messiei însuşi.

Pentru mai buna înţelegere a Psalmului 14, trebuie reamintită recluziunea sectei de la Qumran în pustiu, înconjurată de ostilitatea propriilor conaţionali cît şi a ocupanţilor hellenizanţi sau romani.

Membrii sectei se denumesc pe sine Copacii Vieţii iar pe duşmanii lor îi numesc Copacii Apei. De ce ai apei? Poate fiindcă apa este un simbol al opulenţei într-un teritoriu arid, iar ei şi-au impus un trai precar şi egalitar.

Din «Fragmente liturgice»am optat pentru viziunea escatalogică a triumfului binelui asupra răului, dar mai ales pentru interogările finale, care sună atît de actual în zilele noastre.

DIN «PSALMII DE MULŢUMIRE»

4(III)

Îmi preschimbară viaţa-ntr-o corabie
ajunsă-n fundul mării,
într-o cetate-mprejmuită de duşmani...
Şi sînt asemenea femeii-n aşteptarea primului născut,
cînd năpădită e de chinurile facerii,
ce răbufnesc în vatra zămislirii,
căci aşa se nasc copiii toţi: în chinurile morţii.

În chinurile facerii e cea ce poartă-n ea Bărbatul
Şi-n chinurile morţii
Bărbatul se va naşte.
Şi-n chinurile iadului, ce fi-vor şi-ale facerii,
va slobozi din vatra zămislirii
pe-acel puternic şi miraculos Sfătuitor.
Şi astfel fi-va zămislit el printre chinuri.

Odată cu ivirea-i, toate chinurile facerii
se vor grăbi să răbufnească,
îngrozind pe cele-n aşteptarea unui nou născut.
Şi astfel dimpreună cu ivirea-i,
năvăli-vor chinurile-n orice vatră-a zămislirii...

14(VIII)

Mulţumescu-ţi, Ţie, Doamne,
că m-ai dus l-acest Izvor,
ţîşnit dintr-un pămînt uscat,

https://biblioteca-digitala.ro

izvor udînd țărîna însetată,
îmbelşugînd cu ape o grădină,
în care ai sădit — spre slava Ta —
chiar lîngă Tainicul Izvor,
şi ulmi şi pini şi chiparoşi.
— Copacii Vieții —
tăinuiți cu sila de Copacii Apei.

Din Copacii Vieții răsărit-a un Lăstar
— Nepieritoarea Plantă —
Dar înaintea acestei răsăriri,
Copacii Vieții prins-au rădăcini;
şi ele-ajuns-au pînă la Izvor,
ca Planta cea Nepieritoare
să se-ntindă peste-acele
Ape Vii,
şi la rîndu-i să devină
Izvor Nepieritor de binefaceri.
Şi toate fiarele pădurii
se hrănesc cu înfrunzitele ei ramuri.
Şi călătorii trec peste tulpina-i,
şi păsările cuib îşi fac
în crengile-i bogate.

«FRAGMENTE LITURGICE»

Şi-acesta va fi Semnul pentru voi,
căci va veni cînd uşa zămislirii
a tot ce-i rău se va fi-nchis.
Fugi-va silnicia
din fața ochilor dreptății,
cum fuge-adînca beznă
din fața revărsării de lumină.
Precum dispare fumul fără urmă
aşa pieri-va pe vecie răul.
Asemeni soarelui se va-nălța dreptatea.
Se va statornici pămînul.
Vor dispare pentru totdeauna
slujitorii tainelor păcatului.
Cunoaşterea va umple lumea
şi nebunia va pieri pe veci.

Se va-mplini atunci Cuvîntul
şi proorocirea se va-adeveri.
Şi-aşa veți şti că niciodată
nu va fi luat Cuvîntul înapoi.
Nu oare orice neam urăşte nedreptatea?
Şi totuşi fiecare-o săvîrşeşte.
Noroadele nu-şi strigă-n gura mare adevărul?
Dar unde-s buzele şi limba să-l păstreze?
Şi care neam se-arată dornic

https://biblioteca-digitala.ro

să fie asuprit de altul mai puternic?
Cui i-ar plăcea să fie tîlhărit?
Şi ce popor nu şi-a-asuprit vecinul?
Şi care-i neamul ce nu l-a jefuit pe-un altul?

Copacii Apei se-nălţară, întrecînd-o,
căci tot sporesc, din clipa răsădirii, -n înălţime,
în schimb nu şi-au putut întinde rădăcina
pînă la Izvor.
Tăinuiţi se ţin Copacii
din care-a răsărit
Lăstarul sfînt al Plantei Adevărului,
dar taina lui pecetluită
necunoscută a rămas şi fără preţuire.

Tu, Doamne, te-ai ascuns în rodul ei,
cu-ntreaga taină a vitejilor heruvi
şi-a duhurilor sfinte,
şi cu strălucirea unor focuri rotitoare.
Nici-un străin nu poate-ajunge
la Izvorul Vieţii,
ca să bea din Apa Sfîntă
dimpreună cu Copacii Veşnici,
nici să poarte rod,
asemenea Cereştii Plante.
El n-a-nţeles nimic din ce-a văzut,
şi de-a zărit Izvorul Vieţii,
nu s-a-ncrezut în el,
şi ridicat-a mîna împotriva
Nepieritoarei Flori...

Prezentare şi traducere, din ebraică, de OTTO STARCK

Calendarul de la Ghezer (secolul X î.e.n.) săpat pe o tăbliţă din piatră; a fost descoperit la 30 km. de Ierusalim, iar repertoriul muncilor agricole pe care-l cuprinde, deşi datînd de pe vremea Regelui Solomon, este valabil şi astăzi

https://biblioteca-digitala.ro

INCITAȚIA TEXTELOR FUNDAMENTALE

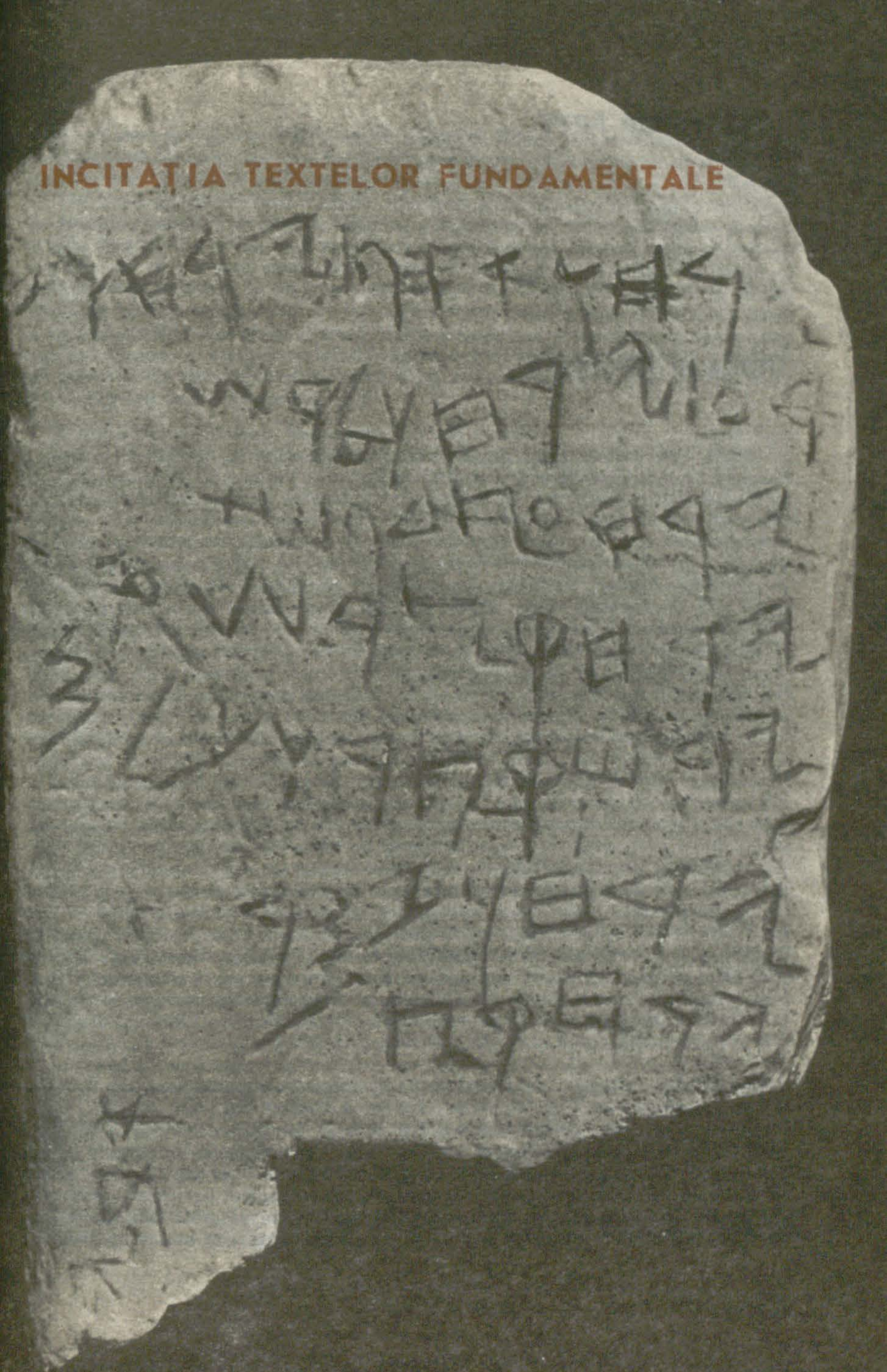

https://biblioteca-digitala.ro

Biblia și literatura

Biblia este o carte prea amplă și prea disparată, și mulți dintre cei care au încercat să o citească de la un capăt la celălalt s-au împotmolit repede, îndeobște pe la jumătatea *Leviticului*. Una din cauzele acestei stări de fapt este că *Biblia* seamănă mai degrabă cu o bibliotecă de dimensiuni reduse decît cu o carte; aproape s-ar putea spune că sîntem înclinați să o considerăm carte doar pe motiv că este cuprinsă, din comoditate, între aceleași coperte. În fapt, semnificația inițială a cuvîntului «Biblie», din forma grecească de plural *ta biblia*, este cea de «cărți mici». (cf. I *Macabei* 1,56). Așadar, poate că nu există o entitate denumită «Biblie» și ceea ce desemnăm prin acest termen nu este altceva decît un talmeș-balmeș confuz și incoerent de texte prost rînduite. Și totuși, toate aceste lucruri, chiar adevărate fiind, nu au însemnătate. Ceea ce contează e că, prin tradiție, *Biblia* a fost citită ca o unitate și a influențat imaginația Occidentului ca o unitate. Ea există fie și pentru faptul că a fost silită să existe. Dar, oricare vor fi fost motivațiile exterioare, trebuie să fi avut unele fundamentări de ordin interior pentru o existență obligatorie. Cei care reușesc să citească *Biblia* de la început la sfîrșit vor descoperi că ea are, cel puțin, un început și un sfîrșit și cîteva urme ale unei structuri de ansamblu. Începe acolo unde își are obîrșia timpul, anume la facerea lumii; se termină acolo unde se isprăvește timpul, anume la apocalipsă, și, între cele două momente extreme, ea trece în revistă istoria oamenilor — sau aspecte ale acestei istorii care o interesează — sub numele simbolice de Adam și Israel. Se găsește în ea și un corpus de imagini concrete — oraș, munte, rîu, grădină, copac, untdelemn, izvor, pîine, vin, soție, oi și multe altele — care revin atît de frecvent, încît indică limpede un anume tip de principiu unificator. Pentru un critic, acest principiu unificator ar trebui să privească mai degrabă forma decît sensul; sau, mai exact, nici o carte nu poate avea un sens coerent fără să aibă o anumită coerență în formă. Iată de ce, în prelegerile mele, m-am străduit să prezint o structură unificată a narațiunii și a imagisticii din *Biblie*, și acest fapt reprezintă punctul nodal al lucrării de față. [...]

Nu e lucru nelegitim să abordezi *Biblia* dintr-un punct de vedere beletristic: nici o carte n-ar fi putut avea o influență literară atît de specifică fără să fi avut, în ea însăși, calități literare. Dar este la fel de evident că *Biblia* este «mai mult» decît o operă literară, oricare ar fi semnificația lui «mai mult» — nu am impresia că o metaforă cantitativă ar avea aici cea mai mică utilitate. Am afirmat că voiam să mă lepăd de canoanele esteticii convenționale; «Unitatea» este unul din aceste canoane, și este impresionant să vezi în ce măsură *Biblia* rămîne indiferentă față de conceptul de unitate și, în același timp, cîtă unitate posedă. La

https://biblioteca-digitala.ro

urma urmelor, aşa cum ar trebui să ne aşteptăm, *Biblia* scapă oricărui criteriu de hermeneutică literară. Cum spunea Kierkegaard, un apostol nu este un geniu. Experienţa mea în materie de literatură profană mi-a demonstrat că principiile formale ale literaturii au fost închise în chiar interiorul ei, la fel cum principiile de formă ale muzicii, încarnate în sonată, fugă sau rondou, nu au statut existenţial propriu în afara muzicii. Dar iată o carte care are o influenţă mereu fecundă asupra literaturii engleze, de la scriitorii anglo-saxoni pînă la poeţii contemporani mai tineri ca mine, şi, totuşi, nimeni nu va spune că *Biblia* «este» o operă literară. Chiar Blake, care, mai mult ca oricare altul dintre contemporanii epocii sale, a cutezat să pună semnul identităţii între religie şi creativitatea umană, nu a desemnat-o de o asemenea manieră. El spunea: «Vechiul şi Noul Testament sînt Marele Cod al Artei», o formulă pe care am întrebuinţat-o drept titlu după ce am meditat vreme de mai mulţi ani la ceea ce voia să exprime. [...]

Erudiţia biblică a avut dintotdeauna două orientări — critică şi tradiţională —, măcar că, adesea, au interferat una cu cealaltă. Demersul critic stabileşte textul şi studiază fondul său istoric şi cultural; demersul tradiţional îl interpretează în conformitate cu consensul autorităţilor teologice şi ecleziastice privind ceea ce ar trebui să reprezinte sensul. Erudiţia biblică critică, cel puţin cea despre care am eu cunoştinţă, nu mi-a adus dovezile de care aveam nevoie. Hermeneutica analitică şi istorică, deşi a dominat critica biblică de mai bine de un secol, mi-a fost oarecum de puţin folos. În nici o privinţă ea nu aruncă vreo rază de lumină asupra acestei probleme: cum şi de ce trebuie un poet să citească *Biblia?* Am emis în altă parte ideea că erudiţia în materie de text n-a dezvoltat niciodată cu adevărat critica «înaltă» care a făcut atîta zgomot în veacul al XIX-lea. În loc să se ridice deasupra criticii «joase», anume cea a studiului de text, ea s-a afundat în bună parte într-o critică încă şi mai joasă, de subsol, în care dezintegrarea textului a devenit un scop în sine. Rezultatul: descoperirile sale esenţiale s-au făcut prea curînd şi au fost urmate de nu puţine reluări şi repetiţii. [...]

Odată ce ne-am dat seama că intenţia primă a *Bibliei* nu este de ordin literar, am putea considera surprinzător faptul că abundă în figuri ale discursului, în formele lor convenţionale sau retorice. Această constatare devine mai puţin uimitoare cînd luăm aminte că o mare parte a *Bibliei* este contemporană unei faze metaforice a limbajului, în care numeroase aspecte ale semnificaţiei verbale nu pot fi transmise decît prin mijloace metaforice şi poetice. Există în *Vechiul Testament* ample pasaje scrise în versuri, dar, în rest, proza sa, cu frecvente inserţii de versuri, demonstrează o marcată afinitate pentru discursul asociativ şi figurat al poeziei. Peste tot în textul ebraic regăsim calambururi şi etimologii populare; fireşte, ele sînt intraductibile, dar tălmăcirile trebuie să ţină cont de ele, fie şi măcar în *marginalia.* Ebraica asimilează cuvinte străine, uneori constrîngîndu-le în tiparele sale. Babel, care semnifică «poarta lui Dumnezeu», este asociat cu un cuvînt ebraic ce înseamnă «confuzie, harababură»; povestea descoperirii lui Moise face ca numele său, care are un aspect egiptean, să vină de la un cuvînt ebraic cu sensul de «scos, tras». Şi aşa mai departe. *Noul Testament* continuă să urmeze aceleaşi scheme. În *Matei* 16,18 găsim celebra frază: «Tu eşti Petru şi pe acestă piatră *(petra)* voi zidi biserica mea», joc de cuvinte în greceşte care, printr-un curios hazard — dacă este doar atît, funcţionează şi în aramaică, limbă pe care foarte probabil că a vorbit-o Isus. Trebuie iarăşi să fie vorba despre un calambur în aramaică atunci cînd Ioan Botezătorul zice (*Matei* 3,7) că «Dumnezeu poate şi din pietrele (*'ebhanim*) acestea să ridice fii (banin) lui Avraam (*Abraham*)». Aceasta coincide de asemeni cu un joc de cuvinte în greacă, dar care ne scoate din contextul

https://biblioteca-digitala.ro

biblic: în mitul hesiodic al potopului, supraviețuitorii prăpădului, Deucalion și Pyrrha, au primit poruncă să arunce pietre (*laas*) în spatele lor; o fac și din ele se nasc oameni (*laos* = neam, populație). Întrucît folosim uneori expresia «cuvîntul Evangheliei» pentru a desemna chintesența limbajului descriptiv sau un fapt veridic, este interesant de observat că, dintre toate figurile discursului, hiperbola sau exagerarea voită este cea care se îndepărtează cel mai evident de reprezentarea faptelor. De asemeni, există cîteva hiperbole de o violență uimitoare în predicile lui Isus, precum atunci cînd vorbește despre cămile care sînt înghițite sau trec prin urechea acului, sau despre oameni avînd o «bîrnă» în ochi. Remarcăm că *Biblia* abundă în metafore explicite de tipul «A este B». Aceste metafore sînt profund ilogice, dacă nu cumva antilogice: ele afirmă că două lucruri sînt același lucru rămînînd totuși două lucruri diferite, ceea ce este absurd. Totuși, citim în *Geneză* 49: «Isahar <este> asin voinic». «Neftali <este> cerboaică slobodă». «Iosif <este> ramură de pom roditor». Ne spunem: ei bine, dar sînt *tocmai* metafore sau podoabe de vorbire; putem chiar să le considerăm cu ușurare ca aparținînd unui pasaj «pur și simplu poetic», pe care nu avem a-l lua prea în serios. Mai mult, putem să extindem acest uz poetic al metaforei pentru a face să înglobeze, bunăoară, pasajul în care Isus îl numește pe Irod Agrippa «această vulpe» (*Luca* 13, 32). Dar observăm că Isus emite un anume număr de aserțiuni metaforice despre el însuși: «Eu sînt ușa», «Eu sînt via, voi curpenii». «Eu sînt pîinea vieții», «Eu sînt calea, adevărul și viața». Pînă la ce punct trebuie să le luăm «în serios»? Isus pare a le concepe cu toată seriozitatea. E adevărat că aceste metafore cu privire la «Eu» aparțin unei clase diferite de cea a metaforelor din *Geneză* (49), totuși rămîn metafore. Este limpede că trebuie să luăm în considerare posibilitatea ca metafora să nu fie o podoabă accidentală a *Bibliei*, ci unul din modurile sale dominante de gîndire. [...]

Evenimentele descrise de *Biblie* sînt ceea ce anumiți cercetători numesc «evenimente de limbaj», care ne sînt transmise numai prin mijlocirea cuvintelor; și aceste cuvinte, ele însele, au autoritate, iară nu evenimentele pe care le înfățișează. *Biblia* vrea să spună literalmente numai ceea ce spune, dar nu o poate face fără ca, în prealabil, să se refere la o corespondență între ceea ce spune și un anume lucru aflat în afara a ceea ce spune. Cînd Isus afirmă (*Ioan* 10,9): «Eu sînt ușa», această propoziție semnifică literal ceea ce spune, dar nu putem observa nici o ușă în exteriorul versetului lui Ioan. Și cînd cartea lui Iona spune că Domnul a trimis un pește uriaș care să-l înghită pe Iona, nu există în referentul exterior cărții, nici nu pește care să intervină în istorisire. Aproape am putea spune că existența lui Dumnezeu este o inferență a existenței *Bibliei:* la *început* era Cuvîntul [...]

Semnificația metaforică, în sensul în care întrebuințez acest cuvînt, la fel ca și mitul, are din punctul meu de vedere un sens prim și unul derivat, sensul prim fiind atît de amplu că este de-a dreptul o tautologie. Toate structurile verbale au un aspect centripet și unul centrifug, și putem defini aspectul centripet drept aspectul lor literar. În această ordine de idei, toate structurile verbale, oricare ar fi ele, au un aspect literar, chiar dacă, în mod normal, nu vorbim de literatură decît în absența unei scheme referențiale descriptive continue. Semnificația primă și literală a *Bibliei* este, deci, semnificația sa centripetă sau poetică. Dar cînd sîntem pe cale să citim *Biblia* așa cum facem cu poezia, numai atunci putem lua în serios termenul «literal», acceptînd fără comentarii fiecare dintre cuvintele care ne apar în fața ochilor. Această semnificație primă, care se naște pur și simplu din in-

https://biblioteca-digitala.ro

terconexiunea cuvintelor, este semnificația metaforică. Există diferite înțelesuri secundare, provenind din perspectiva centrifugă, ce pot lua forma de concepte, predici, fraze sau de secvență de evenimente istorice ori biografice și care sînt mereu subordonate semnificației metaforice. Îmi imaginez ce vrea să spună Apostolul Pavel (*Romani* 12,6) prin «să profețim după măsura credinței» — anume că trebuie să păstrăm în cuget acest sens centralizator —, deși eu aplic acest principiu mai degrabă criticii decît credinței.

Cît privește alte cărți, putem afirma: fie fac o continuă referire la o semnificație externă, care determină contextul ce-l pot avea, al adevărului, oricare ar fi el; fie nu o fac și atunci este vorba de opere literare unde criteriul adevărului, dacă este valabil, depinde integral de coerența verbală internă. Cînd ne ocupăm de literatură vorbim adesea de unitatea ei autonomă afirmînd că are «capacitate imaginativă» și descriem drept «imaginar» relația sa cu evenimentele reale. Totuși, cum am văzut, *Biblia* scapă acestei antiteze: ea nu este nici literară, nici non-literară, sau, ca să vorbim în termeni pozitivi, este literară în măsura în care poate fi, fără să fie propriu-zis literatură. În *Biblie*, semnificația literală a textului este semnificația poetică, în primul rînd prin tautologie, într-un context în care orice sens literal este centripet și poetic; în al doilea rînd, într-un sens foarte specific: ea ne pune față în față cu o formă explicit metaforică și cu alte forme de enunț caracteristice poeziei.

Și totuși, nu putem proceda cu *Biblia* la fel cum o facem cu Dante sau Homer, oprindu-ne asupra enunțului explicit poetic ca la o categorie aglutinantă. În acest punct apare un soi de dilemă a nodului gordian. Cei care înțeleg că maniera mea de a identifica semnificația poetică cu semnificația literală a enunțului cere un context mai larg, pot avea impresia că, pentru a-l găsi, trebuie să se reîntoarcă la punctul de plecare și să caute o anumită legătură cu exactitatea descrierii, chiar dacă aceasta trebuie modificată sau, adesea, este trădată de însuși textul biblic. Alții au impresia că, de îndată ce admitem că factorul poetic nu este singurul în joc, credința și implicarea precumpănesc asupra lui. Nici una din aceste atitudini nu ne conduce prea departe, după părerea mea. Prin *Biblie* sîntem mînați spre o teorie a semnificației și a adevărului mai complexă decît în cazul altor cărți și, revăzînd și corectînd sensul cuvîntului «literal», nu fac decît un prim pas, dar unul esențial, pentru desțelenirea terenului de străbătut în etapa următoare a argumentării. [...]

Nu există nici o dovadă veritabilă despre viața lui Isus, exceptînd-o pe cea din *Noul Testament* și, chiar și aici, evangheliștii nu și-au dat osteneala să adune acel gen de material pe care l-am putea numi mărturie istorică sau biografică. Primilor creștini care voiau dovezi li se spunea să citească *Scripturile*, adică *Vechiul Testament*. Acestea nu aveau pe atunci o formă bine fixată și există în *Noul Testament* una sau două aluzii ce par să se refere la *Vechiul Testament*, cărora ne este astăzi imposibil să le identificăm sursa, dar acest fapt nu impietează asupra metodei generale. *Noul testament* insistă mult pe ceea ce numește credință și adevăr, dar garanțiile pe care le aduce pentru astfel de lucruri ne apar foarte bizare, chiar după ce am înțeles într-o oarecare măsură principiul în cauză. Cum știm că istoria din *Evanghelii* este adevărată? Pentru că ea confirmă spusele profeților din *Vechiul Testament*. Dar cum știm că profețiile sînt adevărate? Pentru că sînt confirmate de istoria din *Evanghelii*. Pretinsa dovadă este aruncată de la un Testament la altul ca o minge de tenis; și nu ne este oferită nici o altă dovadă. Cele două Testamente formează o oglindă dublă, fiecare reflectînd-o pe cealaltă, dar fără ca vreuna din ele să reflecte lumea exterioară.

https://biblioteca-digitala.ro

Ierusalim, strada Profeților colț cu strada Abisiniei; inscripție pe casa înălțată de Conrad Schick, unul din marii exploratori ai Ierusalimului la sfîrșitul secolului XIX

Autorii *Noului Testament* consideră așadar *Vechiul Testament* drept sursă de anticipare a evenimentelor vieții lui Christos. Fac dese aluzii la aceste prefigurări și ne dau sursa. Astfel, în scena crucificării, străpungerea mîinilor și picioarelor lui Isus, batjocurile trecătorilor și faptul că picioarele Mîntuitorului nu au fost sfărîmate pe cruce sînt puse în legătură cu pasaje din Psalmul 22, iar strigătul lui Isus pe cruce este un citat din primul vers al acestui psalm. Uneori relația este doar implicită. Găsim cei treizeci de taleri de argint ai vînzării lui Iuda în *Zaharia* 11,12-13; o înviere în a treia zi este menționată în *Osie* 6,2; profeția care-l anunță

https://biblioteca-digitala.ro

pe «Emmanuel», din *Isaia* 7,14, este pusă în legătură cu Întruparea. Chiar şi în pasajele cele mai doctrinare, concepţiile creştine nu sînt prezentate ca doctrine noi, ci ca realizări ale celor din *Vechiul Testament*. Astfel, axioma centrală a Apostolului Pavel (*Romani* 1,17) «cel drept va trăi prin credinţă» este un citat din *Habacuc* 2,4. Aceste trimiteri la *Vechiul Testament* sînt foarte numeroase în *Noul Testament*: ele străbat toate cărţile — poate chiar toate pasajele — din *Noul Testament* şi unele cărţi, mai cu seamă *Apocalipsa* şi *Epistola către evrei*, formează un conglomerat de aluzii de acest gen, adesea cu citări directe sau mediate. [...]

Timpul lui Christos a fost şi marea epocă a literaturii clasice latine, cu Vergiliu şi Ovidiu. Aici, aşa cum ar trebui să ne aşteptăm, imagistica dominantă este cea a unei mişcări ciclice dilatate pentru a absorbi ritmuri atît de largi precum cel al procesiunii echinoxiale. Plecînd de aici, au existat numeroase teorii despre un nou ciclu al Istoriei. *Bucolica IV* a lui Vergiliu este celebră pentru că exprimă aceste teorii; dedicat naşterii fericite a unui copil, este un poem despre care se crede a fi fost influenţat de *Cărţile Sibyllinice* apocrife. În el se vorbeşte despre un nou veac de aur în care natura îşi va recăpăta forma paradisiacă şi «şarpele va muri». Creştinismul s-a înstăpînit repede asupra acestui poem ca unul ce profetizează, fără să o ştie, pe Messia creştin, dar, în acelaşi timp, a ignorat sau respins toate teoriile ciclice despre Istorie. Atacul pe care Sfîntul Augustin, în *Cetatea lui Dumnezeu*, îl lansează împotriva acestui gen de speculaţii privind ciclicitatea datează de mult mai tîrziu, dar el reflectă ceea ce a reprezentat cu consecvenţă un punct de vedere creştin.

În *Divina Commedia*, Vergiliu slujeşte drept ghid întregii zone guvernate de ciclul naturii: Infernul în centrul pămîntului şi muntele Purgatoriului de cealaltă parte. În aceste din urmă locuri, Vergiliu trebuie să-l părăsească pe Dante care, de aici înainte, va fi călăuzit de Beatrice, pentru că Vergiliu nu trebuie să aibă niciodată parte de viziunea beatitudinii. Capacitatea sa vizionară a mers, pe pămînt, pînă la perceperea renaşterii, dar n-a pătruns nicicînd pînă la înviere. În zilele noastre, găsim o mişcare inversă în povestirea lui D.H. Laurence *Omul care a murit (The Man Who Died)* ce îl asimilează pe Isus ciclului naturii care îşi încheie revoluţia. În această povestire, Isus, revenit din mormînt, devine iubitul unei preotese a zeiţei Isis, căreia i s-a spus «să-l aştepte pe omul născut din nou», şi, la sfîrşitul naraţiunii, o părăseşte promiţîndu-i să revină. Aflăm alte asimilări ale istoriei lui Christos cu ciclul renaşterii în *Regele Isus* de Robert Graves şi în *Viziunea* lui Yeats. În aceasta din urmă conjuncţia planetelor, simbolizată de sintagma «o lună plină în martie», îmbrăţişează în egală măsură asasinarea lui Caesar şi crucificarea lui Isus.

Eneida este şi ea dominată de ciclul revoluţiei anilor şi tema sa principală este ctitorirea unei noi Troia şi a unui nou ciclu al Istoriei. Punctul culminant al viziunii sale se află în cartea a şasea, în catabaza lui Eneas în Infern, cînd vede învîrtindu-se marea roată a Istoriei care aduce Roma la cîrma lumii. Pare că acest fapt implică o anumită concepţie despre reîncarnare, ceea ce e, de bună seamă, în deplină congruenţă cu o viziune de acest fel. Vedem bine că în concepţia stoică a lumii, aşa cum au expus-o Posidonius şi alţii, şi care l-a influenţat mult pe Vergiliu, contactul cu lumea păgînă e pe cale să se îngusteze. Zeii sînt, la orgine, spirite ale naturii, dar, pe măsură ce se dezvoltă sentimentul unei legi naturale aşa cum se manifestă în ciclu, caracterele arbitrare ale acestor zei, provenite din elemente imprevizibie din natură, se estompează în fundal. În acţiunea *Eneidei*, agresivitatea încăpăţînată a Iunonei este nu numai infantilă, ci şi inconsistentă, iar

https://biblioteca-digitala.ro

Venus nu mai are decît un rol decorativ. Adevărata forță este o voință impenetrabilă care se manifestă doar prin aceea că luptele duse de Eneas pentru a stabili un cap de pod în Italia și a aduce o nouă etapă a Istoriei sînt supravegheate și dirijate de departe de către zei. Vergiliu este încă foarte departe de a concepe necesitatea unui zeu unic — o voință divină care asigură coeziunea între legea socială și cea naturală — și manifestarea sa centrală în persoana lui Caesar. Dar această tendință există, de vreme ce *Eneida* este, în esență, un poem în care casa lui Caesar ocupă cam același loc ca și spița lui David în *Biblie*. [...]

Sosirea lui Isus în lume pare deci să fi avut loc, din punct de vedere istoric, în momentul uneia din aceste confruntări dialectice în care Istoria se dilată dintr-odată pentru a deveni mit și capătă o dimensiune mai mult decît istorică. Poetul W.E. Auden a încercat să arate în *For the Time Being* că desăvîrșirea împlinirii păgîne cît și limitele sale evidente formau un fundal propice pentru încarnare. Totul se găsea aici: resemnarea, acceptarea legii și ordinii stabilite și a imaginilor îngăduite de autoritatea acestora, o anume înțelegere a principiului schimbării și mutabilității, sentimentul că totul va merge mai bine dacă am fi realmente capabili să adîncim marea lege a cauzalității care guvernează totul:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Selecție și traducere de ILIES CĂMPEANU

Fragmente din Northrop Frye, *Le Grand Code*, Ed. Seuil, Paris, 1984.

https://biblioteca-digitala.ro

GHEORGHE CUNESCU
Preot ortodox român

Biblia ebraică în limba română

S-a observat și s-a spus din vechimea romană că *habent sua fata libelli* — cărțile au destinele lor[1], și adevărat este. *Cartea Eternă, Biblia, în limba română* are și ea povestea ei, cu numeroase capitole și paragrafe... Cu începutul în veacuri imemoriale, odată cu istoria nașterii și formării poporului român.

Născut creștin, prin procesul complex etnogenetic,[2] crescut, format, instruit și educat de Biserica orientală, ortodoxă,[3] pe care Mihai Eminescu — geniul absolut al spiritualității naționale — a numit-o (repetat) «mama neamului românesc»[4], poporului român Biblia i-a fost carte primordială, carte de căpătîi, îndrăgită și preferată. Iar din Cartea Sfîntă a dat precădere Psalmilor ebraici. S-a explicat: nu numai pentru uzul lor abundent ritual-cultic creștin ortodox (toate Serviciile bisericești și ierurgiile ortodoxe sînt întrețesute cu Psalmi și texte biblice ebraice), dar și pentru uzul lor privat, educativ, moral, reconfortant. Mărturie este faptul că cele dintîi și mai vechi traduceri de texte biblice românești, păstrate și răspîndite în copii, au fost *Psalmii* ebraici — cum atestă *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețiană*, *Psaltirea Hurmuzachi* — toate din secolul XVI.[5] Așijderea, primele și cele mai vechi traduceri și cărți tipărite românești au fost Psalmii ebraici — *Psaltirile* — precum: *Psaltirile* diaconului Coresi din Brașov — tipograf și traducător: *Psaltirea* (1570), *Psaltirea slavo-română* (1568—1569). În 1577 s-a mai tipărit o *Psaltire slavo-română* «din porunca Prea Sfințitului Mitropolit al Ardealului Kir Ghenadie». La 1570 s-a tradus și s-a tipărit încă o *Psaltire românească*[6]. S-a numărat și s-a constatat că *Psaltirea românească*, respectiv, *Psalmii ebraici*, a realizat cea mai prodigioasă carieră editorială și tipografică: s-a tipărit de șaizecișișapte) de ori, singură — fără să fie unită cu alte cărți biblice, de regulă cu *Noul Testament*[7].

În ordine cronologică, a urmat numita *Pravila de la Orăștie* (1638), cu primele două cărți ale Pentateucului: *Facerea* și *Ieșirea*.

Și istorică: *Biblia de la București*, din 1688 — culmea Ararat a limbii și a culturii românești[8], cu Biblia ebraică (*Septuaginta*) în ea, și temelie a Bibliei românești, precum și dată de referință pentru Biblia ebraică în limba română. De la ea s-au numărat anii, în 1938, cînd s-a tipărit, după 250 de ani, Biblia ebraică, tălmăcită din sulurile originale, cuprinsă în Biblia regală — Biblia Fundațiilor Culturale Regale, *Biblia Regele Carol II*.

Protagonistul și traducătorul ei principal s-a numit *Gala Galaction* (Grigorie Pișculescu) — scriitor literar român clasic și laureat (de mai multe ori), teolog și profesor universitar de teologie, cu temeinice studii și scrieri teologice (doctor în teologie al Universității austriece din Cernăuți), publicist activ, om de cultură poliglot umanist evanghelic, iubitor al păcii și înțelegerii creștine între confesiuni, oameni și popoare[9], și, totodată, iubitor, ireductibil și perseverent, al po-

https://biblioteca-digitala.ro

porului evreu, al Bibliei ebraice, filosemit, sionist și apărător al poporului Israel: cel biblic, cel din diaspora și cel contemporan, al patriei sale biblice, Eretz Israel, al electiei lui Israel[10]. Nici nu se putea să fie altfel!

Concomitent cu scrisul literar, s-a manifestat la Gala Galaction și preocuparea pentru Biblia românească. În 1910, a cerut o traducere nouă a Bibliei românești. «Ne trebuie o nouă traducere a Sfintei Scripturi. Vlădici, teologi și scriitori consacrați trebuie să se înțeleagă odată și să se apuce să lucreze noua Biblie de care are nevoie tot neamul românesc», a apelat el.[11]

După primul război mondial, imediat, Gala Galaction a lansat și întreținut o campanie de presă și opinie publică, prin articole și conferințe, pentru o traducere și tipărire nouă a Bibliei românești — o adevărată cruciadă[12].

Văzînd că traducătorii bibliei nu apar, în anul 1920 s-a hotărît el și s-a apucat să facă o traducere nouă a Bibliei românești, de unul singur, a întregii Biblii — Vechiul și Noul Testament — și din textele originale, ebraice și grecești! Era conștient de temeritatea hotărîrii și a faptei sale. «Cînd te apuci să tălmăcești Sfînta Scriptură, arăta el, trebuie să fii susținut de concepții și de convingeri din altă lume decît cea pămîntească»[13]. Cunoștea și a declarat că o traducere bună a Sfintei Scripturi nu poate să fie decît opera colectivă a mai multor traducători și chiar a mai multor generații de traducători. La Septuaginta au colaborat 72 de traducători. La traducerea Bibliei franceze din 1856 — *La Bible de Jérusalem* — au participat 42 de teologi, clerici, acadmicieni, scriitori, lingviști, organizați în comitete — de conducere, coordonare, revizuire. Gala Galaction n-a așteptat asociați și colaboratori, pentru că, a explicat el, «o nebunie fatală și din ce în ce mai conștrîngătoare a pus stăpînire pe mine... Trebuie să traduc în limba română, așa cum o știu eu, toată Sfînta Scriptură».[14]

Se considera preursit pentru vrednicia, deosebit de binecuvîntată, de traducător biblic. A deslușit el, că: nepot de preot, hărăzit de «Vistierul bunătăților și Dătătorul de viață» cu credință, știința teologică temeinică, cunoașterea limbilor străine, darul de scriitor — «harfa Psalmistului David», cum i s-a zis —, preoția desăvîrșită, profesoratul teologic universitar, umanismul evanghelic, apostolatul misionar..., toate, toate... îl îndrumau și-l legitimau spre misiunea excepțională de traducător biblic. «Toată literatura mea, a explicat el, este o lungă și treptată urcare spre Carmel și spre Liban. Nenumăratele citate din Biblie, mai totdeauna în traducere personală, dorul și poezia Țării Sfinte, fiorii Divinei Drame de acum două mii de ani desfășurată între Bethleem, Nazaret și Golgota, avînturile și credințele Psalmistului... și atîtea și atîtea petale purtate de zefiri și atîtea mirezme din Șaron și din Galileea și atîta ucenicie în școala Profeților... au ajuns la cititorii mei, ca o variată stăruitoare solie a însuși cortegiului sacru... Ani de zile am dorit și am crăinicit Sfînta Scriptură... Ani de zile, pe toate potecile literaturii mele, am cerut cu încăpățînarea lui Caton cel Bătrîn: Pe lîngă toate acestea socotesc... că trebuie să dăm Bisericii și literaturii românești o nouă traducere românească a Bibliei»[15]. A repetat că «nu poate să fie rîvnă mai nimerită pentru mine — atîta cît mi-a dat Dumnezeu și așa cum mi-a lăsat — decît să scot din praful vetustității Sfînta Scriptură și s-o înșir, mărgăritar nou și viu, pe firul limbii românești, cel răsucit de Eminescu, Hasdeu, Coșbuc, Odobescu și ceilalți...»[16]. A precizat din capul locului că va face tălmăcirea Sfintei Scripturi din textele originale — respectiv Biblia ebraică. A anunțat la începutul anului 1921: «Lucrul pe care l-am început e deosebit de greu și de bogat în obstacole. De astă toamnă sînt pe un teren pur ebraic. Este probabil că voi lua cărțile biblice în șirul lor tradițional: Thora, Profeții și Scrierile celelalte. Se poate, însă, să încep cu *Psalmii*»[17].

https://biblioteca-digitala.ro

A început cu tălmăcirea *Noului Testament*, din originalul grecesc, fiindu-i mai familiar.

A tălmăcit *Testamentul Nou* cu spor miraculos. În decembrie 1924, întregul Nou Testament, cu cele 27 de cărți, era gata pentru tipar; l-a arătat unui vizitator, evreu.[18]

N-avea, însă, editor care să-i tipărească traducerea. Problema editării și a tipăririi Bibliei este mai anevoioasă decît traducerea, fiind vorba și necesitînd posibilități și fonduri serioase materiale, bănești.

Gala Galaction s-a adresat, pentru editarea și tipărirea Bibliei sale, prietenului de la Iași, Garabet Ibrăileanu, care avea și conducea Editura «Viața Românească» (în Comitetul căreia se afla și traducătorul). În cîteva scrisori i-a arătat avantajele ‚. meritele — religioase-morale, culturale, literare, patriotice..., editării și tipăririi unei asemenea opere sacre... A insistat. I-a explicat cum lucrează și-i destăinuia că-i pare rău că nu este la Iași ca să-i citească, seara, ceva din *Iov*, din *Psalmi*, din *Ecleziastul* (deci din Biblia ebraică, n.ns.), din Matei... cîte ceva tradus proaspăt. Ibrăileanu a ezitat cu acceptarea ofertei.

Prietenul evreu Dr. Leon Algazi, cu care au editat împreună revista *Spicul* (în octombrie-noiembrie 1918), viitor Rabin la Paris, i-a găsit un sponsor de toată nădejdea, pe bancheul evreu Aristide Blank, proprietarul Editurii «Cultura Națională» din București.

Au mers toate bine, cît timp a stat Aristide Blank în străinătate. Cînd s-a înapoiat în țară, colaboratorii săi (românii Simionescu-Râmnicean, Vasile Pârvan ș.a.) au început să-i spună bancherului că traducerea ce o face Gala Galaction (îndeosebi Biblia ebraică) este de calitate proastă și tipărirea ei, «o afacere oneroasă», încît Aristide Blank a renunțat să mai sponsorizeze traducerea și tipărirea Bibliei! Dar, a menționat traducătorul în *Jurnalul* particular, «Aristide Blank a achitat toate ratele traducerii cărților Testamentului Nou.»[19]

Gala Galation nu s-a descumpănit la această a doua lovitură primită.

La orizont s-a ivit un alt semn prielnic... În 1922, exista în București zisa *Fundația Culturală «Principele Carol»* — cu Gala Galaction, preot misionar al Arhiepiscopiei Bucureștilor (din 1922), în personalul ei activ. Fundația Culturală prevăzuse în planul ei o traducere nouă a Bibliei românești și tipărirea ei; facerea traducerii i-a fost încredințată lui Gala Galaction. Dar!..., dar principele dinastic, prins într-o complicație sentimentală, a renunțat la succesiune, și s-a expatriat!

Gala Galaction a rămas iarăși fără editor! A scris el, amărît, în aprilie 1925: «Diavolul este vigilent. Pînă în ceasul de față de trei ori a zădărnicit proiectele, a întors mințile ori a scuturat punga celor ce voiau să mă ajute. În ceasul de față inamicul e biruitor!»[20]

Mitropolitul Primat Ortodox, dr. Miron Cristea, se gîndea și el să patroneze o traducere nouă a Bibliei românești, pentru care înființase *Institutul Biblic* al Bisericii Ortodoxe Române. În 1927, dr. Miron Cristea, promovat Patriarh al României, s-a înțeles cu *Fundația Culturală «Principele Carol»* și a tipărit *Noul Testament* tradus de Gala Galaction — «Părintele Grigorie», cum e trecut pe copertă.

S-a bucurat de excepțional succes, și de difuzare și de opinie; într-un singur an s-a epuizat tot tirajul (30 000 exemplare) și s-a retipărit încă în două ediții (în 1929, 1930). O apreciere competentă i-a făcut prof. Nicolae Colan de la Academia Teologică «Andrei Șaguna» din Sibiu (viitor Episcop al Clujului, Mitropolit al Ardealului și academician). A declarat Noul Testament tradus de Gala Galaction «eveniment creștinesc și literar de excepțională valoare». L-a îndemnat pe traducător «să îmbrace în haina nouă românească și Legea Veche»[21]

https://biblioteca-digitala.ro

Aceasta era şi dorinţa şi năzuinţa lui Gala Galaction. La începutul anului 1928, destăinuise el unui interlocutor: «Traducerea întreagă a Sfintei Scripturi mă obsedează neîntrerupt. Cu cît piedicile sînt mai uriaşe, cu cît ideea este mai absurdă în împrejurările de acum, cu atît hotărîrea mea de a traduce e mai înverşunată»[22].

A înţeles că pentru traducerea Legei Vechi, a Bibliei Ebraice, avea neapărat nevoie de un ebraist autorizat, specialist. L-a găsit şi l-a luat colaborator la traducerea Bibliei ebraice pe colegul său de profesorat de Facultatea de Teologie din Chişinău, preotul Vasile Radu, cu studii temeinice la Institutul Oriental din Paris, continuate cu ani de perfecţionare în dialectele haldeo-siriene, în Orientul Mijlociu.[23]

Au început traducerea Bibliei cu *Psalmii* (TEHILIM), cu logica prevenitoare: dacă vor reuşi cu aceştia, care sînt cea mai dificilă parte a Bibliei ebraice, cu celelalte cărţi le va fi mai uşor. Gala Galaction a numit *Psalmii* «floarea nemuritoare a poeziei iudaice»[24]. Iar, într-un studiu documentar, traducătorii au arătat pentru ce este nevoie de o traducere românească nouă a Bibliei ebraice[25].

Psalmii fiindu-le cunoscuţi, ca teologi, au lucrat cu spor la traducerea lor. În 1929, Psalmii ebraici, sub titlul *Psaltirea proorocului şi împăratului David*, erau la cititori Felix Aderca a apreciat «Psalmii lui David ca Psalmi ai lui Galaction»[26]. I-a remarcat şi fostul (şi rămas) călugăr şi diacon (prima treaptă a preoţiei ortodoxe), poetul nepereche al *Psalmilor* — atît de personalul Tudor Arghezi — a remarcat *Noul Testament* şi *Psaltirea* galactiene şi le-a recomandat scriitorilor să le citească «cu creionul în mînă, ca să înveţe cum se scrie o literatură bună»[27].

A remarcat *Psaltirea* şi traducerile biblice ale lui Gala Galaction şi Mihail Sadoveanu — «Ceahlăul literaturii române». L-au preocupat şi pe el *Biblia*, traducerile româneşti ale cărţilor biblice, direct şi personal, *Psalmii biblici*, ca unul care a tradus şi el *Psalmi ebraici* (cu ajutorul unui ebraist) şi alte cărţi biblice (s-au tipărit postum)[28].

În anul 1930 s-a întors în ţară fostul Principe dinastic, acum Rege al României şi stăruind să fie un factor activ cultural. A reluat dorinţa şi decizia de a fi ctitorul Bibliei româneşti a veacului său. Traducătorii Gala Galaction şi Vasile Radu au reintrat în «mormîntul» de Biblii străine, Dicţionare, Comentarii... «Ne-am întors la lucru. Am cercetat în amănunte partea noastră de traducere începută în *Biblia din 1936*[29] şi am tradus din nou, din *textul original ebraic*, toate acele cărţi care pînă acum fuseseră tălmăcite numai de Septuaginta»[30].

Într-un studiu argumentat, traducătorii au arătat pentru ce este nevoie de o Biblie românească din textele originale ebraice. «Constatăm cu bucurie, scriau ei, că în aceşti cîţiva ani din urmă interesul pentru Sfînta Scriptură, dorul după o traducere românească nouă şi consternarea că n-o avem pînă acum încep să se prefacă în curent binevoitor. În chip evident, cu preocupări duble bisericeşti şi literare, au început şi românii să cunoască dragostea de Sfînta Scriptură. În această privinţă, Protestantismul, cu cultul lui pentru Sfînta Scriptură, a fost pentru noi ceilalţi — catolici şi ortodoxi — un stimulent aspru, necruţător, dar binefăcător. Protestanţii au declarat că primesc ca obîrşie legitimă numai origialul ebraic al Vechiului Testament. Biblia protestantă, tradusă din originalul ebraic şi cu mai multe cărţi în Vechiul Testament, are azi în lume întîietatea circulaţiei şi a penetraţiei. Şi romano-catolicii au o traducere a Sfintei Scripturi din fîntînile originale. E singurul drum, cel bun şi inevitabil, pe care l-au urmat alţii înaintea noastră şi care ne aşteaptă şi pe noi. Va trebui într-o zi să avem şi noi în întregime o Biblie nouă, puternică, să risipească fascinaţia Bibliei protestante şi să dea Bisericii

https://biblioteca-digitala.ro

și limbii românești o strălucire autorizată de originalul ebraic. Pentru lupta confesională, pentru studiul teologic și misionar, pentru nevoia și onoarea literaturii românești, ne trebuie o nouă Biblie»[31]. La fel, în altă parte, Gala Galaction argumenta că «astăzi, studiul teologic-exegetic al Vechiului Testament, cărțile de specialitate și orice controversă și orice citat au ca temelie totdeauna originalul ebraic. Este o mare nevoie științifică, este o cerință a literaturii noastre laice și bisericești și mai este un imperativ al luptei confesionale să punem în mîna studențimii teologice, în mîna scriitorilor și a cărturarilor români, precum și în mîna misionarilor noștri această Biblie de studiu și de luptă misionară. Ne dăm astăzi toate silințele să terminăm această Biblie și s-o predăm celor ce ne-au cerut-o»[22].

Au tradus *Biblia ebraică* autentică — din sulurile originale (pergamentele sacre), toate cărțile Testamentului Vechi — TANAHUL: TORA (Pentateuhul), NEVIIM (Profeții), KETUVIM (Scrierile sfinte), TEHILIM (Psalmii).

Traducătorii lucrau la sediul Fundațiilor Culturale Regale. Aici, într-o cameră, l-a găsit pe Gala Galaction savantul englez lordul Thomson of Kerdison de la Oxford, în vizită în România și adus de Regele Carol II ca să se laude cu Biblia sa ebraică și cu traducătorul.

În timp ce lucrau, traducătorii au publicat din cărțile biblice ebraice traduse de ei, însoțite de explicații[33].

La 8 iunie 1937, manuscrisul Bibliei Regale (cu Biblia ebraică în ea) s-a predat Imprimeriei Naționale pentru tipărire. La 10 *noiembrie 1938*, dată biblică jubiliară: împlinirea a 250 de ani de la tipărirea *Bibliei de la București — Biblia lui Șerban Cantacuzino* (1688), *Biblia Regele Carol al II-lea*, respectiv Biblia ebraică în limba română, a fost în librării, în exemplare ușor portabile, aproape de buzunar, cu hîrtie subțire, «biblică», legată în pînză și la preț popular.

În Nota Editurii s-a menționat că tipărirea a fost în grija Directorului Fundației Culturale Regale, profesorul universitar și excelent editor Al. Rosetti, reputat lingvist, care a avut și contribuții personale și la discuțiile traducătorilor, «la pasajele care prezentau dificultăți». În cunoștință de cauză, profesorul Al. Rosetti a relevat amănunte că «lucrarea monumentală a fost săvîrșită într-un timp record, datorită extraordinarei capacități de muncă a celor doi traducători»[34].

În Prefață, traducătorii au arătat că «Sfînta Scriptură trebuie să-și îndeplinească, la noi, rodnica ei menire și să pătrundă ca o rețea de apă vie ogoarele inimii și ale literaurii românești». Pentru acest motiv, au precizat că Biblia aceasta «este menită să se răspîndească și în colibe și în palate, și pe mesele cărturarilor și pe pupitrele studenților, și printre iubitorii cucerniciei și printre iubitorii poeziei»[35]. Specificau că au făcut tălmăcirea într-o limbă românească «așa cum am deprins-o din gura mamei, așa cum am învățat-o din cărțile clasicilor români și așa cum ne-o impune astăzi către mijlocul secolului al XX-lea, treapta ei de dezvoltare și de îmbogățire».

Biblia aceasta din 1938 — Biblia ebraică — s-a bucurat de excepțional succes și de difuzare (s-a tipărit în ediții noi în 1939, 1940, 1941., în tiraje de zeci de mii...) și de opinia critică literară și teologică, nu atît pentru motive protocolare, că era Biblia Regelui..., cît pentru calitățile și meritele ei religioase-teologice și literare-naționale — au scris despre ea academicieni, profesori universitari, teologi, clerici, scriitori, critici literari... și numai elogios. Cităm un exemplu reprezentativ: profesorul de teologie, poet laureat, eseist și promotor al curentului religios-cultural *gândirist* Nichifor Crainic care (deși dezavua filosemitismul activ al lui Galaction), a apreciat Biblia din 1938, «una din cele mai bune traduceri biblice de pe glob»[36]. Tot acesta, în iunie 1942, la premierea lui Gala Galaction cu premiul Național Literar pentru proză, referindu-se la calitățile excepționale, fond și formă,

https://biblioteca-digitala.ro

ale *Bibliei din 1938* — Biblia ebraică, a declarat că ea — Biblia românească din 1938 (Biblia ebraică) — «ar fi suficientă să-l consacre pe Gala Galaction, în istoria literaurii române, mare scriitor.»

Era deosebit de bucuros şi Gala Galaction de traducerea acestei Biblii româneşti.

A declarat-o că este «una din cele mai evidente minuni pe cari Providenţa m-a învrednicit să le văd în viaţa mea»[37]. A apeciat-o şi el: «Nădăjduiesc să fi izbutit a da cea mai limpede traducere a Bibliei româneşti şi să-ţi spun, fără modestie ipocrită, una din cele mai limpezi din lume» — a mărturisit unui interlocutor[38]. Decanul Facultăţii de Teologie din Bucureşti, Diac. Prof. Dr. N. I. Nicolescu, a apreciat Biblia românească din 1938 că «întrece în valoare exegetică şi frumuseţe literară toate traducerile anterioare şi constituie o piatră de hotar în istoria Bibliei româneşti»[39]. Aceasta a şi fost năzuinţa traducătorilor Bibliei din 1938, «să punem un leat nou *Scripturii româneşti*»[40]. Iar scriitorul Zaharia Stancu, care în 1920 a văzut şi a relatat cum Gala Galaction a început să traducă Biblia românească, acum, la finalizarea ei, a apreciat Biblia din 1938 (Biblia ebraică) ca o «capodoperă literară de care istoria literaturii române trebuie să ţină seama» şi, în anii dictaturii comuniste, fiind Preşedinte al Uniunii Scriitorilor, a propus retipărirea ei de către stat[41].

Au apreciat pozitiv şi elogios Biblia românească din 1938 (Biblia ebraică) şi scriitorii, clericii şi criticii evrei. Prof. Univ. J. Byck a calificat-o «cea mai superioară literar şi ştiinţific, traducere biblică românească»[42]. I. Călugăru, cunoscător intim al traducătorului, a opinat că Gala Galaction a tradus Biblia ebraică «din iubire pentru evrei»[43]. Iar învăţatul rabin şef Dr. Iacob Niemirower a proclamat Biblia românească din 1938 (Biblia ebraică) «un fapt cultural măreţ». L-a numit pe traducătorul Gala Galaction «vrăjitor al limbii româneşti, mare talent şi suflet nobil. Traducerea este o operă ştiinţifică şi de credinţă. Din bogăţia sufletului său nobil a dăruit şi traducerii biblice. Îi mulţumim şi-i exprimăm recunoştinţa noastră deplină»[44].

Şi un fapt insolit: În anii 1939—1940, Biblia românească din 1938 — Biblia ebraică, au folosit-o evreii, din Bucureşti, cultic, în lecturile biblice de sîmbătă, în temple şi sinagogi [au citit pericope din *Facere*, *Ieşire*, *Leviticul*, *Numerii*, *Deuterononul* (TORA)].

Şi încă un fapt inedit şi excepţional...

A deconspirat Gala Galaction că el a dorit şi a stăruit să traducă, să tipărească şi să difuzeze cît mai larg Biblia românească, în general, şi Biblia românească din 1938: Biblia ebraică, în special, pentru a stăvili, a combate, a preîntîmpina şi a eradica ideile, sentimentele, actele, acţiunile duşmănoase antisemite..., ce bîntuiau în ţară şi în alte ţări... Cu ce se pot combate mai eficare şi mai salutar, decît prin traducerea, tipărirea şi răspîndirea cît mai largă a Bibliei — a Bibliei ebraice, prin lectura şi cunoaşterea ei. A gîndit acestea de la bun început, de cînd a început să traducă Biblia. «Traducînd străvechea Biblie, eu, în inima mea, lucrez la un nou omagiu cuvenit străvechiului Israel», a destăinuit el la începutul anului 1921[45]. Şi tot de la început a arătat legătura indivizibilă şi insolubilă dintre Biblie şi Israel — «copilul Bibliei». A definit că «Biblia este primul şi nemuritorul titlu de nobleţe al poporului Israel»[46].

În România şi în alte ţări europene aú reapărut idei, sentimente, acte şi organizaţii antisemite, violente şi furioase... Soluţia şi mijlocul de combaterea şi slăbirea lor sînt cele preconizate şi recomandate de Gala Galaction: traducerea, tipărirea, răspîndirea, lectura *Bibliei* şi împlinirea învăţăturilor ei divine.

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE

[1] Terentius Maurus (sec. II e.n.), în *De litteris, sylabis, pedibus...*

[2] C.C. Giurescu, *Creştinarea daco-romanilor*, în *Formarea poporului român*, Craiova, 1973, p. 116—119.

[3] Cf.S. Mehedinţi-Soveja, *Creştinismul românesc. Adaos la o caracterizare etnografică a poporului român*, Bucureşti, 1941; N. Iorga, *Cuvânt despre Ortodoxie*, în vol. *Hotare şi spaţii naţionale*, Vălenii de Munte, 1938, p. 116; idem, *Concepţia românească a Ortodoxiei* (Conferinţă), Bucureşti, 1940.

[4] M. Eminescu, *Opere* IX, p. 258.

[5] P.P. Panaitescu, *Începutul şi biruinţa scrisului în limba română, Bucureşti, 1965 passim.* Cercetări şi studii mai recente au pogorît cu un mileniu folosirea, traducerea şi răspîndirea textelor biblice pe teritoriul României (vezi: Dr. Nestor Vornicescu-Mitropolitul Olteniei, *Primele scrieri patristice în literatura noastră sec. IV—XVI*, Craiova, 1984).

[6] Preot Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşi, p. 1980, 524—531 — *Tipăriturile lui Coresi*.

[7] Preotul Nicolae Şerbănescu (Profesor la Facultatea de Teologie din Bucureşti), *Sfînta Scriptură tălmăcită în limba română —Psaltirea*, în «Biserica Ortodoxă Română» — Buletinul Oficial al Patriarhiei Române, Bucureşti, martie-aprilie 1989, p. 57—65.

[8] Gala Galaction, *Biblia românească*, în «B.O.R.», aprilie-mai 1943, p. 175.

[9] Pr. Gh. Cunescu, *Gala Galaction, precursor al ecumenismului actual*, în «B.O.R.», mai-iunie 1971, p. 660—664.

[10] Şef rabin dr. Moses Rosen, *Unul dintre drepţi: Gala Galaction*, vol. *În lumina Torei*, Bucureşti, 1971, p. 169—173.

[11] Gala Galaction, *Cărţile Eterne în româneşte*, 19 aprilie 1910.

[12] I d e m, *Daţi-ne Biblia în româneşte*, «Cele Trei Crişuri», 1 mai 1920, p. 3—5; *Ne trebuie o nouă traducere a Bibliei*, «Curentul Nou», 6 iunie 1920, p. 289; *Delenda Carthagi* (idem), 13 iunie, p. 314; *Preocuparea mea de azi*, «Umanitatea», iulie 1920, p. 66; *Zelul pentru Biblie*, «Mântuirea», 5 septembrie 1920, p. 1; *Ajutoare sufleteşti*, «Luptătorul», 24 decembrie 1920, p. 1.

[13] I d e m, *Scrisori către Simforoza* (II), «Viaţa Românească», martie 1922, p. 405 (*Lecţiile altor popoare*).

[14] *Ibid.*

[15] I d e m, *Cartea Eternă*, loc. cit., p. 34.

[16] I d e m, *Scrisori către Simforoza*, loc. cit.

[17] I d e m, *Biblia din nou tradusă*, «Hasmoneae», februarie 1921, p. 16.

[18] F. Aderca, *De vorbă cu Gala Galaction*, «Mişcarea literară», 13—20 decembrie 1924; retipărit în vol. *Mărturia unei generaţii*, 1929, p. 67, ed. 1967, p. 93.

[19] Gala Galaction, *Jurnal*, vol. II, p. 80, 203.

[20] I d e m, *Dialoguri-Epistole-Note* (Traducerea Bibliei), «Adevărul literar şi artistic», 24 aprilie 1925, p. 1.

[21] Prof. Nicolae Colan, *Noul Testament tradus de Părintele Grigorie (Gala Galaction)*, «Reviata Teologică», *Sibiu, decembrie 1927, p. 395.*

[22] Sandu Tudor, *Noul Testament şi Biblia în româneşte*, «Universul literar» 15 ianuarie 1928, p. 87.

[23] Prof. Diac. Emilian Vasilescu, *Orientalistica română*, «Ortodoxia» — Bucureşti, nr. 2/1956, p. 623 (*Preotul Prof. Vasile Radu*).

[24] *I d e m, Poezia Psalmilor*, «Farul», 9 martie 1912, p. 1; *Ibid.* «Muncă şi Credinţă» — Bucureşti, ianuarie-februarie 1934, p. 3.

[25] Prof. Vasile Radu şi Gala Galaction, *O nouă traducere a Vechiului Testament*, «Viaţa Românească», octombrie-decembrie 1928, p. 1.

[26] F. Aderca, *Psalmii lui Gala Galaction*, «Bilete de papagal» — Bucureşti, 21 iunie 1929, p. 3.

[27] Tudor Arghezi, *Biblia cu creionul*, «Adam» 1 noiembrie 1929, p. 5; retipărit în T. Arghezi, *Scrieri*, vol. 25, 1972, p. 126.

[28] *Psalmii* — în traducerea lui Mihail Sadoveanu. Ediţie îngrijită şi prefaţată de I. Opriş, Editura Saeculum, Bucureşti, 1992.

https://biblioteca-digitala.ro

[29] Gala Galaction şi Vasile Radu au colaborat cu Episcopul Nicodim Munteanu (stareţ la mînăstirea Neamţ, viitor Mitropolit al Moldovei şi Patriarh) la tălmăcirea Bibliei zisă Sinodala, tipărită în 1936, volumul masiv de 1500 p. şi o Introducere întinsă (35 p.) de Patriarhul Dr. Miron Cristea. Acesta şi-a făcut reclamă gălăgioasă cu ea — a însoţit lansarea ei cu o *Pastorală ad hoc*, a prezentat-o la Academia Română, într-o şedinţă plenară festivă, s-a scris despre ea; s-au pomenit şi traducătorii («Universul» 29 şi 30 mai 1936, «Curentul» 29 mai 1936 ş.a.). A remarcat-o şi M. Sadoveanu («Însemnări ieşene», iulie 1936, p. 63; mai pe larg la ediţia doua, în «Revista Fundaţiilor Regale», noiembrie-decembrie 1944, p. 414).

[30] Pr. Vasile Radu — Gala Galaction, *Prefaţă la Biblia Regală*, p. VII.

[31] I d e m, *Elemente*, «Revista Fundaţiilor regale», februarie 1935, p. 243; retipărit şi în broşură — 18 p.

[32] Gala Galaction, *Biblia Eternă*, loc. cit. p. 37.

[33] Pr. Vasile Radu şi Gala Galaction, *Cântarea Cântărilor*. Introducere şi text, în «Revista Fundaţiilor Regale» decembrie 1934, p. 237, retipărită în broşură; *Cartea lui Iov*. Introducere şi text, *idem*, aprilie 1935, p. 8, iunie, p. 492, august, p. 243, octombrie, p. 3; *Eclesiastul* —Cuvînt introductiv şi text, *idem*, ianuarie 1936, p. 3; *Cântarea Deborei şi Cap. V din Judecători*, *idem.*, aprilie 1936, p. 5; *Cîţiva Psalmi şi cîteva profeţii*, *idem*, iulie 1936, p. 14.

[34] Prof. Al. Rosetti, *Gala Galaction*. «România literară», 31 octombrie 1968, p. 13; retipărit în vol. *Cartea albă*, Editura Minerva (Biblioteca pentru toţi), Bucureşti, 1970, p. 221.

[35] Pr. Vasile Radu şi Gala Galaction, *Prefaţă la Biblia Regală*, p. VIII. Se va vedea că Gala Galaction dorea răspîndirea Bibliei cît mai largă şi pentru alte deziderate salutare...

[36] Nichifor Crainic, *Biblia regală*, «Revista Fundaţiilor Regale», iunie 1940, p. 582.

[37] Gala Galaction, *Mărturisire literară*, «Revista Fundaţiilor Regale», septembrie 1942, p. 519.

[38] Miron Radu Paraschivescu, *Ne vorbeşte Părintele Gala Galaction*, «Timpul», 25 noiembrie 1938, p. 1.

[39] Prof. Diac. N.I. Nicolaescu, *Gala Galaction traducător biblic*, «B.O.R.» mai 1954, p. 547.

[40] Gala Galaction, *Scrisoare*, «Manuscriptum», nr. 2 (77), 1992, p. 59.

[41] Zaharia Stancu. *Viaţa, poezie, proză!... Confesiunile lui Darie*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1975, p. 205.

[42] J. Byck, *De la Biblia lui Şerban Cantacuzino la Biblia Regelui Carol II* «Adevărul literar şi artistic», 13 noiembrie 1938, p.1.

[43] I. Călugăru, *Din Junalul unui scriitor — Gala Galaction, traducător biblic*, «Curierul Israelit», 15 ianuarie 1939, p. 1.

[44] Şef rabin Dr. Iacob Niemirower, *Un fapt cultural*, «Adam», 1—5 decembrie 1938, p. 1; i d e m, *Cartea Cărţilor*, «Cuvîntul nostru», ianuarie 1939, p. 1.

[45] Gala Galaction, *Biblia din nou tradusă*, loc. cit.

[46] I d e m, *Sionişti creştini*, «Mântuirea», 26 iunie 1919, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Un ritual de purificare

Traducătorul de texte biblice nu poate lucra singur. La o întreprindere de o atît de mare responsabilitate, e nevoie de sfatul și de controlul unor oameni în care avem încredere. Un atare om am găsit în persoana părintelui Józef Sadzik, director la Éditions du Dialogue din Paris. La îndemnul lui am tradus Psaltirea care a apărut după ce am verificat împreună textul în cele mai mici amănunte. Mai întîi editorul meu își nota întrebările citind textul împreună cu doamna Danuta Szumska, redactoarea editurii. Apoi îmi trimitea întrebările la Berkeley, discuția o purtam ulterior la Paris. La fel s-a întîmplat cu Cartea lui Iov. În iunie 1980, am petrecut zece zile de lucru intens stînd aplecați asupra textului și dimineața și după-amiaza. Și deoarece în anumite versete ale sale Cartea lui Iov ridică îndoieli atît de numeroase încît devin inevitabile opțiunile, am luat în considerare atît pe cele pentru cît și pe cele contra alegînd uneori împreună și lexicul. Puțin mai înainte părintele Sadzik a fost internat o lună la spital, unde a fost supusă unor investigații inima lui mereu bolnavă, și acolo și-a scris prefața la acest volum.

Respectiva prefață este ultimul lucru pe care l-a mai scris. A murit subit în anul 1980 la tipografia unde dusese manuscrisul acestei cărți, avea 47 de ani. Mi-a fost un prieten drag și foarte apropiat, așa încît am pierdut prin el un inspirator, un foarte atent co-autor și un confident. La aprecierea lui țineam mai ales și aprobarea lui o rîvneam în primul rînd. Dacă nu dedic această traducere memoriei sale este numai pentru că doresc ca toate traducerile mele biblice, și cele încheiate și cele viitoare, dacă am să trăiesc și puterile mă vor ajuta să le duc la bun sfîrșit, să fie un omagiu adus prezenței sale nepieritoare. Îi sînt și-i voi rămîne recunoscător. Le rămîn recunoscător și celor din jurul lui, care i-au fost apropiați, Părinților Palatini din Rue Surcouf și doamnei Danuta Szumska, cea care a contribuit atît de mult ca intențiile lui să se realizeze. Îi mulțumesc și pentru a se fi îngrijit de apariția acestei cărți.

Am început cu ceea ce era pentru mine mai important, iar acum trebuie să spun cîte ceva despre sentimentele mele pentru Cartea lui Iov. Pe cînd lucram la traducerea ei, am hotărît să scriu o prefață-comentariu pe care o și avem gata cînd mi-am spus că nu merită s-o mai pun. Am să mă opresc acum la motivele reticenței mele.

Acest poem enigmatic despre chinurile unui om fără prihană pretinde neapărat un comentariu, de aceea s-a scris despre el și cu trestia pe sulurile de papirus și cu stiletul pe tăblițe, și cu pana pe hîrtie și continuă să se scrie și azi. Chiar dacă aș fi presupus că intenția mea avea un scop practic, probabil că aș fi reușit să-l explic prea puțin cititorului. A ști și a fi în stare să transmiți sînt două lucruri diferite, deoarece cititorul are un prag de atenție dincolo de care cuvîntul își pierde eficiența. Mi-am dat seama că eseul meu e «livresc», ceea ce poate e

https://biblioteca-digitala.ro

bine la un seminar universitar, nu și acolo unde intră în joc problemele elementare ale vieții umane. M-am mai gîndit în sinea mea că această întreagă filosofie nu era decît o refugiere în zona scolastică, pentru a evita să vorbesc despre ce era mai personal și mai dureros în întîlnirea mea cu Cartea lui Iov.

După treizeci de ani petrecuți în emigrație, departe de locurile copilăriei și tinereții mele, în America, m-am apucat să traduc textele biblice din ebraică în polonă. O hotărîre care permite să-ți dai seama de multe. Mai întîi, dificultatea identificării cu mediul în care mă aflam, aceeași îndărătnicie generînd și alte aventuri. La urma urmei, în America nu eram numai profesor de limbi slave. Poeziile mele, deși citite în engleză, aveau recenzii bune, eram invitat la festivaluri poetice, publicat în reviste, adică imaginea mea nu coincidea cu a unui emigrant scos din circulație. Cu toate astea îmi foloseam timpul cu o activitate total inutilă aici, unde îmi fusese sortit să trăiesc, traducerile din Biblie mă țintuiau în cuprinsul unei singure limbi, în vreme ce versurile și, mai mult încă, eseurile puteau fi traduse, mai bine sau mai rău, în engleză.

Treizeci de ani de emigrație. Sau, socotind din momentul plecării din Vilno, cu mult mai mult. Adevărul este că acești ani, priviți concentrat sau abreviat, par zile sau ore și că diversele zone de civilizație sau limbaj, pe care le-am străbătut, au alunecat peste mine aproape fără să lase urme, păstrîndu-mi nealterat graiul meu natal, cel cu care m-am purtat pe străzile din Vilno. Pentru mine însumi rămîne de neînțeles coexistența acestor limbi diferite, fiecare la alt nivel și fiecare impenetrabilă, slujind unor scopuri diferite. O coexistență binecunoscută vechilor poeți polonezi — care foloseau latina în știință și lectură și polonă în poezie.

Atunci cînd mă refer la hotărîrea de a traduce tocmai texte biblice, nu pot evita să pomenesc despre Vilno, mai ales cînd e vorba de Cartea lui Iov. Cu un an înainte de bacalaureat, în 1928, mă aflam la Primul Gimnaziu pentru Băieți — Zygmunt August — și la ora de religie părintele Leopold Chomski încerca fără succes să-mi domolească răzvrătirea. Nu mă iubea și acum îi dau dreptate. Răzvrătirile tinerești sînt de obicei înfrumusețate în mod romantic, dar astăzi îmi spun că au în ele destul de mult dintr-un joc pervers, pe care o persoană singură îl îndreaptă împotriva deprinderilor colectivității și jocul acesta nu-mi stîrnește simpatie. Relația mea cu părintele Chomshi era de fapt, în plan emoțional, complexă și depășește perioada amintirilor școlare. În gîndurile mele, niciodată nu m-am despărțit de el. Ce-i încă mai ciudat, a trăit pînă nu de mult și, cu toate că trecuse de nouăzeci de ani, era paroh în localitatea Biala Waka de lîngă Vilno. Am stat de vorbă cu persoane care îl vizitau acolo. Nu e important dacă și în ce măsură ne-am fi putut înțelege azi. Sigur i-aș fi spus că avusese dreptate apreciindu-mi negativ caracterul, dar că n-avem încotro, sîntem condamnați la a ne folosi cît mai bine cusururile.

Datorită părintelui Chomski și concordatului dintre Polonia și Vatican, deci a introducerii învățării religiei în școlile de stat, am dobîndit o pregătire teologică, ea s-a datorat de altminteri și îndărătniciei mele fără de care aș fi receptat lecțiile de religie cu pasivitate, uitîndu-le apoi foarte repede. Miezul dificultăților cu care mă confruntam nu era un fleac, ci dimpotrivă. Mai înainte de a se fi precizat vocația mea literară, am dat peste problema mea principală, mai bine-zis singura care mă preocupa: răul existent în lume, durerea, chinurile celor în viață ca argument împotriva lui Dumnezeu. Iar dacă astăzi, cînd am viața în urma mea, mă confrunt în alt fel cu misterul răului, nu e din cauză că am citit pe această temă o grămadă de cărți și că am ținut prelegeri despre feluriți oameni care puneau problema respectivă la inimă, inclusiv despre manicheiștii evului mediu. Schimbarea care

https://biblioteca-digitala.ro

s-a produs în mine poate fi comparată cu împlinirea unui contur prin forme și culori La început, în prima tinerețe, a fost doar o ecuație intelectuală, după aceea suferință, proprie sau preluată drept poprie, instalată, cuibărită în mine și trebuia să învăț cum să-i fac față. În plan reflexiv nu s-au schimbat prea multe, aceeași întrebare: «De unde provine răul?» pretinde în continuare un răspuns, cu singura deosebire că astăzi am încetat să-l mai caut pentru că știu că e o temă nepotrivită examinării ei strict intelectuale.

Am renunțat la prefața savantă privind Cartea lui Iov pentru că am întrezărit în ea urmele unui joc politic cu nenorocirea. Aș dori să pot spune ceva adevărat tocmai despre acest joc politic, înfrîngînd enorma rezistență pe care o opune concretul — deoarece în acest caz tocmai politica înseamnă ocolirea punctelor celor mai sensibile și trecerea spre abstracțiune, ca și cum esențialul ar fi amînat «pentru data viitoare». Cu cît suferința este mai personală și mai veche, cu atît e mai greu, fiindcă ți-e teamă să nu aluneci în exhibiționism. De aceea voi limita domeniul, oprindu-mă la granița mărturisirilor.

Există un jug deosebit de greu de purtat, excesul de conștiință. Oricine a fost educat cu literatură polonă nu se poate elibera de imaginea poetului ca bard sau ca oracol, m-am străduit totuși să lepăd acest jug, de rușine. Am băgat însă de seamă că sînt stigmatizat, iar pe acela care m-ar socoti megaloman îl asigur că un atare însemn nu are în sine nimic plăcut și că ești nevoit să-l accepți ca pe un fel de infirmitate. Am în vedere unele momente, străfulgerări atît de limpezi ale conștiinței, încît ar trebui denumite clarviziune, dar o clarviziune provenită din exterior nu din interior. Deci nu talentul, nu o extremă expresivitate a percepțiilor senzoriale, nu sensibilitatea față de cuvînt, ci lupta cu o forță care ne cuprinde ca un atac al unei maladii, ne strică viața, ne îndepărtează de oameni. Secolul douăzeci a preschimbat cultul pentru artă, devenită pentru mulți surogatul religiei, în idolatrie și a înconjurat figura poetului cu propriile sale mituri, desprinse, fățiș sau nu, din doctrinele estetismului. Să vorbești de conștiință acolo unde este necontenit pomenit subconștientul și psihologia profunzimilor? E nelalocul său, e în contradicție cu estetica modernă și într-un fel lipsit de bună cuviință. Din considerente de relații sociale n-ar trebui să mă refer la asta, dar atunci n-aș ști să explic ce înțeleg prin politizare sau prin pactul cu nenorocirea.

Dacă a locui în străinătate ar fi doar o ruptură, o amputare a unei părți din ființa noastră, n-ar fi un rău atît de mare. Dar nu e numai ruptură ci și ceva în plus: conștiința își recunoaște neputința și inutilitatea, pentru că cei cărora ne adresăm ne văd gesturile dar nu ne aud glasul. S-ar cuveni să ne menținem în cuprinsul adevărului pur, dar zi de zi și an de an se înmulțesc concesiile pe care le facem oamenilor lipsiți de experiența noastră sau pur și simplu celor ce nu vor sau nu pot să ne înțeleagă. Mă întrebam uneori ce s-ar întîmpla dacă le-aș povesti studenților mei ceea ce știu sau dacă m-aș comporta cu mai puțină reținere față de poeții americani, în genere oameni agreabili și blînzi. Presupunînd că n-aș plictisi pe nimeni, lucru foarte probabil, în schimb i-aș mîhni pe toți, ba chiar i-aș speria cu cinismul meu, deoarece chiar li s-ar părea că sînt cinic. Și nu doar pentru faptul că în 1939 nenorocirea și-a luat Polonia drept sediu preferat. Ci mai degrabă pentru că, din învățămintele adunate acolo, se pot trage diferite concluzii privitoare la destinul omului în istoria care tocmai se desfășoară. Între altele, concluzia că oamenii sînt total dependenți de noțiunile și reprezentările cu care sînt deprinși și care i-au înfășurat atît de strîns, încît se ațin înlăuntrul limbii proprii ca într-un cocon.

Hotărîndu-te să scri în polonă nu în engleză — aud parcă spunîndu-mi un glas — ai avut deplină libertate, puteai să nu ții seama de nimic și de ni-

https://biblioteca-digitala.ro

meni. Așa s-au petrecut lucrurile, ce-i drept, și am încercat să exprim atît cît am putut. Ceea ce nu este prea mult. După cum spune și eroul unuia dintre versurile mele, un pictor:» De abia se scoală omul, trage de cîteva ori cu pensula și s-a și înserat». Momentele de conștiință mă năpădeau și mă mîhneau, iar eu trăiam cu sentimentul că nu le puteam face față, de parcă n-aș fi îndeplinit cererile cuiva, neformulate dar mereu prezente.

A te eschiva: a disimula suferința proprie sau a altora îndărătul filosofiei sau a esteticii. E mai lesne astfel și, ținînd seama și de contorsionările destinului propriu, ale cărui înfățișări prea personale nu le-am atins aici, ispita e ușor de înțeles. Abordînd lucrurile puțin diferit, se poate spune că acela care poartă toga și bereta de profesor trebuie să-și poată dovedi ingeniozitatea mintală; dă-i o temă și va zvîrli din sinea lui un gaizer de argumente sclipitoare, știind totodată că astea sînt doar aparențele, un rol convențional, că mai adevărat în el este omul mut. Cel de la catedră e ca un actor: chiar de i-ar veni să plîngă, trebuie să reteze firul care duce spre propriile lui amărăciuni, dar o atare duplicitate lasă urme, sapă dîre, învățăm să vorbim ca și cum nu ne-ar păsa de nimic. Dar despre Cartea lui Iov e mai bine să păstrezi tăcerea întrucît, să vorbești ca și cum nu ți-ar păsa, nu se cuvine.

Iar faptul în sine, că m-am îndreptat spre Biblie, are următoarele cauze. Din moment ce nu voi convinge pe nimeni și nu pot schimba nimic, dacă lumea își urmează calea ei nebună, cum să-mi folosesc mai deplin priceperea, arta cuvîntului ritmat? În ce limbă o pot face mai bine? Numai în polonă. Ce ar fi mai necesar în polonă? Cuvîntul care eliberează, cel care prin însăși existența sa ferește de încîlceala frazelor, a lozincilor și de limbajul-dublu. Din clipa în care a dispărut latina, cuvîntul a fost amenințat de un stil unic generalizat, gazetăresc, strecurat pînă și în traducerea Scripturii. Am scris în altă parte despre cele ce m-au stimulat și despre cum m-am pregătit treptat pentru această lucrare: cum am descoperit *Psaltirea lui Pulawski;* cum am învățat limba greacă; cum am tradus *Evanghelia după Marcu* și *Cărțile Ecleziastului din Septuaginta;* apoi despre învățarea limbii ebraice; în sfîrșit, cum am descoperit Biblia bilingvă, ebraico-polonă, în traducerea lui J. Cylkow, care a apărut în fascicole între anii 1885 și 1905.

Poate că pentru mine lucrul la traducerea Bibliei este un ritual de purificare mai eficace decît un vers sau o proză contemporană. Aplecat peste Cartea lui Iov aveam firește în fața ochilor chipul acelora ce-și îndreaptă zadarnic ruga spre cer, culorile pămîntului, forma norilor, frumusețea de neînțeles a naturii, adică acel tot cu care imaginația mea n-o scoate la capăt, așa cum nu e în stare s-o scoată la capăt cu jelania lui Iov din sinea mea. Dar așa cum am făgăduit, renunț la filosofare... Cu conștiința curată pot însă vorbi aici despre chestiunile tehnice, așadar despre atelierul traducătorului.

Cînd m-am apucat să lucrez la Cartea lui Iov, socoteam că există un text ebraic unitar, în privința căruia filologii s-au pus de acord. M-am convins că un asemenea text lipsește, întrucît numeroase versete sînt ininteligibile, dacă nu se introduc niște corecturi de scriere. Ba unul dintre cercetătorii evrei ai Bibliei și-a exprimat opinia că orice traducător cinstit al textului lui Iov ar face mai bine ca în loc să se străduie să redea cuvintele sau paragrafele controversate să le lase albe. Am luat la cunoștință diversele propuneri, studiind opera lui Robert Gordis (*The Book of Job; Commentary, New Translation and Special Studies*, *The Jewish Theological Seminary in America*, New York, 1978) precum și comentariul imens al eruditului-fantast N.H. Tur-Sinai (H. Torczyner), publicat la Ierusalim în 1967. Fiecare verset l-am comparat cu traducerea sa în mai multe limbi moderne, în primul rînd în engleză, franceză și rusă (traducerea sinodală din secolul XIX este

https://biblioteca-digitala.ro

foarte îngrijită), precum şi cu traducerile poloneze. Din păcate, deseori aceiaşi traducători optau pentru diversele soluţii.

Cercetînd edificiul creat în limba mea natală şi afundîndu-mă în polona veche, m-am convins că nu ştim să preţuim propriile noastre scrieri. Unul dintre cele mai frumoase monumente de limbă polonă, *Psaltirea Pulawska*, este aproape neştiut şi a fost tipărit o singură dată în anul 1916. Despre prima traducere integrală a Bibliei în anul 1561, *Leopolita*, am auzit numai şi presupun că în afară de cîţiva filologi nimeni n-a văzut-o. Aceşti savanţi, care se încred doar în raţionamentele lor abstracte, ne-au vîrît în cap că *Biblia lui Leopolita* a fost dată uitării pentru că foloseşte un limbaj arhaic şi de aceea a fost înlocuită cu aceea mai tîrzie a lui Wujek. Am avut prilejul să iau în mînă Biblia tradusă de Leopolita, această carte atît de rară, la una din universităţile americane şi am încetat să mai dau crezare filologilor. O splendidă limbă poloneză, care nici azi *nu sună mai vetust* decît cea a lui Wujek, o mare putere expresivă, oare ce se poate pretinde în plus? La întrebarea de ce a fost totuşi uitată nu am un răspuns. Oricare ar fi acesta, lipsa unor ediţii noi a *Bibliei lui Leopolita*, fără nici o îndoială un monument al limbii polone, dovedeşte un respect redus pentru moştenirea noastră.

Traducînd Cartea lui Iov, nu m-am putut folosi de versiunea lui Leopolita, felul în care era legat volumul nu permitea microfilmarea. Am avut în schimb la dispoziţie microfilmul Bibliei calvine de la Brzesc din anul 1563, cea a lui Wujek şi Bibia de la Gdansk din anul 1632. Dacă textul Cărţii lui Iov este obscur, cel al traducerii lui Wujek este deosebit de neclar pentru că el a fost nevoit să nu se abată de la Vulgata. Ţinînd seama de criteriul transparenţei şi al expresivităţii, Bibliile de la Brzesc şi de la Gdansk îi sînt superioare. Dintre traducerile mai noi, doar cea a lui Cylkow poate rivaliza cu ele. Pe această traducere m-am bizuit în primul rînd, la fel ca atunci cînd am tradus Psalmii, pentru că Cylkow este întotdeauna foarte serios în opţiunile sale (*Cartea lui Iov*, a tradus şi explicat conform cu cele mai bune surse Dr. J. Cylkow, Cracovia, editat de traducător. Tipografia lui Józef Fischer, Cracovia 1903).

Cercetătorii Bibliei emit diferite ipoteze referitoare la data scrierii Cărţii lui Iov, la autorul ei. Nu-mi asum rolul de a decide care dintre ei are dreptate. Aşa cum ne-a parvenit, Cartea lui Iov se compune dintr-un prolog în proză, din dialoguri versificate şi dintr-un epilog tot în proză. Traducerile din secolul XVI folosesc exclusiv proza. Mai exact, ceea ce pe vremea aceea era socotit a fi proză, din moment ce vers însemna repetarea unui număr egal de silabe. În traducerile Bibliei în limba polonă se resimte influenţa cadenţei ritmice a Vulgatei, dacă nu cea nemijlocită a originalului. După cum se ştie, versetul biblic se compune din două, trei, mai rar patru fraze — sau dacă cineva preferă — stihuri. Ele sînt într-un fel simetrice şi constituie aşa-numitul paralelism. Relaţia cea mai obişnuită dintre ele o reprezintă repetarea în stihul al doilea a celor spuse în cel precedent, dar cu alte cuvinte. La rîndul său, fiecare frază sau stih conţine un model metric: trei «lovituri» («accente»), cărora le corespund trei «unităţi de gîndire». Aşadar sensul şi metrica se sprijină reciproc, de aceea traducătorii, preocupaţi de redarea sensului, au introdus intuitiv pulsaţia ritmului. Modul de a aşterne traducerea pe hîrtie, fără întrerupere sau împărţind-o în versete numerotate nu se putea să nu influenţeze în această privinţă şi pe traducător şi pe cititor, cu toate că ţelurile urmărite erau extraestetice. În prefaţa la Biblia de la Brzesc se spune: «*Drept care toate cărţile împărţitu-s-au în stihuri/ca scrierea prea deasă privirea a nu o slăbi-o/ba printre slove rare mai liberă să fie/iar cetitorii cele ce le sînt de trebuinţă mai iute să le afle*».

În versificarea poloneză a intervenit în ultimele decenii o transformare radicală

https://biblioteca-digitala.ro

şi se vorbeşte despre un al patrulea sistem, după cel silabic, silabo-tonic şi tonic. Prin aceasta sporeşte sensibilitatea faţă de cadenţa ascunsă în aşa-numita proză, iar bibliile din secolul XVI pot oferi un material interesant în acest sens.

În ultima vreme a intrat în uz tipărirea poeziei biblice «în coloane», ceea ce pare a fi logic dar, după părerea mea, nu este. Pentru că dacă tipărirea «în proză» poate duce la ştergerea accentelor, «coloana», dimpotrivă, face să se uite versetul ca unitate cu o anumită intonaţie. Lucrul acesta se observă în noua tălmăcire a Cărţii lui Iov aparţinînd lui Brandstaetter, în Biblia Mileniului, precum şi în Biblia Societăţii Biblice britanice şi străine. În schimb, Cylkow utilizează versetul biblic care are de mult drept de cetate în poezia polonă. Împărţirea în stihuri la el nu este marcată, dar cezura se resimte cu uşurinţă, iar ritmul închide versetul într-un tot unitar. În traducerea mea, păstrez forma versetului. Altfel decît în Psalmi, unde am marcat cezura printr-o steluţă, am lăsat de astă dată plasarea ei pe seama celui care citeşte.

Asta ar fi cam tot ce se cuvine să spun aici. Am avut probleme cu numele de Iov care este bisilabic şi de fapt s-ar cuveni scris Iiov. Litera H. *(în polonă se spune Hiob, n.n.) provine din latină, unde exista obiceiul de a o adăuga la cuvintele care începeau cu I. de exemplu: Ieronymo-Hieronimus. El a fost preluat şi în polonă. N-am folosit grafia Hijob, întrucît ar părea cam ciudată, dar faptul că acest cuvînt este bisilabic trebuie reţinut. Este nejustificată modificarea numelui în monosilabicul: Iov.*

Berkeley, septembrie 1980

În româneşte de OLGA ZAICIK

Textul reprezintă prefaţa lui Czeslaw Milosz la traducerea sa, din limba ebraică, a Cărţii lui Iov, apărută în Editions du Dialogue, Paris, 1981.

«După ce s-au uscat, florile sînt lipite pe felicitări sau în mici albume legate în lemn de măslin şi purtînd inscripţia «Flori din Palestina», «Flori din Ţara Sfîntă», sau «Flori din Ereţ Israel», după clienţii cărora le sînt destinate.

Sînt vîndute în prăvălii, expediate în scrisori, dăruite sau oferite în schimbul unui obol destinat aşezămintelor de binefacere. Ajung departe, mai departe chiar decît perlele de India şi mătăsurile de Brussa, toate aceste floricele de cîmp, unică bogăţie a pămîntului sărac al Ţării Sfinte».

SELMA LAGERLOF, Ierusalim (1901)

https://biblioteca-digitala.ro

Flowers from the surroundings of Jerusalem.

Fleurs des environs de Jerusalem — Blumen aus der Umgehend Jerusalems.

https://biblioteca-digitala.ro

יברכך ה' מציון (תהלים קכ"ח, ה')

פרחי הר ציון

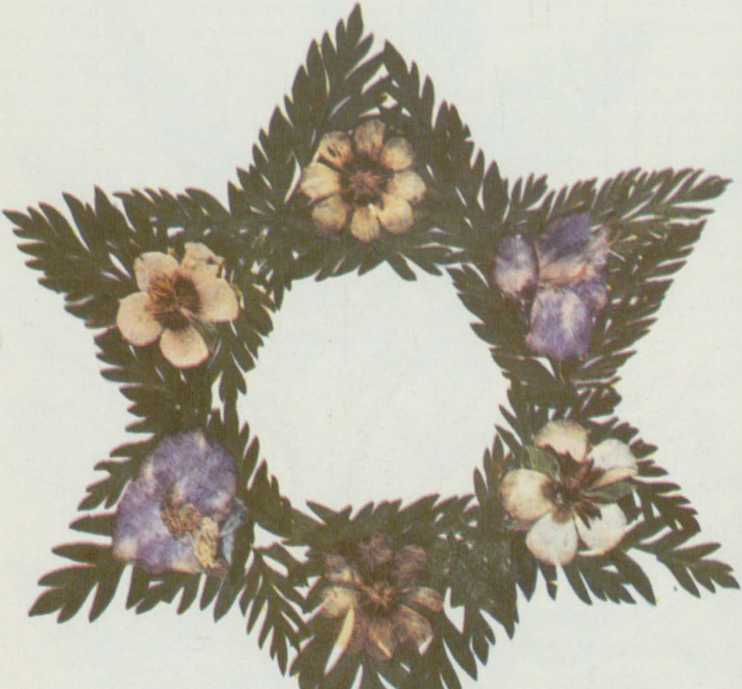

Blumen vom Berge Zion

Fleurs du Mont Sion

Flowers from Mount Sion

https://biblioteca-digitala.ro

על כן אזכרך מארץ ירדן (תהלים מ״ב, ז׳)

פרחי ערבות הירדן

Blumen von Jordanthale

Fleurs du Jourdain

Flowers from the valey of the Jordan

https://biblioteca-digitala.ro

רחל מבכה על בניה (ירמיה: ל״א, י״ד)

פרחי קבר רחל

Blumen vom Grabe Rahel's Fleurs du Tombeau de Rachel

Flowers from the grave of Rachel

https://biblioteca-digitala.ro

PSALMI ÎN RESTITUIREA ȘI COMENTARIUL LUI ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

Marginalia la Psalmi

Acum cîțiva ani de zile, la invitația distinsului profesor Paul Miron de la Universitatea din Freiburg, am acceptat să încerc a da o versiune modernă *Psalmilor*, pornind de la textul *Bibliei* lui Șerban Vodă din 1688. Încă din momentul cînd am luat această hotărîre m-am întrebat ce fel de statut va avea rezultatul întreprinderii mele. Mă gîndeam că, întrucît nu voi avea acces direct nici la originalul în ebraică, nici la cea mai veche traducere a lui în elină, *Septuaginta*, ceea ce urma să fac eu nu putea nicidecum să se numească operă de traducător.

Paul Valéry arată undeva că lucrarea specifică traducătorului este aceea de a obține efectul produs de o cauză — în speță, textul original — cu ajutorul altei cauze, adică prin intermediul textului tradus într-o altă limbă. Odată ce nu cunosc nici ebraica, nici elina, — care putea să fie, pentru mine, cauza primă al cărei efect mă angajasem să-l produc cu ajutorul unui text în limba română?

Bineînțeles, aveam acces la cîteva versiuni ale *Psalmilor*: în latină, în franceză, în engleză, în germană. Eram oare îndreptățit să consider aceste texte, împreună, ca punct de plecare pentru o tentativă de traducere? Destul de repede mi-am dat seama că nu aveam acest drept. Mai ales că, tot atît de repede, un alt text mi s-a impus ca bază a intreprinderii mele: textul însuși al *Bibliei* din 1688. Coroborat cu alte cîteva versiuni românești mai recente ale *Psaltirei*, acest text de acum trei sute de ani mi s-a arătat a fi adevăratul meu punct de plecare pentru o eventuală (totuși) traducere: versiunea în limba bisericească română a vechilor psalmi ai Regelui David, așa cum a apărut ea în edițiile diverse ale *Bibliei* ortodoxe în țara noastră. Eram chemat, așadar, să realizez o simplă transpunere dintr-o limbă română veche, într-o limbă română modernă. Mai poate avea o asemenea lucrare pretenția la titlul de *traducere?*

Nu mi-a trebuit prea mult timp pentru a-mi da seama că distanța lingvistică între româna veche bisericească și româna mea de astăzi se arată a fi aproape egală cu distanța între oricare versiune în limbă străină — fie ea latină, franceză, engleză sau germană — și limba mea actuală. Poetic vorbind, ceea ce trebuia să realizez era totuși o adevărată traducere, și nu numai în sensul tălmăcirii unui mesaj, ci mai ales în acela al re-creării unei expresii poetice. În ce măsură, însă, îmi puteam permite «să ies» din ceea ce s-ar putea numi *poezia limbii noastre liturgice* (ortodoxe), pentru a încerca un nou tip, modern, de lirică spirituală, religioasă? După nu prea multe ezitări, am tras concluzia că puteam să-mi asum un atare risc; firește, cu condiția de a respecta canoanele ortodoxiei. Că rezultatul muncii mele literare nu avea să întrunească niciodată consensul oficial ecleziastic — «urechea» slujitorilor Bisericii, mai ales la ortodocși, este funciarmente tradiționalistă — era o altă problemă.

https://biblioteca-digitala.ro

Curînd am fost încurajat în această decizie şi de mărturia unui consacrat traducător al *Psalmilor*, cum este André Chouraqui. Vorbind tocmai despre «distanţa lingvistică» între ebraică şi franceza modernă, el scrie următoarele: «Trebuie să redai, într-o limbă implacabil analitică, al cărei geniu constă în claritate, măsură, precizie, un text în care alianţa intimă a sensului şi sunetului se exprimă în ritmuri şi rezonanţe ale viziunii, mai mult decît în *idei;* dacă acestea apar, ele se referă la o compilaţie a realului, care, la drept cuvînt, scapă măsurilor ordinare ale discursului. Simbolul, el însuşi aluziv, captează din chiar inima realităţii imaginea exactă care ne frapează; ea se modelează pe autoputernicile armonici ale verbului semitic: acesta este număr înainte de a fi formă.

Arta pare să devină instrument al unei iniţieri în real, pe care îl atinge prin intermediul viziunii mai mult decît prin discurs; puterea sa constă în a îngădui revărsarea vocii şi a elibera cîntecul; convenţia limbajului îşi află determinarea proprie în strălucirea fiecărei litere a verbului, iar finalitatea sa în salvarea omului.

Din diamantul acesta, traducătorul nu poate să transmită decît o pulbere cenuşie; orice ar face, intreprinderea lui îl condamnă să sacrifice esenţialul: smulgînd cîntecul din limba lui, el l-a şi omorît.

O cale rămîne totuşi posibilă, pe care o pregăteşte de ani de zile explozia structurilor clasice ale limbii franceze. În această ţară, unde nici o traducere a Bibliei n-a reuşit încă să se impună, traducătorii care îi vor accepta pariul, efectul şi riscul vor trebui să se orienteze spre crearea unui limbaj nou care să permită — acesta a fost cazul emoţionantei Vulgate şi a englezeştii Authorised Version — a se presimţi profunzimile vieţii care fac din Biblie cartea lui Dumnezeu» (*Le Cantique des Cantiques* suivi *des Psaumes*, traduits et présentés par André Chouraqui, P.U.F., 1984; pp. 111—112).

Alături de aceste rînduri, care dau mult de gîndit dar şi stimulează, m-a încurajat confesiunea englezului Peter Levi, el însuşi poet remarcabil, din care nu citez decît o frază, pentru a se vedea abisul peste care, şi el la rîndul său, s-a încumetat să arunce o punte. Vorbind despre *Psalmi*, el subliniază: «The question, what kind of poetry they are, is easier to ask than to answer» (*The Psalms*, translated by Peter Levi, Penguin Books, 1985, p. IX).

Dar sprijinul cel mai important l-am primit datorită traducerii în germană a *Psalmilor* de către Martin Buber care, fără a-şi teoretiza travaliul, a restituit textului modern ceea ce pare a fi, după unii, elementaritatea, directitatea şi asprimea textului original ebraic. Frustă, puternică, simplă, traducerea lui izbuteşte să inculce impresia că avem de a face cu un limbaj cu rădăcini populare, de cele mai multe ori lipsit de artificii verbale (care, totuşi, nu lipsesc), că aceste cîntece au fost intonate de nişte păstori din deşert, că — literar vorbind — originea lor este populară, aşa cum şi moralitatea lor este din popor: creaţie a unui popor nomad, înfometat de dreptate, de o dreptate pe care — considerînd-o în ordinea lucrurilor, naturală — o cereau totuşi unui Dumnezeu cu care contractaseră un legămînt aparte.

Psalmii formează fără îndoială un memorial al Istoriei lui Israel, ei îşi au rădăcina implîntată într-o experienţă de viaţă orientată pe linia unui destin de elecţiune, asumat ca atare. Strict personalizată naţional, la izvorul ei lingvistic, expresia acestor cîntece de jale, de revoltă, de implorare, de gratitudine debordează, ca arie psihică, sufletul unui popor pentu a se arăta, de-a lungul atîtor secole, ca expresie a întregii umanităţi care se închină unui singur Dumnezeu. Drama pe care o înfăţişază fiecare psalm este ca un act care se petrece în primele zile ale Facerii, atunci cînd s-a jucat soarta Omului, un act care se prelungeşte peste Istorie pînă la gloria Judecăţii ultime. Comentatorii subliniază virtuţile unei expresii, care

https://biblioteca-digitala.ro

provin din specificitatea limbii ebraice și rămîn un dat ireductibil pentru toate versiunile moderne ale *Psaltirii:* avem de a face cu o limbă a puterilor, cu un verb revelat: el spune întotdeauna mai mult decît litera sa, aspiră — depășind limitele expresiei — spre inexprimabil; osatura puternică a cuvintelor ebraice, dominate de ritmuri ternare cu rădăcini fixe, devine act pur. Verbele semitice, care nu posedă diferențieri după timpul acțiunii, contribuie ca expresia să ne mențină tot timpul de-asupra viitorului: acesta pare să se amestece mereu în apele prezentului, creînd impresia că ne aflăm neîntrerupt în fața sfîrșitului iminent al vremurilor nedreptății, în pragul împlinirii împărăției lui Dumnezeu. Se spune că limba ebraică ar fi curentată de un fel de imperativ al gîndirii, care ne asaltează cu faptele sale, care provoacă în ascultător un adevărat incendiu al verbului; pentru că nu avem de a face cu o logică discursivă, ci cu un veritabil torent pasional; grație lui, poemul pune în libertate lucrurile, plenitudinea concretului ia foc și realul istoric al unui popor determinat se transformă în univers al istoriei. Același André Chouraqui scrie: «O atotputernică luciditate în fața faptului erijat în simbol, o austeră supunere în fața adevărului verbului, un refuz al ornamentului solicită neobosit fulgurația spiritului: o carte a cărei fiecare literă trăiește și dansează ca un foc al bucuriei» (Op. cit., p. 84).

Unul din principiile pe care le-am respectat în activitatea mea de traducător de poezie a fost acela că traducerea nu trebuie să fie mai clară, mai explicită decît originalul: ambiguitatea textului poetic de bază trebuie lăsată «să funcționeze» ca atare. Ei bine, acest principiu nu mi s-a părut a mai fi valabil în cazul acestei transpuneri în limbă modernă a *Bibliei* lui Șerban Vodă. Limba românească a evoluat atît de mult în ultimii trei sute de ani, încît Biserica e obligată să țină cont de lucrul acesta: anumite expresii de la 1688 rămîn de neînțeles pentru cititorul de astăzi. Nu este vorba numai de lexic, ci și de multe formațiuni sintactice. Păstrîndu-le ca atare, în unele versiuni ale *Psalmilor* care se cîntă în biserică, în timpul serviciului religios, credinciosul de azi are adesea impresia — rostindu-le — că vorbește o limbă străină. Am socotit necesar să clarificăm, în transpunere, tot ceea ce risca să rămînă ininteligibil.

Subliniez, însă, că nu e vorba de o clarificare direcționată a sensului: rostul meu nu este să fac hermeneutică biblică; de aceea nu am optat pentru o explicitare sau alta de ordin dogmatic. În privința aceasta, am găsit că trebuie să însoțesc fiecare psalm de o adevărată exegeză a lui, publicînd — în note — opiniile diferiților comentatori.

Artistic vorbind, am urmărit cu consecvență un singur lucru: fluiditatea expresiei, adică structura ritmată a rostirii. În felul acesta, o «muzică» a versetului, ținînd exclusiv de unitățile metrice (dar lăsate foarte libere) se propune din capul locului ca o invitație la adevărata muzică a oficierii religioase moderne, dar și ca rememorare a cîntecului de altădată al psalmistului.

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

https://biblioteca-digitala.ro

PSALMUL 9

Ca încheiere, privind cele ascunse ale fiului, un psalm al lui David

1. Mărturisi-mă-voi ţie, Doamne, din toată inima mea; povesti-voi toate minunile tale.

2. Veseli-mă-voi şi mă voi bucura întru tine, cînta-voi numele tău, Preaînaltule!

3. Duşmanul meu cînd se va-ntoarce înapoi, se va slăbi şi va pieri din faţa ta.

4. Căci tu m-ai judecat, şi partea mi-ai luat-o după lege, pe tron ai stat, tu care judeci cu dreptate.

5. Mustrat-ai neamurile, şi cel necredincios s-a nimicit numele lui l-ai stins in veac şi-n veacurile veacului.

6. Slăbit-au armele duşmanilor pe totdeauna, tu le-ai surpat cetăţile. Pierit-a amintirea lor cu mare sunet.

7. Şi Domnul a rămas în veci. Spre judecată tronul şi l-a pregătit.

8. Şi însuşi judeca-va fără părtinire-ntreaga lume, va judeca popoarele după dreptate.

9. Stăpînul, adăpost celui sărac a devenit, el îi dă ajutor cînd e nevoie, cînd îl încearcă vremuri grele.

10. Nădăjduiască-n tine cei ce cunosc numele tău, căci tu pe cei care te caută nu-i părăseşti.

11. Cîntaţi mărirea Domnului ce locuieşte în Sion, vestiţi-i îndreptările printre popoare!

12. Cel ce vărsările de sînge cercetează şi-a amintit, de strigătul celor săraci el n-a uitat.

13. Îndură-te de mine, Doamne, vezi cum m-au umilit duşmanii mei!

14. Tu care de la porţile morţii mă ridici, ca să vestesc mărirea ta la porţile fiicei Sionului.

15. Am să mă bucur că m-ai mîntuit!

16. Căci neamurile au căzut în groapa ce-o săpară pentru mine, s-a prins în laţul pregătit pe-ascuns piciorul lor.

17. Domnul, după dreptatea pe care-o face se cunoaşte: cel păcătos chiar în lucrarea mîinii lui s-a prins.

(Sela)

18. În iad să fie aruncaţi cei păcătoşi, toate popoarele ce l-au uitat pe Dumnezeu!

19. Căci cel sărac nu va fi dat mereu uitării, răbdarea lui nu va pieri pe totdeauna.

20. Scoală-te, Doamne, ca omul să nu fie prea semeţ, ca neamurile-n faţa ta să fie judecate!

21. Numeşte peste ele un legiuitor, ca neamurile să-şi dea seama că sunt oameni.

22. De ce tu, Doamne, te-ai retras departe, şi uiţi de timpurile mele bune la necazuri?

23. Cînd se mîndreşte cel necredincios, săracul arde-n chinuri; dar se va prinde-n plasele ce le urzeşte.

24. Căci păcătosul se foloseşte întru plăcerea sufletului său, iar cel nedrept se binecuvîntează.

https://biblioteca-digitala.ro

25. Cel păcătos îl supără pe Dumnezeu, dar nu se teme de mînia lui cea mare. Lui, Dumnezeu nu-i stă-nainte, spurcate sunt mereu căile lui. El judecata ta o-nlătură din calea sa, pe toţi duşmanii săi îi va supune.

26. Căci el şi-a zis în sinea lui: «Eu sunt de neclintit din neam în neam, să-mi facă rău nu-i niminea în stare».

27. Căci de blesteme-i plină gura lui, de fiere şi de vicleşug; cazna şi chinul stau sub limba lui.

28. Aşează curse pe ascuns cu cei avuţi, ca să-l ucidă pe nevinovat;

29. El stă cu ochii ţintă la sărac, i-aşează pe ascuns capcane ca leul în desişul lui; tot timpul stă la pîndă, ca să-l surprindă pe sărac, ca să-l atragă-n plasa lui,

30. În laţul său o să-l răstoarne, se va pleca de-asupra lui, iar cei săraci in stăpînirea lui cădea-vor.

31. Căci el şi-a zis în sinea lui: «Ei sunt uitaţi de Dumnezeu, el şi-a întors obrazul, el nu mai vrea numic nicicînd să vadă».

32. Scoală-te, Doamne Dumnezeul meu, înalţă-ţi mîna, nu-i uita pe cei săraci!

33. De ce l-a-nfuriat pe Dumnezeu, necredinciosul? Pentru că-n sinea lui şi-a zis: «El nu va cerceta deloc».

34. Iată, tu caznele şi suferinţele le socoteşti, ca-n mîna ta să-i iei pe vinovaţi. Tu ai în grija ta pe cel sărac, trebuie să fii azil orfanului.

35. Zdrobeşte braţul celui rău şi păcătos, fărădelegea cercetează-i-o, n-ai s-o găseşti.

36. Domnul va-mpărăţi în veci de veci. Voi, neamuri, veţi pieri de pe pămîntul său!

37. Domnul dorinţele celor săraci le-a ascultat, la pregătirea inimilor lor şi-a pus urechea,

38. Spre-a da dreptate oprimatului, celui orfan: pentru ca omul să nu se mai mîndrească pe pămînt.

Note la PSALMUL 9

Conform numerotării ebraice, textul acesta conţine de fapt doi psalmi: Psalmul 9 (versetele 1—21) şi Psalmul 10 (versetele 22—38). Unitatea lor, de inspiraţie şi de stil, deşi destul de evidentă, a fost totuşi controversată.

Psalmul acesta face parte dintre *psalmii alfabetici* (ca şi psalmii 25, 34, 37, 111, 112, 119, şi 145), numiţi aşa pentru că strofele (versetele) lor încep cu una din cele 22 de consoane ebraice, în ordine alfabetică.

Gimarey îşi începe comentariul astfel: «Sf. Augustin, Sf. Ioan Gură-de-Aur şi Sf. Ieronim consideră acest psalm ca un cîntec de mulţumire al Bisericii creştine, pentru victoriile obţinute de ea împotriva duşmanului neamului omenesc şi împotriva păgînismului, şi, în plus, ca o rugăciune pe care o adresează lui Dumnezeu cerîndu-i ocrotire în faţa viitorilor duşmani. David a putut să intoneze această cîntare după vreo victorie asupra duşmanilor săi».

Indicaţiile ce preced textul propriu zis sunt diferite şi controversate. Traducînd exact cuvintele *Septuagintei* şi ale *Vulgatei*, Gimarey scrie: «pour les secrets du fils». — Chouraqui traduce: «sur la mort de Ben», fără a da nici o explicaţie

https://biblioteca-digitala.ro

a acestui nume. — Martin Buber transcrie o indicaţie ce pare destinată doar executării psalmului: «nach „Stirb für den Sohn"», adică: a se cînta ca arie «Mori pentru fiul tău». — A.A. Anderson o acceptă, precizînd că ar fi vorba de un text «foarte corupt»: «for the occasion of death of the son». — Expresia «nach ,,Alumot"», care apare la H. J. Kraus e tradusă de unii ca referindu-se exclusiv la cei ce trebuiau să cînte acest psalm: fie «fete tinere» (după Aquila şi Sf. Ieronim), fie copii («für hohen Knabenstimmen», precizează o versiune germană modernă; alta, franceză, indică «accompagnement á l'aigu»).

Verset 4.: partea mi-ai luat-o după lege = mi-ai făcut dreptate conform legii.

Verset 9.: adăpost celui sărac; după Anderson: «refugiu al celui persecutat»; după Chouraqui: «fortăreaţă a celui zdrobit»; după Kraus: «Turn al oprimatului»; după Buber: «Cuib inexpugnabil al celui oropsit».

Verset 11.: îndreptările; în *Biblia* lui Şerban: *tocmelile;* în latină: «studia ejus»; la Gimarey: «ses conseils».

Verset 12.: Cel ce vărsările de sînge cercetează. Aici Anderson citează din *Geneză* (9,2), precizînd că «sîngele şi viaţa aparţin numai lui Dumnezeu; orice om care comite vreodată un omor, îl atacă pe Dumnezeu în chiar dreptul său de proprietate». — Kraus traduce prin: «răzbunătorul crimelor» *(Bluträcher),* la fel Anderson («who avenges blood»). — *Săraci* = la Anderson: «afflicted»; la Gimarey: «les martyrs»; la Kraus: «der Armen».

Verset 14: la porţile fiicei Sionului. În *Isaia* se arată că adunarea poporului avea loc în faţa porţilor cetăţii — *Fiica Sionului* e însuşi poporul Ierusalimului.

Sela. E o indicaţie «tehnică», fie de rostire a psalmului, fie de rit, avînd sensul de «în sus».

Verset 19.: nu va fi dat mereu uitării, expresie ce afirmă caracterul pasager al mîniei Domnului şi al dizgraţiei sale. — *Răbdarea lui,* după alţii: *Speranţa lui.* — Anderson subliniază că acest verset constituie o ilustrare a extinderii forţei negaţiei *(nu)* din prima jumătate a versetului, asupra celei de a doua jumătăţi a lui.

Verset 22: De aici începe, după numărătoarea ebraică, Psalmul 10. — *Uitaţi de timpurile mele bune în necazuri* = în loc să mă faci fericit, ca altădată, acum mă laşi pradă suferinţei.

Verset 23: Textual, după *Biblia* lui Şerban: *cînd se sumeţeşte cel necredincios, săracul aţîţă-se* (ca focul).

Verset 24.: Se făleşte-ntru plăcerea sufletului său = se crede fericit. — *Cel nedrept se binecuvîntează:* după unii: *cel nedrept binecuvîntează,* adică blasfemează. — Gimarey arată că în ebraică scrie: «cel nedrept nu se sinchiseşte decît de poftele sale».

Verset 27.: Fiere = «amărăciune», la cei mai mulţi traducători.

Verset 29.: în desişul lui. Biblia lui Şerban: *la stîna sa;* Gimarey: «în grota sa».

Verset 33.: El nu va cerceta deloc. După Anderson, nelegiuitul crede că crimele sale nu vor putea fi cercetate şi dovedite de Domnul, deoarece «au un aer de responsabilitate, sunt făcute conform legii».

Verset 35.: Gimarey propune o dublă interpretare. O dată: «ca să arate că un lucru a dispărut, că nu mai există, evreii spun: Îl cauţi, nu-l găseşti»; aşadar: fă, Doamne, să dispară fărădelegea, se roagă credinciosul. A doua oară: «zdrobeşte, Doamne, fără a cerceta, braţul fărădelegii, pentru că, dacă vei căuta dovada lui, n-o vei găsi niciodată».

https://biblioteca-digitala.ro

Verset 37.: Pregătirea inimilor = prepararea oamenilor, prin fapte bune, pentru a moşteni împărăţia cerurilor. În ebraică, după acelaşi Gimarey: «tu le-ai pregătit inimile, şi ai plecat urechea spre ei» — adică «le-ai schimbat inima cu harul tău, iar, acum, le asculţi ruga şi lauda!»

Verset 38: Oprimatului, celui orfan. În *Biblia* lui Şerban: *săracului şi smeritului*. — Tot acolo figurează: *ca să nu se mai adauge încă a să mări omul*, în sensul de: ca omului, pe lîngă celelalte păcate, să nu i se adauge şi cel al trufiei.

PSALMUL 21

La sfîrşit, pentru îmbărbătarea din zori, psalm al lui David

1. Doamne, Dumnezeule, priveşte-mă! De ce m-ai părăsit? Departe sunt de mîntuirea mea cuvintele greşelilor mele!

2. Doamne al meu, striga-voi toată ziua, dar tu nu-mi vei răspunde, şi-ntreaga noapte voi striga, şi nu va fi din nebunie.

3. Căci tu în cele sfinte locuieşti, tu — lauda lui Israel!

4. În tine au sperat părinţii noştri; ei au sperat, şi tu i-ai izbăvit.

5. Strigat-au, şi s-au mîntuit, ei au sperat, şi nu le-a fost ruşine.

6. Eu însă vierme sunt, nu om, ocara oamenilor şi dispreţul lumii.

7. Cei ce mă văd, toţi mă batjocoresc, vorbesc din buze, clatină din cap:

8. «Spera în Domnul, izbăvească-l deci; să-l mîntuie, dacă-l iubeşte!»

9. Căci tu m-ai smuls din pîntece, tu care eşti speranţa mea încă din sînul mamei mele.

10. Spre tine de la pieptul ei am fost zvîrlit, din pîntecele mamei mele Domn îmi eşti.

11. Să nu te-ndepărtezi de mine, căci necazul e aproape, căci nimeni nu e-n stare să m-ajute.

12. Mulţime de viţei mă-mpresurară, mă-nconjurară tauri graşi.

13. Botul şi-l-au deschis să mă sfîşie, ca leul care spintecă şi rage.

14. Ca apa m-am împrăştiat pe jos, şi risipitu-mi-s-au oasele.

15. Inima mea ca ceara mi s-a topit în măruntaie.

16. Uscatu-s-a vigoarea mea ca lutu-n foc, limba de cerul gurii s-a lipit, şi-n pulberea pămîntului m-ai coborît.

17. Căci cîinii-n haită m-au împresurat, şi gloata celor preavicleni m-a-nconjurat!

18. M-au pironit de mîini şi de picioare.

19. Şi oasele au început să-mi numere; s-au socotit şi s-au uitat la mine.

20. Hainele mele lor şi-au împărţit, pentru cămaşa mea au tras la sorţi.

21. Tu, Doamne, ajutorul nu-ţi îndepărta de mine, ci spre-a mă întări să iei aminte!

22. Scapă de sabie sufletul meu, de laba cîinelui singurul bun ce-mi aparţine.

https://biblioteca-digitala.ro

23. De gura leului mă mîntuie, smerirea mea de cornul inorogului o apă-
ră.
24. Vesti-voi numele tău fraților, în mijlocul întregii adunări am să lă-
laud!
25. Cei ce de Domnul Dumnezeu vă temeți, lăudați-l; mărească-l semin-
ția-ntreagă a lui Iacob!
26. Iar seminția lui Israel să se teamă!
27. Căci el nu a disprețuit, nici n-a batjocorit ruga săracului;
28. Nici fața lui de către mine nu și-a-ntors, cînd a strigat spre el l-a au-
zit.
29. Spre tine lauda mea în adunare-am să mărturisesc, Domnului între cei
care se tem îi voi jertfi.
30. Mînca-vor cei săraci și se vor sătura, cei care-l caută pe Domnul îl vor
lăuda, vii vor fi inimile lor în veci de veci!
31. Se vor întoarce înspre Domnul pomenindu-l toate hotarele pămîntu-
lui.
32. Și toate neamurile-n limba lor i se vor închina.
33. Căci Domnului îi aparține-mpărăția, el stăpînește preste toate limbile.
34. Mîncat-au și s-au săturat toți îmbuibații lumii, căzînd în fața lui or să
pogoare în țărînă.
35. Dar sufletul meu va trăi doar pentru el, și seminția mea îi va slujì
36. Ai Domnului se vor numi cei care vin, și vor vesti dreptatea lui poporului
ce se va naște, pe care Domnul însuși l-a făcut.

Note la PSALMUL 21

Maxim din Torino crede că titlul acestui psalm anunță «răsăritul soarelui dreptății», adică venirea lui Isus, dovedind cunoașterea originalului ebraic, unde e scris: «după ciută, în zori». Martin Buber traduce: «Nach „Hindin Morgenröte"». Și Eusebiu din Cezareea interpretează cuvintele: «pentru îmbărbăta-rea de dimineață» ca o vestire a patimilor și învierii lui Isus; el declară că va utiliza Septanta, adică traducerea elină a *Bibliei*. În același timp, consideră toate lamentațiile și laudele acestui psalm ca fiind rostite de Mîntuitorul. Comentatorii moderni identifică în textul comentariului său fragmente interpolate, aparținînd altor comentatori.

Verset 1. — Cuvintele greșalelor mele. Isus, care n-a săvîrșit nici o greșeală, ia asupra sa păcatele omenirii, cf. Ioan 1, 29 (Eusebiu din Cezareea). — *Pri-vește-mă* sau *Ia aminte la mine* e o adăugire ulterioară în *Septuaginta* (Eusebiu).

Verset 2. — Și nu va fi din nebunie: unii traduc «Și nu ca o sminteală a mea». — În latină: *Et non ad insipientiam mihi.* În ebraică: *Și liniștea nu voi afla.*

Verset 3. — «Dar tu tronezi ca un sfînt» (Kraus). — *Tu în cele sfinte locuiești* = tu ești locul sfînt al oricărui ajutor al meu, — *Tu, lauda lui Israel,* e, în ebraică: *Tu care tronezi în lauda lui Israel.* Buber: *Auf Jifsrael Preisungen thronend.*

Verset 6. — Comparația cu viermele nu vrea să sugereze doar umilința, ci și faptul că viermele se naște «pur și simplu din pămînt», ceea ce permite asemuirea

https://biblioteca-digitala.ro

cu Domnul cel născut fără prihană: «Un viermuleț e zămislit de mană, iar Domnul Isus, de Fecioara» (Maxim din Torino) — *Dispreţul lumii:* în latină *Abjectio plebis,* adică «gunoiul mulţimii».

Verset 12. — Cîinii mulţi şi taurii graşi sunt duşmanii lui Isus, adică marii preoţi iudei, scribii, bătrînii poporului (Eusebiu). În ebraică: *tauri aprigi din Basan.* Basan e o regiune la Est de Iordan, unde erau crescuţi tauri puternici şi cruzi.

Verset 14. — Oasele risipite trimit la imaginea unui om răstignit.

Verset 17. — Cîinii mulţi reprezintă soldaţii romani (Eusebiu).

Verset 18. — Gimarey notează şi comentează astfel: «În legătură cu acest text faimos, există acord nu numai între vechii traducători, care ne transmit în versiunile lor acelaşi sens, sau un sens analog, ci chiar între cei mai celebri exegeţi şi interpreţi din timpurile moderne, care convin că termenii ebraici, orice interpretare le-am da, pot să aibă, în sensul lor literal, aceeaşi semnificaţie. Profetul descrie una cîte una împrejurările răstignirii Mîntuitorului. — Autorii *Septantei,* anteriori lui Isus, au tradus: «Ei au găurit (străpuns) picioarele şi mîinile mele»; Aquila, care s-a lepădat de credinţa creştină pentru a trece la iudaism, şi care trăia în secolul al doilea, traduce: *foedarunt* — «ei m-au acoperit de mîrşăvie»; Symmacus, contemporan cu Aquila, şi din samaritean devenit creştin şi, apoi, ebionit, traduce: *vinxerunt* — «ei au legat», sens ce se află şi în textul siriac. De unde urmează că, dacă cei vechi au derivat cuvîntul ebraic din diverse rădăcini, ei toţi au citit totuşi în manuscrisele ce le aveau în mînă *un verb, şi nu un substantiv, şi un verb la persoana a treia plural».*

Verset 19. — Pentru împărţirea hainelor lui Isus, cf. Ioan 19, 23 şi urm. Vestmintele Domnului ar fi, după interpretarea lui Maxim din Torino, profeţiile şi textele Scripturii, iar soldaţii care şi le-au împărţit sunt eretici; cămaşa (sau tunica) fără cusătură ar fi înţelepciunea cerească.

Verset 23. — *Singurul bun ce-mi aparţine* = sufletul. — În ebraică, în loc de *inorog* figurează «rinocer» (Gimarey). M. Buber traduce: *cornul bizonului.*

Verset 29. — Fragmentul de psalm devenit, între timp, o rugăciune înainte de masă *(Mînca-vor cei săraci, şi se vor sătura...)* îşi află locul firesc aici, dacă înţelegem ultimele cuvinte ale versetului anterior drept promisiunea unui sacrificiu; căci, cu prilejul unei asemeea jertfe, «părţile grase ale victimelor erau mistuite de foc pe altar: restul, după ce s-a reţinut porţia cuvenită preotului, era servit la această „masă sacră“, la care participau săracii şi cerşetorii, oricare ar fi fost ei» (Gimarey). De altfel, se presupune că acest psalm ar fi fost cîntat «bei einer Opfermahlzeit, zu der die „Armen“ eingeladen und versammelt wurden» (Kraus).

PSALMUL 28

Psalm al lui David, la instalarea noului cort

1. Voi, fii ai Domnului, aduceţi-i Stăpînului, aduceţi-i tineri berbeci! Aduceţi-i onoare şi mărire!

2. Daţi cinstea cuvenită numelui Stăpînului! Lui Dumnezeu să vă-nchinaţi în pragul sfintei sale curţi.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Vocea lui Dumnezeu peste noian de ape; Domnul măririi a tunat; e Domnul însuşi peste ape multe.

4. Vocea lui Dumnezeu puternică, vocea lui Dumnezeu în maiestate.

5. Vocea lui Dumnezeu ce surpă cedrii; căci el va frînge cedrii din Liban;

6. Şi-i va preface-n bucăţele ca pe viţeii din Liban, şi ca pe fiii dragi ai inorogilor.

7. Vocea lui Dumnezeu ce taie para focului.

8. Vocea lui Dumnezeu ce clatină pustiul, căci Dumnezeu va clătina pustiul din Cadis.

9. Vocea lui Dumnezeu ce-mbărbătează cerbii, care dumbrăvile dezvălui-va, şi toţi cu toţii-l vor mări-n biserică.

10. Domnul este stăpîn peste potop, Domnul ca rege va trona în veci de veci!

11. Domnul va da poporului său forţă, Domnul cu pace binecuvînta-va neamul său.

Note la PSALMUL 28

Conform versiunii eline, David a intonat acest psalm cu ocazia instalării tabernacolului (care conţinea Tablele Legii) în noul cort construit în vederea acestui scop. Originalul ebraic poartă menţiunea: «Psalm al lui David», şi nimic mai mult. — «Cum natura întreagă este imaginea legii divine a lui Dumnezeu, maiestatea şi puterea tunetului, aşa cum sunt descrise în acest psalm, pot să fie considerate ca o imagine a virtuţii şi magnificenţei cuvîntului divin» (Gimarey).

Verset 1. — Fii ai Domnului: îngeri *(Psalm, 88,7)* şi oameni *(Psalm 81,6).*

Verset 2. — În pragul sfintei sale curţi. Numai preoţii aveau acces la Tablele Legii; laicii nu puteau să treacă dincolo de tinda cortului.

Verset 3. — Peste noian de ape: peste norii încărcaţi de ploaie. — Unii interpretează «apele» ca simbolizînd «popoarele»; alţi interpreţi se gîndesc la apa botezului. — «După Sfinţii Părinţi, tunetul Domnului este, în sensul cel mai înalt, cuvîntul plin de forţă al graţiei sale» (Gimarey).

Versetele 3—9. — Expresia *vocea lui Dumnezeu* (în ebraică: *Sunetul LUI),* repetată de şapte ori, ar constitui o prefigurare a celor şapte taine.

Verset 5. — Cedrii din Liban simbolizează fie savanţii şi puternicii lumii, siliţi să se supună voinţei divine, fie vanitoşii şi blasfematorii pe care forţa Domnului îi doboară, obligîndu-i să se căiască. — *Liban* = Libanon, un munte în Siria.

Verset 6. — În latină: *et dilectus quemadmodus filius unicornium.* După cum se ştie, unicornul (inorogul, în limbaj românesc mai vechi) este un simbol al puterii (care se exprimă prin cornul din frunte), dar şi al fastului şi purităţii, atribute divine. — Acest verset nu figurează în original, nici în multe alte traduceri. În locul lui se află următoarele versuri: «El va face Libanonul să salte ca un viţel, şi Sirionul ca un tînăr bivol». — Sirionul e numele fenician al muntelui Hermon, sau — după unii — al Anti-Libanonului, munte dominînd Siria, situat în faţa Libanonului.

Verset 8. — Cadis, sau Cades: numele unui deşert situat ori între Egipt şi Palestina, ori în Siria (A.A. Anderson).

https://biblioteca-digitala.ro

Verset 9. — Vocea lui Dumnezeu ... care dumbrăvile dezvălui-va: Anderson își intitulează subcapitolul consacrat versetelor 3—9 «Epifania lui Iehova». În interpretarea pur laică, acest psalm — de o mare forță lirică, citat adesea ca mostră de poezie autentică — ar descrie o furtună puternică, tipică pentru sudul Palestinei sau granițele Arabiei.

PSALMUL 50

La sfîrșit, psalm al lui David, cînd a venit la el profetul Nathan, pentru că păcătuise cu Batșeba, soția lui Urie

1. Ai milă, Dumnezeule, de mine, după-indurarea ta cea mare,
2. Și după bunătatea ta nemăsurată șterge nelegiuirea mea!
3. Mai mult mă spală de greșala mea, și de păcatul meu mă curăță!
4. Căci eu nelegiuirea mi-o cunosc, și vina mea îmi stă mereu naintea ochilor.
5. Eu numai ție unuia-am greșit, și împotriva ta făcut-am răul, încît îndreptățite îți vor fi cuvintele, și biruind vei sta la judecată.
6. Căci iată în nelegiuiri sunt zămislit, și în păcat am fost născut de maica mea.
7. Căci iată tu iubești doar adevărul, și tot ce e nesigur și ascuns întru înțelepciunea ta mi-ai arătat.
8. Stropi-mă-vei deci cu isop, și am să fiu curat; spăla-mă-vei, și mai vîrtos mă voi albi decît zăpada.
9. Vărsa-vei în auzul meu iertarea ta și mîngăierea, și bucura-se-vor oasele mele prea smerite.
10. Întoarce fața ta de la păcatul meu, și șterge-mi toate nedreptățile!
11. Zidește inimă curată-n mine, Doamne, și duhul drept în cele dinlăuntru-mi înnoiește!
12. Să nu mă izgonești din fața ta, și duhul tău cel sfînt să nu-l iei de la mine!
13. Dă-mi iarăși bucuria că m-ai mîntuit, și-n duh puternic întărește-mă!
14. Am să-i învăț pe cei greșiți cărarea ta, și cei necredincioși se vor întoarce iar la tine.
15. Tu, Doamne Dumnezeule al mîntuirii, mă scapă de vărsările de sînge, și limba mea îți va slăvi dreptatea.
16. Tu, Doamne, tu deschide-mi buzele, și gura mea vesti-va lauda ta.
17. Căci jertfă de-ai fi vrut, ți-aș fi adus; dar sacrificiile nu te bucură.
18. Jertfa plăcută Domnului e duh zdrobit și inimă înfrîntă și umilă: pe-acestea tu nu le respingi.
19. Fii, Doamne, binevoitor Sionului spre-a se-nălța zidirile Ierusalimului!
20. Atunci jertfa dreptății-o vei primi, ofrandele și sacrificiile, atunci mîna-vor spre altarul tău viței. Mărire.

https://biblioteca-digitala.ro

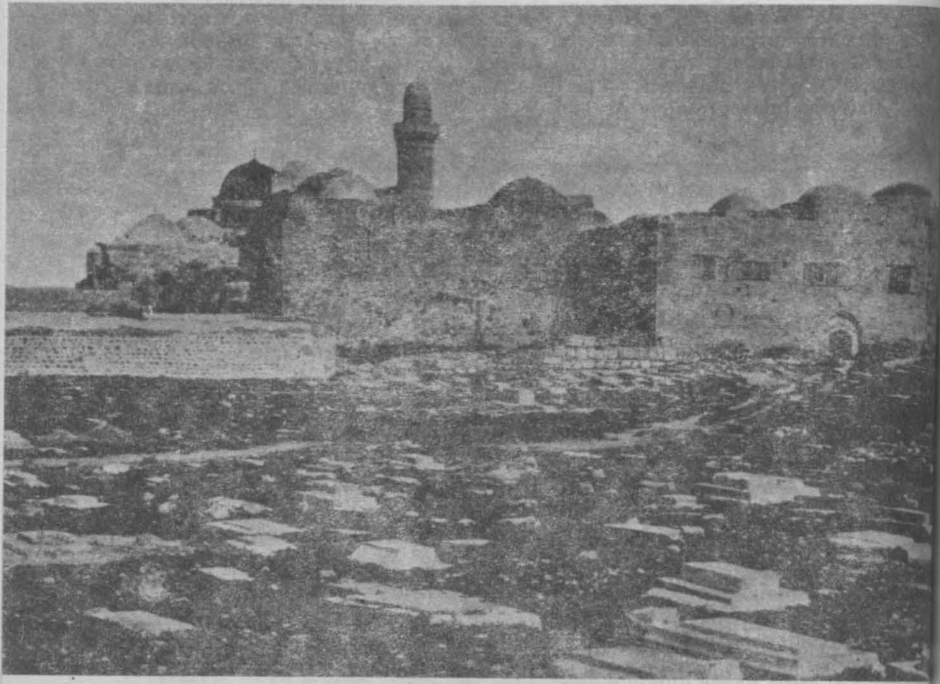

Mormîntul regelui David

Note la PSALMUL 50

Episodul vizitei profetului Nathan la regele David se află în *Regi II*, 12, 13.

După A.A. Anderson, psalmul cuprinde o invocaţie (versetele 1—3), o mărturisire a păcatului (vers. 3—5), o rugă pentru curăţire şi renaştere spirituală (vers. 6—12), o promisiune şi o mulţumire (vers. 13—18) şi un adaos liturgic (vers. 19—20).

Invocaţia anunţă, dintru început, spiritul întregului psalm, în sensul că psalmistul, asumîndu-şi total păcatele, speră în mîntuire, nu ca un merit al omului, ci exclusiv ca un gest al milei şi iubirii divine.

Comentînd pe larg acest psalm, Sf. Grigore cel Mare repetă versetul 1; ceea ce îl face pe un exeget modern să remarce că acest procedeu aminteşte de imnurile lui Roman Melodul, pe care Grigore — care a fost apocrisiar la Constantinopol — le cunoştea.

Verset 3. — Mai mult mă spală de greşala mea... trebuie, după unii, înţeles «spală-mă mai mult DECÎT de greşeala mea»: căci «este *spălat mai mult* ce

https://biblioteca-digitala.ro

căruia i se iartă nu numai păcatul pentru care el însuşi se pedepseşte, ci şi celelalte pe care le-a uitat» (Sf. Grigore cel Mare).

Verset 4. — «A-ţi recunoaşte păcatul tău e semn bun, pentru că acolo unde e sentimentul durerii există şi sentimentul vieţii» (Sf. Ambrozie). — «Mila vrea ca păcătosul să fie iertat, dreptatea vrea ca păcatul să nu scape de pedeapsă. Dar eu, pentru că mă tem de păcatul meu, te implor nu mă pedepsi prea aspru»: e interpretarea Sf. Grigorie. În general, comentatorii subliniază că, departe de a-şi nega păcatul, psalmistul şi-l asumă pe deplin, cerînd doar îndurarea Domnului.

Verset 5. — David nu pretinde că n-a greşit şi faţă de oameni; el vrea să spună doar că greşelile sale faţă de oameni nu se pot compara cu păcatele sale faţă de Domnul, şi că orice rău făcut aproapelui său îi apare clar ca un rău comis în faţa lui Dumnezeu. — *Încît îndreptăţite îţi vor fi cuvintele...* etc.: conştiinţa păcatului implică recunoaşterea, ca fiind adevărate şi juste, a cuvintelor, a promisiunilor şi a judecăţii divine (Sf. Toma din Aquino). — «Păcatul meu face să strălucească dreptatea ta», zice Sf. Ioan Gură-de-Aur. — «De alţi oameni, păcatul meu a putut să fie ignorat, dar ţie nu ţi-a putut fi ascuns» remarcă Sf. Grigore cel Mare. — Cît despre expresia: *şi biruind vei sta la judecată...* (în originalul ebraic nu se spune «Cînd vei judeca tu» — cum traduc cele mai multe versiuni —, ci «cînd vei fi judecat»; personal, am optat pentru o expresie echivocă, tocmai pentru a permite ambelor sensuri să fie prezente), Sf. Grigore dă trei interpretări posibile:

1. — «Toţi cei ce au fost judecaţi, chiar fiind foarte virtuoşi, au primit judecata aceasta fără sentimentul vreunei nedreptăţi, căci ei toţi au păcătuit înainte mai mult sau mai puţin; dar Tu, cînd ai primit sentinţa unei morţi nedrepte, pentru că — dintre toţi oamenii erai singurul fără de păcat, tu ai ieşit *biruitor* — asupra tuturor celor ce au îndurat judecata — *cînd vei fi judecat* tu Dumnezeu Tată! în Fiul tău, sau tu Verbul incarnat»;

2. — «Tu ai promis celor drepţi o împărăţie veşnică şi ai pregătit sufletelor ce iubesc virtutea răsplata vieţii eterne. Dar dacă tu nu ne justifici nici pe mine, nici pe alţii, n-ai să găseşti pe nimeni pe care să nu-l condamni. Justifică-mă, deci, pentru ca *îndreptăţite să-ţi fie cuvintele şi biruind să stai la judecată.* Ei te judecă, cei ce neagă răscumpărarea după păcat şi care pretind că iertarea păcatelor nu e acordată nimănuia. Tu vei ieşi biruitor asupra lor, dacă-mi ierţi păcatul»;

3. — «Sau încă, dacă vreţi: Justifică-mă, pentru ca tu să fii *îndreptăţit* întru *cuvintele* tale. Tu mi-ai promis că te vei întrupa în urmaşii mei; dacă nu mă purifici de cumplita vină a păcatului meu, oare nu sunt eu nedemn de a-ţi da carne în posteritatea mea?» Şi, ceva mai jos: «Judecat, el a învins, pentru că pe cei a căror sentinţă a îndurat-o în timp, fiind condamnat de ei la moarte, el — printr-o dreaptă judecată — i-a pedepsit şi condamnat la o moarte eternă».

Verset 6. — Psalmistul nu condamnă procrearea în cadrul legitim al căsătoriei. El arată doar că mama, vinovată prin natură, naşte fiu în păcat, adică păcatul strămoşesc. — Martin Buber traduce: *Empfing brünstig mich meine Mutter in Sünde...* Versiunea latină a *Vulgatei: concupivit me (in conceptione).*

Verset 7. — A se înţelege: Tu Doamne, iubeşti adevărul în inimi; de aceea, mă înveţi înţelepciunea ascunsă (adică modul în care pot să devin un om mai bun).

Verset 8. — «Isopul e o plantă de rînd, agăţată de stînci şi puţin folositoare în ea însăşi. Ea diminuează totuşi umflarea plămînului şi îşi manifestă calităţile

https://biblioteca-digitala.ro

ei după ce a fost pisată. Ce semnifică aşadar isopul, dacă nu umilitatea lui Christos? Această umilitate reprimă în noi orice orgoliu...» (Sf. Grigore cel Mare). — Stropirea cu isop era utilizată în curăţirea leproşilor; ea este de asemenea o figură a purificării prin sîngele lui Isus. — La noi, isopul e cultivat ca plantă ornamentală *(Hyssopus officinalis)* sau pentru parfumul şi uleiul ce pot fi extrase din el.

Verset 9. — Iertarea de păcate e prezentată nu numai ca o mare fericire, ci o adevărată înviere. — «Oasele sufletelor noastre sunt virtuţile lor; ele sunt sigur zdrobite în această viaţă, căci virtuţile voastre sunt aici pe pămînt tot timpul alarmate de lupta cu ispitele» (Sf. Grigore cel Mare).

Verset 11. — «Iată în ce constă înnoirea în duh drept: să dispreţuieşti în inima ta toată gloria lumii, să stîrneşti în ea pînă-n adîncuri iubirea faţă de Creatorul tău, să-ţi păstrezi răbdarea cînd eşti înjurat...» (Sf. Grigore cel Mare).

Verset 13. — Sf. Augustin şi Sf. Ieronim traduc: «Dă-mi iarăşi bucuria fiului tău Isus». — În ebraică: Scescon Isehhecha = bucuria mîntuirii tale. Cuvîntul Jeschoua, adică Isus, derivă din aceeaşi rădăcină ca şi ieschaa = mîntuire (Gimarey).

Verset 15. — După unii. «vărsarea sîngelui» s-ar referi la uciderea lui Urie, soţul Batşebei, de către regele David. — După Sf. Grigore cel Mare ar fi vorba de «izbăvirea de dorinţele carnale».

Verset 16. — Sf. Grigore comentează astfel: «Pînă în prezent, eu însumi am deschis gura şi, din cauza cuvintelor deşarte, am căzut în păcat. Acum doresc ca tu să mi-o deschizi, căci doresc din suflet ca să nu grăiesc decît ceea ce-mi vei pune tu pe buze».

Verset 17. — Refuzul sacrificiilor de către Domnul, înseamnă, de fapt, respingerea lor atunci cînd nu sunt însoţite *şi de* o inimă umilită, plină de căinţă (Gimarey).

Verset 19. — Sionul e simbolul poporului ales; după unii interpreţi (cf. *Regi IV*, 19, 21; *Psalmi* 47, 68, 36; *Isaia*, 52 8). După Sf. Grigore, «Sionul se interpretează ca loc de respectare a regulelor; el designează sfînta Biserică» — După alţii, Biserica, adică adunarea celor aleşi, care trebuie edificată din nou, ar fi indicată aici prin Ierusalim (Gimarey), şi sprijinită pe texte din *Isaia*, 60, 1. — Sf. Grigore cel Mare aşează, faţă în faţă, Ierusalimul şi Babilonul: «Orice om este cetăţean al Ierusalimului sau cetăţean al Babilonului. Iubirea de Dumnezeu face din sfînt un cetăţean al Ierusalimului. Iubirea de cele pămînteşti face din orice păcătos un constructor al Babilonului». Tot el precizează că «vor fi înălţate zidurile acestui Ierusalim, atunci cînd credincioşii predestinaţi Vieţii vor fi conduşi pînă la perfecţionarea dreptăţii. Templul lui Solomon *(Regi I*, 6, 7) purta figura acestei cetăţi: în timp ce era construit din pietre (cioplite), nu s-a auzit nici nici un zgomot de ciocan».

Verset 20. — *Jertfa dreptăţii* e, după unii comentatori, sacrificiul lui Isus. — După Sf. Grigore cel Mare, «profetul ştia prin Duhul Sfînt că această instituţie a sacrificiilor conform vechii Legi trebuia transformată, pentru a oferi înţelegerea a ceea ce este o ofrandă invizibilă. Căci sacrificiul adevărat şi iubit de Dumnezeu este lauda care ţîşneşte dintr-o inimă curată».

Ultimele două versete sunt socotite de unii comentatori ca fiind o adăugire ulterioară, făcută de un Israelit aflat în robia Babilonului: el ar fi adăugat rugăciunii de iertare a regelui David o rugă personală, pentru a obţine iertarea de păcate, vizînd reedificarea templului şi a oraşului Ierusalim, complet trasformat în ruine.

Speranţe — la Zidul Plîngeri ▶

https://biblioteca-digitala.ro

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN LITERATURĂ

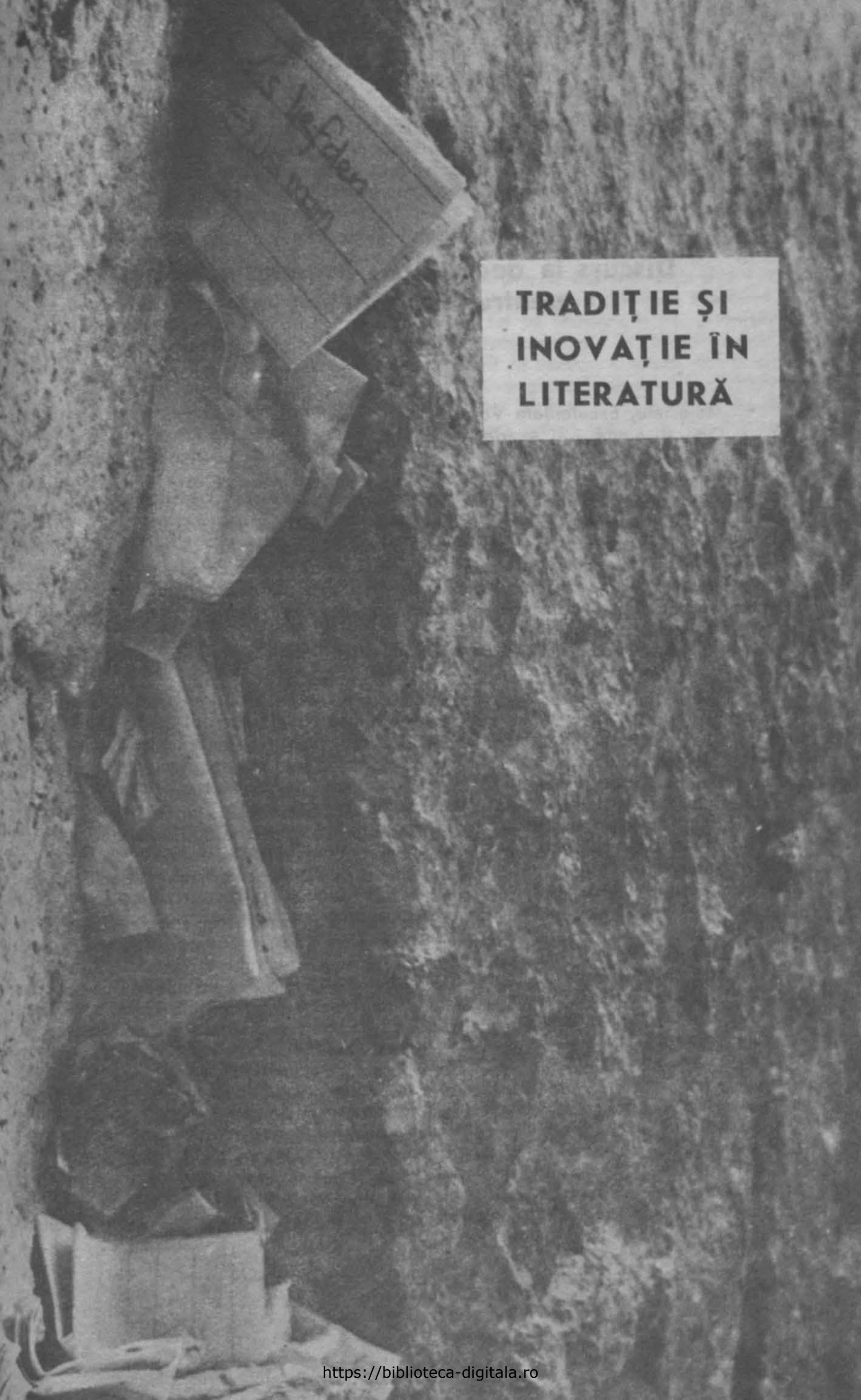

https://biblioteca-digitala.ro

meu natal. I-au precedat trei învățători la care am învățat pe rînd de la vîrsta de trei ani și jumătate pînă la opt ani și jumătate.

Cine sînt maeștrii mei în poezie și proză? Aici, părerile sînt divergente. Unii văd în cărțile mele influența unor scriitori de care eu, în neștiința mea, nici măcar după nume n-am auzit, și sînt alții care văd în cărțile mele influența unor poeți de ale căror nume am auzit însă lucrările lor nu le-am citit. Care este părerea mea? Cine m-a alăptat? Nu fiecare ține minte fiecare picătură de lapte pe care a băut-o și numele vacii din al cărei lapte a băut. Pentru a nu vă face părtași la această polemică, voi încerca să lămuresc de la cine am primit ceea ce am primit.

În primul rînd, cărțile sfinte din care am învățat să leg literele una de alta. Le-au urmat Mișna și Talmudul și povestirile născute din tălmăcirea versetelor biblice și comentariile lui Rași asupra întregii Tore. După aceea, erudiții în dreptul iudaic și poeții noștri sfinți și învățații din Evul Mediu în frunte cu marele nostru Maimonide, fi-i amintirea binecuvîntată.

Cînd am început să înțeleg alfabetul latin, am citit fiecare carte care mi-a căzut în mînă, mai ales cele scrise în germană, și desigur că m-au tulburat pînă în adîncul sufletului. Timpul fiind scurt, nu mă voi ocupa de bibliografie și nu voi da nume. De ce am stăruit însă asupra cărților evreiești? Pentru că ele mi-au dat principalul și inima îmi spune că ele m-au recomandat să primesc Premiul Nobel.

Am mai fost influențat de fiecare bărbat și fiecare femeie și fiece copil pe care i-am întîlnit pe drumul meu, fie ei evrei sau neevrei. Conversațiile cu oamenii, povestea faptelor lor mi s-au gravat în inimă și de acolo ele s-au răsfrînt în condeiul meu. Tot astfel m-au influențat priveliștile naturii. Marea Moartă pe care o vedeam zilnic de pe acoperișul casei mele, și răsăritul de soare, rîul Arnon în care mă scăldam, nopțile petrecute cu hasidimi și cu lucrători simpli la Zidul Plîngerii mi-au deschis ochii să privesc țara lui Dumnezeu care ne-a dat orașul ce-i poartă numele.

Pentru a nu discrimina nici o ființă, obligat mă simt să amintesc vitele și păsările de la care de asemeni am învățat. A spus-o și Iov că de la viețuitoarele pămîntului și de la păsările cerului avem de învățat. Din puținul ce l-am învățat de la ele mi-am scris cărțile. Dar mă tem că nu am învățat tot ce am avut nevoie. Căci după ce am ascultat lătratul fiecărui cîine și ciripitul păsărelelor și glasul cocoșului, nu știu dacă ei îmi mulțumesc pentru tot ce v-am povestit despre ei sau dacă îmi fac reproșuri.

Înainte de a încheia, voi mai spune un lucru. Dacă cumva m-am lăudat peste măsură, de dragul dumneavoastră am făcut-o, ca să fiți împăcați cu faptul că mi-ați acordat atenție. În ce mă privește, în ochii mei sînt foarte, foarte mic. Toată viața am fost pătruns de psalmul lui David — Dumnezeu nu mi-a înălțat inima și nu mi-a ridicat ochii și nu am urmărit minuni peste măsura mea. Puterea mi-o sorb din mărinimia soartei care m-a învrednicit să trăiesc în țara pe care Dumnezeu a jurat s-o dea străbunilor noștri și nouă precum scrie în cartea profetului Iehezkel, «și vă veți așeza în țara pe care am dat-o robului meu Iaacov și în ea vor locui părinții voștri și va fi în ea soare și fiii fiilor lor vor trăi în ea în veci».

Înainte de a gusta din bucate voi spune o rugăciune scurtă. Fie ca Cel ce dă înțelepciune înțelepților și putere regilor să vă înzestreze cu o nemărginită înțelepciune și să-l îndrume pe regele vostru și în zilele noastre Iehuda și Israel să trăiască în siguranță. Și să fie mîntuit Sionul și locuitorii lui să aibă parte de bucuria vieții și de pace, așa să dea Dumnezeu, Amin!

În românește de I. SCHECHTER

https://biblioteca-digitala.ro

S.I. AGNON

Farnheim

1

La întoarcere a găsit casa încuiată. După ce a sunat a doua oară şi a treia oară a apărut portăreasa, şi-a încrucişat mîinile pe burtă, şi-a lăsat capul pe umăr şi a stat aşa cîteva minute mirată şi a spus, pe cine văd eu, pe domnul Farnheim. Zău că da, uite-l pe domnul Farnheim. Înseamnă că s-a întors domnul Farnheim. Dacă-i aşa, de ce au spus că nu se mai întoarce? Cît despre faptul că el se oboseşte să sune, în zadar se oboseşte fiindcă e goală casa şi nu-i acolo nimeni care să-i deschidă căci doamna Farnheim a plecat şi a încuiat casa şi a luat cu ea cheile şi nu s-a gîndit că poate va fi nevoie de chei, ca acum cînd s-a întors domnul Farnheim şi vrea să intre în casa lui.

Farnheim a simţit că trebuie să spună ceva pînă ce nu se vor revărsa asupra lui celelalte lucruri grave. S-a forţat să-i răspundă portăresei, dar nu a putut decît să scoată un sunet scurt şi moale din care nu s-a înţeles nimic.

Portăreasa a mai spus, după ce a murit copilul a venit sora ei, doamna Steiner şi cu ea domnul Steiner şi au luat-o cu ei pe doamna Farnheim la reşedinţa lor de vară. Fiul meu Franz care a mers după ei cu valizele i-a auzit pe Steineri spunînd că intenţionează să stea acolo în sat pînă la marile sărbători ale stăpînilor israeliţi, care încep la sfîrşitul verii aproape de zilele toamnei, şi eu presupun că nici doamna Farnheim nu se va întoarce în oraş înaintea sărbătorilor căci de vreme ce copilul a murit, de ce să se grăbească. Doar nu mai trebuie să meargă la grădiniţă. Sărmanul de el, era atît de slab şi a mers pînă ce a murit.

Farnheim a strîns din buze. Apoi a aprobat-o pe portăreasă dînd din cap şi şi-a vîrît degetele în buzunarul vestei şi a scos de acolo o monedă şi i-a dat-o. Şi s-a dus.

Două zile a stat Farnheim în oraş. Nu a lăsat cafenea nevizitată şi nu a lăsat om cunoscut cu care să nu discute. S-a dus la cimitir la mormîntul copilului său. În a treia zi a amanetat cadoul cumpărat pentru soţie şi s-a dus la gară şi a cumpărat un bilet de călătorie tur-retur şi a plecat la Lichenbach, satul unde se află reşedinţa de vară a lui Heinz Steiner, cumnatul lui. Acolo o cunoscuse Farnheim cu ani în urmă pe Inge cînd l-a însoţit pe Karl Neiss care l-a adus la ea. Şi nu şi-a imaginat Karl Neiss ce avea să iasă din asta.

2

Cînd Farnheim a intrat în vilă, cumnata lui Gertrud se afla pe verandă cu un coş de rufe şi împăturea lenjeria luată de pe frînghie. Ea l-a primit zîmbitoare şi i-a turnat un pahar cu suc de smeură, dar fără urmă de bucurie de parcă nu din prizonierat s-ar fi întors el şi ca şi cum nu ar fi trecut atîţia ani de cînd nu-l văzuse. Iar cînd a întrebat-o unde este Inge, ea a făcut o mutră mirată

https://biblioteca-digitala.ro

că el întreabă de Inge cu atîta intimitate. Şi cînd a privit spre uşa altei camere care s-a deschis, Gertrud i-a spus poţi să intri că acolo e patul lui Sigbert. Îl ţii minte pe Sigi, fiul meu făcut la bătrîneţe? Ea a zîmbit că îl numeşte pe Sigi fiu făcut la bătrîneţe în timp ce un alt prunc i se mişcă în pîntec. Şi cum vorbea ea a intrat Sigbert.

Gertrud l-a mîngîiat pe cap şi i-a aranjat cîrlionţii care-i cădeau pe frunte şi i-a spus, iarăşi ţi-ai mutat patul? Doar ţi-am zis să nu-l mişti din loc dar tu Sigi nu asculţi şi din nou ai mutat patul, ceea ce nu ar fi trebuit să faci fiule.

A stat copilul şi s-a mirat, despre ce pat vorbeşte mama lui? Şi dacă a mutat patul de ce nu trebuia să-l mute? Dar vezi că nu-i aici nici un pat. Iar dacă într-adevăr ar fi fost un pat şi el l-ar fi mutat, mama lui ar fi trebuit să se bucure căci înseamnă că el s-a făcut bărbat puternic şi dacă vrea poate să mute patul. Însă observaţiile mamei sînt ciudate căci nu există nici un pat. Sigi s-a strîmbat de ciudă că i s-a făcut o nedreptate. Cu toate astea era gata să ierte această nedreptate dacă ar fi fost un sîmbure de adevăr în vorbele mamei lui.

Farnheim înţelesese că nu e vorba de o întîrziere. Dar din respect pentru Gertrud şi pentru a nu-i dovedi că e mincinoasă, el nu a deschis uşa.

Gertrud şi-a spus, trebuie anunţat Heinz că Farnheim e aici. Dacă îl las pe Farnheim şi plec el poate să deschidă uşa şi să intre în cameră şi de acolo în camera Ingei, or nu-i bine s-o vadă înainte ca Heinz să vorbească cu el. În general nu-i bine că a venit azi cînd Inge stă şi aşteaptă să vină Karl Neiss, şi poate că a şi venit Neiss şi stă cu Inge, şi nu-i nevoie ca aceşti doi bărbaţi să se întîlnească tocmai la Inge. Gertrud l-a văzut pe Sigi stînd degeaba. I-a spus, du-te la tata şi spune-i că...

Farnheim şi-a desfăcut braţele spre copil şi a început să-i vorbească cu simpatie. Pe cine văd? Tu eşti tînărul Steiner, fiul societăţii Starchmatt & Steiner. Sigi, poţi să-l saluţi pe unchiul tău drag, unchiul Werner. Nu te bucuri că el s-a întors din prizonierat unde duşmanii l-au hrănit cu şerpi vii şi i-au dat să bea venin? Vino Sigi scumpule să te sărut. L-a prins pe copil şi l-a ridicat şi l-a sărutat pe gură.

Sigbert şi-a şters gura şi l-a privit cu ură. Farnheim a scos o jumătate de ţigaretă şi a aprins-o cu bricheta şi i-a spus lui Sigi, nu vrei să stingi flacăra? Deschide gura şi suflă şi flacăra se va stinge ca de la sine.

Gertrud i-a spus copilului, du-te scumpule şi spune-i lui tata că... Spune-i că a venit unchiul Werner şi vrea să-l vadă.

Copilul vru să iasă dar îl chemă înapoi. Gertrud a ţinut să-l avertizeze pe copil să nu spună nimănui, cu atît mai puţin mătuşii Inge, că Farnheim e aici, pînă ce nu-i va spune mai întîi lui tata. Dar fiindcă nu se poate spune acest lucru de faţă cu Farnheim, ea l-a trimis din nou pe copil la tatăl său. Copilul a aşteptat ca mama să-l recheme aşa cum l-a rechemat prima oară. Văzînd însă că ea tace el a ieşit şi a strigat, Tată, tată, te cheamă mama. A venit cineva. [...]

3

S-au auzit paşii lui Heinz Steiner anunţaţi de mirosul ţigării bune pe care o fuma. Era furios ca de fiecare dată cînd trebuia să dea ochii cu un străin. Dar intrînd şi văzîndu-l pe Farnheim furia i-a crescut şi în acelaş timp pe faţă i se citi o mare mirare. Scărpinîndu-şi mustaţa a întrebat mormăind, eşti aici?

https://biblioteca-digitala.ro

I-a răspuns Farnheim străduindu-se să-şi alunge roşeaţa din obraji, ai spus un mare adevăr, Heinz. Şi i-a întins ambele mîini salutîndu-l.

Heinz i-a întins doar două degete şi a mormăit ceva fără să-şi mişte buzele şi apoi a adăugat, te-ai întors.

I-a răspuns Farnheim rîzînd, de aceea trebuie să recunoaştem că mă aflu aici.

Cînd te-ai întors?

A răspuns Farnheim, cînd m-am întors, în urmă cu două zile m-am întors, dar mai precis trei zile.

Scuturînd scrumul ţigării în paharul cu suc de smeură, Heinz a spus, de trei zile eşti aici. Deci e de presupus că te-ai văzut cu cîţiva oameni pe care îi cunoşti.

Şi dacă m-am văzut cu ei, ce? a răspuns Farnheim dur.

I-a spus Heinz, dacă te-ai văzut cu oameni pe care-i cunoşti poate că ai avut ocazia să auzi cîte ceva.

De pildă?

De pildă că s-a schimbat ceva pe lume.

A spus Farnheim, da, multe s-au schimbat. Am scris că voi veni în ziua cutare la ora cutare cu trenul cutare, şi cînd am venit am găsit gara pustie. De fapt nu era pustie gara. Dimpotrivă, era plină de oameni care veniseră să-şi întîmpine fraţii şi fiii şi soţii întorşi din război, pe cînd Werner Farnheim care şi-a vărsat sîngele în război şi a fost prizonier la duşman şi a stat un an în prizonierat nu a găsit pe nimeni care să-l întîmpine.

Şi-a ridicat Heinz capul, l-a privit de sus pe Farnheim şi a spus, după părerea ta Werner cine trebuia să te întîmpine?

A răspuns Farnheim, nu m-am referit la tine, ferească Dumnezeu. Ştiu eu că domnul Steiner este un om mare ocupat cu afaceri multe pentru care a şi fost scutit de mobilizare la război, dar este aici un suflet despre care aş spune că dacă ar fi venit să-şi întîmpine bărbatul, nu ar fi fost în asta vreo exagerare. Ce părere ai cumnate Heinz, dacă Inge ar fi venit? Oare e ceva anormal?

Lui Steiner i-a venit a zîmbi, dar nefiind obişnuit să zîmbească şi-a aşezat pe faţă o expresie ca de mirare. Şi-a îndoit palma mîinii stîngi ca să-şi examineze unghiile şi a spus, dacă urechile nu mă înşeală Inge ar fi trebuit să alerge să te întîmpine la gară. Nu-i aşa, Werner?

A spus Farnheim, de ce te miri aşa? Nu aşa e obiceiul ca o soţie să-şi întîmpine bărbatul venit din depărtări? Şi din ce depărtări vin eu. Un altul în locul meu ar fi murit de o sută de ori şi nu ar fi apucat să-şi revadă fiinţele iubite.

Brusc a ridicat glasul şi a întrebat încruntat, unde-i Inge?

Şi-a privit Steiner cumnatul şi şi-a întors privirea de la el, şi-a luat ochii de pe el şi din nou l-a privit, a scuturat scrumul ţigării şi i-a răspuns liniştit, Inge este independentă şi noi nu o controlăm. Iar ţie Werner îţi recomand să n-o controlezi.

Ascultîndu-şi soţul Gertrud şi-a spus, ce bărbat, bărbat adevărat, care ştie să se înţeleagă cu fiece om. În noaptea asta îi voi dezvălui secretul că va mai avea un prunc. Acum am să-i las şi mă duc.

Albul ochilor lui Farnheim se înroşi de parcă ar fi plesnit şi sînge ar fi ieşit din el. La ce te referi, a strigat, cînd spui să n-o urmăresc? Mi se pare că mai am un drept asupra ei.

Gertrud care încă mai stătea acolo a dat să plece.

Nu pleca Gertrud, spuse Heinz. Dacă nu vrei să-l asculţi pe el poate că

https://biblioteca-digitala.ro

vrei să mă asculţi pe mine. Iar tu Werner ascultă-mă, dacă nu ţi-ai spus-o singur am să-ţi spun eu. Lumea pe care ai lăsat-o la izbucnirea războiului s-a schimbat şi însăşi situaţia noastră s-a schimbat. Nu ştiu în ce măsură îţi sînt clare lucrurile şi cît de plăcute îţi sînt. Dacă vrei eu sînt gata să ţi le explic.

Farnheim a ridicat ochii silindu-se să-l privească în faţă pe cumnat. În acele momente faţa cumnatului nu era de privit. A coborît capul, a coborît privirea şi a rămas trist.

A strigat deodată Steiner, de ce nu este aici o scrumieră? Scuză-mă Gertrud dacă îţi spun că aici trebuie să fie totdeauna o scrumieră.

Gertrud a adus o scrumieră.

Mulţumesc Gertrud. Scrumul deja s-a scuturat şi a căzut pe covor. Despre ce vorbeam? O explicaţie vrei Werner. Ei, să începem cu începutul. A fost odată o fată de familie bună destinată unui tînăr, dar încă necăsătoriţi. S-a făcut că tînărul era însoţit de cine îl însoţea. Tînărul destinat fetei a dispărut şi atunci prietenul lui a început să curteze fata pînă ce ea l-a acceptat şi s-a măritat cu el. De ce l-a acceptat şi de ce s-a măritat cu el? Las' să răspundă la asta cei ce se pricep să dezlege ghicitori. Eu nu ştiu de ce. Şi nici tu Werner dacă ai să te priveşti bine, bine de tot, n-ai să poţi spune de ce. Doar de la început perechea aceea nu era pereche, ci ceea ce a fost. Oricum nu trebuia să rămînă veşnic aşa. Înţelegi dragul meu încotro bat vînturile? Nu înţelegi? E de mirare căci eu vorbesc clar.

A spus Werner, şi oare numai din acest motiv?

A spus Heinz, şi oare ţi se pare atît de simplu ceea ce ţi-am spus?

A spus Werner, în orice caz vreau să ştiu dacă numai din acest motiv.

A spus Heinz, din acest motiv şi din altul.

A spus Werner, care e acel alt motiv?

Steiner nu i-a răspuns.

Werner a spus, te rog să-mi spui care e acel motiv. Ai spus din acest motiv şi din alt motiv, deci care e celălalt motiv?

I-a răspuns Steiner, lucrul acela pe care tu îl numeşti alt motiv se află în alt loc.

A spus Farnheim, iar eu vreau să-l ştiu.

A spus Steiner, dacă vrei să ştii am să-ţi spun.

Aşadar?

Aşadar tînărul căruia fata îi era destinată, trăieşte. Şi noi ne bizuim pe tine că nu ne vei cere să-l respingem. Observi Werner că nu-ţi amintesc de fraude băneşti şi nici de numele firmei pe care l-ai profanat.

A întrebat în şoaptă Farnheim, Karl Neiss trăieşte?

I-a răspuns Steiner, trăieşte.

A spus Farnheim, oare a şi sunat ceasul învierii morţilor? Doar eu însumi şi toţi care au fost cu noi am văzut cum a căzut peste el un munte, nu am auzit că l-ar fi scos afară. Heinz, dragul meu, mă prosteşti. Chiar de l-au scos, imposibil să fi ieşit viu. Spune-mi Heinz, ce-ai vrut să spui cu asta. Doar...

A spus Steiner, nu-i treaba mea să spun poveşti, însă un lucru am să-ţi spun, Karl e viu şi sănătos, viu şi sănătos. Şi încă ceva am să-ţi spun, Inge e convinsă că n-ai să te postezi între ei să-i desparţi. Cît priveşte faptul că te-ai întors cu mîinile goale, şi despre asta ne-am sfătuit şi nu te vom lăsa să pleci cu ele goale. Încă nu am strîns nici o sumă ca să-ţi dau, dar în orice caz fii sigur că va fi o sumă cu care să te poţi pune pe picioare dacă nu intenţionezi să leneveşti.

https://biblioteca-digitala.ro

A întrebat Farnheim, nu mă veţi lăsa s-o văd pe Inge?
A răspuns Steiner, dacă Inge vrea să te vadă noi n-o vom împiedica.
Unde e?
Dacă n-a ieşit să se plimbe înseamnă că e în camera ei.
A întrebat Farnheim ironic, stă singură?
Steiner a răspuns fără să simtă ironia, poate că e singură şi poate că nu-i singură. Inge e independentă şi-i este permis să facă ce-i pofteşte inima. În orice caz o putem întreba dacă e liberă să primească musafiri. Ce părere ai Gertrud? Să-l trimitem la ea pe Sig? Ce-a avut Sig de s-a arătat încăpăţînat? Lenea nu stă bine nimănui, nici copiilor.

4

Inge l-a primit frumos. Dacă n-am şti ce ştiam am fi crezut că s-a bucurat văzîndu-l. O lumină nouă avea în ochi şi iradia de fericire. Mare e fericirea de care te bucuri chiar cînd ea nu e spre binele tău. În acele momente el uitase tot ce a vrut să-i spună şi şedea în faţa ei, o privea şi tăcea.
A întrebat Inge, unde ai fost în toţi aceşti ani?
A spus Werner, asta o ştiu bine, dar să nu mă întrebi unde sînt acum, mă îndoiesc că ştiu să-ţi răspund.
Inge a zîmbit ca la auzul unei glume.
Werner s-a mişcat cu scaunul o dată şi încă o dată, şi şi-a pus mîna dreaptă pe speteaza scaunului şi apoi şi-a ridicat mîna stîngă şi şi-a mirosit unghiile care erau galbene de atîta fumat şi şedea şi se mira că după toţi anii cît a fost departe de Inge stă din nou cu ea şi el o priveşte şi ea se uită la el, dar nimic din cîte îi umplu inima nu i se pune pe limbă, cu toate că inima îi dă ghes să spună ceva.
I-a spus Inge, povesteşte, te ascult.
Werner şi-a băgat mîna în buzunar... dar cadoul cumpărat pentru Inge îl amanetase pentru cheltuielile de călătorie la Lichenbach. A zîmbit stingherit şi a spus, vrei să ştii ce am făcut în tot acest timp.
Ea a dat din cap şi a spus, de ce nu?
Dar cum a început să povestească a văzut că ea nu-l ascultă.
A întreba Inge, şi cum s-au purtat cu tine bulgarii?
Bulgarii? Păi bulgarii au fost aliaţii noştri.
A întrebat Inge, şi nu ai fost în prizonierat? Mi se pare că am auzit că ai fost prizonier.
A spus Farnheim, la sîrbi am fost prizonier. Tu nu faci distincţie între duşman şi iubit. Am auzit că el s-a întors.
Ea s-a înroşit la faţă şi nu i-a răspuns.
A spus Werner, mă bănuieşti că te-am minţit cînd ţi-am spus că am văzut cînd un munte s-a prăbuşit peste Karl Neiss. O sută de minciuni eram în stare să-ţi spun ca să-ţi intru în voie. Dar asta a fost adevărat.
A spus Inge, adevărat şi neadevărat.
Adevărat şi neadevărat? Ce anume nu-i adevărat?
A zis Inge, e adevărat că muntele s-a prăbuşit pe el dar nu l-a acoperit.
A spus Werner, dacă-i aşa unde a fost el în toţi anii?
A spus Inge, asta e o poveste lungă.
A spus Werner, ţi-e teamă să povesteşti ca să nu prelungeşti vizita mea aici.
A zis Inge, nu asta a fost intenţia mea.
Dar?
Dar eu nu ştiu să povestesc.
A spus Werner, în orice caz aş vrea să ştiu ce a fost şi ce nu a fost. Cu

https://biblioteca-digitala.ro

ochii mei am văzut muntele căzînd pe el şi tu spui a căzut dar nu pe el. Iartă-mă că te întreb din nou, dacă-i aşa unde a fost el în toţi aceşti ani. Scrisori n-a trimis, în registrele de populaţie nu a fost înscris. Deodată el apare şi spune iată-mă sînt aici şi acum, acum nu avem altceva de făcut decît să-l omorîm pe Werner Farnheim pentru ca domnul Karl Neiss să-i ia femeia. Nu-i aşa, Inge?

A spus Inge, te rog Werner.

A spus Werner, sau e mai bine ca Werner, însuşi Werner Farnheim soţul lui Ingeborg să se sinucidă pentru ca domnul Karl Neiss s-o ia de nevastă pe Inge Farnheim, pardon, pe doamna Ingeborg născută Starchmatt. Aceasta e femeia pe care Werner a luat-o de soţie şi chiar i-a făcut un copil, iar dacă Dumnezeu i l-a luat tatăl încă trăieşte şi vrea să existe, să existe şi să trăiască, după toţi anii în care nu a mai fost în viaţă. Dar acelaşi Werner Farnheim, acelaşi nenorocos, nu vrea să se sinucidă. Dimpotrivă, vrea o viaţă nouă. Ieri am fost la mormîntul băiatului nostru. Tu crezi că am îngropat cu el tot ce a fost între noi. Nu plînge, nu-ţi cer lacrimi.

Brusc şi-a schimbat tonul şi a spus, n-am venit să mă impun împotriva voinţei tale. Nici cel mai umil dintre umili nu este cu totul lipsit de onoare. Dar un lucru să înţelegi, trebuia să te văd, trebuia să-i vorbesc inimii tale iar dacă nu vrei, voi pleca. Şi poate că viitorul va fi mai generos cu mine decît îşi închipuie domnul Heinz Steiner şi doamna Inge născută Starchmatt. Încă nu s-a semnat sentinţa cea rea contra mea pe vecie. Spune-mi Inge, el e aici? Nu-ţi fie frică de mine, nu vreau să-i fac nimic. Ce pot eu să fac dacă pînă şi munţii mă păcălesc?

Tăcută şi tristă stătea Inge. De două, trei ori s-a uitat la ea Werner. Din ziua cînd a văzut-o ultima oară se îngrăşase puţin. Sau poate i se pare fiindcă e îmbrăcată în negru. Rochia neagră stătea bine pe corpul ei fin în contrast cu părul gălbui. Gîtul ei alb strălucea, dar scînteia de bucurie din ochii ei se stinse. Ştia Farnheim că bucuria asta nu el o adusese pentru că se întorsese din prizonierat, ci s-a reaprins în clipa cînd a venit Karl Neiss. Şi deşi l-a întristat la început motivul, s-a bucurat de bucuria ei. Acum cînd bucuria a dispărut din ochii ei inima lui s-a umplut de milă pentru ea.

Iarăşi a privit-o. Stătea încovoiată cu faţa în mîinile umede de lacrimi. Deodată a tresărit speriată de parcă o mînă i-ar fi atins umerii. Şi-a desfăcut braţele ca şi cînd s-ar fi apărat şi l-a privit cu mînie.

Werner a spus, şi acum mă duc.

Inge a spus, adio Werner.

Din nou a întrebat-o, nu-mi întinzi mîna?

I-a întins o mînă.

El i-a prins mîna şi i-a spus, înainte de a pleca vreau să-ţi spun ceva.

Şi-a scos mîna din mîna lui şi a scuturat din umeri în semn de refuz.

Werner a spus, poate totuşi e bine să mă asculţi. Dacă nu de dragul acestui Werner care stă aici ca un musafir nechemat măcar pentru acel Werner care a avut fericirea să intre cu Ingeborg sub baldachinul de nuntă. Dar dacă refuzi nu te voi sili. Iar acum...

Inge a spus, iar acum adio.

Werner a spus, fie şi aşa, adio Ingeborg adio.

Şi deşi părea decis să plece stătea.

Ea l-a privit mirată că nu se duce.

Werner a spus, oricum e de mirare că nu vrei să auzi măcar puţin din cît am pătimit.

Inge a spus, dar nu mi-ai povestit?

https://biblioteca-digitala.ro

Werner a spus, cînd am început să povestesc urechile tale erau deja în altă parte.

Inge a spus, urechile mele erau la locul lor, dar tu n-ai povestit nimic. Zău nu ţin minte să-mi fi povestit ceva.

A întrebat Werner, vrei să-ţi povestesc?

A spus Inge, desigur că i-ai şi povestit Gertrudei sau lui Heinz sau amîndurora.

A spus Werner, şi dacă le-am povestit?

A spus Inge, dacă le-ai povestit ei îmi vor povesti mie.

A spus Werner, dacă te înţeleg bine, nu vrei să asculţi.

Inge a spus, de ce vorbeşti aşa? Dacă am spus că Gertrud sau Heinz îmi vor povesti înseamnă că vreau să ascult.

Werner a întrebat, şi dacă eu însumi îţi voi povesti?

A întrebat Inge, cît e ceasul?

Werner a zîmbit şi a spus, nu aşa spune proverbul fericitul e mai presus de timp.

Inge a spus, la asemenea lucruri nu ştiu să răspund.

A întrebat Werner, dar la celelalte lucruri eşti gata să-mi răspunzi?

Inge a zis, asta depinde de întrebările tale. Dar acum mă tem că nu voi putea să continui discuţia. Şi în general...

În general ce?

Inge a zis, ai obiceiul ciudat de a te agăţa de fiece cuvînt.

Werner a spus, crezi că e ciudat că după atîţia ani în care nu te-am văzut mă simt atras de vorbele tale?

Inge s-a apucat de cap şi a spus, capul meu, capul meu, nu te înfuria Werner dacă am să te rog să mă laşi singură.

Werner a spus, mă şi duc. Te uiţi la pantofii mei? Sînt vechi dar comozi la mers. Iar tu te iei după modă şi-ţi tunzi părul. Nu se poate spune că nu-i frumos, dar cînd ai avut părul lung era şi mai frumos. Cînd a murit copilul? Şi inima mea plînge, dar dacă ai să te uiţi în ochii mei n-ai să găseşti nici un semn de lacrimă. Spune-i ăluia care bata la uşă că nu poţi să-i deschizi fiindcă te doare capul. Sigi tu eşti? Ce veşti aduci Sigi? Vino scumpule să ne împăcăm. Ce ai în mînă? O scrisoare? Eşti poştaş, dragul meu nepoţel?

Sigi i-a dat unchiului său un bilet şi s-a dus.

Inge a smuls biletul privindu-l pe Werner furioasă, cu fruntea încreţită şi forţîndu-se să înţeleagă din ce motiv nu pleacă omul din faţa ei. Doar trebuia de mult să plece de aici...

Luîndu-şi gîndul de la el ea şi-a spus, trebuie să mă duc, sînt obligată să mă duc, nu se poate să nu mă duc, păcat de fiecare clipă. Şi din nou cu gîndul la Farnheim, ea s-a întrebat, cum de nu-şi dă seama că trebuie să mă duc?

L-a privit şi i-a spus, iartă-mă Werner, sînt chemată şi trebuie să mă duc.

Werner a spus, de unde ştii că eşti chemată? Biletul e încă împăturit în mîna ta şi nu l-ai citit.

Inge şi-a coborît umerii şi părea că voinţa ei a cedat în faţa voinţei lui şi că nu-i pasă dacă se duce sau nu se duce. Ochii ei parcă s-au stins şi genele au căzut peste ei.

Werner a întrebat-o şoptit, obosită?

Inge a deschis ochii şi a spus, nu sînt obosită.

O stare de spirit nouă l-a cuprins brusc pe Werner. Bun, bun, a spus Werner,

https://biblioteca-digitala.ro

bine că nu eşti obosită şi putem să vorbim. Nu-ţi închipui cît am aşteptat acest moment ca să te văd. Dacă nu aveam această speranţă eram de mult distrus. Acum văd că speranţa mea e nimic în comparaţie cu aceste momente în care şedem împreună tu şi eu. Nu am cuvinte să povestesc, dar mi se pare că unele lucruri le citeşti pe buzele mele. Vezi cît de scumpă îmi eşti, vezi cum genunchii mi se îndoaie singuri ca să îngenunchiez în faţa ta. Aşa se încovoiau oridecîte ori mă gîndeam la tine. Cît de fericit sînt că mă aflu din nou cu tine sub acelaşi acoperiş. Nu sînt bogat în cuvinte, dar un lucru îţi voi spune, din clipa cînd am călcat pragul camerei tale sufletul mi s-a încălzit ca în ziua cînd ţi-ai pus mîna în mîna mea şi ai consimţit să-mi fi soţie. Ţin minte clipa cînd ţi-ai pus capul pe umărul meu şi am stat aşa mîna-n mînă. Ţineai ochii închişi cum îi ţin eu acum pe ai mei şi revăd toate întîmplările din acea zi fără asemănare. Aruncă biletul Inge şi dă-mi mîna. Ochii mei sînt închişi, dar inima mea vede cît de bună eşti, cît eşti de bună cu mine.

Inge a scuturat din umeri şi a dat să plece.

Werner a deschis ochii şi a strigat, Inge.

Inge ieşi şi dispăru fără urmă.

Werner, rămas sigur, s-a întrebat, iar acum? Acum nu am altceva de făcut decît să plec de aici. Acest lucru e clar, celelalte lucruri se află în alt loc, cum a zis onoratul meu cumnat.

Capul i se golise de gînduri iar încordarea în care era la început slăbea din ce în ce. Dar unghiile picioarelor ardeau ca şi tălpile. Se pare că pantofii despre care spusese că sînt comozi nu erau comozi.

Îşi vără mîna în buzunar şi scoase biletul de tren din care cu o jumătate a plecat la soţia sa iar cu cealaltă jumătate se putea întoarce. A ţinut biletul în palmă şi şi-a spus, acum mă voi duce la gară şi voi pleca. Iar dacă am pierdut trenul de amiază voi pleca cu trenul de seară. Nu numai fericiţii sînt mai presus de timp, ci şi nefericiţii. Toate orele le sînt prielnice pentru catastrofe.

A mai zăbovit puţin în această cameră în care Inge se despărţise de el. Apoi se îndreptă spre uşă. Mai privi o dată camera, ieşi şi trase uşa după el.

În româneşte I. SCHECHTER

Toate drepturile acestei versiuni româneşti a textelor lui S.I. Agnon aparţin editurii Shoken.

https://biblioteca-digitala.ro

EDGAR REICHMANN

Agnon, între tradiție și modernitate

Agnon s-a născut în 1888, în Galiția, cea mai răsăriteană și evreiască provincie din vechea Austro-Ungarie. La începutul secolului părăsește tîrgușorul natal și pleacă în Palestina, pe atunci otomană. Rămîne acolo patru ani, între 1909 și 1913, și ia parte la construirea Tel-Avivului, între dunele deșertice ale unui Orient Apropiat încă somnolent (romanul *Cîinele Balak*). Se întoarce apoi în Europa și se afirmă ca scriitor, mai ales în publicațiile de limbă idiș din Berlin și Varșovia. Totuși nostalgia pămîntului etern făgăduit și veșnic tăgăduit este prea dureroasă. Precum Singer, Agnon, martor lucid al dezintegrării ghettou-lui, bîntuit, pe bună dreptate, de presentimentul unei iminente catastrofe (romanul *Gazdă vremelnică*), părăsește Europa nesigură după fragilul tratat de la Versailles. În 1924 se stabilește definitiv în Ierusalim.

Suveranitatea britanică înlocuiește autoritatea Sublimei Porți pînă în 1947, anul creării statului evreu. În ciuda zgomotului și furiei Istoriei, lumina diafană, suav florentină, continuă să scalde orașul de trei ori sfînt. Opera lui Agnon, pendulînd între oniric și realitate, între atemporal și evenimențial, va purta pecetea acestuia. Departe de zăpezile poloneze și de tradițiile de acasă (*Tîrguri evreiești din Europa Orientală*), scriitorul, a cărui memorie rămîne nealterată, abandonează idișul, expresie a unui exil dureros, și alege ebraica, limba națiunii tinere ce se făureș-te, unealtă sacră, milenară și contemporană. Opera lui Agnon va purta așadar o dublă amprentă: a tradiției și a modernității.

Agnon este, înainte de toate, un foarte mare povestitor. Oare nu s-a făcut el cunoscut în Franța prin povestirile de neuitat despre Ierusalim (*Povestiri din Ierusalim*), *cu mult înainte ca Premiul Nobel pentru literatură să consacre, în 1966, ansamblul operei sale? [...]*

Amintiri din copilărie și elogiul compasiunii (*Fularul*), vechi legende hassidice (*Legenda scribului*), stranii povești cu vampiri, în care temele biblice se îmbină cu folclorul romantic german (*Doamna și negustorul*), în fine, o povestire fantastică (*Capra*), unde spațiul și timpul sînt suspendate prin pătrunderea insolită a sacrului în viața de zi cu zi — ne ducem cu gîndul la Eliade —, acestea sînt subiectele care ne parvin din mitologia așezărilor evreiești tradiționale din Europa răsăriteană. Alte nuvele pun în lumină fascinația exercitată de curetele literare mai noi, în primul rînd suprarealismul. Raporturile eului profund cu realitatea «vizibilă» sînt analizate cu mult umor în *Chipul și imaginea sa*. În *Scrisoarea*, tulburătoare descriere a universului oniric în care viii și morții se întîlnesc, satira inegalității sociale în viața israeliană este în egală măsură prezentă. În *Casa tatălui*, debusolarea omului aflat singur în fața diabolicelor contradicții ale existenței atinge dimensiuni kafkiene. În *Abandonații*, meditația autorului asupra cuplului dezbinat se întîlnește cu cea a vechilor săi maeștri, bătrînii înțelepți ai tîrgurilor poloneze. Ruptura are adesea un caracter mai tranșant decît moartea.

Contrar suprarealiștilor sau lui Kafka, demersul lui Agnon nu se extinde niciodată în sterilitatea unei lumi guvernate de absurd. Tradiția și Legea sînt prezente pentru a restitui universului o coerență și o rigoare a căror severitate poate părea, uneori, rebarbativă. Din fericire, aflăm aici tandrețea, mai caldă încă, tocmai fiindcă e disimulată și discretă.

În românește de ILIEȘ CÂMPEANU

https://biblioteca-digitala.ro

Tăcerea nesfîrşită a poetului

1.

Ieri seară a întîrziat din nou, şi cînd a intrat nu şi-a dat măcar osteneala să o facă în linişte. De parcă somnul meu nu contează. O oră întreagă paşii i-au răsunat în apartamentul pustiu, pe coridor luminile au ars fără-ncetare, iar el a foşnit la nesfîrşit printre hîrtii. În cele din urmă s-a potolit. M-am scufundat din nou în somnul meu uşor, superficial, de om bătrîn. Şi pe deasupra ploaia. De trei săptămîni încheiate cerul se încăpăţînează să ne împroaşte cu stropi, cascade de apă polisează umbrelele, subţiindu-le. Pe unde hoinăreşte noaptea? N-aş putea şti. O dată am reuşit să-l urmăresc de-a lungul cîtorva străzi. Însă un prieten vechi, prozator încăpăţînat, m-a zărit în dunga străzii şi m-a luat pe dată de pulpana hainei, iar între timp tînărul dispăruse. Din cauza ploilor cîmpia noastră se transformă într-o mlaştină de asfalt, nisip şi apă. În Tel-Avivul din anotimpul ploios, fără canalizare, înfloresc lacurile. Iar de departe marea, vag întunecată, murdară, vuind, retrasă parcă din teritoriul oraşului şi devenită fundal.

Încă nu e cinci şi se-ntunecă ferestrele. Ce mi s-a întîmplat? Mi-a apărut în vis, deosebit de clar, pare-mi-se nu departe de ţărmul mării, în braţe strîngea păsări cenuşii, ogoindu-le tremurul. M-a uimit surîsul lui. S-a oprit înaintea mea, m-a fixat cu privirea şi a surîs vag. Acum din camera lui străbate un sforăit subţire. Iar mie mi-e clar, n-o să-mi pot continua somnul. Mîine sau poimîine un alt vapor va ieşi în larg, şi e aproape sigur că în cele din urmă voi urca la bord. Sfîşierea asta din mine va dispare în cele din urmă. De asta sînt sigur. Trebuie doar să-mi păstrez onoarea pînă în clipa despărţirii. Şi asta nu înseamnă decît cel mult cîteva zeci de ore.

Cu toate că acum nu-l văd, sînt sigur: e adîncit în somn, are mîinile pe inimă, ochii închişi, gura întredeschisă, respiraţia limpede.

2.

Va trebui să-l descriu în amănunţime, să-i schiţez cu precizie înfăţişarea. Mie-mi revine această sarcină, întrucît mi se pare că trăsăturile-i sînt definitive, deşi n-a împlinit încă şaptesprezece ani. De mult consider că n-o să se schimbe, că nu se va mai schimba. Încovoierea uşoară a umerilor, statura ameninţătoare înclinată în semn de predare. Ţeasta schiloadă, faţa grosolană, lătăreaţă şi aproape tîmpă. Acneea de adolescent presărată pe frunte, împlîntată în obraji. Pecetea negricioasă a smocurilor de barbă. Părul tuns scurt. Ochelarii. Ştiu sigur, şi vreau să precizez dinainte: oamenii sînt de părere că-i sărac cu duhul. Aceasta este opinia generală, pe care o împărtăşesc pînă şi fetele mele. Iar eu sînt gata

https://biblioteca-digitala.ro

să recunosc, întrucît pînă la urmă nimic dintr-însul nu mă va da de gol, şi nici nu e sigur că am dreptate. Am citit multă literatură de specialitate, şi vă jur: nu e decît un accident. Oricum nu-mi seamănă, iar între mine şi el nu se întinde decît puntea subţire a violenţei. Şi iată, deşi nu vreau să mă justific, vă repet: e un caz limită. Existenţa lui se petrece la o limită. Dovadă: ochii. Numai eu am prilejul să-l privesc deseori în ochi, deci pot afirma: Uneori (ce-i drept rareori, recunosc), în privire i se aprinde o scînteie de viaţă întunecată şi pătrunzătoare.

Nu numai ochii.

Şi cu toate acestea.

E rodul bătrîneţilor mele. Născut fără intenţie, din greşeală, dintr-un fel de minune blestemată, întrucît maică-sa şi cu mine păşeam deja pragul bătrîneţii. Zilele de dinaintea naşterii lui îmi sînt bine întipărite în memorie. O primăvară blîndă, deosebit de lungă, ieşit din comun de frumoasă. Iar eu, un poet care a scos la lumină cinci volume de versuri, decis să pună capăt scrisului: şi aceasta dintr-o convingere deplină, cu neputinţă de modificat, dintr-o dezamăgire totală, care doar în acea primăvară m-au făcut să înţeleg că singura soluţie pentru mine e tăcerea.

Bucuria de viaţă mi-a dispărut.

Prietenii apropiaţi începuseră să mă dezamăgească de mult, să mă înspăimînte. Trebuie să şterg totul. Poeziile scriitorilor tineri m-au dezorientat, m-au înnebunit. În taină am încercat să-i imit, dar de sub peniţă mi-a ieşit cea mai teribilă frază scrisă vreodată. Am afirmat: «Prin urmare, de aci înainte voi tăcea... Şi ce-i cu asta?» Doar că această tăcere a spulberat buna rînduială a lucrurilor. Ne obişnuiserăm să ne culcăm seara devreme, ne obişnuiserăm să ne pierdem nopţi întregi în cafenele înţesate, la conferinţe anodine, la reuniuni de artişti bătrîni, plini de pofta elogiilor, muribunzi.

Aceeaşi primăvară minunată, nesfîrşită, cu adieri uşoare de vînt, inundată de floare. Iar eu, rătăcind neodihnit prin oraş, încolo şi-ncoace, cuprins de emoţie şi disperare de parcă cineva m-ar fi condamnat la moarte. Încerc să mă îmbăt, dar fără succes. Îmi fac publică tăcerea, înlătur posibilitatea scrisului. Glumesc pe seama computerelor care scriu poezii, mă străduiesc să rîd mult, să flecăresc, să mă prefac. Iar nopţile scriu scrisori către redacţiile ziarelor, pe teme oarecari (transportul în comun şi alte asemenea), lucrîndu-mi stilul cu precizie şi suferinţă.

Şi în fundal, sarcina neprevăzută.

Ruşinea aceasta.

Faptul ne-a devenit limpede în primele zile de vară, la început am făcut multe excursii, apoi ne-am claustrat în casă, la urmă ne-am pus pe cerut scuze; mai întîi de la fetele care priveau cu uimire la mama bătrînă, dospind din ce în ce, apoi de la rudele îndepărtate, venite să privească pruncul în tăcere. (Naşterea s-a petrecut in miezul iernii, într-o zi întunecată, geroasă. Cioburi îngheţate de ger au aruncat o barbă albă peste rădăcina ierbii din grădina noastră). De-acum eram legaţi de casă cu pruncul. (Fetele n-au mişcat un deget pentru el, s-au grăbit să iasă cît mai mult în oraş). Ne străduiam din răsputeri să ne convingem unul pe celălalt cît de minunată era naşterea aceasta. Doar că ne lipsea entuziasmul, lipsea cu desăvîrşire. Din nou sculares în toiul nopţii, buimaci, lîngă umbra copacului desenată pe perete, printre scutecele umede şi grele, fluturînd pe frînghie de-a lungul camerelor. Totul prilej de depresie. Genunchii ne-au slăbit.

Pruncul s-a înălţat în tăcere. Cu o inobservabilă lentoare, cu greutate. Mereu

https://biblioteca-digitala.ro

a fost înapoiat, aflîndu-se ca-ntr-un fel de vid. Iar acum, cînd privesc în urmă, mi-l aduc aminte ca pe un pui cenuşiu de pasăre, mişcîndu-şi picioarele fragile în patul mic aşezat lîngă al meu. (...)

Doar în al treilea an de la naştere a început să se contureze suspiciunea. Nu eu l-am suspectat, ci fetele. Din cauză că era înapoiat în mişcări, se bîlbîia într-un mod cu totul lipsit de farmec, o plantă greoaie, au spus ele: e doar sărac cu duhul.

Prietenii noştri îi cercetau cu minuţie trăsăturile, încercînd să găsească semne clare ca dovadă a ceea ce noi nu îndrăznisem numi. Perioada aceasta din viaţa lui nu mi-o amintesc prea bine. Eram ocupat cu boala maică-sii care se topea văzînd cu ochii. De parcă nu rămăsese în urma naşterii tîrzii decît un supravieţuitor al propriei fiinţe. Eram obligaţi să o privim cum se îndepărtează de noi într-un deşert, obligată să colinde de una singură printre coline aride şi pustii, să se piardă la asfinţit, în obscuritate. Pe zi ce trecea schimbarea devenea mai vizibilă.

Copilul avea şase ani cînd îi muri mama. Cu mersul greoi, fără să fie ataşat de nici unul dintre noi, închis în sine dar totuşi nu visător, în orice caz nu un lunatic. Disponibil întotdeauna, neliniştit. Dacă-mi trec mîna prin părul lui, tremură. Aş fi vrut să-l numesc din compasiune: orfan. Doar că nu puteam articula. Dispariţia mamei nu i-a făcut nici o impresie, deşi s-a tîrît după noi la îngropăciune şi l-am lăsat, din lipsă de decizie. În veci n-a întrebat despre ea, de parcă a înţeles că dispariţia e definitivă. În plus, după cîteva luni de la moarte, au dispărut toate fotografiile ei cîte mai erau împrăştiate prin casă, şi cînd după cîteva zile am descoperit lipsa, nu ne-am închipuit că lui trebuie să ne adresăm. Cînd l-am întrebat, era deja prea tîrziu. Înainte de lăsarea întunericului ne-a condus la locul îngropăciunii: în colţul grădinii, sub plop, într-o groapă cu rămăşiţe de var stins, legate într-o batistă veche, se odihneau pozele tăiate. O oră întreagă a stat înaintea noastră, la umbra crengilor, bîiguind încet, cu ochii mici zbătîndu-se înnebuniţi.

Şi cu toate acestea nu avurăm nici o explicaţie.

Pentru întîia dată am deschis ochii şi-am văzut dinaintea noastră o fiinţă umană. Nu m-am putut abţine şi, pentru prima oară, l-am plesnit, l-am apucat cu putere de încheietura mîinii şi l-am plesnit drept în faţă. Apoi l-au plesnit fetele (De ce l-au plesnit?).

AVRAHAM B. YEHOSHUA s-a născut în 1936 la Ierusalim şi locuieşte astăzi la Haifa. A studiat literatura ebraică şi filosofie la Universitatea din Ierusalim, absolvind cu diploma de profesor. A predat în sistemul liceal şi universitar israelian, ca şi la Paris, unde a locuit între 1963—1967. În prezent este profesor de literatură la Universitatea din Haifa. Autor de nuvele şi piese de teatru, distins cu nenumărate premii literare naţionale şi internaţionale, A.B. Yehoshua se numără printre cei mai cunoscuţi scriitori israelieni peste hotare.

Numit de cotidianul american *New York Times* «un Faulkner israelian», stilul său deosebit de pregnant îl situează printre cei mai moderni scriitori din Israel. Nuvelele sale redau cu deosebit relief imagini ale societăţii israeliene contemporane şi ale indivizilor ce o compun, analizîndu-le procesul respingerii de către societate, lenta dar progresiva însingurare faţă de semeni, faţă de comunitate, şi în cele din urmă faţă de el înşişi. Yehoshua e un autor care încearcă să foreze în straturile

https://biblioteca-digitala.ro

N-a înţeles.

A primit loviturile cu uimire. Apoi a început să plîngă, s-a prăbuşit la pămînt. L-am ridicat şi l-am tîrît din nou după noi. Pentru prima oară am înţeles că ştie bine casa, cunoaşte tainele fiecărui ungher. Adunase pozele maică-sii din albume prăfuite, pătrunsese în plicuri străvechi. Pînă şi-n grădină găsise o ascunzătoare pe care eu n-o cunoşteam. Se-mplinesc douăzeci de ani de cînd locuim în casa aceasta, grădina ei am străbătut-o nopţi nenumărate în lung şi-n lat la ceasuri de cumpănă, dar n-am ştiut că aici se ascunde o groapă cu var stins — palid, sub o barbă de muşchi cenuşiu.

Acestea să fi fost primele semne? Nici acum nu ştiu. Noi, cele două fete şi cu mine, nu eram pregătiţi să înţelegem pe atunci. Ne temeam doar de ruşine sau scandal. De ascuns nu-l puteam ascunde, aşa că cel puţin încercam să vorbim despre el. Vă rog să înţelęgeţi — fetele nu se măritaseră încă.

La începutul anului l-am înscris în clasa întîi într-o şcoală de periferie; în prima săptămînă de învăţătură mi-am grăbit întoarcerea de la servici ca să-l aştept în poartă. Mă temeam că or să se lege copiii de el. Iată-l mergînd cu greutate după mine, cu palma în palma mea, sub cerul fierbinte de septembrie, la miezul zilei. Ghiozdanul nou lipit de umeri, creştetul îndesat adînc sub caschetă, gura întredeschisă. Oftatul uşor la fiecare respiraţie, privirea holbată la lume ca de foarte aproape, fără delimitări, fără orizont interior. Cunoscuţii mă salută fluturîndu-şi pălăriile, i se adresează, îmi strîng mîna, se apleacă spre el, îi iau palma mică, o strîng. Încearcă să surîdă. Privirea tulbure pe care le-o aruncă îi îngheaţă. Idiot, pur şi simplu idiot.

După o săptămînă de zile l-am pus să se întoarcă singur acasă. Îndoielile mi-au fost neîntemeiate. Copiii n-au trebuit să-l izoleze, se izolase el de la bun început.

În acelaşi an s-au măritat fetele. Într-o bună zi, pe nepusă masă, de parcă le-a gonit cineva, de parcă s-au vorbit să plece din casă; şi doar erau tinere încă.

Un an agitat. Nu trecea săptămîna fără să organizăm la noi în casă măcar o petrecere, mică sau mare. Cu lacrimi în ochi fetele mă rugau să-l ascund, şi din slăbiciune cedam. Îl tîram după mine, hoinăream cu el pe străzi, prin grădini, ne plimbam la ţărmul mării. Tăceam. Priveam asfinţitul, răsăritul primelor stele; mai exact eu singur priveam, el sta lîngă mine parcă

---

profunde ale sentimentului, spre a ajunge la stările inexprimabile, dincolo de celebritate, într-un stil care-i oglindeşte înverşunarea enigmatică.

Opere originale: *Moartea Bătrînului*, **1962 (Nuvele),** *În Faţa Pădurii*, **1968 (Nuvele),** *1970 La Începutul Verii*, **1972, (O Nuvelă),** *O seară de Mai*, **1975 (Teatru),** *Trei zile şi un copil*, **1973 (Nuvele),** *Iubitul*, **1977 (Roman),** *Între dreptate şi dreptate*, **1980 (Eseu),** *Divorţ tîrziu*, **1982 (Roman),** *Patimi*, **1986 (Teatru),** *Cinci Anotimpuri*, **1987 (Roman),** *Zidul şi muntele*, **1989 (Eseu),** *Domnul Mani*, **1990 (Roman).**

Operele lui, servind şi ca scenariu de film *(Trei zile şi un copil)*, **au fost traduse în limbile engleză, franceză, germană, spaniolă, italiană, olandeză, norvegiană, suedeză, daneză, arabă, ungară, portugheză.**

Nuvela de faţă a apărut în traducere engleză (1988 şi 1991) şi italiană (1987). (R.R.—T.)

https://biblioteca-digitala.ro

neclintit, cu ochii aţintiţi în pămînt. Dar cînd au început ploile şi grădinile s-au transformat în noroi, am fost siliţi să rămînem acasă. Ginerii păreau de departe o adunătură de nori, la fel prietenii lor, prietenii prietenilor lor, casa întreagă era învăluită într-o vîltoare de fum şi rîsete. La început, l-am dosit în camera servitorilor, iar cînd nu putea adormi îl duceam în bucătărie. Stătea în pijama privind la cine intră şi iese, apoi începea să şteargă vasele; mai întîi doar linguriţele, apoi îi fură date pe mînă cuţitele. Încet-încet se strecură în camera de oaspeţi, în miezul mulţimii. La început aducînd farfurioare cu dulciuri sau sărăţele, apoi ca paharnic, mai apoi oferind chibrituri aprinse cui voia să-şi aprindă ţigara. La început oaspeţii se retrăgeau la vederea lui. O tăcere uşoară se lăsa în încăpere. Un fel de teamă dulce. Unul din gineri îşi părăsea mînios locul, împietrea în faţa ferestrei întunecate, de parcă ar fi căutat o ascunzătoare în umbră. În tăcerea care domnea în încăpere nu se auzea altceva decît sunetul respiraţiei emoţionate a copilului trecînd pe la fiecare cu un aer silit sărbătoresc, cu farfuria în mîna întinsă. Nu exista om să nu ia o bomboană sau un covrigel sărat.

Cu timpul s-au obişnuit cu prezenţa lui. Fetele au început să nutrească faţă de el slăbiciune şi indulgenţă. Serviciile lui minore deveniră o necesitate. La ceasuri tîrzii de noapte, cînd oboseala punea pe toţi stăpînire, faţa lui strălucea de o lumină nouă. Unul din oaspeţi, ameţit, îl băga dintr-o dată în seamă, îl trăgea spre el apucîndu-l cu putere de încheietura mîinii, îi vorbea îndelung. Copilul încremenea în îmbrăţişarea aceea puternică, cu o lumină calmă în privire. Apoi se desprindea pentru a goli scrumierele.

La sfîrşitul verii aceluiaşi an rămaserăm noi doi singuri în casă. Fetele se măritaseră într-o bună zi, la începutul lui august. La ceasurile după-amiezii, sub un cer adînc şi albastru, cortul mare de nuntă fu întins în grădina casei noastre. Spini ofiliţi foşniră sub tălpile a zeci de prieteni invitaţi. Eu, din nu ştiu ce cauză, eram sufocat de emoţie. Ceva în mine se sfîşiase. Îi îmbrăţişam pe toţi, îi sărutam, lacrimile-mi curgeau fără oprire. Copilul nu fu prezent la nuntă. Cineva, poate unul dintre gineri, avusese grijă să-l îndepărteze. Îl înapoiară doar la ceasurile tîrzii ale serii. La ceasul cînd îi îmbrăţişam la plecare pe ultimii prieteni, privirea îmi căzu dintr-o dată asupra lui. Şedea la una din mesele lungi din grădină, îmbrăcat în haine de fiecare zi, în afară de o cravată roşie pe care cineva i-o legase la gît. În lingură, o bucată imensă din torta pe care i-o servise cineva, şerveţelul murdar azvîrlit pe genunghi. Mesteca în gol, cu privirea aţintită la luna galbenă încurcată în crengile pomului nostru.

M-am îndreptat încet spre el şi l-am mîngîiat uşor pe creştet.

S-a emoţionat, îmbucătura i-a lunecat din lingură.

«Luna asta... Ce să zic? O lună frumoasă...»

Îşi întoarse privirile la lună de parcă n-o văzuse mai înainte.

Aşa începu viaţa noastră comună, unul alături de celălalt, în casa liniştită, unde prin colţuri se rostogolesc tuburi de deodorant şi batiste rupte. Eu — poet sub pecetea tăcerii, iar el — copil sărac cu duhul, însingurat.

Iată-l, din singurătate mi-a ieşit înainte.

Acum abia văd limpede totul.

Că doar despre singurătatea lui ca elev nu e cazul să dau prea multe amănunte. Din prima săptămînă fu împins şi exilat în ultima bancă în colţul clasei, unde şi rămase definitiv, despărţit de ceilalţi elevi. Iar profesorii văd deja în el un caz fără speranţă. Pe diplome scria întotdeauna: nu poate fi apreciat. Şi o semnătură dezlînată, ezitantă, aruncată în colţul paginii. Pînă acum mă mir cum de i-au dat voie să promoveze. Deşi rămînea din cînd în cînd să repete un an-

https://biblioteca-digitala.ro

-doi aceeaşi clasă, înainta cu lentoarea cu care i se permitea să înainteze. Îmi spun că poate voiau să-mi facă un bine. Poate unora dintre profesori le plăceau vechile mele poezii.

În general mă feream din calea lor.

Iar ei la rîndul lor se fereau de mine.

Nu-i condamn.

Atunci cînd eram totuşi siliţi să ne întîlnim, la şedinţele cu părinţii, mă străduiam întotdeauna să ajung la şcoală tîrziu, la urmă de tot, la ora cînd întunericul punea stăpînire pe clădire iar profesorii obosiţi se prăvăleau fără vlagă pe scaune, în clasele ca nişte cîmpuri de luptă pustii, sub becurile goale, fără abajur, atîrnînd într-o doară din tavan. Atunci mă iveam ca un hoţ în prag, în mînă cu pălăria boţită de fetru. Coama mea albă de păr (doar coama rămăsese) îi ridica de pe locurile lor pe ultimii dintre părinţi, tinere mame şi taţi. Profesorii îşi îndreptau privirea spre mine, îmi surîdeau uşor, şi-mi întindeau o mînă moale.

Mă aşezam dinaintea lor.

Cu ce mai puteau să mă surprindă?

Se pare că-mi uitaseră numele.

«Domnul, tatăl cui?»

Iar eu rosteam numele şi mă crispam dintr-o dată. Răsfoiau printre hîrtii, scoteau fişa lui goală, curată, îşi aduceau faţa în mîini, închideau ochii şi întrebau cu disperare: «Pînă cînd?» Adică, pînă cînd or să-l mai ţină, că doar speranţe nu mai aveau.

Eu tac.

Îi cuprindea mînia. Se prea poate că întunericul de afară le accentua nerăbdarea. Mă rugau cu cerul cu pămîntul să li-l iau de pe cap. Ca să-l duc unde? Nu ştiau. Altundeva. Să-l ţintuiesc poate în vreun internat...

Dar încetul cu încetul enervarea lor dispărea. Ei înşişi recunosc că nu e periculos. De fapt nici măcar nu-i stînjeneşte. La urma urmei e întotdeauna pregătit, urmărindu-i cu o seriozitate deplină. Ochii lui sînt ţintă la ochii profesorului. Ba chiar s-ar părea că încearcă să-şi facă lecţiile.

Eu îmi boţesc pălăria pînă cînd se transformă într-o cocă moale. Îmi arunc hoţeşte privirea la sala de clasă plină de coji, foi rupte şi resturi din ascuţitori. Pe tablă — desene de nebuni. Lacrimi mărunte îmi rănesc ochii. În cuvinte simple promit că o să-mi ajut fiul. O să învăţ cu el seară de seară. Ne e permis oare să descurajăm? Doar e un caz limită. Dar acasă, în preajma înserării, mă cuprinde disperarea. Stau cu cartea deschisă în faţă ore întregi şi nu înţeleg un cuvînt. El şade împietrit alături de mine, nu face o mişcare, dar cuvintele mele plutesc precum uleiul într-o mare de apă. După ce las cartea din mîini el se întoarce în cele din urmă la el în cameră, rămîne acolo cam o jumătate de oră şi-şi pregăteşte singur lecţiile. Apoi închide caietele, le aşează în ghiozdan şi-l închide. Uneori, dimineaţa, cînd doarme încă, îi deschid în taină ghiozdanul şi răsfoiesc prin caiete. Rămîn uluit în faţa răspunsurilor pe care le dă în scris, tot felul de aberaţii, speriat în faţa exerciţiilor de matematică, a semnelor ciudate scrijelite cu încrîncenare, dincolo de orice logică.

Dar tac. Nu mă plîng. Bine că se scoală în fiecare dimineaţă şi se duce în linişte la şcoală, să stea în ultima bancă. (...)

Într-o zi s-a întors de la şcoală emoţionat. Mîinile îi erau încleiate de cretă. Am crezut că l-au scos la tablă, dar el a negat. Seara a venit la mine din proprie iniţiativă şi mi-a povestit că a fost numit responsabil cu curăţenia.

Au trecut cîteva zile. L-am întrebat dacă mai este încă responsabil. A spus că da. S-au scurs două-trei săptămîni şi el încă îşi păstrează postul. L-am întrebat

https://biblioteca-digitala.ro

dacă e mulţumit cu această sarcină, dacă nu-i vine greu. Era fără-ndoială mulţumit. În ochi i se aprinse o scînteie. Pe faţă o expresie concentrată. În ghiozdan găseam de dimineaţă, alături de lecţiile bizare, bucăţi de cretă şi doi bureţi. (...)

Nicidată nu fusesem mai preocupat de mine însumi ca atunci.

În primul rînd, tăcerea mea. Tăcerea mea cea de pe urmă. Iată, m-am ţinut de cuvînt. Şi cu cîtă uşurinţă. N-am scris nici măcar un rînd. E adevărat, uneori mă cuprind tot felul de tainice nostalgii. Voinţa se trezeşte. Îmi şoptesc de exemplu: toamnă.

Şi iarăşi: toamnă.

Dar asta e tot.

Cîţiva prieteni au încercat să descopere mobilul real. Au spus, nu se poate... Coci tu ceva în tăcere... Vrei să ne faci o surpriză.

Iar eu eram cuprins de o emoţie inexplicabilă, repetînd cu o umbră de surîs: «Nu, categoric nu. Ce am avut de scris am scris». La început s-au îndoit, pînă la urmă m-au crezut pe cuvînt. Şi tăcerea mea a fost primită în tăcere. O singură dată au amintit-o. Cineva (un critic tînăr) a publicat în ziar un fel de retrospectivă. Mi-a citat numele într-o paranteză, în derîdere. Mi-a numit tăcerea — sterilitate. De două ori în acelaşi paragraf s-a repetat şi m-a numit steril.

Apoi m-a lăsat în pace.

Dar mie nu-mi păsa. Eram împăcat.

Golul acesta din jurul meu.

Deşert uscat.

Mormane de pietre şi gunoi.

În al doilea rînd, bătrîneţea a început să mă copleşească. Niciodată nu mi-am imaginat că astfel vor decurge lucrurile. Cît timp colind pe străzi — mi-e bine. După masa de seară zac adîncit în fotoliu, îmbrăţişez cartea sau ziarul, iar după aproape o oră mă trezesc imobilizat, ca şi paralizat, mort pe jumătate. Mă scol, îmi scot cu greu hainele, din nou simt că picioarele mi-au îmbătrînit, mă prăvălesc în pat, mă fac covrig sub pătură şi strîng în braţe o carte poliţistă, pe care am început s-o citesc cu înflăcărare. În casă tăcere deplină. Radioul cloceşte o melodie slabă, pierdută. Încetul cu-ncetul, în timp ce citesc în patul meu, inconştient, mă prefac într-o piatră mare acoperită de o pătură subţire de muşchi. La miezul nopţii radioul se face mai slab, şi după miezul nopţii cărţile îmi alunecă din poală. Atunci trebuie să sting radioul deja mut, şi să smulg de pe mine valul luminii aprinse din cameră. Atunci e ceasul cel mai chinuitor. Aterizez din pat ca un trup mort; deformat, cuprins de junghiuri, şchiopătez, apăs pe butoane cu ultimele mele puteri.

Într-o noapte, pe la douăsprezece, i-am auzit zgomotul paşilor pe coridor. Aici trebuie să precizez că somnul lui e zbuciumat. De multe ori avea vise rele pe care nu mi le povestea niciodată. De aceea o lampă mică ardea incontinuu, ca o lumînare mortuară, la creştetul patului. Cînd se trezea îşi îndrepta paşii spre robinetul din bucătărie de unde sorbea lacom cantităţi uriaşe de apă cu care-şi potolea spaimele.

În acea noapte, după ce bău şi se pregăti să se întoarcă în pat, l-am chemat şi i-am spus să stingă lumina şi radioul. Încă mi-amintesc umbra lui în pragul camerei, înghiţită de întuneric. Pentru o clipă mi s-a părut că a crescut mult, conturul trupului i se dilatase. La graniţa dintre lumină şi beznă, gura i se zărea vag întredeschisă.

I-am mulţumit.

În noaptea următoare, după douăsprezece, din nou începu să se învîrtească

https://biblioteca-digitala.ro

prin casă. I-am pîndit paşii şi l-am rugat pentru a doua oară să-mi stingă lumina.

Şi astfel noapte de noapte.

Serviciile lui au început să mă încercuiască. Am devenit dependent de ele. Începură prin a depărta de mine lumina şi zgomotele radioului la miezul nopţii, şi continuară cu alte lucruri. Cîţi ani să fi avut? Treisprezece, pare-mi-se... Da, mi-aduc aminte cu certitudine. Tocmai atunci împlinise treisprezece ani şi eu mă hotărîsem să-i serbez ziua de naştere, peste care pînă atunci treceam în tăcere deplină. M-am decis să-l serbez cum scrie la carte, cu mîna largă, cu bucurie — dacă s-o găsi. Am telefonat personal la diriginte, ba chiar şi la ceilalţi profesori. I-am invitat pe toţi. Am trimis invitaţii în numele meu la toţi elevii clasei. Într-adevăr, toţi elevii din clasa lui sînt mai mici decît el. Au maximum unsprezece ani. În acea sîmbătă, la orele tîrzii ale dimineţii, după o lungă şi încordată aşteptare, şi-a făcut dintr-o dată apariţia la noi în casă un grup mic de zece copii ridicoli, fluturînd în mîini pachete mici învelite în hîrtie albă. Nici măcar un singur profesor n-a catadicsit să vină. Nici măcar o singură fată din clasă n-a îndrăznit să ne calce pragul. Cu toţi îmi strînseră mîna cu mare stinghereală, fură foarte surprinşi la vederea coamei mele albe (cineva chiar şopti: o fi bunicul lui?), intrară cu stinghereală în casa în care nu mai fuseseră niciodată. Mă examinară cu minuţiozitate, dar foarte repede se liniştiră văzînd că mă comport ca un om normal.

Nodurile pachetelor se desfăcură.

Se dovedi că toţi aduseseră acelaşi dar: un penar de doi bani. În afară de un băiat, cu păr buclat, cam palid, figură de poet, care întinse cu neruşinare un briceag vechi şi ruginit — de mari dimensiuni şi cu multe accesorii, care din nu ştiu ce motiv fu întîmpinat cu entuziasm general. Fiecare dar era însoţit de un petec de hîrtie cu textul «Succes în viitor». Micul poet care adusese briceagul adăugase la text cîteva rime făcute cu măiestrie.

El adună darurile în linişte şi mare emoţie.

Am fost foarte surprins că nimeni n-a adus o carte.

De parcă s-au temut că n-o va putea citi.

Am muncit din greu pentru fiecare dintre ei. Eu însumi am dus sandvişuri, prăjituri, suc şi dulciuri. La desert am împărţit îngheţată. Ei s-au răspîndit în camera de oaspeţi, s-au adîncit în canapele şi fotolii, devorînd în tăcere tot ceea ce li se aducea. Ochii le jucau neîntrerupt împrejur, cercetau locul de parcă le era suspect. Din cînd în cînd izbucneau în rîs fără motiv.

Fiul meu zăcea înfricoşat pe scaun în colţul camerei, nu ca un sărbătorit ci ca unul dintre invitaţi. Şi el devoră în tăcere, doar că ochii îi sînt îndreptaţi în pămînt.

M-am gîndit că prezenţa mea îi poate stînjeni pe copii, aşa că m-am grăbit să-i las singuri. Şi-ntr-adevăr, nu s-a scurs mai bine de un ceas, şi încordarea a pierit. Hohote de rîs au început să se rostogolească în cameră. După cîtva timp, cînd am intrat, i-am găsit pe toţi fără pantofi, alergînd în ciorapi pe covor, sărind pe fotolii. El nu era printre ei. M-am dus să-l caut şi l-am găsit în holul dinspre terasă, făcîndu-le pantofii.

Mi-a spus: Sînt responsabil cu curăţenia.

Aşa s-a terminat sărbătorirea zilei lui de naştere. Şi-au pus pantofii, cu hainele în dezordine, înnăbuşindu-şi rîsul. După aceea şi-au îndreptat privirile spre mine, mi-au strîns mîna, şi-au dispărut. În cameră au rămas nouă penare. Cît priveşte briceagul cel vechi întîmpinat cu entuziasm, micul poet care l-a adus l-a şi împrumutat de la fiul meu pentru o săptămînă de zile, şi de atunci nici că l-a

https://biblioteca-digitala.ro

mai înapoiat. Iată, intru în toate aceste amănunte ca să mă apăr, întrucît nici n-au trecut bine două săptămîni, că a început să-mi facă şi mie pantofii. Pur şi simplu i-am lăsat pe terasă şi i-am găsit lustruiţi. A făcut asta cu inima împăcată, fără nici un resentiment. Şi de atunci s-a stabilit un obicei între mine şi el. I-au urmat apoi alte obiceiuri. De exemplu, s-a obişnuit să-mi descalţe pantofii. Mă întorc de la lucru la ceasurile tîrzii ale după-amiezii, mă aşez pe banca de pe coridor ca să deschid scrisorile. Şi iată-l apărînd dintr-una din camere, se apleacă la picioarele mele, deznoadă şireturile, scoate pantofii şi-mi pune în picioare papucii de casă.

Iar asta mă uşurează într-o oarecare măsură.

S-a dovedit dintr-o dată că are putere în braţe, faţă de puterile mele care se împuţinează şi se duc. Borcane pe care nu reuşesc să le deschid, cuie pe care nu le pot scoate din perete, mă fac să-l chem imediat în ajutor. Şi iată ce-i spun: «Tu eşti tînăr şi puternic, iar mie puterile parcă-mi slăbesc. Încă un pic şi-o să mor.»

Cu el însă, m-am convins, nu se poate glumi. Nu înţelege glumele.

Încremeneşte de uimire, şi nici un surîs nu-i vine pe buze.

Gunoiul e obişnuit să-l coboare de la vîrsta de opt ani. La rugămintea mea aleargă să aducă un pachet de ţigări, să cumpere ziarul. Ziarele sînt pe mîna lui. La lecţii nu rămîne mai mult de o jumătate de oră. Prieteni n-are. Cărţi nu citeşte. Rămîne imobilizat ore întregi în scaun şi se holbează la pereţi sau la mine. Locuim la periferia oraşului, într-un cartier vechi şi liniştit. De la fereastră vedem doar copaci şi un gard. O stradă tăcută. Ce să facă? De animale se fereşte. Odată i-am adus un pui de cîine şi după o săptămînă l-a pierdut. Nici mai mult nici mai puţin. Iar faptul nici măcar nu l-a întristat. Ce să facă? Îl învăţ cum să facă ordine în casă, unde să pună fiecare obiect. Ţine minte greu, dar în cele din urmă reuşeşte să-mi aranjeze hainele în dulap, să adune ziarele şi cărţile aruncate pe podea. Îmi las patul desfăcut dimineaţa şi cînd mă întorc seara îl găsesc aranjat, ordonat cu sfinţenie.

Uneori am impresia că totul e pregătit ca de călătorie. Că tot ce rămîne de făcut e să deschid o valiză, să aşez înăuntru hainele divers împăturite, şi să pornesc la drum. Odată a trebuit să plec într-o călătorie în nordul ţării şi n-a trecut mai bine de o jumătate de oră din clipa cînd l-am anunţat, că valiza făcută mă aştepta gata în prag, cu bastonul alături.

Pentru că în vremea din urmă mi-am achiziţionat un baston. Deşi încă nu-l folosesc, îl car după mine în tot locul. Cînd mă opresc pe stradă la o vorbă cu cîte cineva, îl înfig într-o gaură a drumului pe care o descopăr întotdeauna şi mă las cu toată greutatea trupului pe mîner. Din cînd în cînd îmi ascute vîrful bastonului, ca să mă ajute să-l înfig cu uşurinţă.

Pînă la subtilitatea aceasta merge grija lui faţă de mine.

În aceeaşi perioadă a învăţat să gătească. O femeie în vîrstă care venea uneori să spele podelele l-a învăţat să gătească. La început gătea pentru el şi mînca singur înainte să mă întorc eu de la lucru. Dar în majoritatea zilelor îmi pregătea mie mesele. Un meniu restrîns, monoton, cam fără gust, dar lung cît toate zilele. Găsise în pod serviciile de porţelan pe care le primisem la nuntă, tot felul de farfurii aurite pe margini, încondeiate cu flori, îngeri şi fluturi. A început să le folosească. Îmi aşeza dinainte cinci farfurii de toate mărimile, una peste alta, cuţite şi furculiţe din abundenţă, stătea servindu-mă cu un fel de agresivitate greoaie.

Unde învăţase toate acestea?

Se pare că citiseră în clasă o poveste despre ospăţurile regelui.

https://biblioteca-digitala.ro

M-am aprins.
«Care rege?»
Nu-şi aduce aminte numele.
«Alte personaje?»
Nici.
L-am rugat cel puţin să-mi redea povestea.

A început să povestească şi s-a oprit imediat. S-a încurcat. O umbră tulbure i se lăsa în privire, pe obraji i se irita acneea de adolescent.

Îmi spun în sinea mea: dacă schimbi unghiul privirii, chipul lui te poate umple de spaimă.

Noaptea mă ajută cînd fac o baie. Îl chem să mă săpunească pe spate, el intră în vîrful picioarelor, uimit de goliciunea trupului meu în apă, apucă buretele şi mi-l trece cu grijă peste ceafă. Dacă vreau să-i întorc binele şi să-l servesc la rîndu-mi, nu mi se îngăduie. Mă întorc acasă decis: de data aceasta, pregătesc eu masa! Dar masa e deja gata. Mă ofer să spăl vasele. Dar el le-a şi terminat de spălat. Prin urmare îl iau după mine serile, la întîlnirile cu prieteni, la reuniuni de artişti, căci încă mai sînt membru în toate uniunile. I-am obişnuit pe oameni cu prezenţa lui şi nu-l bagă în seamă nici măcar cît le bag eu în seamă umbra. Se aşează întotdeauna în ultimul rînd, deschide uşa celor întîrziaţi, îi ajută să se dezbrace, le agaţă hainele în cuier. Ei se înşeală asupra lui şi-l iau drept unul dintre uşieri. De aceea are tendinţa să se şi confunde cu aceştia. Îl găsesc stînd în compania lor, ascultîndu-le convorbirile cu mare atenţie. Uneori îl găsesc schimbînd o vorbă cu cîte o femeie de servici sprijinită în mătură. Ce i-o fi spunînd? Niciodată n-o să pot ghici.

Oare m-o fi iubind? Nu pot şti. Se pare că ceva din mine îl sperie. Poate tăcerea mea. Cînd îmi iese înainte parcă se aşteaptă la o palmă.

Şi cu toate acestea, ciudat, între noi domneşte împăcarea. Zilele se scurg într-o linişte deplină şi gîndeam că în această linişte ne vom continua drumul amîndoi, pînă în clipa cînd voi fi silit să mă despart de el. Cugetam deseori cît de bine că în tăcerea aceasta a mea stau laolaltă cu un tînăr atît de sărac cu duhul, aflat la o graniţă atît de depărtată de mine.

Ce-i drept, uneori sînt cuprins de nelinişte, simt nevoia de a mă prăvăli pe umărul cuiva. Atunci mă reped la Ierusalim şi-mi surprind fetele cu o vizită de o oră-două. Ele mă primesc cu bucurie, se atîrnă de gîtul meu, mă îmbrăţişează cu putere. Rămînem astfel, îmbrăţişaţi, timp de o oră neîncheiată, timp în care soţii ne privesc într-o dungă, cu un soi de dispreţ revărsat în privire. După aceea începem să flecărim, ne întrecem în a folosi tot felul de cuvinte sofisticate pe care soţii nu le pot suferi. Cu toate acestea nu se plîng, întrucînd ştiu că vizitele mele nu durează multă vreme. Vin şi plec ca o furtună. Iată, după o oră-două mă şi pregătesc să-mi iau la revedere. În piept se zbat încă fărîme de emoţie. Cu toţii încearcă să mă convingă să rămîn peste noapte. Nu încuviinţez niciodată. Doar trebuie să mă întorc la băiat, cel puţin aşa afirm, de parcă întreaga lui existenţă depinde de mine. Din nou îmbrăţişări şi sărutări; după aceasta ginerii mă conduc la staţia de autobuz. Drumul e scurt, şi-n general tăcem. N-avem ce discuta. Şi-aşa mă privesc cu suspiciune. Coama de păr alb ce-mi acoperă ceafa, bastonul care mi se leagănă în mîini. Oricum în ochii lor încă reprezint un poet. Ştiu. Cărţile mele de poezii sînt expuse pe unul din rafturile de pe zidul de apus din camera lor de oaspeţi. N-am cum mă împotrivi.

La ora aceasta preter privirea opacă a copilului. În zilele de vară fac îndelungi plimbări pe ţărmul mării, încoace şi-ncolo, sau hoinăresc într-o doară în timpul

https://biblioteca-digitala.ro

rămas pînă la ora somnului, ascult radioul, frunzăresc prin cărţi. Timpul trece, cu plictisul am legat un compromis în tăcere.

În zilele de vară fac îndelungi plimbări pe ţărmul mării, încoace şi-ncolo, sau hoinăresc într-o doară pe străzi. Pot să-mi pierd ore întregi adîncit în gînduri, dinaintea blocului în construcţie.

Iar gîndurile, la nimicnicie.

Înainte cu ani purtam cu mine în tot locul carneţele de însemnări. Înteţeam, ca-ntr-o boală artificială, naşterea scrisului; rimam, întorceam cuvintele, mă-nflăcăram. Astăzi nici măcar mustrări de cuget nu mai am.

Unde o fi?

De pe fereastră îl văd afară în grădină, sub cerul cenuşiu de toamnă. Stă şi tunde cu violenţă boschetele şi pomii. Taie ramuri întregi, smulge frunzele. Îndeosebi se înverşunează asupra plopului bătrîn, înlătură concentrat toate crengile crescute de la baza trunchiului. Ajunge la crengi şi decapitează fără milă. Pomul se încovoaie de suferinţă. (...)

3.

Cînd a ştiut pentru prima dată? Vreau să spun, că sînt poet. Vreau să spun, demenţa asta care ne-a însoţit pe parcursul anului din urmă.

Anul trecut, la sfîrşitul iernii, am căzut la pat şi l-am oprit în casă să-mi poarte de grijă în timpul bolii. În cele cîteva zile cît am fost împreună, nu s-a mişcat de lîngă mine. Lucru fără precedent, întrucît înainte vreme nu trecea zi fără să hoinăresc, să zac în cafenele, să trec pe la casele prietenilor. Aveam puţină febră, drept pentru care a trebuit să stau la pat pe jumătate adormit, cu ochii întredeschişi. El se învîrtea prin casă sau rămînea lîngă uşa camerei mele, cu capul înclinat înspre mine. Din cînd în cînd îi ceream să-mi dea o cană cu ceai, atunci se scula din loc, se ducea în bucătărie şi se întrecea cu o cană fierbinte. Încetul cu încetul lumina zilei se întuneca, cerul cenuşiu se revarsă peste ferestre. Nu făcurăm lumină în cameră din cauza ochilor mei, slăbiţi de boală. Între noi tăcere deplină, că doar cu el ce poţi discuta?

Îl întrebai dacă şi-a pregătit lecţiile.

Din colţul camerei dă din cap, aprobator.

Despre ce puteam discuta cu el?

Îl întrebai despre funcţia ce-o căpătase în clasă. Îmi răspunse prin da, nu, şi clătină din cap.

În cele din urmă obosii. Capul îmi lunecă pe pernă, închisei ochii. Întunericul se întinse peste încăpere. Afară începu să picure o ploaie măruntă. În acele zile de boală începui să am halucinaţii pe tema patului, care mi se părea o ţară albă, cu peisaj schimbător. Munţi şi dealuri în pantă, ape susurătoare. Iar eu călător prin ea. Ce linişte deplină. Căldura patului îmi acoperă fiecare celulă.

Dintr-o dată, în liniştea aceasta lichidă, tresării la auzul vocii lui greoaie. «Ce faci tu?»

Am holbat ochii. Era aşezat lîngă uşă, cu ochii aţintiţi la mine. M-am ridicat uşor în capul oaselor, cuprins de uimire.

«Cum adică? Ce? Acum? ce vrei! Moţăi...»

«Nu, în general» şi-şi întoarse capul de parcă regreta întrebarea.

După un timp înţelesei. Se referea la meserie. Or fi învăţat despre «meserii» în clasă?

Nu ştiu.

https://biblioteca-digitala.ro

Îi povestesc care mi-e meseria (lucrez la o arhivă de ziare). Îi vine greu să înţeleagă. Îi explic pe îndelete. Dintr-o dată înţelege. Nici o reacţie. Pare a fi oarecum dezamăgit. Oricum e greu de ştiut din care cauză. Doar nu şi-o fi închipuit în mintea lui tulbure că oi fi pilot sau marinar. Să fi crezut că sînt pilot sau marinar?

Nu.

Atunci ce a crezut?

N-a crezut nimic.

Din nou tăcere. Stă în colţul camerei, umbra e deasă şi tristă. Ochelarii lui sclipesc în întuneric. Afară ploaia se înteţeşte, plopul bătrîn stă în grădină şi se-nconvoaie de plîns. Dintr-o dată tristeţea lui m-a durut de moarte. Un fior de milă m-a cutremurat. Mă ridic, mă aşez pe pat, mă holbez în întuneric, şi pe o voce şoptită îi povestesc că de fapt am fost ocupat cu alte lucruri. Am scris poezii. Iată, tata a fost poet. Doar au învăţat în clasă despre poeţi. Şi cuprins de febră mă cobor din pat, străbat în picioarele goale camera întunecată, fac puţină lumină, mă îndrept spre bibliotecă şi-mi extrag cărţile una cîte una de pe raft. El mă priveşte în tăcere, cu ochelarii puţin căzuţi pe nas, mîinile atîrnînd relaxate pe braţele scaunului. Îl apuc de braţ, îl ridic şi-l aşez dinainte-mi. Cu gesturi stîngace deschid cărţile mele cu coperţi cartonate. Foile mici de hîrtie, neatinse, foşnesc uşor. Rînduri negre tipărite pe hîrtia palidă îmi zboară sub ochi. Cuvinte ca: *toamnă, ploaie, ciclon*.

Nu se entuziasmează, nu se mişcă din loc, ochii împietriţi, nemişcat. Tîmpit de-a binelea.

L-am dat afară din cameră. Mi-am strîns cărţile şi le-am luat cu mine în pat. Pînă la răsărit de zori nu s-a stins lumina la mine în cameră. Toată noaptea am reconstituit dulcea durere făurită cu atît entuziasm în poeziile mele vechi. Cuvinte ca: *pîine, cărare, păcat*.

A doua zi febra mi-a mai scăzut şi l-am trimis la şcoală. Cărţile le-am înfundat alături de celelalte cărţi. Eram convins că n-a înţeles nimc. Dar după cîteva zile, cînd am descoperit toate cărţile aliniate una lîngă alta, mi-am dat seama că a înţeles ceva. Oricum prea puţin.

Era ultimul lui an de şcoală, însă în lumea lui nu se observă nici o schimbare. Încă mai stă în fiecare zi o jumătate de oră la lecţii, scrie ce scrie, socoteşte ce socoteşte, închide caietele, ghiozdanul, şi se dedică muncilor casei. În clasă şi-a păstrat locul exilat într-unul din colţuri; doar că prezenţa lui la lecţii s-a redus cu mult. Omul de servicu îl căra deseori după el, să urce radiatoarele în pod sau să coboare în pivniţă ca să repare scaunele rupte.

Cînd era prezent la lecţii, stătea ca şi pînă mai înainte; pregătit, cu ochii ţintă la profesor.

Ultimele zile de şcoală, o senzaţie de disoluţie. Cu două-trei săptămîni înainte de terminarea şcolii, li s-a predat la clasă o poezie de-a mea. La sfîrşitul manualului era o culegere de poezii, din acele antologii întîmplătoare destinate lecturilor libere. Printre poezii se afla un poem vechi de-al meu, scris în urmă cu zeci de ani. Deşi nu intenţionasem să-l dedic tinerilor, el era totuşi însuşit şi pocit de către aceştia. Profesoara citi poemul în faţa clasei. Apoi se opri asupra cuvintelor dificile. La urmă îl citi unul dintre elevi, şi cu aceasta evenimentul luă sfîrşit. S-ar fi putut ca fiul-meu, în colţul lui, să nu ia aminte la ceea ce se întîmpla, dacă profesoara n-ar fi arătat spre dînsul, anunţînd: «Doar e tatăl lui...»

Această afirmaţie nu reuşi să sporească importanţa copilului, şi desigur nici pe cea a poeziei. Oricum, la sfîrşitul lecţiei nu încape îndoială că uitase to-

https://biblioteca-digitala.ro

tul, atît poemul cît şi pe autorul său. Dar după cum se dovedi, tînărul nu a uitat, ci a rămas entuziasmat. Probabil că s-a învîrtit singur prin clasa goală, a strîns cojile, a şters tabla. Era emoţionat.

Seara, cînd m-am întors de la lucru, am găsit casa în beznă, am deschis uşa de la intrare şi l-am găsit aşteptînd în coridorul întunecat. Nu mai putu să-şi înfrîngă emoţia. Mi se aruncă de gît, izbucni într-un fel de vaier sălbatic, aproape că mă ştrangula. Şi fără răgazul de a-mi da jos haina sau cravata, mă apucă de mînă, mă trase într-una din camere, aprinse lumina, deschise manualul şi începu să-mi recite poezia cu voce răguşită. Încurcînd punctuaţia, înghiţind cuvinte, făcînd legături nepotrivite. Eram uimit în faţa acestei furtuni de sentimente. Mi se strînse inima. L-am strîns la piept şi l-am mîngîiat pe păr. Nu încăpea nici o îndoială că încă nu înţelesese despre ce e vorba în poezie, deşi sensul ei era minor. Se agăţă cu putere de pulpana hainei mele şi mă întrebă cînd am scris poemul.

I-am povestit.

M-a rugat să-i arăt alte poezii.

I-am arătat volumele mele.

M-a întrebat dacă asta e totul.

I-am arătat cu o umbră de surîs la un raft de pe *secrétaire* unde erau închise ermetic poezii şi frînturi de poeme, carneţele pe care le purtam cu mine în tot locul laolaltă cu lucrurile mele personale.

Mă întrebă dacă astăzi am scris poezii noi.

Am izbucnit în rîs. Faţa lui plată, îndreptată spre mine cu admiraţie la ceasul acesta de seară, cînd eu încă mai sînt îmbrăcat cu haină şi cravată. I-am povestit că încă înainte de a se naşte am încetat să mai scriu. Şi că tot ce se află ascuns în sertar trebuia de mult aruncat la groapa cu gunoi. Mi-am dezbrăcat haina, mi-am dat jos cravata şi m-am aşezat să-mi scot pantofii.

El îmi aduse papucii de casă.

Faţa i se alungi.

De parcă la auzul unei veşti îngrozitoare.

Din nou am izbucnit în rîs. L-am apucat de părul tuns scurt şi i-am prins creştetul într-o îmbrăţişare puternică. Eu, care altădată mă feream să-l ating.

După cîteva zile găsii sertarul spart şi gol. Nu rămăsese nici măcar o singură foaie de hîrtie. L-am găsit în grădină smulgînd buruienile de sub pom. De ce a făcut asta? A crezut că nu-mi sînt de nici un folos. Pur şi simplu a făcut curat în casă. Doar eu însumi am afirmat că nu mai scriu.

Unde sînt toate hîrtiile?

Cele scrise le-a aruncat la groapa cu gunoi, iar carnetele le-a vîndut la vînzătorii de vechituri de la marginea oraşului. Pentru a doua oară în viaţa mea l-am bătut, din nou în grădină, lîngă plop. Cu toată puterea palmei mele bătrîne l-am lovit pe obrajii aspri, acoperiţi cu un puf subţire şi negru.

El tremura din tot corpul.

Strînse cu putere din pumni, apucă în disperare grapa. Putea să-mi plătească cu aceeaşi monedă. Îi stătea în putere să mă arunce la pămînt.

Dar dintr-o dată, în aceeaşi clipă, mînia mi se domoli. Resturi de poezii vechi, de mult fără speranţă. Nu ştiu de ce m-oi fi enervat. Doar tăcerea mea e deplină. Oricum, credeam că astfel incidentul s-a terminat. Nici măcar prin gînd nu mi-a trecut că acesta era doar începutul. Zile lungi de vară. Un albastru fără sfîrşit. Din cînd în cînd se iţeşte un norişor într-o călătorie adormită de la un capăt la celălalt al orizontului. Stoluri de păsări se prăvălesc toată ziua asupra plopului nostru, înnebunindu-l cu strigătele din adîncul frunzişului.

https://biblioteca-digitala.ro

Serile o auroră întunecată cotropeşte sufletul.

Ultima zi a copilului în şcoala generală.

O zi după aceea. Serbarea de sfîrşit de an şi împărţirea premiilor. Se-nţelege că nu i s-a dat nici o diplomă [...].

A venit ceasul în care trebuie să-i hotărăsc destinul. Cum am spus şi pînă acum: existenţa lui se duce la o limită. E un caz limită. Oare nu am depăşit termenul? Oare încă-l mai stăpînesc? Între timp rămase cu mine acasă, îngrijind de taică-său, şi începu să se ocupe de poezie. Chiar aşa, poezia a început să i se rostogolească printre degete. S-a dovedit că aceleaşi frînturi de poezii ale mele, carneţele de însemnări, petece de hîrtie mici şi subţiri, se aflau încă în posesia lui. N-au fost vîndute la comercianţi şi nici n-au fost aruncate la groapa cu gunoi. Mă minţise atunci, lîngă plop. Nu mi-am dat seama imediat. La început reuşea cu succes să le ascundă de mine. Dar încetul cu încetul am început să le descopăr. Hîrtii au început să se învîrtească prin casă, să-i iasă din buzunarele pantalonilor, dintre aşternuturile patului. A inaugurat un nou obicei. De fiecare dată cînd îl trimit undeva, ia o bucăţică, de hîrtie şi notează încet, cu scrisul lui copilăressc, cu greşeli, lucru pe care l-am cerut.

«Uitarea se înstăpîneşte-n fiinţa-mi» îmi spuse într-o bună zi într-un stil care nu-i aparţinea.

Îl rugasem să ducă la reparat bastonul care mi se rupsese. S-a ivit dintr-o dată cu un carneţel ca acela pe care într-atît le iubisem odinioară, pe care mi le îndesam în buzunare ca să-mi notez ciorne de poezii, un rînd, o idee. M-am sufocat de emoţie. M-am acoperit de sudoare. Fără să vreau mîna mi s-a întins către carneţel. El i-a dat drumul pe dată. L-am răsfoit cu mîinile tremurînd. Foi goale, iar la cotor multe semne de foi rupte. Şi dintr-o dată, un singur rînd, însemnat cu scrisul meu grăbit: «Uitarea se înstăpîneşte-n fiinţa-mi». Şi iarăşi foi goale, mototolite la margini. Din nou mă cuprinse împăcarea. El mă rugă să păstrez carneţelul. Dar eu m-am încăpăţînat şi i l-am înapoiat.

I-a mers.

Am intrat la el în cameră şi am căutat prin sertarele biroului. Dar n-am găsit nimic. După aceea mi-am îndepărtat gîndul de la cele întîmplate. Seara am găsit pe birou o foaie îngălbenită pe care era însemnat cu scrisul meu de mînă indescifrabil: *Albastrul acesta cît statul omului.* Iar cuvîntul albastru e tăiat cu o linie subţire.

Intru grăbit la el în cameră şi iată-l, chircit într-unul din colţuri, aşteptîndu-mă fără nici o speranţă. Eu împăturesc biletul în faţa ochilor lui, i-l pun pe masă şi ies din cameră. În ziua următoare, după masa de seară, găsesc din nou pe birou două rînduri uitate.

Din nou de tine-alungat
În iarna cea lungă.

Am rupt şi foaia aceasta în bucăţi.

Şi-n ziua următoare, un rînd oblic cu un scris complicat.

Nebunia-ngropată în palida-mi sămînţă.

Ştersături multe şi dezordonate în jurul cuvintelor.

Lîngă pagina ruptă o vază mică, şi o garoafă roşie culeasă din grădină.

Iată, trebuie să povestesc despre flori.

Căci casa s-a umplut de flori. Vaze vechi şi uitate au coborît de pe dulapuri, au urcat din magazie şi s-au umplut cu flori. În drum strîngea gălbenele, culegea lumînărele crescute printre case. Se strecura prin grădini publice şi alegea garoafe, fura crini din grădinile străine. Casa se umplu cu un miros

https://biblioteca-digitala.ro

greu, pătrunzător, de flori. Stamine gălbui căzură pe mese, răspîndindu-se pe covoare.

Pe masa mea de lucru sînt întotdeauna pregătite topuri de hîrtie şi creioane ascuţite sînt încrucişate desupra lor.

Iată, în încăpăţînarea minţii lui neputincioase, vrea să mă facă din nou să scriu poezii.

La început am fost peste măsură de amuzat. Luam foile mici, le citeam şi le rupeam. Florile le miroseam. Cu creioanele ascuţite trăgeam linii întrerupte şi-mi semnam numele de mii de ori în carneţele.

Dar în scurtă vreme nebunia lui puse stăpînire pe tot.

Foile rupte mă urmăreau prin toată casa. Niciodată nu-mi imaginasem cît de mult îmi doream de fapt să scriu. Le aşează printre foile cărţilor pe care le citesc, în mapă, sub piciorul veiozei, alături de ziarul de dimineaţă, între cana de cafea şi farfurioară, lîngă pasta de dinţi. Îmi scot portofelul din buzunar, şi dintre bancnote se scutură un bilet.

Citesc şi rup. Arunc la gunoi.

Încă nu mă împotrivesc întrucît îmi păstrez orgoliul. Sînt curios să citesc ce-mi trecea prin minte în zilele acelea de mult trecute. Doar sfîrşitul acelor însemnări va veni curînd. De asta sînt sigur. Ştiu bine: ele se sfîrşiseră.

Tîrziu în noapte, cufundat adînc în perne, aud ecoul tălpilor lui goale păşind prin casă. Umblă şi seamănă foile mici de hîrtie însemnate cu scrisul meu neglijent, inimitabil. Litere încîlcite unele într-altele, cuvinte dezordonate, subliniate cu o linie groasă. Ca de obicei, tăcem. Bucăţile rupte le adună zilnic din scrumiere şi din coşul de hîrtii.

Doar că hîrtiile se împuţinează pe zi ce trece. Într-o dimineaţă găsesc pe birou o foaie mică de hîrtie pe care e însemnat un rînd cu scrisul lui încercînd să-l imite pe al meu. A doua zi, din nou scrisul lui înaintînd greoi pe foaia netedă.

Şi florile care se revarsă din camere.

Şi cerul care începe să se înnoureze.

Răbdarea mea luă sfîrşit. M-am revoltat. Am intrat în camera lui prin surprindere şi l-am găsit copiind acelaşi rînd. Am strîns toate resturile rămase din carneţelele de însemnări şi le-am rupt sub ochii lui. Am scos florile din vaze, am făcut o grămadă în pragul casei şi i-am poruncit să le azvîrle.

I-am spus: «Jocurile astea s-au terminat».

A luat florile să le îngroape în cîmpul învecinat şi nu s-a întors. Trei zile a dispărut din casă. A doua zi am început să răscolesc tot oraşul căutîndu-l în taină. (Între timp casa s-a umplut de praf. Maldăre de vase s-au înălţat în chiuvetă). După trei zile, la orele după-amiezii, se întoarse acasă bronzat, emanînd din haine un miros de cîmp. Mi-am înfrînt mînia şi l-am pus să se aşeze.

Unde a fost? Ce a făcut? De ce a fugit?

A înoptat în cîmpul alăturat, nu departe de casă. Cînd dispăream se întorcea acasă şi se ascundea la el în cameră. O dată chiar l-am luat prin surprindere, dar nu mi-am dat seama. De ce a fugit? Nu poate explica. Gîndea că eu i-am cerut să plece. Că vreau să scriu poeme în singurătate. Aşa li se povestise în clasă despre poeţi, despre singurătatea lor...

Profesoarele alea blestemate.

Sau poate prefăcătoria lui grea, necunoscută mie.

Trebuie să-i hotărăsc destinul. Că doar începe să se manifeste la limită.

Am dat dovadă de răbdare, i-am vorbit îndelung. L-am întrebat ce vrea de

https://biblioteca-digitala.ro

la mine. Eu am sfîrşit cu scrisul. Destul am scris pînă acum. Şi atunci ce mai vrea?

Şi-a acoperit ochii cu palmele. Din nou a bîiguit ceva în şoaptă. Era greu să-i urmăreşti spusele. La sfîrşit am înţeles din torentul dezlînat de cuvinte — gîndea că sînt nefericit.

Trebuia să-l vedeţi.

Tînărul acesta, sărac cu duhul, aflat la limită, cu ochelarii căzuţi uşor pe nas. Cu trupul mare. Avea aproape optsprezece ani. Orele după-amiezii, un soare de toamnă se prelinge blînd printre camere. Din casa de vis-à-vis se aude o melodie. Cineva face game la vioară. Reia de multe ori aceleaşi sunete false. Doar că la un anume pasaj melodia se transformă într-un fel de scheunat ridicol.

Dintr-o dată am conştiinţa morţii mele. Înţeleg cum ierburile vor continua să foşnească în această grădină.

L-am privit şi l-am văzut aşa cum e. Un sculptor care nu şi-a încheiat statuia.

I-am şoptit ironic: «Uite, eu sînt obosit. Poate scrii tu în locul meu».

A fost uimit. Şi-a scos ochelarii de la ochi, i-a şters de bluză. Apoi i-a aşezat din nou la ochi.

«Eu nu pot». Şopteşte el la rîndu-i.

Ce dezamăgire. Normal că nu poate. Pentru asta trebuie să te izolezi. Să trăieşti multe la viaţa ta. Ani lungi de neodihnă. Să plîngi cu adevărat. M-au lăsat singur cu el. Şi din nou melodia în falset.

«Ai să mă ajuţi tu» adăugă el tot în şoaptă, de parcă am fi prieteni.

«N-am să te ajut».

M-a invadat un gol fără margini. M-am ridicat din loc, mi-am pus pălăria şi-am ieşit afară. Am înconjurat de două ori casa solistului cu gamele şi m-am îndreptat spre oraş.

Seara m-am întors şi nu l-am găsit. Din nou a trebuit să-mi pregătesc singur masa de seară. Cînd am tăiat pîinea, cuţitul mi-a alunecat peste degete. De mult n-a mai curs din mine atîta sînge. Gîndeam că iarăşi a fugit din casă. Dar se întoarse la o oră tîrzie, cînd în cameră se lăsase întunericul. Începu să se perinde prin casă, măsurînd-o cu paşii, înainte şi-napoi, aşa cum făceam eu în alte epoci, la ceasul cînd cuvintele începeau să se zbată înlăuntru-mi. La auzul paşilor lui am adormit.

A doua zi şi-a golit camera. Toate manualele, enciclopediile primite în dar de la prieteni, totul a dispărut. Topurile de hîrtie şi creioanele ascuţite le-a transferat pe biroul lui.

Toamna începu să acopere albastrul cerului. Gînduri de plecare începură să mă bîntuie deseori. O iniţiativă romantică m-a subjugat cu totul. Să părăsesc slujba, să vînd casa, să strîng banii şi să fug unde-oi vedea cu ochii. Să mă stabilesc într-un port uitat de lume, părăginit. De acolo într-o mansardă dintr-un mare oraş. Pe scurt, proiecte, nebunii. M-am dus la agenţi de voiaj, iar ei m-au încărcat cu reclame colorate. De gardul casei am prins o pancartă: De Vînzare.

O ploaie uşoară umezi aerul. (...)

Sîmbătă seara. Pe străzi puhoaie de lume. Pe o latură a cafenelei, striviţi unul într-altul, artişti bătrîni cu sufletul amar, vulcani stinşi acoperiţi de paltoane, ridicînd nori de fum de pipă şi fărîmiţînd cu mîini uscate pîinea lumii crescută de sîmbăta care-a trecut. Fumul se ridică din pămînt şi îmbracă geamul mare de sticlă de pe latura cafenelei. Eu zac relaxat pe scaun. Sug mucul ţigă-

https://biblioteca-digitala.ro

rii. Bastonul, între picioare, se bălăngăne pe pardoseala de piatră. Ştiu, bine, oraşul acesta e construit pe nisipuri. O cetate mută şi ferecată. Sub învelişul subţire de case şi asfalt — deşertul plin de nisip. Dintr-o dată ne trece pe dinainte o ceată de artişti tineri cu părul încîlcit, innobilaţi de bărbuţe, o ceată de nebuni. Ne încruntăm cu toţii, aruncăm priviri din colţul ochilor. Şi iată, băiatul meu e remorcat în urma trupei, la cîţiva paşi distanţă, cu faţa trasnfigurată. Ei se aruncă pe scaunele din cafeneaua alăturată. Majoritatea sînt beţi. Tînărul meu se înghesuie pe un scaun în colţ. Se duce o discuţie înflăcărată. Nu-mi iau ochii de la el. Cineva din grup se ridică, scoate din buzunar un petec de hîrtie şi începe a citi o poezie. În afară de tînărul meu, nu-l ascultă nimeni. Recitatorul se întrerupe la mijloc, trece de la unul la altul, iar la sfîrşit întîrzie comentînd deasupra creştetului tuns al fiului meu. Se rîde. Cineva se apleacă asupra tînărului, îl mîngîie pe obraji...

De un lucru sînt sigur. Nimeni nu cunoaşte numele lui sau pe cel al părintelui lui.

După cîteva clipe mă scol, îmi apuc bastonul şi mă îndrept spre mare spre a privi la valurile întunecate. De acolo, acasă. Mă lungesc pe canapea, apuc ziarul de vineri şi-l răsfoiesc. Întîrzii asupra suplimentului literar, citesc un vers-două dintr-un poem, un fragment dintr-o povestire — şi mă opresc. Literatura mă umple de un plictis teribil. Pentru o clipă aţipesc, aşa cum sînt, îmbrăcat. Visez că sînt dus la operaţie. Mi se face anestezie şi sînt operat fără dureri. Sînt trezit, apoi reanesteziat, şi iarăşi din carnea tăcută se taie bucăţi. În cele din urmă înţeleg. E din cauza luminii puternice care-mi cade pe faţă.

Mă trezesc, mă ridic, tremur de frig, hainele îmi sînt mototolite. Afară cade o ploaie liniştită. Mă duc în bucătărie, pun ceainicul pe foc şi aştept să fiarbă apa. Maldăre de vase murdare se înalţă împrejurul meu. O maşină mare şi veche, cu luminile stinse, se strecoară cu surprinzătoare încetineală pe străduţa noastră. Înaintează ca un somnambul de-a lungul străzii. În cele din urmă frînează scrîşnit lîngă casa noastră, sub felinar. Ies dintr-însa ţipete şi chiote. Staţionare îndelungă. S-a deschis o portieră şi cineva a fost azvîrlit afară, palid, dezorientat. E fiu-meu. Faţa împietrită. Fără umbră de surîs. Încă o portieră se deschide. Încă cineva sare afară, păşeşte legănîndu-se pe trotuar, beat criţă. Se apropie de fiu-meu, îl apucă de braţe şi i le agită cu mare entuziasm. După aceea se trînteşte înapoi în maşină. Din nou ţipete şi strigăte ale mulţimii comprimate. Staţionare îndelungă. Carcasa maşinii se urneşte cu un scrîşnet subţire, se rostogoleşte înapoi cu luminile stinse, în acelaşi somnambulism, ca un fel de ţestoasă neagră, părăsind strada prin acelaşi punct prin care intrase. Fiul meu stă lîngă felinar. În acelaşi loc în care a coborît. Rămîne îndelung nemişcat, cu trupul aplecat într-o flexiune uşoară. Deodată îşi lasă capul în jos şi vomită. Îşi şterge gura cu plma şi se îndreaptă spre casă. Trece prin faţa bucătăriei fără să mă simtă. Intră în camera lui şi închide uşa în urmă-i. Un abur uşor de alcool pluteşte pe coridor.

Iarnă. Cîmpia asta, îndată ce-o udă ploile se şi transformă într-o mlaştină.

Un poet venerabil, pe jumătate orb, publicînd fără oprire poeme naive şi penibile, şi curtîndu-i pe scriitorii tineri, mă întîlneşte pe stradă, mă ia de braţ, mă ameţeşte cu vorba sub cerul cenuşiu, pe străzile umede. În cele din urmă, făcîndu-mi cu ochiul, îmi povesteşte că l-a întîlnit pe fiul meu în societatea tinerilor scriitori.

«Un tînăr minunat. Scrie?»

Zvonuri îmi ajung la ureche din toate direcţiile. Unii spun că-şi bat joc de

https://biblioteca-digitala.ro

el. Alții afirmă că acele ființe degenerate găsesc într-însul prilej de satisfacție. Doar n-au ocazia să găsească în fiecare zi un prost tăcut ca ăsta. Între timp a devenit servitorul unui tînăr poet și însoțitorul unui redactor de editură.

Îl mustru cu pilde grele, dar nu mă ascultă. Mintea îi e împrăștiată, ochii lui hoinăresc la suprafața înnegurată a lumii, și pe mine nu mă zăresc. În săptămînile din urmă fața lui a devenit mai palidă. Platitudinea a dispărut și fața a îmbrăcat o finețe spiritualizată. Știu bine: un singur cuvînt necugetat și o să se retragă imediat, hoinărind pe străzi și condamnîndu-mă. Casa oricum o neglijează total. Mesele le ia în oraș. În grădină tufișurile se sufocă sub buruieni. Iar eu care mi-am închipuit că iubește florile.

Ora cît stă în casă o petrecere închis în camera lui pradă scrisului. Deocamdată n-am văzut nici măcar o singură poezie. Dar de un lucru sînt sigur: scrie. Mă ciocnesc de el în coridor, îl apuc cu putere de haină și îl întreb în bătaie de joc:

«Domnul scrie?»

Iar el se ferește de mîna mea. Speriat de utilizarea persoanei a treia, a cărei distanțare n-o înțelege. Se holbează la mine cu spaimă, de parcă sînt pierdut. Poate rămîne închis în cameră ore întregi, dovedind o forță de concentrare surprinzătoare. Uneori intră în camera de oaspeți, se-ndreaptă spre bibliotecă, scoate o carte de poezii sau de alt fel, și rămîne o oră întreagă privind-o. În general nu întoarce nici măcar o dată pagina. Apoi pune cartea la loc în tăcere și iese. În vremea din urmă se folosește mult de dicționar, se adîncește în căutări, răsfoiește neîncetat, de parcă a orbit total. Mă îndoiesc dacă într-adevăr știe să-l folosească. În cele din urmă mă îndrept spre el și-l întreb ce caută.

Vrea să știe cum se scrie cerul.

«Cerul???»

«Cuvîntul 'cer'...»

«Cum adică? Ce vrea să-nsemne asta? Cum se aude...»

Asta nu-i ajută mult. Stă în fața mea, serios, aproape înspăimîntat.

«Cu i după e sau fără...» Îmi șoptește.

«I după e?» Sînt stupefiat. «Asta-i bună!»

Își mușcă buzele.

«I după e?» repet eu, iar mînia îmi clocotește în voce. «Și, în general, ce nevoie ai tu de cer?»

La asta nu mai răspunde. Dicționarul i se închide tăcut între mîini. Se întoarce în camera lui. După un răstimp se strecoară din nou în bibliotecă, scoate dicționarul și-ncepe să-l răsfoiască. Eu sar de la locul meu.

«Ce mai vrei?»

«Libertate...» Îngăimă el.

«Libertate? Adică?»

«Cu i după r sau fără...»

Din nou mă curpinde mînia aceasta fără motiv. Ca să nu mai spun că nici eu, pentru o clipă, nu mai știu cum se scrie cuvîntul libertate. Mă reped la el, îi smulg dicționarul din mîini și răsfoiec în tăcere... Între timp se conturează proiectul evadării mele. Din cînd în cînd vin oameni să vadă casa scoasă la vînzare. Îi conduc din cameră în cameră, îi plimb prin toate colțurile, cobor în pivniță, ocolesc gardul, străbat grădina și termin cu terasa. Cu o voce stinsă enumăr calitățile acestei case în care am locuit aproape treizeci de ani. La sfîrșit, cu sînge rece, fixez prețul. Înainte să plece le iau numele și le silabisesc numele meu. Ei se apleacă deasupra petecului de hîrtie scriindu-mi numele într-o liniște

https://biblioteca-digitala.ro

desăvîrşită. Nici măcar un singur fior uşor nu le străbate memoria. Să nu fi citit poezie niciodată? Probabl că mi-e sortit să părăsesc această cîmpie într-un deplin anonimat. Numai că grădina face impresie proastă asupra cumpărătorilor. Tot felul de buruieni şi noroaie; de parcă ne-am fi întors în zilele întemeierii, cînd ţara zăcea în paragină. Tînărul nu e de acord să pună mîna pe grapă. Atunci apuc eu însumi uneltele de grădinărit şi plivesc zilnic cîteva din buruienile mai îndărătnice, cu care acopăr mai apoi porţiunile cu noroi. La birou se dă o petrecere în cinstea mea cu ocazia plecării. Toţi colegii s-au adunat cam cu o oră înainte de terminarea lucrului. Au împărţit prăjituri şi au ciocnit pahare cu vin. S-au rostit multe cuvinte de laudă la adresa mea. În ochii cîtorva dintre colegi a strălucit chiar o lacrimă. Nimeni nu a amintit de poeziile mele, de parcă n-au vrut să mă rănească. La sfîrşit mi-au făcut un cadou: un tablou în ulei înfăţişînd o mare murdară. Încep să fac bagajele. Cele mai grele decizii sînt de luat în faţa bibliotecii. Ce să iau cu mine şi ce să las? Ginerilor mei le scriu scrisori urgente în legătură cu soarta copilului. Îi chem la telefon, îi rog să acţioneze rapid. În cele din urmă îmi fixează o întîlnire într-o cafenea mică din centrul oraşului. Lîngă masa mică ei îşi amănunţesc planul. Au întrebat, cercetat, şi în cele din urmă au găsit un meşter bătrîn de la periferia Ierusalimului, legător de cărţi împreună cu soţia lui, care au încuviinţat să primească un tînăr ucenic. O să-i dea de mîncare şi un loc de dormit. El însuşi avusese un asemenea copil care se prăpădise de pe urma bolii. Au pus însă o singură condiţie: dacă băiatul se îmbolnăveşte, îl dau imediat înapoi. De exemplu crize sau cam aşa ceva... Au precizat dinainte: de bolile lui n-au a se îngriji.

Prin urmare ginerii s-au interesat, şi în cele din urmă au găsit o bătrînă singură, la cîteva case distanţă de casa legătorului, care a încuviinţat să-l găzduiască în caz de boală, bine-nţeles în schimbul unei sume... Iată, cam asta e totul. Şi într-un caz şi într-altul e nevoie de semnătura mea.

Şi scot deja hîrtiile.

Semnez imediat. Mînia îmi dispare ca de la sine. «Cît despre depresii şi boli, atîtea griji sînt de pomană. Doar el nu face parte dintre aceştia... E doar un caz limită... Am repetat-o de o sută de ori... Numai că voi nu vreţi să înţelegeţi odată... S-o lăsăm baltă...» Ginerii strîng copiile, în afară de una pe care mi-o încredinţează mie. Sorb resturile de cafea şi zîmbesc cu afecţiune. «Ei vezi, şi tu care ai crezut că nu-ţi purtăm de grijă...» A doua zi iarăşi semnez, de data aceasta pentru trecerea casei pe numele unui cumpărător, care s-a găsit pînă la urmă. Am căpătat un preţ rezonabil, şi asta doar mulţumită terenului, casa urmînd să fie demolată. Mobilele au fost vîndute laolaltă. În primele ore ale serii, la amurg, au venit trei muncitori şi au început să care mobilele din casă. Au scos absolut totul, în afară doar de două saltele. Pînă şi biroul i l-au smuls de sub mîini, pe cînd încă mai scria. Fu cuprins de mînie. S-a învîrtit prin casă cu hîrtiile fluturîndu-i albe în mîini. Cîteva topuri au căzut pe podea, şi pînă să-şi dea seama, unul dintre muncitori se şi pregătea să împacheteze cu ele abajururile. S-a năpustit asupra lui cu toată greutatea trupului.

Voia să-şi înfigă dinţii în el.

Observasem deja că în amurg, la ceasurile asfinţitului, e cuprins de o adîncă apatie.

Sertarul mi se umple cu bancnote. În pofida faptului că primesc doar un sfert din valoarea lucrurilor, banii se strîng. Încerc să vînd totul, iar ceea ce nu reuşesc, dau pe gratis. Pe prieteni i-am convins să ia teancuri de cărţi. Să fi avut tînărul puţin răgaz, s-ar fi dus să vîndă la angrosişti ceea ce eu arunc la gunoi. La urmă am pătruns pînă şi-n pivinţa din adîncimile căreia am extras

https://biblioteca-digitala.ro

haine vechi, perii, alte legături de cărţi, manuscrise de-ale mele şi de-ale altora, nimicuri, imitaţii, resturi de obiecte, povestiri. Timp de trei zile un nor de praf a nimbat uşa pivniţei.

Le-am mărturisit prietenilor de la cafenea: iată, aşa te eliberezi.

Continui să mă abat pe la micul port al oraşului acesta mare, pentru a încinge în mine dorinţa călătoriei. Încovoiat sub platonul mare, cu umbrela în mînă, hoinăresc printre macarale, inspir rugină şi sare, încerc să leg o conversaţie cu marinarii. Încă ezit încotro să plec. La început gîndeam să ajung în Europa de Vest, apoi m-am gîndit la insulele greceşti. Discutasem deja cu un căpitan turc despre strîmtoarea Bosforului, pînă ce în cele din urmă am cumpărat, la un preţ de nimic, un bilet dus-întors la bordul unui vas de călătorie spre Cipru. Am urcat personal pe vas şi am bătut cu bastonul în uşa cuşetei ce-mi fusese rezervată. Călătoria aceasta va fi doar un început. Apoi vom pluti din nou, tot mai departe.

În tot acest răstimp fiul meu continuă să scrie, în picioare, de parcă se roagă. Hîrtiile îi sînt împrăştiate pe pervazul geamului care-i serveşte drept birou. Alături de ele un dicţionar de buzunar, pe care l-a salvat de la distrugere. Cînd privesc la silueta lui, cuget: iată, aşa cum e el, se va împreuna cîndva cu o femeie. Dar cine ştie? Poate a făcut-o deja. Încă nu înţelege evadarea mea, despărţirea noastră care va să vie. E preocupat de ale lui. Cu greu l-am smuls de la loc într-o după amiază, să mă însoţească pînă la Ierusalim, la bătrînul legător.

Era o zi de iarnă blîndă, noroasă, fără ploaie. La Ierusalim, în staţia autobuzului ne aştepta bătrînul legător, într-o camionetă veche în care se rostogolesc cărţi fără copertă, şi ne conduse la marginea oraşului, lîngă o vale largă şi secată, situată la graniţă *, cotropită de o parte şi de alta de pomi. În tăcere ne introduse în casă, şi-n tăcere ne primi soţia lui. Ne pregătiseră ceai şi dulciuri, aşa că ne aşezarăm imediat la masă.

Îmi făcură o impresie tare bună.

Îl cercetară cu atenţie pe tînăr. Nu se poate spune că le-a făcut bună impresie, dar se vedea că oricum se simt uşuraţi, întrucît se aşteptaseră la ceva mult mai groaznic. Încet, cu ezitări, se încinse o discuţie între mine şi ei. Spre surprinderea mea se dovedi că legătorul auzise numele meu, şi era chiar convins că citise ceva scris de mine (nu ştiu din ce cauză credea că scrisesem proză). Dar asta se întîmplase în urmă cu multă vreme, să tot fie vreo douăzeci de ani de atunci.

Ca să fiu sincer, asta mi-a dat un prilej de satisfacţie. Afară se înteţi vîntul. Un samovar şuieră pe masă (tot felul de obiceiuri arhaice). Şi în curtea legătorului e plantat un pom mare, chiar mai bătrîn decît al nostru, cu trunchiul încovoiat. Amurgul de iarnă se stinse tremurînd în dosul ferestrei, cenuşa de dinaintea întunericului pătrunse focul. Imagini de graniţă. El e îngheţat lîngă mine, copilul mare, cu paharul plin de ceai înainte-i, cu dulciuri neatinse alături. Şade cocoşat şi priveşte la fereasta care se-ntunecă. Nu e atent de fel la discuţia noastră. Dintr-o dată scoate din buzunar o foaie mare de hîrtie, înnegrită de rînduri întregi, şi-o întinde dinainte şi notează încet un cuvînt. Apoi împătureşte la loc hîrtia. Discuţia ne îngheaţă pe buze. Legătorul şi soţia lui priviră la băiat cu stupoare.

Spusei cu o umbră de surîs: «El scrie...»

---

* graniţa cu teritoriile locuite de arabi

https://biblioteca-digitala.ro

Nu mă înţeleseră.
«E poet!»
«Poet...» şopti el.
Tot atunci începu să cadă ploaia şi apusul lumină încăperea. Lui, care stătea lîngă fereastră, i se aprinse flacăra apusului în păr.
Ei îl fixară cu privirea, într-o uluială deplină. Iar el, cu creionul alunecîndu-i din mînă, ne priveşte pe rînd, meditativ.
Îi spusei legătorului: «O să publice o carte de poezii. Să i-o copertezi tu». Legătorul nu mai ştia pe ce lume se află de atîta uimire. Îmi bat joc de el? În cele din urmă un surîs îndoielnic îi îmbrăcă chipul.
«Desigur. O să publice o carte. O să i-o legăm aici împreună».
«Gratis?» continuai eu să glumesc.
«Gratis».
M-am sculat de pe scaun.
«De acord, am încheiat afacerea, mă auzi?» Dar băiatul nu mă auzi. (La ieşire legătorul şi nevastă-sa m-au tras de o parte în colţul coridorului, aducîndu-mi în şoaptă aminte de chestiunea bolilor sau a crizelor... Mi-au subliniat din nou lipsa lor de răspundere. I-am liniştit).
Ieşirăm afară. Legătorul de cărţi nu putu să ne conducă înapoi la staţie întrucît farurile maşinii lui vechi erau sparte. Aşa că ne-am despărţit de el şi de soţia lui şi am început să mărşăluim pe şosea, sub cerul tăcut şi ploios. El era într-o stare de apatie totală, aproape de pierderea simţirii. Îşi tîra picioarele pe asfalt. Ajunserăm la staţia locală de autobuz, aşteptarăm sub un adăpost cu stîlpi de metal, cu un acoperiş de metal. Împrejur aşezări, stînci golaşe, pămînt purpuriu, nu se ştie dacă-i oraş sau pustiu. Ierusalimul cu tristeţea lui, cu veşnica-i distrugere. Tot timpul cît vor construi acolo, vor rămîne vii urmele distrugerii.

M-am adresat lui, şi cuvintele mi-au ieşit limpezi şi clare. «Legătorul şi soţia lui sînt oameni foarte buni. Doar tu trebuie să fii om».
El tăcu. Cineva ne-a trecut dinainte pe bicicletă, a observat mutra băiatului şi imediat şi-a întors capul. Era întuneric beznă. În aşezările depărtate se aprinseră felinarele. Într-o deplină singurătate am aşteptat, singuri noi doi sub adăpost. De-odată i-am spus: «Am tras cu ochiul la foaie şi-am văzut. E deja un poem. Vezi, ai putut scrie singur. N-ai avut nevoie de mine». Şi-a îndreptat privirea spre mine fără a rosti un cuvînt. Am venit lîngă el, aproape de tot.
«Arată-mi».
«Nu».
«De ce?»
«Ai să citeşti...»
«Nu, Doamne fereşte, n-o să citesc».
Şi mi-am întins mîna pentru a apuca hîrtia. Dar el se retrase. Simţii nevoia s-o iau cu forţa, dar el îşi ridică braţele pentru a se apăra. Da data asta m-ar fi lovit.
Din nou au trecut dinaintea noastră pe biciclete. De departe s-a auzit duduitul autobuzului.
Acesta fusese ultimul cuvînt din poezia lui.
Nu mi-a fost dat să ştiu.
Toate acestea s-au petrecut în urmă cu trei zile...

https://biblioteca-digitala.ro

4.

Cît de amenințător e anotimpul acesta. Abur și ger acoperă la intervale parbrizele. Nu-mi aduc aminte de o iarnă grea ca aceasta. Cenușiul continuă zi și noapte, fără-ncetare, iar la cesurile dimineții întunericul se întețește. Cine mai e în toate mințile? Încă eu. O piatră fărîmată-n bucăți. Doar ochii ies în evidență, straiucesc cu o surprinzătoare vitalitate. Sînt gata de plecare. Am scăpat un vapor, un altul mă așteaptă. Trebuie doar să îndes restul lucrurilor în valize, să împăturesc prosoapele, să pregătesc banii și să fug. Deja de două săptămîni de zile trăim aici pe saltele; iar noul propietar vine să tragă cu ochiul în fiecare zi. Omul ăsta a ajuns la capătul răbdării. Se învîrtește în jurul meu disperat, așteaptă să dispar. Ieri m-a amenințat chiar că-mi face proces. A cumpărat casa cu ultimii lui bani. Are vise de realizat. Prin urmare, n-avem de ce să mai tergiversăm. Trebuie să-l trimit pe tînăr la Ierusalim, la legătorul de cărți care-l așteaptă lîngă graniță. Nu se mai poate amîna. De altfel tînărul nu încetează nopțile să bîntuie. În perioada din urmă a încetat să scrie. Ieri seară l-am așteptat pînă după miezul nopții și încă n-a venit. Pe la începutul ceasului al treilea din noapte s-a întors. Pașii lui m-au trezit. Ușa de la terasă îmi scîrție sub mînă. Pardoseaua e umedă, acoperită cu resturi de frunze și ramuri căzute după furtună. Cer rece fără speranță. Scurgerea înceată a ploii și primele raze de lumină substanța vie a universului atît de cunoscut mie picură dinanite-mi în tăcere. Deasupra foșni copacul.

Oare n-am vrut eu să scriu? Oare nu mi-a fost dor să scriu? Dar despre ce se mai poate scrie? Mai poți rosti un singur lucru? Credeți-mă: totul e un fals. Pînă și plopul nostru se dezintegrază. Trunchiul i se jupoaie fîșii-fîșii. Culorile grădinii s-au stins, pietrele se acoperă de mușchi.

Să mă trimit ca o săgeată lentă spre cer. Împlîntat în spinarea norului, cu spatele la pămînt, cu fața spre albastrul veșnic.

Un poet la pensie, asta sînt.

Ploaia se întețește. Stropii mă împroașcă. Redevin steril, mă întorc la uscăciunea mea. În casă, o tăcere decolorată și șuierul unui sforăit aproape neauzit. Mă-ndrept spre cămăruța lui. Îmbrăcămintea de noapte se tîrăște după mine. Umbra mea greoaie răsfrîntă pe peretele imaterial. El doarme pe saltea. Veioza e aprinsă la creștet, pe podea. Nici acum nu poate adormi fără lumînarea asta mortuară. Prin crăpăturile jaluzelei se strecoară fără-ntrerupere felii subțiri din lumina dintîi. Privesc trupul adormitului de pe podea. Apoi mă pregătesc să părăsesc încăperea, dar de-odată observ cîteva teancuri de ziare azvîrlite pe jos, lîngă saltea. Sînt cuprins de curiozitate. Mă aplec imediat, le adun. Ziarele sînt încă umede, cerneala proaspătă îmi lasă dungi întunecate pe degete. Mă îndrept spre fereastă, spre vaga lumină care pătrunde de acolo.

Un supliment al unuia dintre ziarele ușoare, arogante. Data — ziua de azi, care sparge universul. Răsfoiesc paginile cu mîini moarte. Într-unul dintre ele descopăr poemul: dement, rău construit, încîlcit, rînduri întrerupte fără necesitate, repetiții stranii, punctuație aberantă.

Deodată liniștea se adîncește. Respirațiile se aud mai distinct. El deschide ochii roșii și grei încă de somn. Mîna pipăie după ochelarii așezați lîngă saltea. Îi pune, se uită la mine — care stau lîngă fereastră. Și iată, un surîs ușor, încordat, oarecum trist, îi înflorește pe figură.

Doar acum observ. Numele meu stă scris deasupra poemului. Cu litere muribunde.

În românește de RALUCA RAZ-TACCIU

https://biblioteca-digitala.ro

CÎNTECELE ȚĂRII SIONULUI ȘI IERUSALIMULUI

12.

Din ultimele cuvinte ale lui Trumpeldor,
ce bine-i să mori pentru țara ta, au clădit o patrie
nouă, ca viespile în roiuri nebune.
Și chiar dacă n-au fost acestea cuvintele
sau dacă nu le-a spus sau dacă au fost și s-au evaporat,
locul lor rămîne boltit ca o peșteră. Cimentul
s-a făcut mai tare ca pietrele. Aceasta e patria mea
în care pot să visez fără să cad
și să fac fapte rele fără să mă pierd,
și să-mi părăsesc femeia fără să rămîn singur,
și să plîng fără rușine și să trădez și să mint
fără să fiu sortit pierzaniei.

Aceasta e țara pe care-am acoperit-o cu cîmp și pădure
și n-am avut timp să ne acoperim fețele
și ele sînt goale în grimasa durerii și în urîțenia bucuriei.

Aceasta e țara ai cărei morți din pămînt
țin loc de cărbune și aur și fier,
pentru venirea Mesiilor.

TOAMNĂ ÎN MUNȚII IUDEII

Iarăși pietrișul. Îi arunci
o privire grăbită, ca un om către ceas
fără să bage de seamă. Frumoase sînt locurile sfinte
din munții Iudeii cînd norii vin dinspre apus.
Nori ca aceștia fac din tine prooroc-al-ploii
pentru o oră ușoară de profeție, fără dureri.

Și e o grotă sfîntă în care luminările ard și ziua.
Și e o masă la Ierusalim pe care se pun
ochelari peste cartea deschisă în lumina roșietică.

Și noaptea cînd oamenii dorm,
sufletele lor străvechi ies
din trupuri, ca atunci, ca mereu,
fiecare spre locul lui hărăzit în fîntîna lui goală
care doar ea e a lui.

În românește, din ebraică, de SEBASTIAN COSTIN

https://biblioteca-digitala.ro

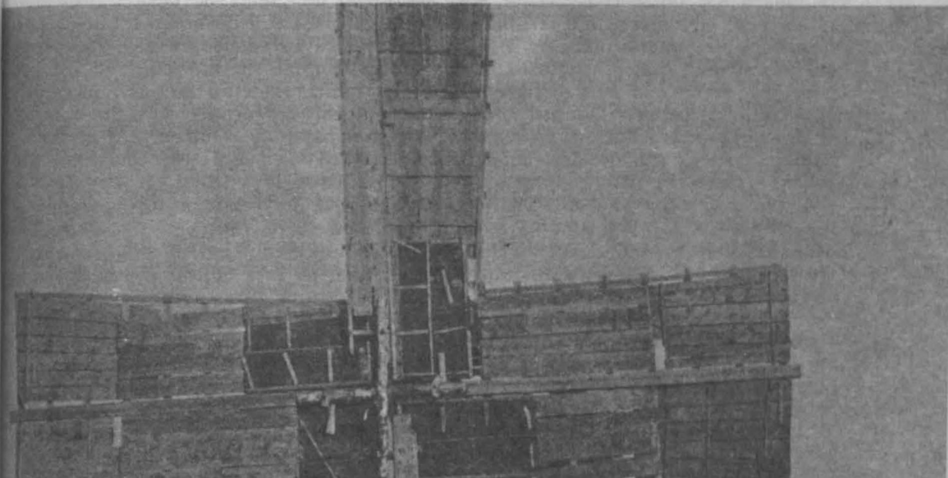

Moară de vînt în kibuțul Merhavia, 1920

https://biblioteca-digitala.ro

Reflecții asupra kibuțului

La început au fost ființe incandescente care și-au propus să îndrepte lumea. Flacăra credinței unor oameni religioși, fiii fiilor unor oameni religioși, generații peste generații de înflăcărați și perseverenți. Tinerii aceștia își pierduseră credința religioasă dar nu și consecvența, nici avîntul și nici setea de desăvîrșire: să se devoteze unui singur adevăr, mare și final și tranșant, exprimabil într-o mulțime de fapte bune și mărunte în viața de zi cu zi, fie ea ușoară sau grea. Ei au încetat de a mai fi religioși conform preceptelor biblice, dar pe drumul cel nou au continuat să fie habotnici și chiar mesianici. Iar cînd au venit în țară și au înființat primele kibuțuri, erau ca niște flăcări omenești.

Au găsit o țară dură și înstrăinată. Foarte departe de «Dulcea țară a străbunilor» din cîntecele de dor, inversul «țării în care în veci va fi primăvară» despre care a cîntat pasărea lui Bialik. Contrastul strident al Țării Legendelor descrisă în cărțile copilăriei din orășelele înzăpezite, al țării soarelui, țara stafidelor și migdalelor, țara «iubirii de Sion» a lui Mapu...

Ei au venit într-o țară în care clima feroce și munca epuizantă și singurătatea din nopțile de îngîndurare au luat și aruncat de pe fața omului orice mască posibilă. Și fiecăruia i s-a dezvăluit sufletul, fără milă, fără umbră.

Mulți au capitulat. Au fugit din taberele însetate — sau din țară sau din viață: primele generații au cunoscut valuri de sinucideri și evadări scandaloase ale «înșelaților» și plecarea în taină a celor zdrobiți și deprimați. Unii s-au întors în orășelul natal, la mama și la tata. Alții au plecat «să-și încerce norocul» în America sau în alte locuri.

Iar cei rămași? Aceștia parcă trecuseră prin procesul darwinist al «selecției naturale»: Imunizați. Mari. Puternici. Consecvenți. Tari ca statuile de piatră. Duri cu ei înșiși și cu semenii lor. Unii au devenit un fel de asceți. Ici și colo a apărut un fanatism dement. Poți sesiza simțăminte diferite după felul cum pășesc, cu mîndrie obosită, acum cînd au îmbătrînit.

Ei s-au devotat ideii: esența ideii este încordarea — sublimă și îngrozitoare — în vederea «purificării» supra-omenești. A depăși regulile oamenilor din carne și oase și a semăna cu zeii sau cu eroii care au fost cîndva în țară. A înființa în locuri aride comune ale unor parteneri egali care să constituie nu numai vîrful de lance al construcției sioniste și al poporului din Israel, ci și avangarda schimbării lumii, a desăvîrșirii omenirii și individului prin răsturnarea totală a normelor vieții despre care s-a crezut că nu există altele mai naturale și că fără ele oamenii nu pot trăi: Proprietate. Întrecere. Ierarhie. Răsplată materială. Toate astea erau condamnate la lichidare pentru a se putea deschide aici o pagină nouă.

Dar din adîncuri tenebroase i-au pîndit și pe acești fondatori instincte viclene. În spatele devoțiunii s-a ascuns ura și uneori mizantropia. În spatele ascezei — porniri distrugătoare și instincte de reprimare iar în spatele generozității — setea de putere și conducere. Tot astfel s-au strîns multe jigniri înăbușite care au mocnit ca un puroi fără leac. Iar noaptea, cînd nimeni nu auzea, s-a plîns amarnic de dorul după ceea ce s-a părăsit din convingere și fără putință de revenire: casa părintească. Sau cariera și onoarea. Sau pianul și celelalte

https://biblioteca-digitala.ro

plăceri artistice. Peisajele europene, păduri şi rîuri şi zăpezi. Ispita marilor oraşe şi a tot ce e posibil în ele. Tentaţia călătoriilor şi depărtările şi realizările şi «împlinirea personalităţii». Atracţia «vieţii naturale».

Şi astfel, după mulţi ani de asceză chinuită cu scrîşnet din dinţi, s-a gravat pe feţele multora dintre ei expresia permanentă a buzelor strînse şi a gurilor încleştate cu putere.

Pînă ce au apărut bunurile şi — precum le e obiceiul — au început să-i bată pe oameni pe spate şi să le şoptească: ceainic electric, palton, fotoliu, aragaz, locuinţă, patefon şi aşa mai departe. Şi au început certuri cumplite, certăreţii fiind numai cei care juraseră să trăiască împreună în mod cinstit şi fratern. Ieşise parcă sula din sac. Mulţi au bătut în masă strigînd: «Totul — sau nimic». E şi aceasta o răzbunare a lumii din totdeauna asupra celor ce vor s-o îndrepte, răzbunarea antică a sufletului omenesc împotriva celor care încearcă să-l schimbe. S-a dezvăluit distanţa obligatorie dintre cuvinte, formule, doctrine şi fapte. «Viaţa» rupsese barierele prin complexitatea ei infinită, aceea care sparge şi cele mai ferme, mai cuprinzătoare şi rotunjite dintre ideologii. Fisionarea metamorfozelor vieţii şi ironia geneticii care acţionează între o generaţie şi alta — şi nu există nici un sistem de gîndire care să le poată cuprinde pe toate.

Aşadar, a fost o decepţie. A fost şi stupoare şi anxietate. Dar a fost şi o tentativă de a porni la o nouă confruntare. Uneoi confuntarea a fost uşuratecă, superficială, şi chiar falsă, dar nu de puţine ori ea era înţeleaptă şi matură şi a creat un echilibru dinamic între costrucţia ideologică şi forţele sufleteşti care se emoţionează în faţa imperativelor lor. Şi încă ceva: îndreptarea ordinei sociale, tocmai cînd a reuşit şi a ajuns la un «minunat ne-eşec» (Martin Buber) — tocmai atunci se dezvăluie şi chiar se apropie şi se întăresc nedreptăţile existenţei care nu au remediu. Tocmai societatea care a reuşit să escaladeze lanţul de coline ale «răului social» — descoperă deodată conglomeratul de stînci ale răului existenţial-metafizic: în locul unde s-a izbutit să se înlăture bariera nedreaptă dintre fata bogatului şi cea a săracului, de exemplu, tocmai acolo se descoperă nedreptatea fără remediu care desparte fata frumoasă şi atrăgătoare de fata urîtă.

Dacă acest fapt se întîmplă în societatea clădită pe baza unei viziuni total optimiste — «împlinirea tuturor speranţelor», «deschiderea unei pagini noi», «îndreptarea lumii» — atunci societatea aceea va fi lovită ca de un cutremur. Şi se va produce ceea ce ne-am obişnuit să numim «o criză». Şi astfel, cînd din nou descoperim instinctele, slăbiciunile sufleteşti, orele destinului, ironia erotică, moartea, singurătatea — atunci kibuţul este supus unui ultim examen: aventură sau model de viaţă? tabără de tineret sau casă familială?

Eu cred că kibuţul trece bine acest ultim examen, cu toate că aici nu încape nici un «odată pentru totdeauna». De aceea eu spun: locul cel mai puţin rău din cîte am văzut în lume. Şi avîntul cel mai cutezător.

Un fel de genetică în dezvoltare

Nu, eu nu cred în existenţa unui gen literar kibuţian. Nu există o «literatură a kibuţului». Sînt poezii şi nuvele despre viaţa în kibuţ şi sînt poeţi şi prozatori care trăiesc în kibuţuri. Nu s-a produs nici o «mutaţie» a literaturii ebraice în spiritul sau la inspiraţia kibuţului.

https://biblioteca-digitala.ro

În ce mă priveşte, e bine — din cîteva motive — că trăiesc în kibuţ. Mai bine decît în alte locuri — deşi viaţa în kibuţ îmi cere să plătesc un preţ.

Dacă trăiam la Ierusalim sau Tel Aviv, e foarte îndoielnic că aş fi putut scăpa din strînsoarea «lumii literare» în care se află alături scriitori şi cercetători literari şi critici şi poeţi — şi într-un fel sau altul discuţiile lor ajung la problema «relaţiilor literare», la reuşite şi influenţe şi forţă şi legături şi alianţe.

Nu că n-ar exista o forţă de atracţie a acestei lumi, dar viaţa, cum se zice, este prea scurtă. Iar cine se refugiază în societatea «vizionarilor literari» ratează ceva.

Uneori sînt întrebat, în Israel şi în străinătate, dacă Hulda, kibuţul meu, nu este prea mic pentru mine. Sînt chestionat în legătură cu atmosfera provincială şi alte aspecte de soiul acesta. Mulţi se miră cum rezist instinctului de peregrinare şi aventură care, potrivit unei prejudecăţi emoţionale, ar fi cu deosebire puternic la scriitori. Vezi însă că acest instinct nu îmbracă neapărat haine de călătorie; el poate fi satisfăcut pe deplin de bîrfele locale, de privirea în diagonală în viaţa a diverşi oameni.

Aici, în kibuţ, cunosc foarte mulţi oameni, circa trei sute de suflete, şi-i cunosc îndeaproape, îi ştiu aşa cum îi poţi cunoaşte după douăzeci de ani într-un singur loc: un fel de genetică în dezvoltare. Părinţii şi copiii lor, unchi şi verişoare, combinaţii de cromozomi, precum şi răsturnări de destine. Dacă locuiam la Londra, la Tel Aviv, la Paris, nu aş fi ajuns niciodată la o cunoaştere atît de intimă a trei sute de suflete omeneşti. Nu «cercuri literare» sau intelectuale sau academice sau artistice, ci suflete diferite: femei şi bătrîni şi bărbaţi şi copii.

Fireşte, n-am uitat: preţul. Preţul constă în faptul că mulţi oameni diferiţi mă cunosc pe mine — poate ceva mai mult decît îmi convine să fiu cunoscut.

Eu scriu pentru a sătura vînturile rele

În copilărie am compus poezii în stil biblic despre renaşterea regatului lui David prin foc şi sînge şi despre răzbunarea teribilă contra duşmanilor Israelului. După terminarea serviciului militar m-am întors în kibuţ, ziua lucram pe cîmpurile de bumbac iar noaptea scriam povestiri ironice despre distanţa dintre pionierii-visători şi visele lor de noapte. Pe urmă adunarea kibuţului m-a trimis să studiez literatura şi filosofia la Universitatea din Ierusalim pentru ca la întoarcere să fiu profesorul copiilor din kibuţ. Noaptea auzeam şacalii urlînd pe cîmpuri şi uneori se auzeau împuşcături. Auzeam cum strigă oamenii în somn, refugiaţi veniţi în kibuţ din ţări diferite iar unii dintre ei îl văzuseră cu ochii lor pe diavol. Am scris deci despre umbra care-şi urmăreşte stăpînii: dorul, paranoia, coşmarul, speranţele mesianice şi aspiraţia spre desăvîrşire.

De două ori, în 1967 cu tancurile victorioase în deşertul Sinai şi în 1973 între tancurile în flăcări pe Podişul Golan, am văzut cu ochii mei că cei slabi şi ucişi nu mai au nici o şansă, pe cînd celor tari şi învingători le mai rămîne o speranţă. După războaie am mai scris iarăşi despre moarte, despre forţa magnetică a mîntuirii, despre energetica nostalgiilor care pune în mişcare tot ce mă înconjoară, despre adîncurile fricii şi despre decizia însufleţitoare de a deschide o pagină nouă. Am scris ca să nu disper şi ca să nu cad în ispita urii contra ură. Am scris nuvele şi romane despre Ierusalim şi despre kibuţ, despre cruciadele din Evul Mediu şi despre Europa în zilele lui Hitler. Am scris despre evrei refugiaţi, despre pionieri şi despre noii israelieni. Am scris şi articole şi

https://biblioteca-digitala.ro

eseuri în care am făcut apel la un compromis neprincipial şi poate nejust între evreii israelieni şi arabii palestinieni, deoarece am constatat că oricine cere dreptate totală, cere de fapt moarte. Unii au spus că lezez flacăra ideologiei sioniste sau că dau «muniţii» duşmanului sau că stric imaginea kibuţului. Alţii au spus că ating o rană deschisă şi provoc o durere de prisos.

Eu scriu pentru a sătura vînturile rele. Scriu aşa cum spune poetul Natan Zah într-un poem: «Poemul acesta e despre oameni despre ce cred ei şi ce vor ei şi despre ce cred ei că vor» [...]

A trăi în ebraică

Ebraica. Limba ebraică este un instrument muzical unic în felul său. În general, o limbă nu este un «mijloc», sau un «cadru», sau un «vehicol» al culturii. Ea este însăşi cultura. Dacă trăieşti în ebraică, dacă gîndeşti, visezi, curtezi şi cînţi în ebraică sub duş şi minţi în ebraică, atunci eşti «înăuntru». Chiar dacă nu ai nici un pic de «conştiinţă evreiască» şi nici vederi sioniste şi nimic. Dacă trăieşti în ebraică — eşti «înăuntru». Un scriitor scrie în ebraică chiar dacă l-ar rescrie pe Dostoievski sau dacă ar scrie despre invazia triburilor de tătari în America de Sud — în scrierea lui se vor petrece lucruri ebraice. Lucruri care sînt ale noastre şi care nu se pot petrece decît la noi: ritmuri, stări sufleteşti, relaţii, nostalgii, amintiri, atitudini faţă de întreaga realiate etc. (Important: cu condiţia ca într-adevăr să fie ebraică şi nu o salată de traduceri proaste dintr-o limbă străină). În ebraică, pînă şi obiectele mute trebuie să stabilească între ele raporturi ebraice: masculin şi feminin sau relaţii de abreviere.

A propos: literatura ebraică are, toată, o tematică stabilă şi continuă. Excepţiile confirmă regula. Ea se ocupă de necazurile evreilor, necazuri evreieşti de tot felul şi în diverse faze, locuri, perspective. Cine poate să scrie în ebraică despre dragostea-fără-dragoste, despre «starea general-umană», şi să scrie astfel încît nici o melodie ebraică să nu se amestece cu «universalitatea» lui, să-i fie de bine! Eu nu înţeleg cum e posibil acest lucru. Doar toţi au scris despre necazurile evreieşti, de la dragostea de Sion a lui Mapu la suferinţa credinţei şi pierderea credinţei şi sex şi păcat şi umilinţă la Bialik şi Berdicevski şi Brenner şi Agnon şi pînă la ultimii scriitori.

Desigur, există şi o literatură americană evreiască, scrisă în engleză, care şi ea se ocupă de suferinţa eveilor. Şi a existat o literatură evreiască germană care s-a preocupat de suferinţa evreilor. Şi a existat suferinţa evreilor în idiş. Unii spun că şi Kafka s-a ocupat, la urma urmei, de necazurile evreilor. Nu e nici o contradicţie între tratarea suferinţelor evreieşti de tot felul şi ridicarea pe treapta «universală». Poate, dimpotrivă: poţi să fii orice, liric, mistic, metafizic, satiric, simbolist, fără să te îndepărtezi de suferinţa evreilor. Doar suferinţa evreiască, în fondul ei profund, seamănă cu orice altă suferinţă: evreii au vrut şi vor un lucru care nu li se dă, iar de ceea ce li s-a dat, li s-a urît. La fel ca alţii, şi numai în «cheia muzicală» personală, a lor, dacă ei trăiesc în ebraică — lucrurile acestea fac să se audă melodii ebraice [...]

În româneşte de I. SCHECHTER

https://biblioteca-digitala.ro

SANDU DAVID

Marcel Iancu:
Portretul lui Sandu David

CÎNTECUL CICOCÎRLIEI

Cîntecul ciocîrliei
se revarsă din gîtlejul unei viori vechi
din degetele unui ţigan
într-o cîrciumă ticsită de oameni.

Aici —
eu, devenit altcineva,
ascult.
Imagini din tinereţe.
Tristeţe.
Cîntecul vechi,
vinul vechi
fierb amîndouă
limba ia foc.

Pe undele cîntecului
plutesc îndărăt.
Timpul — mare furtunoasă —
te zgîlţîie tandru,
ca pe-o frunză în vînt.
Nu-ţi găseşti odihnă,
ca gîndul,
ca dorul.

Cîntă, ţigane,
eu te ascult,
căutîndu-mi trecutul
în cîntecul de demult.

Cîntă ţigane,
un cîntec tremurător,
cîntecul ciocîrliei,
cîntecul tinereţii plecate în zbor!

ZIUA DE NAŞTERE

Şaizeci de ani şi încă doi.
O plapumă grea,
pentru iarna
ce se lasă peste livada încîlcită a vieţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Poezia mai curge;
versul din ce în ce mai concentrat,
— nu un suc diluat,
nici butoaie cu vorbe.

Şaizeci de ani şi încă doi.
Viaţa-i ca o livadă
cu poteci încurcate şi-adînci,
— Timpul, nu banii
contează.
Timpul, suprema răsplată.

Privirea încă întoarsă spre sine
şi încă îndreptată spre lume.
Aş fi vrut să absorb, fără nici-o oprelişte,
fiece crîmpei din ceea ce-i bine.
Răul îmi înceţoşa ochii.

Şaizeci de ani şi încă doi,
ca un vis.
Un spital pentru bolile vieţii terestre.
În clipele de har
poţi spune întregul amar,
dar eu n-am spus încă nimic!

Prea mult fum.
Ţigări,
o jalnică tuse galbenă.
Prea multe amintiri,
prea puţină prietenie simplă
în stare să vindece rănile zilei.

Şaizeci de ani şi încă doi
în temniţa pieptului.
Inima-i privirea ce se înalţă în zbor
cum se-nalţă speranţa din noi.

În româneşte de PETRE SOLOMON

Sandu David s-a născut la Tîrgovişte, în 1923, şi a urmat studii liceale şi universitare (filosofie şi istoria artelor) la Bucureşti. A fost deportat, în 1942, în lagărul de la Vapniarka (Transnistria). Emigrează în 1944 în Israel, unde continuă să scrie versuri, în română şi ebraică, fiind remarcat de marele poet I.A. Şlonski, care-i publică un ciclu de poezii în revista «Itim». Plachetele sale de poezie au fost traduse în română, engleză, arabă. A tradus şi publicat el însuşi în ebraică o antologie de lirică românească. Este Preşedintele Uniunii Asociaţiilor de Scriitori din Israel.

https://biblioteca-digitala.ro

A fi traducătorul propriei creații

Ceea ce fac acum scriind aceste rînduri este o confesiune adresată paginii albe, unde fiecare rînd așternut reprezintă o amintire, un fragment de viață trăită la temperatura posibilului și — de ce nu — uneori o imposibilitate; o luptă încrîncenată de zi cu zi pe parcursul a zeci de ani, cu o altă realitate.

Sîntem obișnuiți la gîndul că limba scriitorului, și mai cu seamă a poetului, e aceea în care s-a născut. Pentru că limba maternă este singura pe care o poți stăpîni prin excelență, și căreia-i poți cunoaște toate tainele, așa cum agricultorul cunoaște pămîntul pe care-l lucrează (nu întîmplător, în limba ebraică verbul «a cunoaște» are și conotația biblică de a poseda femeia).

A scrie poezie într-o altă limbă decît cea maternă înseamnă a fi traducătorul propriei tale creații. Iar dacă prin creație se înțelege momentul unic, fulgerul, instantaneul — atunci a trece de la o limbă la alta reprezintă o nouă creație, diferită de cea dintîi.

Mai sînt și excepții. Nu multe. Oricum, ele există.

Căci, pentru poezie, limba este un instrument primordial. Nu cuvîntul în sine primează, ci relația dintre cuvinte; această relație creează un scurt-circuit din care ia naștere poezia.

Iată de ce transplantarea, fără să fie o operație frecventă, se dovedește totuși posibilă. Așa e transplantarea speciilor de plante dintr-un loc într-altul, deseori în pofida a mari diferențe de microclimat. În cele din urmă, planta se aclimatizează, la fel și omul, iar poetul ajunge să scrie poezie într-o limbă adoptată.

A fi poet într-o altă limbă decît cea maternă este un act dublu: de transplantare, dar și de mutație. Procesul străbătut de pomi și plante se aseamănă cu cel al poetului, aflat departe de locul și limba în care s-a născut.

Totul depinde de condiții. Cu cît pomul este mai tînăr, cu atît șansele lui de reușită sînt mai mari. Aceștia nu sînt însă singurii factori. Reușita depinde în egală măsură de calitatea solului, de clima din timpul transplantării și, nu mai puțin, de calitățile genetice ale pomului, de capacitatea sa de adaptare. Și totuși, după toate cele enumerate mai sus, doi pomi, în condiții identice, nu dovedesc o dezvoltare similară. Există un anume secret care diferențiază un pom de altul.

Transplantarea și introducerea într-un sol nou sînt posibile nu numai în agricultură, ci și în literatură. Sînt cazuri grele, dar cazuri reale.

Prima condiție pentru a te realiza ca poet într-o altă limbă decît cea maternă este de a fi convins că nu te afli în exil, ci într-o țară căreia-i aparții. În ceea ce mă privește, România este țara mea de naștere, cu toate nuanțele fine și mai puțin fine care decurg din această afirmație, iar Israelul rămîne patria mea și a străbunilor mei. Plecînd de la acest punct de vedere este ușor să găsești drumul care duce spre limba patriei, îndeosebi cînd ești tînăr și ai un minimum de calități pentru a-ți însuși o nouă limbă.

Nu puțini sînt aceia care întrevăd aci o situație bizară. Dar singur agricultorul, care cunoaște ce înseamnă a transplanta un pom, poate înțelege starea de grație a poetului care scrie în altă limbă decît cea maternă, tocmai pentru că aceasta nu e decît o transplantare dintr-o limbă într-alta, și totodată o mutație de la un loc la altul, un risc. Există pomi care se adaptează și cresc, continuîndu-și menirea de dinainte de transplantare. Alții rămîn pitici. Stagnează.

Mă bucură faptul că am putut publica sute de poezii, apărute în șase cărți, scrise în limba străbunilor mei.

SANDU DAVID

https://biblioteca-digitala.ro

Ierusalim 1967. Refugiați palestinieni

ANTON SHAMMAS

Literatura arabă în Israel

Cînd m-am hotărît să scriu despre literatura arabă în Israel, eram departe de a-mi da seama că voi împrumuta, în fapt, titlul unui eseu sclipitor semnat de Shlomo Grodzensky: *Autobiografia unui cititor*. Or, cărţile despre care vă vorbesc mi-au însoţit viaţa începînd cu anii cincizeci. Contemplînd tomurile ce se adună pe biroul meu, mă surprind evocîndu-mi amintirile şi nu analizînd conţinutul lor, deoarece nu e deloc uşor să judeci obiectiv adevăratul merit al operelor care au contribuit la formarea personalităţii tale, a propriului bagaj cultural. Şi dacă la aceste dificultăţi se adaugă aceea de a prezenta literatura arabă (din care fac parte integrantă şi care mă consideră un fiu rătăcitor în măsura în care am ales să mă exprim în ebraică) unui public care ignoră totul despre ea, riscul este de a atinge apologeticul. Dar, ce puţin contează! Sartre defineşte stilul ca expresia cea mai rafinată a politeţii. Mi-e teamă, însă, că articolul de faţă nu va fi deosebit de reverenţios.

Aş vrea, de la bun început, să anunţ două postulate fundamentale:

1. Nimic mai străin şi mai împotriva literaturii decît să-i scrii istoria în intervalul dintre ostilităţi. De altfel, am putea declara, raportîndu-ne la celebra frază a lui Sartre (tot el) că literatura arabă a prins formă într-o perioadă care va figura în manualele de istorie sub numele de «Între cele două războaie mondiale». După mine însă, orice literatură demnă de acest nume nu se poate naşte decît într-un ciclu care nu-l cuprinde pe acela al războiului: acesta trebuie să se facă auzit doar ca un ecou îndepărtat. Numai scrierile mediocre acceptă intersecţia cercurilor război, literatură.

2. Nu s-a putut vorbi niciodată despre o *bună* literatură arabă în Israel — conform normelor absolute — decît în măsura în care, folosind termenul consacrat, de minoritate naţională, ea a rămas într-o izolare totală peste douăzeci de ani, ruptă de cultura strămoşească, separată de «israelitate» printr-o barieră lingvistică. Totuşi, între aceşti doi poli a prins ea rădăcină, s-a dezvoltat şi a cîştigat un sens.

Majoritatea eseurilor despre literatura arabă din Israel subliniază de la început că, după fondarea statului Israel şi lunile de război care i-au urmat, «un număr important de arabi au părăsit ţara». Acest «număr important» era esenţialmente constituit din mica burghezie urbană: cele două treimi din cei 156.000 de arabi rămaşi în Israel aparţineau populaţiei rurale. Acesta e un factor decisiv şi întrebarea, ce ar fi devenit literatura arabă dacă întreaga clasă medie ar fi rămas în ţară, este pur teoretică. Dacă acceptăm însă afirmaţia conform căreia literatura este tributară realităţii, ajungem, inevitabil, la concluzia că i s-a adus un prejudiciu important. În 1948, echilibrul lumii arabe a fost profund perturbat, pătura superioară a societăţii asumîndu-şi ceea ce Heinrich Böll numea «destinul rătăcirii». Dacă este imposibil astăzi să estimezi valoarea specifică a acestui strat social pierdut, este sigur că arabii rămaşi pe loc sînt încă sub lovitura fenomenului ciudat care îl face pe invalid să continue să resimtă dureri în membrul amputat. În acest context se situează fraza poetului Michel Haddad de Nazareth, de la sfîrşitul anilor '60: «*Adio, ţie, posibilitate de a respira*», care demonstrează într-un fel concis şi «totodată» irevocabil cel de al doilea postulat expus mai sus.

Minoritatea arabă rămasă în Israel după 1948 a suferit nu atît de extirparea

https://biblioteca-digitala.ro

plămînilor, cît de imposibilitatea de a respira. Aversiunea sa față de utilizarea limbii ebraice a împiedicat-o să participe nu numai la dezvoltarea culturii israeliene, dar și la aceea a lumii întregi. Este dificil de imaginat astăzi cursul pe care l-ar fi luat lucrurile dacă minoritatea arabă din Israel ar fi fost capabilă să disocieze ebraica de conotațiile ce constituiau o amenințare pentru propria-i originalitate și dacă ar fi învățat să considere această limbă ca pe o trăsătură de unire cu lumea exterioară. Cît despre izolarea de cultura arabă contemporană, ea se explică, printre altele, prin faptul că de-a lungul primului deceniu după fondarea statului Israel, se puteau găsi foarte puține lucrări publicate în țările arabe. De abia spre sfîrșitul anilor '50, anumite edituri au publicat operele unor autori arabi cunoscuți. Dacă adăugăm la aceasta lentoarea evoluției limbii arabe, care căuta să răspundă exigențelor celei de-a doua jumătăți a secolului XX, existența literaturii arabe în Israel este un adevărat pariu.

Într-o perspectivă mai largă, războiul din 1967 a fost un fel de «eliberare a teritoriilor culturale», *terra incognita* pînă atunci pentru literatura arabă din Israel. Dacă este încă prea devreme pentru a putea evalua ce s-a întîmplat și dacă zece ani constituie o perioadă prea scurtă pentru a formula judecăți echitabile în materie de estetică, cei care, ca mine, așteaptă să aibă o perspectivă suficientă se vor găsi mereu, în această regiune, în tabăra celor ce pierd în această competiție disperată dintre literatură și realitate. Emil Habeebi, scriitorul cel mai important care s-a afirmat după războiul din '67, notează în extrasele jurnalului său, publicate de revista lunară *Al Jadeed* (septembrie — octombrie 1969) că a descoperit niște cărți în librăriile din Samaria, despre care nu a auzit vorbindu-se niciodată, printre altele o traducere în arabă a romanului *Candid* (publicată în 1955). Povestirea lui Voltaire a servit ca sursă de inspirație romanului său *Cronicile ciudate ale dispariției lui Said Abi Al-Nahs Al Nutasha il* («Nenorocitul fericit, optipesimistul).

În *Sextetul celor Șase Zile*, de același autor, anterior romanului de mai sus, volum de povestiri considerat de criticii din țările arabe ca cea mai bună carte scrisă după 1967, eroul primei nuvele spune: «Cînd ei [israelienii] se vor retrage [din teritoriile ocupate], nu voi avea eu, din nou, mai mulți verișori?». Această reflexie a personajului se explică prin faptul că băiețelul Mas'ud a suferit întotdeauna batjocura copiilor deoarece nu avea rude în apropiere. După război și-a descoperit numeroase rubedenii în Samaria.

A doua povestire este legată de un învățător care străbate teritoriile de pe malul vestic al Iordanului căutînd să regăsească urmele unei povești de iubire trăită în urmă cu douăzeci de ani. El pune întrebări vechilor prieteni și încearcă să găsească tînăra pereche, care, odinioară, rupînd două crengi de migdal înflorit, își jurase să se reîntîlnească, în același loc, în anul următor. Acestea se petreceau în 1947. În 1967, învățătorul uitase, ori a vrut să uite, faptul că îndrăgostitul de atunci era el însuși. Prima nuvelă este pentru mine un document fidel a ceea ce au trăit arabii în Israel după 1967, iar a doua — o descriere succintă a destinului lor de la 1948 încoace sau, mai bine spus, exprimarea dorinței inconștiente a minorității arabe de a se închide în cochilia sa, deoarece nu găsea o soluție nici apartenenței sale naționale, nici celei «israelite».

Într-unul din rarele articole dedicate literaturii arabe din Israel, «Cîteva teme principale ale literaturii arabe din Israel», (*Hamizrah Hehadash*, XV, 1-2, 1965). Abraham Yinnon scrie: «Este dificil să ceri literaturii unei minorități o cumpătare obiectivă în măsura în care această literatură este întemeiată pe emoții și tinde spre extremism și exagerare». Expresia «dificil să ceri» implică ideea că, în anumite condiții, literatura unei minorități ar putea să manifeste o «cumpătare obiectivă». Totuși, întrebarea pe care ne-o punem este de a ști dacă o asemenea

https://biblioteca-digitala.ro

cerință este legitimă, dată fiind politica culturală adoptată în mod deschis, de ani de zile, de statul israelian care a accentuat semnificația termenului «literatură a unei minorități» și dacă ea se justifică deci, din punct de vedere moral, în raport cu formula lui Sartre: «La temelia imperativului estetic se află imperativul moral». (Ce este *literatura?*) L-am citat pe Sartre, dar am fi putut, de asemenea, nota că «această literatură este întemeiată pe emoții», evocă maxima celebră a lui T. S. Eliot, din 1917, care, deși se referă la poezie, poate fi extinsă la întreaga producție literară: «Poezia nu este o dezlănțuire a emoțiilor, ci un mijloc de a fugi de ele; nu este expresia personalității, ci mijlocul de a fugi de ea. Bineînțeles, însă, doar cei care au o personalitate și trăiesc emoțiile știu ce înseamnă a voi să scapi de aceste lucruri» (*Tradition and the Indiviual Talent*).

Cînd citesc, astăzi, operele autorilor arabi scrise înainte de 1967, am certitudinea intimă că majoritatea lor au ignorat maxima lui T. S. Eliot, pentru că ceea ce îi caracterizează, cu cîteva excepții, este tocmai această «dezlănțuire a emoțiilor». Situația inversă ar fi însă tot atît de surprinzătoare. Într-adevăr, această literatură născută la începutul anilor '50 și care trebuia să ia totul de la capăt, a preferat — prin forța lucrurilor — să se limiteze la un neo-clasicism pe care cititorul putea ușor să-l înțeleagă și să-l accepte. Această încredere în valorile sigure duce la repetarea tuturor greșelilor făcute de scriitorii arabi, perpetuează situația existentă și, mai mult, exercită o influență predominantă asupra percepțiilor conștiente ale cititorilor de origine arabă, cel puțin pînă la războiul din 1967.

Sumarele unor numere vechi ale revistei lunare comuniste *Al Jadeed* (apare și în ziua de azi) și cele ale publicației *Al Mujtama* (și-a încetat apariția la sfîrșitul anilor '50) menționează numele unor autori, majoritatea deja uitați. Lumea interioară a poetului Jamal Qu'war nu s-a schimbat nici astăzi. Dimpotrivă, Michel Haddad (redactor șef al revistei *Al Mujtama*), care scrie și poezie, a fost și este subiectul unor atacuri amare, uneori violente, deoarece publică în revista sa texte pe care nu ar îndrăzni să le publice în altă parte. După mine, volumele acestor doi poeți reflectă istoria literaturii arabe din Israel. Este ciudat, dar o anchetă printre cititorii arabi ar demonstra că astăzi încă Jamal Qu'war este considerat un poet mult mai important decît Michel Haddad. Inutil să repet că părerea mea este contrară [...]

Într-o analiză critică a primului volum al lui Michel Haddad, *Treptele ce duc la profunzimile noastre* (1969), poetul Samih al Kassem (*Al-Jadeed*, martie, 1969) scrie că, nefiind la curent cu dezvoltarea recentă a poeziei arabe, a fost tentat să neglijeze opera lui Haddad, pe care, însă, astăzi, îl consideră un poet de prim-plan. Această schimbare își găsește explicația în faptul că, înainte de războiul din 1967, cărțile vîndute în librăriile din Samaria nu puteau fi găsite în Israel decît în bibliotecile universitare, deci erau foarte puțin accesibile. După 1967, Michel Haddad a publicat patru volume. Totuși, inttnsitatea subadiacentă aaoperei sale scade cîte puțin, înlocuită de o anumită nostalgie, înțeleaptă și disciplinată, este adevărat, care ne face, însă, să regretăm vehemența specifică unui poem ca «Furnica înaripată».

Într-un dialog asupra volumului său de poezie *Sfîrșitul nopții*, publicat la cîteva luni după războiul din 1967, poetul Mahmud Darweesh declara unui ziarist libanez: «Poeziile din *Sfîrșitul nopții*, pe care le consider cea mai bună parte a operei mele, au fost întîmpinate cu răceală de publicul țării mele. Zeci de intelectuali mi-au spus: „Mahmud, fă cale întoarsă! Dacă acesta este progresul artistic pentru tine, este păcat că ai progresat" și își urmau ideea cu solicitudine: „Ce păcat *că ți-ai părăsit satul natal* (sublinierea mea, A.S.); noi nu înțelegem această poezie"».

https://biblioteca-digitala.ro

Deoarece literatura arabă în Israel este fundamental pastorală și bucolică, provincială și regională, ea nu a încercat niciodată să facă față problemelor complexe ale vieții moderne. Intriga este în general plasată într-un cadru rural și se desfășoară conform obiceiurilor și eticii locale, acestea fiind pline de simplitate, proprii personajelor. [...]

Am afirmat că aproape nici un roman arab demn de acest nume nu a fost publicat în Israel. Acela semnat de Emil Habeebi, *Cronicile ciudate...*, este, cu siguranță, o excepție. Această carte, prima încercare serioasă de a depăși riscul de a scrie un roman israelo-arab în Israel, este povestea unui «colaboraționist» arab, a douăzeci de ani din viața sa și a două războaie.

Ceea ce îl distinge de restul producției literare arabe din ultimii zece ani (primul capitol a apărut în februarie 1972) este stilul său, în care inovațiile prozei arabe din secolul al XIX-lea se îmbină și se suprapun în mod fericit cu limba vorbită și cu aceea utilizată de jurnaliști.

Nu am pomenit încă de poezie, fie ea cea din trecut ori cea de astăzi, scrisă de cei ce sînt numiți, în țările arabe, «poeții rezistenței». De remarcat sînt numele lui Mahmud Darweesh (care a părăsit Israelul la începutul anilor '70) și Samih al Kassem. Mahmud Darweesh nu s-a simțit niciodată în largul său în realismul socialist, oricît de «renovat» ar fi fost el, promovat de partidul comunist din care făcea parte. Fragmentul din interviul citat nu evocă decît parțial problemele pe care a trebuit să le înfrunte cît timp a trăit în Israel. Simbolismul său a fost întîmpinat cu aceeași răceală cu care fusese tratată poezia lui Michel Haddad. Cititorii săi se plîngeau că nu au «daruri divinatorii», rugîndu-l «să nu scrie într-o limbă pe care noi nu o putem înțelege». Cît despre Samih al Kassem, el se străduiește să găsească o formulă care să-i permită unirea ideologiei de stînga cu formele literare familiare unui public obișnuit cu lectura poeziei moderne occidentale. Mi se pare a fi remarcat o schimbare în poezia acestui autor, ea s-a făcut simțită și în critica pe care a făcut-o cărții lui Michel Haddad. Al Kassem aparține generației care a început să scrie în anii '60. El a abandonat după 1967 stilul declamator pentru a se refugia într-o simbolică ce-și are sursa, printre altele, în Biblie. Titlul primului poem publicat după războiul de Șase Zile este «Psalmi 5.6.67». Un volum apărut ulterior este intitulat *Plîngeri* și ilustrează, de asemenea, această căutare. În ultima vreme, poetul pare să fi părăsit această cale pentru a adopta o formulă nouă, asemănătoare celei a lui Michel Haddad, mai matură însă și mai sigură de ea.

Tinerii scriitori și poeți de azi încearcă să construiască pe temelia generațiilor precedente; ei descoperă afinitatea lor cu literatura acestui teritoriu, depășesc vechile granițe precum și limita lingvistică a limbii ebraice, se străduiesc să deschidă noi orizonturi. Poeții Siham Davud și Na'im Araedeh fac parte din acest nou val.

Faptul că și eu îi aparțin mă eliberează, sper, de obligația de a-l judeca sau de a-mi exprima opinia asupra lui.

În același timp, este remarcabil faptul că el se poate inspira din două lumi diferite: cunoașterea ebraicii îi permite familiarizarea cu literatura israeliană și mondială (prin traduceri), ceea ce îi dă o deschidere spre noi universuri; limba arabă îi menține contactul cu ideile novatoare din literatura arabă modernă.

(Ariel)

În românește de SOFIA OPRESCU

https://biblioteca-digitala.ro

HUBERT NYSSEN

O autobiografie deghizată în roman

Istorisirile lui se îmbinau unele cu altele, se împleteau, se despărțeau și se reîntîlneau topindu-se în arabescul infinit al memoriei, scrie Anton Shammas spre sfîrșitul romanului său. Nu s-ar putea defini mai bine succesivele cufundări și recufundări în abis ale acestei cărți scrise într-o limbă somptuoasă și, uneori, chiar halucinantă, pe care îi revine traducătorului Guy Séniak marele merit de-a o fi transpus din ebraică în franceză cu o fidelitate exemplară. Iată ce s-ar putea spune despre formă. Cît despre fond, această autobiografie *deghizată în roman* (cum o indică însuși autorul) ar trebui să-și găsească o audiență internațională importantă, tocmai datorită actualității subiectului pe care-l abordează. Căci e vorba de cronologia mai multor generații de Palestinieni catolici confruntați cu dominațiile succesive, relatată de unul dintre ai lor care trăiește astăzi la Ierusalim și care a decis să spună în ebraică, fără a se lăsa orbit de răzbunare, fără a cădea în complezență, ce au fost în realitatea lor cotidiană și ce au devenit comunitățile lor, tradițiile lor, imaginarul lor și condițiile lor de existență. Călătoriile naratorului la Paris și la Jowa aduc în plus eclerajul, iar uneori confuzia, martorilor străini. Dubla reușită a lui Anton Shammas este de-a ne fi dăruit, prin aceeași scriitură, unul din acele mari romane care-și marchează epoca, și o mărturie fascinantă într-un moment în care problema evreiască și cea palestiniană ne revelează iar neliniștitoarea lor complexitate.

În românește de ALINA LEDEANU

https://biblioteca-digitala.ro

Povestirea

Închipuiţi-vă un soldat englez care cade în curtea casei noastre, prăbuşindu-se de la etajul trei într-o băltoacă lăsată de ploaia din acea dimineaţă de decembrie; închipuiţi-vă apa ce împroaşcă masca de gaze purtată de un copil care se joacă lîngă băltoacă, împiedicîndu-l să vadă ce se petrece acolo; dar, închipuiţi-vă, mai întîi, o împuşcătură, doar o împucşătură între sute altele, schimbate între cartierele arab şi evreiesc, încrucişîndu-se din zori sub cerul plumburiu al oraşului; închipuiţi-vă şi un glonţ, doar un glonţ, lovindu-l pe soldatul, postat ca observator pe acoperiş, iar pe acesta prăbuşindu-se. În spatele lui se înalţă spre cer clopotniţa ascuţită a bisericii Sfîntului Ioan... Lîngă ea stă împietrit un copil cam de şase ani, care a căzut încercînd s-o sperie pe fetiţa vecinilor cu masca lui de gaze cumpărată dintr-un «grush» de la un negustor ambulant, care mai vindea din surplusurile armatei engleze, după doi ani de la terminarea celui de al doilea război mondial. Mai închipuiţi-vă interminabila secundă ce se scurge între şoc şi urlet; liniştea ce se aşterne din nou peste curte, ce planează deasupra trupului şi-l înfăşoară cu milă, chiar se înalţă o clipă, împinsă de urlet, asemenea unui cort de circ dezumflat pe care un copil ar încerca să-l înalţe înlocuindu-i catargul central cu băţul din mînă, pe urmă lăsîndu-se din nou, încolăcindu-se în jurul cadavrului, încremenind.

Ca ţăran insensibil la mirosul prafului de puşcă, tatăl meu veni la Haifa în vara lui 1947, chiar atunci cînd se profila pentru sat, la orizontul sfîrşitului mandatului britanic asupra Palestinei, o speranţă de viaţă mai liniştită precum şi o şansă de prosperitate, căci Fasuta devenise o placă turnantă a contrabandei spre şi din Liban. Trebuie totuşi să acordăm credit tatălui meu: el n-a cedat niciodată tentaţiei de a participa la aventuroasele activităţi de contrabandă ale unchiului, care făcea să circule în cele două sensuri arak, tutun şi alte droguri,

Născut la Fasuta (Galileea-Superioară) în 1950, Anton Shammas a lucrat mult timp la televiziunea israeliană ca producător de programe în limba arabă. A publicat, deasemenea, trei culegeri de poeme şi a semnat cu regularitate cronici în marile cotidiene din Tel Aviv şi Ierusalim. Arabescuri, **primul său roman (scris în ebraică), a apărut simultan în Franţa şi în Statele Unite.**

Fragment din romanul *Arabesques*, apărut la editura «Actes Sud», Arles, 1988.

https://biblioteca-digitala.ro

activităţi foarte bine remunerate. Tatăl meu nu era un afacerist priceput, ci un expert în arta de a merge pe firul de sîrmă ce desparte bunăstarea de sărăcie, siguranţa de pericol. Dar, în momentele de criză, reuşea totdeauna; deci încetineala şi şovăielile lui dădeau tîrcoaleede fiecare dată catastrofei, conducînd fragila barcă familială spre tărîmuri mai sigure sau cel puţin dîndu-ne iluzia că ele există.

Astăzi, cînd mă gîndesc la amîndoi, — la omul pămîntului, care ştia pe de rost epopeea tribului H'lal, Cîntecul Obîrşiilor şi Cîntecul Cuceririlor, care ardea de dorinţa de a deveni un poet popular ca şi unchiul Mihail, căruia talentul îi îngăduia chiar să-l depăşească uneori, şi la meşteşugarul meticulos, pentru care fiecare pereche de încălţări, afirma uchiul meu, continua să meargă chiar după ce propietarul lui îşi dăduse sufletul, care nu întreprindea nimic în nici o împrejurare fără a se gîndi şi răzgîndi, ieşind mereu din marile încercări nici învingător nici învins, şi pentru care preocupările oricărei existenţe se învîrteau în jurul celor doi poli capul şi picioarele; — aşadar cînd astăzi mă gîndesc la ei, ştiu că din cei doi, adevăratul om al pămîntului era tatăl meu, căci unchiul rămînea totdeauna prizonierul farmecelor focului, vîntului şi apei.

Deci, tocmai cînd se profila, la orizontul sfîrşitului de mandat, speranţa unei vieţi mai liniştite în sat, tata şi-a luat toate economiile, o sută de lire palestiniene, şi s-a dus la Haifa să închirieze o casă pe strada Sfîntul Ioan, în centrul unui cartier ce avea să fie, cîteva săptămîni mai tîrziu, teatrul unor lupte crîncene pentru stăpînirea oraşului. Era un vis de cizmar, dar care, ca orice vis ce a întîrziat prea mult să devină realitate, semăna cu oaspetele de onoare chemat într-un sat la ospăţ, sosind cînd ceilalaţi invitaţi s-au servit a doua sau a treia oară din bucatele pregătite toată noaptea de femeile din familie, de vecine şi de rudele îndepărtate. Luînd loc în capul mesei, conştient de importanţa lui şi arzînd de nerăbdare, se aşteaptă să i se aducă o frigăruie de ficat din viţelul sacrificat pentru asemenea împrejurări sau o generoasă porţie de miel fiert în laptele mamei sale. Dar sub marmitele goale, jarul a încetat să şuşotească.

Unchiul Yusef încercă să-l facă pe tatăl meu să se răzgîndească, să-l convingă că viitorul se afla în mîinile lui «Afrit», *djin* fantast şi imprevizibil, că nu-ţi puteai închipui ce va aduce ziua de mîine cînd tot ţinutul era bîntuit de surde şi profunde nemulţumiri. Totuşi, — adăugă el — cei ce aveau ochi buni puteau de pe acum să observe, prin gura de la «mashara», cuptorul cu cărbuni, scînteile ce anunţau că focul se înteţea printre buştenii aşezaţi în piramidă sub un strat de pămînt, chiar dacă cuptorul nu dădea decît cenuşă. Acestea erau metaforele unchiului, dar tatăl meu, căruia nu-i plăceau arabescurile atît de întortocheate ce nu duc la nimic, îi răspunse printr-un proverb: «Fiecărui om culcuşul lui». Aşa că unchiul Yusef, disperat, îi spuse: «Pleacă mai întîi singur, să vezi cum merg treburile. Ai să aduci familia pe urmă». Aplecarea aprobativă din cap a mamei nu lăsă vreo alternativă tatălui meu. Ceea ce totuşi unchiul Yusef nu putea să ghicească atunci era că tatăl meu se ducea să-şi investească banii în afaceri falimentare.

Pe urmă veni toamna, aducînd primele rafale de împuşcături. În pivniţa locuinţei noastre instalaserăm deja uneltele, ca şi o mare cantitate de calapoade. Un croitor din apropiere, primii clienţi veniră îndată să se intereseze de calitatea lucrului, de preţuri. Admiraţia vecinilor, curioşi de îndrăzneala tatălui meu, n-a făcut decît să arunce untdelemn pe focul încăpăţînării lui. Din păcate, scînteile pe care unchiul meu le prevăzuse începură atunci să găurească voalul visului şi, într-o plumburie dimineaţă de toamnă, totul se prăbuşi odată cu zgomotul groaznic al cadavrului din curte, în faţa căruia tatăl meu, cu ciocanul încă în mînă, îşi văzu visul spulberat într-un mod pe care nu şi-l închipuise

https://biblioteca-digitala.ro

Soldatul zăcea pe spate, cu ochii deschişi, ochi ce aveau să-l urmărească mulţi ani pe tatăl meu, cu un braţ deasupra capului, cu celălalt îndoit pe piept, într-un fel de îmbrăţişare întîrziată. Din colţul buzei i se prelingea un firişor de sînge colorînd mai intens apa tulbure a băltoacelor purpurii din preajma vechilor castele fortificate, a marilor focuri din vetre, a tapiseriilor de mătase sau a ceaiului de la ora cinci dintr-o ţară îndepărtată. Jubran, care se juca în curte, se apropie de tatăl meu fără să-şi scoată masca, ultima stavilă împotriva soldatului mort, în timp ce fetiţa vecinilor alergă să se ascundă lîngă maică-sa întrebîndu-se ce-ar mai fi în stare să-i facă aceşti ţărani.

Tata, înspăimîntat, îşi dău seama că mai ţinea încă ciocanul în mînă. Oricine, intrînd în curte atunci, ar fi tras periculoase concluzii în faţa acestui spectacol. Aşa că alergă să-şi ascundă ciocanul în pivniţă, înainte de a anunţa poliţia.

Asta se petrecea la începutul lunii decembrie. Aidoma unui visător trezit brusc, grăbit să se reîntoarcă în lumea iluziei, tatăl meu închise ochii şi încercă s-o încurajeze pe mama, spunîndu-i că nu erau decît evenimente trecătoare, că soarta bătăliei va fi în curînd de partea uneia sau a celeilalte tabere, tabără despre care, dealtminteri, nu ştia nimic. Totuşi, a doua zi pregăti o ascunzătoare în casă pentru orice eventualitate. Era un ungher întunecos, un fel de cramă uitată, unde ieşirea, fără uşă, în spatele bufetului bucătăriei, putea fi lesne mascată şi care, ca noi toţi, îşi aştepta ora folositoare, cu umila răbdare a cramelor uitate. Şi ora ei nu întîrzie să vină...

În ianuarie deveni din ce în ce mai limpede, după ce puştile nu reuşiră să hotărască soarta luptelor, că bombele şi maşinile aveau s-o facă ele în locul acestora. Şi că toate «concertele», cum fuseseră poreclite schimburile de focuri, vor lua locul deflagraţiilor cu încărcături explozive. În acele zile, tatăl meu regretă nespus că e cizmar şi nu geamgiu, dar era convins, deşi nu o mărturisea, că nu-i mai rămăsese decît să-şi strîngă boarfele şi să se întoarcă în sat. Spre sfîrşitul lunii, unchiul Yusef, însoţit de Khalil, feciorul unchiului Mihail, veni să doarmă la noi după ce lăsase la Nazaret una din suspectele lui mărfuri. Atunci, pe cînd eram cu toţii strînşi în jurul cinei noastre sărăcăcioase, zidurile prinseră să tremure, iar ferestrele se izbiră violent de perete. «Sînt fratele tău mai mare, îi spuse Yusef tatălui meu. Mîine îţi duc înapoi familia în sat şi te las aici singur să-ţi continui nebuniile». Tata, cu privirea rătăcită, nu răspunse.

A doua zi dimineaţa, plecarăm toţi, afară de tata, spre gara Amud Faysal, în oraşul de jos, pe drumuri ocolite, lipindu-ne de ziduri şi apucînd-o pe străduţele cele mai înguste. Am luat tot ce puteam duce cu noi şi mama îi mulţumi Sfintei Fecioare Maria că-i dăruise cîteva luni mai înainte, înţelepciunea, să se împotrivească ideii tatălui meu de a lua în noua lor locuinţă dulapul cu oglindă, patul de lemn şi toate celelalte obiecte ce alcătuiau «Jehaz»-ul, aduse cu opt ani în urmă în sat pe spatele cămilelor. Se gîndea deasemenea la drumul lung ce-l avea de parcurs pînă-n Liban, la primirea ce i-o va face fratele ei Ilias în pragul casei lui din Beirut, cînd o s-o vadă cu feciorii, cu soţul, cu sărmanele bagaje şi mica ei catastrofă personală. Îşi imagină ce va gîndi el despre sora sa plecată cîndva într-un sat pierdut din Galileea cu valizele pline de cogeamite pălării şi care se întorcea acum la el înfrîntă, ca refugiată. Se mai gîndea dacă nu cumva uitase, la plecare, să stingă focul în vatră şi dacă tatăl meu nu se gîndise, poate, să o facă.

Prinse să plouă, şi atunci Jurban zări cel dintîi pe omul cu masca de gaze postat la capătul străduţei.

Se înălţa în faţa lor, cu mîinile în pantalonii lui largi, ca cineva care are tot timpul înainte, şi chiar dacă ploaia îi şiroia pe cap şi pe masca de gaze

https://biblioteca-digitala.ro

nu se clintea din loc. «E soldatul englez care a căzut în curtea noastră» — exclamă Jubran. Rămăseseră și ei nemișcați sub aversă. În spatele lor se afla strada Allenby, răsunînd de zgomotul împușcăturilor și exploziilor; în față, omul acela încremenit sub masca lui. «Dacă tot sîntem uzi leoarcă, — spuse mama — nu ne rămîne decît să mergem mai departe». Înaintară cîțiva pași, fără ca omul să schițeze vreo mișcare, prins în capcană, fără să poată fugi, căci celălalt capăt al străduței era deja năpădit de fum. Khalil propuse unchiului meu să dăm omului banii pe care-i aduseseră din Nazaret și care erau destinați complicelui lor din R'meish. Unchiul scoase atunci teancul de bancnote și-l arătă măștii acolo unde presupuneam că-i sînt ochii. Omul nu schiță nici un gest.

Era clar că voia tot ce aveam. «Are un pistol în buzunar» — observă Khalil, condamnînd astfel orice speranță de scăpare. Unchiul vîrî bancnotele în buzunarul omului ud leoarcă, apoi puseră lîngă el valizele și baloturile cu îmbrăcăminte. «Hauadja, spuse Khalil în arabă, nu sîntem de aici. Noi sîntem niște bieți țărani. Războiul ăsta nu-i al nostru».

Deabia în busculada din trenul ce-i ducea la Sfîntul-Ioan-de-Acra se dezmeticiră deodată, ca și cum promiscuitatea de acolo le risipise o viziune de coșmar, lăsîndu-i goi și fără apărare în fața propriei lor stupidități. Khalil izbucni într-un rîs de ușurare, în timp ce unchiul meu era furios împotriva lumii întregi, mai ales, pentrucă, într-un moment de slăbiciune, ascultase sfatul lui Khalil el, pe care-l asculta deobicei tot satul. «Cu atît mai rău — zise mama. Să sperăm cel puțin că oala cu mîncare n-o să dea în foc». Iar unchiul, înțelegînd ce gîndea ea, adăugă dînd din cap: «Cînd cămila e pierdută, nu mai plîngi pe hățuri». Pe urmă nu mai scoaseră un cuvînt pînă în sat.

Ceea ce nu impiedică oala să dea în foc de-a binelea.

A doua zi, tata se duse să-l caute pe croitorul armean, Salila A Siriani pentru a-i cere sfatul. A Siriani îi oferi două sute de căpute de piele pentru pantofi în schimbul uneltelor lui, piele moale și ușor de cărat, în schimbul metalului greu, anevoie de transportat. «Eu n-am nimic cu războiul vostru, îi spuse Armeanul, și nu trăiesc ca voi de azi pe mîine, totdeauna gata s-o pornesc la drum după primele amenințări. Dacă destinul vostru vă condamnă la exil, atunci pregătiți-vă să-l împliniți. Puneți-vă toată casa în valize și salvarea-i în picioarele voastre, cum stă bine unui cizmar».

Pentru ca un om să poată merge mult, îi trebuiesc tălpi pe măsură, rezistente și solid cusute la căpută. Tatăl meu, care nu cunoscuse pînă atunci soarta refugiaților, hotărî totuși din acel moment ca fiecare pereche de încălțări ieșită din atelierul lui să-și poată sluji proprietarul ani mulți, sub ploaie sau arșiță, prin pietriș sau mocirlă, ca să-i conducă pașii ori să-i odihnească. Căci dacă exilul te-a ocolit o dată, nimeni nu va jura pe capul nepoatei Ecaterina că te va ocoli și a doua oară.

Tatăl meu cumpăni și răscumpăni propunerea croitorului vreme de trei săptămîni. Apoi, odată hotărîrea luată, se închise mai multe luni în casă și se dedică trup și suflet realizării capodoperei întregii sale existențe. Își închipuia încălțarea ideală, încălțarea absolută, aceea potrivită tuturor ocaziilor, aceea care ar putea fi purtată tot atît de bine la recepțiile familiilor Khayat, Khuri și Karman, ori care să te poarte pînă la ultimul cort al ultimului lagăr de refugiați de la capătul lumii.

În timpul zilei dormea agitat, iar noaptea se instala în fața ustensilelor lui aduse din sat, le curăța de stratul de grăsime și clei așternut de-alungul anilor, le ștergea cu benzina cea mai fină, le freca, le lustruia pînă le făcea să scînteieze la lumina lămpii cu petrol din minusculul său ungher, manipulîndu-le ca pe

https://biblioteca-digitala.ro

instrumentele unui cult antic menit să-i îngăduie să făurească marea operă pe care şi-o asumase. Apoi se aşeza la masă, unde, cu ajutorul unui creion mare de tîmplar, schimba planurile viitoarei încălţări, diversele ei părţi, culorile, şireturile, căputa, talpa. Ştergea şi relua fiecare amănunt sub toate unghiurile şi cînd, în sfîrşit, aşternu pe hîrtie încălţarea în toată spendoarea ei, se puse îndată pe treabă, alegînd cele mai bune piei, cele mai bune fire, cele mai bune tălpi pe care putuse să şi le procure. Şi — în afară de cîteva ieşiri grăbite afară în atmosfera îmbîcsită de fum, ca să cumpere de-ale gurii, — rămase mereu închis în cotlonul lui. Mută bufetul ca să mascheze intrarea; pătrundea în tenebrosul său regat, iar bufetul, ascultînd parcă de un misterios «Sesam, închide-te!» îşi relua locul în spatele lui.

Ieşind într-o dimineaţă din peştera sa fermecată, observă că uşa casei fusese forţată în timpul nopţii şi că diverse obiecte dispăruseră. Dar, nevoind să se abată de la datoria lui, nu acordă prea mare însemnătate acestui fapt şi nu mai închise din acel moment uşa de la intrare, lăsînd vînturile iernii să se joace cu lucrurile sărăcăcioase ce rămăseseră în locuinţă.

Pe urmă, cam pe la jumătatea lunii aprilie, îşi dădu seama că munca lui se împlinise. *Djinii* veniră şi se aşezară în jurul mesei sale şi examinară perechea de încălţări cu toată atenţia. Scînteietoarele lor bărbi albe atinseră uşor pielea şi pielea prinse să strălucească cu o aură halucinantă; degetele lor de fildeş mîngîiară tălpile şi tălpile începură să lovească în lemnul mesei, precum copitele unei căprioare eliberate. Şi aşa cum apăruseră într-o străfulgerare de lumină, *djinii* dispărură tot într-o străfulgerare de lumină. Ochii tatei nu se obişnuiseră încă cu slaba lumină a lămpii, cînd i se păru că vede o dîră luminoasă ţîşnind din cealaltă parte a bufetului, dar pînă să-l dea la o parte şi să se ducă în bucătărie, lumina dispăruse de parcă n-ar fi existat. Se prăbuşi pe singurul scăunel rămas în casă, se sprijini de perete şi curînd văzu, în vis, pe pervazul ferestrei, un fulg pupuriu strălucind în prima lumină a aurorei.

L-au trezit din somn vocile din curte. Încă prins în urzeala visului, alergă în ascunzătoare şi trase bufetul în urmă-i. Auzi zgomot de paşi, şi, în ciuda oboselii profunde, auzul său exersat distinse trei perechi diferite de încălţări. Cei care le purtau vorbeau ebraica, limbă pe care tatăl meu n-o ştia, dar îşi ciuli urechea pentru a încerca, după intonaţie, să prindă sensul vorbelor. Nu întîrziară să părăsească locuinţa, care se închise din nou în dezolarea ei, în zgomotul exploziilor îndepărtate. Tata ieşi din ascunzătoare. Fulgul care, în vis, se aşezase pe pervazul ferestrei nu mai era acolo.

Asta se petrecea în dimineaţa zilei de 23 aprilie 1948. Haifa, în ceea ce-i privea pe arabi, căzuse. Tatăl meu îşi puse încălţările într-o desagă de iută şi plecă. În port, un vapor îmbarca arabi fugari care aveau să devină, cu trecerea timpului şi necazurilor, refugiaţi palestinieni. Cînd află că vasul pleca spre Sfîntul-Ioan-de-Acra se înghesui ca să găsească un loc printre ei, căci de acolo ar fi putut să ajungă la ai lui în sat. Un bărbat, lîngă el, îl întrebă ce luase pentru drum. Tatăl meu băgă mîna în desagă şi scoase perechea de încălţări, aşa cum ar fi făcut un *djin* cu un ulcior tăinuit. Omul o privi fascinat. «Ţi-aş da pe ele tot ce am» — îi spuse. Şi scoase din buzunar un teanc de bancnote mototolite, le înghesui în buzunarul tatălui meu, năucit, îi luă încălţările din mînă şi le azvîrli în desaga sa unde se loviră de un obiect cu zgomot înfundat.

«Oare ce avea în desagă?» — îl întrebase unchiul Yusef pe tatăl meu. «De ce nu te-ai uitat să vezi dacă nu cumva era o mască de gaze?».

În româneşte de ALEXANDRU BACIU

https://biblioteca-digitala.ro

ISRAEL ÎN CONȘTIINȚA LUMII

MILAN KUNDERA
EUGÈNE IONESCO
FRIEDRICH DÜRRENMATT
GRAHAM GREENE
GÜNTER GRASS
OCTAVIO PAZ
VÁCLAV HAVEL

https://biblioteca-digitala.ro

MILAN KUNDERA

«Adevărata inimă a Europei»

[...] Dacă premiul cel mai important pe care-l decernează Israelul este destinat literaturii universale, faptul nu se datorează — îmi pare — întîmplării, ci unei lungi tradiţii. Într-adevăr, marile personalităţi evreieşti, aflate la depărtare de ţara lor de origine, ridicate deasupra pasiunilor naţionaliste, au arătat totdeauna o sensibilitate excepţională pentru o Europă supranaţională, o Europă concepută nu ca un teritoriu, ci ca o cultură. Dacă evreii, chiar după ce au fost în mod tragic dezamăgiţi de Europa, au rămas totuşi fideli acestui cosmopolitism european, Israelul, mica lor patrie în fine regăsită, apare în faţa ochilor mei ca adevărata inimă a Europei, inimă ciudată aflată în afara corpului.

(Din discursul la decernarea Premiului Israelului pentru literatură; Ierusalim 1985)

EUGÈNE IONESCO

«Se aflau în faţa mea copiii Bibliei...»

A spune că problema evreiască nu există înseamnă clar, din punct de vedere psihanalitic, că se neagă existenţa evreilor, că sînt suprimaţi. Cred aşadar că fără ei lumea ar fi dură şi tristă. Din ce trăim? Din speranţa că, într-o zi sau alta, lumea toată se va schimba, totul se va schimba şi va fi bine şi frumos. Fără ei n-am crede, n-am spera în venirea, în întoarcerea unui Mesia salvator. Noi sperăm mereu, ştiind că Mesia e în spatele uşii, sperăm că într-o bună zi o va deschide şi lumea va fi inundată de bucurie. Sperăm toţi în Cetatea Ideală, adică sperăm toţi că va răsări din pustiuri şi moarte Noul Ierusalim. Sperăm în transfigurarea lumii şi vom spera atît cît va dura acest mit care ne vine de la evrei. Marx a ştiut să modernizeze acest mit străvechi al Cetăţii Ideale.

Iunie 1967. [...] Ce pot să fac? Am scris un articol despre Israel. Am trimis telegrame. Am semnat un manifest.

Şi apoi continui să scriu, să scriu. Este evident că această activitate a mea îmi pare şi mai zadarnică ca de obicei. Războiul, prostia, curajul, ignominia, în toate ţîşneşte adevărul, cel al morţii. Şi acest adevăr merge dincolo de ceea ce a făcut ca el să devină eclatant — pofte, orgolii, politici, ideologii. Iat-o, această lumină orbitoare a adevărului, în războiul care nu mai aparţine motivelor şi cauzelor războiului; lumină care face să apară lipsa de importanţă a orice altceva.

https://biblioteca-digitala.ro

Totuşi, în pofida războaielor, în pofida revoluţiilor, în pofida catastrofelor naturale, în pofida invaziilor, în pofida secolelor, în pofida schimbării societăţilor, a limbilor, a modalităţilor de a gîndi, unele texte pot rămîne pentru a fi martorele morţii, dar şi ale vieţii. Prin nenumărate dezastre ne parvin amintirile unei doamne japoneze de la curte, din secolul al XI-lea, memoriile unui burghez din secolul al XVI-lea, monumente datînd de milenii. Trebuie să lăsăm urme.

Niciodată confuzia nu mi-a părut atît de răspîndită ca astăzi. Se admite, totuşi, în general, dreptul la existenţă, al statului Israel. Nu totdeauna. Printre cei care cer distrugerea acestui stat sînt în primul rînd chiar anumiţi evrei. Ei reprezintă starea de spirit şi dorinţa mai multora, desigur. Dar întrucît au fost masacraţi atîţia evrei, întrucît în Rusia a fost distrusă o întreagă cultură evreiască, ne-evreii nu mai îndrăznesc să exprime în mod decent şi să-şi exprime lor înşile un antisemitism care se ascunde sub numele de antisionism. Evreii înşişi pot însă foarte bine să ceară să fie masacraţi. Este ceea ce fac unii dintre ei. În numele comunismului, spun ei, şi întrucît, conform clişeului, Israelul este valetul Imperialismului.

Astfel există, pe de o parte, evrei care cer pur şi simplu distrugerea statului Israel în numele ideii socialiste.

Există, pe de altă parte, evrei care spun ipocrit: desigur, desigur, statul Israel are dreptul să existe... Totuşi, eu, evreu, sau eu, evreică, nu sînt evreu, nu sînt evreică, nu înţeleg de ce statul Israel există, eu nu sînt evreu, sînt francez, german englez, italian, de origine evreiască, de religie evreiască, dar în fond, eu sînt mai ales francez sau italian.

Există alţi evrei, altă categorie de evrei care nu iubeşte statul Israel. Am văzut, în ziare, reproşurile aduse statului Israel: statul Israel are dreptul de a exista, dar statul Israel n-are dreptul de a exista în structura sa actuală, pentru că este un stat bazat pe religie sau pe ideea de naţiune (dar statul francez nu e bazat pe ideea de naţiune?), în timp ce eu, spune unul dintre evreii care au această atitudine, sînt evreu, dar sînt laic.

Există, în fine, sau încă, o a treia categorie de evrei care spun: statul Israel n-are dreptul la existenţă. Într-adevăr, noi sîntem evrei, noi sîntem religioşi. Statul Israel nu este Noul Ierusalim şi nu e creat pe Mesia, fiindcă pe Mesia îl aşteptăm mereu. În calitate de evrei, de oameni religioşi, nu putem trăi decît în diaspora, nu trebuie să trăim decît în diaspora, statul Israel este eretic. *

Asta înseamnă să spui că, de fapt, foarte puţini oameni dau statului Israel o raţiune de a exista. Ţara aceasta plictiseşte pe toată lumea: îi plictiseşte pe ruşi, îi plictiseşte pe americani, îi plictiseşte pe francezi, care au interese în Africa de Nord, îi plictiseşte pe evrei care trebuie să ia o poziţie, plictiseşte pe toată lumea, pentru că fiecare este instalat sau vrea să se instaleze confortabil în egoismul propriu, plictiseşte pe toată lumea pentru că existenţa a ceva solid, puternic, indiscutabil, creează întotdeauna probleme insolubile.

(Din *Prezent trecut, trecut prezent*, 1968, Mercure de France)

În româneşte de SIMONA CIOCULESCU

---

* «Ar trebui să trăim cu toţii în diaspora. În afara oricărei patrii! O singură patrie: cea care este alta decît patriile». (1967)

https://biblioteca-digitala.ro

Vinerea mare, pe înserate, la Ierusalim. Cînd se iveşte prima stea, evreii — cu şuviţele lor cîrlionţate şi prelungi — coboară străzile-n pantă ale oraşului vechi şi, tot atunci, arabii se grăbesc la chemarea muezinului, iar creştinii ortodocşi se îndreaptă şi ei către lăcaşurile de cult. Merg iute cu toţii, unii lîngă alţii, fără învălmăşeală, fără ostilitate.

E unul dintre spectacolele cele mai emoţionante pe care mi-a fost dat să le văd. Coexistenţa spirituală în libertate este, cred, un motiv care justifică o dată mai mult necesitatea existenţei statului Israel.

Aşadar, acolo domnea nu doar un deplin liberalism politic sau etnic, ci şi unul spiritual. Se aflau în faţa mea copiii Bibliei, fraţi ce nu se duşmăneau între ei şi nu se despărţeau decît în momentul slujbelor religioase. În zilele următoare, i-am văzut vieţuind laolaltă într-o desăvîrşită înţelegere. [...]

Sper ca ura primitivă să fie, azi, depăşită. De fapt, nu văd cum distrugerea statului Israel ar putea rezolva problemele economice şi sociale ale popoarelor arabe. Nemaipomenita lor înverşunare ţine de mister, raţional fiind, inexplicabilă. Lumea întreagă doreşte ca arabii să trăiască, doar sînt moştenitorii unei mari civilizaţii.

Lumea creştină nu se poate dispensa însă nici de evrei şi drept e ca acest popor persecutat să aibă o bucată de pămînt, s-o cultive şi să trăiască în pace. Evreii au ţinut să aibă propria lor ţară tocmai pentru că se simţeau ameninţaţi şi voiau să-şi găsească acolo un loc de odihnă veşnică.

În Rusia sovietică a fost distrusă o întreagă cultură, la fel spiritualitatea iudaică, talmudică, hasidică. Creştinii ortodocşi sînt, deocamdată, toleraţi, cu condiţia să nu se manifeste ca atare. Soljeniţîn, Bukovski şi ceilalţi mari eroi ai spiritualităţii culturii şi literaturii ruse sînt credincioşi. Pentru că sînt credincioşi, sînt internaţi în spitale psihiatrice ori pur şi simplu lichidaţi. O reînviere a sfinţeniei are loc în Rusia, dar statul veghează, implacabil. În Suedia, unde socialismul n-a recurs la exterminarea fizică a oamenilor, suedezii suferă, se plictisesc, se sinucid din disperare pentru că cerul e gol, cum spune Ingmar Bergman. Sau, cum spune Beckett vorbind despre Dumnezeu, pentru că «ticălosul nu există». Iar opera lui, toată, nu e decît agonie şi deznădăjduită căutare metafizică. În China, budismul a fost interzis, statul, impersonalitate desăvîrşită, e pretutindeni stăpîn absolut, atunci cînd figura divină nu-i înlocuită de figura dictatorului, a idolului. Maoizarea Chinei pare un fenomen de intrare colectivă în posesia diavolului. Acolo omul nu mai e decît «social», unidimensional, totalmente politizat, fără o viaţă şi o vocaţie personală, fără posibilitatea unei opţiuni culturale, o simplă furnică. Dumnezeu e fie statul, fie dictatorul. La ce bun ne-am dorit libertatea, la ce bun ne-am dorit eliberaţi de Dumnezeu, dacă ne era dat să cădem sub jugul colectivist, antipersonalist, etatist, stalinist, maoist etc.?

Cel mai de preţ mi se pare faptul că, deşi nu toţi israeliţii sînt credincioşi, în Israel libertatea credinţei e reală, fiind nu doar îngăduită, ci chiar autorizată. Nişte tineri evrei din Safed stăteau la fereastră citind Thora; i-am văzut şi nu-i voi uita niciodată. De fapt, îndărătul explicaţiilor politice, naţionaliste, imperialiste, îndărătul tuturor ideologiilor şi al furiei dezlănţuite, se ascunde ura împotriva spiritualităţii.

Spitale psihiatrice în Rusia, sfinţi consideraţi nebuni, occidentalizarea ţărilor orientale, nerăbdarea de-a distruge Israelul — s-a şi trecut la fapte —, «dezislamizarea» arabilor, care ar putea fi, care sînt, de fapt, fraţii evreilor. Occidentul a cîştigat. De aceea a pierdut.

https://biblioteca-digitala.ro

M-am înapoiat din Isarel după ce am fost şi la Bonn, unde s-a întîmplat să trec o dată prin faţa Ambasadei Israelului, o fortăreaţă împrejmuită de ziduri înalte ce ascunde privirii incinta ambasadei. Pe ziduri, sîrmă ghimpată. În zid, o uşă închisă, blindată desigur. Am trecut şi pe lîngă alte ambasade, elegante, primitoare, deschise. Ambasada Israelului a început, a reînceput să fie un ghetou înarmat. Şi în alte oraşe sînt trase obloanele de fier peste vitrinele oficiilor de turism israeliene, iar cînd vizitatorii, atent triaţi, pătrund înăuntru, se pomenesc în faţa gardienilor înarmaţi cu pistoale-mitralieră. «Din cauza războiului», zic eu. «N-avem de ales», mi se răspunde. Şi, într-adevăr, nu au.

Mă aşteptam să găsesc o atmosferă similară şi în Israel, deşi ambianţa din avionul care ne ducea într-acolo era total diferită; contrar aşteptărilor, controlul n-a fost prea sever, avionul nu era armat, iar în timpul zborului amabilitatea uşor convenţională a stewardeselor era aceeaşi ca în orice avion asupra căruia nu planează nici un blestem.

La Lod, localitate al cărei aeroport se bucură de o tristă celebritate datorită carnagiului ca a avut loc acolo, mi se părea că e posibil ca oricînd un comando să repete sinistra acţiune. Pe străzile Tel Avivului domnea însă calmul, nepăsarea. În timpul şederii mele la Ierusalim s-au petrecut totuşi două atentate, dar pe o stradă îndepărtată, dintr-un alt cartier al oraşului.

Atentatele produc mai puţine victime decît accidentele de maşină ori de alt soi. Era cam ca la Paris în timpul războiului din Algeria, dar parcă fără agitaţia de-atunci. Pe străzile din Ierusalim sau Tel Aviv n-am văzut patrule. O singură dată am zărit doi civili cu o puşcă; tocmai dădeau colţul. Arabii din Gaza continuă să vină să lucreze în Israel, deoarece sînt mai bine plătiţi. Alţii vin din Iordania. La hotelul unde locuiam, unul din şefii restaurantului, un libanez tînăr, lucra jumătate din an la Ierusalim, ca în jumătatea cealaltă să-şi poată face studiile la Beirut.

În timpul ultimului meu sejur, aparent domnea pacea, o pace dacă nu prietenoasă, cel puţin nepăsătoare. În oraş, cei fără treburi se plimbă, ceilalţi se duc la lucru, automobiliştii se ceartă şi produc blocaje de circulaţie, ca peste tot în lume, studenţii poartă barbă, îndrăgostiţii se sărută; în parcul universităţii din Tel Aviv cîţiva studenţi stăteau întinşi pe iarbă, sub un soare orbitor, în plină iarnă; alţii umpleau sălile de curs.

O sală mare, arhiplină, m-a ascultat vorbind despre, imaginaţi-vă!, «teatrul absurdului». Lume multă în restaurante, lume multă în cinematografe, în ciuda pericolului. La barul hotelului Hilton, oameni tineri şi mai puţin tineri consumau şi dansau. Şi acolo, ca mai peste tot, oricine putea să intre şi să arunce o grenadă în mijlocul numeroasei adunări, după cum oricine putea pătrunde în orice cameră ca să-i atace pe clienţii hotelului. Neputîndu-se supraveghea totul, nu se mai supraveghează nimic. Se mizează pe statistică. [...].

Ceva mai tîrziu, un grup de intelectuali şi de oameni de ştiinţă m-a invitat la Tel Aviv. Unul dintre ei, profesor, era specialist în medievalistică. Desăvîrşit cunoscător al limbilor romanice, vechi şi moderne, era foarte interesat şi de opera lui Hieronymus Bosch. Băgase de seamă că în pictura acestuia nu apărea diavolul, diavolul cu coadă şi corniţe, acela din Evul Mediu. La Bosch, oamenii se preschimbă în animale monstruoase. Răul nu vine din afară. Se află în noi. Specialistul mi-a arătat o reproducere după un detaliu dintr-un tablou de Bosch: paradisul. Dumnezeu e acolo, între Adam şi Eva. Crabii, scorpionii le dau tîrcoale încă de la începutul Creaţiei. Specialistul părea să împărtăşească concluzia viziunii lui Bosch; infernul nu se află în altă parte, infernu-i aici, e în noi, chiar noi sîntem infernul.

https://biblioteca-digitala.ro

În mai toate operele lui Hieronymus Bosch, în partea de sus a pînzei, pe o suprafață de zece centimetri pătrați, se găsește imaginea paradisului terestru, îndepărtată, inaccesibilă, iar în restul compoziției — vastă, monstruoasă — lumea infernală, lumea noastră.

Un profesor de fizică — unul din marile nume ale științei actuale —, ca să fie pe înțelesul meu, încercă să-mi ofere o explicație vulgarizatoare despre anti-lume, anti-materie, precum și despre particule: neutroni, protoni. Mi-a vorbit de macrocosmos și de microcosmos. Mi-a spus că savanții speră să ajungă la descoperirea punctului ultim al microcosmosului, ultim și indivizibil, adică la baza materiei, la materia de bază. Dacă există o limită a microcosmosului, mă gîndeam, e dincolo de orice îndoială că există și una a ceea ce nu se va putea numi marele infinit.

Privite din acest punct de vedere, istoria, patimile, masacrele, războaiele exterminatoare nu mai au nici o importanță, nici încăierările de la colțul străzii între bandele dușmane, nici luptele între furnici. Dacă ești însă furnică...

[...] Dar nu cumva-i vorba de ceva mai adînc, nu cumva omul s-a născut tiran, nu cumva în alții omul se urăște pe sine, nu cumva a devenit ucigaș nu spre a-i suprima pe alții, ci spre a se ucide pe sine în alții? E posibil ca frica să fie mai puternică decît dorința de dreptate. Poate că nu condiția lui socială îl îngrozește pe om, și nici foamea, poate că spaima sa e provocată de condiția umană în sine. Nu politica îl poate vindeca. Incapacitatea de a iubi, instinctul de distrugere sînt mai degrabă metafizice și psihologice decît politice, economice, sociale. [...]

Nu a-ți păstra seninătatea în inconștiență, ci a-ți dobîndi seninătatea după ce ți-ai dat seama de atrocitate, și în ciuda atrocității.

(Din *Antidoturi*, 1977, Gallimard).
În românește de MARINA DIMOV

Sfîntul Augustin se minuna de magnifica ordonare a Lumii, nu știa că termitele-soldați au maxilare ascuțite, enorme, pentru a combate furnicile, pentru a distruge construcțiile omului. Aceste maxilare sînt arme teribile care nu pot servi la masticație. Termitele-lucrătoare le îndeasă mîncarea în gură. Termitele-soldați făcute, create ca să fie soldați, biologic născute, condiționate pentru această funcție socială, condiționare bio-socială. Lucrătoarele, născute pentru o altă funcție socială, biologic făcute pentru a fi termite-lucrătoare. Deci viața ar fi (pentru ele și, de asemenea, în foarte mare parte pentru noi) în această condiționare: hrană, reproducere, luptă, măcel. În mare parte, pentru noi de asemenea. Ce ordonare!

În jurul meu, și așa pînă la stele. Asta pare încă mai evident cînd văd imaginile televizate ale războaielor.

Nici prietenie, nici toleranță. Cu perfidie, oamenii au alibiuri: ucid pentru o idee, pentru ideal, pentru zei...

Ei bine, nu e adevărat!

Totuși, *«doi porumbei se iubeau cu dragoste tandră»*, totuși prietenia dintre cîinele meu și cîinele vecinului este dezinteresată, ea nu este criminală.

Porumbeii se iubesc pentru necesitățile reproducerii, dar mai e, de asemenea, «tandrul».

(Din *Căutarea intermitentă*, 1987, Gallimard).
În românește de BARBU CIOCULESCU
Selecția textelor, DONCA TEODORESCU

Volumele *Antidoturi, Prezent trecut, trecut prezent* și *Căutarea intermitentă* sînt în curs de apariție la Editura Humanitas.

https://biblioteca-digitala.ro

Eseu despre Israel

[...] Să presupunem că într-o convorbire cu un rus, un francez sau un elvețian aş ridica problema necesității existenței țării lor. Convorbitorii mei m-ar privi lung neînțelegînd nimic. Țările lor nu au nevoie de o asemenea confirmare. A dovedi necesitatea existenței unuia din aceste state pare nu numai inutilă, dar chiar şi comică şi din păcate jignitoare, deoarece motivul care l-ar determina pe un conferențiar s-o facă devine neliniştitor: dacă trebuie dovedită necesitatea existenței unui stat oarecare şi dacă ascultătorul este şi cetățeanul statului respectiv, atunci se vede că trebuie să existe rezerve serioase față de o asemenea necesitate. Într-o situație similară se află şi statul Israel: ce-i drept acest stat *există*, dar unora li se pare că n-ar fi neapărat necesar, ba chiar tot mai incomod; mulți ar fi mulțumiți dacă acest stat n-ar fi, bucuroşi de inexistența sa ar fi pînă şi aceia care se declară în favoarea lui. E din partea mea doar o presupunere, dar o presupunere întemeiată. Îmi rostesc prelegerea pe fondul unor culise amenințătoare şi tulburi; unui judecător suspect al acestei lumi i-au parvenit plîngeri cam ilizibile, zmîngălite de numeroase mîini şi transcrise de multe ori, el n-a luat încă hotărîrea de a le citi, dar s-ar putea să le citească; dacă în cazul acesta ar rosti vreo sentință, nu se ştie, dar ar putea s-o rostească şi cum ar suna sentința este şi mai puțin ştiut; undeva, dincolo de toate culisele universului, arhicălăul îşi curăță securea, încă n-a primit nici un ordin, dar ar putea să-l primească; de aceea prelegerea mea, conştient sau nu, este un cuvînt al apărării, dar este şi al acuzării, fiind îndreptată împotriva faptului, că la treizeci de ani după Auschwitz a apărut din nou nevoia acestei prelegeri. Dar şi fără asta prelegerea mea este plină de capcane, sau mai exact mă aşteaptă piedici pe care acum nici nu le observ dar ştiu dinainte că mă pîndesc: există întrebări la care răspunsul e simplu numai în aparență; acestei categorii îi aparține şi întrebarea privind cauza opțiunii mele în favoarea Israelului. Fireşte, ar fi uşor de enumerat motivele de natură idealistă. Ca cetățean al unei țări mici, mă declar de partea statelor mici; aş putea fi de părere că tocmai în statele mici pot trăi mai lesne laolaltă oameni de culturi şi confesiuni diferite, deşi concluzia e pripită; avem şi în Elveția probleme ale minorităților, iar elvețienii nemți, francezi şi italieni trăiesc mai degrabă alături decît împreună. Despre cele ce se întîmplă în alte state mici, ca Irlanda de Nord şi Cipru, nu-i nevoie să vă povestesc, preferința mea pentru un stat mic, convingerea că ar fi forma cea mai rațională de existență statală a început în ultima vreme să se clatine. Poate tocmai datorită dimensiunilor reduse ale acestor state, oamenii care locuiesc în ele sînt la fel de expuşi influențelor iraționale ca şi locuitorii țărilor mari, datorită claustrofobiei, a complexului de inferioritate sau a unei tulburi năzuințe către o minimalizare proprie; cum, necum, numeroase parcele internaționale înflorite şi roditoare au devenit terenuri incerte.

Nu, opțiunea mea politică în favoarea Israelului decurge din considerații mult mai complicate şi nu numai din faptul că prin însuşi firea sa scriitorul este înclinat spre considerații complicate, atunci cînd i se cere să rostească o prelegere, ci pentru că o justificare este prin natura sa complicată. Răspunsul este simplu:

https://biblioteca-digitala.ro

eu, care nu iau parte nici unui stat în mod special, care mă refer la diverse state fără o considerație deosebită, iar despre naționalism vorbesc cu maliție, mă declar de partea Israelului, deoarece consider acest stat necesar. Altă problemă e dacă răspunsul meu se dovedește corect, întrucît constituie o afirmație pe care — paradoxal — nu sînt în stare s-o motivez politicește ci numai filosofic. Iar aceasta pentru că politica nu este rezultatul unei necesități, ci a voinței și exprimîndu-mă mai precis: a poticnelilor și întîmplărilor unor constelații neprevizibile. Tocmai de aceea lumea ni se prezintă atît de disperant de încîlcită, chiar și economic. Urangutanii, gorilele și cimpanzeii se bucură în grădinile zoologice de condiții de viață și îngrijire cu mult mai bune decît majoritatea oamenilor și dacă ar putea gîndi, situația generală în care ne aflăm nu i-ar convinge prea ușor că *homo sapiens* înseamnă ceva deosebit. Altfel spus, cu politica o poți scoate la capăt doar în plan filosofic, nu și politic.

E sigur spre nefericirea mea. Trebuie să fac o expunere politică în formă filosofică sau, ceea ce este la fel de problematic, să împănez o expunere filosofică din plin cu lozinci, deoarece politica pricepe doar lozincile. De aceea nici nu pot intra în amănunte și sînt nevoit să mă exprim prin generalități și aproximații. Chiar și acolo unde s-ar cuveni să stărui mai îndelung, dezghiocînd lucrurile mai exact, șuvoiul vorbelor mă poartă mai departe, ba trebuie să am grijă chiar să nu mă înec în vîrtejul retoric al întreprinderii mele. Constituie o slabă consolare faptul că vorbitul este prin natura sa ceva frivol, cuvîntul luat *ad litteram* devine excesiv de precis, iar tratat mai liber — prea nedefinit. Nu-mi vor folosi prea mult nici rugămințile ca de vorbele mele să nu vă apropiați cu o superstițioasă încredere în limbaj; limbajul este pur și simplu unicul mod folositor de comunicare de care dispunem dacă nu vrem să ne întoarcem la gesticulație. Ceea ce este frivol este și riscant, de aceea cel care-și propune să dibuie o idee nu va ajunge prea departe, căutînd să-și asigure fiecare pas cu o argumentare logică. Trebuie să pășească înainte cu îndrăzneală. Ceea ce este dedus logic e adesea astfel doar în aparență, altminteri aș capitula în fața primei dificultăți. În realitate e mult mai greu de dovedit de ce este ceva necesar decît de ce nu este, deoarece există mult mai multe din cele nenecesare decît din cele necesare, și asta se referă și la unele state, chiar dacă, judecînd logic, și ceea ce este nenecesar este necesar fie și numai pentru că este, deci nu se află numic nenecesar: de aceea Israelul s-ar cuveni să fie necesar și pentru aceia care consideră că nu este. E însă o dovadă care nu folosește nimănui, ca tot ce e logic se confirmă numai în sfera noțională, nu întotdeauna și în sfera realității.

Este greu de dovedit necesitatea existenței Israelului și din alt motiv, e vorba în ce-l privește de un caz particular și la întrebarea despre necesitatea existenței cazurilor particulare nu se poate răspunde cu o generalitate — ci, dacă există vreun răspuns — trebuie să se pornească de la particular, riscînd chiar niște confuzii în plan logic.

Sînt nevoit acum să arăt de ce statul Israel reprezintă un caz particular, pentru a demonstra mai apoi necesitatea existenței sale. Nu prea mă împac cu principiul cazurilor particulare în politică. Poate pentru că un om politic de regulă folosește argumentul că țara pe care o reprezintă constituie un caz particular, pe cînd eu refuz să recunosc drept caz particular, de pildă, Elveția. Dimpotrivă, consider Elveția drept cazul normal al unui stat mic cu virtuțile și viciile sale normale, exceptîmd poate discreția bancherilor elvețieni. Nu poate fi trecută însă cu vederea contradicția în care am fost implicat de propria mea retorică: afirmînd că statul Israel este un caz particular, sînt nevoit să afirm acest lucru și privitor la alte state, și

https://biblioteca-digitala.ro

ce-i drept fiecare stat își are specificul său, iar Israelul pe acela că istoria poporului său nu este aceeași cu cea a statului. Fenomenul s-a petrecut și cu alte popoare: grecii au fost lipsiți multă vreme de statul lor, la fel și irlandezii, polonezii, deasemenea arabii au locuit în unele provincii pînă în clipa cînd acestea s-au format din nou în state. În ce privește totuși poporul evreu, istoria sa a decurs fără un stat în majoritatea timpului și, ceea ce este și mai uimitor, și fără pămîntul propriu, de pe care a fost alungat și unde s-a înapoiat de mai multe ori. Poporul evreu a supraviețuit numai datorită continuității culturii sale în decurs de vreo trei mii de ani. Perioadele cînd a avut un stat propriu au fost în istoria lui doar niște episoade, elementul de permanență l-a constituit nu statul ci poporul, nu colectivitatea statală ci aceea social-religioasă, greu de definit pînă la capăt, nereală și existentă totuși. Istoria acestui popor, privit din exterior, este o evadare continuă, în împrejurări neobișnuite, vecină cu neverosimilul, mergînd prea adesea pînă la marginea inexistenței, a dispariției, pe care a evitat-o numai fiindcă evreii se risipeau în diverse direcții; au fost exterminați astfel parțial, niciodată poporul ca atare. Această istorie exterioară greu de conceput și de aprofundat nu este cea esențială, deși esențialul s-a săvîrșit în cuprinsul ei: a te naște evreu, a fi nevoit să trăiești ca un evreu, a devenit ceva existențial în fiecare epocă dată, în fiecare secol, asemeni tuturor minorităților persecutate, disprețuite, și în cel mai bun caz tolerate de populația majoritară. Evreii n-au pierit așa cum a pierit antichitatea, nu au devenit literatură, ci au pătruns vii în evul mediu, în epoca modernă și vremile cele mai noi, în contemporanitate. Poate tocmai de aceea, că au fost puși în imposibilitate de a avea un stat propriu, că spiritul iudaic a fost mereu împins spre subteran, cumva spre subconștientul lumii, a izbutit să acționeze de acolo. Numai prin forța lor existențială astfel situată se poate explica ce le datorează evreilor lumea. Tocmai pentru că acest popor a fost persecutat ca nici un altul, istoria lui fundamentală este istoria lui spirituală și nu cea a persecuțiilor. Spiritul european este marcat în măsură esențială de spiritul iudaic. După cum poporul evreu nu este o rasă ci o concepție social-religioasă, tot astfel, spiritul evreiesc nu are un caracter naționalist, sau statul, ci un caracter teologic și prin asta dialectic. Îmi dau seama că am definit spiritul iudeu foarte unilateral, pentru că dialectica eu o concep ca și Kant: drept o metodă de gîndire care se străduiește să ajungă la concluzii cognitive independent de experiență; este o aventură spirituală căreia omenirea îi datorează mai mult decît presupune; dacă experiența confirmă după aceea rezultatele unei asemenea cunoașteri este o altă chestiune. Descoperirea lui Dumnezeu a fost descoperirea cea mai grea de consecințe dintre toate cele săvîrșite de om, indiferent de faptul dacă Dumnezeu există sau nu, în continuare celor mai de seamă descoperiri îi aparține descoperirea punctului, a lui zero, a cifrei măsurabile sau nemăsurabile, și a altor idei similare, despre a căror existență sau inexistență nu are de asemenea sens să discutăm, deoarece independent de această chestiune le sînt evidente consecințele. Născocindu-l pe Dumnezeu, care dintr-un zeu tribal a devenit Dumnezeu, Dumnezeu-Creatorul, evreii au pășit în zona celei mai complicate dialectici a spiritului uman, pe terenul dramaturgiei celei mai fertile probabil în plan intelectual. Și nu numai însuși Dumnezeu, a cărui concepție a fost schimbată necontenit și necontenit reconsiderată, dar relația acestei concepții cu poporul și cu individul lua mereu aspecte noi, și în cursul acestui proces de reflecție care se continuă pînă astăzi, atît poporul cît și individul au fost mereu redefiniți. Nu are sens să examinez aici mai îndeaproape acest proces, oricît m-ar tenta să mă afund în niște cercetări atît de complicate cum ar fi, de pildă, cît este de dialectic drumul care duce de la Dumnezeul lui Avraam la Dumnezeul lui Maimonide, apoi de la Dumnezeul lui Maimonide

https://biblioteca-digitala.ro

la Dumnezeul lui Spinoza și de la Dumnezeul lui Spinoza la Dumnezeul lui Einstein, firele acestor idei fiind, așa cum e de presupus, doar aspecte al aceluiași mare proces de gîndire. Oricît de incomensurabil ar fi șuvoiul gîndirii iudaice și dimensiunea ideii pe care ne-a adus-o, mai important mi se pare un lucru: i-am numit pe evrei un popor dialectic, pentru că sînt personificarea unui popor teologic, dar această dialectică trebuie să se fi întors cu timpul chiar împotriva lor. Din moment ce l-au imaginat pe Dumnezeu-Creatorul, pe Dumnezeu alături de care alți zei nu se mai află, evreii trebuie să se fi pomenit în opoziție cu ei înșiși, deoarece în iudaism omul este legat de Dumnezeu prin poporul său. În afara poporului, individul nu există, iar poporul există numai datorită alianței încheiate cu Dumnezeu. Dar dacă există un singur Dumnezeu, acestui Dumnezeu trebuie să i se supună toate celelalte popoare și nu numai popoarele, ci și toți oamenii; alianța lui Dumnezeu cu poporul său este amenințată, ceva supranațional ia locul unei singure religii naționale. Și realmente la început a fost o sectă evreiască, mai apoi a crescut pînă la dimensiunile unei religii mondiale, în mai mică măsură datorită lui Iisus din Nazaret decît datorită lui Pavel. La început. La urma urmei, timp de două secole, creștinismul a fost considerat un caz particular al iudaismului, mai mult, el însuși a fost la început implicat în dialectica evreiască și a încercat să se împace cu ideea evreiască despre Dumnezeu, de aici și ciudata fracționare a creștinismului la începuturile sale, cînd din cauza unor contradicții de nebiruit, s-a scindat în direcții diferite, separate de problema: cine a fost de fapt Cristos, din moment ce poate exista doar un singur Dumnezeu: cineva pe de-a-ntregul Dumnezeu, pe jumătate Dumnezeu sau doar asemenea lui Dumnezeu. Creștinismul a fost zguduit atunci de o atomistică teologică. Dar nu aceste dificultăți metafizice sînt cele esențiale. Creștinismul anulează iudaismul, dar totodată și legea, omul este liber, eliberat de lege, relația lui Dumnezeu cu omul este nemijlocită. Există numai Dumnezeu și individul. În acest fel individul devine ceva paradoxal, este liber și totuși captiv, mîntuit de păcate și totuși păcătos. Dumnezeu care s-a întrupat și l-a mîntuit pe om, a înviat din morți, dar s-a înapoiat în cer, la măreția sa, lăsîndu-l pe om cu nefericirea sa. Și omul continuă să aștepte venirea definitivă a lui Dumnezeu, Judecata de Apoi, dar o generație după alta de credincioși se duce și aceasta nu se întîmplă. Atunci cînd slăbește speranța că El se va înapoia curînd, se imaginează o metafizică creștină, un cer creștin, iar ca acest cer să înceteze a mai fi ceva nedefinit, ca să ofere un punct de sprijin și să devină accesibil e nevoie de o genială construcție ajutătoare. Biserica ține locul lui Dumnezeu care zăbovește, care după experiențele Lui pe această vale a plîngerilor e cît se poate de limpede că nu se grăbește să repete cele întîmplate și să vină din nou în mijlocul oamenilor. Apare o instituție omenească avînd capacitatea să dezlege de păcate în numele lui Dumnezeu, indiferent dacă aceia care au respectiva funcție cred în ea sau nu, sfîntă e funcția nu funcționarul. Eu însumi sînt creștin, mai exact protestant și încă mai exact un fel special de protestant, cel care nu acceptă nici o biserică vizibilă, care își socotește credința drept ceva subiectiv, drept o credință pe care orice încercare de obiectivizare o falsifică, pentru care gîndirea subiectivă este mai importantă decît gîndirea obiectivă. Recunosc că lucrurile stau astfel, deși le rostesc cu greu, nu de rușine, ci de mînie. Creștinismul a luat în stăpînire lumea nu prin puterea credinței sale și nici datorită martirilor săi, o afirmație de acest tip ar fi o impertinență față de masa păgînilor, musulmanilor și a evreilor, care, în numele Celui Răstignit au pierit adesea de o moarte încă mai cumplită, și față de incomensurabila cifră a celor care au fost persecutați și numiciți pentru că, deși creștini, credeau puțin altfel decît creștinii aflați tocmai la putere. Creștinismul a ajuns la putere pentru că s-a dovedit pentru

https://biblioteca-digitala.ro

putere o ideologie ideală. L-a descoperit nu neputința ci o forță și nu una oarecare, pentru că era cea care constituia o împărăție lumească, un imperiu. Acesta avea nevoie nu de o religie națională, ci de una internațională, pentru a putea fi ancorată în cerul ce se întindea peste popoarele sale. Împăratul roman nu s-a socotit probabil niciodată un dumnezeu perfect credibil, dacă nu era un idiot. În schimb că e reprezentantul lui Dumnezeu îl flata, cum l-ar flata pe orice om căruia i s-ar băga în cap că ocupă o asemenea poziție. Dar în vreme ce împăratul a devenit reprezentantul lui Dumnezeu, papa a devenit reprezentantul lui Cristos. Un reprezentant sta în fața celuilalt. După căderea imperiului roman începe istoria europeană...

În românește de OLGA ZAICIK

---

* Fragmente dintr-un amplu eseu despre Israel, scris de Dürrenmatt în anul 1975 și publicat în *Werkausgabe in dreissig Bänden*, volumul 29, Diogenes Verlag, AG, Zürich 1985.

GRAHAM GREENE

Glontele de argint al scriitorului

[...]

Ceea ce mă izbește în primul rînd, legat de onoarea care mi se face, este generozitatea de spirit de care dă dovadă juriul. Istoria încurcată a relațiilor dintre Anglia și Israel din perioada Mandatului, o încurcătură și ezitare care pot fi la fel de dăunătoare ca o tiranie — nu a fost o situație cu care un englez se poate mîndri. La fel și istoria relației dintre Biserica Romano-Catolică și instituția Mozaică, care deasemeni nu poate fi o laudă. Robert Browning a scris un poem foarte dur numit *Holy Day* (Ziua Sfintei Cruci), legat de un ritual la care erau forțați evreii în Roma, o predică creștină anuală, obicei abolit numai cu puțin timp înainte de scrierea poemului. A trebuit ca, abia în secolul nostru, Pius al XII-lea să vină cu o hotărîre, care mie mi se pare evidentă, prin care considera creștinii ca fiind spiritual semiți, pentru că nu e, oare, întreaga noastră religie bazată pe Vechiul Testament, chiar dacă în ochii evreilor noi sîntem eretici? Și cu toate acestea ați avut generozitatea de a decerna premiul cuiva care este și englez, și Romano-Catolic.

Există un alt premiu pe care îl consider aproape la fel de valoros ca cel pe care mi-l oferiți astăzi. Acel premiu este sub forma unei colecții de eseuri traduse în engleză și franceză, scris în Haiti, în 1968, de Doctor Duvalier sub titlul «Graham Greene Demasque, Graham Greene Finally Exposed» (Graham Green demascat, Graham Greene defintiv dezvăluit), și voi cita din acest volum, numai pentru a vă arăta ce fel de om premiați: «O personalitate ștearsă... un scriitor dezechilibrat și pervertit... un negrofob... un toxicoman... spion al unei puteri imperialiste... rușinea nobilei Anglii... un torționar». Credeam că în calitate de torționar sînt cu siguranță descalificat de la acest premiu.

https://biblioteca-digitala.ro

De ce mă simt onorat ca scriitor de un asemenea portret? Pentrucă demonstrează că scriitorii, fie chiar romancieri, sînt puternici. Au arma lor, un glonte de argint pe care îl pot folosi în folosul oamenilor, împotriva celor ce deţin puterea — iar puterea, cum ştim, împinge la corupţie. Premiul pe care mi l-aţi decernat are în mod inevitabil conotaţie politică, pentrucă oamenii puternici, fie politicieni sau oameni de rînd pot fi uneori nişte criminali. Papa, indiferent de ceea ce gîndea Stalin, avea diviziile sale, dar în apărarea omului. Să nu-l uităm pe teologul Hans Kung care s-a opus Curiei Romane. Nu e ameninţat cu moartea sau cu lagărul de muncă sau cu spitalul psihiatric, dar totuşi...

O apărare a drepturilor omului poate însemna la fel de bine o apărare a drepturilor familiei şi aceasta face să ne opunem regulilor Papei referitoare la contraceptive. Să ne amintim că la Conferinţa Comisiei Papale despre contraceptive din 1966, nouă episcopi nu au considerat contraceptivele o problemă morală şi numai doi au votat împotrivă. Cu tot respectul, vigilenţa permanentă este preţul libertăţii într-un stat tot atît de mult cît şi într-o biserică.

Poate istoria va găsi că ne-am preocupat excesiv de cele două mari puteri — conflictul interminabil dintre Rusia şi Statele Unite, Vestul împotriva Estului, gulagurile sovietice şi detaşamentele morţii din El Salvador, Guatemala şi Argentina, detaşamente care par acum să cîştige sprijinul Statelor Unite. Pe termen lung, dogmele, fie politice sau religioase, nu sînt cea mai mare ameninţare pentru om. În politică şi religie pot apărea uneori îndoiala sau deziluzia. Ideile lui Marx s-au demodat. Declaraţiile Papei s-au mai îmblînzit. Chiar şi mişcarea teroristă internaţională îşi are disidenţii ei, Gaddafi nu va trăi veşnic. Ne salvează un fel de agnosticism. Am cîţiva prieteni în Rusia, Polonia, Ungaria şi am descoperit la mulţi dintre ei o reacţie fără cuvinte, dar clar vizibilă, ca şi cînd aş fi atins un nerv ascuns, cînd am citat cîteva versuri din marele poet al agnosticismului victorian, Clough:

«Of all the under heaven's high cope / They are most hopeless who had once most hope. And the wretched who had most believede».

«Dintre toţi de sub a cerului capelă / Cei ce au sperat mai mult, disperă. / Şi mai mizeri, cei ce-au crezut mai mult».

Trebuie să privim societatea comunistă cinstit, nu subiectiv. Există nedreptate şi în Europa de Vest, în democraţia noastră care nu e dependentă de dogme, împotriva căreia glontele de argint al scriitorului este aproape, dacă nu total neputincios. Factorii răspunzători au diverse nume: în Statele Unite şi Italia, Mafia, în Franţa, «le milieu» iar în Anglia încă nu i-am găsit un nume. Acest gen de nedreptate implică corupţie în poliţie, chiar între avocaţi, corupţie care nu este în slujba unei ideologii, care uneori ar conţine şi un ideal, ci corupţie pentru bani — o nedreptate care poate însemna doar un martor mituit, un avocat cumpărat, o ameninţare cu moartea prin telefon, care nu poate fi dovedită, o femeie bătută, un apel la poliţie fără rezultat, pentrucă, după cum îi spunea un comisar francez cinstit unui prieten de-al meu: «Sont les grandes poissons» (sînt peştii cei mari»).

În româneşte de DANA ŢOCU

Discurs rostit la decernarea Premiului Israelului — Ierusalim 1981. Fragment.

https://biblioteca-digitala.ro

Israel și eu

De cînd am început să meditez într-un articol la anul ce se apropie de sfîrșitul său (după calendarul creștin), gîndurile mele se rotesc — chiar dacă au mai existat destule alte împrejurări pline de consecințe —, în jurul ultimului război din Orientul Apropiat și al viitorului statului Israel. Am început, ce-i drept, să-mi ordonez părerile oscilante sub titlul «Israel și noi», dar chestiunea e prea tulburătoare pentru a o lăsa pe seama pluralului.

Punct de reper, traumă? De trei ori am vizitat Israelul; nici o singură dată n-am călătorit în țările arabe. Niciuna din cărțile mele n-a fost îndeajuns de liberă ori sprințară pentru a ocoli crima ce a rămas agățată de germani pînă astăzi — nimicirea a șase milioane de evrei. Mă refer la germanii din Republica Federală, care s-au străduit în silă să nu uite; mă refer la germanii din Austria, care (favorizați politic) s-au tras de-o parte; mă refer la germanii din RDG, pe care statul i-a împiedicat să poarte și ei această vină aparținînd tuturor germanilor.

În iunie al acestui an, la ultima mea vizită în Israel, am fost invitat al cancelarului federal. Timp de patru zile cu program încărcat. Nu s-a vorbit nici un cuvînt, sau doar vag, despre un posibil război aflat în perspectivă. Un program oficial și problemele aferente de securitate. Ca prim cancelar german aflat în exercițiul funcțiunii, Willy Brandt a călătorit prin mica țară periclitată, evitînd din considerente politice bine cumpănite zonele ocupate din timpul Războiului de șase zile. La orice ocazie, formula invariabilă a lui Brandt: dreptul la existență al statului Israel nu poate fi asigurat decît printr-un tratat de pace. Această formulă e valabilă pînă astăzi, dar interpretarea ei — de cînd la Geneva tratativele de pace au perspectivă — e mai controversată ca oricînd.

Am vorbit în Israel cu prieteni și cunoscuți și am auzit lucruri contradictorii: cum oamenii sufereau (prigoniți ei înșiși secole de-a rîndul) trebuind acum să fie putere de ocupație; cum la orice întrebare critică răspundeau, fiind confirmați de succesele obținute în război, prin invocarea securității militare; cum visul despre un Israel Mare (legat de problema securității militare) începea să cîștige teren; cît de incompatibilă e logica politică a Ierusalimului (comparabilă cu logica vesteuropeană) cu procesele de gîndire arabe, pe care în mod pripit le numim iraționale.

În toamnă începe războiul. Sînt cufundat în lucrul meu și mă așed în fața televizorului. Fumez, desenez, scriu, fumez, văd dublul consum de material, văd cum de fiecare parte se luptă pentru «cauza dreaptă», ascult comentarii ce relativizează și ajung să înțeleg că marile puteri extrag și din acest război — care fără armele lor ar avea alte dimensiuni (n-ar fi posibil) — mai înainte de toate, învățături militare. Telefonez, sînt întrebat telefonic și în scrisori ce părere am, și mă simt incapabil (oricît de insistent mi-ar cere-o prietenii) să-i sprijin pe israelieni la fel de fără rezerve cum am făcut-o public după Războiul de șase zile.

Prietenii din Israel nu mă pricep. Ei regretă lipsa unei intervenții directe, a unei luări de poziție. Se simt părăsiți, trădați. Fiind dezamăgiți, fac comparații

https://biblioteca-digitala.ro

inexacte. Dar atitudinea greşită a ambelor părţi nu îngăduie o luare de poziţie univocă. Nu doar partea arabă ci şi statul Israel (guvern şi opoziţie) a adoptat o atitudine greşită din nevoia de securitate (în fond un lucru teribil de normal: ca şi orice alt stat, are şi Israel dreptul să fie amestecat într-o eroare politică).

Dacă pe de-o parte după Războiul de şase zile statele arabe n-au dat niciun semn că ar vrea să înceapă tratative de pace cu Israelul, deci nici nu erau dispuse să recunoască existenţa Israelului, sau cel mult au propus, în condiţii inacceptabile (evacuarea prealabilă a teritoriilor ocupate) nişte tratative suficient de neangajante, pe de altă parte, Israelul şi-a pierdut bunul renume pe măsură ce în teritoriile ocupate se producea progresiv un proces de aclimatizare, de parcă teritoriile ar fi fost anexate: se cumpăra pămînt, se amenajau sate fortificate; populaţia arabă din teritoriile ocupate era tratată în stil colonial.

Aşa după cum Egiptul, prin concentrarea armatelor sale în zona de graniţă a peninsulei Sinai, în 1967, oferise israelienilor pretextul să înceapă preventiv Războiul de şase zile, tot astfel a oferit şi Israelul, prin anexiunea furişă a teritoriilor ocupate, statelor arabe un pretext pentru atacul lor.

După situaţii ameninţătoare, pentru Israel sfîrşeşte şi ultimul război întrucîtva victorios din punct de vedere militar; din punct de vedere politic, poziţia statelor arabe s-a întărit. Ceea ce ele n-au obţinut pe cîmpul de luptă, le reuşeşte prin boicotul petrolului.

Grupe de putere economică internaţionale, nesupuse controlului democratic şi orientate fără scrupule spre cîştig, adaugă şantajului arab pe cel occidental-capitalist: întîiul era de aşteptat, cel de-al doilea pune sub semnul întrebării capacitatea de funcţionare a democraţiei parlamentare. Nimeni să nu mai vorbească încrezător despre «Vestul liber», atunci cînd politica acestuia e determinată în mod evident de marile concernuri industriale.

Dar după toate aceste experienţe, pentru ce pledez? Oare chestiunea se reduce la: pe de-o parte/pe de altă parte? Dacă recurg la formula lui Willy Brandt: «dreptul la existenţă al statului Israel nu poate fi asigurat decît printr-un tratat de pace» — iar această formulă e raţională şi fără alternativă —, atunci sînt pentru ca, după încheierea unui tratat de pace, Israel să elibereze teritoriile ocupate. Dar ce se va întîmpla dacă (după cum pe bună dreptate se teme lumea în Israel) teritoriile eliberate vor fi folosite ca zone de concentrare militară, căci prea puţine lucruri te îndeamnă să crezi că în statele arabe va fi abandonat ţelul recuceririi Palestinei şi nimicirii statului Israel? Ar trebui deci ca teritoriile eliberate să fie demilitarizate, dacă e ca un tratat de pace să garanteze existenţa Israelului. Dacă — aşa încep obiecţiile justificate — în pofida zonelor-tampon demilitarizate (înălţimile Golan, peninsula Sinai, malul vestic al Iordanului), statul Israel rămîne totuşi ameninţat de o bruscă lovitură distrugătoare din partea unor rachete cu rază medie de acţiune, căreia nu i-ar urma nimic altceva în afara protestelor de rigoare şi a unei rezoluţii ONU vagi, în care poate că vina ar fi atribuită chiar victimei? Această temere nu va infirmată decît dacă, în tratatul de pace, marile puteri şi la fel, şi statele vest-europene se obligă la apărarea militară a graniţelor noi stabilite.

Cu premeditare spun: şi Republica Fedrală. Căci fără vina germană n-ar exista statul Israel. Şi dacă tot susţinem că relaţiile noastre cu Israelul au ajuns de fapt, între timp, normale, dar că datorită evoluţiei istorice ele sînt deosebite, atunci Republica Federală şi guvernul acesteia nu se vor mai putea eschiva de la începerea tratativelor de pace, de la participarea la o decizie în favoarea securităţii Israelului.

Ocuparea Cehoslovaciei de către puterile din cadrul Pactului de la Varşovia,

https://biblioteca-digitala.ro

puciul militar fascist din Grecia și corespondentul său de anul acesta în Chile ne-au făcut să înțelegem cît de ineficiente sînt protestele, cum o clătinare din cap ce exprimă un vag regret face ridicole protestele morale, cît de în afara oricărei primejdii sînt create așa-numitele «fapte politice». O nimicire a statului Israel (în ciuda tratatului de pace) n-ar avea drept urmare decît invocări ale moralei și proteste asemănătoare, dacă alte state — și printre ele și Republica Federală, din motivele menționate — nu sînt ferm hotărîte să apere militar Israelul.

Consider că dacă nu se ajunge la un tratat de pace garantat militar, riscul unei nimiciri a Israelului rămîne mai amenințător ca oricînd. Fiecare om din Germania ar fi atunci împovărat de o crimă care s-ar întinde de la Auschwitz și pînă în zilele noastre. Simplul fapt că statele arabe nu sînt dispuse să pună capăt șirului de asasinate necruțătoare ale teroriștilor palestinieni îmi îndreptățește temerile.

Noi am ajuns predispuși — și nu mă exceptez nici pe mine — la grijile cotidiene și evidente: dezvoltarea e periclitată. Șomajul ne amenință. Rata de inflație și prețurile ce cresc din nou, boicotul petrolului și consecințele sale incalculabile ne îndeamnă să așteptăm ursuzi din partea Israelului o solicitudine, care la o examinare atentă se arată că i-ar putea pune în pericol existența. Însă o neutralitate ce se înțelege a fi solemn afirmată față de Israel, dar concesivă în fața șantajului arab, e mincinoasă și ne face nedemni.

E permisă întrebarea cinică: pînă la cîte grade de temperatura camerei iarna, pînă la ce rată a scumpirii și pînă la ce număr de șomeri ne mai situăm, chiar și oscilînd, de partea Israelului și a garanței eficiente a existenței sale? Cînd vom ajunge să nu mai fim decît victime nevolnice ale politicii de dezvoltare pe care ne-am dorit-o: incapabili de a purta răspunderea ce ne revine, fideli doar superstiției politice conform căreia cămașa ne-ar fi mai aproape de piele decît haina? Am și început să chibzuim — și nu mă exclud nici pe mine — dacă nu cumva vreun cuvînt pe care l-am cumpănit în favoarea Israelului n-ar abate pericolul, poate chiar teroarea asupra noastră ori a unuia din noi.

În timp ce acest an care se încheie își data eșecurile politice și morale, mă aflam, la puține săptămîni după puciul militar din Chile, la New York, pe banca vizitatorilor: în spatele meu, reprezentanții Națiunilor Unite, și printre ei, pentru întîia oară, reprezentanții «națiunii prea temeinice». În față, Willy Brandt care vorbește. Nu pronunță numele lui Allende, nu spune «Chile»; și totuși e limpede la ce crimă se referă și care e partea de vină ce îi revine capitalismului occidental. Un discurs bun și zadarnic. Constatări care nu sînt necunoscute — «Și foametea înseamnă război!» — găsesc aprobarea tuturor. Chiar și reprezentanții statelor germane se regăsesc pentru scurt timp, aplaudînd laolaltă. Și totuși discursul acesta care pledează (cu disperare în unele nuanțe) pentru rațiune, face ca falimentul rațiunii politice să devină evident.

Mă tem că nu mai sîntem conștienți în ce măsură procedeele tactice raționale (sau pe care le socotim a fi raționale) au și devenit absurde, vădind consecințe iraționale. Armistițiul în Vietnam negociat cu dificultate între Kissinger și Le Duc Tho a fost considerat ca o victorie a rațiunii; dar toți partenerii de negociere implicați și-au bătut joc de «rezultatul rațional»: războiul continuă.

Un an al bunelor intenții, care sfîrșește rău. Prea difuz în contradicțiile sale pentru a te trezi la realitate. Parlamentarismul occidental — uzat de corupți și hybris capitalist. Comunismul estic pur și simplu împietrit, incapabil de reformă și întotdeauna gata să-și afle scăparea în teroarea stalinistă. Cei de stînga, dezbinați, cei de dreapta, deveniți duri. Neputincioase, bisericile exoră neputința lor politică. Peste o sută de mii de morți prin inaniție în Etiopia, mai mult de 15.000 uciși în Chile, circa 20.000 de morți în ultimul război din Orientul Apropiat, morții

https://biblioteca-digitala.ro

din Vietnam și Cambodgia, cine mai stă să-i numere, teroare în Grecia, teroare în Cehoslovacia. O întrebare cu obrajii bucălați: unde rămîne partea pozitivă?

Poate: afaceri grase cu ajutorul crizei de energie? Sau: de la prăbușirea și asasinarea lui Allende, prețul la cupru urcă în sfîrșit iarăși? La nevoie progresul științific: s-a reușit ceva în astronautică, nu mai știu dacă avea legătură cu Venus, Saturn sau Marte?

Poate doar atît: circulația în descreștere; mai puțini morți pe străzi.

În românește de ALEXANDRU AL. ȘAHIGHIAN

---

* Articolul a apărut inițial în *Süddeutsche Zeitung München*, 31.12.1973. Textul a fost inclus în volumul Günter Grass, *Der Bürger und seine Stimme, Reden, Aufsätze, Kommentare*, Luchterhand Verlag, Darmstadt u. Neuwied 1974.

OCTAVIO PAZ

Posibila întoarcere

...Numesc libertatea *mister* — în ciuda faptului că este un termen pe care îl folosim zilnic — din două motive; primul, deoarece este un concept paradoxal și care sfidează toate definițiile; cel de-al doilea, deoarece în vechiul înțeles al cuvîntului și anume în cel religios, libertatea a fost, literal, un mister. La origine, libertatea a fost un fenomen indefinibil, ambiguu, care aparținea domeniului, magnetic și contradictoriu, a ceea ce numim *sacrul*. În zilele noastre, libertatea este un concept politic, dar rădăcinile lui sînt religioase. La fel cum omul de știință găsește într-o porțiune de teren diferite straturi geologice, în cuvîntul libertate putem să deslușim diferite niveluri de semnificație: idee morală, concept politic, paradox filosofic, loc comun retoric, mască pentru tirani și, în fond, mister religios, dialog al omului cu destinul.

Gîndindu-mă la schimbările în semnificația cuvîntului libertate, mi-am dat seama dintr-o dată că direcția călătoriei mele, din punct de vedere geografic, spațial, corespundea cu direcția gîndului meu în plan istoric și spiritual. Atunci cînd avionul a aterizat la New York, prima escală a călătoriei noastre, mi-am amintit că dubla concepție despre libertate, olandeză și engleză, fusese hotărîtoare în întemeierea acestui oraș. Această concepție, transpusă mai întîi în termeni filosofici și apoi în termeni juridici și politici, a fost baza constituției Statelor Unite și a istoriei lor. Ajungînd la Londra, cea de-a doua escală a călătoriei noastre, am făcut un alt salt în timp și spațiu: cum am putea uita că lumea modernă începe odată cu Reforma, sau că englezii au transformat o mișcare de eliberare religioasă în prima revoluție politică a Occidentului? În sfîrșit, atunci cînd avionul nostru a luat drumul Ierusalimului, am observat din nou corespondența dintre mișcările mele în plan fizic cu cele în plan mental, ce se întorceau la origine, la locul în care cuvîntul uman și cel divin s-au unit într-un dialog care a fost sorgintea

https://biblioteca-digitala.ro

ideii duble, respectiv a ideii de libertate și de istorie, care au alimentat civilizația noastră dintru începuturi. Amîndouă sînt inseparabile de cuvîntul ebraic și mai ales de unul dintre momentele centrale ale acestui cuvînt: *Cartea lui Iov*. Cu dialogul dintre Iov, prietenii săi și Dumnezeu, începe ceva care va continua să existe ulterior pe alte pămînturi și în alte orașe — Atena, Florența, Paris, Londra —, ceva care nu a luat încă sfîrșit și care s-a întors astăzi la locul nașterii sale, Ierusalim, «orașul cu frumoase coline» cum l-a numit Jehuda-Haleví, care nu a ajuns să-l vadă cu ochii trupului, contemplîndu-l în schimb cu ochii imaginației, Ierusalim, vechiul oraș al cuvîntului, s-a transformat astăzi în orașul libertății.

În toate civilizațiile există o clipă în care omul se confruntă cu enigma libertății. În *Bhagavad Gita* aceasta este clipa epifaniei zeului Krisna. Zeul a luat înfățișarea umană a vizitiului de pe carul de luptă al eroului Arjuna. Cu o zi înainte de bătălie, Arjuna este cuprins de îndoială: dacă uciderea este întotdeauna o faptă îngrozitoare, cu atît mai mult este lupta care se apropie, căci conducătorii oștilor vrăjmașe sînt chiar verii și rudele sale, oameni din casta sa. Distrugerea castei, spune Arjuna, duce la distrugerea «legilor castei», adică la distrugerea legii morale. Krisna combate motivele eroului cu argumente etice și raționale dar, în fața rezistenței opuse de Arjuna, i se arată acestuia sub forma sa divină. Forma cuprinde în sine toate formele, atît pe cele ale vieții cît și pe cele ale morții. Arjuna, îngrozit, se pleacă în fața acestei ființe care cuprinde în sine toate ființele și în care binele și răul încetează de a fi realități opuse. Krisna rezumă condiția omului în fața divinității, în cîteva cuvinte: *Tu ești unealta mea*. Libertatea se dizolvă în absolutul divin. Pe de altă parte, Sofocle ne prezintă dilema Antigonei în fața cadavrului fratelui său: dacă îl îngroapă, împlinește legile cerului dar încalcă legea orașului. Dialogul dintre Creon și Antigona nu este un conflict între două voințe ci între două legi: cea sacră și cea umană. Antigona alege legea cerului — și piere; Creon alege legea oamenilor — și piere la rîndu-i. Au ales ei oare cu adevărat? Destinul grec nu este mai puțin implacabil decît zeul Krisna.

În *Cartea lui Iov* perspectiva se schimbă cu desăvîrșire. Suferințele lui Iov se văd ca o ilustrare vie a puterii lui Dumnezeu și a smereniei celui drept. Este punctul de vedere divin, la drept vorbind. Punctul de vedere al lui Iov este altul: deși este «înveșmîntat cu răni» — cum spune admirabil Cipriano de Valera în versiunea sa castiliană — își susține cu stăruință nevinovăția; în același timp mărturisește că este de neînțeles pedeapsa pe care o suferă: «Îi voi spune Domnului: nu mă osîndi, fă-mă să înțeleg de ce te întorci împotriva mea.» (X, 2). El nici nu se îndoiește, nici nu cedează: «Chiar de mă va omorî, eu voi nădăjdui, dar tot voi apăra căile mele înaintea Lui» (XIII, 15). Dialogul pe care îl poartă Iov cu Dumnezeu nu este dialogul dintre două legi ci dintre două libertăți. Iov nu-și neagă mizeria ontologică — Dumnezeu este Ființa și omul este ros de neființă — dar, în perspectiva nimicniciei sale — «zilele îmi sunt numărate și mormîntul aproape» — Iov își afirmă caracterul integru și singular. Iov este Iov, o ființă unică și năpăstuită. Iov cere să-i fie recunoscută particularitatea și în această pretenție — la fel de dreaptă pe cît de nechibzuită — se află fundamentul libertății și caracterul ei greu de definit: libertatea este particularul față de general, partea de ființă care se sustrage oricărui determinism, reziduul ireductibil și care nu se poate măsura. Adevăratul mister nu se află în omnipotența divină ci în libertatea umană.

Libertatea nu este o esență și nici o idee în înțelesul platonic al acestor cuvinte, deoarece ea este, așa cum repetă Iov neobosit, o particularitate care dialoghează cu un determinism și care se încăpățînează în fața lui să fie diferită și

https://biblioteca-digitala.ro

unică.[1] Libertatea este indefinibilă; nu este un concept ci o experiență concretă și singulară, înrădăcinată într-un *aici* și un *acum* irepetabile. Deoarece este mereu diferită și schimbătoare, libertatea este istorie. Mai bine zis, istoria este locul de manifestare a libertății. Nu neg existența unor forțe și factori obiectivi, unii de ordin material și alții ideologici; spun numai că istoria nu se poate reduce la aceste forțe și că trebuie ținut seama de complicitatea sau de revolta omului în fața unor astfel de forțe. În mod alternativ victimă și stăpîn al acestor forțe, omul este cel care dă înțeles lucrurilor. Istoria nu este sensul omului, așa cum susțin cu o oarecare perversitate anumite filosofii: omul este sensul istoriei. De la Bossuet la Hegel și Marx, diferitele filosofii ale istoriei sînt înșelătoare. Istoria nu este un discurs, nici o teorie: este dialogul între general și particular, între determinismele obiective și o ființă unică și indeterminată.

Întîmplarea și necesitatea, două cuvinte foarte citate astăzi, pot eventual să explice fenomenele biologice, nu pe cele istorice. Întîmplarea, în istorie, se numește libertate. Este elementul neprevăzut, particula de indeterminare, reziduul rebel față de toate definițiile și măsurile. Este Iov. Istoria nu este o filosofie, și nici nu se poate extrage din ea o filosofie, afară doar de filosofia antifilosofică a particularului și imprevizibilului — filosofia libertății.

Cazul istoriei moderne a Israelului ilustrează incomparabil ceea ce tocmai am relatat. Secolul nostru a fost și este un timp întunecat, inuman. Un secol teribil și care va fi privit cu groază în viitor — dacă oamenii vor avea un viitor. Dar noi am fost și martori ai unor momente și episoade luminoase. Unul dintre aceste momente a fost crearea statului Israel; altul, lupta pentru existența și independența acestei noi națiuni; altul încă, unificarea Ierusalimului și prezenta sa renaștere civică și culturală. Aici e potrivit să repetăm că orice încercare de a diviza din nou Ierusalimul ar fi nu numai o greșală istorică imensă și nejustificată, ci și începutul unei noi serii de sacrificii nenumărate ale populației evreiești și arabe. Nimic din ceea ce am spus nu este un obstacol pentru a găsi o soluție justă și pașnică care să pună capăt conflictului ce sfîșie această parte a lumii, o soluție care să reflecte aspirațiile legitime ale diferitelor popoare și comunități, fără a exclude, bineînțeles, pe cele ale palestinienilor... Pentru a încheia, voi spune că istoria nu demonstrează: ea arată. Lupta Israelului pentru existența și independența sa nu se rezumă la o doctrină sau la o filosofie politică sau socială. Israelul nu ne oferă o idee ci, ceva mai bun, mai viu și mai real: un exemplu.

Ierusalim, 26 aprilie 1977

În românește de ALINA CAMBIR

---

* Discurs la primirea Premiului Ierusalimului, 1977.

[1] André Neher: *La Non-Philosophie Biblique* în *Histoire de la Philosophie*, vol. 1 (în «La Pléiadé» Gallimard, Paris, 1969).

https://biblioteca-digitala.ro

VÁCLAV HAVEL

Moralitatea națiunilor

...Mă gîndesc adesea ce au în comun istoria evreilor și istoria cehilor. Sîntem două nații mici a căror existență nu a fost niciodată garantată. O luptă permanentă pentru supraviețuire, sentimentul că însăși existența noastră a fost pusă sub semnul întrebării s-au proiectat în modelul cultural și comportamental al ambelor nații. Scriitorii și filosofii și-au asumat povara politicii. Ambele nații au respectat cuvîntul scris și acele scrieri care le-au păstrat vii limba și tradițiile. Ambele nații sînt profund îndatorate Cărții Cărților, Biblia. Cehii și evreii și-au privit mereu trecutul, căutînd în el un izvor de putere și consolare. Totuși, adesea ne-am mitizat trecutul. Realitatea politică ne-a făcut să ne retragem în familie, în intimitate, ne-a dat trăsături de caracter ca scepticismul, o neîncredere în putere, o renegare a așa-numitului interes public. În același timp ne-a ascuțit simțul umorului și ne-a făcut să nu ne mai luăm nici pe noi înșine prea în serios. Idealul lui Masaryk despre umanism, ca fiind o credință religioasă, este la fel de apropiat de iudaism ca și de creștinism și a fost, într-un fel, tot o expresie a naționalismului, pentru că, să ne amintim, nimic altceva nu era permis.

Ca președinte al Cehoslovaciei, admir din suflet simțul de dreptate, umanism și obiectivitate al marelui meu predecesor, Tomáš G. Masaryk, care a luat o poziție hotărîtă, întîi în afacerea Hilsner, apoi în afacerea Beilis, riscîndu-și nu numai popularitatea ci chiar viitorul mișcării sale politice. A avut în minte un singur țel: să afle adevărul. În mentalitatea sa, orice nație, dar în primul rînd o nație mică, trebuie să aibă propriul său cod moral, pentru care să existe și prin care să contribuie la armonia și unitatea omenirii. «Antisemitismul», scria el, «este după părerea mea un praf în ochi, și încă în ochii noștri. Ne vatămă, ne asprește și ne degradează».

În final, ca președinte al unei națiuni care tocmai s-a eliberat dintr-un regim totalitar, vreau să mai amintesc cîteva din înțeleptele cuvinte ale lui Masaryk: «O nație care nu este morală și sigură pe sine, nu poate fi salvată doar prin politică».

În românește de DANA ȚOCU

---

* Fragment din eseul publicat în cartea *Acolo unde se întîlnesc Culturile: Istoria evreilor din Cehoslovacia* («Where Cultures Meet: The Story of the Jews of Czechoslovakia») dedicată expoziției cu același nume de la Muzeul Diasporei din Tel Aviv, în primăvara anului 1990, cînd Havel era încă președintele Cehoslovaciei.

De Pierre: «Planul Ierusalimului»

ALEXANDRU MEARSĂ LA IERUSALIM

https://biblioteca-digitala.ro

Cum nu ştim, eu şi soţia mea, Ana, cine şi cînd se va milostivi să-şi asume povara financiară a tipăririi unei antologii a ţării lui Israel, a lui David şi Solomon, şi a Fiului lui Dumnezeu văzută, simţită şi cîntată de geniul artistic românesc, am selectat pentru Secolul 20 *măcar cîteva piese din acest bogat indice bibliografic ce cuprinde poezie populară, carte veche, texte sacre, poezie, proză, eseistică, memorialistică etc.*

Antologia noastră literară, aflată în manuscris de mai mulţi ani, pe tema sublimată Israel-Iisus, Judaism-Creştinism, se constituie într-o unitate şi armonie complementară în trăirea noastră spirituală. Scriitorul român, din trecut şi de astăzi, a descoperit ţara lui Israel odată cu Biblia. Cît trăim prin credinţă, trăim în spaţiul sacru al Vechiului şi Noului Testament. Există o nostalgie şi un dor al reîntîlnirii cu Începutul începuturilor. Scriitorul român, indiferent de curent, cenaclu sau opţiune estetică, şi-a căutat propriul drum spre Bethleem, ori Ierusalim, luîndu-şi toiag cuvîntul. El s-a oprit la Biblie — izvorul suprem de comuniune a lui Dumnezeu cu Omul. Hrănirea permanentă a geniului nostru creator cu Cuvîntul revelat a dat Literelor româneşti o graţie a căutărilor şi a aşteptărilor.

Antologia românească de la vechile versiuni din secolele XVI şi XVII ale Psalmilor şi ale Cântării Cântărilor şi de la reprezentările spaţiului biblic în unele cărţi populare pînă la scrierile secolului trecut şi la cele contemporane — cîte au putut scăpa ochiului «vigilent» al cenzurii, încearcă să desfăşoare «Biblicele» literaturii noastre prin metaforă şi cuvînt, ca un excurs extatic al imaginarului.

O patrie a lui Israel văzută şi trăită în spaţiul nostru. Împăratul David cîntă şi pe o alăută românească!

MARIN BUCUR

https://biblioteca-digitala.ro

«Alexandru mearsă la Ierusalim»...

Alexandru mearsă la Ierusalim şi auziră Ierusalimnenii că vine Alexandru spre ei, şi într-aceasta vreme judeca Ierusalimul Ieremia prorocul, şi credea în Savaot Dumnezeu, şi făcură sfat închinasă-vor lui Alexandru au nu să vor închina, Alexandru puse tabăra aproape de Ierusalim şi trimisă carte la Ierusalimneni. Eu Alexandru împărat preste toţi împăraţii, scriu voauă Ierusalimnenilor sănătate şi viaţă, şi am luat apusul tot şi am venit la voi să vă zic să vă închinaţi mie, şi să-mi trimiteţi haraciu, şi oaste pe an, şi fiţi în pace pre moşia voastră, şi mearsă solul la Ierusalim cu cartea, şi cetiră cartea, şi să spăimîntară, şi scriseră carte lui Alexandru, iată noi soborul Ierusalimului scris-am la marele împărat Alexandru Machedon sănătate, şi te-am înţeles ce ne-ai scris, ci aşa să scii împărăţia ta, că noi sîntem supt mîna lui Darie şi nu cutezăm să ne închinăm ţie, că ne-am închina ţie astăzi, iar mîne va veni Darie şi cu uă moarte vom muri, ci te bate întîi cu Darie, de-l vei bate noi ai tăi sîntem. Alexandru ceti cartea Ierusalimnenilor şi scrise altă carte: Alexandru împărat preste toţi împăraţii scriu voauă carte Ierusalimnenilor sănătate, şi ce aţi scris v-am înţeles, ci nu să cade voauă să vă închinaţi lui Darie, că sînteţi oamenii lui Dumnezeu Savaot, iară Darie slujaşte idolilor, iară voi să sciţi că pînă nu voi intra în Ierusalim să mă închin lui Savaot Dumnezeu, pînă atunci nu mă voi bate cu Darie. Şi trimisă sol cu cartea, iară Ieremia proroc zise: o, Ierusalimnenilor, eu zic să ne închinăm lui Alexandru şi să-l lăsăm să între în cetate cu cinste, că eu de aceasta am prorocit, şi plăcu cetăţeanilor aceste cuvinte tuturor, iară Alexandru văzu într-acea noapte în vis pe Ieremia proroc şi zisă pasă în Ierusalim şi te închină lui Savaot Dumnezeu şi mergi spre Darie, că-l vei bate şi vei fi împărat turcilor şi a toată lumea, iară Alexandru spuse dimineaţa visul voievozilor, şi ieşi Ieremia prorocul cu toţi Ierusalimneni înaintea lui Alexandru cu mare cinste, şi cum văzu Alexandru pre Ieremia proroc îl şi cunoscu şi zise boiarilor pre acesta am văzut astă noapte în vis, şi descălecă Alexandru, şi sărută sfita lui Aron, şi-l tămîie Ieremia proroc cu cădelniţa de aur şi-l blagoslovi, şi toţi popii Ierusalimului, şi-l luă Ieremia de mînă şi-l băgă în biserica Sionului, şi să închină lui Savaot Dumnezeu, şi să lăpădă de idoli. Şi începură a scoate daruri lui Alexandru, şi scoaseră întîiu galbeni mulţi. Alexandru zise: darul ce-mi daţi mie eu dau lui Savaot Dumnezeu, să-i faceţi jărtvă, că eu mă închin lui Savaot, şi lui mă rog, şi întru el crez, şi el să-mi fie ajutoriu în tot locul, şi să fie cu mine. Şi dăte aurul şi argintul la Ieremia proroc, şi scoaseră paveza de iachint piatră şi scoaseră orăşanii o mie de găleate de migdale, şi scoaseră două mii de cai hrăniţi, şi şăzu acolo şapte zile, şi să-veseliră Machedonenii cu Ierusalimnenii, şi blagoslovi Ieremia pre Alexandru şi-i zise împărate, toată lumea vei lua, iară moşia ta nu o vei vedea, şi să sărutară amîndoi, şi purceasă Alexandru la Egipet în cetatea lui Netinav împărat, Egipteanii auziră că vine Alexandru la Egipet şi să închiseră în cetate.

(Istoria a Alexandrului celui Mare din Makedonia şi a lui Darie din Persida împăraţilor, cu învoirea celor mai mari sau tipărit în tipografia lui Petru Bart din Sibii la anul Domnului 1794)

◀ Jan Jansson: Extras din «Theatrum urbium» (Amsterdam 1657). Harta reprezintă Ierusalimul

https://biblioteca-digitala.ro

Călătorii la Ierusalim

Descrierea Ierusalimului. Noi intrarăm în Ierusalim pe poarta Betlehemului. Ierusalimul are şapte porţi. Poarta Damascului (Bab-el-Amud, pe limba arabă), ea duce la Napluza. — Poarta lui Irod sau Efraim (Bab-el-Zaheri) este închisă. Poarta necurăţeniilor, care duce la fîntîna lui Silor (Bab-el-Mogareb). Poarta Sionului (Bab-el-Nabi Daud), ce va să zică poarta profetului David. Mai este încă poarta sfîntului Ştefan, unde acest sfînt se ucise cu pietre, după tradiţia creştină: (Bab Siti Marian); Poarta Betlehemului (Bab-el-Calil); o poartă ce am numit mai sus, precum şi încă una deosebită, sunt astupate, căci poporul crede că creştinii prin aceste două porţi au să intre odată în Ierusalim.

Zidurile cetăţii sunt făcute din ordinul sultanului Suleiman, pe la 1543: sunt de 40 picioare de înalte şi de 3 picioare de groase. Poartă pe ici pe colo, în fruntea lor, nişte turnuri de 120 picioare de înălţime.

Căile din cetate sunt strîmte; puţine sunt acoperite cu pietre. Casele sunt ca în celelalte cetăţi ale Palestinei şi Siriei, cu terase, bolţi, ferestre mici cu cafase, şi triste.

Pe poarta cetăţii întîlnirăm o mulţime de oameni şi femei arabe, creştine, evrei şi de alte neamuri, veniţi să privească deşirînd armia pelerinilor pedeştri şi călări, în mare număr. Ei luau în rîs pe toţi aceia ce avură ideia să încalice pe asini. Tristă idee ne dete îndată despre gradul de civilizaţie a acestor locuitori!...

Biserica Sfîntului Mormînt. Îndată ce ne aşezarăm la locantă, ne duserăm să vizităm biserica Sfîntului Mormînt.

Această biserică este zidită de împăraţii Constantin şi Elena, cari, singuri în persoană, veniră în Ierusalim să fie de faţă la lucrarea ei. La venirea perşilor, sub Cosroe (614 după Isus), acest rege dete ordinul barbar de a arde biserica Sfîntului Mormînt. Cînd perşii săi părăsiră Ierusalimul, luară şi crucea pe care se răstignise Isus; însă cînd împăratul Constantinopolului Heracliu bătu pe perşi, şi în urmă făcu pace cu următorul lui Corsoe, amîndoi principii merseră la Ierusalim cu crucea cea sfîntă, ce de atunci se crede că se dete bisericii înapoi.

Sub Omar, creştinii cetiau în această biserică. Pe la anul 1008, Moez-Ledin-Alah, calif din familia Fatimiţilor, dete ordin să se surpe cu totul biserica Sfîntului Mormînt, căci i se spusese că preoţii creştini de atunci, în ajunul Paştelor, făceau să se coboare din cer focul sfînt prin mijlocirea unor funii unse cu materii înflăcărătoare, făcînd cu aceasta să crează că lumina venea din cer. Biserica se surpă o parte numai; zidurile rămaseră încă în picioare. Sub împăratul grec Constantin Monomac, biserica se drese şi se dete voie să se ţie leturghie înăuntru. Monomac căpătă acest drept de la califul Al Monstazar Bilah, cu condiţia să-i întoarcă 5000 arabi ce luase robi Monomac într-un război. Această biserică este pe dinafară înecată de mulţime de case şi barace, ce se reazămă de pereţii ei. Are forma unei cruci, cu 120 paşi de lungime şi 70 de lăţime. Intrarea cea mare este spre miază zi, lîngă un turn dărîmat. Ordinul corintian domneşte în arhitectura ei. Fără peristil...

https://biblioteca-digitala.ro

Muntele Măslinilor. Ieşind pe poarta sfîntului Ştefan, spre Răsărit, ne aduserăm aminte că pe aici se ucise cu pietre sfîntul Ştefan; tot pe aici se dete asaltul de cruciaţi în anul 1099. De aici te cobori, apoi te urci în Muntele Măslinilor, ce stă în faţă cu Ierusalimul. Acest munte are trei vîrfuri. Pe vîrful cel mai din mijloc, împărăteasa Elena zidise biserica Înălţării, căci, după tradiţie, de aici s-a înălţat Isus.

În timpul revoluţiei lui Abesalom, împăratul David, plecînd în exil, ieşi din Ierusalim cu puţini oameni şi se urcă cu picioarele în vîrful acestui munte. Acolo îngenunche şi se rugă, apoi coborî de cealaltă parte, cu ochii plini de lacrimi.

Grădina Getsimani. La picioarele acestui munte, dincoace, se vede grădina măslinilor sau Getsimania (teasc de untdelemn). Această grădină este astăzi ocolită cu zid şi se află proprietate a părinţilor schitului St. Salvador. Aici văzurăm cîţiva măslini bătrîni, pe cari părintele italian, care cultivă grădina, ne zise că sunt tot acei măslini ce trăiau pe timpul lui Isus, cu toate că este cunoscut că măslinii nu trăiesc mai mult de 200 de ani. În toată grădina, sub arbori, se află partere de flori de tot felul, ce cu culorile şi parfumul lor gîdilă dulce simţurile.

Capela Maicii Domnului. De aici plecarăm cu părintele Atanail, român din Macedonia, care nu-şi ascundea naţionalitatea sa, şi atunci egumen la Getsimania, plecarăm să vizităm capela Maicii Domnului. Această capelă subterană se află spre nordul grădinii.

Ne coborîrăm aici pe o scară de piatră de marmură de 47 de trepte. Pe la mijlocul scării, văzurăm la o parte, în zid, o scobitură, unde este un mic altar. Aici se zice că este mormîntul lui Ioachim şi al Anei, părinţii Mariei; în faţă cu acest mormînt, este mormîntul lui Iosif. De la capătul de jos al scării, la mîna dreaptă, se deschide o cale. Acolo se află un monument de piatră. În acest edificiu intri pe o poartă mică, plecîndu-te, într-o cămăruţă, în care se vede o lespede de marmură aşezată; sub această lespede se zice că este mormîntul Maicii Domnului. Aici văzuserăm mai multe icoane, candele şi candeliere mari, de argint şi de aramă, cu untdelemn şi cu făclii, arzînd neîncetat... La stînga, intri în altă peşteră, a Agoniei, unde sufletul lui Isus se întristă pînă la moarte şi zise: «Nu se poate, o Părinte, să treacă de la mine paharul acesta?» Aici un înger veni să-l întărească şi Isus adăugă ruga sa, şi căzînd în agonie, asudă sînge, şi picăturile curau pe pămînt...

Mormintele evreieşti. De la grădina aceasta, către satul lui Siloam, spre sud-est, se întinde valea lui Iosafat, unde se află încă mormintele evreilor celor vechi. Printre altele, se arată trei monumente mai deosebite, pe partea stîngă: mormîntul lui Abesalom, al lui Zaharia şi al lui Iosafat. Cel puţin astfel se zice prin tradiţie. Aceste trei morminte sunt nişte monumente de piatră ce merită luarea aminte a călătorilor.

Fântâna Mariei. În faţă cu satul Siloam este fântâna Mariei. Se vede că ar fi aceea despre care vorbeşte Biblia. Cură în fundul unei peşteri şi comunică cu fântâna lui Silor. Între muntele Sion şi Maria, unde se împreună valea lui Iosafat cu valea Chinomului, se arată fântâna lui Siloe ce cură dintr-o stîncă de piatră de calcar. Acest izvor face două lacuri mici: cel dintîi uda altădată grădinile regilor şi se chema lacul regal (Nehemia). Cînd Ierusalimul se înconjura

https://biblioteca-digitala.ro

de inamici, locuitorii înturnau apa din Siloe şi astupau izvorul. Aceasta se făcu şi de Hischia sau Ezechias, cînd asirienii înconjurară cetatea Ierusalimului. Se mai făcu asemenea în timpii cruciaţilor: Coeur de Lion încetă de a mai bate cetatea, din cauză că Saladin tăiase apele. Nu departe de aici, se arată locul unde Isaia, după tradiţie, fu tăiat în două bucăţi cu herăstrăul, din ordinul regelui Manasea; tot aici se zice că ar fi îngropat. Din cei treizeci de arginţi ai lui Iuda, pentru cari au vîndut pe Isus, s-ar fi cumpărat un loc ce se cheamă cîmpul sîngelui sau Hacheldama. Acest loc se află spre miazăzi de la Sion dincolo de valea Chinomului. În dosul acestui loc se înalţă muntele numit Sfatul rău...

Peştera lui Ieremia. În valea Chinomului, spre vestul cetăţii, se vede o fântână ce poartă numele văii. Mai înainte d-a ajunge la poarta Damascului, văzurăm o peşteră, în care se zice că Ieremia ar fi compus plîngerile sale, adîncimea acestei grote să fie de 38 picioare şi lungul de 30, învelitoarea se sprijină de două coloane. Spre est se mai vede o grotă ce se zice că ar fost închisoarea lui Ieremia.

Mormîntul regilor Iudeii. La 600 paşi de la grotă, văzurăm un monument, pe care toţi călătorii îl înseamnă. Se crede că aici ar fi mormintele regilor Iudeii, din urma lui Irod; iar unii pretind că se află şi mormîntul lui Otaniel, Gedeon, Samson, Iefta şi alţi judecători evrei; însă nu este nimica sigur. Nu puturăm vedea toate aceste lucruri cu nepăsare. Cînd gîndeşte cineva la timpii trecuţi, la gloria, mărirea, puterea acestui popor, pe cînd arta şi îndestularea înalţă aceste monumente, şi apoi trece la starea de astăzi, cine poate să nu verse o lacrimă asupra deşertăciunii lucrurilor omeneşti?...

Geamia lui Omar. De aici ne duserăm să vizităm geamia lui Omar. Omar, după ce luă Palestina, dete ordin să se zidească în Ierusalim, o geamie frumoasă, pe locul unde se afla altădată templul lui Salomon. El însuşi lucră la temelia, chiar cu mîinile sale, căci voia să facă un monument demn de templul lui Salomon. Se zice că Sofronim, şeful bisericii creştine de aici, văzînd că se zidise această geamie, muri de durere.

Geamia lui Omar este una din trei geamii, pe cari musulmanii le preţuiesc ca cele mai sfinte. Celelalte două sunt cele de la Meca şi Medina, unde se duc în pelerinagiu; cea de la Ierusalim se numeşte Al-Acsa (Depărtata).

Spre vestul geamiei se înalţă nişte căscioare turceşti, ocupate de oamenii ei. În mijlocul curţii se înalţă geamia, ce formează un optogon regulat: o boltă sferică, cu o semilună aurită, o încunună. Bolta se odihneşte pe o platformă, unde te urci pe o scară largă de şase trepte, aici intri pe patru porţi, ce se uită în cele patru puncturi cardinale, trei porţi au fiecare cîte o *porşă* de lemn, graţios lucrată; cea de la nord este împodobită cu o portică ce şade pe opt coloane de marmură de ordinul corintian. Cele patru părţi unite sunt pătrunse fiecare de opt ferestre, cele patru, prin cari intri, au numai cinci. Aceste ferestre sunt ornate cu sticle colorate. Fiece faţată a geamiei este împătrată şi părţile împătratului formează, în fiece unghi, nişte pilaştri plini. Josul pereţilor şi friza sunt, pe dinafară, îmbrăcate în marmură albă şi albastră; iar înăuntru este îmbrăcat tot cu marmură albă. Piatra de sus a pereţilor şi friza sunt acoperite de mici pătrate de smalţ, de mai multe feţe, dar printre care domneşte faţa albastră. Aceste pătrate sunt amestecate de arabescuri şi versete din Coran. Se văd de departe şi formează un mozaic ciudat şi graţios totodată; coperămîntul este de plumb; bolta încă este acoperită cu plumb...

Mînăstirea Hoseva ▶

Bethlehemul văzut din turla Bisericii Naşterii ▶▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Templul lui Salomon... Salomon trimise la Hircan, regele Tirului, să-i trimiţă lemne din cedrii Libanului şi arhitecţii fenicieni, ca să lucreze la templul ce avea de gînd să facă. Mai înainte de a începe lucrarea, prepară, prin mari strădanii, locul pe care era să-l zidească. Lucrarea începu patru ani de la domnia lui Solomon şi ţinu şapte ani.

Templul cel de piatră era de şaptezeci cudee de lung, douăzeci de larg şi treizeci de înalt. Înaintea porţii lui se afla o portică, numită Ulam, a cărei lungime acoperea toată lăţimea templului. Înaintea acestei portici erau două coloane de aramă atît de înalte pe cît templul era de larg, şi largi de douăsprezece cudee fiecare, cu capetele asupra lor, înalte de cinci cudee. Surfaţa capetelor era acoperită cu flori de crini în relief. Şapte lanţuri înconjurau această surfaţă şi formau un fel de viţă. La fiecare din cele două margini ale capetelor erau pe lanţ o sută de grenade. Coloana despre miazăzi se chema Yachin, şi cea dinspre nord, Boaz. Artistul care le făcuse se numea Hirom din Tir. Pe două părţi din dosul templului, pe lîngă zid, se mai înălţau trei etaje, compuse de camere, unde era să se ţie proviziile şi tezaurii templului. Mai presus de aceste case, lipite de templu, erau ferestrele templului. Templul era acoperit cu lemne de cedri din Liban...

Pelerinajul la Iordan. Ducerea la Iordan a închinătorilor de ritul oriental, ca să se moaie în acest rîu, se face în Săptămîna cea mare a patimilor. Acea zi este o zi solemnelă. Guvernămîntul trimite o mare escortă de cavaleri armaţi să însoţească pe cale pe hagii, ca să nu fie atacaţi de către beduini.

Înainte de pornirea acestei caravane, şeicii sau capii beduinilor trimit la Patriarhia greacă deputaţi, cari se îndatoră să lase să treacă fără supărare caravane şi să dea oameni ca să o însoţească; Patriarhia, din parte-i, se îndatoră să dea şeicilor o sumă de bani pentru acest sfîrşit. Îndată ce se fac aceste formalităţi, paşa trimite din parte-i cavaleri turci şi un om care să facă poliţia pe cale. Patriarhia trimite un călugăr, şi beduinii, douăzeci pînă la patruzeci cavaleri de ai lor cu cîţiva şeici.

Mai înainte de pornire, fiece închinător este îndatorat să numere în casa Patriarhiei douăzeci şi patru lei, dreptul sau taxa acestei plecări. Tot Patriarhia este însărcinată să găsească caii trebuincioşi sau alte mijloace de transport şi să taie pentru toate un preţ hotărît. Caii se plătesc deosebit. O parte din aceşti bani rămîn în Patriarhie, ceilalţi se duccla beduini. Astădată numărul hagiilor abia se urcă la o mie suflete, din cauza războiului ce ocupă toată lumea creştină din Orient. Pentru această scădere, călugării nu erau voioşi. Ei ni se plînseră că românii, dintre toţi, nu vin la Ierusalim... Noi unindu-ne cu europenii ce profitau de această ocazie, ca să vază acele locuri, plecarăm asemenea şi nu ca să ne scăldăm în Iordan, cum fac unii, nici să vizităm urmele cetăţilor biblice, cum fac turiştii Europei, nici ca să spargem splinul, cum fac englezii, dar cs să vedem această mare procesie, atît de curioasă şi impozantă. Trebuie să aibă cineva credinţă adîncă şi lăudabilă a vechilor creştini sau frumoasa nebunie a arheologilor ce caută ruine, ca să călătorească cu plăcere în aceste locuri, pe o căldură atît de mare, un soare atît de arzător şi un tărîm atît de uscat. Toate locurile acestor ţări sunt mai frumoase în cărţile călătorilor, dispuşi totdeauna să laude orice văd, ca să intereseze pe cititori, dar în realitate scad mult, căci cele mai multe locuri, cari fermecă pe învăţaţi, nu sunt sigure. Natura ea însăşi, în aceste părţi, nu are nimica de pitoresc să despăgubească pe călătorul deziluzionat şi seamănă ea însăşi că a îmbrăcat vălul întristării şi al morţii, de cînd Mîntuitorul

◀ Altarul bisericii înălţate deasupra ieslei de la Bethlehem
(Foto color: Constantin Mănciulescu)

https://biblioteca-digitala.ro

lumii a suferit pe cruce pentru oameni. Văzînd această natură săracă, aceste stînci goale şi arse de soare, pe cari iarba şi arborii parcă se cred că se umilesc de a creşte, aceste văi acoperite de nisip şi acele plante ce pălesc şi mor îndată ce se nasc, noi încercăm un simţămînt ce nu are nici meritul adîncii melancolii, ci acela al abaterii şi al morţii.

Plecarăm toţi deodată, avînd în capul procesiei o bandă de muzică arabă, ale cărei instrumente a trebuit să se fi născocit înaintea potopului lui Noe. Mai toată populaţia din Ierusalim ieşise afară din poarta Sfîntului Ştefan şi în valea lui Iosafat, să privească trecînd armia pelerinilor. Trecurăm printre două rînduri de femei arabe, turce, ebreie etc., cele mai multe învelite la faţă.

După trei pătrate de oră, trecurăm pe lîngă satul Bitania, unde, după tradiţie, locuia Lazăr cu surorile sale, Maria şi Marta, şi unde se retrase Isus, în cele din urmă zile, de goana evreilor... Trei ore de la Ierusalim, munţii ce treceam începură din ce în ce să ia o fizionomie mai tristă, mai sălbatică; verdeaţa încetă cu totul şi calea se făcu anevoioasă. Din cînd în cînd vedeam, pe marginile drumului, ridicîndu-se din morminte, cîte o fiinţă omenească, cîte un beduin, jumătate gol, cu chipuri palide, sbîrcite şi sinistre pe cari rătăcia un zîmbet amar ce făcea şi mai sinistră fizionomia lor... Cînd ajunserăm în vîrful cel mai înalt, văzurăm valea Iordanului, care pe ici pe colo, pe unde se scura capriţiosul rău, era verde rîzătoare. Aici se vede Iordanul curgînd în ocoluri şi Marea Moartă închisă între doi munţi...

(Din volumul *Călătorii la Ierusalim în sărbătorile Paştelui şi în Egipt*. Bucureşti, 1867)

JEAN BART

La Betleem

[...] Maşina zboară pe macadamul neted ca asfaltul. Din goană zărim clădiri de piatră albind în marginea drumului, între măslinii palizi şi scorburoşi. E Fântâna Magilor. Aci li s-a arătat steaua care i-a călăuzit spre staulul în care s-a născut Mîntuitorul. De cum începem să urcăm, apare sus pe deal amfiteatrul Betleemului. Amestec bizar de case înfipte într-o coastă stîncoasă.

Muntele Măslinilor se vede în urmă ca o pată neagră. Departe, spre răsărit, abia licăreşte vag o muche din oglinda Mării Moarte, prelungită în zare de panglica argintie a Iordanului.

O altă cupolă maură se ridică peste verdele buchetelor de migdali. E mormîntul Rachelei. Soţia lui Iacob aci a închis ochii, dînd naştere unui fiu care s-a numit Beniamin — *fiul durerilor*. Mormîntul e venerat de evrei, de creştini şi de musulmani.

Ne oprim sus şi ne uităm în zare. De pe creasta culminantă cuprinzi c-o singură privire întreaga ţară a Iudeii.

https://biblioteca-digitala.ro

Aridă şi tristă e ţara pămîntului sfînt. Sol chinuit, frămîntat, crispat parcă de dureri. Lipsit de viaţă, rebel oricărei munci, scheletul pămîntului, ars de un soare nemilos, apare oribil şi măreţ în eterna magie a misterului biblic. Solemn şi dezolant, acest petec de pămînt, tezaur de iluzii şi energie, nu este decît un vast şi antic cimitir. Pe deasupra lui plutesc veşnic fantome, viziuni milenare din tainicul miraj al unei lumi de mult înmormîntată în acest leagăn străvechi al omenirii.

Larga şosea modernă opreşte în zidurile negre ale arhaicului Betleem. Urcăm încet, cotind pe hudiţi strîmte, săpate în pantă ca nişte şanţuri adînci printre păreţi înalţi de piatră. Maşini, trăsuri, căruţe şi cămile merg numai într-un sens; nu se pot întîlni pe acelaşi drum. Tăcuţi şi gravi, jandarmii arabi ţin ordinea şi se feresc să nu fie striviţi de vreo maşină cu viteză.

Convoiul celor ce merg pe jos, pe alte drumuri, se scurge tărăgănat spre vechea bazilică. Ne oprim într-o piaţă largă. Un mare careu cu ziduri de piatră cenuşie în blocuri de cetate.

În fund se înalţă sumbră celebra bazilică zidită de Constanin cel Mare, pe locul în care, se zice, c-a fost staul de vite.

Lumea se îngrămădeşte într-o pitorească îmbulzeală. Toate neamurile de oameni, de felurite rituri, se întîlnesc aici în noaptea de Crăciun.

Mă opresc lîngă grupul de femei din Betleem, renumite prin frumuseţea lor. Înalte, vînjoase, cu pieptul plin şi obrajii rumeni, au nişte ochi mari, luminoşi, încercuiţi în sprincene îmbinate şi un păr bogat, negru şi lucios. Pe cap poartă o găleată, un fel de *tiară* aurită, de forma unei cetăţi în miniatură, peste care pluteşte o albă maramă brodată. Salbe de bănuţi de aur, brăţare late de argint, cercei enormi, lanţuri de amulete, odoare de felurite forme sclipesc mişcate într-o muzică de zurgălăi. Cămăşi colorate cu mîneci largi, pieptare înflorite şi pantofi cu vîrfuri îndoite. Un englez de lîngă mine întreabă în limba arabă pe una din femei cum o cheamă şi ce religie are.

— *Aşa, arabă cristiană.*

Şi femeia aceasta din popor, drapată în costumul ei antic, ne priveşte cu atîta mîndrie şi nobleţe că pare o regină de rasă orientală.

În drum spre biserică, englezul ne spune surîzînd:

— Betleemul acesta, unul dintre cele mai vechi oraşe din lume, care a dat atîţia profeţi, regi şi căpitani celebri ca David, Asahel, Iosafat, care odinioară hrănea cu pîinea lui întreg poporul lui Israel, căci numele biblic *Beit-Lehem* înseamnă *casa pânii,* azi hrăneşte cu laptele femeilor sale copiii europenilor stabiliţi în Ierusalim.

Doicile din Betleem sunt renumite în toată Palestina.

Cu mare greutate străbăteam prin mulţime. Nu se vede nici o intrare în marea bazilică. Ne aplecăm capetele şi trecem încovoiaţi printr-o portiţă de fier, care închide o gaură în zidul de cetate.

Cu toate măsurile de apărare, totuşi mănăstirea n-a scăpat de jaful năvălitorilor. Persanii lui Kosroe, care au despuiat-o de sfintele odoare. Şi mai tîrziu, turcii i-au topit plumbul coperămîntului, făcînd gloanţe din el.

Trecem de-a lungul unui coridor întunecos şi ne oprim în lumina unei porţi mari sculptate. Doi călugări franciscani ne măsoară cu ochii pătrunzători. Intrăm în biserică. O vastă şi impunătoare sală. Cincizeci şi opt de coloane monolite, sculptate cu măiestrie, susţin enormele arcade încrustate cu plăci de mozaic. În faţă, trei altare monumentale sclipesc în lumina ce pîlpîie în sfeşnice enorme de argint şi în candele de aur, bătute în pietre scumpe.

Pe lături, în penumbră, se desluşesc mai multe altare ascunse prin unghe-

https://biblioteca-digitala.ro

re. Biserica e plină. Toate locurile sunt ocupate. Nu-i chip să mai găsim un scaun. Trebuie să stăm cîteva ceasuri în picioare. Răzbat pînă în faţă, unde găsesc un rînd de scaune goale. Un jandarm arab, armat şi încruntat, păzeşte locurile rezervate pentru Înaltul Comisar Britanic şi Corpul Diplomatic. Cer loc unui tînăr călugăr franciscan. C-o dulce politeţe călugărul se scuză şi îmi şopteşte pe un ton blajin:

— Trebuie să ştiţi că chiar aci, înăuntrul locaşului sfînt, ordinea şi poliţia sălii nu sunt în mîna preoţimii..., jandărmăria arabă e singura care decide.

Anticarul belgian evlavios, dar practic, îşi căpătase un loc în schimbul unei sume strecurate tainic în mîna unui grav poliţist arab. Cu un singur gest discret, un tînăr fu sculat din locul său din vreme ocupat.

Mulţimea înşirată pe scaune aştepta cu resemnare începutul ceremoniei. Biserica părea o vastă sală de teatru, în care publicul aştepta ridicarea cortinei. Dar spectacolul nu începea, căci Naşterea Mîntuitorului trebuia să întîrzie pînă la venirea Înaltului Comisar Britanic.

Profesorul belgian, lîngă uşă, rezemat de o coloană, îşi nota impresiile în carnetul lui de drum. Cînd ajunsei aproape de el, îmi spuse în şoaptă:

— Cred că în subsolul mănăstirii e mai interesant decît aci.

Coborîm pe o scară de marmură în *grota sfîntă,* săpată sub marele altar. O criptă încăpătoare în careu de marmură poleită.

În peretele dinspre răsărit e scobită o nişă adîncă: *sfînta iesle*. Pe o lespede de marmură albă e încrustată o stea de argint cu litere latine:

«Hic de Virgine Jesus Christus natus est».

Din tavan coboară suspendate şaisprezece candele de argint. În peretele dinspre miazăzi e scobită o altă nişă: locul în care a fost culcat *Sfîntul Prunc.* Alături e altarul magilor. Aci s-au închinat ei, aducînd daruri: aur, smirnă şi tămîie.

Covoare, stofe, odoare de preţ, dăruite de credincioşi îmbracă pereţii sanctuarului venerat. O candelă bătută în pietre scumpe, dată de Ludovic al XIII-lea, se păstrează veşnic aprinsă de atîtea veacuri.

În semicercul din faţa sfintei Iesle stau în genunchi şaisprezece călugăriţe carmelite, îmbrăcate în alb din cap pînă în picioare. Împietrite, fără să clipească, în extaz religios, cu ochii pe jumătate închişi, par la lumina palidă a criptei nişte statui sculptate în marmură de Paros.

Interesant, pentru un necredincios, să surprindă acolo atîtea felurite chipuri de închinăciune a pelerinilor evlavioşi.

Unii stau prosternaţi, în nemişcare, ceasuri întregi, cu fruntea lipită de lespezi reci. Alţii se zbat, frămîntîndu-se frenetic, se înconvoaie făcînd mătănii, plîngînd cu lacrimi fierbinţi, sărută podeaua murmurînd rugăciuni nesfîrşite. Un bătrîn se tîrîie în genunchi pînă la altar, lovindu-şi chinuitor fruntea de o treaptă a altarului. O femeie stă cramponată de-un sfeşnic, pe care-l acoperă cu sărutări, plîngînd cu suspine sfîşietoare.

Întîi eşti atins de o vagă, pioasă emoţie, care pluteşte în solemnitatea adoraţiei divine. Simţi cum radiază fluidul mistic exalat din masa omenească ce se topeşte într-un extaz religios. Pleci tulburat, prins de fiori de groază şi de milă pentru eterna slăbiciune a fiinţei omeneşti.

Rătăcim o oră prin lungi şi cotite coridoare subterane legate cu mănăstirile grecilor, armenilor şi latinilor. În drum prin haosul acestor catacombe, dăm peste mai multe capele şi altare închinate diferiţilor sfinţi. Ne oprim cîteva clipe în faţa *Capelei Inocenţilor,* — locul în care, se zice, că Irod a masacrat cei 14000 de copii.

https://biblioteca-digitala.ro

Ieşim la lumină de sub pămînt prin biserica grecească. Un călugăr, cu o barbă albă de Matusalem, ne pîndeşte la capul scării, c-un disc de argint, pe care se adunase o mare movilă de bani.

— Daţi ce vă lasă inima.

Abia intrasem din nou în biserica plină de mulţimea care aştepta într-o cucernică resemnare, cînd auzim de afară semnale repetate.

Poliţia arabă s-a pus în mişcare. Toată lumea în picioare. Clopotele, orgile, corurile, încep toate deodată. Şi bolţile vibrează într-un solemn ecou. Se aud clar trei lovituri date de un puternic şi nevăzut ciocan, întocmai ca la teatru înainte de a se înălţa cortina. Şi în nimbul albăstriu al fumului de smirnă şi tămîie, ce se ridică din sute de cădelniţi, apare silueta Înaltului Comisar Britanic. În urma lui un lung alai se înşiră, — întregul Stat Major şi Corpul Diplomatic.

Un Hercule englez, ras şi roşu, în uniforma lui colonială, calcă apăsat trecînd în revistă mulţimea prosternată. C-o ţinută marţială de paradă militară, se opreşte pozînd falnic în faţa altarului.

Spectacolul de ceremonie a sfintei slujbe începe.

Profesorul belgian examină cu atenţie ţinuta solemnă a Înaltului englez, privi lung prin ochelarii lui de miop toată mulţimea care umplea vasta bazilică a lui Constantin cel Mare şi, tacticos, îşi notă în carnet cîteva cuvinte înşirate pe două coloane:

Forţă	Platitudine
Imperialism	Turmă
Britania	Orient

După cîteva minute îmi şopti discret:

— Să ieşim. Afară e aerul mai curat decît aci.

Ne-am retras tiptil spre uşă.

Afară o noapte neagră şi rece.

Ne-am îndreptat tăcuţi spre Apus. Acolo, în marea de întuneric, plutea *Sfînta Cetate*. Lumini slabe, răsleţe, abia mai pîlpîiau în noapte, ca nişte candele de veghe uitate într-un cimitir.

Ierusalim, 1925 (Din volumul *Schiţe Marine*).

GALA GALACTION

La porţile tale, Ierusalime!

De la Naane înainte, intrăm în labirintul munţilor. Variaţia, capriciile, anfractuozităţile, pustietatea tragică, pleşuvia sură, dar şi gingăşia cuiburilor verzi, egloga sînurilor înflorite ale acestor munţi — fac pe călător să se agite, pe bancheta lui, ca o salcie purtată cînd de vijelie, cînd de zefir... Pătrundem în jgheabul Waadi-es-Sarar. E o cale săpată de torentele primăverii, pe care

https://biblioteca-digitala.ro

însă omul a consolidat-o prin terase şi prin plantaţii, şi a făcut-o (azi ca şi odinioară) podgorie vestită.

Waadi-es-Sarar este în biblica vale Sorek, unde Samson întîlni pe Dalila şi căzu atît de greu în robia farmecelor şi a vicleniei ei. Valea se strîmtează şi se adînceşte. Roce calcaroase, sure şi abrupte, rup învelişul depozitelor roditoare, găuresc arăturile, spintecă perdelele de măslini. Trenul nostru se răsuceşte ca un şarpe, cînd la dreapta, cînd la stînga şi în calea lui munţii se adună din ce în ce mai pustii şi mai prăpăstioşi. Uneori ni se pare că facem cale înapoi, nevoiţi cum suntem să ocolim, printre crăpături fără soare cîte un masiv năpraznic, de pe spinarea căruia spina Samson văile Filistenilor. Dar în această măreaţă împărăţie a coloşilor suri nu lipsesc notele fragede: o grădină de cacao, o livadă cu eucalipţi, cîteva terase cu grîu şi orz ce dau în spic.

Oprim în gara Artuf. Arabii din această staţiune au un port deosebit, care aduce aminte de călugării noştri. Nişte colonişti germani, care au pornit cu noi din Jafa, ne arată dincolo de gara Artuf, grota lui Samson. Aşadar suntem la Etam (Judecători, 15, 11) unde cei trei mii din Iuda veniră ca să lege pe Samson şi tot pe aici trebuie să fi fost Ramath-Lechi şi Ain-Hakore...

Labirintul în care înaintăm îşi sporeşte puterile şi splendorile. Stîncile ne privesc aproape în creştet, soarele aci ne găseşte, aci ne pierde, iar în faţa acestor blocuri, cu cîte un colţ rezimat de cer, măslinii şi roşcovii de pe poale pare că sunt pămătufuri de ferigă.

Dela un loc, zbuciumatul defileu se deschide şi se ramifică. La gara Bittir — ultima înainte de Ierusalim — suntem într-un fund larg şi fertil. Un izvor din apropiere udă şi transfigurează toată valea. Apar grădini, locuinţe, terase cu viţă groasă, care se trînteşte la pămînt ca şerpii. Aici, la Bittir, ne întîlnim cu trenul care a plecat din Ierusalim şi merge spre Jafa.

În aceste gîtlejuri muntoase era odinioară un oraş, populat şi vestit, oraşul Beter, despre care tradiţia iudaică spune cu oarecare exageraţie că avea cinci sute de şcoli şi cea mai mică dintre şcoli avea trei sute de elevi. În acest oraş, ultimul erou evreu, Bar-Kochba, fu înconjurat de armatele romane şi căzu după o crîncenă luptă. Legendele spun că numărul celor ucişi fu atît de mare încît sîngele vărsat se adună în şuvoaie şi în torente, cari smulgeau pietrele din loc!

Dar clipa de faţă are icoane mai placide... Iată femei arabe care duc în spinare nişte crosne fantastice de mărăcini. În valea noastră încep să răspundă alte văi (alţi «waadi»), unele pline de viţă şi de smochini, altele sterpe şi calcinate... Lucru nemaiîntîlnit: o şuviţă de apă curge printre parcelele grădinilor, iar sus pe un deal pare a fi un rezervoriu. Ne apropiem de Ierusalim!... Vecinii mei de bancă îmi arată nişte buchete de pini şi printre ele calea către Bethlehem. Primele case ale Cetăţii Sfinte se văd pe un vîrf de deal...

Din strîmtorile munţilor am ieşit la larg, din peşteri la lumină, din aşteptarea înfrigurată, la realitatea întrupată în Cetatea Marelui Rege! Trecem pe lîngă colonia greacă. Pe lîngă noi aşezări evreieşi, pe cari le voi identifica mai tîrziu şi mai trecem pe lîngă colonia Templierilor germani — o insulă de verdeaţă şi de vile, alături de atelierele şi de magaziile gării Ierusalim.

Înainte de despărţire, vecinii mei, oameni practici şi plini de sănătos egoism naţional, îmi dau sfatul acesta: — «Dacă nu vei găsi în Ierusalim găzduirea aşteptată, coboară în această colonie şi întreabă de „Deutsches Ospicium" sau „Deutsches Katholisches Haus"».

Nu uit sfatul lor, dar nici nu-i dau multă luare aminte... În inima mea e sărbătoare şi aştept, lîngă tovarăşul meu, să se risipească negura călătorilor

https://biblioteca-digitala.ro

şi să ne răsară faţa Sfintei Cetăţi!... Dar trebuie să coborîm, să păzim cu schimbul bagajele, să căutăm un birjar care înţelege franţuzeşte...

În sfîrşit, iată-ne într-o trăsură cu doi cai cari pornesc din faţa gării pe o şosea albă ca varul... Bucuria noastră înfloreşte în smerită şi nevrednică evlavisire! Dumnezeu ne-a fost milostiv şi ne-a ajutat să ajungem cu sănătate pînă la sfîntul său Sion! «Căci Dumnezeu a ales Sionul şi a poftit sa-i fie locuinţă» — «Iubesc Sionul cu gelozie şi-l zulesc cu patimă vijelioasă!»

Dar cît de neputincioşi şi de striviţi suntem, în caleaşca aceasta veche, care ne poartă în sus, spre cununa zidurilor sacre! Cum vom mulţumi, cum vom tresălta, cum vom cînta fericirea noastră, în spatele acestor doi arabi, cari stau pe capră, triviali şi gălăgioşi!

Ne uităm în jurul nostru şi vedem că trecem prin nişte foste grădini, acum fără de gard, dar cu măslini noduroşi. Ici şi colo, cu nişte răzoare verzi într-o vîlcea, şi cu mii de pietre, mari şi mici, poate de zeci de ori adunate în ziduri şi risipite.

Privim mai departe şi vedem crescînd, deasupra măslinilor strîmbi şi cenuşii, o dată cu bolta de azur, profilul sacro-sanct!... Mi-aduc aminte de cei ce, odinioară, veneau în caravane, cu prilejul marilor sărbători, şi descopereau de departe creştetul de aur al templului şi turnurile Cetăţii:

«Bucuratu-m-am cînd mi-au spus: Să mergem către Casa Domnului! Iată-ne, stăm la porţile tale, Ierusalime! Ierusalime, tu eşti clădit ca o cetate, cioplită dintr-o bucată! Către tine se suie seminţiile, seminţiile lui Iehova, după pravila lui Israel, ca să preamărească numele Domnului. Aci sunt aşezate scaunele de judecată, scaunele casei lui David. — Rugaţi-vă pentru pacea Ierusalimului! Fericiţi să fie cei ce te iubesc! Pacea să domnească înlăuntrul zidurilor tale şi belşugul în palatele tale! Pentru fraţii şi pentru soţii mei voi zice: Pacea fie cu tine! Pentru casa Domnului şi a Dumnezeului nostru, dorescu-ţi ţie fericire!»

Suntem pe pieptul unei coline late, între zidul covîrşit de profilul unei catedrale şi picioarele altor coline, încărcate cu grădini şi cu foburguri. Şi iată, că pe mîna dreaptă, între şoseaua albă şi zidul milenar, ne apare, în soare şi în azur, o moară de vînt, moara nobilului Don Quichotte!

Aşadar, iată la porţile Ierusalimului, simbolul tău şi amintirea ta erou al lui Cervantes! Ce poate să-mi spună pilda ta, acum cînd sunt gata să intru în cetatea Domnului meu? Suntem cavaleri şi noi, ca şi tine — o cavalerie mult mai veche decît a ta — dar nu avem nevoie de scutierul tău şi ne rugăm lui Dumnezeu să ne cruţe de jalnica ta convertire finală!

(Din vol. *În pămîntul făgăduinţei, Scrisori către Simforoza,* Ed. *Cugetarea)*

https://biblioteca-digitala.ro

Betleem

Unele nume își poartă vraja destinului în sonoritate. Betleem, cu vocale de șipot, are glas alb de miel abia născut și izvorăște dintr-o mișcare a gurei care-i dă o expresie de minunare. Punct unic de pe scoarța pămîntului, mic cît o inimă de om, mare cît un suflet, cu orizonturi care se-ngînă cu cerul, scoborînd jos să-i mîngîie dealul săltăreț. Drumul iese din Ierusalim, la poarta lui David, crenelată dur, prin care se scurg turmele de oi și de cămile, măgarul în frunte cu zorzoane roșii de deochi pe cap și coliete de mărgele albastre, de nuanță venerată în istoria faraonilor, la începutul veacurilor.

Agitația străzilor înguste, poteci împietrite, încetează dincolo de zidurile medievale. Mai întîlnești cîte un arab, cu cadența de apoteoză în mers, vreun perciunat cu nara ascuțită crud, dar vezi departe drumul lin, întins molatec spre deal. Pe măsură ce-l urcăm, se dă jos cetatea măreață și răsar, dincolo de acoperișuri, cipreșii meditativi care sunt, în faza arhitectonică a Ierusalimului, punctul liric al interjecției. O femeie a trecut atît de mîndră în voalurile strînse pe cap cu o coroană de monede de aur, încît trebuie să se tragă din neamul Mariei Nazareteana.

Peisajul se simplifică, cu transparențe de frescă dintr-o paletă compusă numai din culorile palide ale scoicilor.

Și culoarea își are cîntecul ei.

Aceasta este o melodie în ton major, dar cu modulații adînci înrădăcinate în sensibilitate.

Viața unei personalități se înseamnă și prin legăturei dintre caracter și peisaj. Unele lucruri nu se întîmplă decît la anumite ființe. O logică superioară omului îi trimite circumstanțe care i se potrivesc, pentru ca să-și dea expresia cea mai sinceră, nu numai în estetica lui dar și în actele vieții. Bunăoară moartea unui om de geniu e adesea excepțiuonală și atunci ea sintetizează în eternitate adevăratul înțeles al lui.

Palestina toată seamănă cu Isus. Pietroasă și înflorită, cu iarba de un verde cerebral, cu planuri geometrice care resping artificialitatea și dulcegăria, cu smochinul chinuit și gravitatea chiparosului strînsă în rasă neagră, ea este proiectarea în peisaj a Evangheliei.

O izbitoare afinitate își justifică unul către altul. Din inflexiunea armonioasă a dealurilor, din melancolia măslinului s-a înălțat un glas, glasul unei dumnezeiești inteligențe care a aprins în sufletul de lut al oamenilor căldura, și-l întărește într-o credință unde bunătatea capătă un prestigiu estetic.

Betleemul apare la capătul drumului, cu casele pătrate înșirate în vîrful colinei. Aici parcă tot se aruncă la cer. Orașele, pomii au aceeași mișcare de avînt. Crucea este și ea figurația unei înălțări cuprinzînd și tragica deznădejde a liniei orizontale care ne trîntește la pămînt. Trepte de piatră ne duc la catedrala zidită pe locul de naștere al Domnului. Coloane multe, material bogat, văzduh închis în voința omenirii de a-și afirma trufaș religia. Mi se pare rece, străină de clocotul meu interior.

https://biblioteca-digitala.ro

Aici s-a născut Christos, lîngă bou şi măgar. Aici au venit Magii buzaţi, cu daruri scumpe, «şi s-au bucurat cu bucurie mare, foarte» că se întinde spre ei mîna unei copilaş?

O tristeţe mă cuprinde obositoare ca cele ivite dintr-o pricină materială. O simţisem şi la sfîntul Mormînt, unde asişti fără să vrei la cearta pasionată, şoptită între sectele aceluiaşi cult. Acolo, mai grozav decît aici, se îngrămădesc capele, obiecte, gesturi şi contrazicerile uricioase ale făţărniciei pămînteşti. Călugărul grec ne conduce pînă în fundul catedralei. Scoborîm o scară şi deodată mi se strînge un nod în gît.

Sute de candele într-o încăpere mică cu tavan boltit. Zidul este chiar stînca, — acelaşi — *Aceea*. Veacurile au presărat ţărînă peste viaţa sfîntă a Domnului. S-a urcat pămîntul cu două mii de ani mai sus în strigătele popoarelor care au trecut, au lăsat urme şi s-au prăbuşit în abisul deşertăciunilor.

Dar stînca a rămas neclintită.

Aici s-a născut Isus Christos.

Tremură sute de văpăiţe care alungă întunericul şi se răsfrîng mărite de lacrimi, în ochii noştri.

Îngenunchem.

Am priceput cu toţii, fără vorbe. Aici nu e noapte niciodată, şi aşa va să fie pentru noi, mai tîrziu, după izbăvire. Aprindem şi noi făclii de ceară curată, şi le legăm prin lumină de lumida cea adevărată.

În Betleemul sufletului nostru se naşte în fiecare an o nădejde care alungă nedumerirea şi samănă «praf de vis» în zilele întunecate de povara vieţii.

(*Cuvîntul*, an. XVII, nr. 73, 25 decembrie 1940, p. 1—26)

Extras din cosmografia lui Ptolemeu, publicată de Lienhart Holle (Ulm 1482)

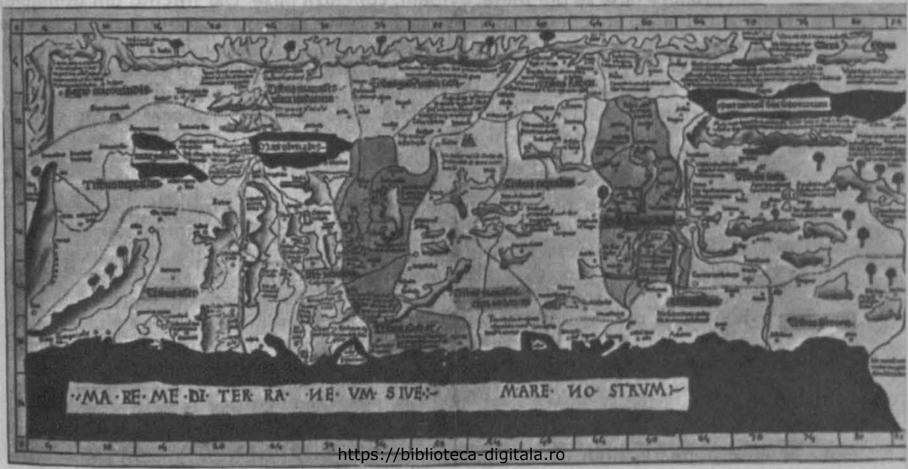

https://biblioteca-digitala.ro

EDMOND NICOLAU

Yad Vashem

Yad Vashem se traduce în mod curent prin «Monumentul holocaustului». În fața acestui impresionant loc de reculegere și meditație de la Ierusalim, se înalță o coloană de 30 de metri pe care citești cuvîntul *zkhor* — adu-ți aminte! Cuvîntul rezumă o întreagă atitudine: iartă, dar nu uita! Nu uita cele șase milioane de evrei uciși de nebunia nazistă — ce cuprinsese și unele regimuri satelite; uciși pentru simplul motiv că erau evrei și pentru că cei cîțiva «doctrinari» decretaseră că evreii sînt o rasă inferioară.

Nu e nevoie să privesc din nou diapozitivele pe care le-am făcut la Yad Vashem: imaginile îmi sînt clare încă, în minte. Și nu imaginile unei arhitecturi adecvate sînt prilej de a încerca — dar este oare cu putință? — să înțeleg întregul mecanism al acestui genocid.

Încerc să reconstitui cîteva jaloane pregătitoare. Diplomatul francez, contele de Gobineau, și-a propus, în lucrarea evident neștiințifică *Sur l'inégalité des races humaines*, să fundamenteze o teză falsă, care însă, ca atîtea alte teze false, a fost îmbrățișată de unii politicieni. Este greu de căutat logicul acolo unde el nu se află. Pentru că, împotriva evidenței, rasiștii naziști au ajuns la concluzia că singura rasă superioară este rasa albă, mai precis arienii, și mai precis ceea ce ei numeau rasa germanică. Iar pentru «binele omenirii», rasele inferioare trebuiau distruse, începînd cu evreii — dar nu numai ei. Așa s-a ajuns la, înjositoarea pentru omenire, trista «soluție finală».

Uciderea este un act reprobator, chiar cînd e vorba de o acțiune individuală, iar porunca «Să nu ucizi» este situată în decalog la începutul segmentului referitor la comportamentul față de semeni. Și să nu uităm că toți «doctrinarii», ca și toți călăii, beneficiaseră de o oarecare educație.

Din premize false se pot trage, evident, concluzii false. Dar trecînd din domeniul teoreticului în cel al concretului, în minte îmi revin primele imagini despre lagărele de exterminare. Am aflat de ele în toamna lui 1944. M-au îngrozit mormanele uriașe de ochelari ale celor uciși, ca și grămezile de păr păstrat pentru a fi folosit la bombele incendiare. Ulterior am citit mărturii ale unor supraviețuitori și, chiar dacă pe atunci aveam nervii tari, lectura aceasta mi-a provocat nopți de nesomn. Călăii erau oameni ca și noi, unii cu educație universitară. Ilse Koch își făcea *abat-jour*-uri din piele de om tăbăcită. Un medic răstignea pe evrei spre a studia «științific» ce înseamnă moartea pe cruce.

De mii de ani, se propovăduiește minunata formulă «Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți» (*Levitic*, 19; 31). Dar cît de departe sîntem de ea! Parcă nici «homo homini lupus» nu este atît de aproape de realitate, dacă te gîndești că nici un lup nu organizează uciderea în masă a semenilor săi.

Educat de mic la școală în cunoașterea Bibliei în totalitatea ei, am fost influențat în adolescență de nonviolența propovăduită de Gandhi — celebra *ahimsa*, nonviolență manifestată și de indieni în lupta lor pentru eliberare, și care este una din primele condiții pe care trebuie să le îndeplinească un yogin.

Am parcurs traseul de la Yad Vashem apăsat de povara îngrozitoare a milioanelor de victime — cunoscute, sau necunoscute — pentru că în afara poporului evreu care se îngrijește de toți cei din «casa lui Israel», nazismul a ucis și membri ai altor popoare, sigur de rasă indo-europeană, dar care se opuneau demenției

https://biblioteca-digitala.ro

lor doctrine. Am prezente în minte multe porţiuni ale acestui monument al holocaustului, dar cîteva îmi par mai vii ca celelalte. Voi aminti numai două: acea încăpere cu o lumină crepusculară, în care se află pietrele tombale, marcînd numărul victimelor din diferite ţări, apoi tulburătorul monument pentru cei un milion şi jumătate de copii ucişi în timpul acestei distrugătoare prigoane. Cu ce erau ei oare vinovaţi?

Desigur, numărul victimelor este doar o evaluare cantitativă a unor lucruri imponderabile: ce poate măsura valoarea unei vieţi? Iar dacă la un sfîrşit de viaţă se poate face un bilanţ — şi acela aproximativ — de unde poţi şti ce va însemna pentru omenire întreaga viaţă a unui copil care are în faţa sa atîtea posibilităţi? Să ne gîndim la copilul Albert Einstein şi la zecile de copii evrei deveniţi, ulterior, «premii Nobel».

Încerc să ştiu şi mai exact ce înseamnă sintagma Yad Vashem şi aflu că traducerea este, de fapt, *Monument* (Yad); şi (Va); *nume* (Shem).

În planurile lor, naziştii ar fi dorit să facă să dispară cuvîntul evreu precum şi toate numele evreieşti. Iar acest monument (mai curînd memorial, în sensul englezesc al cuvîntului) a fost ridicat în amintirea acelora care au dispărut ca *nume* ale unor fiinţe vii, dar nu şi ca *prezenţă morală*. Revenim la acest *zkhor* iniţial — aminteşte-ţi! Aminteşte-ţi de ceea ce s-a întîmplat şi luptă pentru ca aceasta să nu se mai repete. Şi, dacă poţi, ridică-te pe treapta iubirii oamenilor (Ioan; 13; 34), a omenirii în ansamblul său.

Zkhor!

ADRIANA BITTEL

Beseder

E dificil de scris în cîteva pagini despre reperele istorice, culturale şi emoţionale ale unui voiaj în Israel, despre trăirile adînc răscolitoare numite Ierusalim şi Cezareea, Jaffo şi Qumran, Muzeul Diasporei şi Yad Vashem, de exemplu. Şi-apoi despre acestea s-a tot scris, ceea ce vedeam se suprapunea peste bibliografii celebre şi faptul că eram chiar acolo, în grădina Ghetsimani sau în aerul fierbinte dintre dispărutele Sodoma şi Gomora, în faţa zidurilor templului lui Solomon sau între ruinele cetăţii feniciene prăvălite în Mediterana, lîngă Herzlia, mă umplea de o uimire prostită. «Îţi dai seama unde te afli!?» — întrebarea conţinea şi obligaţia de a răspunde cumva norocului ce te-a adus acolo, combinată cu un soi de nemulţumire că nu eşti chiar la înălţimea încărcăturii copleşitoare de semnificaţii a locurilor, că ţi s-a făcut un dar nu pe deplin meritat.

De aceea prefer să scriu despre un aspect în care prejudecăţile şi zestrea culturală au contat mai puţin, şi anume viaţa cotidiană a israelienilor, ceea ce am putut înţelege din ea prin empatie dar şi cu detaşarea musafirului, *in* şi *off* în acelaşi timp.

Cum era firesc, am stat între români. Evreii veniţi în Israel din România continuă să-şi spună şi să li se spună români, aşa cum ceilalţi sînt polonezi, ruşi, marocani, argentinieni etc. — fiecare cu «aliaua» lor în care se păstrează limba, cultura şi obiceiurile ţării din care au emigrat. Mai legate de *aliá* sînt cei din prima generaţie

https://biblioteca-digitala.ro

de emigranţi. Copiii lor, născuţi în Israel, se îndepărtează de acest nucleu pînă la topirea totală în identitatea de israelian-israelian, fără nici un alt atribut, cu o unică limbă maternă, ivritul şi cu mîndria de a fi «sabri». Dar cei care şi-au petrecut o bucată din viaţă în alte părţi păstrează nostalgia ţărilor din care au fost nevoiţi să plece şi opţiunea lor conţine un punct dureros. Israelul e singurul loc pentru evrei care le dă posibilitatea să se identifice sau să refuze această identificare şi lasă hotărîrea la propria lor decizie. «Mă gîndesc de multe ori cît de asimilată eram în România, cît de „al meu" a fost totul, inclusiv literatura, cultura (şi în actuala mea invaliditate sufletească aşa au rămas), ca pînă la urmă să mă trezesc împinsă în afara cercului, fără drept de apel» — îmi spunea o prietenă, cea mai strălucită absolventă a promoţiei mele de la Facultatea de Română, care n-a putut ocupa, din pricină că era evreică, decît un umil post de bibliotecară, şi acela veşnic ameninţat. «Ţara asta, aşa cum este, uscată, nisipoasă, dură, e singura ce nu mă va scuipa niciodată, deşi nu vor lipsi înjurăturile, dar venite de la ai mei, care nu-mi pot face o vină din faptul de a fi evreu. Şi cu toate astea, o parte din mine continuă să trăiască la Bucureşti — o dublă identitate, o sfîşiere». Studenţii cărora le ţine cursuri de Estetică la Universitatea din Ramat-Aviv sînt inculţi-obraznici-simpatici şi la fiecare concept îi spun «dă-ne exemple». Nu se poate opri să-i compare cu studenţii care am fost noi, cu pasiunea gratuită a studiului «de pe timpul nostru». Poporul cărţii nu prea mai are timp de citit literatură. S-a dezvoltat pe pămîntul Bibliei o lume ultrapragmatică şi ultracompetitivă pe domenii foarte limitate. Goana după bani îi face pe israelieni să muncească în disperare, se înhamă la multe rate sperînd că o să-i ţină sănătatea să le plătească. Un fel de febră a cumpărării, cu credite, cu dobînzi, cu minusuri în bancă, o permanentă motivaţie de a munci şi o privire centrată pe stricta actualitate — «azi ca şi cum ar fi ieri» — o grabă năucitoare în care odihna e doar refacerea forţelor pentru continuarea cursei iar tihna orientală, oţiul, kieful ba chiar şi boema şi viaţa nesistematizată — au dispărut. Pentru majoritatea, recompensa muncii epuizante, în afară de locuinţa confortabilă şi o maşină, e o călătorie prin Europa, sau aiurea, un concediu, înscrierea la instituţii de prestigiu social (Country Club, abonament la Filarmonică, la diverse cursuri de canotaj şi călărie, unde chiar dacă nu te duci e bine să fii înscris etc.).

În privinţa pericolului permanent în care se trăieşte, exerciţiul lui îndelung a dus la o atitudine fatalist-optimistă de tipul «Dacă e să fie, tot n-ai ce face. Să sperăm că o să fie *beseder*». *Beseder*, echivalentul lui O.K, e cuvîntul pe care l-am auzit cu cea mai mare frecvenţă în Israel. La suprafaţă tensiunea nu se vede, a devenit o stare normală, se trezesc şi adorm cu ea, nici nu mai ştiu să trăiască altfel. Face parte din ei.

Şi totuşi am întrezărit această trăire schizoidă normal/spaimă la mamele de soldaţi. Armata — în care fetele şi băieţii intră imediat după bacalaureat — durează trei ani şi nici unui tînăr nu-i trece prin cap să fie scutit sau să-şi caute un loc mai lipsit de primejdie. Asta ar echivala cu ceva extrem de ruşinos, o dezonoare pentru toată viaţa. Disciplina dură, marşurile în deşert cu greul echipament în spate, învăţarea unor cursuri dificile de mînuire a armamentelor sofisticate — toate sînt liber consimţite şi li se acordă o seriozitate maximă.

Tinerii cu feţe mature, în uniformă şi înarmaţi, sînt o prezenţă permanentă în oraşe, în autobuze, pe şosele. M-a frapat că fizionomia lor nu mai are nimic din imaginea convenţională a evreului european: israelienii la a doua şi a treia generaţie sînt atletici, cu o mare siguranţă de sine şi cu un mod de a fi concis, eficient, nesentimental, chiar celebrul tip de umor evreiesc s-a modificat de la defensiv la ofensiv. De aici decurg o seamă de «vicii şi virtuţi» dintre care cel

https://biblioteca-digitala.ro

mai greu de înghițit pentru mine (deși justificat oarecum) e că generozitatea, amabilitatea, modestia sînt taxate drept redusă auto-evaluare, slăbiciune de caracter sau chiar prostie. «Dă-te la o parte tu ca să am loc eu» și «spune ce-ai de spus că tot nu te ascult» — probabil că și la noi se va lăți acest mod de comportare în care ajutorul dezinteresat, afecțiunea gratuită și chimia subtilă a prieteniilor vor rămîne, compensatoriu, doar în literatură și filme.

Viața veșnic primejduită a Israelului a modelat luptători, oameni de acțiune cu inteligență rapidă, obiectivă. *Intifada*, cu aspecte de cruzime interioară greu de imaginat, bazată pe fatalism, pe straturi adînc emoționale și nu pe rațiune — te face să cugeți la o propoziție a lui Woody Allen: «viața e o chestiune de semantică». Ceea ce palestinienii numesc «luptători pentru libertate», israelienii definesc «terorist», etichetele devin principii, intră în acțiune, se angajează în lupta politică. Discursuri, scandaluri, dezvăluiri, fiecare strigă, acuză, afirmă, neagă. Fiecare are dreptate. Fiecare minte. Clar e că extremiștii de ambele părți nu vor pace și buletinele de știri, ascultate cu sfințenie (în autobuz, la ora jurnalului, șoferul dă radioul mai tare și se face o liniște concentrată. După chipurile călătorilor îți poți da seama dacă iar s-a întîmplat ceva), încep adesea cu atentate, atacuri, morți, raiduri de pedeapsă. «Un arab de 20 de ani a înjunghiat la Cfar Saba un grup de *olim* din Rusia». «Un muncitor din teritorii și-a ucis patronul la care lucra de mulți ani, după ce prînziseră împreună», «la Bethlehem a explodat o bombă artizanală în piața plină de turiști». Și mamele de soldați așteptînd vinerea cînd le vin copiii în permisie, trăind din vineri în vineri cu urechea la buletinul de știri și autoliniștindu-se că e, că o să fie *beseder*.

Un alt aspect frapant în Israel este sistemul de absorbție al noilor veniți, în transporturi masive, din fosta URSS. Ajutoarele bănești acordate în primele săptămîni le dau impresia că au nimerit-o bine. Se reped să-și cumpere lucruri mărunte după care au jinduit în comunism atîta vreme; avantajați de climă descoperă că e relativ ieftin să se îmbrace ca israelianul mediu de pe stradă (tricou, bermude, sandale pe piciorul gol), să bea sucuri la cutie, să fumeze țigări americane și să mănînce oricum mai bine decît «acasă». Între timp, prietenii, familia și alți binevoitori sosiți mai demult, se întrec în sfaturi care cuprind cîteva idei de bază: la toți ne-a fost foarte greu la început; trebuie să ai multă răbdare și perseverență; situația e complicată, nu prea se găsește de lucru, chiriile sînt enorme, totul costă «o avere»; sînt o mulțime de legi, regulamente, birocrație de care trebuie să ții seama; *DAR* totul o să fie *beseder* (într-un viitor neprecizat).

Trecînd peste amețeala abundenței de mărfuri, peste faptul că cinematografele prezintă cele mai noi filme din lume, că plajele la Mediterana sînt la îndemîna tuturor cu amăgitorul lor aer de vacanță perpetuă iar televiziunea prin cablu te pune în contact cu toate marile capitale — îți dai seama că greutățile vieții sînt și aici stresante la culme. Intelectualii pe care i-am întîlnit, cei care se obstinează în profesii «umaniste» nerentabile o duc greu, iar cota lor socială, estimată după contul din bancă, e redusă. Vilele superbe, înecate în vegetație mediteraneeană, aparțin unor întreprinzători de tot felul, negustori, meseriași, iar profesorii, medicii, avocații și inginerii se mulțumesc cu un apartament în bloc, luat pe credit, și ale cărui rate nu îți ajunge o viață să le plătești.

Numărul intelectualilor e deja mult prea mare și continuă să sosească muzicieni și filologi, medici și doctori în științe — nevoiți să facă munci necalificate ori să se reprofileze. Pentru olimii de peste 40 de ani situația e de-a dreptul dramatică, fiindcă în slujbe se preferă oameni tineri și așa se face că am văzut chirurgi măturînd străzile și profesoare universitare făcînd menajul unor negustorese de înghețată.

La o petrecere de oameni bogați, unde am nimerit întîmplător, se discuta despre

https://biblioteca-digitala.ro

voiajurile tocmai încheiatei vacanțe: hoteluri, meniuri, prețuri, achiziții. M-am suspectat că oi fi avînd eu complexe și am ascultat mai departe: diete de slăbire, laude cu progenitura, snobisme enorme, bîrfe despre persoane din cercul lor care nu sînt chiar beseder. «O mentalitate de Dorohoi» — caracteriza succint prietena mea esteticiana, care nu e *in* fiindcă de mai mulți ani scrie o carte despre grotesc și își petrece tot timpul în bibliotecă în loc să cîștige bani.

Și totuși, în ciuda pragmatismului extrem, a determinismelor de tot felul care modifică psihologia oamenilor, există un miez frumos la care numai arta ajunge. În această convingere mă întărește o întîmplare petrecută în timpul războiului din Golf.

În februarie '91, Isaac Stern a venit să dea un concert de solidaritate cu Israelul. Sala arhiplină. Chiar în timpul concertului a sunat alarma. Muzica s-a orit. Orchestra s-a retras în grabă. Lumea a fost rugată să rămînă pe loc și să-și pună măștile de gaze pe care le purtau cu ei pretutindeni. Și deodată, pe scena goală, a revenit Isaac Stern și a început să cînte în fața sălii de «mascați». Gestul și arta lui au reușit să reamintească toate lucrurile bune care se știu despre om («omul — pe care semenii iubesc să-l urască»), pe rînd, melomanii și-au scos și ei măștile, s-au demascat, urîțenia, nefirescul, frica au dispărut și o emoție pură, mai presus de orice, un catharsis general a iradiat din sala aceea, prin ecranele televizoarelor, în toate «camerele etanșe» din Israel.

Cît timp stă în puterea artei un asemenea miracol, eu cred că e beseder.

GEO ȘERBAN

Văzute și nevăzute

FILE RĂZLEȚE DINTR-UN POSIBIL «JURNAL DE HAGIU»

Pare uitată vremea cînd fericitul creștin de pe la noi, dacă ajungea să pună piciorul în Țara Sfîntă, avea la întoarcere dreptul (atestat printr-o diplomă primită la Ierusalim) să-și zică *hagiu*. În lumea eroilor lui Alecsandri sau Delavrancea, titlul echivala, datorită tradiției bine stratificate, cu o distincție morală și chiar socială. Era un prestigiu dobîndit pentru tot restul vieții, recunoscut în chip evlavios de urmași; astăzi încă, prin vechi colțuri de cimitir, pe cîte o cruce roasă de vînturi și ploi, se mai poate descifra, alături de nume, înscris titlul aducător-aminte că răposatul se învrednicise, cîndva, să sporească numărul pelerinilor pe *Via Dolorosa*.

Credința îi îndemna pe marea majoritate să înfrunte riscurile drumului de zile nesfîrșite pe mare, pînă la Haifa ori Jaffo, iar apoi prin pulberi și sub un cer torid, ca să se reculeagă în micul spațiu subteran asimilat, la Bethleem, cu staulul nașterii lui Isus ori lîngă Mormîntul său modest din interiorul acelei vaste biserici unde toate semințiile ce i se închină au rezervate altare proprii de rugăciune. Mai contribuia, firește, însăși reputația istorică, transmisă din generație în generație, pe cale aproape mitologică. *Alexandria*, lectură de căpătîi altădată (dovadă puzderia de cópii manuscrise în circulație pe toate teritoriile românești), conține un capitol special de proslăvire a Cetății Ierusalimului. Cînd, la 1790, Năstase

https://biblioteca-digitala.ro

Negrule însoțea copia sa cu ilustrații fastuoase, transpunea viziunea popular-încetățenită despre Ierusalim în contururi de natură să dea aripi imaginației. Interesul opiniei publice trebuie să fi atins un prag considerabil odată ce Ioan Barac, cunoscut cercurilor largi ca traducător din «O mie și una de nopți», se apucă să nareze în versuri *Risipirea Ierusalimului*, după memoriile faimoase ale lui Iosif Flavius, sigur pe succesul întreprinderii, cum vor certifica cele trei ediții succedate în intervalul dintre 1821—1852. Inimosul versificator își explică intențiile în «Cuvîntul înainte» pătruns de o solemnitate răsunătoare: «Ierusalimul a vînat ochii lumii spre sine, atît cu slava sa, cît și cu patimile sale...» Că tema ocupa un loc proeminent în mentalitatea epocii probează existența și a altor versiuni: de pildă, o «Istorie pentru răsipirea Ierusalimului» transcrisă de un oarecare ieromonah Nechifor «ot mănăstirea Doljești», pe cheltuiala lui Dimitrachi Hârlescu Paharnic, iscălit pe ultima filă a manuscrisului, la 20 iulie 1782 (Cf. Ion Bianu, «Catalogul manuscriselor românești», t. I, 1907. La B.A.R. Ms. rom. 124). Manuscrisul urma să circule din mînă în mînă, fiece nou cititor avînd grijă să parafeze sfîrșitul lecturii prin semnătură și dată: 1790, 1803, 1804, 1805, 1813... Un descendent al Postelnicului simțea că zelul lectorilor de împrumut a crescut primejdios, drept care găsea înțelept să treacă la ocară preventivă pentru oricine ar fi fost tentat să uite de adevăratul posesor: «Aciastă carte este risipirea Erusalimului și cine să va întîmpla să o iei să citească pă dînsa și nu o va mai da înapoi, ci o va tăgădui, unul ca acela să fiia blestemat de Sfinții Arherei și de săborul di la Nichiia și pricopseală în viața lor să nu vadă, și am iscălit ca să se știe a cui este. 1817 Fevr. 10, Const. Hârlescu».

Nimic mai firesc ca dintre asemeni pătimași doritori a se împărtăși din tainele Ierusalimului să se fi recoltat viitorii hagii, stimulați între timp și de apariția gustului pentru culoarea exotică descoperită de contemporanii lui Bolintineanu. Se cuvinte avută în vedere, desigur, cel puțin încă o categorie, mai veche, de potențiali călători, determinați de faptul că așezăminte creștine de pe raza Ierusalimului fuseseră înzestrate cu importante danii românești. În cuprinsul lor puteau să intre, uneori, moșii întregi cu sate, cu locuitori cu tot. Apărea nevoia reglementării raporturilor de interese și a eventualelor litigii iar acestea presupun deplasări de persoane în ambele sensuri, măcar pentru a sluji de martori și de a ușura descurcarea firelor în diversele pricini ivite. Însuși Domnitorul țării putea fi implicat: Vasile, Voevodul Moldovei, intervenea la 18 august 1650, ca să-i împace pe călugării de la mînăstirea Sf. Sava cu Avram și frate-său Gheorghe din satul Larionești al ținutului Sorocăi. La 26 mai 1657 Voevodul Gheorghe Ghica judeca un caz similar de pe aceleași locuri. În fine, la 18 martie 1672, venea la rînd Duca Voevod spre a întări stăpînirea mînăstirii de la Ierusalim (vezi «Condica de porunci» aflată în depozitele Bibliotecii Academiei Române, Ms. rom. 237).

Vechimea legăturilor cu Țara Sfîntă continuă să reprezinte un suport mental activ, greu de ignorat oricîte modificări de optică s-au produs pe parcurs. Nici în regimul celei mai drastice politici izolaționiste, accesul către Ierusalim n-a putut fi complet blocat. Măsurile șovine și discriminatorii se împleteau, cu efecte paradoxale: pe de o parte erau împinși evreii să emigreze masiv, pe de altă parte obstrucții polițienești perfide făceau din solicitarea vizei pentru deplasare temporară, o chestiune plină de nesfîrșite șicane, adeseori insolubile. Cine ajungea, totuși, să se îmbarce în avion la Otopeni cu destinația Lod avea de ce se socoti norocos și putea considera coșmarul dinaintea plecării sub beneficiul unei sumbre experiențe consumate... dacă întîmplări ulterioare nu-l puneau, cumva, în gardă asupra temutului angrenaj ocult de supraveghere pas cu pas, dincolo de orice închipuire. Descopereai mai tîrziu (ori niciodată!) dublul registru al călătoriei; pe

https://biblioteca-digitala.ro

cît de miraculoasă la nivelul trăirilor imediate, pe atît de absurd pîndită, controlată, calculat radiografiată de la distanță, la rece și cu cinism profesional.

23 mai 1976. Deocamdată, desprinderea grăbită, uitarea inocentă a avatarurilor obținerii pașaportului integral absorbit de zborul peste podișurile Anatoliei, de-a lungul țărmului mediteraneean al Asiei Minore, pînă aproximativ în dreptul Ciprului, lăsat undeva în dreapta și la spate printr-un viraj larg al aparatului angajat lin în manevrele de coborîre exact peste Tel-Aviv, survolat la joasă înălțime. La ieșirea din avion, contact brutal cu lumina intensă a miezului de zi și cu aerul încins, deși senzația era mai curînd de lipsă a aerului, dislocat parcă, de suflul unui uriaș cuptor invizibil. Anotimpul nu justifica temperatura excesivă și, de fapt, survenise momentan o capricioasă circulație de curenți fierbinți dinspre deșert. În schimb lumina, din prima pînă în ultima zi a călătoriei, a rămas identică, acută, exacerbînd la culme culorile vegetației, împrumutînd — prin ricoșeu — umbrelor consistență netă, contururi categorice, o fermitate a formelor fără retușuri. Jocuri geometrice iau naștere, astfel, potrivit unui spontan cod caleidoscopic, în beneficiul arhitecturii. Însăși piatra unora dintre clădiri își metamorfozează aspectul spongios, în funcție de unghiul refracției solare, cu treceri surprinzătoare de la irizări exuberante la austeritate mată, originară. Alternanțe bătătoare la ochi abundă pretutindeni, fără să presupună deplasări prea lungi. Am părăsit aeroporul pe direcția unuia din sateliții Tel-Aviv-ului, cale de circa 20—30 minute cu mașina, intersectînd autostrada către Ierusalim, abia dată în folosință, pe la un punct nodal intens solicitat din toate direcțiile printr-o rețea de benzi asfaltate, răsucite la înălțime pe pilonii de beton, cum popularizează documentarele dedicate marilor fluxuri de circulație din metropole. Pe de lături, terenuri reduse de cultură agricolă, cîteva pardesuri (plantații de portocali) iar prin curți multiple straturi de flori, care mai de care mai fastuoase. Ficusul ia aici dimensiuni de copac în toată regula, anemonele alcătuiesc veritabile covoare oriunde găsesc spațiul liber, cactușii străjuiesc marginile șoselei, în tufe compacte, împodobite cu măciulii galbene și roșii, risipite la înălțimea statului de om, aproape. Foarte decorativ apare, din loc în loc, un soi de salcîm, cu crengi pletoase, sufocate sub o eflorescență movă, suavă.

Întîiul reper de suflet: Rishon le Zion. Numele localității împinge gîndul spre vremuri cît de cît îndepărtate, deși mai tot ce se întîlnește arată de dată recentă. «Rishon» înseamnă *primul* (săptămîna debutează cu ziua numită *yom-rishon)* ceea ce vrea să sugereze că înființarea așezării aparține valurilor de imigranți de la începutul mișcării ce a pus temeliile actualului stat Israel. Unii pretind că în aceste valuri, revărsate și asupra Rishon-ului ar fi fost amestecați destui coloniști originari din România. Se poate, cu toate că alte surse de informații plasează pe cei sosiți din zonele noastre, mai curînd la Zikhron Iaákov, Petah Tiqva, sau Rosh Pinah fundate îndată după 1880. Oricum, Rishon le Zion are sigure rădăcini în epoca pionieratului, pe cînd a fost trasată principala arteră de circulație, botezată în amintirea întemeietorului sionist Theodor Herzl. Ajunge să străbați numai această arteră, de la un cap la altul, ca să observi procesul modernizărilor suprapuse încît devine imposibilă reconstituirea, fie și imaginară, a înfățișării inițiale. Doar în parc mai sînt arbori cu trunchiuri și coroane enorme, cu siguranță mai vechi decît tot ce timpul a îngrămădit în preajmă. Firește, peluzele lui verzi atrag permanent cete de copii. Totuși, rămîn oaze liniștite de unde, așezat pe cîte o bancă retrasă, contempli în voie înșiruirea palmierilor pierduți în înalt, martori ai trecerii cine știe cîtor generații. Fac repede o socoteală: exact cu jumătate de secol în urmă, Anton Holban a făcut măcar cîțiva pași pe aleea principală, care traversează parcul în direcția celebrei, de pe atunci, întreprinderi vinicole «Carmel», obiectiv turistic

https://biblioteca-digitala.ro

într-un itinerar conceput să ofere oaspeților proba activităților locale febrile. Oricît de lapidare erau însemnările sale (publicate în vara lui 1926 în «Universul literar»), prozatorul reținea un suflu contaminant, perseverența depusă în extinderea agriculturii, în mica industrie (tîmplărie, cărămidării), semnele unei voințí unanime de a demonstra însuşiri organizatorice, inițiativă constructivă și certa depășire a deprimării derivate din confruntarea cu dificultăți inerente fazei de tatonări, proiecte timide și înjghebări febrile, cu prețul multor cazne, retrageri temporare, poate chiar abandonuri. Captivat, în special, de frecvența șantierelor, Holban constată sec, enumără, înregistrează, fără a mai găsi cu cale să lungească vorba. Omitea să mai pomenească de romantism, de eroism, totuşi le subînțelegea printr-o discretă vibrație admirativă. Urmaşii lucrătorilor tenaci întîlniți de el aveau să dea specialişti de clasă, capabili să schimbe fața pămînturilor aride de ieri, să devină competitivi în domenii de ultimă oră, electronica, informatica, investigația moleculară, aplicațiile tehnologiilor de vîrf, laseri și celelalte. O simplă vizită, alături de Rishon, la Rehovot, în perimetrul Institutului Weizman, produce surprizele în lanț. Într-o mare de verdeață, par risipite la întîmplare edificii vaste, cu profiluri distincte, cu funcții potrivite disciplinei pe care o deservesc. Funcționalitatea nu exclude originalitatea arhitecturală. Silueta turnului aferent acceleratorului Köffler încîntă ochii, pur și simplu, de la distanță. Cutezanța spiritului și fantezia imaginativă s-au îngemănat, parcă demonstrativ, în structura sa. De prisos a descrie echipamentele tehnice, laboratoarele; cer o prea înaltă inițiere iar în lipsa ei subzidă evident riscul de a fi bănuit că recurgi la reminiscențe din lecturi *science-fiction*. Mai presus, se situează aspectul uman. Cu toată enorma concentrare de competențe științifice, ambianța apare primordial comunicativă. Se lucrează nu numai în condiții de desăvîrșit confort, dar mai ales de armonioasă coroborare a eforturilor. Dacă n-ar fi vîrsta, savanții profesori aproape că nu se disting de discipoli. După moda americană, își spun reciproc pe numele mic și, tot în stil american, angajează schimburi de opinii absolut riguroase la o ceașcă de cafea, în spațiile corespunzător amenajate la nivelul fiecărui culoar. Eminența o conferă, singură, știința. În rest, ierarhiile pedante, etichetele rigide cad de la sine. Personalități de renume găsesc normal să se prezinte la colocvii în short, sosiți în ultimul moment de la piscină sau de pe terenul de tenis, ambele foarte căutate. Consecința climatului relaxat este o mai robustă încredere a celor tineri în forțele proprii, dorința, orgoliul de a da rezultate maxime. De aici, competitivitatea organică, în afara oricăror reguli disciplinare, scutită de constrîngeri conformiste.

Shabat în kibutz (sîmbătă 12 iunie 1976). Înaintea unei explorări ocazionale în Galil, — spre Safed (Tzfat), centru al gîndirii kabalistice în Evul Mediu, spre Tel-Dan, Tiberias (Tveria), Nazareth, pe urme biblice, — scurtă escală la Matzuba (Mazuva), kibutz din vecinătatea graniței nordice, recomandat pentru faptul mai puțin obișnuit că numără, între membrii săi, un creator de artă. Îl găsim lesne pe pictorul Avril Segali și ne invită în atelierul lui. Pentru familiarizare, deschide mape cu desene, întoarce cu fața tablouri depozitate pe lîngă pereți și le lasă să vorbească în locul său, Dar se limitează la destul de puține lucrări, evident nu din prudență, ci dintr-un fel de pudoare profesională. Evită să dea motiv de comentarii prelungite, pe semne ca să nu se alunece în elogii de circumstanță. Dacă «opera» și-o ferește, în schimb e vizibil încîntat să-și etaleze «cazul» oarecum privilegiat, ca unul ce izbutește să împace individualismul creatorului cu exigențele existenței colective, de kibutznic. Pentru a înlătura bănuiala vreunei constrîngeri, enumără avantajele pe care singur nu și le-ar fi oferit niciodată. Începe chiar cu atelierul unde ne aflăm, spațios, bine utilat, invadat de lumina zilei. Cade, de asemenea, în sarcina kibutzului procurarea tuturor materialelor (vopsele, hîrtie,

https://biblioteca-digitala.ro

pînză, rame), ca și asigurarea condițiilor de a expune pe măsură ce roadele imaginației sale îndreptățesc o confruntare cu opinia publică. Primirea favorabilă a mai multor expoziții organizate în țară i-au permis să solicite «investiții» sporite substanțial. I s-au repartizat, astfel, fonduri de susținere pentru a pune pe picioare expoziții personale în străinătate, în Europa, ca și în Sud-America. De fiece dată, sumele obținute din vînzarea integrală a exponatelor au intrat în beneficiul comun. Asemenea recuperări curente financiare nu se confundă cu acoperirea datoriilor statutare. Ca orice alt membru al colectivității, pictorului îi revin sarcini obștești în completarea activităților sale specifice în atelier. Răspundea, în chip special, de spațiile florale, numeroase și savant îngrijite în fața clădirilor administrative, ca și a corpurilor de locuințe, cele mai multe cu aspect de cochete vile rustice. Relativ recent, fusese dată în folosință sala de conferințe, cinema și spectacole. Pe frontispiciul intrării și lateral erau monumentale fresce și basoreliefuri, executate într-o manieră vizibil influențată de contactul artistului cu lumea sud-americană. Își părăsise subit modestia, în zelul de a ne iniția și a ne capta interesul. Pleda elocvent și, în același timp, nu făcea secretă îngrijorarea care-l hărțuia. Mulțumit de situația proprie, deplîngea tensiunea impusă cotidian de manevrele forțelor ostile străine. Eram la puține zile după explozia unei bombe criminale la aeroportul Lod; văzusem la televizor ceremonia înmormîntării uneia intre victime, o polițistă răpusă în ajun de a-și fi încheiat stagiul militar. De aceea, nu ne-a mirat gestul pictorului cînd dam tocmai să părăsim atelierul; cu automatismul cu care a cules, în treacăt, cheile ușii, a scos, dintr-un sertar, un pistol, vîrîndu-și-l în buzunarul de la spate, în timp ce se justifica: «sîntem pe graniță, mereu expuși, pîndiți, atacați uneori viclean, nu ne putem lăsa surprinși; ne place, nu ne place, stăm înconjurați de sîrmă ghimpată și avem plantate, din loc în loc, foișoare de observație, de unde veghem necontenit, prin rotație». Păstrez întipărită în auz fermitatea din glasul amfitrionului, dublată de calmul rostirii. Corespunde liniei viguroase a graficii sale, epurată însă de orice agresivitate, în spiritul temelor și al modelelor umane fixate pe pînză cu tandrețe. Poate să fie încordare în unele scene, o crudă asprime a privirii, dar nu spaime, nu teroare lăuntrică, nu crispare deznădăjduită.

În drum spre Rosh Haniqra, intersectăm încă un kibutz: Gesher Haziv. Fiind ceva mai tîrziu, animația a crescut. Copii, de toate vîrstele, foiesc în preajma piscinei. Alții au ieșit la iarbă verde, sub măslini. Și aici — club, elegantă casă de oaspeți, dar și posturi de observație, săgeți indicatoare pe la răspîntii, care arată direcția spre cel mai apropiat adăpost în eventualitatea alarmei. Asemeni nouă, destui vizitatori. Zărim un grup mai numeros de tineri nordici, identificați după blondul izbitor al părului și care n-au aerul a se găsi în trecere. Sînt, într-adevăr, într-un fel de stagiu de documentare, integrați pentru șase sau nouă luni în viața kibutzului, repartizați diverselor colective de muncă, la cîmp sau în cadrul anexelor gospodărești. Orele lor de activitate productivă alternează cu programe de inițiere în studiul limbii ivrit și de informare asupra istoriei poporului evreu sau geografiei țării, în care scop participă la excursii pedagogice. Subiectul o interesase cîndva pe Nathalie Sarraute și îmi aduc aminte de un reportaj entuziast al său, în «Les nouvelles littéraires», după o călătorie la fața locului.

Cezareea — ca o pagină din Sanhedrin. Am în vedere strict înfățișarea tipografică a cărții din Talmud în ediția critică a rabinului Adin Steinsaltz. Mica suprafață a paginii este parcelată astfel încît să permită vizionarea simultană a filiațiilor istorice determinante pentru înțelegerea textului ajuns pînă la noi: în centru, originalul arameian, pe coloane alăturate comentariile medievale, apoi referințe la epocile următoare, în fine traducerea modernă cu rezumate din exegeza

https://biblioteca-digitala.ro

clasică rabinică, cu note lexicale și scheme ilustrative la zi. Aproximativ identic stratificat, într-un cadru omogen, se dezvăluie Cesareea, cu succesiunea ei de existențe, etalate succint la vedere: lîngă urmele portului fenician, statuetele de sorginte grecească, dincolo splendidul amfiteatru roman, mai aproape de șosea zidurile de cetate din vremea cruciaților. Din loc în loc, tabele cronologice, ca un repertoriu al întîmplărilor proeminente și al numelor de răsunet: Alexandru cel Mare și-a întins stăpînirea pînă aici, Herod a dat strălucire locului, Vespasian l-a preferat în momentul proclamării ca împărat, părinți ai creștinismului (Eusebiu, Origen) au găsit ambianță prielnică pentru a-și elabora o parte din lucrări, bizantinii au construit cu materiale recuperate din edificiile herodiene, musulmanii au asediat orașul și l-au ocupat secole la rînd, greu izgoniți și doar pentru un timp, de luptătorii cavalerului crucii Baldovin I, în fruntea flotei genoveze, apoi iar păgînii, iar devastări, pînă la stingerea completă a focului din vetre. Ultimii locuitori sînt de mult fantome. Cît vezi cu ochii nisip, deșert și ruinele măreției ghicite numai și, totuși, impregnată în mărturiile de piatră supraviețuitoare. Din cînd în cînd, viața se reîntoarce, ajutată de virtuțile perene ale artei. În anticul amfiteatru, excelent conservat, se organizează concerte cu participări ilustre. Acustica incredibilă a monumentalei construcții certifică extraordinara pricepere meșteșugărească a străbunilor noștri. Din arenă, sunetul se propagă în sus și se amplifică uluitor. Un dialog întreținut normal, jos, reverberează intact spre extremități. Verificasem fenomenul, încît nu m-am mirat să asist (prin intermediul televizorului) la un recital susținut de Joan Baez, cîntînd mai mult fără microfon. În umbrele înserării, silueta ei fragilă semăna unei vestale într-un templu al înfrățirii universale.

MARIN BUCUR

Ochiul care mă privește de la Ierihon

Cetate peste toate cetățile, fără de cetate astăzi,
Izvor al izvoarelor nevăzute în adîncurile deșertului,
Grădină salvatoare a pustiului,
Fecunditate triumfătoare asupra Morții...

Acropole poate că era un munte sălbatec, păscut de capre sălbatice, atunci cînd Ierihonul strălucea în glorie și în măreție. Orientul se trezise de milenii pe Terra și omul se dezlipise de Cer! Grădinile Semiramidei nu se ridicaseră peste pustiuri, iar în pustiuri profeții auzeau pe Dumnezeu. Pe malurile Mării Moarte, David își purta turma de oi și de capre. Era pe vremea Începuturilor lumii și făpturilor sale. Era pe vremea lui Dumnezeu al lui Moise și al lui Moise pe pămînt. Era pe vremea cînd pe Muntele Sinai, Dumnezeu cobora mesaje neamului său ales. Era pe vremea cînd lui Moise, venindu-i sorocul pămîntesc al sfîrșitului, s-a suit din valea Moabului, pe vîrful Pisga, «în dreptul Ierihonului, și Domnul i-a arătat tot pămîntul de la Galaad și pînă la Dan» (Deuteronul *34,1). Din fața Ierihonului, Domnul i-a arătat moștenirea pe care o lăsa seminției sale pe pămînt:*

https://biblioteca-digitala.ro

«Întregul Neftali, pămîntul lui Efraim şi al lui Manase şi tot pămîntul lui Iuda pînă la Marea Asfinţitului;

Neghebul, cîmpia Iordanului şi şesul Ierihonului, cetatea palmierilor, pînă la Ţoar.

Şi zis-a Domnul: — Pentru această ţară am jurat lui Avraam, lui Isaac şi lui Iacob astfel: — Seminţiei tale o voi da!»

În «lunca Ierihonului» a poposit Iosua, pentru prăznuirea Paştelui, şi «aproape de Ierihon, ridicîndu-şi ochii şi uitîndu-se, a văzut un bărbat stînd în picioare, în faţa lui, şi ţinînd în mînă o sabie. Atunci Iosua s-a îndreptat spre el şi l-a întrebat: — Eşti tu dintre ai noştra sau dintre vrăjmaşii noştri?

Iar el i-a răspuns: — Nu, ci sunt voievod al oştirii Domnului şi am venit acum! Şi Iosua a căzut cu faţa la pămînt şi s-a închinat şi a grăit către el: — Ce porunceşte stăpînul meu robului său?

Atunci voievodul oştirii Domnului a grăit lui Iosua: — Descalţă-te de sandalele din picioarele tale, căci locul pe care stai este sfînt...

Şi Domnul a mai zis profetului: — Iată, voi da în mîinile tale Ierihonul şi pe regele lui şi pe războinicii lui!»

Şi cetatea a căzut în stăpînirea oştirii Domnului, iar Iosua biruitorul a lăsat poporului său blestemul pentru cine va mai încerca să rezidească Ierihonul.

Evanghelistul Luca ne spune că Iisus, după Botezul cu Duh Sfînt, a fost dus de Domnul în pustie pe muntele Carantel (Carantaniei), care străjuie şi apără pămîntul roditor şi mustos de apă de deşertul din jur, pe locul unde a fost săpată în stîncă mînăstirea de astăzi de pe «Muntele Tentaţiei».

În faţa Ierihonului, Iisus a poposit timp de patruzeci de zile, încercat în puterea iubirii pentru Dumnezeu-Tatăl, de către diavol.

Ierihonul a murit, Ierihonul a rămas viu, ca o înfrîngere a deşertului şi a morţii. Îngropat de blestem şi de timp, Ierihonul a fost deshumat de arheologi nu pentru a călca Cuvîntul şi a înfrînge Biblia, ci pentru a curăţa locul de moarte. Nu pentru a înălţa din nou Ierihonul, — cetatea cetăţilor lumii, cum o consideră savanţii, ci pentru a arăta omului impenetrabilitatea Timpului peste istorie. Ierihonul este Biruinţa Domnului asupra Cetăţii umane. La poalele ruinelor triumfă izvoarele, iarba şi pomii. Moartea pe veci a orgoliului şi a vanităţii umane, şi minunea învierii din taină. Izvorul din Fîntîna lui Eliseu, discipolul lui Ilie! Apa ieşind din piatră şi din nisip, apa vie a celor care cred, apa dată de Domnul, care a zis:

«Săpaţi în valea acestui rîu groapă lîngă groapă»,

Căci aşa zice Domnul: «Nu veţi vedea nici vînt şi nu veţi vedea nici ploaie, şi cu toate acestea se va umplea cu apă şi veţi putea adăpa turmele şi dobitoacele voastre» (Cartea a doua a Regilor, *16—17). Şi Ierihonul este minunea vie şi eternă a vrerii Cereşti. Oaza portocalilor şi a bananierilor, a smochinilor şi a curmalilor, un Cannaan la proporţiei unei oaze din preajma Iordanului.*

Din aceste locuri am luat o piatră din Piatră, — o piatră din ale cărei reflexe minerale mă priveşte un ochi. De pe ruinele Ierihonului am cuprins zarea spre Ierusalim, sub razele acestui ochi de Piatră, sub care au ţîşnit şi apele din pustie! În deşert, Canaanul lui Israel, pămîntul lui Moise şi al lui Eliseu, pămîntul nostru cei care credem că Dumnezeul lor şi al nostru, ne arată minunea că Ierihonul există pe locul Ierihonului, ca loc sfînt, — pămînt dăruit nouă de Dumnezeu — Unul pentru a nu se teme de deşert.

https://biblioteca-digitala.ro

DANY CARAVAN — INTERVENŢII ÎN PEISAJ

Volume pe terasa de la Tel Aviv ▶

De pe terasa fortului Belvedere. Construcţii dialogînd cu celebra cupolă San Lorenzo ▶▶

Tel Aviv — Omagiu Păcii ▶▶▶

Beton şi lemn în spaţiul mării. Expoziţia de la Seul

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

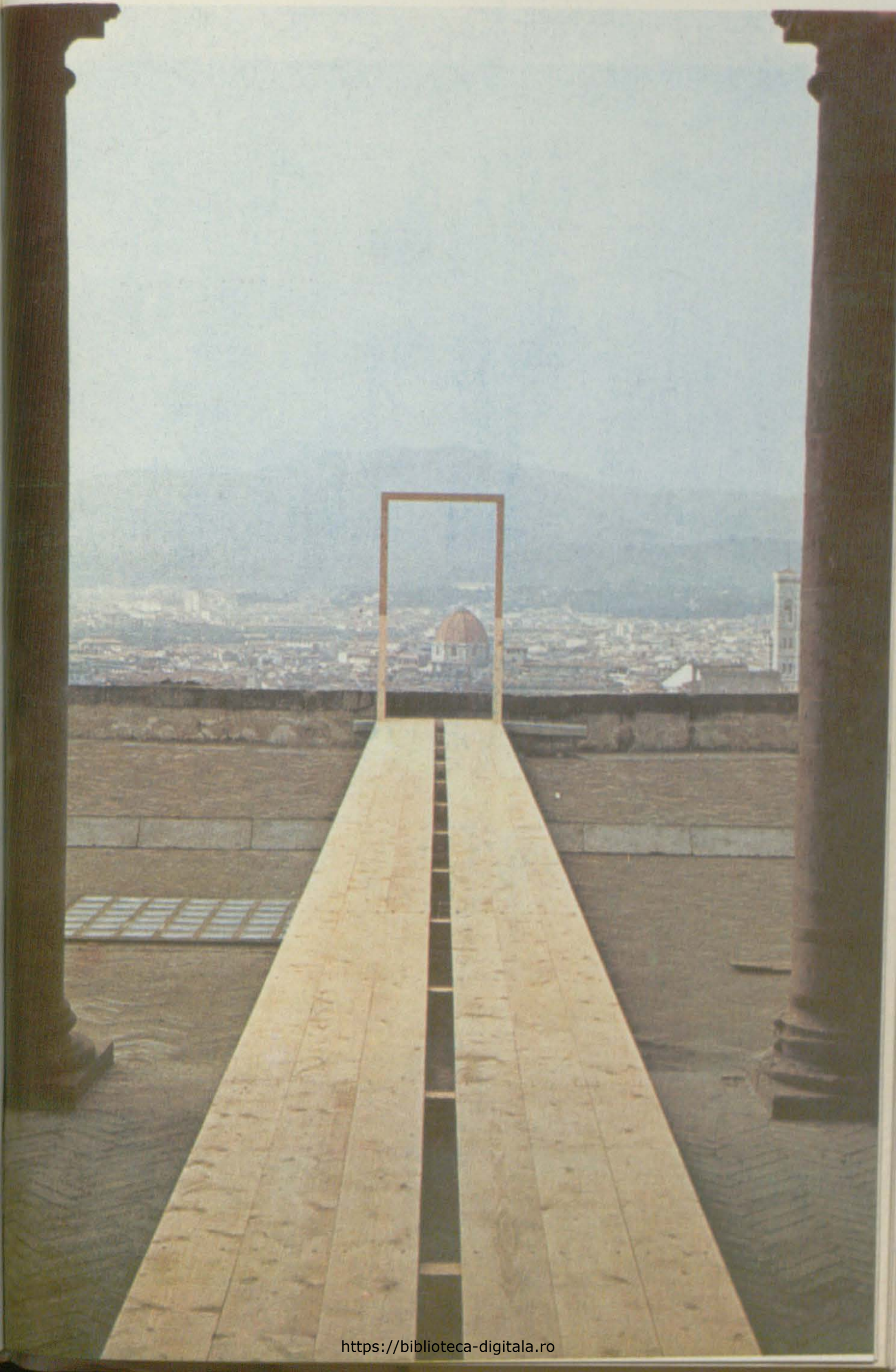

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

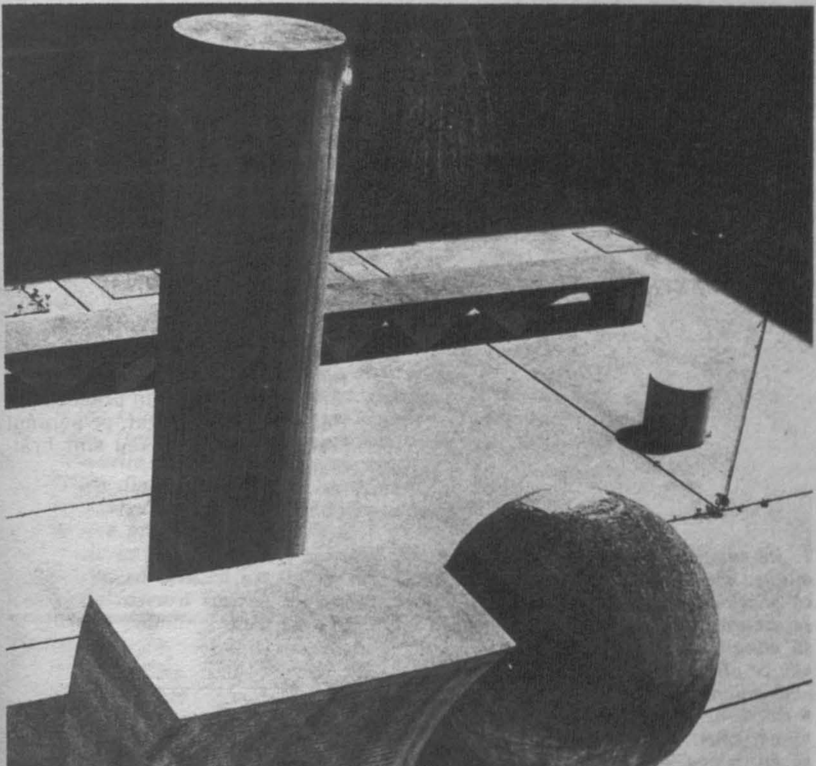

https://biblioteca-digitala.ro

Cursul de mătuşologie

PARTEA ŞI CARTEA ÎNTÎIA: ROMÂNII, LA PALESTINA!

Lui Mihail Sebastian, celui care în '37, conducîndu-şi un prieten spre Palestina, a constatat, pe peronul Gării de Nord, că «eu sînt brăilean!»

*1. De cum ajung în ţara Zeului Ze,**
mătuşa mea, tanti Silvi, îmi povesteşte
că un clovn pleacă de pe scenă,
se aşează afară, pe trotuar, şi începe
să plîngă, trecătorii întrebîndu-l:
«de ce plîngi?», el explicîndu-le:
«mă odihnesc!», — «ah, bine că mi-am luat
o piatră de pe inimă,[1] toată ziua de ieri
mi-am spus: doamne fereşte s-o uit,
să nu cumva s-o uit, fă-ţi un semn,
Silvi, acum m-am liniştit.
Ce vrei să-ţi dau de mîncare?»

2. Tanti Silvi, ca şi mine, mănîncă puţin.
Tanti Silvi nu are nevoie mai mult
decît de o supă, «în principal cu găluşte»,
dar fără supă nu poate spune că trăieşte
adică «vrei să ştii ceva? eu, după supa
asta, nu mai am nevoie de nimic!»
şi dacă-i zic că-i ca Socrate, cel care
se ducea în piaţă, rotea privirea peste
toate şi afirma: «îmi trebuie atît de
puţine!» atunci se dă emoţionată:
«Ei, nu mai spune, gîndesc ca Socrate?
nu se poate!» şi bate, încîntată, din
gene, ca la un sincer compliment. Toată

* vezi imediat «sunetul» 16, ca să înţelegi de ce numesc aşa ţara aceea.

https://biblioteca-digitala.ro

familia o socotește un monstru de vanitate. «Știu, nu-mi pasă», îmi spune punîndu-mi o farfurie plină cu cartofi prăjiți, mîncarea mea preferată, lîngă care a scris pe o hîrtiuță, un citat din rubrica de înțelepciuni a revistei mondene «Nous deux».

3. De cum ajung în țara Zeului Ze, un om voinic la 80 de ani îmi spune cu certă voioșie că i-a murit soția și e necăjit, mama are o indigestie cu pește congelat «cum n-am avut în viața mea, niciodată», trompetistul rus de pe strada principală deschide cutia pentru pomeni, discutînd tandru cu o violoncelistă la fel de tînără, «sivodnia?», «sivodnia!», cînd ea pleacă, el începe «Catiușa» și ea îi face semn cu mîna, trecînd strada, ca-n toate Mosfilmurile, librarul francez nu se întrerupe dintr-o discuție cu un domn miop care susține că teza lui Fukuyama «c'est une grande cönerie», ca la prînz, de la primul titlu al ziarului românesc, să aflu că un partid religios a anunțat aseară sosirea lui Messia, mîine sau poimîine, dacă nu se răzgîndește.

*4. Un deceniu de cînd paharul cu suc de portocale tremura pe masă, eram pe terasa mamei și bombardiere grele treceau spre Beirut, acum aud, pe terasa casei alăturate, un cor de ruși bătrîni, e un loc unde se adună numai pensionari, femei grase cu jartiere pe genunchii masivi privind cum gesticulează bărbații care repetă: «zavtra! zavtra!» purtînd bascheți bine uzați, după doi ani de închisoare, fostul ministru de externe al lui Ceaușescu, mi-a spus la Buc, că dacă ajung la maică-mea, în țara Zeului Ze, să le dau salutări prietenilor lui, Itzhak Șamir și Ariel Sharon.
Suc de portocale se zice miț tapuzim.*

5. Un cal din grajdurile prințului moștenitor al Iordaniei a trecut înot, șase ore, de la Akaba la Eilat, două zile l-a îngrijit un dresor, Dan Stromza, hrănindu-l cu legu-

https://biblioteca-digitala.ro

me şi zahăr, ca, după trei zile, lîngă kibuţul «Iotrata», armăsarul să fie predat, de un ofiţer sub steag al Naţiunilor Unite, celor din ţara arabă vecină. Am văzut asta cu ochii mei. Calul, în nici o ştire, n-a avut nume. Tot în zilele acelea, marea cursă de obstacole de la Liverpool a fost cîştigată de un cal numit «Partid politic» iar Messia ar putea fi rabinul Lubavici de la New York care împlineşte chiar acum 90 de ani, singură Margueritte Duras, romanciera, fiind atît de nebună ca să declare ieri că în istoria speranţelor «comunismul nu va putea fi înlocuit».

6. Din cele două sau trei locuri unde tristeţea nu e un vulcan stins — unul e aici, pe Dizenghoff, în faţa unei vitrine consacrate parfumului parizian: «Egoiste-pour l'homme» pe care un saxofonist rus a aşezat o cutie a milei, el cîntînd din ambii plămîni, «Serdze».

7. Tanti Silvi are 82 de ani şi în fiecare dimineaţă, pe picioarele ei foarte scurte şi bine îndoite, pleacă la bufetul ei dintr-o şcoală specială pentru noii veniţi unde se învaţă limba ţării ei din care nici ea nu ştie decît cum se cere un senvici, o cafea, un ceai, o limonadă, o prăjitură, dar astfel stă de vorbă, în cele două recreaţii, cu oameni din toată lumea, toate profesoarele iubind-o şi zicînd despre ea că e un caz special de înţelepciune, tanti Silvi, oricum ferindu-se să se certe cu cineva, fiindcă nu ştie să se împace. Scriitoarea ei preferată este Danielle Steele, de care eu n-am auzit, «vai, n-ai auzit de Danielle Steele!» se miră tanti Silvi, neîndrăznind să fie ironică.

8. Mă duc cu el în Yaffo, să cumpere două perne, mezeluri şi vin, pernele le ia în ivrit, şunca în ruseşte, vinul în română — l-am condus, acum 40 de ani, în Gara de Nord, la trenul pentru Moscova, pleca la studii, cîntam «Desfidanie mama», seara, acasă, la el, ne uităm pe canalul 44, la «Cinema Paradiso» (regia: Giorgio Tornatore)

9. Alternativa, opoziţia, opţia, inflaţia, drama, tragedia, ironia — au un sobor

https://biblioteca-digitala.ro

de înţelepţi care veghează la cuvintele europene, cum să sune în ivrit, pentru acestea nu au găsit, le-au lăsat aşa şi fiecare pare o oază în frazele ştirilor ascultate peste tot, în autobuze şi baruri, pe stradă şi în piaţă, la baie şi pe plajă; în cimitire sînt tot mai multe inscripţii gruzine; eu însumi mă simt, pe stradă, o literă latină între cele ebraice şi chirilice, mulţumit că pentru «ironie» n-au găsit echivalent, «cizbatim» înseamnă «vorbe de clacă» şi pare un pîrîu ajuns dintr-o pădure rusă, aici, la Mediterana, unde ceainicului i se spune «cum-cum» şi telefonului «ţil-ţul».

10. Sînt în faţa Ministerului Industriei — vroiam să intru la «Secolul 20» ca să-i spun lui Roger că pe strada Pinsker restaurantul francez «Chez Roger» s-a transformat în «Românca de pe Pinsker» — şi soldaţi mulţi coboară sărind din camioane militare; e o lovitură de stat, e 7 dimineaţa văd pe ceasul clădirii,
apoi, printr-un zoom al aparatului,
mă extrag din oraş şi mă găsesc pe Pinsker, în faţa unui televizor unde văd că redactorul şef al «Baricadei» şi alţi doi semideputaţi proclamă un fel de dictatură a nu ştiu cui, căci nu înţeleg decît că se cere a fi de acord cu proclamaţia care instituie cenzura şi cezura.
Mă trezesc, e 8 dimineaţa, tanti Silvi mai doarme, sforăind, cu o revistă «Nous deux», pe piept, e o dimineaţă de şabat şi mă sună regizorul de la Nazeret să-mi comunice că toată noaptea a recitit Julio Jurenito, *«ai mai citit-o?, este de o mare actualitate!»*

11.
Vindecă şi dă
diagnostic —
e unic în felul lui
Serghei Zvetlov
împreună cu
Mihail Gorowitz
care citeşte în palmă.
Înscrieri la tel:...

...dar furunculele?
Cum ar fi dacă din fiecare amintire s-ar forma, pe dată, un furuncul care ar creşte şi s-ar resorbi odată cu viaţa amintirii?
citesc şi mă gîndesc, în autobuz, lîngă mine moţăind un soldat al cărui cap frumos alunecă spre umărul meu,eu fiind hotărît să-l las să se sprijine, dar

https://biblioteca-digitala.ro

el, cu o ştiinţă exactă, tresare la timp și revine în poziția inițială, avînd grijă de a nu îngădui mitralierei sale să mă atingă, strîngînd — de cîte ori tresare — arma la piept.

12. «Nu fi necăjit cu comunismul, nici cu sionismul n-a ieşit mai bine!» — îmi spune, noaptea, făcîndu-mi patul, femeia aceea dintr-un kibuţ de stînga pe care o aşteptasem după prînz să elibereze unei berlineze o adeverinţă pentru anii de muncă, aici, în deşert, între '51 şi '54 — «nemţii plătesc la pensie, chiar dacă ai lucrat în junglă, numai să ai acte!» şi închise lumina. Nu ieşi din cameră. Ne despărţisem, în '50, pe Caimatei, din cauza problemei naţionale. N-am fost niciodată sionist. Bărbatul ei murise cu arma în mînă, aici, în pustiu, fermă îmi îndepărtă mîna, vroia numai să ne sărutăm, mai ştia să sărute, deşi aici femeile, după 50 de ani, par foarte bătrîne şi muncite. Întors acasă, la oraş, tanti Silvi mă întreabă: «e, cum ţi s-a părut la comuniştii noştri?»

13. Ştabul acela, mare director la bursa de diamante de pe malul mării, care fusese cîndva, la Tecuci, colonel de miliţie, o mînă dreaptă a lui Dej, care-mi ceru să comand ce vreau, recomandîndu-mi «un croissant cu caşcaval», el nu lua nimic de dimineaţă, pentru a-şi continua mai aprig ideea: toţi sîntem dizidenţii lui Bush, Gorbi, Iliescu, Kohl, Corasson Aquino şi Mordehai Prz, toţi ar trebui să formăm o Internaţională al cărei imn nu poate fi decît «Les feuilles mortes», «am acasă toate recitalurile lui Yves Montand». Am cerut «un croissant cu caşcaval», şi i-am spus că «Serdze» ar fi mai cantabil şi începurăm să ne cîntăm melodiile, singuri pe terasă, pe la zece dimineaţa, restaurantul se numea «Baloon».

14. Vărul acesta al meu — prin alianţă — născut aici, maică-sa o poloneză, maior în rezervă, gata să moară, în '73, la deversor, cînd Sharon a dat peste cap armata egipteană care-i încercuise, om cu care mergînd într-o zi, la aeroport, să aşteptăm nu ştiu pe cine, îl văd deodată oprit de o patrulă, luat de o parte în forfota sălii de aşteptare, discutînd un minut, două, scoţînd un act, aceia citindu-l, apoi rîzînd

https://biblioteca-digitala.ro

discret — toate de departe — şi el venind lîngă mine, explicîndu-mi concis şi amuzat, ca pe o întîmplare şugubeaţă, că l-au luat, normal, drept suspect, el avînd întru totul mutra unui terorist palestinian, din ăia, crunţii şi măslinii la faţă, care deturnează avioane în toate clişeele ziarelor, printre cerinţele obligatorii pentru a fi Messia fiind şi aceea de a pricepe limba păsărilor, precum cerea şi Sadoveanu celor din Şcoala de Literatură, instalată în fostul muzeu de la şosea, care de mult a devenit ambasada lui Sadam Hussein.

15. Tanti Silvi care nu se poate uita la nimic ce-i cu nazişti, lagăre, morţi şi Hitler — terminînd încă o Danielle Steele, Zoia, *ceva cu emigraţia rusă de la Revoluţie încoace, luîndu-şi capul între mîini şi începînd să emită un sunet lung: «mmm — mmm!», modulat a durere şi plăcere: «ce carte! ah, ce carte!» — asta în seara ajunului de Paşte, cînd la TV e un documentar ceh din '88, despre München '38, unul din acelea în care* Vltava *sună pe o chitară pop aşa de bine că mai lung decît orice «Dallas» sau «Dinasty» ar fi un serial «Adolf şi Neville».*

16. Nu ne putem întîlni, pleacă diseară la Yokohama, cu şeful ei, asta-i situaţia, «zeu ze», aşa se spune «asta-i situaţia», «dar pînă mă întorc, fă-mi cîteva scrisori şi dă-mi-le atunci, cu lucrurile bune şi ticăloşiile pe care le-ai făcut, vreau scrisori de la tine, zeu ze» — conchide, la telefon, secretara grandiosului editor, singura care m-a învăţat, cîndva, prin cinemalele bucureştene, cum să-i deschid fermoarul rochiei, pe talie, şi aşa, pe acolo, mîngîindu-i şoldul şi ea mulîndu-se atentă sub palma mea, mă oprea de la întrebarea dacă-i place filmul, încît acum nu-i pot spune decît că tocmai de asta numesc eu ţara ei, ţara Zeului Ze, «înţelegi cum sună ivritul din «Zeu Ze» în româneşte?», «cum să nu, mă crezi proastă?, i-o spun şi bosului meu, e din Focşani, totdeauna ţi-am spus că o să mori din literatura ta pentru gagici, pa!» şi închide, pe şoapta mea: «pu şi pasi», dac-o mai aude, ca altădată, cînd eram şomeri şi javre mic-burgheze şi îmi cerea tot timpul «notează totul, ca să scoţi un

https://biblioteca-digitala.ro

roman!» şi eu îi juram, pe şoldul ei, pe sînii ei, ca în Demonul, *că «n-o să uit, Darie!»*

17. «Un război mondial, dacă nu e european, pe Mediterana, nu poate fi mondial» — m-am gîndit pe terasa «Lămpii lui Aladin», la Jaffo, Max, cel care ne invitase, povestindu-ne cum a ajuns el, din Bucureşti, în '44, cu un vas bulgăresc, aici, la Tel-Aviv şi arătîndu-ne cu degetul luminile oraşului, esplanada, plaja întunecată, marea liniştită şi neagră, Silvi spunînd că-i de 40 de ani aici, cît a durat ieşirea din Egipt, dar n-a văzut niciodată marea, noaptea, la Yaffo, eu precizîndu-i lui Max că ştiu un om care e de 50 de ani, aici, pe cînd mai domneau englezii, stînd şi la închisoare fiindcă a venit ilegal de la Craiova, un acuarelist care mi-a cerut să-i trimit studiile lui Gherea şi, mulţumindu-mi, m-a învăţat că, dacă n-ai nici o inspiraţie, fie şi o lună, două, trei, să nu te sperii şi să nu o forţezi, că-i mai rău şi tot aşa e şi-n dragoste, Max, ştiind ce-i politeţea, întrebîndu-mă frumos: «Ai vrea să-mi explici încă odată cum e cu un război mondial dacă nu e european?»

18. Cimitirul din Holon e tot mai întins, se intră cu taxiul pe aleile lui, ruşii sînt mai numeroşi decît gruzinii, viaţa aici stă în pietrele funerare, curate şi albe, sub un cer albastru şi un soare puternic cît roşul unei căpşuni, bunicii mele nu-i plăcea fructele, avea o cultură a ciorbelor, era o clasică, mă!, zarzavaturile o fascinau precum găluştele şi morţii din «Universul», înmormîntările simandicoase deasemenea, m-a dus la acelea ale lui Averescu şi a Reginei Maria, a ţinut să i se pună pe piatră că e din Bucureşti, fie şi scris în limba ebraică, ea din limba aceasta neştiind o boabă. «Mamă, uite cine a venit să te vadă» — o anunţă tanti Silvi, în timp ce eu mă duc, printre morminte, cu o stropitoare, la o cişmea de pe alee, pe drum regăsind fraza lui Caraion cu care mă trezisem: «nu vei da o carte bună decît în ziua cînd o să rupi

https://biblioteca-digitala.ro

pactul de amabilitate cu lumea», dar nu ai ce face cu fraza asta într-un cimitir.

19. Mai adînc decît ne-a băgat nouă degetele în ochi, istoria, filantroapa, dîndu-ne într-o singură viață, două revoluții, anticapitalistă și anticomunistă, numai Oedip a mai făcut-o, scoțîndu-și-i. Nouă nu ne cere nimeni asta. Imbecila surîde. I-aș dori să ajungă ca maică-mea, fără boli incurabile, doar cu o artroză gravă, abia mișcîndu-se dimineața, pînă la baie, gemînd pînă seara că nu mai are memorie.

20. O etică a emoției vrea la Moscova, Eduard Limonov, naționalist rus, care deplînge persecutarea rușilor și compromiterea democrației de către Ielțin și Gorbaciov. Democrația violează poporul. Ne sinucidem. Occidentul să-și scadă nivelul de trai, altfel va avea parte de un nou stat rus, puternic și sovietic, —
cer unei fete frumoase de la cafeul instalat în locul falitei Librării Franceze,
un «miț tapuzim»
și reiau lectura articolului din «Libération», auzind-o din ce în ce mai clar pe fosta proprietară a Librăriei, explicîndu-mi, anul trecut, într-o dimineață, că a prins cu urechile ei, la radio, în urmă cu o oră, data pogromului de la Leningrad, 7 mai, eram deja în martie, mai aveam două luni,
«mais c'est une gewolt!» și a mai trecut un an.

21. După ce l-am înmormîntat pe Nae Țic, la Străulești, în soare și vînt, înconjurați de copii cerșetori, groparii întîrziind la o țuică, m-am dus peste drum, la Mazilu, unde de mult n-a mai pus nimeni o floare, ca și la Mugur, în celălalt capăt al lumii, la cimitirul Giurgiului — și dimineața, pe Trumpeldor, unde mă simt ca pe Austrului, Vișinilor și Cireșilor din jurul Halei Traian, doar casele neavînd coșuri, m-am trezit cu convingerea că nimeni nu va veni nici la mine, atunci cînd va fi. M-am speriat, dar afară, pe stradă, auzeam ruși strigînd «nicevo, nicevo!» și m-am uitat printre storuri, doi trăgeau de o frînghie, ridicînd cu un scripete găleți cu mortar spre acoperișul unei case de pe care un altul le striga «lo normalnîi! lo normalnîi!», o femeie începu să răcnească la ei,

https://biblioteca-digitala.ro

«ganavim!» «ganavim!», adică «hoţilor!», ei rîdeau şi ea urla, cel de pe casă ţipa şi el «pirigovor!», «pirigovor!» şi atunci, de ce să mă speri de un mormînt pustiu, cînd femeia chema poliţia, «mişţara!», «mişţara!» să-i ridice pe aceşti oameni numiţi, pînă ieri, «les juifs du silence?»

22. Tanti Silvi îşi face o dată pe an analizele curente, s-a dus la înmormîntările mai multor doctori de ai ei, anul acesta a primit-o unul nou la policlinică pe care l-a rugat să-i dea recomandarea pentru laborator, cum făcuseră şi precedenţii. Acela i-a luat fişa, i-a privit-o rapid şi a întrebat-o ce o doare. Nimic. Dacă fumează. Da. Cît? Mult? E secretul ei. Doctorul nu i-a mai dat recomandarea pentru analiza anuală. De ce? Doctorul i-a spus că nu are nevoie, «du-te mai bine şi dansează!» «Cu cine?» «Caută şi găseşte», «e un tînăr foarte simpatic» şi tanti Silvi s-a dus la televizor ca să nu piardă o emisiune la care ţine foarte mult, despre animalele acvatice.

23. «Ce mai face omul ăla, stătea pe la Cişmigiu, cred că era cel mai inteligent din lume, odată mi-a spus la un revelion că dacă vreau să fiu dizident, să mă duc mai întîi la doctor şi să-l întreb, monsieur le docteur, organismul meu poate rezista la torturi?», «A murit de un cancer», «Unde?», «La plămîni!», «Ştii că am făcut ce-a zis?, m-am dus la un doctor!», «Şi?», «Şi mi-a spus că nu, am luat-o imediat din loc, mi-a salvat viaţa!»
şi dramaturgul rîde, ca după o bună afacere, rupînd dintr-o chiflă caldă, în aşteptarea micilor noştri, căci sîntem într-un birt din Yaffo unde scrie clar, peste tejghea:
«Cel mai mare mititel, îl mănînci la Aurel».
«Păcat, dacă nu murea, îi trimiteam cu tine, o mie de dolari... e o sumă, azi, la voi, o mie de dolari, nu?»

24. Stomatologul acela dintr-o bucată care, în sufrageria lui, invitîndu-mă la o ştiucă umplută, le-a spus foarte sever:
«Dragilor!»,
celor doi foşti bucureşteni, curioşi să ştie ce mai fac Nichita şi Sorescu şi dacă la Biserica Luterană mai sînt concerte de orgă:
«... dacă aţi venit aici, nu mai bateţi capul cu Creangă şi Sadoveanu, ne-am înţeles!?» şi eu plecînd cu cei doi, fiecare ţinîndu-mă de un braţ, doamna — modelatoare

https://biblioteca-digitala.ro

şefă la un muzeu de ceară — tremurînd la fiecare pas şi la despărţire îngînînd: «să ştii că mi-e dor pînă şi de duşmanii mei de pe Labirint».

25. «Cînd pe mine mă băteau la securitate, voi, ce făceaţi?», mă întrebă, noaptea, pe o stradă urîtă şi săracă din Yaffo, prozatorul şi prietenul meu, plecat după cutremurul din '77, în Canada, spunîndu-ne «adio!» în staţie, la Operetă. «Noi scriam cărţi cît mai bune, trecute prin cenzură». Cenzura nu e suferinţă? Nu.
Nu trebuia să scriem cărţi cît mai bune? Nu.
Suferinţa lui detestă orice alte suferinţi, în afara bătăii de la securitate, singura care-i asigură talentul. E suspect.
«Tot eu sînt suspectul?» urlă, în noapte, şi mă strînge de gît, în Yaffo, lipindu-mă de un zid, se deschide o fereastră a casei şi un glas de fetiţă senilă ne ţipă, deajuns de vesel, «şeket, ieladim!» «linişte, copii!» şi ne îmbrăţişăm, brusc, ca speriaţi de o «a la turca» răsărită într-un seism, «hai, mă, că o să ne creadă homoxexuali!» îi dau o idee şi mai răsuflu o clipă, bucureşteneşte: «ne aşteaptă damele, Lache!» Bem la un bar de stradă, el sumbru: «să-ţi spun ceva — mai terminaţi o dată cu Caragiale al vostru, că te omor!»
şi mai să-mi rupă mîna.

26. Confuzia noastră cotidiană din care se naşte epopeea fiecăruia este neputinţa de a deosebi ceeace ne imaginăm de ceeace ne doare, dar dintre puţinele certitudini care mai mă încearcă precum puseurile unui reumatism, aceasta e clară: nu voi îmbrăca niciodată un frac. Un furuncul îmi creşte pe degetul mijlociu, deasupra unghiei. Ştiu cine e. În lactobarul de pe «1 Mai», unde ne iubeam căutîndu-ne genunchii pe sub masă, s-a instalat pizzeria Casablanca. «Nu există epuraţie reuşită» — a conchis, o dată pentru totdeauna, generalul De Gaulle.

https://biblioteca-digitala.ro

27. «De cînd am venit, mă cert cu ovreii
dumitale — noi, românii, n-am intrat în
politică, i-am învăţat ce-i un tailleur,
ce-i un pantof trotteur, ce-i un concert,
ce-i aceea un grătar, un stil, un coafor,
şi cu ce ne-am ales?, toţi sîntem contabili
şi avocaţi, «jidanii la Palestina», de acord,
dar ştii de ce? Fiindcă acolo devin
români!» şi Ghitta, în noul ei restaurant
din Yaffo, azi inaugurat — că pe cel vechi
de la Primărie, l-a vîndut, plecînd să deschidă
unul la Bucureşti, unde i s-a prăpădit soţul —
ne propune ciorbă de fasole, «ardei iuţi?»,
«ardei iuţi!», după aceea cîte 4 mici,
cafele şi sarailie; «ştii cu ce-i scot din
minţi cînd mă enervez? le-o spun în faţă,
cînd ieşim de la concerte: copiii mei, Herzl
al dumneavoastră nu putea să scrie decît
dacă auzea Wagner, îi aud cum spumegă...
ştii cine a murit aseară la Bucureşti?»
şi fostul concertmaistru al orchestrei din
Bacău, prin '50, îşi mai aprinde o ţigară,
om la 86 de ani, sosit aici «acum un veac,
că-i cunoooosc ca pe Scrisoarea pierdută.»

28. În '56, după ce am citit prima oară Isac Babel
(Armata de cavalerie, împrumutată de Millo!)
am scris o schiţă, «Seară de Pesah 45», în care
un utecist evreu aduce acasă o iubită creş-
tină, Ana Dobrescu, chiar în noaptea sfîntă,
trecînd cu ea prin sufrageria unde familia
citeşte hagadaua, ei nu se pot săruta, atei,
din cauza ritualului, era prima schiţă
în care sacrul paraliza profanul,
au cerut doar să-i schimb dedicaţia,
l-am pus pe Raicu în locul lui Babel, —
«are 36 de ani şi rezistă, eu fac primul
Pesah la Tel Aviv», mi-am spus, în 1992,
în timp ce unchiul meu citea hagadaua,
adunaţi la masă în jurul mamei mele
care nu ştia cum să nu plîngă şi toţi
îl rugau pe unchiul meu să citească
mai repede ca să începem să mîncăm,
«Adonai eloheinu, dă-i putere să ţină
încă 120 de ani!», m-am rugat pentru schiţa
aceea, eu, cel care mă mai rugasem,
în altă nuvelă, să ajung cît Babel şi
Fadeev şi aici, lîngă Zidul Plîngerii,
tot nu văd unde am greşit ţinîndu-mă,
caragialo-eminescian, după cei doi
împuşcaţi.

https://biblioteca-digitala.ro

29. Pe la 6 dimineața, un telefon de la Singapur o trezește din somn pe o bătrînă israeliană care nu înțelege cine s-o sune de la Singapur, dar acela îi explică, o roagă să o cheme la telefon pe nepoata ei sosită aseară de la Köln, să petreacă pesahul în familie, aha, e chirurgul Ulrich care, la 62 de ani, s-a îndrăgostit de asistenta lui, această fată a unui evreu născut la București, făcînd liceul la «bruderi», la Sfîntul Andrei, pe Călărași, emigrînd în Israel, unde n-a suportat clima («aici fiecare se uită în casa celuilalt și toate ușile sînt deschise, să intre cine vrea, iar noaptea se vorbește foarte tare pe străzi») plecînd în Germania cea dragă, cu toți ai lui, nevasta și doi copii făcuți la Tel Aviv, ca acolo să devină contabil la hotelul enorm al unui supraviețuitor de la Auschwitz, «acolo i-a plăcut», conchide tanti Silvi avînd pe perete o poză a acestei nepoate, «Berlin 1991», fotografiată pe postamentul statuii lui Marx și Engels pe care s-a scris cu vopsea roșie: «Wir sind unschuldig!»

30. În noaptea Învierii creștin-ortodoxe, mă sună de la Nazaret, regizorul român care.mi povestește cum a stat toată ziua să care mobila, la etajul IV, pentru un rus nou venit, fost ofițer în armata sovietică, plin de decorații din Războiul de Apărare a Patriei dus pînă la Berlin, hotărît să le poarte peste tot, la piață și la oficiul de șomeri, la poștă și la bancă, la etajul întîi și la al patrulea locuind alți doi, foști caporali din aceeași armată care la ora asta își vinde puștile, uniformele și cuneiformele iar cei care le cumpără manifestează în Piața Roșie scandînd: «jos jidanii!»

31. Există o comisie juridică, «comisia Landau», recomandînd foarte clar celor care anchetează actele periculoase pentru siguranța statului, «să exercite o presiune fizică moderată» și «o presiune psihologică neviolentă». De mine, s-ar putea să-și aducă aminte Scott, Hem sau Preda. Totuși, slăvit fie Lao Tzi, cel care a gîndit că problema morală a contradicțiilor e insolubilă, deși tanti Riri, cititoare din scoarță în scoarță a «Time» —

https://biblioteca-digitala.ro

ului newyorkez, îmi strigă de o viață:
«mai lăsați-ne cu soluțiile voastre eu-
ropene în problema arabă, n-ai cu cine
trata!»

32. În clipa aceea cînd Homer adoarme
pe pagină, și Bacovia e la fel de important
ca Baudelaire,
se întîmplă ceva în aer, Scott e cît Tolstoi,
Caragiale cît Stendhal, Edgar Lee Masters
cît Moliére, nu mai există dimensiuni, limite,
adjective, importanțe, slăbiciuni, toți sînt
imponderabili, eternonauți, morți și vii,
glorioși și necunoscuți scriu, observînd și
fantazînd și nu se aud în tot cosmosul
decît penița și mașina lor de scris, aici,
la Ierusalim, vineri după amiază,
înaintea primei stele, toate ulițele fiind
învăluite în mirosul unei supe de găină,
aburii ducînd la cer biletul lăsat în
Zidul Plîngerii prin care Îl rog să ne ierte
pe Babel, pe Fadeev, pe mine, dacă
nu-I este prea mult într-o singură seară.

33. Asistenta de la universitatea din Ierusalim care își trimite, la București, teza de doctorat («Tragicul ca stabilizator universal») scrisă în românește, ca acolo să fie tradusă în engleză, pentru a o primi înapoi, aici, la Afula, ca să-i fie tradusă în ivrit,
regele Spaniei, rugîndu-se într-o sinagogă, purtînd pe creștet o kipa,
tanti Silvi, citind peste umărul meu, titlul unui interviu al lui Gorbaciov în «Libération»: «Sîntem pe cale să comitem din nou aceleași greșeli?», ea exclamînd imediat: «Vai, nu-i e frică?»
Kim-Ir-Sen, la 80 de ani, punînd să i se scrie numele cu litere de 11metri înălțime și 13 lățime pe coasta muntelui Kunyang,
cel mai angoasat critic literar român, fugit de un deceniu la Paris, convins că tot ce a avut de scris a scris, acolo, pe strădușa Între Gîrle, de pe malul Dîmboviței, hotărînd «să nu mai audă de România»,
telefonul de la București al fetei mele din popor precum că niște chinezi au deschis pe bulevardul Bălcescu un magazin de porțelanuri în locul unei pizzerii, eu întrebînd-o: «ce mai e nou?»,
cei cîțiva ascultători din Haifa care se adresează radiodifuziunii de la Ierusalim: «dacă vine Messia, ce trebuie să simțim?» și răspunsul, ca în teatrul lui Mazilu: «Concret, nimic!»

— Hanoch Levin dînd indicații de regie la repetiția cu piesa «Tîrfa din Babilon» ▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Jertfirea

ABRAHAM: Isac, fiule, știi tu ce mă pregătesc să-ți fac?

ISAC: Da, tată, te pregătești să mă tai.

ABRAHAM: Dumnezeu mi-a poruncit.

ISAC: Nu-ți fac nici o vină, tată, dacă trebuie să tai, taie.

ABRAHAM: Trebuie tăiat, mă tem că nu-i altă soluție.

ISAC: Înțeleg. Nu trebuie să-ți faci probleme. Simplu, ridică-te și scoate cuțitul.

ABRAHAM: Fac asta numai în calitate de trimis al lui Dumnezeu.

ISAC: Sigur că în calitate de trimis, tată. Hai, ridică-te în calitate de trimis și scoate cuțitul în calitate de trimis și spintecă-l pe fiul tău unic pe care îl iubești.

ABRAHAM: Bravo, Isac, așa, fă-i greutăți sărmanului tău părinte, strică-i buna dispoziție, ca și cum nu-i e destul.

ISAC: Cine face greutăți, tată? Hai, ridică-te liniștit și lichidează-l cu o mișcare părintească pe bietul tău fiu.

ABRAHAM: Știu, cel mai ușor e să mă acuzi pe mine. Nu-i nimic, nu-i nimic, învinovățește-l pe singurul tău tată.

ISAC: Cum să te învinovățesc? Doar nu ești decît trimisul lui Dumnezeu, nu? Și cînd Dumnezeu spune să-ți tai fiul ca pe un cîine, tu ești obligat să tai.

ABRAHAM: Frumos, frumos, asta e ceea ce merit la vîrsta mea! Aruncă pe mine toată vina dacă așa îți este mai ușor, asupra mea, asupra tatălui tău bătrîn și zdrobit care la vîrsta lui trebuie să se cațere cu tine pe munte, să te jertfească pe altar, să te căsăpească și pe urmă să-i mai și povestească mamei tale. Crezi oare că la vîrsta mea nu am altceva de făcut?

ISAC: Eu te înțeleg, tată, zău că nu mă plîng, ți se spune să mă tai, să întrerupi cu mîinile tale continuarea dinastiei tale, să-ți speli mîinile în propriul sînge — eu sînt gata, poftim, tată, taie, taie.

ABRAHAM: Așa, dragul meu fiu, ne jucăm cu sentimentele tatălui care încă puțin și va fi un tată îndoliat. Zdrobește-mi inima, zdrobește-o fiu educat care își respectă părinții, uită-te la mine cu ochii tăi mari, fiu scump, și scurtează-i tatălui tău bătrîn și strîns în cleștele unei sentințe divine cei cîțiva ani care i-au mai rămas de trăit după moartea ta.

ISAC: Eu nu te înțeleg, tată, vezi doar că în ce mă privește e în regulă. Dacă tu ești gata să mă omori cu sînge rece pe mine, fiul tău făcut la bătrînețe, fiul plăcerilor tale pe care l-ai primit printr-o minune la etatea de 90 de ani, singura ta mîngîiere în viață, dacă ești gata — crezi că sînt eu omul care să-ți spună «nu»? Ți se spune să tai, tată, atunci sări în picioare și taie, și să nu ai, ferească Dumnezeu, remușcări. În fond, ce se întîmplă aici? E tăiat un copil. Mare lucru să tai un copil mic și slab? Și, în general, ce-nseamnă să tai un copil? Cît valorează un copil? Mai cu seamă cînd casapul e tatăl lui, casap calificat și unde mai pui că e doar un trimis? Ridică-te și înfige-ți lama ascuțită în carnea mea tînără, tăticule, și spin-

https://biblioteca-digitala.ro

tecă-mi gîtul pînă ce sîngele va țîșni și va curge ca sîngele unei vite. Fă din mine o vită, tăticule, și cînd ochii mei se vor holba și aproape că-mi vor ieși din orbite și limba îmi va fi vînătă și va ieși afară cu ultimul meu strigăt — atunci, tăticule, să-mi răsucești lama în gît în timp ce mie, sînge din sîngele tău și carne din carnea ta, mi se vor împletici picioarele pe altar și voi scoate ultimele horcăieli. Hai, tătuță, ți s-a spus să tai — taie.

ABRAHAM: Da, da, așa e. Ce putem face? Mi-a fost scris să fiu o victimă. Sînt o victimă. Care e răsplata pe care o primești după toată viața și tot sufletul ce le-ai investit în copiii tăi? Un scuipat în față. De ce să nu te joci cu conștiința mea dacă e posibil? De ce să nu fiu călcat în picioare și strivit cînd tot ce fac nu e decît să încerc a îndeplini o poruncă din cer? De ce nu, în fond? Un om bătrîn, epuizat, cu un picior în groapă. Dar ce-ar fi, Isac, fiul meu credincios, dacă deodată te-ai ridica de pe altar și ai fugi? Ce-ar fi facă aș fugi după tine cu picioarele mele moi? Sau poate mi-ai smulge cuțitul? De ce nu? Poate că iei cuțitul și mă tai? Taie, taie-l pe tatăl tău sfrijit, asta mi se cuvine.

ISAC: Taie tu, tată milos, taie-mă, tată înțelept.

ABRAHAM: Ucide-ți tatăl, banditule! Omoară-mă!

ISAC: Taie, tată-model, tată cu o inimă evreiească și caldă, taie!

ABRAHAM: Îngroapă-ți unicul tată, nătărăule!

ISAC: Căsăpește, tăticuțule, căsăpește și du-i mămicuței carnea!

ABRAHAM: Asasinule! *(Îl prinde pe Isac de gît)* Culcă-te!

ISAC: O voce! O voce! Aud o voce!

ABRAHAM: De unde pînă unde voce? Culcă-te!

ISAC: O voce din cer!

ABRAHAM: De unde pînă unde o voce din cer? Culcă-te!

ISAC: Eu nu știu. Vocea a spus «Să nu-l omori pe băiat».

ABRAHAM: Eu n-am auzit nimic.

ISAC: Tu de mult nu mai auzi bine. Ascultă, vocea spune din nou «Să nu-l omori pe băiat». N-ai auzit?

ABRAHAM: Nu.

ISAC: Îți jur... «Să nu-l omori pe băiat». *(Pauză. Abraham îl lasă în pace)* Tată, îți jur că am auzit o voce din cer.

ABRAHAM *(după o scurtă reflecție)*: Ei, dacă zici c-ai auzit, probabil că ai auzit. Eu, după cum ai spus, sînt cam surd.

Dramaturg, poet, umorist, Hanoch Levin s-a născut la Tel Aviv în 1943, unde trăiește și astăzi. E licențiat în filosofie și literatură ebraică al Universității din Tel Aviv. Primul său spectacol de cabaret politic, «Tu și Eu și Următorul Război», a fost montat în 1968. Este autorul a douăzeci și cinci de piese de teatru și de spectacole de cabaret. În 1972 i s-a decernat Premiul Președintelui, iar în 1982 premiul Consiliului Național pentru Cultură. Piesa lui, «Yaakobi și Leidental», a obținut Premiul I, în 1978, la Festivalul de la Edinburgh.

Hanoch Levin este la ora actuală cel mai important dramaturg Israelian. Teatrul său este un carnaval de humor negru cu lovituri satirice și de o mare ferocitate în ceea ce are mai scump lumea ipocriților.

https://biblioteca-digitala.ro

ISAC: Știi că în ce mă privește eram gata, dar vocea din cer e voce din cer. *(Pauză)* Amîndoi am fost în regulă. *(Pauză)* Noi, în ce ne privește, am fost în regulă, nu-i așa tată? *(Pauză)* Totul s-a termiat cu bine, tată, de ce ești trist?
ABRAHAM: Mă gîndesc ce va fi dacă alți părinți vor trebui să-și sacrifice fiii — ce anume îi va salva?
ISAC: Totdeauna poate veni o voce din cer.
ABRAHAM: *(împăcat)*: Ei, dacă spui tu...

Biblioteca națională

(Ghida, împreună cu șoferul, arată unui turist Biblioteca națională care, în fond, este o cutie de chibrituri atîrnată pe o ață)

GHIDA: Iar aici, domnule, puteți vedea Biblioteca națională. *(Turistul se uită în altă direcție)* În direcția asta, domnule.
TURISTUL *(Caută cu privirea)*: Unde?
GHIDA *(Arată spre cutia de chibrituri)*: Aici.
TURISTUL *(Se apropie de cutie, o cercetează, se uită neîncrezător la ghidă, se uită din nou la cutie)*: Asta-i... Biblioteca națională?
ȘOFERUL *(Nu are răbdare)*: Națională, ți s-a spus doar.
TURISTUL: Asta-i Biblioteca națională?
ȘOFERUL: Națională, națională, ți s-a spus.
TURISTUL *(Către ghidă)*: Spuneți-i, vă rog, să nu mai strige la mine.
GHIDA: El e șofer și dacă strigă, atunci strigă.
TURISTUL: Nu-i voie să ridicați vocea la mine, eu sînt turist.
ȘOFERUL: Sigur că ești turist. De-aceea fă bine și uită-te la Biblioteca națională! *(Face ca o găină)* Cș-cș-cș!
TURISTUL: Eu nu-s găină, eu sînt turist.
GHIDA: Nici o contradicție între găină și turist.
TURISTUL *(Se teme de șofer, ezită, continuă să privească cutia, ridică o privire îngrijorată spre șofer, privește iarăși cutia. Pauză)*: Biblioteca voastră națională nu arată puțin ca... Nu arată puțin ca... Ca... Ea nu arată puțin ca... *(Vede mutra șoferului și tace)*
ȘOFERUL: Ca... ce?
TURISTUL *(Înfricoșat)*: Nimic. *(Brusc își face curaj)* Nu arată puțin ca o cutie de chibrituri?
GHIDA: De ce «ca»? E chiar o cutie de chibrituri.
TURISTUL *(Zăpăcit)*: Aa?
ȘOFERUL: Cutie de chibrituri, ți s-a spus.
TURISTUL *(Se teme)*: Da, da, da. *(Ridică privirea spre cutie pentru a-l satisface pe șofer)* Într-adevăr, cutie de chibrituri. *(Pe un ton prietenesc, ironic spre a-i fi pe plac șoferului)* Nu-i o bibliotecă foarte mare, nu? *(Șoferul se uită la el și tace)* Nu-i o bibliotecă foarte mare, nu? *(pauză)* Nu-i o bibliotecă foarte mare, nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(pauză)* Nu? *(Continuă așa pînă ce șoferul îl oprește furios)*

https://biblioteca-digitala.ro

ŞOFERUL: Pisălogule!
TURISTUL (*Ghidei*): Asta nu-i o bibliotecă foarte mare, nu?
GHIDA: Nici foarte mare şi nici foarte mică. Ea este exact pe măsura noastră.
TURISTUL: Da, după măsură. Şi cum puneţi cărţile în ea?
GHIDA: Cărţi? (*Cu sarcasm, către şofer*) Auzi la el, întreabă cum punem în ea cărţi.
ŞOFERUL (*Sarcastic*): Da, acuşi o să-i dau o labă şi o să vadă el cărţi.
TURISTUL: De ce se enervează?
GHIDA: E şofer şi dacă se enervează, se enervează.
ŞOFERUL (*Se înfierbîntă*): Păi unde ai văzut că se pot băga cărţi într-o astfel de cutie de chibrituri? Ce dimensiani are o carte şi ce dimensiuni are asta! Ne crezi idioţi?!
TURISTUL: Aţi spus că asta e o bibliotecă!
ŞOFERUL: Sigur că-i o bibliotecă şi nu bordelul curvei de maică-ta!
TURISTUL: A făcut-o pe mama mea curvă!
GHIDA: E şofer, şi dacă a făcut-o pe mama dvs. de curvă, atunci mama dvs. e curvă.
TURISTUL: Mama mea nu-i curvă! Mama mea e turistă şi eu de asemeni sînt turist.
ŞOFERUL (*Porneşte maşina. Îi strigă turistului*): Cş-cş-cş!
TURISTUL (*Se încăpăţînează*): Şi bibliotecarii?
GHIDA: Ce-i cu bibliotecarii?
TURISTUL (*Se uită la şofer şi dă înapoi*): Cum... Nu contează.
GHIDA: Nu, nu, întreabă! Eu mă aflu aici ca să răspund la întrebările dumitale.
TURISTUL (*Se postează în spatele ei ca să se apere*): Cum intră bibliotecarii?
GHIDA (*Către şofer*): Întreabă cum intră bibliotecarii.
TURISTUL (*Şoferului*): Să nu dai!
ŞOFERUL (*Cu furie*): Bibliotecari într-o cutie de chibrituri? De cine crezi tu că-ţi baţi joc? Ce, bibliotecarii noştri sînt pitici? Microbi? Sulă! Sulă mică din ţările occidentale prospere!
TURISTUL: Eu nu-s sulă, sînt turist şi n-am nici o vină că biblioteca voastră naţională e atît de mică!
GHIDA (*Zîmbeşte cu bunătate*): Spune că-i mică.
ŞOFERUL: Sigur că e mică! Dacă rabinul Akiva a stabilit că ea e mică, atunci e mică. Ce de întrebări încuietoare are rabinul Akiva! Vă salut, Eminenţă! Dumneata ai trăit aici? Ai construit ceva aici? Trăieşte aici cu noi zece ani înainte de a pune întrebări! Auzi! «De ce e aşa de mică?», «Cum intră bibliotecarii?», «Cărţile»! Ştii ce? (*Ia biblioteca naţională şi o bagă în buzunar*) Nu mai există Bibliotecă naţională! Am terminat!

Imagine din spectacolul «Patimile lui Iov» de Hanoch Levin ▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Muscă

monolog

Nevasta mea, tatăl meu, mama mea şi ceilalţi membri ai familiei şi prietenii recunosc că eu sînt mai mult decît o muscă. Ei spun că orice încercare de a face o comparaţie între mine şi o muscă este ridicolă. De exemplu, e suficient să fiu lîngă o muscă pentru a se constata că ea îmi este inferioară în cîteva domenii importate. După cum pretinde soţia mea, chiar dacă aş fi pitic — ceea ce, desigur, nu sînt — şi atunci aş fi fost mai înalt şi mai mare decît o muscă. N-are rost s-o fac pe modestul, soţia mea are deplină dreptate, eu pot să dorm noaptea liniştit şi împăcat, cu certitudinea că în orice caz sînt mai mult decît o muscă. V-am subliniat oare faptul că pot strivi o muscă numai cu un singur deget? Credeţi-mă, am strivit la viaţa mea nu o muscă şi nu două, iar părerea mea e că un om trebuie să aibă o mare satisfacţie din faptul că nu e muscă. Aş vrea să mă refer în cîteva cuvinte şi la domeniul inteligenţei. Un exemplu simplu şi semnificativ: Eu conduc maşina, fapt obişnuit şi zilnic. Oare o muscă poate conduce maşina? Aici o muscă poate să susţină — şi pe bună dreptate — că e prea mică pentru a şofa şi că dacă ar sta pe scaun, n-ar ajunge nici măcar la volan. Bine! Dacă e aşa, se pune întrebarea: oare a încercat musca să-şi construiască o mică maşină corespunzătoare dimensiunilor corpului ei? Oare ştie musca ce este o maşină? Şi, în general, s-a gîndit ea vreodată la o maşină? De ce să nu vorbim deschis, domnilor? Eu cînd şed pe closet, nu scurm ce îmi iese de jos, nu domnilor, eu nu sînt muscă, eu şed şi citesc ziarul. Şi dacă vor veni unii ca să mă combată şi vor spune că muştele, în ciuda inferiorităţii lor se înmulţesc într-un ritm mai rapid decît noi — nu voi nega! Şi dacă se va afirma că ele pot face rău transmiţîndu-ne tifosul intestinal — şi asta e adevărat! Şi dacă, în polemică cu mine, se va declara că muştele sînt mai numeroase decît noi şi ne înconjoară din toate părţile — nu voi dezminţi nici acest fapt. Dar niciodată — niciodată! — muştele nu vor ajunge la calitatea noastră umană! Ele nu cunosc istoria noastră, nici jurămîntul de a ne încăpăţîna pînă la ultima picătură de sînge, nici legătura noastră cu acest pămînt şi nici tradiţiile noastre naţionale!

În dimineţile de sîmbătă, cînd ne trezim tîrziu, soţia îşi pune capul pe umărul meu, fixează cu privirea geamul ferestrei unde vede o muscă bîzîind şi dînd din aripioare. Soţia se lipeşte de mine şi spune: «Musca asta, dragul meu, va muri în cîteva zile, pe cînd tu, iubitule, vei continua să trăieşti spre fala Statului Israel şi pentru a asigura existenţa copiilor noştri cu păr cîrlionţat. Eu mă lipesc de ea şi arunc o pernă pe musca aceea. De obicei nu nimeresc pentru că sînt încă somnoros, dar uneori, cînd perna loveşte musca şi ea cade la marginea perdelei, atunci nevasta mea începe să plîngă. «De ce plîngi, scumpa mea?», o întreb şi ea răspunde: «Plîng de bucurie că nu eşti muscă». Şi atunci mă cuprinde şi pe mine emoţia. Simt cum mă inundă un val uriaş de recunoştinţă faţă de Dumnezeu pentru mărinimia ce mi-a dovedit-o. Şi încep să bocesc şi aud cum copiii noştri cîrlionţaţi ni se alătură plîngînd. Ne strîngem cu toţi, o singură familie plîngăreaţă, ne îmbrăţişăm, vărsăm lacrimi, fremătăm de fericire şi mulţumire. O, cît de ne-muşte sîntem! Ne-muşte minunate ce sîntem!

În româneşte de I. SCHECHTER

https://biblioteca-digitala.ro

CĂTĂLINA BUZOIANU

Frînturi de roman teatral

Despre întîia mea experienţă israeliană am scris un mic roman teatral. Un caiet de şcoală. Note conştiincioase de jurnal, impresii, sentimente, revelaţii, trăiri. Atunci nu se putea publica. L-am dat unei prietene care a plecat din ţară. S-a pierdut. Am reţinut cîte ceva într-un capitol din «Novele teatrale». Sentimentale, nostalgice amintiri recitite acum, îmi par un pliant de ilustrate stil «The Holly Land». Era primul nivel de cunoaştere.

Am lucrat de trei ori în Israel. A fost singura ţară în care am putut ieşi timp de zece ani pentru că o directoare încăpăţînată văzuse spetacolul de la Bucureşti cu *Maestrul şi Margareta* şi mi-a oferit două contracte la teatrul din Beer-Sheva pe care îl conducea. Aşa am izbutit să plec din ţară cu mare scandal şi să montez la Beer-Sheva *Maestrul şi Margareta* şi *Visul unei nopţi de vară*. Pe urmă directorii de la Haifa, Noam Semel, şi Gilberto Tofano (codirector la Piccolo Teatro di Milano) au venit în România, au văzut mai multe spectacole ale mele şi entuziasmaţi în primul rînd de *Uriaşii munţilor* au reuşit, într-un context extrem de dur, să-mi ofere posibilitatea de-a monta *Nunta lui Figaro* pentru bicentenarul revoluţiei franceze.

Întîiul spectacol a fost şi cel mai mare succes. Pînă anul trecut era încă printre primele în topul ultimelor stagiuni. Semăna şi nu prea cu cel de la Bucureşti. Era mai adunat, mai simplu, mai direct. Era de acolo, de unde se petrecea o jumătate din acţiune. Am înţeles acest lucru la sfîrşit. Joshua Ha-Nozrî, Jeshu cum se spune acolo, era un om care nu semăna cu nici unul din clişeele iconografiei bizantine sau renascentiste. Nu avea deasemeni nimic din prezenţa febrilă, fascinantă, a lui Ştefan Iordache. Mic, slab, ras în cap, cu o figură speriată şi un halat care pe el aducea a caftan, doar cînd îşi punea pe creştet tichia cu litera «M», ca o kipa, devenea un Maestru, gata să iniţieze un ucenic într-o taină de Kabala. Dincolo de ohelarii rotunzi cu rame de sîrmă, ochii lui negri, chinuiţi, stiau ce înseamnă spaima, suferinţa. Traversa timpul şi spaţiul purtînd cu el nesfîrşite ghetouri, pogromuri, lagăre de concentrare. Se sacrifica de bună voie, ca un rabi, pentru adevărul lui. Personajul era istoric şi actual, era evreul neliniştit, evreul creator, evreul iniţiat, evreul/victimă emisară, evreul mesianic. Fireşte că nimănui nu i-a trecut prin cap să schimbe identitatea personajului lui Bulgacov. Maestrul de la Beer-Sheva era evreu pentru că Jeshua era evreu şi pentru că Haim Hova, interpretul lui, era evreu. Un evreu de acolo, un sabra, ca şi Tina Tulin, interpreta Margaretei. Subţire, nervoasă, arsă, răvăşită, Margareta nu avea nimic din feminitatea caldă, luminoasă a Valeriei Seciu. Tina Tulin era o spadă de Toledo călită în foc şi apă cu descîntec ebraic, vocea ei puţin răguşită, senzuală, psalmodia biblic. Tina era într-adevăr vrăjitoarea dezlănţuită care plutea peste Moscova ca în Dibuk, androgin purtînd în sufletul şi în trupul ei spiritul bărbatului.

Spectacolul se numea altfel: *Satana la Moscova*, după traducerea romanului în ivrit. Am avut probleme cu titlul la defunctul Consiliu al Culturii şi Educaţiei Socialiste

https://biblioteca-digitala.ro

din România. S-a convenit, la nivel diplomatic, să se scrie pe afiş şi pe program *Satana la Moscova* în caractere ebraice şi *Maestrul şi Margareta* în caractere latine.

Woland însă, personajul principal după titlu, avea să domine spectacolul printr-un joc al hazardului. Nimic din mobilitatea histrionică, inepuizabilă a lui Dan Condurache. Mac Hassman fusese toată viaţa actor la teatrul Naţional din Vilnius. Fusese deportat şi făcuse lagăr în Gulagul siberian. Ştia pe dinafară romanul lui Bulgakov pentru că îl jucase ca *one-man-show* la Vilnius. Vorbea nemţeşte şi ruseşte. Era masiv, ras în cap şi păstra un puternic accent rus, emigrase de curînd. De altfel şi Pilat din Pont-Strawinski (Jossi Jablonka) şi Ivan Bezdomnîi -Levi Matei (Jasa Gilinski) veniseră tot din Rusia. Marc Hssman însă a creat o asemenea senzaţie de autenticitate, încît toată partea moscovită a trăit sub semnul lui. Ca în *Ada* de Nabokov, Marc începea o frază în nemţeşte, o continua în ruseşte şi o termina în ebraica veche. Pesonajul devenea fabulos, tăind spaţiul şi timpul într-o replică.

Cred că un mare rol în impactul cu publicul al spectacolului l-a avut traducerea lui Yotam Reuveni. Plecat la paisprezece ani din Iaşi, arăta mai mult ca un englez (scria mult în engleză şi stătea o parte a anului în Anglia). Reuveni era socotit un creator de limbă modernă şi directoarea teatrului Ţipi Pines, nu s-a înşelat încredinţîndu-i traducerea dramatizării.

Poate şi datorită faptului că trei dintre actori veneau din fosta Uniune Sovietică, parfumul rusesc stăruia pătrunzător. Limba ivrit era un slang contemporan, împănat adesea de cuvinte ruseşti, şi o anume muzicalitate pornind de la corurile orchestrate atent de Mircea Florian dădea senzaţia de jargon moscovit actual. Era o limbă vorbită, vie.

În schimb, Jerushalaymul se răsucea voluptuos, într-o ebraică veche tăiată de rezonanţe reci, latine. Era o limbă a psalmilor, muzicală, sonoră, gravă. Curgea ca un poem nostalgic, devorator, în volute şi încolăciri ample, cu inele aramaice. Era o limbă bogată şi plină, greu de înţeles pentru omul contemporan. Unii spuneau că nu pricepeau nimic, ascultau doar textul ca pe un cînt străvechi, psalmodiat într-un ritual, într-un exorcism. Spun exorcism pentru că spectacolul Patimilor, deşi reprezentat în fiecare an pe Drumul Crucii la Ierusalim, deci obişnuit pentru cetăţeanul israelian, avea o conotaţie deosebită în cazul textului lui Bulgakov. Am auzit, de altfel, că la Ierusalim, unde s-a jucat mult, piesa a avut un mare succes. Dar nu despre toleranţa religioasă a statului Israel era vorba aici, în emoţia neobişnuită a spectatorului care asista la evocarea momentului unei rupturi cu grave consecinţe în istorie. Cred că senzaţia de autentic, de viu impresiona atît marea «aliá» rusă devenită atît de nostalgic slavă (după secole de suferinţă), căci evreul se identifică adesea cu spaţiul în care se naşte, cît şi uriaşa emigraţie din est care se recunoştea, torturată şi ucisă în infernul azilelor psihiatrice şi al lagărelor fasciste şi comuniste.

Şi decorul semat de Lidia Pincus Gany închidea omul într-un spaţiu fără ieşire, o cutie de piele, de culoarea bronzului, ca un lift, ca o cameră secretă, ca o celulă a condamnaţilor la moarte. Nici o speranţă pe frontispiciul Infernului dantesc. Un spaţiu-ghiltoină. Singurul zbor posibil pentru omul prizonier, libertatea imaginaţiei. Evreul o cunoaşte El cunoaşte de secole universul concentraţionar. Poate că de acee *Satana la Moscova* a impresionat atît de mult atunci, în Israel. Era în 1984.

Dacă am izbutit să aduc ceva de care oamenii de acolo au avut nevoie, eu am primit în schimb înmiit. Am respirat de trei ori şi astfel am supravieţuit, fără complexe, în universul concentraţionar de care vorbeam în spectacol. Mi-am cum-

https://biblioteca-digitala.ro

Imagini din spectacolul «Maestrul și Margareta» montat de Cătălina Buzoianu la Ierusalim

părat cărțile zilei și am văzut spectacole ale lumii în turneu. Am cunoscut o cultură despre care știam foarte puțin și oamenii care mi-au devenit prieteni, m-au învățat mai apoi să văd și să înțeleg dincolo de nivelul turistic. Am parcurs un spațiu nu numai geografic, ci mai ales spiritual. Am văzut și am trăit teatru.

Teatrul israelian este un fenomen viu, dinamic, «up to date», racordat la actualitatea spectaculară internațională. Festivalul de la Ierusalim este la fel de serios ca cel de la Edinburgh. Festivalul de dramaturgie originală de la Akko propulsează în fiecare an piese și autori. Cel mai important dramaturg este desigur Hanoch Levin. Piesele lui propun scenei o viziune sarcastică, grotească asupra condiției umane. Umorul crud, ubuesc e un pas spre tragismul existenței.

Cele mai importante texte universale, clasice și contemporane, montate de regizori din toată lumea care s-au remarcat în momentul respectiv, luptă cu o concurență dură, căci orice «simplu cetățean», din modestele economii anuale, își permite să vadă stagiunea de la Londra (în primul rînd), Paris sau New-York.

Au montat în ultimii ani Wajda, Liubimov, Chaikin, au făcut prestigioase turnee Peter Brook, Pina Baush, Andrei Șerban.

Orice noutate e cunoscută imediat și importată cu text, spectacol și regizor. Așa s-a întîmplat și cu mine. Regizorii israelieni se reamrcă prin actualitate și stil. Contemporan sau clasic, regizorul cunoaște un singur stăpîn: publicul. Deși extrem de diferiți, dau două exemple: Hanan Snirr și Michael Govrin, ei poartă același respect semenilor cărora li se adresează într-un climat teatral fecund, divers. Michel Govrin vorbea într-un colocviu, la Avigon, despre spațiul israelian (folosind o formulă feministă) ca despre un vagin în care din forme multiple se naște o viață nouă.

Repertoriul clasic israelian este venerat ca și teatrul Național «Habima» creat de Vahtangov, unde fetișurile marilor actori de altă dată, tot ce s-a mai putut păstra din tradiție, decoruri și costume sînt relicve încărcate de puterea magică a teatrului. Golem, Dibuk, Biblia, Salom Alehem, legende și povestiri, dramatizări, adună într-un puzzle fantastic fragmente din cultura unui popor și recompun un mozaic uriaș, policrom, impunător. Totul este teatru. Amfiteatrul roman din Cezareea și ulițele labirintice din Akko, Ierusalimul, imens spațiu teatral, ale cărui ziduri devin mansioane (Andrei Șerban a adaptat *Troienele* pe zidurile Ierusalimului), Jaffo, orașul artiștilor plin ochi de cabarete și străzile din Tel-Aviv în timpul sărbătorii Purim, En-Hod, orășelul intim al lui Marcel Iancu și Țfat, reședință a plasticienilor, cu vechi sinagogi asemănătoare mănăstirilor din nordul Moldovei. Totul devine teatru. Sukurile, bazaruri orientale, arabi în costume milenare alături de cămile fantastice și corturi ca-n filme, șaluri și podoabe din *O mie și una de nopți*, șașlîk și pita biblică aduc pitoresc și culoare într-un impunător spațiu arhitectonic contemporan.

În Israel m-am simțit tot timpul într-un uriaș amfiteatru istoric dar am cunoscut grote și labirinturi ale unor revelații esențiale. Odată, la Nazareth, urcam pe un drum îngust, ca o potecă, în mijlocul Sukkului. Strigăte, arome ațîțătoare (vorba lui Urmuz), șaluri indiene, Orient. De sus cobora o procesiune, chiund. M-am lovit la picior și am căzut într-un șanț cu apă noroioasă. Era foarte cald și eram amețită. Am simțit deodată o tăcere țiuitoare. Zgomotul încetase, îmi pierdeam cunoștința și ceva rece, foarte rece, mi se așezase pe cap. Am deschis ochii și am văzut mai întîi un fragment striat, atît de aproape, chiar pe frunte. Era un piton foarte mare. Stăpînul lui îl ținea în mîini, de altfel dormita, probabil digera. În urma lui se adunase cortegiul. M-am ridicat în liniștea aceea. TTată lumea căsca gura. Așteptau toți urletul meu de groază. Dar, nu știu de ce, eram foarte liniștită.

https://biblioteca-digitala.ro

L-am privit în ochi pe îmblînzitor. Erau foarte albaştri ochii lli. Mi-a zîmbit şi am simţit ceva care părea a fi respect. A ridicat şarpele, s-a înclinat şi a plecat în urletele dezlănţuite ale mulţimii. Negustorii îmi zîmbeau cu simpatie şi m-au invitat într-o dugheană ca să mă curăţ, iar cafegioaica mi-a făcut o cafea tare cu hell. Mi-au dat apă. Mi-am spălat rochia, am pus-o udă pe mine, am băut cafeaua sub umbrar şi am fost fericită. Eram la teatru. Nu doar ca spectator. Traversam o experienţă şi învăţam să înţeleg. Să cunosc.

Bucureşti — 28 aprilie — 1992

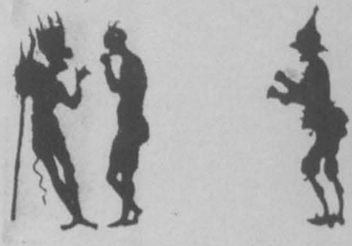

https://biblioteca-digitala.ro

Corectura: LIDA IGIROŞIANU

«Arta Grafică S.A.»

https://biblioteca-digitala.ro

PREZENTAREA ARTISTICĂ
DOINA DUMITRESCU

PREZENTAREA TEHNICĂ
SANDA GUSTI

Secolul 20

NR. 7—12 1990
DATA APARIŢIEI: IANUARIE 1993

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI 115
TEL. 650.64.35 650.41.65
ADMINISTRAŢIA: CALEA VICTORIEI 133
TEL. 650.74.96
BUCUREŞTI

159

Lei 200

43 804

https://biblioteca-digitala.ro

346—348

https://biblioteca-digitala.ro